

Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 26

Lov og tekst i middelalderen

Produksjon og resepsjon
av Magnus Lagabøtes landslov

(English Summary)

av Anna Catharina Horn

GÖTEBORGS UNIVERSITET

TITLE: Law and Text in the Middle Ages. Production and Reception of The Norwegian Code of the Realm.

NORWEGIAN TITLE: Lov og tekst i middelalderen. Produksjon og resepsjon av Magnus Lagabøtes landslov.

LANGUAGE: Norwegian (English summary)

AUTHOR: Anna Catharina Horn

Abstract

This thesis investigates fifteen out of a total of thirtynine extant manuscripts containing The Norwegian Code of the Realm (1274), henceforth the Code. They are all dated before 1400. The fifteen manuscripts display some kind of harmonization of two particular chapters in the sections on assault and land rent, respectively. I work from the hypothesis that these manuscripts share a common background in a particular exemplar and/or scribal milieu.

The thesis has two aims. One is to further our understanding of the relation between the preserved MSS of the Code. The other is to develop a method for analysis of texts which display contamination, or texts that have been transmitted using several exemplars. The analyses are based on parameters that are tied to the production and reception of the Code.

The new method is composed of elements from both textual criticism and material philology. The object of study is raised from the level of the word, phrase, or clause to that of the graphic unit of the *chapter*, defined by elements as initials and rubrics. The chapter is the crucial component upon which the structure of the Code is built.

First, a selection of variables regarding codicology, layout, and script are analyzed. Based on the scribes' ability to execute these features, the manuscripts are sorted into three levels of proficiency.

Second, the analysis of the structure of the text shifts to a focus on the order of the chapters. Thus, the structures of the fifteen manuscripts are put into a diagram. The variants are revealed as patterns, which show that the manuscripts have additional variants in common. Nearly all variants relating to rearrangement or interpolation turn out to be attested in earlier regional laws, although by the time when the Code was promulgated, these should presumably have been rendered obsolete. This suggests that the manuscripts derive from a milieu where the Code was seen as a symbiosis of old and new rules, and that older law codes were used as exemplars together with the new Code in order to produce the most convenient Code.

KEYWORDS: Law, text work, text witness, text carrier, Middle Ages, Magnus Lagabøtes landslov, codicology, palaeography, scribe, textual criticism, material philology, textual structure, textuality, manuscript culture.

© Anna Catharina Horn

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska språket
Box 200
405 30 Göteborg

OMSLAGSBILD: AM 56 4to, 55v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse

FOTO PORTRÄTT: Jostein Håøy

ISSN: 1652-3105

ISBN: 978-91-87850-61-5

LÄNK TILL E-PUBLICERING: <http://hdl.handle.net/2077/41290>

SÄTTNING: Sven Lindström

TRYCKNING: Ineko AB

Forord

Når jeg nå ved veis ende i avhandlingsarbeidet stiller meg opp ved speilet, ser meg selv inn i øynene og gjør opp status, er konklusjonen klar: Ja, jeg har fått noen grå hår siden jeg begynte for fire og et halvt år siden. Antall grå hår ville imidlertid ha vært adskillig flere om ikke jeg hele denne tiden hadde hatt folk rundt meg som ga støtte, oppmuntring og gode råd både av faglig og sosial art.

Det begynte allerede i 2007 da Magnus Rindal tilbød meg et engasjement som vitenskapelig assistent for å transkribere og annotere Landsloven direkte fra et håndskrift, som en del av oppbyggingen av Menota-arkivet. I de neste årene bød det seg flere muligheter gjennom Menotec-prosjektet, ledet av Karl G. Johansson. Frem til jeg begynte som doktorand ved Göteborgs universitet høsten 2011, rakk jeg å transkribere 8 håndskrifter som alle inneholdt Landsloven, og flere av dem inneholdt også Byloven, Hirdloven, kristenretter og retterbøter. Med den kjennskap til middelalderens lovtekster generelt, og Landsloven spesielt, som dette arbeidet ga meg, fikk jeg et utgangspunkt som har vært avgjørende for gjennomføringen av avhandlingsprosjektet. Jeg vil derfor rette en stor takk til prosjektet, og særlig til Karl som hele tiden oppmuntret til videre satsning på dette feltet.

Underveis i avhandlingsarbeidet har mine veiledere stått last og brast ved min side. Takk til Anna Hannesdóttir for god oppfølging og som med tålmodighet har lest, kommentert og gitt gode råd fra første til absolutt siste sekund, til Lena Rogström for interessante innspill og kommentarer, og Karl G. Johansson for gode diskusjoner og samtaler innenfor en alltid åpen dør.

Takk til alle kollegaer på Institutionen för svenska språket for vennlighet og imøtekommenhet, og ikke minst hjelpsomhet når det har vært nødvendig. Særlig takk til Marie Rydenvald for hyggelige lunsjer og terapeutiske samtaler over en øl.

Norrøn-miljøet ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier (ILN) har vært viktige støttespillere gjennom hele avhandlingsprosessen og gitt nyttige og konstruktive tilbakemeldinger. Takk særlig til Stefka G. Eriksen, Karoline Kjesrud, Suzanne Marti, Elise Kleivane, Mikael Males, Kristoffer Vadum og Klaus Johan Myrvoll for samarbeid og diskusjoner om skriftkultur og lover i middelalderen i ulike fora. Takk til Jørn Øyrehagen Sunde og Odd Einar Haugen ved Landslovprosjektet 2024 for muligheten til å presentere mitt arbeid og diskutere Landsloven i et rettshistorisk perspektiv.

Ingela Hedström var granskare til sluttseminaret mitt, og fortjener takk for en grundig lesning av teksten og verdifulle kommentarer.

Takk også til ILN for kontorplass og fri tilgang til de fotografiske samlingene av Landslov-håndskriftene. Denne avhandlingen kunne ikke ha vært gjennomført uten denne muligheten.

Jeg vil også takke ansatte ved Det Kongelige Bibliotek og Den Arnamagnæanske Samling i København, Uppsala universitetsbibliotek, Kungliga Biblioteket i Stockholm, samt Riksarkivet og Nasjonalbiblioteket i Oslo for all hjelp i forbindelse med håndskriftstudiene.

Takk til Sven Lindström for godt arbeid med satsen, og for ro, tålmodighet og imøtekommenhet underveis. Takk også til Mikael Males for hjelp med engelsk abstract og summary.

Stor takk til Elisabet Engdahl og Robin Cooper som har tilbudt tak over hodet i disse årene.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke Jostein, Amanda og Johanne som fra første stund har støttet og oppmuntret meg på den lange veien. Nå er målet nådd.

Oslo, 29. januar 2016
Anna C. Horn

Innhold

Tabeller	I
Figurer	III
Illustrasjoner	V
Forkortelser og henvisninger	VII
1. Innledning.....	1
1.1 Mål.....	2
1.2 Overleveringen av Magnus Lagabøtes landslov	4
1.3 Tidligere forskning.....	6
1.4 Teoretiske grunnbegreper	9
1.4.1 Tekst.....	9
1.4.2 Tekststruktur	12
1.4.3 Tekstkultur	13
1.4.3.1 Tekstualitet	14
1.4.3.2 Normer og konvensjoner	17
1.5 Avhandlingens oppbygning.....	20
2. Bakgrunn	21
2.1 Lovgivning 1250–1280	22
2.1.1 Lovgivende organer.....	22
2.1.2 Lovgivning under Håkon Håkonsson (ca. 1250–1263).....	24
2.1.3 Lovgivning under Magnus Håkonsson (1263–1280)	26
2.1.4 Innhold og struktur i Magnus Lagabøtes landslov	30
2.2 Lovproduksjon 1274–1400	33
2.2.1 Skriftmiljøer	34

2.2.1.1 Den kongelige kapellgeistligheten	34
2.2.1.2 Erkebispesetet og domkapitlene	35
2.2.1.3 Klostrene	36
2.2.1.4 Rettslærde menn	37
2.2.2 Produksjonen av Magnus Lagabøtes landslov	38
2.3 Oppsummering	41
3. Metode og materiale	43
3.1 Tekstkritisk metode	44
3.2 Materialfilologi	46
3.3 Tekstkritisk metode og materialfilologi i studiet av Magnus Lagabøtes landslov	48
3.4 Materialet	49
3.4.1 Tidligere gruppering av håndskriftene	49
3.4.2 Ny gruppering av håndskriftene	50
3.5 Metode for analysen	52
3.5.1 Tekstbærerne	52
3.5.1.1 Kodikologi	53
3.5.1.2 Utforming	54
3.5.1.3 Skrift	55
3.5.1.4 Skriverhender	56
3.5.2 Tekstvitnene	57
3.5.2.1 Strukturanalyse	57
3.5.2.2 Variantanalyse	62
3.5.2.3 Kontekst	62
3.6 Oppsummering	63
4. Tekstbærerne	65
4.1 Bb – GKS 3261 4to	65
4.1.1 Kodikologi	67
4.1.2 Utforming	68
4.1.3 Skrift	70
4.1.4 Oppsummering	71
4.2 Bl – HS Isl. Perg. fol. nr. 11	72
4.2.1 Kodikologi	72
4.2.2 Utforming	74
4.2.3 Skrift	77
4.2.4 Oppsummering	78
4.2.5 Skriverproblemet i Bb og Bl	78
4.3 Ec – NKS 1640 4to	81
4.3.1 Kodikologi	81
4.3.2 Utforming	84

4.3.3 Skrift	86
4.3.4 Oppsummering	86
4.3.5 Skriverproblemet i Ec.....	87
4.4 Ee – HS Isl. Perg. 4:o nr. 30	89
4.4.1 Kodikologi	89
4.4.2 Utforming	92
4.4.3 Skrift	93
4.4.4 Oppsummering	94
4.5 Fb – AM 69 4to.....	94
4.5.1 Kodikologi.....	96
4.5.2 Utforming	97
4.5.3 Skrift	98
4.5.4 Oppsummering	99
4.5.5 Skriverproblemet i AM 69 4to	100
4.6 Fe – De la Gardie 8 (DG 8)	100
4.6.1 Kodikologi.....	102
4.6.2 Utforming	103
4.6.3 Skrift	105
4.6.4 Oppsummering	106
4.7 Ga – AM 60 4to	106
4.7.1 Kodikologi.....	108
4.7.2 Utforming	109
4.7.3 Skrift	110
4.7.4 Oppsummering	111
4.8 Gb – AM 322 fol	111
4.8.1 Kodikologi.....	112
4.8.2 Utforming	114
4.8.3 Skrift	115
4.8.4 Oppsummering	115
4.9 Gc – AM 304 fol	116
4.9.1 Kodikologi.....	116
4.9.2 Utforming	118
4.9.3 Skrift	119
4.9.4 Oppsummering	120
4.9.5 Skriveren av Ga, Gb og Gc.....	120
4.10 Ge – AM 62 4to	121
4.10.1 Kodikologi.....	121
4.10.2 Utforming	122
4.10.3 Skrift	124
4.10.4 Oppsummering	125
4.11 Gf – AM 56 4to.....	125

4.11.1 Kodikologi.....	126
4.11.2 Utforming.....	128
4.11.3 Skrift.....	129
4.11.4 Oppsummering.....	129
4.12 Gg – AM 65 4to.....	130
4.12.1 Kodikologi.....	130
4.12.2 Utforming.....	133
4.12.3 Skrift.....	133
4.12.4 Oppsummering.....	134
4.13 Gh – AM 307 fol.....	134
4.13.1 Kodikologi.....	134
4.13.2 Utforming.....	137
4.13.3 Skrift.....	138
4.13.4 Oppsummering.....	139
4.14 Gm – Thott 1275 fol.....	140
4.14.1 Kodikologi.....	140
4.14.2 Utforming.....	142
4.14.3 Skrift.....	143
4.14.4 Oppsummering.....	143
4.15 Gn – Medeltidshandskrift 15.....	144
4.15.1 Kodikologi.....	146
4.15.2 Utforming.....	147
4.15.3 Skrift.....	148
4.15.4 Oppsummering.....	149
4.16 Oppsummering og diskusjon.....	149
4.16.1 Kodikologi.....	149
4.16.2 Utforming.....	156
4.16.3 Skrift.....	163
4.16.4 Avsluttende diskusjon og nivådeling.....	164
5. Tekstvitnene.....	167
5.1 Strukturanalyse.....	168
5.1.1 Tingfarebolken.....	169
5.1.1.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning.....	169
5.1.1.2 Strukturvariant 2, omposisjonering.....	170
5.1.1.3 Strukturvariant 3, samordning.....	171
5.1.1.4 Strukturvariant 5, mangel.....	171
5.1.1.5 Oppsummering.....	172
5.1.2 Kristendomsbolken.....	172
5.1.2.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning.....	173
5.1.2.2 Strukturvariant 2, omposisjonering.....	173

5.1.2.3	Strukturvariant 5, mangel	173
5.1.2.4	Oppsummering	174
5.1.3	Landeverbsbolken	174
5.1.3.1	Strukturvariant 1, grafisk avgrensning	174
5.1.3.2	Strukturvariant 2, omposisjonering	174
5.1.3.3	Strukturvariant 4, interpolasjon	174
5.1.3.4	Strukturvariant 5, mangel	175
5.1.3.5	Oppsummering	175
5.1.4	Mannhelgebolken	175
5.1.4.1	Strukturvariant 1, grafisk avgrensning	175
5.1.4.2	Strukturvariant 2, omposisjonering	176
5.1.4.3	Strukturvariant 3, samordning	176
5.1.4.4	Strukturvariant 4, interpolasjon	177
5.1.4.5	Strukturvariant 5, mangel	177
5.1.4.6	Oppsummering	178
5.1.5	Arvebolken	178
5.1.5.1	Strukturvariant 1, grafisk avgrensning	178
5.1.5.2	Strukturvariant 2, omposisjonering	179
5.1.5.3	Strukturvariant 3, samordning	179
5.1.5.4	Strukturvariant 4, interpolasjon	180
5.1.5.5	Strukturvariant 5, mangel	180
5.1.5.6	Oppsummering	180
5.1.6	Jordskiftebolken	181
5.1.6.1	Strukturvariant 1, grafisk avgrensning	181
5.1.6.2	Strukturvariant 5, mangel	181
5.1.6.3	Oppsummering	181
5.1.7	Landsleiebolken	181
5.1.7.1	Strukturvariant 1, grafisk avgrensning	182
5.1.7.2	Strukturvariant 2, omposisjonering	182
5.1.7.3	Strukturvariant 3, samordning	182
5.1.7.4	Strukturvariant 4, interpolasjon	183
5.1.7.5	Strukturvariant 5, mangel	183
5.1.7.6	Oppsummering	184
5.1.8	Kjøpebolken	184
5.1.8.1	Strukturvariant 1, grafisk avgrensning	184
5.1.8.2	Strukturvariant 2, omposisjonering	185
5.1.8.3	Strukturvariant 3, samordning	185
5.1.8.4	Strukturvariant 5, mangel	186
5.1.8.5	Oppsummering	186
5.1.9	Tjuvbolken	186
5.1.9.1	Strukturvariant 1, grafisk avgrensning	186

5.1.9.2	Strukturvariant 2, omposisjonering.....	187
5.1.9.3	Strukturvariant 4, interpolasjon	187
5.1.9.4	Oppsummering	187
5.1.10	Oppsummering	187
5.1.10.1	Strukturvariant 1, grafisk avgrensning.....	188
5.1.10.2	Strukturvariant 2, omposisjonering.....	188
5.1.10.3	Strukturvariant 3, samordning	189
5.1.10.4	Strukturvariant 4, interpolasjon	189
5.1.10.5	Strukturvariant 5, mangel	190
5.1.10.6	Diskusjon	190
5.2	Variantanalyse.....	192
5.2.1	MH-22a-c / LL-37a-c	193
5.2.1.1	Innhold og plassering.....	194
5.2.1.2	Opprinnelse.....	198
5.2.1.3	Gruppering av tekstvitnene	202
5.2.2	TF-8 og TF-9a-b.....	204
5.2.2.1	Innhold og plassering.....	205
5.2.2.2	Opprinnelse.....	208
5.2.2.3	Gruppering av tekstvitnene.....	211
5.2.3	TF-3a	212
5.2.3.1	Innhold og plassering.....	213
5.2.3.2	Opprinnelse.....	215
5.2.3.3	Gruppering av tekstvitnene	218
5.2.4	AB-3a-b-c.....	218
5.2.4.1	Innhold og plassering.....	220
5.2.4.2	Opprinnelse.....	223
5.2.4.3	Gruppering av tekstvitnene.....	226
5.2.5	Strukturvariant 4 – utvalgte eksempler.....	227
5.2.5.1	LV-19b	228
5.2.5.2	MH-18x-y	229
5.2.5.3	MH-X	231
5.2.5.4	MH-Y	232
5.2.5.5	AB-2x	234
5.2.5.6	LL-26	235
5.2.6	Oppsummering	236
5.3	Kontekst.....	238
5.3.1	Innholdsfortegnelsene.....	238
5.3.1.1	Innholdsfortegnelser i A1: Ge og Gg.....	241
5.3.1.2	Innholdsfortegnelser i A2: Fe og Ee	244
5.3.1.3	Innholdsfortegnelser i A3: Ga, Gb og Gc	246
5.3.1.4	Oppsummering	251

5.3.2 Lagtingsreferanser	251
5.3.3 Andre tekster	254
5.3.4 Oppsummering	258
5.4 Oppsummering og diskusjon.....	258
6.Sammenfatning og diskusjon.....	267
6.1 Sammenfatning: tekstbærerne og tekstvitnene.....	273
6.1.1 Gruppe A1.....	273
6.1.2 Gruppe A2.....	276
6.1.3 Gruppe A3.....	278
6.1.4 Gruppe A i relasjon til tekstvitner i gruppe B	280
6.1.5 Gruppe A i relasjon til gruppering etter lagdømme.....	281
6.2 Avsluttende diskusjon	282
6.3 Videre forskning.....	284
Summary.....	287
Referanser	293
Primærkilder.....	293
Trykte kilder.....	295
Litteratur.....	297
Digitale ressurser	304
Vedlegg	305
Vedlegg 1a. Oversettelse MH-22a–c	306
Vedlegg 1b. Oversettelse LL-37a–c	306
Vedlegg 1c. Parallelltekster Mannhelgebolken, MH-22a–c, gruppe A1 og A2 (Bb).....	307
Vedlegg 1d. Parallelltekster Landsleiebolken MH-22a–c og LL-37a–c, gruppe A1	309
Vedlegg 1e. Parallelltekster Landsleiebolken LL-37a–c, gruppe A2	312
Vedlegg 1f. Parallelltekster MH-22a–c/LL-37c i Mannhelgebolken, gruppe A3.....	315
Vedlegg 1g. Parallelltekster LL-37a–c i Landsleiebolken, gruppe A3	317
Vedlegg 1h. Gulatingsloven, Frostatingsloven og Äldre Västgötalagen	319
Vedlegg 2a. Oversettelse TF-9a/TF-8/TF-9b	320
Vedlegg 2b. Parallelltekster Tingfarebolken, TF-8, TF-9a / TF-9b	321
Vedlegg 2c. Parallelltekster Tingfarebolken TF-9a / TF-8 / TF-9b	324
Vedlegg 3a. Oversettelse TF-3a	328
Vedlegg 3b. Parallelltekster, TF-3a i Tingfarebolken	329
Vedlegg 3c. Parallelltekster, TF-3a i Kjøpebolken	330
Vedlegg 4a Oversettelse AB-3b1.....	332
Vedlegg 4b. Oversettelse AB-3b2	332
Vedlegg 4c. Parallelltekster Arvebolken AB-3b2	334

Vedlegg 4d. Oversettelse AB-3c1	337
Vedlegg 4e. Oversettelse AB-3c2	337
Vedlegg 4f. Parallelltekster Arvebolken AB-3c2, gruppe A2	338
Vedlegg 4g. Parallelltekster Arvebolken, AB-3c2, gruppe A3	340
Vedlegg 4h. Parallelltekster ekvivalenter til AB-3c2 i Frostatingsloven og Járnsíða.....	342
Vedlegg 5. Parallelltekster Landeverksbolken LV-19b	343
Vedlegg 6a. Parallelltekster Mannhelgebolken MH-18x-b-y	344
Vedlegg 6b. Parallelltekster Mannhelgebolken MH-18x-y	345
Vedlegg 7. Parallelltekster Mannhelgebolken MH-X.....	347
Vedlegg 8. Parallelltekster Mannhelgebolken MH-Y	348
Vedlegg 9. Parallelltekster Arvebolken AB-2x	350
Vedlegg 10. Parallelltekster innholdsfortegnelsene.....	351
Vedlegg 11. Strukturtabell	373

Tabeller

TABELL 1:1.	<i>De 39 bevarte håndskriftene med Magnus Lagabøtes landslov</i>	5
TABELL 3:1.	<i>Tekstvitnene i gruppe A</i>	51
TABELL 4:1.	<i>Kodikologiske variabler i Bb</i>	68
TABELL 4:2.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Bb</i>	69
TABELL 4:3.	<i>Kodikologiske variabler i Bl</i>	74
TABELL 4:4.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Bl</i>	76
TABELL 4:5.	<i>Kodikologiske variabler i Ec</i>	84
TABELL 4:6.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Ec</i>	85
TABELL 4:7.	<i>Kodikologiske variabler i Ee</i>	92
TABELL 4:8.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Ee</i>	93
TABELL 4:9.	<i>Kodikologiske variabler i Fb</i>	97
TABELL 4:10.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Fb</i>	99
TABELL 4:11.	<i>Kodikologiske variabler i Fe</i>	102
TABELL 4:12.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Fe</i>	104
TABELL 4:13.	<i>Kodikologiske variabler i Ga</i>	108
TABELL 4:14.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Ga</i>	110
TABELL 4:15.	<i>Kodikologiske variabler i Gb</i>	114
TABELL 4:16.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Gb</i>	114
TABELL 4:17.	<i>Kodikologiske variabler i Gc</i>	118
TABELL 4:18.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Gc</i>	119
TABELL 4:19.	<i>Kodikologiske variabler i Ge</i>	121
TABELL 4:20.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Ge</i>	124
TABELL 4:21.	<i>Kodikologiske variabler i Gf</i>	128
TABELL 4:22.	<i>Utforming og dekor på bolinitialene i Gf</i>	128

TABELL 4:23.	<i>Kodikologiske variabler i Gg</i>	130
TABELL 4:24.	<i>Utforming og dekor på bolkinitalene i Gg</i>	133
TABELL 4:25.	<i>Kodikologiske variabler i Gh</i>	136
TABELL 4:26.	<i>Utforming og dekor på bolkinitalene i Gh</i>	138
TABELL 4:27.	<i>Kodikologiske variabler i Gm</i>	142
TABELL 4:28.	<i>Utforming og dekor på bolkinitalene i Gm</i>	143
TABELL 4:29.	<i>Kodikologiske variabler i Gn</i>	147
TABELL 4:30.	<i>Utforming og dekor på bolkinitalene i Gn</i>	148
TABELL 4:31.	<i>Kodikologiske variabler</i>	156
TABELL 4:32.	<i>Utforming ut fra konsekvent gjennomføring</i>	162
TABELL 5:1.	<i>Varianter av MH-22a-c og LL-37c i Mannhelgebolken</i>	193
TABELL 5:2.	<i>Varianter av MH-22a-c og LL-37a-c i Landsleiebolken</i>	194
TABELL 5:3.	<i>Fordelingen av strukturvariant 3 i Tingfarebolken for gruppe A og gruppe B</i>	205
TABELL 5:4.	<i>De tre tabellene angir kapitlene MH-22a-c (øverst), LL-37a-c (midten) og hele Tingfarebolken (nederst)</i>	206
TABELL 5:5.	<i>Kapittelstrukturen i Járnsíða sammenlignet med Ge, Bb, Ee, Gc og Byloven</i>	210
TABELL 5:6.	<i>Fordelingen av TF-3a i Tingfarebolken</i>	213
TABELL 5:7.	<i>Fordelingen av TF-3a i Kjøpebolken</i>	213
TABELL 5:8.	<i>Forekomster av AB-3b1 og AB-3b2 i gruppe A og gruppe B</i>	219
TABELL 5:9.	<i>Forekomster av AB-3c1 og AB-3c2 i gruppe A og gruppe B</i>	219
TABELL 5:10.	<i>Strukturvariantenes ekvivalenter i eldre lovtekster</i>	237
TABELL 5:11.	<i>Oversikt over hvilke bolker som har innholdsfortegnelse i de 11 tekstvitnene</i>	239
TABELL 5:12.	<i>Tekstvitner med innholdsfortegnelse i gruppe A og B</i>	240
TABELL 5:13.	<i>Tekstvitner med innholdsfortegnelse gruppert etter lagdommetilhørighet</i>	240
TABELL 5:14.	<i>Lagtingsreferanser i tekstvitnene i gruppe A</i>	252
TABELL 5:15.	<i>Andre tekster som er skrevet av samme skriver som Landsloven i gruppe A1</i>	255
TABELL 5:16.	<i>Andre tekster som er skrevet av samme skriver som Landsloven i gruppe A2</i>	255
TABELL 5:17.	<i>Andre tekster som er skrevet av samme skriver som Landsloven i gruppe A3</i>	257

Figurer

FIGUR 1:1. <i>Stemma over relasjonen mellom Ee og andre håndskrifter (etter Rindal 1981:35)</i>	7
FIGUR 2:1. <i>Modell over lovrevisjonene perioden 1260–1274</i>	30
FIGUR 4:1. <i>Rissmønsteret på rektoside i Bb</i>	67
FIGUR 4:2. <i>Rissmønsteret på rektoside i Bl</i>	75
FIGUR 4:3. <i>Rissmønsteret på rektoside i Ec</i>	83
FIGUR 4:4. <i>Rissmønsteret på rektoside i Ee</i>	91
FIGUR 4:5. <i>Rissmønsteret på rektoside i Fb</i>	96
FIGUR 4:6. <i>Rissmønsteret på rektoside i Fe</i>	103
FIGUR 4:7. <i>Rissmønsteret på rektoside i Ga</i>	109
FIGUR 4:8. <i>Rissmønsteret på rektoside i Gb</i>	112
FIGUR 4:9. <i>Rissmønsteret på rektoside i Gc</i>	118
FIGUR 4:10. <i>Rissmønsteret på rektoside i Ge</i>	122
FIGUR 4:11. <i>Rissmønsteret på rektoside i Gf</i>	126
FIGUR 4:12. <i>Rissmønsteret på rektoside i Gg</i>	132
FIGUR 4:13. <i>Rissmønsteret på rektoside i Gh</i>	136
FIGUR 4:14. <i>Rissmønsteret på rektoside i Gm</i>	142
FIGUR 4:15. <i>Rissmønsteret på rektoside i Gn</i>	146
FIGUR 5:1. <i>Modell 1 over lovrevisjonsprosessen</i>	261
FIGUR 5:2. <i>Modell 2 over lovrevisjonsprosessen</i>	264
FIGUR 5:3. <i>Modell 3 over lovrevisjonsprosessen</i>	265

Illustrasjoner

ILLUSTRASJON 4:1.	<i>Bb. GKS 3261 4to, bl. 21r. Foto: Det Kongelige Bibliotek, København</i>	66
ILLUSTRASJON 4:2.	<i>Bl. HS Isl. Perg. fol. nr. 11, bl. 22v. Reproduksjon: Andrea Davis Kronlund, Kungliga Biblioteket</i>	73
ILLUSTRASJON 4:3.	<i>Initialen til Kristendomsbolken i Bl. HS Isl. Perg fol. nr. 11, bl. 7v Reproduksjon: Andrea Davis Kronlund, Kungliga Biblioteket</i>	77
ILLUSTRASJON 4:4.	<i>Ny hånd? Utdrag fra Håkon Magnussons retterbot om sameie mellom ektefeller, HS Isl. Perg. fol. nr. 11, bl. 118v. Reproduksjon: Andrea Davis Kronlund, Kungliga Biblioteket</i>	80
ILLUSTRASJON 4:5.	<i>Ec. NKS 1640 4to, bl. 17r. Foto: Det Kongelige Bibliotek</i>	82
ILLUSTRASJON 4:6.	<i>Skriverbytte eller samme hånd i Ec? NKS 1640 4to, bl. 30r. Foto: Det Kongelige Bibliotek</i>	88
ILLUSTRASJON 4:7.	<i>Ee. HS Isl. Perg. 4:o nr. 30, bl. 50v. Foto: Andrea Davis Kronlund, Kungliga biblioteket</i>	90
ILLUSTRASJON 4:8.	<i>Fb. AM 69 4to, bl. 68v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	95
ILLUSTRASJON 4:9.	<i>Avslutningen av Fb og begynnelsen av Eirik Magnussons store skipan fra 1280. AM 69 4to, bl. 81r. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	100
ILLUSTRASJON 4:10.	<i>Fe. De la Gardie 8, bl. 28r. Foto: Uppsala universitetsbibliotek, Digital bild</i>	101

ILLUSTRASJON 4:11.	<i>Ga. AM 60 4to, 57v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	107
ILLUSTRASJON 4:12.	<i>Gb. AM 322 fol, 40r. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	113
ILLUSTRASJON 4:13.	<i>Gc. AM 304 fol, bl. 42v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	117
ILLUSTRASJON 4:14.	<i>Ge. AM 62 4to, bl. 69v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	123
ILLUSTRASJON 4:15.	<i>Gf. AM 56 4to, bl. 17v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	127
ILLUSTRASJON 4:16.	<i>GG. AM 65 4to, bl. 51r. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	131
ILLUSTRASJON 4:17.	<i>Gh. AM 307 fol, bl. 15v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	135
ILLUSTRASJON 4:18.	<i>AM 307 fol, bl. 59r. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	139
ILLUSTRASJON 4:19.	<i>Gm. Thott 1275 fol, 22r. Foto: Det Kongelige Bibliotek.</i>	141
ILLUSTRASJON 4:20.	<i>Gn. Medeltidshandskrift 15, 66r. Foto: Universitetsbiblioteket, Lunds universitet</i>	145
ILLUSTRASJON 4:21.	<i>Initialdekor i Gp. HS Isl. Perg. 4:o 29, bl. 39r. Reproduksjon: Andrea Davis Kronlund, Kungliga Biblioteket.</i>	160
ILLUSTRASJON 5:1.	<i>Til venstre bl. 55v i Gf, og til høyre bl. 45r i Gh. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	197
ILLUSTRASJON 5:2.	<i>Øverst utsnitt fra Ec, bl. 27r, NKS 1640 4to. Foto: Det Kongelige Bibliotek. Nederst utsnitt fra Gc, bl. 13v, AM 304 fol. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse</i>	199

Forkortelser og henvisninger

EJK:	Erkebiskop Jons kristenrett (NGL II:341–386)
NB:	Nyere Borgarting kristenrett (NGL II:293–306)
NG:	Nyere Gulating kristenrett (NGL II:306–335)
RB-EM/HM 1290:	Erik Magnusson og Håkon Magnussons retterbot om den eldre kristenretten (NGL III nr. 3:17–18)
RB-HH:	Håkon Håkonssons sluttretterbøter i Landsloven (NGL II:174–175)
RB-HM 1291:	Håkon Magnussons retterbot om arbeidstakster på Opplandene (NGL III nr. 4:18)
RB-EM 1295:	Erik Magnussons retterbot om forhold i Bergen (NGL III nr. 6:24–26)
RB-HM 1299:	Håkon Magnussons retterbot om stadfestelse av RB-EM 1295 (NGL III nr. 11:41)
RB-HM 1302a:	Håkon Magnussons retterbot om forhold i Bergen (NGL III nr. 13:42–44)
RB-HM 1302b:	Håkon Magnussons retterbot om utlendingers handel (NGL III nr. 53:134–135)
RB-HM 1303a:	Håkon Magnussons retterbot om trusler (NGL III nr. 18:59–62)
RB-HM 1303b:	Håkon Magnussons retterbot om håndgangne menns skyldighet (NGL III nr. 19:66–67)
RB-HM 1304:	Håkon Magnussons retterbot om våpenbyrd (NGL III nr. 20:68–69)
RB-HM før 1306:	Håkon Magnussons retterbot om sameie mellom ektefolk (NGL III nr. 57:138–141)

- RB-HM 1307: Håkon Magnussons retterbot om landskyld i Viken (NGL III nr. 22:70–71)
- RB-HM 1308/1309: Håkon Magnussons retterbot om geistliges rett og skyldighet (NGL III nr. 26:81–85)
- RB-HM 1309: Håkon Magnussons retterbot om sysselmenn (NGL III nr. 27:86–88)
- RB-HM 1310: Håkon Magnussons retterbot om nærvær på tingene (NGL III nr. 28:88–90)
- RB-HM 1311a: Håkon Magnussons retterbot om håndgangne menns rettigheter (NGL III nr. 29:90–91)
- RB-HM 1311b: Håkon Magnussons retterbot om mynt (NGL III nr. 30:91–93)
- RB-HM 1314a: Håkon Magnussons retterbot om gullsmedene i Bergen (NGL III nr. 39:108–109)
- RB-HM 1314b: Håkon Magnussons retterbot om klesdrakten (NGL III nr. 40:109–110)
- RB-HM 1315: Håkon Magnussons retterbot om fredløses tilhold i bygdene (NGL III nr. 41:110 – 112)
- RB-HM 1316a: Håkon Magnussons retterbot om den eldre kristenretten (NGL III nr. 46:116–117)
- RB-HM 1316b: Håkon Magnussons retterbot om utlendingers toll (NGL III nr. 47:118–120)
- RB-HM 1316c: Håkon Magnussons retterbot om kjøpsteve i byene (NGL III nr. 49a:121–124)
- RB-HM 1318: Håkon Magnussons dom om ættlednings arv (NGL III nr. 50:128–131)
- RB-HM udatert: Håkon Magnussons borgrett (NGL III nr. 61:144–145)
- RB-ME 1320: Magnus Erikssons retterbot om forhold i Bergen (NGL III nr. 64:149–150)
- RB-MH: Magnus Håkonssons sluttretterbøter i Landsloven (NGL II:175–178)
- SK-EM 1280: Erik Magnussons store skipan (NGL III nr. 1:4–11)
- SK-EM 1282: Erik Magnussons skipan om handel i Bergen (NGL III nr. 2:12–16)
- SK-HM 1298: Håkon Magnussons skipan for Færøyene (NGL III nr. 10:33–40)
- SK-HM 1308: Håkon Magnussons skipan om hird og tjenestemenn (NGL III nr. 25:74–81)
- SK-HM 1313: Håkon Magnussons store skipan (NGL III nr. 36:98–105)

1. Innledning

Å bla i et håndskrift fra middelalderen er som å reise 700 år tilbake i tid. Den stive permen gjør motstand, det knepper i pergamentsbladene. Dekorerte initialer og rak skrift inviterer leseren inn i en tid da hvert ord møysommelig ble skrevet inn tegn for tegn. Skriverens føring av fjærpenner kan følges fra brede strøk til smale strøk, fra dype trykk til lette trykk. Og fra dette arbeidet trer teksten frem: ord, fraser, setninger og kapitler. Betydningen av denne teksten, slik skriveren selv oppfattet den, ligger slik skjult bak skriftegn og ornamentikk.

I denne avhandlingen behandles en av middelalderens sentrale tekster, kongens *logbok*, eller *landsbokin*, som den kalles i håndskriftene. Det er gjennom granskning av nettopp skrivernes arbeid, håndskriftene, at ny kunnskap og forståelse av hvordan *landsbokin* ble fortolket og forstått i sin samtid hentes frem. De mange håndskriftene av *landsbokin* er derfor nøkkelen til å forstå skrivernes resepsjon av loven.

Landsbokin, som vi idag benevner Magnus Lagabøtes landslov fra 1274, heretter Landsloven, var resultatet av flere tiår med lovrevisjoner i Norge. I hundreåret som fulgte ble det gjennomført en omfattende produksjon av Landsloven. Det er bevart 39 mer eller mindre komplette avskrifter, i tillegg til fragmenter fra rundt 40 avskrifter. Med dette er Landsloven en av de best bevarte tekstene fra norsk middelalder og en viktig kilde til norsk språk og historie. Alle avskriftene er skrevet før 1400, de fleste i perioden 1300–1350. Men på tross av at Landsloven er bevart i mange avskrifter, er det i nyere tid forsket overraskende lite på dette materialet fra et filologisk og teksthistorisk perspektiv – de siste tiårene nærmest ingenting. Mange spørsmål knyttet til tilkomsten og traderingen av disse håndskriftene er ikke godt nok belyst. For ek-

sempel er forholdet mellom håndskriftene i det store og hele uavklart. Med den foreliggende avhandlingen har jeg en intensjon om å bøte på dette ved å tilnærme meg Landsloven fra et nytt perspektiv, det vil si gjennom håndskriftene slik de er overlevert til vår tid.

Den rike tilgangen på håndskrifter på Island fra 1200- og 1300-tallet er viet stor oppmerksomhet blant forskere, mens håndskrifter fra Norge har kommet mer i skyggen. Årsaken kan være at norskproduserte håndskrifter inneholder mer lærd og oversatt litteratur, samt lover, og ikke så mye sagaer og diktning som omhandler lokale historiske forhold og som i større grad er regnet som sprunget ut av muntlig tradering. Men det store antallet bevarte eksemplarer av Landsloven vitner om en profesjonell og godt organisert skriftkultur som kan gi et godt utgangspunkt for studier i norsk håndskriftproduksjon generelt, i relasjon til produksjon av Landsloven spesielt. Et slikt helhetlig perspektiv på håndskriftene av Landsloven har tidligere ikke blitt belyst i forskningen, og dette er derfor utgangspunktet for den foreliggende avhandlingen.

1.1 Mål

Denne avhandlingen har to mål. Det første er å etablere ny kunnskap om relasjonen mellom de bevarte håndskriftene av Landsloven. Forståelse av prosessene bak produksjonen og resepsjonen kan kaste lys over traderingen, og jeg inntar derfor et kildenært perspektiv, det vil si at det er håndskriftene og forhold knyttet til skriverens tilgjengelige ressurser og hans utnyttelse av disse som er gjenstand for undersøkelsen.

En sentral del av studien er lovteksten slik den er formidlet i de enkelte håndskriftene. Landsloven er en omfattende tekst med en stor grad av tekstlig variasjon. Det andre målet er derfor å utvikle en metode for analyse av kontaminerte tekster, det vil si tekster som er tradert etter mer enn ett forelegg. Her trekker jeg inn allerede etablerte perspektiver fra tekstkritisk metode og materialfilologi. Fra et kildenært perspektiv utgjør tekststrukturen og de variabler skriverne har benyttet for strukturering av teksten det grunnleggende analyseverktøyet som jeg benytter i den nye metoden.

En analyse av samtlige 39 håndskrifter er imidlertid for omfattende innenfor denne avhandlingens rammer. Jeg har derfor avgrenset både antall håndskrifter og antall variabler. Grunnlaget for studien er et utvalg på 15 håndskrifter der jeg har observert en egenart i den tekstlige organiseringen som de øvrige 24 håndskriftene ikke har. Avhandlingen bygger på en hypotese om at de 15 håndskriftene har et felles opphav, eller utgangspunkt, der denne egenarten første gang ble utformet. Dette utgangspunktet kan være et bestemt forelegg eller et bestemt skriftmiljø, eller begge deler.

De bevarte håndskriftene av Landsloven oppviser variasjoner i utformingen og organiseringen av lovteksten, både av visuell og tekstlig art, hvilket betyr at ingen av håndskriftene er helt like, selv ikke de som er skrevet av samme skriver. Jeg legger til grunn at slike variasjoner er uttrykk for ulik resepsjon av Landsloven, betinget av skriftmiljø, skriverens egen erfaring og konvensjoner knyttet til produksjon av Landsloven på 1300-tallet. Dette betyr imidlertid ikke at jeg har ambisjoner om å knytte enkelthåndskrifter til spesielle konkrete skriptorier som for eksempel Mariakirken i Oslo eller Apostelkirken i Bergen, eller til bestemte navngitte personer som kan ha skrevet lovtekstene. Opplysningene i håndskriftene om deres proveniens er mangelfulle, og det er få opplysninger hva gjelder skrift- og tekstkonvensjoner ved de ulike skriftsentrene i Norge som kan knytte håndskriftene til et spesielt skriftsenter. Derimot ønsker jeg å diskutere kriterier som kan si noe om miljøet der håndskriftene er blitt til, slik som hvorvidt flere personer har vært involvert, og hvilke ressurser som eventuelt har vært tilgjengelige for skriveren, for på den måten å identifisere eventuelle konvensjoner knyttet til tekstproduksjonen. Etablerte konvensjoner og bruken av menneskelige og materielle ressurser kan gi kunnskap om skriftmiljøene der håndskriftene ble produsert, og dermed gi et grunnlag for å belyse relasjonen mellom de bevarte håndskriftene.

Med resepsjon menes her skriverens resepsjon, det vil si hans forståelse og oppfattelse av Landsloven som tekst i relasjon til produksjonsprosessen. En rekke faktorer kan ha påvirket og motivert en skriver under hans arbeid, slik som skriptoriets konvensjoner, tilgjengelige forelegg og hans egen erfaring og kunnskap om lov og rett. Også oppdragsgivers ønsker og økonomiske ressurser kan spille inn. Skriverens posisjon og hans rolle i forhold til tekstene han skrev av, er derfor et interessant aspekt knyttet til resepsjonen av loven. Jeg diskuterer derfor kriterier som kan gi grunnlag for å definere skriverens profesjonalitet i forhold til avskrivningsarbeidet, slik som graden av et repertoar innen utforming og avskrivning av håndskriftene, og konsekvens i gjennomføringen av disse. En munk kan for eksempel ha hatt liten kjennskap til lovens innhold, men er gitt i oppdrag å lage et vakkert håndskrift, mens en lagmann kan ha ønsket et funksjonelt verktøy for utøvelsen av sitt embete. Kunnskap om produksjonen av lovhandskriftene kan dermed gi kunnskap om skrivernes resepsjon av Landsloven.

Avhandlingen hviler med andre ord på en oppfatning av at produksjon og resepsjon av Landsloven er to parametre som henger nøye sammen. Skriveren vil være påvirket av konvensjoner for skriftbruk i det miljøet han er en del av, og hans erfaringer og kjennskap til Landsloven vil være et produkt av tilgjengelige forelegg og hvor ofte et slikt avskrivingsoppdrag forekommer. Produksjonen av Landsloven må derfor sees som en prosess der et samspill av ulike faktorer har resultert i avskrifter som alle skiller seg fra hverandre på ulike måter. En kart-

legging og systematisering av gitte variabler innen utforming og tekstorganisering i det overleverte materialet kan derfor gi oss ny kunnskap om produksjonen og resepsjonen av Landsloven.

1.2 Overleveringen av Magnus Lagabøtes landslov

Det er som nevnt bevart 39 håndskrifter som inneholder Landsloven som alle er datert innenfor perioden 1275–1400 (tabell 1:1). Av disse befinner 36 håndskrifter seg i danske og svenske samlinger, mens tre oppbevares i Norge: ett i Trondheim og to i Oslo. Bare et fåtall av dem er bevart i sin helhet, de fleste har tapt alt fra ett enkeltblad til hele legg.

Det er også bevart ca. 200 fragmenter fra anslagsvis 40 avskrifter av Landsloven, registrert i en håndskrevet katalog ved Riksarkivet (Nr. 1818/01), i perioden 1880–1885. De fleste av fragmentene oppbevares ved Riksarkivet i Oslo, så nær som fragmentene til noen få håndskrifter som oppbevares ved Den Arnamagnæanske Samling i København. Det er usikkert hvor mange håndskrifter de mange fragmentene egentlig representerer. Noen av fragmentene er i en såpass dårlig forfatning eller har såpass lite tekst at det er vanskelig å identifisere skriverhånd eller hvor i Landslovens tekst de stammer fra. Gustav Storm anslår at det dreier seg om ca. 40 håndskrifter (1879:11), mens Magnus Rindal regner med 31 (1995:13). Før grundigere undersøkelser blir gjennomført, er det derfor ikke mulig å fastslå hvorvidt disse fragmentene har tilhørt samme håndskrift som andre fragmenter, eller om de representerer ulike håndskrifter. Med disse forbeholdene kan vi grovt sett regne med at det er bevart levninger fra totalt ca. 80 håndskrifter fra perioden før 1400 (Storm 1879:11).

Landsloven var gjeldende norsk lov i over 300 år frem til den ble erstattet av Kong Christian IVs Norske Lov i 1604. Det er bevart en rekke oversettelser til dansk fra 1500-tallet. De fleste av disse er skrevet på papir, men enkelte av dem er også skrevet på pergament. Unntaksvis finnes også avskrifter på norrønt språk. Et eksempel på dette er håndskriftet AM 313 fol, datert 1598, som har parallelltekster med både norrøn tekst og dansk oversettelse av Landsloven. Forelegget har gått tapt (Storm 1879:49). Håndskriftene fra 1500-tallet er imidlertid ikke en del av denne avhandlingens materiale, og jeg vil henviser til Gustav Storm (1879:22ff) for en grundigere gjennomgang.

Landsloven er utgitt av Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch (1848) i bind II av *Norges Gamle Love indtil 1387* (NGL II). AM 60 4to ble valgt til hovedhåndskrift med meningsvarianter fra de øvrige 38 håndskriftene fra 1300-tallet og to fra 1500-tallet i variantapparatet. Keyser og Munch konstaterte raskt at det var store variasjoner på ord-, frase- og setningsnivå, men at lov-

TABELL 1:I. *De 39 bevarte håndskriftene med Magnus Lagabøtes landslov*

Ant.	NGL	Signum	Datering ca.	Samme skriver
1	Ga	AM 60 4to	1320	Gb, Gc
2	Gb	AM 322 fol	1320	Ga, Gc
3	Gc	AM 304 fol	1320	Ga, Gb
4	Gd	GKS 1154 fol	1350-1360	
5	Ge	AM 62 4to	1300-1325	
6	Gf	AM 56 4to	1300	Bd, Be
7	Gg	AM 65 4to	1320-1350	
8	Gh	AM 307 fol	1350	
9	Gi	GKS 3260 4to	1350	
10	Gk	AM 57 4to	1350-1370	
11	Gl	AM 61 4to	1350-1370	
12	Gm	Thott 1275 fol	1350-1400	
13	Gn	Medeltidshandskrift 15	1305-1320	
14	Gp	HS Isl. Perg. 4:o nr. 29	1300-1350	
15	Gq	HS Isl. Perg. 4:o nr. 33	1300-1325	
16	Gr	HS Isl. Perg. 4:o nr. 32	1300-1350	
17	Gt	NB Ms 1 4to	1300-1350	
1	Fa	HS Isl. Perg. 4:o nr. 34	1275-1300	
2	Fb	AM 69 4to	1300-1350	
3	Fc	AM 72 4to	1300-1325	
4	Fd	AM 71 4to	1300-1350	
5	Fe	De la Gardie 8	1300-1350	
6	Ff	HS Isl. Perg. 4:o nr. 35	1350	
1	Ea	AM 309 fol	1300-1325	
2	Eb	AM 68 4to	1300-1325	
3	Ec	NKS 1640 4to	1280-1300	
4	Ed	NB Ms 317 4to	1300-1350	
5	Ee	HS Isl. Perg. 4:o nr. 30	1300-1325	
6	Ef	Gunnerus qMa Ha1	1370-1390	
1	Ba	NKS 1642 4to	1320-1330	Bk
2	Bb	GKS 3261 4to	1325-1350	Bl
3	Bc	AM 31 8vo	1325-1350	
4	Bd	AM 302 fol	1300	Be, Gf
5	Be	AM 305 fol	1300	Bd, Gf
6	Bf	AM 58 4to	1350	Bh
7	Bg	AM 63 4to	1350	
8	Bh	AM 74 4to	1320-1350	Bf
9	Bk	HS Isl. Perg. 4:o nr. 28	1320-1350	Ba
10	Bl	HS Isl. Perg. fol. nr. 11	1325-1350	Bb

teksten som helhet i hovedsak var lik i alle håndskriftene, med ett unntak: et kapittel i Tingfarebolken som angir hvor mange nemndemenn som skulle reise til tinget fra de forskjellige syslene innen lagdømmet, samt enkeltvis referanser til lagtinget ellers i teksten. Dette pekte mot at de enkelte håndskriftene var skrevet for å bli brukt innen ett av de fire norske lagdømmene Gulating, Frostating, Eidsivating eller Borgarting. Disse referansene ga dermed Keyser og Munch et utgangspunkt for å dele inn de bevarte håndskriftene i fire grupper, en for hvert av de fire lagdømmene. De ga et eget siglum til hvert håndskrift, slik at om de refererte til Gulating, Frostating, Eidsivating eller Borgarting ble de gitt henholdsvis G, F, E og B som første tegn, deretter fikk de enkeltvis innen hver gruppe tillegget a, b, c og så videre. Gulating-gruppen er størst med 17 håndskrifter, Borgarting-gruppen har 10, mens Frostating- og Eidsivating-gruppen har 6 håndskrifter hver, vist i tabell 1:1. Keyser og Munch presiserte at grupperingen ikke indikerer at innholdet i håndskriftene er forskjellig, avvikene består hovedsakelig av kapittelet om antall nemndemenn til lagtinget, som i de enkelte håndskriftene er tilpasset det lagdømmet de tilsynelatende skulle gjelde for (Keyser og Munch 1848:III). Hovedhåndskriftet AM 60 4to fikk siglumet Ga.

Kolonnen lengst til høyre i tabellen angir håndskrifter der samme skriver er identifisert som opphavsmann (NGL II:3–5). Alle dateringene er hentet fra *Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP).

I 1915 kom en oversettelse til norsk ved Absalon Taranger. Den var i hovedsak basert på Keyser og Munchs utgave. I skrivende stund arbeides det med en ny utgave og nye oversettelser til både norsk og engelsk i regi av *Landslovprosjektet 2014–2024* ved Universitetet i Bergen. Hovedteksten som ligger til grunn for utgaven og oversettelsene er Fa (HS Isl. Perg. 4:o nr. 34).

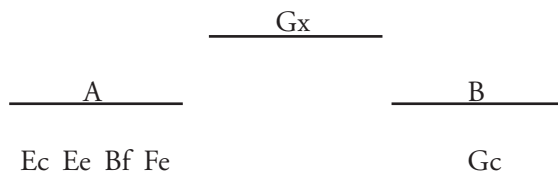
1.3 Tidligere forskning

Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch var de første som systematisk gjennomgikk samtlige bevarte håndskrifter av de gamle norske lovene fra middelalderen. Landsloven var den lovteksten som var overlevert i flest avskrifter, og som nevnt ble disse delt inn i fire grupper, en for hvert av de fire lagdømmene. Hovedkriteriet var hvilket lagdømme som det enkelte håndskriftet refererte til, særlig i kapittelet om nemndemenn til tinget. Keyser og Munch observerte imidlertid at enkelte håndskrifter hadde referanse til mer enn ett bestemt lagdømme. Dette viste etter deres mening at skriverne hadde benyttet forelegg fra andre lagdømmer enn det de skrev for, og at de både hadde rettet navnet på lagtinget til det lagtinget som deres avskrift skulle gjelde for, samtidig som

de av og til kopierte foreleggets henvisninger (Keyser og Munch 1848:III). Grupperingen ga derfor ikke grunnlag for å identifisere hvilket håndskrift som lå nærmest den antatte originalen. Storm kritiserte senere både valg av Ga som hovedhåndskrift og kriteriene for gruppering. Han mente at man heller burde velge det antatt eldste Frostating-håndskriftet, Fa, siden det trolig var nærmere den antatte originalen enn Ga (Storm 1879:16).

Senere forskere har imidlertid tatt utgangspunkt i grupperingen til Keyser og Munch. Edvard Bull (1927a; 1927b) undersøkte gruppen med Eidsivating-håndskrifter med tanke på å identifisere trekk som kunne knytte dem spesielt til eldre østlandsk lovgivning. Her skilte særlig Ee seg ut med bruk av flere særegne uttrykk og med en direkte adressering til biskopene i Oslo og på Hamar i prologen. Flere av disse forekommer også i Gc, og Bull mente de to gjennom mellomledd stammet fra et felles forelegg som har vært en «Gulatingsbok» (1927b:374–375). Ee var ifølge Bull trolig en avskrift etter det han mente var den offisielle lovboken for Eidsivating (1927a:329), alternativt at håndskriftet eller dets direkte forelegg opprinnelig var skrevet for biskopen i Oslo (1927b:380). Han mente at de øvrige Eidsivating-håndskriftene på tross av mindre forskjeller hører sammen som én gruppe (1927b:379, note 1).

Magnus Rindal (1981) ønsket også å finne ut om Eidsivating-håndskriftene hørte sammen som gruppe, eller redaksjon. Han tok utgangspunkt i de relasjonene mellom håndskriftene som Bull hadde funnet, og satte opp følgende stemma (figur 1:1):

FIGUR 1:1. *Stemma over relasjonen mellom Ee og andre håndskrifter (etter Rindal 1981:35).*

Grunnlaget for Rindals egen undersøkelse var det tekstkritiske apparatet i NGL II for Tingfarebolken og Kjøpebolken. Felles for håndskriftene i Eidsivating-gruppen var særlig deres referanser til Eidsivating lagdømme, og dette mente Rindal støttet antagelsen om at Eidsivating-håndskriftene er en egen gruppe eller redaksjon (Rindal 1981:58–59). Men mens Bull mente Ee skilte seg mest ut fra de andre håndskriftene i Eidsivating-gruppen, mente Rindal at Eb sto mest for seg selv, og nærmest Frostating-håndskriftene (Rindal 1981:60). Selv om noen av håndskriftene trolig var søsterhåndskrifter og disse var alene om

flere av variantene, viste andre varianter at de samme håndskriftene også hadde tillknytning til håndskrifter fra andre lagdømmer, blant annet var Ed og Ef søsterhåndskrifter av Bf, samtidig med at de oftest hadde felles varianter med andre Borgarting-håndskrifter (1981:60). Rindal konkluderte dermed med at håndskriftene var kontaminerte og at det derfor var umulig å sette opp et stemma (1981:62).

Landsloven har også vært en viktig kilde til norsk middelalder for historikere, rettshistorikere og språkhistorikere. For sistnevnte har de enkelte håndskriftene av Landslovene stått sentralt i studiet av norsk språkvariasjon og språkendring. Bidragsytere i dette henseende er Marius Hægstad (1899, 1907–1935), Per Nyquist Grøtvedt (1939), Didrik Arup Seip (1954; 1955), Magnus Rindal (1981), Jan Ragnar Hagland (1986) og Marit Christoffersen (1993). For lov-håndskriftene spesielt hevder Seip at de består av tre lag språk: Det tradisjonelle vestnorske kansellispråk i originalen, et mellomledd med visse sønorske målmerker, og så selve avskriften med målmerker fra andre kanter av landet (Seip 1955:228). Med det siste mener han trolig skriverens eget talemål. Seip hevder dessuten at vi «med sikkerhet [kan] se at Gulatingshss. (G) har vært direkte forelegg for hss. av Borgartingsloven (B) og av Eidsivatingloven (E).» (1955:227–228).

Sett bort fra de rene språkstudiene er det med andre ord lenge siden det har vært gjennomført større tekstkritiske studier av håndskriftene som overleverer Landsloven. Det var allerede få studier før Rindal (1981), men etter hans konklusjon vedrørende de kontaminerte håndskriftene har det ikke kommet nye bidrag. Ingen av de tidligere studiene har forøvrig fordypet seg i materialiteten, det vil si selve håndskriftene og deres beskaffenhet, og deres relasjon til teksten. I min masteroppgave (Horn 2008) undersøkte jeg utformingen av kapitteltitlene i fem håndskrifter av Landsloven, og jeg argumenterte for at variasjonen håndskriftene imellom vitner om ulik resepsjon av lovens innhold hos skriversne. Variasjoner i utformingen av paratekster, slik som kapitteltitler, kan dermed reflektere skriverens egen forståelse og kunnskap om lovens innhold, noe som reiser nye spørsmål knyttet til håndskriftenes tilblivelse og overlevering. Den foreliggende avhandlingen forsøker å svare på noen av disse spørsmålene gjennom studier av både materialitet og tekst av en avgrenset gruppe håndskrifter. Perspektivet flyttes dermed fra et tilbakeskuende perspektiv mot den opphavelige teksten, til et synkront perspektiv rettet mot skriversne og de miljøene der Landsloven ble produsert.

1.4 Teoretiske grunnbegreper

I min diskusjon om middelalderens håndskrifter og de miljøene disse ble til i, vil begrepene *tekst*, *tekststruktur* og *tekstkultur* stå sentralt. I det følgende vil jeg redegjøre for disse begrepene og hvilken betydning de har for avhandlingens overordnede mål.

1.4.1 Tekst

Begrepet *tekst* er definert som «trykte eller skrevne ord, setninger, avsnitt som er føyd sammen til en helhet».¹ For denne avhandlingens del betyr dette nedskrevet tekst for hånd, som igjen innebærer at samme tekst ikke er identisk i noen avskrift slik en trykt tekst vil være. Det vil alltid forekomme større eller mindre avvik mellom avskriftene, bevisste eller ubevisste, og dermed vil hver avskrift være unik. Jo lenger teksten er, jo flere avvik må en regne med har kommet inn (Haugen 1990:145). Det er derfor vanlig for tekster som er produsert i en håndskriftkultur å skille mellom på den ene siden *tekstverk* som representerer en abstrakt innholdsmessig enhet, og på den andre siden den mer spesifikke representasjonen, eller varianten, av teksten, kalt *tekstvitne*. Innen den tradisjonelle tekstkritikken vil tekstverket helst samsvare med det man regner er den mest opphavelige versjonen av en gitt tekst, *arketypen*. På bakgrunn av metodiske studier av de bevarte tekstvitnene kan man sette opp et slektstre, eller *stemma*, som viser tekstvitnenes slektskap til hverandre, og som gir et grunnlag for å rekonstruere arketypen. Målet er å etablere en tekst som er så nær den opprinnelige, og tapte, *originalen* som mulig.

Bo-A. Wendt (2006) opererer med en tredeling av tekstbegrepet: *tekstverk*, *tekstvitne* og *tekstbærer*. Med tekstverk mener han: «[...] en abstrakt tekstuell storhet som av (en given grupp av) tekstbrukarna (vid en given tid eller i ett givet sammenheng) mer eller mindre samstämmigt uppfattas som en och densamma varje gång den tar form» (2006:258). Med *tekstvitne* mener Wendt «en specifik uppenbarelseform av ett textverk, en variant av texten där *text* skall fattas i snäv språklig mening» (2006:258). Wendts definisjon tilbyr et annet perspektiv og tilnærming til tekstverket enn den tekstkritiske metoden. Tekstverket representerer her en forestilling om hvordan innholdet i en tekst ble oppfattet av sin samtid. Denne forestillingen var ifølge Wendt «beroende på vilka textvittnen som är i omlopp vid en given tid» (2006:258). Forestillingen om tekstverket blir dermed subjektiv, og vil bety at hvis det i et visst område er tekstvitner

---

1 <https://snl.no/tekst>, lest 3. desember 2015.

med en gitt variant i omløp, vil brukerne i dette området ha en annen oppfatelse av tekstverket enn brukere i et annet område der tilgjengelige tekstvitner ikke har denne varianten, selv innenfor samme tidsperiode. Slike grupper av tekstvitner kaller Wendt for *tekstvitnetyper*: «textvittnen som inbördes företer sådana likheter att de tillsammans skiljer ut sig från övriga (grupper av) textvittnen» (2006:262). Et kjennetegn på en bestemt tekstvitnetype kan for eksempel være forekomst eller mangel på en «inhållslig enhet» blant flere enn ett tekstvitne (2006:262–263). Hver tekstvitnetype kan slik tilsvare en gren i et stemma, men representerer først og fremst tekstbrukernes oppfatning av tekstverket. Tekstverket er derfor en relativ størrelse. Slik Wendt ser det, representerer arketyper utgangspunktet for tekstens diakroni, mens tekstverket representerer tekstens synkroni (2006:258).

I en håndskriftkultur vil ikke bare tekstvitnene være forskjellige fra hverandre, men også håndskriftene som tekstvitnene er skrevet inn i, vil fremstå forskjellig fra hverandre hva gjelder format, layout, dekor og skrift. Dette representerer det tredje nivået i Wendts tekstbegrep og betegnes *tekstbærer*. Her menes den fysiske realiseringen av det enkelte tekstvitnet: «den rent fysiska yttringen av ett textverk eller rättare sagt av ett textvittne» (2006:259). Utforming og bruk av visuelle virkemidler kan gi informasjon om skriverens resepsjon av teksten og av leserens behov og bruk av teksten. En tekstbærer kan dessuten inneholde tekstvitner fra andre tekstverk, og utvalg og sammensetningen av disse tekstverkene er også viktige kilder til hvordan tekstverket har blitt forstått. Tekstbæreren legger derfor viktige premisser for sin tids oppfatning av tekstverket.

I en håndskriftkultur, der hvert tekstvitne er ulikt de andre tekstvitnene av samme tekstverk og dessuten hver tekstbærer er ulik de andre tekstbærerne, vil tekstvitne og tekstbærer utgjøre samme unike enhet, det vil si det håndskriftet der et tekstverk er representert. De to begrepene tekstvitne og tekstbærer gjør det likevel mulig å skille mellom teksten i en innskrenket, rent språklig henseende, og i en utvidet fysisk henseende hva gjelder skrift, utforming og materiale i det enkelte håndskriftet (Wendt 2006:259).

Med utgangspunkt i denne avhandlingens mål om å etablere ny kunnskap om relasjonen mellom de bevarte håndskriftene av Landsloven, samt etablere en ny metode for analyse av kontaminerte tekstvitner, er Wendts tredelte tekstbegrep relevant og anvendelig. De tre nivåene tekstverk, tekstvitne og tekstbærer åpner for nye perspektiver og en ny tilnærming i studiet av Landsloven, særlig hva gjelder det synkrone aspektet som er nært knyttet til produksjon og resepsjon. Tekstverket er således Landsloven, mens håndskriftene som overleverer Landsloven utgjør både tekstvitne og tekstbærer. Tekstverket som representasjon for tekstens synkroni åpner for nye perspektiver med hensyn til både skriverresepsjon og relasjonen mellom tekstvitnene.

For visse variabler, slik som i studiet av skrift, kan imidlertid nivåene synes å overlappe hverandre. Utformingen av et ord berører både tekstvitne- og tekstbærernivået. Elise Kleivane mener at en variant som er gjort bevisst, og dermed er mer interessant som forskningsobjekt for skriverresepsjon, hører til tekstvitnenivået, mens en ubevisst variant, som for eksempel feil lesning av forelegget, hører til tekstbærernivået (Kleivane 2011:92). Problemet med en slik distinksjon er at vurderingen av hva som er bevisste og ubevisste feil kan være vanskelig å avgjøre på objektive grunnlag. Wendt avgrenser tekstvitnets funksjonsområde til det rent språklige, hvilket innebærer at alt som kan knyttes til *lesningen* av teksten, tilhører tekstvitnet, selv om lesningen subjektivt sett inneholder feil, eller en variant av forelegget. Det vil si at all ortografisk variasjon tilhører tekstvitnet, mens utformingen av de enkelte skrifttegnene tilhører tekstbæreren. En skriver kan imidlertid veksle mellom ulike skrifttegn, *graftyper*, som representerer det samme *grafemet*. Et eksempel kan være skrivemåten av *komu* (3. p.pl. pret. av verbet *koma*), som kan være realisert i skrift på to måter gjennom veksling mellom graftypene *u* og *v*: *komu* og *komv*. Den semantiske betydningen er imidlertid den samme. I slike tilfeller finner vi med andre ord en overlapping mellom ortografi og paleografi. Ortografi, fordi to ulike graftyper er benyttet, og paleografi, fordi samme grafem er utformet på to ulike måter. Veksling mellom graftyper regnes tradisjonelt som en del av *makropaleografien*, mens utformingen av de enkelte graftypene regnes som del av *mikropaleografien*. Jeg forstår Wendts definisjon av tekstvitne som den rent språklige avgrensningen til ikke å innbefatte ulike graftyper for samme grafem, og jeg vil heretter regne slik veksling som en del av tekstbærernivået.

De bevarte tekstvitnene benevnes Ga, Gb og så videre, i tråd med Keyser og Munchs sigla, angitt i tabell 1:1. Håndskriftene disse tekstvitnene er en del av har alle signa etter de respektive samlinger og arkiver hvor de oppbevares, som for eksempel AM 60 4to, tilhørende Den Arnamagnæanske Samling i København. I AM 60 4to er det imidlertid også tekstvitner av andre tekstverk, som for eksempel det som benevnes Magnus Lagabøtes bylov, heretter Byloven. Tekstvitnet til dette tekstverket i AM 60 4to er av Keyser og Munch gitt et annet siglum enn Landsloven, nemlig Bb, der B står for Bergen. Håndskriftet AM 60 4to inneholder med andre ord både Ga (Landsloven) og Bb (Byloven). De er begge skrevet av samme skriver fortløpende etter hverandre, og regnes på den måten som realisert i samme tekstbærer. Et annet eksempel er håndskriftet HS Isl. Perg. 4:o nr. 30 som på sin side inneholder tekstvitnene Ee (Landsloven) og Bk (Byloven). Disse to tekstvitnene er skrevet av forskjellige skrivere til forskjellig tid, og er dermed realisert i hver sin tekstbærer. For å unngå den risiko for en uoversiktlig diskusjon som forskjellige sigla for ulike tekstlige nivåer og ulike tekstverk kan medføre, vil jeg heretter benevne også tekstbærerne til Landsloven etter Keyser og Munchs signatursystem for tekstvitnene, slik at

både tekstbærer og tekstvitne bærer samme siglum, det vil si at tekstbæreren til tekstvitnet Ga også benevnes Ga. Jeg vil klargjøre underveis hvilket nivå jeg diskuterer.

Det må avslutningsvis påpekes at tekstverket som her er betegnet Landsloven, er vår tids oppfatning av Magnus Håkonssons lov fra 1274, formet av de tekstvitnene som er bevart til idag, og da særlig av AM 60 4to, hovedhåndskriftet i Keyser og Munchs utgave fra 1848. Det er lite trolig at de skriverne eller ulike skriftmiljøene der Landsloven ble produsert på 1300-tallet hadde tilsvarende tilgang til et så stort antall tekstvitner. Vi vet at de har hatt minst ett tekstvitne tilgjengelig, men vi vet ikke hvilket eller hvilke det har vært.

1.4.2 Tekststruktur

En viktig motivasjon for Wendts diskusjon om tekstbegrepet er spørsmålet om et bestemt tekstverks avgrensning til andre tekstverk. Han spør: Hvor mye kan endres i et tekstvitne uten at tekstbrukeren oppfatter det som et nytt tekstverk? (2006:261). Endringer i et trykt tekstverk der den opprinnelige teksten og opphavsmannen er kjent, vil trolig i større grad bli avvist som samme tekstverk enn for eksempel folkeeventyr, der endringspotensialet gjennom muntlig tradisjon er større, avhengig av tid og sted. Med eventyret om *Rødhetten og ulven* som eksempel viser Wendt at visse komponenter, slik som Rødhetten, bestemor, ulv, samt ulven som kler seg ut som bestemor, må være med, men at ut over dette kan enkeltheter ved fortellingen variere, uten at det rokker ved oppfattelsen av at fortellingen er tekstverket *Rødhetten og ulven* (2006:265). I denne avhandlingen innebærer begrepet *tekststruktur* på samme måte et visst antall definerte tekstlige komponenter, eller tekstdele, og hvordan disse er bearbejdet, slik som ulik rekkefølge av komponentene eller annen bearbejding i de forskjellige tekstvitnene som overleverer samme tekstverk. Blant middelalderens tekster er det for eksempel i de overleverte tekstvitnene av de islandske sagaene stor variasjon hva gjelder utelatelser eller utbroderinger og tillegg av tekstdele. Spørsmålet for denne avhandlingens del blir dermed hvor mye et tekstverk med normativt innhold, slik som en lovtekst, kan avvike i tekststrukturen i de enkelte tekstvitnene før det bryter med oppfatningen av hva tekstverket skal være.

Systematisering og strukturering av lovtekster var ikke ukjent i Europa på 1200-tallet. I dekretalsamlingen *Liber Extra*, bestilt av paven og fullført i 1234, er alle de pavelige dekretalene og forordningene organisert og fordelt etter en overordnet femdeltematisk struktur: *Iudex, Iudicia, Clerus, Connubia* og *Crimen*. Utgangspunktet var den stadig økende strømmen av dekretaler og forordninger som ble utstedt av paven fra slutten av 1000-tallet, og som

skapte behov for oversikt og system. En annen faktor knyttet til strukturering av tekster kom gjennom studiene av Aristoteles' skrifter tidlig på 1200-tallet. Med doktrinen om de fire årsaker, *causa efficiens*, *causa materialis*, *causa formalis* og *causa finalis*, fikk man et teknisk verktøy for en mer metodisk tilnærming til kunnskap med muligheter for å nyansere mellom tekster av ulikt innhold (Parkes 1991:50). Den italienske teologen og filosofen Bonaventura (1221–1274) skrev at det finnes fire typer tekster, og anga dem i følgende rekkefølge: først den hellige skrift, deretter autentiske tekster av hellige menn, så avhandlingene til lærde menn, og til slutt de verdslige vitenskapene og filosofenes bøker:

Sunt ergo quatuor genera scripturarum, sacrae scripturae, secundi libri sunt originalia sanctorum, tertii sententiae magistrorum, quarti doctrinarum mundialium sive philosophorum.

(*Collationes in Hexaemeron* 1964)

Sitatet reflekterer et syn på kunnskap der ulike typer kunnskap er tydelig definert med egne prinsipper og med sin egen indre struktur (Parkes 1991:51). Tekster inngår dermed på denne måten i et hierarkisk system der Bibelen troner øverst med absolutt høyest status, og de verdslige nederst.

Jeg regner også den visuelle utformingen, som initialer og kapitteltitler, som en del av strukturen, fordi den bidrar til å avgrense ulike tekstdeler og på den måten visualiserer tekststrukturen.

I denne avhandlingen blir derfor tekststrukturen og de komponentene som konstituerer tekststrukturen viktige verktøy for å definere tekstverket Landsloven.

1.4.3 Tekstkultur

Som vi har sett ovenfor er tekstverket definert som «en abstrakt textuell storhet som av (en given grupp av) textbrukarna (vid en given tid eller i ett givet sammanhang) mer eller mindre samstämmigt uppfattas som en och densamma varje gång den tar form» (Wendt 2006:258). Det Wendt kaller «(en given grupp av) textbrukarna (vid en given tid eller i ett givet sammanhang)» benevner jeg her *tekstkultur*. Tekstkultur er definert som «en gruppe mennesker som samhandler gjennom tekster ut fra et noenlunde felles normsystem» (Tønnesson 2012:58). Tekstkulturens oppfatning av tekster generelt og bestemte tekster spesielt styres av en rekke ulike faktorer. Wendt peker selv på at tilgjengelige tekstvitner av et tekstverk er avgjørende for hvordan en gruppe brukere oppfatter et tekstverk. Imidlertid kan også andre faktorer, som institusjonell fo-

rankring og utdanning hos brukerne, legge føringer for hvordan de tilgjengelige tekstvitnene blir tolket og brukt, i det jeg benevner *tekstualitet*. Og mye av informasjonen om tekstualiteten er formidlet gjennom tekstkulturens *normer* og *konvensjoner*, slik de kommer til uttrykk i de enkelte tekstvitnene og tekstbærerne. Nedenfor utdypes disse sidene ved en tekstkultur.

1.4.3.1 Tekstualitet

Brian Stock (1983) regner tekstualitet (*textuality*) er et eget nivå i forholdet mellom skriftlighet og muntlighet, siden kjennskap til tekster og det å forholde seg til tekster ikke nødvendigvis var avhengig av om man kunne lese og skrive (1983:7). Stock henviser her til miljøer der folk som ikke kunne lese samlet seg om personer som formidlet og fortolket tekster for dem. Kjernen i slike miljøer, som Stock kaller *textual communities*, tekstlige samfunn, var ikke selve teksten, men den personen folk samlet seg om som tilbød en fortolkning av teksten som dette samfunnet aksepterte (1983:90). Tekstlige samfunn kunne på denne måten uavhengig av hverandre utvikle forskjellige tolkninger av samme tekst – gitt den sentrale autoritetens fortolkning. Stock diskuterer spesielt kjetterske samfunn, der fortolkere tilbød en alternativ tolkning av hellige tekster som streid mot den offisielle tolkningen gitt av kirken. Et poeng er at medlemmene av disse samfunnene ikke nødvendigvis kunne lese selv, men de aksepterte og forholdt seg til den tolkningen som ble tilbudt innen det tekstlige samfunnet de var en del av. Begrepet tekstlig samfunn i Stocks betydning må derfor modereres i den sammenhengen som diskuteres i denne avhandlingen. Jeg forutsetter at de som produserte Landsloven både kunne lese og skrive. De var i den forstand profesjonelle tekstbrukere. Det viktige med Stocks begrepsavklaring er at det fra et synkront perspektiv vil finnes grupper av tekstbrukere, det vil si tekstkulturer, på ulike steder som ville oppfatte, og dermed også tolke, et tekstverk på forskjellig måte til samme tid.

På 1200-tallet var den latinske skriftkulturen vel etablert i Europa, inkludert i Norden, og det latinske alfabetet var tatt i bruk også på morsmålet. Tilnærmingen og fortolkningen av tekster var preget av en holdning om at gammelt var godt, og derav at en skribent, en *auctor*, fra gammel tid var bedre enn en skribent fra nyere tid. Begrepene *auctor* og *auctoritas* ble hyppig brukt om tekster på latin. For å gi en tekst større autoritet, var det vanlig å tilskrive tekster til antikke forfattere, og omvendt, hvis en tekst var bra, ble det antatt at den var gammel (Minnis 1988:9). Ved å henvise til en *auctor* fikk teksten dermed *auctoritas*. Begrepet *auctoritas* ble brukt om tekster som var verdt å imitere, og ordet hadde sterke konnotasjoner til sannhet. Teksten med størst

auctoritas var Bibelen, og alle andre tekster var underordnet den. En leser prøvde aldri å problematisere en autoritativ tekst eller den som hadde skrevet den – hensikten var å forstå, assimilere og imitere den (Minnis 1988:14). En tekst med *auctoritas* skulle med andre ord ikke bevisst endres i reproduksjonsprosessen (Machan 1991:232). Når det gjaldt tekster som var oversatt fra latin til folkespråk, kunne det imidlertid se annerledes ut. Tim W. Machan gir eksempler på at latinske tekster med *auctoritas* som ble oversatt til engelsk på 1300-tallet, i stor grad ble endret i den senere avskrivningen. Dette kan bety at begrepene *auctoritas* og *auctor* først og fremst ble brukt på latinske tekster og skribenter (Machan 1991:239–241).

Kleivane diskuterer de to begrepene i forhold til tekster på norrønt språk, og mener på sin side at det er flere eksempler på tekster som har hatt *auctoritas*, samt forfattere som må regnes som *auctor*, på grunn av stadige referanser til disse i andre tekster (Kleivane 2011:113ff, 123–124). For eksempel er *Íslendingabók* og dens forfatter Ari Þorgilsson ifølge Kleivane et eksempel på både en tekst med *auctoritas* og en *auctor* gjennom stadige referanser til disse i andre tekster fra middelalderen (2011:117).

Kleivane nevner imidlertid ikke lovtekster. Landsloven innledes med frasen *Magnus með guðs miskunn Noregs konungr* [...], og angir dermed kongen som en *auctor*, eller opphavsmann, til loven som med det gis *auctoritas*. Som en sterkt normativ tekst og et viktig redskap for kongen i hans konsolidering av makten, er det grunn til å tro at Magnus Håkonsson ønsket å gi Landsloven *auctoritas*. Samtidig kan man spørre seg hvorfor han da ikke lot loven bli skrevet på latin siden *auctoritas* i større grad har vært knyttet til latinspråklige tekster. I munken Theodoricus' kongesaga *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* (Historien om de gamle norske kongene), skrevet ca. 1180 og tilegnet erkebiskopen i Nidaros, står det om Olav Haraldsson (den hellige): «Han lot skrive ned lover på morsmålet, lover som var fulle av rettferd og måtehold og som den dag i dag blir holdt og æret av alle gode borgere.» (*Historia de antiquitate regum Norwagiensium* 1990, kap. XVI). Olav fremstilles slik som en *auctor*, og hans lover gis *auctoritas*. Det er mulig at dette har bidratt til å gi lover på morsmål *auctoritas*, og at skriving av lover på morsmålet tidlig har vært et legitimerende grep for kongemakten, særlig for Sverre-ætten som Magnus Håkonsson tilhørte.

I sin kamp mot kirken på slutten av 1100-tallet gjorde kong Sverre Olav til en idealtipe og hevdet selv å forvalte nettopp Olavs gamle lover, i motsetning til erkebiskop Eirik, som løftet frem tidligere erkebiskop Øysteins reviderte lov *Gullfjær*, som ga mer makt til kirken (Helle 2001:19), og til brev fra paven påført pavens segl, slik det er formulert i Sverris saga, kapittel 117:

I þenna tíma gerþuz margar greinir milli þeira Sverris konungs oc erkibyscup. Scavt konungr íafnan sínu máli til landzlaga þeira er sett hafði hinn helgi Olaf konungr. Oc til lagabocar Þrænda. Þeirar er colluð er Gragas er ritat hafði latit Magnus konungr hinn goði Olaffson. Erkibyscup það fram rekia þa boc er Gullfiavðr er colluð oc rita let Eysteinn erkibyscup. þar með það hann fram rekia guðs log rumversc oc þat sumt er hann hafði til bref og innsigli pauans.

(*Sverris saga* 1920)

Verdt á merke seg er at báde kong Sverre og erkebiskop Eirik først og fremst henviser til lovenes opphavsmenn, det vil si deres *auctor*, som dermed gir lovene *auctoritas*. Hvilken av lovene som er den nyeste eller mest oppdaterte nevnes ikke. Den tydelige henvisningen i prologen til kong Magnus som *auctor* i Landsloven kan ses i lys av denne tradisjonen, og som et uttrykk for at Landsloven skulle ha *auctoritas* overordnet andre lover.

Det kan også være av betydning for produksjonen og resepsjonen av Landsloven i hvilken grad tekstverket Landsloven hadde *auctoritas* i den tekstkulturen det ble produsert eller ble oppbevart. For eksempel kan et påkostet og rikt illuminert håndskrift ha gitt tekstvitnet mer *auctoritas* enn et tekstvitnet overlevert i et enkelt utformet håndskrift. En bemerkning i den islandske lov-samlingen som kalles *Grágás* peker mot at et håndskrift kunne ha *auctoritas* ut fra hvem som eide det, eller hvor det befant seg:

Það er og að það skulu lög vera á landi hér sem á skrám standa. En ef skrár skilur á, og skal það hafa er stendur á skrám þeim er biskupar eigu. Nú skilur enn þeirra skrár á, þá skal sú hafa sitt mál er lengra segir þeim orðum er máli skipta með mönnum. En ef þær segja jafnlangt, og þó sitt hvor, þá skal sú hafa sitt mál er í Skálaholti er.

(*Lögrettuþáttur, Grágás* 1992)

Ifølge dette avsnittet har biskopens lovbok større gyldighet enn prestenes lovbok. Eierens status ser dermed ut til å gi hans lovbok *auctoritas*, uavhengig av hvilken av de aktuelle lovbøkene som har den mest oppdaterte teksten.

En teksts *auctoritas* kan også komme til uttrykk på andre måter. Latinske religiøse tekster ble i hovedsak skrevet i en formell skrift, mens tekster på folkespråket ble skrevet i kursiv. Tekster med høy prestisje har derfor blitt skrevet med mer formell skrift (Hedström 2009:197; Stokkeland 2010:125). Landsloven kan sies å stå i en mellomstilling i så måte; den er skrevet på folkespråket, samtidig er den uten tvil en prestisjetekst for den norske kongen.

Miljøene som produserte tekster finner vi først og fremst innen kirken, kongens administrasjon og klostrene. Men også innen disse institusjonene kan man forvente at tekster ble lest og tolket på ulike måter. Eksempelvis vil dette

rent konkret implisere at skrivere tilknyttet en tekstkultur i Bergen har en annen resepsjon av Landsloven enn skrivere i en tekstkultur i Oslo. En tekstkultur kan i disse tilfellene være et domkapittel eller et kongelig kapell. Også innen samme by kan det finnes ulike tekstkulturer, siden eksempelvis både Bergen og Oslo hadde både domkapitler og kongelige kapeller. På hvert sted kan det ha utviklet seg ulike tilnærminger og fortolkningsstrategier ut fra resepsjonen av de tilgjengelige tekstvitnene og deres *auctoritas*.

Begrepet tekstkultur springer derfor i denne avhandlingen ut fra Stocks definisjon av tekstlige samfunn, i den forstand at utgangspunktet vil være hvordan ulike miljøer eller grupper av mennesker fortolker og samhandler gjennom ett bestemt tekstverk, som i dette tilfellet er Landsloven. Jeg vil ta utgangspunkt i at Landsloven kan ha blitt oppfattet forskjellig i ulike tekstkulturer, avhengig av forskjellige parametre, som for eksempel graden av *auctoritas* som tilgjengelige tekstvitner av Landsloven har hatt, og skribernes profesjon. Som en del av dette vil også normer og konvensjoner ved det skriptoriet der Landsloven ble produsert kunne ha betydning.

1.4.3.2 Normer og konvensjoner

Normer er definert som «social reality of correctness notions» (Bartsch 1987:xiv). Dette innebærer at mennesker i et samfunn har en felles oppfatning av hva som er en «korrekt» handling, og derav også hva som er «ukorrekt» handling, det vil si brudd på normen. Andrew Chesterman stiller opp tre vilkår for at en gitt handling kan karakteriseres som norm (2000:55):

1. Handlingen er gjengs praksis
2. Handlingen er akseptert og ønsket
3. Man er seg bevisst handlingen i den grad at man kan snakke om den

Alle vilkår må oppfylles for at en handling skal kunne karakteriseres som en norm. Chesterman skiller imidlertid mellom *normer* og *konvensjoner*, og mener at konvensjoner står svakere enn normer. *Konvensjoner* kan identifiseres som en type regelmessigheter i adferd og handling, à la moter, og brudd på en konvensjon frembringer ikke samme grad av reaksjoner som brudd på normer (2000:55).

Diskusjonen om normer og konvensjoner i middelalderens håndskrifter har for en stor del handlet om skriftnormer gjennom studier av ortografi og paleografi. Årsaken til at andre variabler i mindre grad er trukket inn, kan blant annet være at skriften er den fremste representasjonen av skriverens arbeid og hans tilnærming til avskrivningen av tekstverket. Derfor er skriverens egen

norm sentral, også i relasjon til det skriptoriet han arbeidet ved og de normene som har vært der. Karl G. Johansson definerer skriverens norm som skriverens bruk. Normen omfatter paleografiske trekk så vel som ortografiske, og skriverens bruk er det som oppvises i håndskriftet, slik at man kan snakke om en individuell normforestilling, som vil si «den oppfattning om normens utformning som den enskilde skrivaren utgår från vid normaliseringen av sina förlagor» (Johansson 1997:126). Tre faktorer er ifølge Johansson viktige for normforestillingen: 1. skriveren selv, 2. foreleggets bruk, og 3. skriptoriets norm. Johansson påpeker at en skriver ved et skriptorium kontinuerlig vil bli påvirket av endringer i skriptoriets skriftbruk, slik at skriverens bruk vil kunne følges og knyttes til en kronologisk utvikling ved skriptoriet (1997:213). En forutsetning for å kunne studere en slik utvikling, er at man har tilgjengelig flere håndskrifter fra samme skriptorium.

Mens Johansson definerer norm og bruk som en og samme sak, skiller Alex Speed Kjeldsen begrepene. Normen er det idealbilde av skriften som skriveren har på et gitt tidspunkt, mens bruken representerer den faktiske realiseringen av skriften (2013:21). Mens normen er et resultat av skriverens utdanning og påvirkning fra tidligere forelegg, er bruken et resultat av faktorer som foreleggets bruk og skrifttradisjonen ved skriptoriet, i tillegg til skriverens norm.

En faktor som skriverens utdanning aktualiserer også et kvalitativt aspekt ved skriften. Skriftens kvalitet er av Albert Derolez definert som «the ability of the individual scribe to write a specific type of script at the intended level of execution» (Derolez 2003:26). Her trekkes altså en intensjon om et forventet nivå i utførelsen inn i vurderingen av skriften. Et skille mellom skriverens norm og skriverens bruk kan dermed være til hjelp, idet normen blir «the intended level of execution», mens skriverens bruk, det vil si den faktisk utførte skriften, kan måles opp mot normen og graderes i forhold til skriverens evne til å oppfylle normen. Det er dermed nærliggende å tenke seg at en skriver som ikke endrer mye i sin skriftbruk, og som dermed tilsynelatende ikke lar seg påvirke av forelegget i særlig grad, har en skriftbruk som ligger nær normen eller det ønskede nivå på utførelsen av arbeidet. Dette kan derfor defineres som en høyere kvalitet på arbeidet, mens mindre konsistens i skriften på den annen side vil vitne om at skriverens norm er uklar, eller at han ikke klarer å oppfylle normens krav, slik at resultatet kan vurderes som av lavere kvalitet.

Utfordringen ligger i å vurdere hvilke faktorer som ligger bak den enkelte skriverens realisering av skriften. Gustav Lindblad har introdusert prinsipper for hvordan man metodisk kan tolke variasjoner i skriften (Lindblad 1954:ix-x). Hvis to eller flere varianter av et skrifttegn opptrer side om side mer eller mindre regelmessig gjennom hele teksten, må man regne med at dette er varianter som er en del av skriverens naturlige repertoar. Det samme kan sies om en variant foretrekkes i en del av teksten, mens en annen variant i en

annen del, og dette veksler regelmessig. Derimot, hvis en variant gradvis øker i frekvens, er det grunn til å anta at det er varianten som øker i frekvens som er den naturlige for skriveren, idet han innledningsvis har tilstrebet å etterligne forelegget, mens han etter hvert lar sitt vante repertoar dominere. Avslutningsvis kommer den variasjonen som oppstår mellom egne avsnitt av en tekst, som kan tyde på at det har vært et skifte av forelegg. Andrea van Arkel har supplert disse observasjonene og knytter en gradvis økning av en viss variant til at skriveren har begynt med sine egne innarbeidede skrifttegn for deretter gradvis å ta i bruk varianter fra forelegget (van Arkel 1979:35). Nils Dverstorp på sin side argumenterer for at nye varianter som plutselig introduseres underveis i teksten kan komme av at skriveren har hatt et opphold i arbeidet med det bestemte håndskriftet for å arbeide med et annet. Her har han arbeidet med forelegg med nye varianter som han har kopiert og tatt opp i sitt eget repertoar. Når han så returnerer til det første håndskriftet, vil den nye varianten bli benyttet (Dverstorp 2010:29).

De ulike metodiske tilnærmingene til skrivervariasjon gir ikke nødvendigvis svar på hva skriverens norm har vært, til det er de for motstridende. Den store graden av variasjon peker snarere mot at variasjon har vært en del av normen, slik både Lindblad (1954) og Johansson (1997) har pekt på. Også Jan Ragnar Hagland (1976) observerte det samme i en studie av diplomer og deres avskrifter. Han så at det særlig på det ortografiske planet var stor variasjon, og at skriveren vekslet mellom ulike ortografiske varianter også i de tilfellene der samme skriver skrev av sin egen original. Det synes derfor mer fruktbart å ta utgangspunkt i skriftens realisering i de enkelte håndskriftene enn å legge premisser om skriftnormer til grunn for undersøkelsene. Metodisk kan det være et problem å avgjøre hvilke trekk i skriftspråket som kan forklare skriverens norm ut fra de enkelte faktorene man mener har påvirket skriveren. De ovenfor nevnte studiene bygger på empiri, og fellestrekk og avvik er forsøkt systematisert og vurdert i forhold til hverandre. Som Hagland (1976) viste, kan selv samme skriver vekse mellom ortografiske varianter også når han kopierer sin egen original. I denne sammenheng kommer begrepet *skriverens bruk* til anvendelse, fordi det retter oppmerksomheten vekk fra forskerens forutinntatthet om normbegrepet. Spørsmålet blir derfor om begrepet norm, i betydningen korrekt–ukorrekt etter definisjonen til Bartsch, i visse tilfeller blir for strikt i forhold til hvordan skrift er realisert i middelalderens håndskrifter.

De fleste forskere synes imidlertid å være enige om at det ved større skriftsentre vil utvikle seg normer for produksjon av tekster, slik Johansson (1997) har identifisert. En forutsetning for å identifisere en skrivers eller en tekstkulturs norm, bør imidlertid innebære en åpenhet for variasjonens plass innen denne normen. Slik vil begrepet *konvensjon* i større grad representere den bruken som søkes identifisert i materialet, fordi det åpner for større toleranse i

forhold til «korrekt» og «ukorrekt» bruk av variablene. Den enkelte skriverens individuelle oppfatning og forståelse av en konvensjons innhold vil dermed stå sterkere. Konvensjoner gir seg dessuten ikke bare uttrykk gjennom skriften. Også utformingen av de fysiske og visuelle variablene som utgjør tekstbæreren, og struktureringen av teksten i de enkelte tekstvitnene, representerer derfor konvensjoner knyttet til en skrivers oppfatning av tekstverket. Konvensjonene er på den måten knyttet til tekstualiteten i den tekstkulturen som skriveren er en del av. For å få et helhetsinntrykk av en gitt tekstkulturs tekstualitet og konvensjoner, bør derfor variabler både på tekstbærer- og tekstvitnenivå analyseres i et større antall håndskrifter og vurderes under ett. Analyse av begge de tekstlige nivåene blir på den måten viktige for kunnskap om relasjonen mellom håndskriftene som overleverer tekstverket Landsloven.

1.5 Avhandlingens oppbygning

En forståelse av den historiske og kulturelle konteksten som Landsloven ble produsert innenfor, er en forutsetning for studiet av produksjon og resepsjon av denne lovteksten. Kapittel 2 inneholder derfor en redegjørelse om det historiske bakteppet for Landsloven, og omfatter det reformprogrammet som førte frem til Landsloven. Kapittelet presenterer også et overblikk over institusjoner i Norge der tekst ble produsert.

Avhandlingen inneholder to analyser av håndskriftene, ett på tekstbærer- og ett på tekstvitnenivå. I kapittel 3 redegjør jeg for det metodiske verktøyet jeg benytter i de to analysene. Både den tekstkritiske metoden og materialfilologien tilbyr viktige prinsipper i tilnærmingen til håndskriftene fra middelalderen. Jeg drøfter hvordan de to metodene kan kombineres konstruktivt i analysen av avhandlingens materiale, og utvikler på bakgrunn av dette en ny metode for analyse av tekststrukturen i håndskriftene.

I kapittel 4 analyseres 15 utvalgte håndskrifter med Landsloven på tekstbærernivå. Variabler innen kodikologi, utforming og skrift blir undersøkt og systematisert.

I kapittel 5 gjennomføres tre delstudier på tekstvitnenivå. Først analyseres tekststrukturen i de 15 håndskriftene på tekstvitnenivå. Deretter følger en utdypende analyse av utvalgte variantstrukturer, mens i den tredje delstudien analyseres innholdsfortegnelser, lagtingsreferanser og andre tekster i håndskriftene.

I kapittel 6 sammenfattes resultatene fra kapittel 4 og 5 før en avsluttende diskusjon.

2. Bakgrunn

Begrepet *lov* er definert som en norm med fokus rettet mot fremtiden, i den hensikt å sikre forutsigbarhet og stabilitet (Sunde 2002:360). For middelalderens rettspraksis er imidlertid *rettsregler* et mer relevant begrep, definert som normer utledet av rettspraksis (Sunde 2002:360). Rettsreglene viser med andre ord tilbake på hva som har vært regnet som en god løsning på en konflikt, og som kan fungere som eksempler på mulige løsninger i fremtiden. En vedtatt lov gjør med andre ord at en på forhånd kan avgjøre hva som er rett og galt uten å knytte dette til en konkret sak, noe som i særlig tidlig middelalder ville være umulig å forstå, siden man da ville hevde at det ikke er mulig å avgjøre hva som er rett og urett før man kjenner handlingen (Sunde 2002:368).

Lovgivningsprosessen på annen halvdel av 1200-tallet representerer en overgang fra nedskrivning av rettsregler til i større grad å produsere lover. Nedenfor redegjør jeg for den historiske og kulturelle konteksten knyttet til lovgivningen og det reformarbeidet som ble gjennomført under Håkon Håkonsson (1217–1263) og hans sønn Magnus Håkonsson (Lagabøte) (1263–1280). Herunder presenteres en oversikt over de lovgivende organer som ble etablert, samt de aktuelle lovene og deres overlevering. Den kulturelle konteksten belyses gjennom en oversikt over de institusjonene som vokste frem og der håndskrifter ble produsert, samt gjennom en diskusjon om produksjonen av Landsloven spesielt.

2.1 Lovgivning 1250–1280

Ved midten av 1200-tallet hadde Håkon Håkonsson allerede hatt kongsnavn i over 30 år. Men det var først etter at innbyrdeskrigen omsider ebbet ut og Håkon i 1247 ble kronet og salvet av pavens utsending kardinal Vilhelm, at spor etter en mer aktiv lovgivningspolitikk trer frem. Den påfølgende perioden under Håkon Håkonsson og Magnus Håkonsson kjennetegnes av en utbygging og omorganisering av de eksisterende rettsinstansene, der kongen økte sin innflytelse og tok kontroll over lovgivning og rettsutøvelse.

2.1.1 Lovgivende organer

De lovgivende organene i perioden 1250–1280 besto av regionale lagting, riksmøter samt en indre krets av rådgivere rundt kongen.

Organiseringen av de større lagtingene som representasjonsting med plikt til å møte var trolig initiert av kongen, kanskje så tidlig som på Håkon den godes tid på 900-tallet. Samtidig ble det regelmessig avholdt lokale bygdeting (Helle 2001:32, 81). I høymiddelalderen var Norge delt inn i fire større regionale lagdømmer der oppnevnte menn fra de respektive lagdømmene møttes på tinget én gang i året:

Gulating, som omfattet Vestlandet fra Agder-fylkene i sør til Sunnmøre i nord, og fra Magnus Håkonssons tid også Hallingdal og Valdres. Det årlige tingmøtet fant sted ved Botolfsmesse den 16. juni. Det er antatt at tingstedet før Håkon Håkonssons tid var lokalisert i Gulen, ytterst i Sognefjorden, før Håkon flyttet det til Guløy nord for Bergen, trolig sent i sin regjeringstid (Helle 2001:51, 56).

Frostating, som omfattet trøndelagsfylkene, Nordmøre, Jemtland, Herjedalen og landskapet nordover inklusive Hålogaland. Det årlige tingmøtet fant sted ved Botolfsmesse 16. juni. Tingstedet er antatt å ha ligget nær Logtu kirke og Logtu-gårdene ved Frosta nord for Trondheim (Hagland og Sandnes 1994:xxvi).

Eidsivating, som omfattet det indre østlandet med Oppland, Hedmark og Romerike. Navnet stammer trolig fra *Heiðsævisþing*, utgått fra det gamle navnet på Mjøsa, *Heiðsær*, og peker tilbake på en eldre tingorganisering for områdene rundt Mjøsa. Det årlige tingmøtet fant sted på Eidsvold, på sletten ved Eidsvold kirke, ved Botolfsmesse 16. juni (Knudsen 1958:523–524).

Borgarting, som omfattet fra 1200-tallet kystlandskapene i Viken og Skagerak, det som i dag utgjør Bohuslen, Østfold, Oslo-området og Vestfold. Nedre del av Telemark var løserer tilknyttet Borgarting. Det årlige tingmøtet fant sted på Borg (Sarpsborg) (Seip 1957:148–149).

Fra Håkon Magnussons tid (1299–1319) har det vært en ytterligere underinndeling i flere mindre regionale lagting. For en mer detaljert redegjørelse om disse, samt om tingstedenes tidlige organisering og plassering, vil jeg henvise til blant annet Knut Helle (1974, 2001) og Ragnar Hagland og Jørn Sandnes (1994).

Det har blitt reist spørsmål om hvordan tingordningen var organisert på Østlandet. Blant annet Gudmund Sandvik mener at topologien på Østlandet ikke har vært tilrettelagt for en sentralisert tingordning overhodet før Landsloven kom (Sandvik 1997:36). Han nevner de bevarte kristenrettene som et første skritt av lovgiving på rikspan.

Fra Magnus Håkonssons tid ble det også etablert lagting i de store byene Bergen, Oslo, Tønsberg og Nidaros, med egne lover (Helle 1974:182). Det er verdt å merke seg at grensene for lagdømmene ikke samsvarte med grensene for bispedømmene. For eksempel omfattet Oslo bispedømme deler av Eidsivating og Borgarting lagdømmer, samt Oslo by.

En sentral del av konsolideringen rundt kongemakten under Håkon Håkonsson var riksmøtene. Slike hadde eksistert siden etableringen av erkebispesetet i Nidaros 1153, men ble avholdt mer regelmessig i høymiddelalderen, og de var viktige for å legitimere sentralmakten og få sanksjonert lovgivning. Riksmøtet var sammensatt av geistlige, verdslige stormenn, det vil si hirdmenn, samt 12 oppnevnte bønder fra hvert bispedømme (Helle 1974:217–219). Rundt seg hadde kongen dessuten rådgivere, såkalte «gode menn», som deltok aktivt i kongens politiske virke, ikke minst når det gjaldt lovgivning (Helle 1974:222). Selv om lovtekstene beskriver folket som initiativtagere til lovforbedringer, og at lovene til slutt ble lovtatt på lagtingene, kom alt initiativ fra kongen og hans krets (Helle 1974:135).

Det er grunn til å tro at flere av kongens rådgivere hadde solid utdannelse fra de store universitetene i Europa, som Paris, Bologna, Oxford og Orleans. En rekke nordmenn kan knyttes til en høyere universitetsgrad fra et av disse universitetene på 1200- og 1300-tallet. Det er ikke utenkelig at flere av disse endte i kongens tjeneste, enten ved et av de kongelige kapellene eller som rådgivere. Den engelskfødte Askatin og Lodin Lepp er løftet frem som særlig sentrale rådgivere i prosessen som førte frem til Landsloven (Sunde 2014:133, 160–161). Kongen hadde med andre ord en velutdannet, rettslærd krets som hjalp ham med å utarbeide lovene, samt hyppige riksmøter der lovene ble sanksjonert.

Etter hvert som riksmøtene i økende grad sanksjonerte lovene, ble lagtingenes innflytelse på lovgivningen redusert. De fikk seg forelagt lovbestemmelser til godkjenning som allerede var sanksjonert av riksmøtet, slik at deres godkjenning – *lovtaka* – ble redusert til en tom formalitet. Dette vises allerede under vedtaket av den «nye loven», som først ble utstedt og sanksjonert på et riksmøte i 1260, før lagtinget ga råd og samtykket (Helle 1974:225–226). De senere lovrevisjonene og omtalen av lagtingene i de nye lovene må ses i lys av denne endrede funksjonen lagtingene fikk under Håkon Håkonsson og hans etterkommere. Helle anslår at den senere striden mellom kong Magnus og erkebiskop Jon om hvem som skulle utforme kristenrettene, har bidratt til å skyve lagtingene helt ut som medvirkende instanser i lovgivningen. Lagtingene ble først og fremst samlet for at nye lover kunne bli kunngjort (Helle 1974:227–228).

2.1.2 Lovgivning under Håkon Håkonsson (ca. 1250–1263)

Fra midten av 1200-tallet ble det gjennomført en omfattende innsamling og revidering av eksisterende lovtekster, eller rettsregler. Sunde karakteriserer dette som kompilasjonsfasen (2014:134). Hvert lagdømme hadde egne lover, de såkalte landskapslovene. For en diskusjon om opphavet og den tidligere nedskrivningen av disse lovene vil jeg henvise til Eithun m.fl. (1994), Helle (2001) og Hagland og Sandnes (1994; 1997). Nedenfor gis en kortfattet oversikt over de landskapslovene vi kjenner til, med dateringer fra ONP der ikke annet er oppgitt:

Gulatingsloven, overlevert i DonVar 137 4to, datert 1250–1300. I tillegg er det bevart fragmenter fra minst tre håndskrifter, datert ca. 1175–1250.

Frostatingsloven, overlevert i papiravskrifter fra 1700-tallet etter den tapte *Codex Resenianus*, datert til ca. 1260 (Hagland og Sandnes 1994:xxx). I tillegg er det bevart fragmenter til minst fem håndskrifter, datert 1225–1250, ett av dem er datert til perioden 1225–1300.

Eidsivatingslov/Borgartingslov: Ett fragment overlevert i NRA 1a, datert ca. 1200–1250. Ifølge Seip stammer fragmentet fra en felles lovbok for Eidsivating og Borgarting (Seip 1957:150).

Eidsivating eldre kristenrett, en lang og en kort versjon, overlevert i håndskrifter fra 1300-tallet.

Borgarting eldre kristenrett, tre ulike versjoner, overlevert i håndskrifter fra 1300-tallet.

Bjarkøyretten, en bylov for Nidaros. Overlevert fragmentarisk i flere håndskrifter, det eldste fra ca. 1250.

De eldre landskapslovene er ifølge Sunde mer rettsbøker enn lovbøker, siden innholdet først og fremst peker til tidligere rettsavgjørelser og i mindre grad er normer for fremtidig regulering (Sunde 2002:360). Gulatingsloven og Frostatingsloven inneholder både kristenrett og sekulær, verdslig rett. Det bevarte fragmentet fra en Eidsivating-/Borgartingslov inneholder verdslige bestemmelser, men det er ellers ikke bevart noen lovbok fra disse lagdømmene før Landsloven. Siden det er bevart kristenretter fra hvert av de to lagdømmene er det imidlertid mulig at det kan ha eksistert lovbøker for både Eidsivating og Borgarting. I *Legendarisk Olavssaga* i håndskriftet *De la Gardie 8*, datert til 1225–1250, står det:

Olafr sætti log þau er hæita sefs log þau standa síðan um uplond oc um vikena aust. Preim ero log inorege frosto þings. Oc þau log er hakon aðalstæins fostre let sætia er gulþings log hæita.

(*Legendarisk Olavssaga*, 1956)

Her refereres det til *Sefs log*, og denne er felles for Oppland og Viken, det vil si for de områdene som dekker henholdsvis Eidsivating og Borgarting lagdømmer. Lovboken som fragmentet i NRA 1a har vært en del av, kan derfor godt ha vært en lovbok som har vært gjeldende for begge områdene. Magnus Rindal anslår Borgartings kristenrett som mer opprinnelig enn Gulatingslovens kristenrett (2004:134), mens Torgeir Landro argumenterer for at den er revidert av biskop Nikolaus Arneson i Oslo tidlig på 1200-tallet (2010:233).

Knut Helle mener at Gulatingsloven slik vi kjenner den i *DonVar 137 4to* representerer et ledd i den innsamlingen og systematiseringen av lovene som ble innledet under Håkon Håkonsson og senere videreført av Magnus Håkonsson (Helle 2001:11). Han viser til *Håkonar saga Hákonarsonar* (HsH) som forteller at Håkon lot lage loven som kaltes *hin nyo log*, den nye loven (HsH 1977:208–209). Det er antatt at innledningen til Frostatingsloven er en overlevering av denne nye loven, og at den ble kunngjort i 1260 da både Håkon og sønnen Magnus var på Frostatinget. Dateringen av Frostatingsloven til ca. 1260 peker for øvrig mot at også Frostatingsloven ble samlet og fikk sin form under Håkon Håkonsson. Det var med den «nye loven» at Håkon sto frem som den reelle lovgiveren overfor ting og riksmøter (Helle 1974:219, 226).

Også Bjarkøyretten for Nidaros er trolig satt sammen rundt 1250, som ledd

i arbeidet med å forbedre lovene (Hagland og Sandnes 1997:XX). Selv om ingenting er bevart, har det med stor sannsynlighet vært rettsbestemmelser og reguleringer knyttet til de andre byene, kanskje helt siden byene ble etablert. Helle mener at kaupangsretten i Gulatingsloven må stamme fra slike tidligere lover for Bergen (Helle 1982:494).

2.1.3 Lovgivning under Magnus Håkonsson (1263–1280)

Magnus Håkonsson videreførte revisjonen av lovene etter Håkons død i 1263. Ifølge *Islandske annaler* (IA) godkjente de fire lagtingene på slutten av 1260-tallet nye lov bøker for hvert av lagdømmene. Disse omtales gjerne som de reviderte landskapslovene:

Revidert Gulatingslov (G_{REV}), bare kristenrettene er bevart i yngre håndskrifter. Ifølge *Annales regii* ble Gulatingsboken lovtatt i 1267: *Logtekin Gulþingsbók sv er Magnus konvngr lét setia*. (IA:137).

Revidert Borgartingslov (B_{REV}), lovtatt i 1268 (se nedenfor). Bare kristenrettene er bevart i yngre håndskrifter.

Revidert Eidsivatingslov (E_{REV}). Både B_{REV} og E_{REV} ble ifølge IA lovtatt i 1268: *Logtekin logbók Vpplenninga ok Vikveria sv er Magnus konvngr skipaði* (IA:137).

Revidert Frostatingslov (F_{REV}), 1269. Denne ble imidlertid ikke lovtatt på Frostatinget som planlagt, fordi erkebiskop Jon var til stede og hindret dette. I stedet ble det vedtatt at Magnus skulle skipe en Frostatingsbok om de verdslige sakene: *Magnus konvngr ok Jón erchibyskup vóru á Frostv þingi. Þá fekk Magnus konvngr samþycyt allra Frostvþingsmanna at skipa sva Frostv þings bók um alla lvti þá sem til veralldar héyra ok konvngdómsins . sem honom sýnndiz bezt bera* (IA:138).

Det finnes ingen bevarte håndskrifter med de reviderte landskapslovene. Manglende avskrifter av disse begrunnes med striden som oppsto med erkebiskop Jon på Frostatinget i 1269 om hvem som skulle utarbeide kristenretten – kongen eller kirken. Da Magnus Håkonsson i 1267 og 1268 fikk godkjent Gulating-, Borgarting- og Eidsivatinglovene, var den nyutnevnte erkebiskopen i Roma for å motta sitt pallium. I 1269 var han imidlertid tilbake og deltok på Frostatinget. Han fikk da hindret den reviderte lov boken i å bli vedtatt på grunn av at den inneholdt en kristenrett. Som kompromiss ble det enighet om

at de allerede eksisterende kristenrettene, inkludert kristenrettene i de reviderte landskapslovene, skulle fortsette å gjelde. Derfor er kristenretter både fra de eldre og de reviderte landskapslovene bevart gjennom senere avskrivninger, men ikke de verdslige delene. Også erkebiskop Jon skal ha fått utarbeidet en kristenrett:

Gulating nyere kristenrett. Denne er overlevert i to versjoner.

Borgarting nyere kristenrett. Også denne er overlevert i to versjoner.

Erkebiskop Jons kristenrett, utarbeidet 1273. Tradisjonelt regnes dette som erkebiskop Jons forslag til en landsdekkende kristenrett for Norge, mens Bjørg Dale Spørck (2006:265) ser denne loven som et forslag til en lokal kristenrett for bare Frostating lagdømme.

For utfyllende redegjørelse om de overleverte kristenrettene, henviser jeg til eksempelvis Bjørg Dale Spørck (2006:10–17).

Med de nye landskapslovene 1267–1269 var revisjonen og dermed også kompilasjonsfasen fullendt, og en ny fase med aktiv lovgivning med nye lover ble innledet (Sunde 2014:134). Allerede i 1271 sendte Magnus en ny lov til Island:

Járnsíða, overlevert i ett håndskrift, AM 334 fol, også kalt *Staðarhólsbók*. Denne skulle erstatte den eksisterende islandske loven *Grágás*. Islendingene protesterte på flere av bestemmelsene, og justeringer ble foretatt. *Járnsíða* ble endelig godkjent på Alltinget i 1273.

Ved siden av noen lokalt islandsk tilpassede bestemmelser, er det også bestemmelser i *Járnsíða* som er hentet fra både Gulatingen og Frostatingen, i tillegg til bestemmelser det ikke finnes eldre belegg for. *Járnsíða* har derfor blitt regnet som et mellomledd i prosessen som ledet frem til Landsloven (Maurer 1878:44). Haraldur Bernharðsson, Magnús Lyngdal Magnússon og Már Jónsson hevder endatil i sin utgave av *Járnsíða* (2005) at de tre første bolkene er hentet direkte fra de reviderte landskapslovene (2005:17).

I lys av utsagnet fra Legendarisk Olavssaga om den tredelte lagtingsordningen i Norge, er det verdt å merke seg at det i *Annales regii* om godkjenningen av den reviderte Borgarting- og Eidsivatingen står *logbók* i entall. Det kan tolkes som at det ble vedtatt bare én lovbok for både opplendinger og vikverjer. Dette kan støttes av at det bare er bevart kristenretter fra to reviderte landskapslover: Gulating og Borgarting. Imot et slikt syn står de eldre kristenrettene fra Borgarting og Eidsivating, som tydelig peker mot at det har vært to

separate lagdømmer. På den annen side kan kristenrettene vitne om en sterk kirkelig innvirkning på lovgivningen i den tidlige fasen, mens den verdslige har stått svakere, og at det fra kongens side har vært naturlig å videreføre tradisjonen med en felles lov for Eidsivating og Borgarting.

I 1274 forelå Landsloven, med en amputert kristenrett. Teksten i Landsloven var lik for alle lagdømmene, med visse unntak som knyttet det enkelte håndskriftet til et av de fire lagdømmene. Dette gjaldt det allerede nevnte kapitlet i Tingfarebolken som anga hvor mange menn fra de enkelte fylkene og syslene i lagdømmet som skulle møte på tinget. Flere andre steder i teksten, som i prologen, epilogen og i Tingfarebolken spesielt, er også det respektive lagdømmet nevnt. Som nevnt ovenfor, delte Keyser og Munch (1848) håndskriftene av Landsloven inn i fire grupper, én for hvert lagdømme. Dette er angitt nedenfor, der G angir Gulating, F angir Frostating, B angir Borgarting og E angir Eidsivating:

Landsloven _{G, F, B, E} Disse ble lovtatt på de fire lagtingene i perioden 1274–1276.

Landsloven representerer den første reelle lovgivningen i et større omfang, idet den i større grad enn tidligere inneholder normer for regulering av fremtidige handlinger. Ikke bare i Norge, men også i Europa, står Landsloven derfor som en merkesten i rettshistorien (Sunde 2002:360–361). Det er antatt at den først ble lovtatt på Frostatinget i 1274, Gulatinget i 1275 og på Borgar- og Eidsivating i 1276 (Maurer 1878:45–46; Storm 1879:14–15; Taranger 1898:49). Ifølge Konrad Maurer peker teksten i prologen og epilogen direkte tilbake til møtet på Frostating i 1269 der kong Magnus ifølge ham fikk mandat til å lage en ny lov om verdslige saker. Han konkluderer dermed med at Landsloven først ble vedtatt på Frostatinget (Maurer 1878:47). I de islandske annalene står det i Gottskalks Annaler for 1276 at Magnus dro *til Eids uallar og hafdi þar logþing* og *til Sarps borgar og hafdi þar logþing*. (IA:336). I den forbindelse er det verdt å merke seg at i den islandske annalen *Gottskálks Annaler* også forteller at Magnus i 1275 dro til Trondheim og *var aa Frosta þingi*, deretter dro han til Nidaros og *hafdi hann Eyra þing* (IA:332). Det kan derfor være en usikkerhet knyttet til hvilket år og i hvilken rekkefølge Magnus var på de enkelte lovtingene i perioden 1274–1276.

I 1276 ble også en egen lov for byene vedtatt, Magnus Lagabøtes bylov. Denne finnes også i fire redaksjoner eller grupper, en for hver av de fire byene Bergen (B), Nidaros (N), Oslo (O) og Tønsberg (T). I tillegg kommer en ekstra bolk til slutt i Byloven, Farmannsloven. I de bevarte håndskriftene står imidlertid ikke Farmannsloven alltid som den siste bolken i Byloven; den kan stå foranstilt, og av og til står den etter Landsloven uten at Byloven er skrevet inn.

Jeg vil derfor regne Farmannsloven som et eget tekstverk. I 1277 ble det også ferdigstilt en lovbok for hirden, Hirdloven:

Byloven ^{B, N, O, T} overlevert i 20 håndskrifter, hvorav bare ett, AM 323 fol, er skrevet ut i fullstendig form (NGL II:V, 181). Det er også bevart papiravskrifter og oversettelser til dansk fra 1500-tallet.

Farmannsloven, overlevert i 18 håndskrifter. 15 av disse står i tilknytning til Byloven, mens i tre av dem mangler Byloven, og Farmannsloven står sammen med Landsloven.

Hirdloven, fra 1277, overlevert i 13 håndskrifter fra 1300-tallet, og inneholder bestemmelser for kongens hird.

I Hirdloven henvises det til en «forn» hirdlov, og Steinar Imsen antar at Hirdloven kan inneholde eldre lag av hirdlover helt tilbake til 1000-tallet (Imsen 2000:25).

Likheten mellom innholdet i Landsloven og Byloven er stor. Den mest vesentlige forskjellen innholdsmessig er at Jordskiftebolken mangler, og at en bolk om byens organisering, Byordning (*Boarskipan*), erstatter Landslovens Landsleiebolk. Ellers kalles Tingfarebolken, som i Landslovens tekstvitner omtales som *Pingfarar bolkr*, for *Pingskipanar bolkr*. Byloven ble først vedtatt i Bergen i 1276, og Maurer mener at dette forutsetter at Landsloven allerede har vært vedtatt på dette tidspunkt (1878:47).

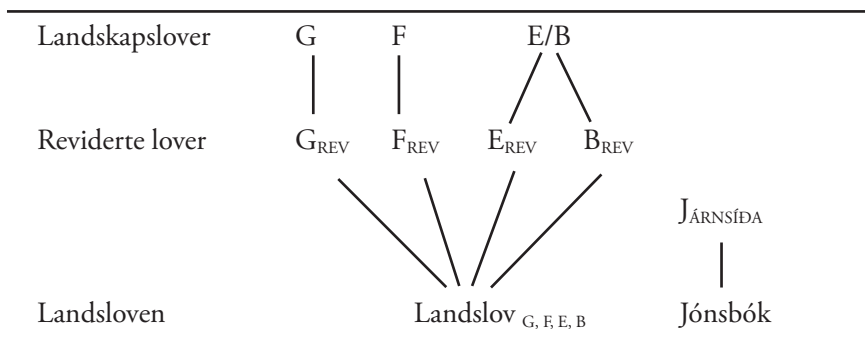
De fleste tekstvitnene av Byloven er skrevet sammen med Landsloven, og teksten er derfor kortet ned av skriveren der den er lik i både Landsloven og Byloven.

I 1280 ble en ny lovbok sendt til Island gjennom presten Jón Einarsson:

Jónsbók, vedtatt på Alltinget i 1281. Det er bevart over 100 avskrifter av *Jónsbók*.

Med unntak av visse bolker som er tilpasset islandske forhold, er svært mye av innholdet i *Jónsbók* identisk med Landsloven.

Sett under ett kan lovrevisjonene som ledet frem mot Landsloven i 1274 sammenfattes som vist i figur 2:1.

FIGUR 2:1. Modell over lovrevisjonene perioden 1260–1274.

Kunngjøringen av Landsloven på de fire lagtingene i perioden 1274–1276 impliserer at det har blitt produsert fire lovbøker, ett for hvert lagting, som ble lest opp og overlevert tingmennene, heretter omtalt som *de fire første*. Det vites ikke hvordan de fire første var relatert til hverandre. De kan alle ha vært avskrifter fra samme original, og dermed vært søsterhåndskrifter, med den ene forskjellen av kapitlet om nemndemenn ble byttet ut. Alternativt kan de ha vært avskrifter av hverandre, i den forstand at den første lovboken er «mor» til det neste, som deretter har vært forelegg for det neste der igjen. Et tredje alternativ er at ett av dem har vært morhåndskrift for de tre øvrige. Som for alle andre håndskrifter produsert i en håndskriftkultur har de fire første med stor sannsynlighet hatt avvik fra hverandre, og ved senere produksjon kan to eller flere avskrifter fra de fire første ha blitt benyttet som forelegg for senere håndskrifter. En slik tradering kan forklare at det har blitt produsert håndskrifter der lesemåter fra flere forelegg tilhørende ulike lagdømmer forekommer. Dette indikerer i så fall skriptorier som produserer for flere ulike lagdømmer samtidig.

Det må også nevnes at lovgivningen ikke tok slutt med Magnus Håkonsson. Hans sønn Håkon Magnusson var en aktiv lovgiver, men i hans tid var det utvikling og presisering av de allerede eksisterende lovene som var viktig. De mange retterbøtene (RB) fra hans tid vitner om dette. I tillegg kunne kongen utstede skipaner (SK), som inneholdt nye bestemmelser for nye lovområder, som for eksempel innen handel og administrasjon.

2.1.4 Innhold og struktur i Magnus Lagabøtes landslov

Lovbestemmelsene i Landsloven er i det vesentlige hentet fra Gulatingsloven og Frostatingsloven, i tillegg til endel bestemmelser det ikke finnes eldre belegg for. Særlig gjelder dette bestemmelser i Landsleiebolken. Det er antatt at disse

bestemmelsene har vært hentet fra eldre østlandske lover (Helle 2001:11).

Som allerede nevnt ovenfor inneholder Landsloven i større grad lover, det vil si normer med fokus rettet mot fremtiden (Sunde 2002:360). Disse skiller seg fra tidligere rettsregler ved at skyldspørsmålet blir problematisert og diskutert, fremfor resultatet av handlingen. I tidlig middelalder var det likevekt-prinsippet som gjaldt, «øye for øye, tann for tann». Skade eller tap på en manns eiendom måtte bøtes med samme verdi som tapet, uavhengig av intensjon eller hvem som gjorde det. I Landsloven legges i større grad prinsippet om rimelighet til grunn, hvilket betyr at intensjonen bak handlingen vurderes mer enn selve handlingen, og skyld vurderes ut fra et helhetsperspektiv mer enn selve resultatet (Sunde 2005:148). En uavhengig, nøytral instans, lagmannen, blir introdusert som dømmende makt. Lagmannen var kongens representant som utøvet kongens rolle som dommer, og slik ble rettsavgjørelser løftet opp på et nivå over de stridende partene.

Teksten i Landsloven er organisert i tematiske seksjoner som i loven kalles *bolkar* eller *lutar*. Loven åpner med en prolog, deretter følger ni bolker. Hver bolk inneholder et visst antall kapitler. Avslutningsvis kommer Håkon Håkonssons retterbot til Landsloven og Magnus Håkonssons retterbot til Landsloven før det hele avsluttes med et sluttord eller epilog. Strukturen er som følger:

Prolog. Her gis opplysninger om hvorfor, hvem og hvordan loven er endret eller «forbedret». Det redegjøres for den videre rekkefølgen av bolkene og deres innhold. I noen tekstvitner har skriveren skrevet *Prologus* som tittel, mens i andre blir den kalt *bref*. Men som regel er det ingen introduksjon til prologen.

Tingfarebolken (TF). Bolken omhandler forhold knyttet til hvem som skal møte på tingene og når de kan avholdes. Det er også bestemmelser som regulerer gjennomføringen av tingmøtene. Særlig viktig er kapittel 2, som redegjør for hvem som skal møte på det årlige tinget som ble avholdt for lagdømmet, enten Gulating, Frostating, Eidsivating eller Borgarting. Det var på bakgrunn av denne informasjonen Keyser og Munch grupperte tekstvitnene etter hvilket lagdømme de refererte til. Begge de eldre landskapslovene Gulatingsloven og Frostatingsloven har et tilsvarende kapittel. Det må bemerkes at tingorganiseringen som blir omtalt, ofte refererer til en annen type ting enn de årlige tingene for hele lagdømmet. Ofte beskrives den type mindre bygdeting som man innkalte til etter behov, for eksempel ved kunngjøring av salgsavtaler. Landsloven omtaler flere forhold der man pålegges å kalle inn til ting lokalt, samtidig som det var viktig at dette ikke ble gjort i utide, som i forbindelse med helligdager. Tingfarebolken omhandler dermed den rettslige organiseringen av samfunnet både på lokalt og sentralt nivå i de enkelte lagdømmene.

Kristendomsbolken (KD). Landsloven inneholder ikke noen egentlig kristenrett. Som nevnt ble kongen og erkebiskopen ikke enige om hvem som skulle utforme kristenretten, og de ble enige om å bruke de gamle kristenrettene fra landskapslovene. Det som gjenstår i Landsloven er trosbekjennelsen, deretter kommer et kapittel om maktfordelingen mellom kongen og kirken, så følger tronfølge-loven og til slutt edsformularene ved innsetting av ny konge.

Landeverbsbolken (LV). Landeverbsbolken inneholder bestemmelser om leidangsplikten: skip, mannskap og utrustning.

Mannhelgebolken (MH). Her angis straff og bøtesatser ved drap og skade på andre mennesker. Særlig viktig er et kapittel om domsmyndigheten; hvem som skal dømme og hvilke prinsipper man skal dømme etter. Dette er utdypet grundig av Sunde (2014).

Arvebolken (AB). Denne bolken er tredelt. Først kommer bestemmelser knyttet til inngåelse av giftemål og medgift (*Kvennagipting*). Deretter kommer det såkalte Arvetallet, med 13 bestemmelser som angir arverekkefølgen. Den siste delen omhandler arvebestemmelser for umyndige.

Jordskiftebolken (JB). Bolken inneholder bestemmelser og prosedyrer knyttet til kjøp og salg av jord.

Landsleiebolken (LL). Dette er den lengste bolken, og den utgjør mer enn en fjerdedel av hele Landsloven. Her er det samlet bestemmelser som redegjør for leilendingens plikter overfor landeieren knyttet til drift og vedlikehold av landeiendommen, bestemmelser om husdyrhold og jakt- og fiskerettigheter.

Kjøpebolken (KB). Her står alle bestemmelser og prosedyrer knyttet til kjøp og salg av varer.

Tjuvbolken (TB). Tjuvboken inneholder bestemmelser om prosedyrer og straff knyttet til tyveri.

Retterbøter av Håkon Håkonsson (RB-HH) og Magnus Håkonsson (RB-MH). Det er uvisst hvorfor de to retterbøtene fra henholdsvis Håkon Håkonsson og Magnus Håkonsson er plassert etter selve loven, utover at de er beskrevet i prologen som en del av loven. Flere av bestemmelsene i retterbøtene er allerede innarbeidet i lovteksten, særlig i Mannhelgebolken, for eksempel bestemmelser om tyveri og forfalskning av kongens segl. Håkons retterbøter mangler i ni av tekstvitnene (NGL II:174, n. 29).

Epilog. Epilogen gjentar kong Magnus' rolle i utarbeidelsen og nedskrivningen av loven. Den beskriver hvordan Magnus selv dro til tinget og lot boken lese opp for så å gi den til tingmennene. Deretter oppgis dato for dette tingmøtet og hvilket år i Magnus' regjeringstid det skjedde. Det er ikke samsvar i alle tekstvitnene mellom dato, tingsted og regjeringsår, i mange tilfeller kan det se ut til at dato er skrevet av etter forelegget, mens tingstedet er endret. Således er det for eksempel tekstvitner fra samtlige lagdømmer der det står at Magnus har vært på det bestemte tinget Botolfsmesse 1274.

Gudmund Sandvik (1986:566–568) ser prologen, Tingfarebolken og Kristendomsbolken som en enhet som på hvert sitt nivå gir kongen legitimasjon for sin jurisdiksjon (1986:568). Han finner en parallell i Romerretten, der det første innledende avsnittet, *principium*, i avskrifter fra 1100-tallet og fremover til midten av 1200-tallet ikke ble talt med i nummereringen (*signum sectionis*) av de følgende tematiske avsnittene. De neste bolkene i Landsloven deler Sandvik inn i to grupper, der de to første, Landevernsbolken og Mannhelgebolken, omhandler den indre og ytre landefreden, mens de øvrige omhandler den indre rettsordenen mellom undersåttene (1986:569).

Sett i relasjon til det hierarkiske tekstsynet som rådet i de europeiske akademiske miljøene, diskutert i kapittel 1.4.3.1, gjenkjennes forøvrig et tydelig system i bolkenes tematiske rekkefølge. Ser vi bort fra Tingfarebolken, som også i prologen blir regnet som en innledning og ikke en del av selve lovboken, kommer først forhold knyttet til konge og kirke, deretter vern av kongens land. Neste bolk, Mannhelgebolken, behandler den frie mann, og deretter hans eiendom og arverett. Landsleiebolken omtaler leilendingenes plikter, før handelsmennesens betingelser blir behandlet. Til slutt, og nederst på samfunnets rangstige: tyveri. Det hierarkiske tekstsynet synes med andre ord å være reflektert i Landslovens overordnede tematiske struktur.

2.2 Lovproduksjon 1274–1400

Produksjon av lover forutsetter til en stor grad utviklede skriftmiljøer, der tilgangen til ressurser og kunnskap om skrift er til stede. Nedenfor vil jeg redegjøre for de eksisterende skriftmiljøene i middelalderen der Landsloven kan ha blitt produsert. Deretter følger en diskusjon om produksjonforløpet av Landsloven.

2.2.1 Skriftmiljøer

Det råder bred enighet om at skriftsentre og større kirkelige og administrative institusjoner har vært premissleverandører for utviklingen av en skriftkultur i middelalderen. Grøtvedt formulerer det slik:

Forutsetningen for at et skriftmønster skal kunne virke samlende for et større område, er at det er knyttet til et skriftcentrum, enten en offentlig institusjon eller et litterært centrum som øver sterk innflydelse. For Norges vedkommende kan det ikke godt bli tale om andre enn 3 slags skriftcentrer: 1) det kongelige kanselli, 2) erkebispesetet i Nidaros og domkirkeskolene, 3) klostrene.

(Grøtvedt 1939:8)

Forestillingen om kongelige kansellier med normerende kraft har stått sterkt i norsk skriftspråkforskning (se for eksempel Seip 1955). Lars Boje Mortensen argumenterer for at etableringen av institusjoner knyttet til kirke- og kongemakt i Nord-Europa resulterte i utvikling av skriftsentre og produksjon av tekster som tjente disse institusjonene (Mortensen 2006). Dette betyr at de institusjonene som vokste frem i Norge på 1100- og 1200-tallet tilknyttet kongen og kirken, kan ha vært aktive i produksjonen av Landsloven. Samtidig er det grunn til å anta at utbyggingen av lagmannsembedet fra annen halvdel av 1200-tallet har medført at enkeltpersoner utenom de etablerte institusjonene etter hvert også bidro til produksjonen av Landsloven.

2.2.1.1 Den kongelige kapellgeistligheten

Som kapellgeistlige regnes geistlige i kongens tjeneste, eller geistlige som er forpliktet til å tjene kongen (Bagge 1976:59). Allerede fra midten av 1100-tallet er det mulig å skille ut kapellgeistligheten som en egen stand adskilt fra kirken, men det er fra annen halvdel av 1200-tallet at man med relativ sikkerhet kan identifisere en kongelig kapellgeistlighet der det er en klar forbindelse mellom kongens geistlige tjenestemenn og de kongelige kapellene, som ble bygget på Håkon Håkonssons initiativ (Helle 1974:214; Bagge 1976:81–83). De hadde oppgaver knyttet til administrasjon og sekretærarbeid for kongen, men Sverre Bagge påpeker at prestene ved de kongelige kapellene ikke bare tjenestegjorde som skrivere. Deres viktigste oppgaver var knyttet til gudstjeneste og messer (Bagge 1976:76).

Oppbyggingen av kapellgeistligheten kulminerte i 1308, da Håkon Magnusson gjennom et privilegiebrev fra paven ble tilkjent full patronatsrett over sine kirker, og der prostene ved Apostelkirken i Bergen ble gitt biskopsprivilegier over kongens kapeller (Bagge 1976:94). Dette betød at kongen selv kunne

utnevne prester til sine kirker og at hans kapeller sto friere i forhold til kirkeorganisasjonens hierarki (Helle 1974:214). På dette tidspunktet rådde kongen over 14 kapeller, hvorav kapellene i Bergen, Oslo, Tønsberg og på Avaldsnes var utpekt som kollegiatkapeller, det vil si at de hadde et eget prestekollegium eller kapittel ved kirken, tilsvarende domkapitlene ved domkirkene.

Mange av Landslovens avskrifter er trolig skrevet i de større byene Bergen, Tønsberg og Oslo, og Mariakirken i Oslo, som var et kongelig kollegiatkapell, er pekt ut som et sannsynlig skriptorium for minst ett håndskrift av Landsloven (Rindal 1995:14). Her er det dessuten registrert at både prester ved Mariakirken, som var et kongelig kollegiatkapell, og dominikanere ved St. Olavsklosteret har hatt skriveroppdrag for domkapitlet og legmenn (Garmann 1999). Det betyr at det har vært et samarbeid mellom de ulike institusjonene, uavhengig av patronat.

2.2.1.2 Erkebispesetet og domkapitlene

Inntil etableringen av erkebispesetet i Nidaros, var Norge fra 1068 delt inn i tre bispedømmer: Nidaros, Selja og Oslo. Fra ca. 1125 kom også Stavanger bispedømme, mens Hamar bispedømme trolig ble opprettet samtidig med etableringen av erkebispesetet i Nidaros i 1153. I 1170 ble bispesetet på Selja flyttet til Bergen.

Ved erkebispesetet i Nidaros vokste det snart frem et stort lærdoms- og skriftsentrum, initiert av erkebiskop Øystein (1157–1188), og den andre halvdel av 1100-tallet er karakterisert som blomstringstiden for den latinske litteraturen i Norge og på Island (Mortensen 2006:256). I *Lárentíus saga* fortelles det at Laurentius lærte seg kanonisk rett under sitt opphold i Nidaros på slutten av 1200-tallet. Frostatingsloven skal ha blitt revidert i denne perioden, og lov-håndskriftet er kjent fra blant annet Sverris saga som *Gullfjær* (Sverris saga, kapittel 117). Samtidig er de eldste bevarte tekstene på norrønt mål, oversettelser av helgenlegender i fragmentet AM 655 IX, antatt å ha blitt skrevet her (Seip 1955:87). Et annet sentralt verk som er blitt til i Nidaros på denne tiden, er *Passio Olavi*. Else Mundal og Lars Boje Mortensen hevder at *Passio Olavi* fremstår som et institusjonelt produkt som har vokst gradvis over flere tiår med flere forfattere som bidragsytere (2003:350).

Bergen regnes for å ha vært et kultursentrum og kongelig residensby siden tidlig 1100-tall. Gammelnorsk Homilieboek (AM 619 4to), datert ca. 1200, er trolig skrevet i miljøet rundt domkapitlet i Bergen (Ommundsen 2010; Stokkeland 2010), det samme skal Medeltidshandskrift 15 være (se kapittel 4.15).

Domkapitlet i Oslo var tilknyttet Hallvardskatedralen, som ble bygget

allerede på begynnelsen av 1100-tallet. I et brev fra 12. mars 1224 (DN I:7) nevnes en *Jon scolameistare*, hvilket tyder på at undervisning har foregått her.

Også ved domkapittelet i Stavanger har det tidlig vært aktivitet. Domkirken er antatt påbegynt ved bispesetets etablering ca. 1125. Knut Helle anslår at det var nærmere 30 geistlige og verdslige tjenere tilknyttet Stavanger-biskopens hushold ved slutten av 1200-tallet, i tillegg til proventfolk og elever ved katedralskolen (Helle 1975:88). I et brev på latin fra 1298 nevnes blant annet en *Arnulv scolasticus* (DN IV:36). Han har trolig vært knyttet til domkapitlet, og benevnelsen *scolasticus* antyder at Arnulv var utdannet ved et universitet.

Selv om Hamar er et yngre kapittel i middelalderens norske kirkehistorie, er det grunn til å tro at den godt etablerte kirkeorganisasjonen i Norge ved ferdigstillingen av katedralen ca. 1200, har gjort at Hamar raskt har kunne stå på egne ben for å løse de religiøse oppgavene og tilby utdanning og skriftproduksjon.

Ifølge Bagge har også geistlige fra domkapitlene utført administrative oppgaver for kongen, men uten at de var i fast tjeneste (1976:77).

Studier av lærd litteratur var ikke nødvendigvis avgrenset til bispesetene. Under gulvet i Lom stavkirke er det funnet fragmenter av latinske tekster av Thomas Becket og Donatus' *Ars minor*, som ble benyttet i latinundervisning. Fragmentene antas å være skrevet av norske skrivere rundt 1200 (Gjerløw 1978; Hohler 1978). Dette indikerer at latin ble studert i Lom, en fjellbygd langt unna de sentrale institusjonene.

2.2.1.3 Klostrene

Klostrene er kjent for sine skriptorier og vel utviklede skriftkultur i Europa fra tiden før kirkeorganisasjonen tok grep fra 1100-tallet. I Norge ble de første benediktinerklostrene etablert på slutten av 1000-tallet, med støtte fra kirken og mektige familier (Nyberg 2000:85). Snart etablerte også cistersierner og augustiner seg. Erkebiskop Øystein (1157–1188) var augustiner, og augustinsk skriftkultur fikk stor innflytelse ved bispesetene.

Samarbeidet mellom klostrene og kirkeorganisasjonen var tidlig tett. Flere biskoper kom fra klosterordnene, blant annet biskop Torfinn på Hamar (1272–1294) som var abbed ved cistercienserklosteret på Tautra. Abbed Rikard fra Lyse kloster, også cistercienser, ser på sin side ut til å ha stått i kongens tjeneste (DN XIX nr. 302).

På 1200-tallet vokste også tiggerordnene, som dominikanerne og fransiskanerne, frem. Disse munkene levde ikke i like stor grad isolert i et kloster, slik benediktinerne, augustinerne og cistersienserne gjorde. Håkon Håkonsson hadde flere dominikanere i sin tjeneste, mens Magnus Håkonsson og hans sønn Håkon knyttet til seg fransiskanere (Bagge 1976:80). Dominikanerne var

skriftlærde og var kjent for bruk av nye teknikker i tekstorganiseringen for å fremme leseligheten (Rouse og Rouse 2000:86–87). Muligheten av at munkar fra noen av de etablerte ordnene produserte lover, er derfor til stede.

Det er også verdt å merke seg at islandske klostre som Helgafell (augustinsk), Þingeyrar og Munkaþverá (begge benediktinske) ser ut til å ha hatt sin mest produktive periode på 1300-tallet. Det er påvist felles skrivermiljø og illuminatør for det islandske lovhåndskriftet AM 350 fol (*Skarðsbók*) og det norske GKS 1154 fol (*Codex Hardenbergianus*) som inneholder Landsloven (Ólafur Halldórsson 1966; Johansson og Liepe 2014). Dette viser at også islandske skrivere deltok i produksjon av Landsloven i Norge. Stefán Karlsson påpeker at islendingene ikke bare har tjent som skrivere i Norge, men at de også kan ha skrevet for eksport til Norge (Karlsson 1979:11).

2.2.1.4 Rettslærde menn

Flere menn tilknyttet maktsentra som kirke og kongemakt trer frem i kildene utover på 1300-tallet. Lagmenn, rådmenn og biskoper disponerte større boksamlinger, der både litteratur til underholdningsøyemed og fag- og juridisk litteratur var med. Blant disse er Hauk Erlendsson, som selv har skrevet av Landsloven (Keyser og Munch 1848:IV, note 2). Også lagmannen Ingolf Dagfinnsson skrev trolig sitt eget lovhåndskrift, eller fikk en sekretær til å skrive for seg (Rindal 1981:28). Det er også bevart en oversikt over boksamlingen til en person kalt *b Aquila* (C 564 4to). Denne ble tidligere regnet for å ha vært biskop Arne i Bergen (Storm 1880:186), noe som senere er tilbakevist av Mattias Tveitane (1981:106–108). Et annet forslag er at denne personen kan ha vært lendmannen Bjarne Erlingsson (Johansson u.u.). I oversikten står det oppført blant annet kanonistisk og teologisk litteratur. I tillegg er det ført opp *logbok forn* og *logbok*. Dette kan ha vært Gulatingsloven og Landsloven (Johansson u.u.). Bjarnes nevø, Erling Vidkunsson, hadde også en større boksamling der Landsloven inngikk. I AM 322 fol (se nedenfor) står det marginalia som er identifisert som tilhørende en av Erlings sekretærer (Storm 1885:513).

I et håndskrift som inneholder lovtekster både på latin og norrønt, AM 671 4to, finnes en såkalt *Ordo iudiciarius*. Dette er en prosedyretekst for lovanvendelse som beskriver fremgangsmåter og hvordan lovene skal tolkes og brukes. Ordoen i AM 671 4to er spesielt tilpasset forhold i Bergen, og er trolig blitt skrevet før 1298 i Bergen (Vadum 2015:99, 103). Vadum mener det må ha eksistert et bredt og mangfoldig lærdomsmiljø i Bergen fra slutten av 1200-tallet der en slik ordo kunne bli produsert (2015:106). Det var med andre ord ikke avgjørende å reise utenlands for å tilegne seg gode juridiske kunnskaper.

Om de svenske landskapslovene er det hevdet at flere av dem er blitt til

på gårder til lagmenn, for eksempel skal et håndskrift med *Södermannalagen* ha blitt skrevet på Årnäs gård i Södermanland (Wiktorsson 1981:4). Lagmannsgårder var det mange av også i Norge, blant annet det nå fredede Agatunet, der lagmannen Sigurd Brynjulvsson (død 1302) lot bygge den såkalte Lagmannsstova, som fortsatt står. På en gård i Ryfylke er det i forbindelse med taksering av medgift ved inngåelse av ekteskap, registrert en større boksamling, inkludert en *loghbok* (DN IV:457). Det er derfor ikke utenkelig at lovbøker kan ha blitt skrevet på gårder der større boksamlinger var tilgjengelig.

Fra Paris er det dokumentert en omfattende bokproduksjon fra selvstendige bokprodusenter på bestilling fra høytstående menn og aristokrati (Rouse og Rouse 2000). Lignende miljøer er ikke dokumentert i Norge, men dette kan skyldes at lite materiale er bevart. Det er registrert åtte tilfeller av taksering av bøker i Norge på 1300-tallet, og disse er først og fremst knyttet til pantsetting av bøker, eller taksering i forbindelse med medgift eller skifte. Ingen av dem kan etter mitt skjønn knyttes til profesjonell produksjon av bøker, og bare ett av dem gjelder en *loghbok*, hvilket trolig er Landsloven (Pettersen 2013:292–293, tabell 4.117).

2.2.2 Produksjonen av Magnus Lagabøtes landslov

Gjennomgangen av skriftmiljøer i Norge der Landsloven kan ha blitt produsert, viser at det på 1200- og 1300-tallet var flere godt utbygde institusjoner i alle lagdømmene. Som nevnt ovenfor er det bevart 39 mer eller mindre komplette tekstvitner av Landsloven og i tillegg fragmenter fra nærmere 40 tekstvitner. Det er få av tekstvitnene som er skrevet av mer enn én person. Ett av unntakene er Ea (AM 309 fol), der to hender, a og b, har skrevet Landsloven, og hvor hånd b har skrevet inn alle titlene, også i den delen av loven som er skrevet av hånd a (Storm 1885:484; Rindal 1981:9–10). Et annet er Ff (HS Isl. Perg. 4:o 35), der det er et skriver- og foreleggsbytte i Kristendomsbolken (Rindal 1981:30, 47).

Dateringen av tekstvitnene av Landsloven avdekker et spesielt mønster der nesten samtlige er datert til perioden 1300–1350. Det er bare noen få, slik som tekstvitnene Fa og Ec, som kan knyttes til slutten av 1200-tallet, resten dateres til 1300-tallet, i hovedsak mellom 1300 og 1350 (tabell 1:1). Ingen tekstvitner av Landsloven kan knyttes til 1400-tallet (Rindal 1995:13). Dette indikerer en spesielt aktiv produksjonsperiode for Landsloven i første halvdel av 1300-tallet.

Det vil alltid være usikkerhetsmomenter knyttet til datering av håndskrifter. Eldre skrivere med eldre skrift- og språkdrag kan sitte side om side med yngre skrivere som har tatt i bruk nyere skrift- eller språktrekk. Ulike stiltrekk i for eksempel paleografi kan slik leve side om side over lengre tid. Det kan derfor være

et slingringsmonn på et halvt århundre ved datering av et håndskrift (Karlsson 1999:146; Åström 2003:57). Produksjonsmønsteret som gjenspeiles i det bevarte materialet av Landsloven, med nettopp 50 år med høy produksjon, må derfor behandles med forsiktighet hva gjelder en avgrensning av «eldre» og «yngre» tekstvitner. De må heller i utgangspunktet anses å være produsert på tilnærmet samme tid.

En annen faktor er tap av håndskrifter. En allmenn oppfatning er at det bevarte materialet utgjør ca. 10 % av det totale antallet produserte håndskrifter. Det betyr for Landslovens del at det kan ha eksistert opp mot 800 eksemplarer. Vurdert opp mot antall samfunnsaktører som hadde behov for en lovbok, kan dette synes mye. Med utgangspunkt i bevarte brev fra perioden 1320–1350 har Steinar Imsen registrert 555 aktører i roller som ifølge ham har tjent offentligheten (1990:65–68). Disse fordeler seg i de tre kategoriene statstjenestemenn (124), geistlige (294) og ombudsmenn (137). Med statstjenestemann mener han menn som har innehatt faste posisjoner i det kongelige styringsverket eller har tilhørt landets politiske elite, herunder sysselmenn, fehirder, lagmenn, hirdstjorer, kansleren og prosten ved Apostelkirken i Bergen. Det synes rimelig at alle disse har hatt behov for en lovbok. Blant de geistlige er det ikke så sikkert. Ledende geistlige som biskoper og abbeder kan ha hatt lovbøker. Som geistlige har imidlertid Imsen også regnet de som omtales som klerker. Disse har ikke nødvendigvis innehatt en geistlig stilling, men kan ha operert som sekretærer ved skriving av brevene. Det er derfor mindre sikkert at et så stort antall geistlige som oppgis her (294) har hatt en egen lovbok. Som ombudsmenn regner Imsen de som ikke har hatt faste posisjoner i styringsverket, men som har blitt pålagt oppgaver av enten statlige eller kirkelige øvrighetspersoner. Flere av disse kan ha hatt lovbøker, men kanskje ikke alle.

Uansett synes antallet aktører som kan ha hatt et eksemplar av Landsloven å være langt lavere enn estimatet på 800 eksemplarer skulle tilsi. Det må derfor tas forbehold om hvor sannsynlig estimatet på 10 % er. Antydningvis kan 20–30 % være vel så realistisk. Det må også tas høyde for at større skriptorier har hatt flere håndskrifter tilgjengelig for avskriving. Dette reflekteres i at flere av de bevarte håndskriftene trolig er skrevet av etter flere forelegg, slik Rindal har påpekt (ovenfor). Landsloven var dessuten i aktiv bruk frem til Christian IVs Norske Lov kom i 1604, og det er ikke utenkelig at dette kan ha ført til at en større andel håndskrifter er bevart.

Slik kildesituasjonen for håndskrifter fra middelalderen er, har vi uansett lite annet å støtte oss til enn det som er bevart. Spørsmålet blir heller om den produksjonskurven vi ser reflektert i dateringen av de bevarte tekstvitnene og fragmentene kan være representativ for den totale produksjonen av Landsloven. Det er for eksempel grunn til å spørre hvorvidt det har vært noen større produksjon av Landsloven de første tiårene etter at loven var ferdig i 1274. En fo-

restilling om at en organisert produksjon raskt ble i verksatt, kan lett bli anakronistisk. I et samfunn der konvensjonen lå i å møte på tinget og høre loven bli lest opp, er det ikke sikkert at en tanke om at hver mann skulle ha sin lovbok var like opplagt, selv ikke for kongen. Det var først og fremst de større maktinstitusjonene som hadde en lovbok, representert ved kongen og hans hird, samt biskoper og abbeder i klostrene. Bøker var dyre, og det kan i en tidlig fase først og fremst ha vært institusjoner som kongelige kapell og domkapitler som har gått til anskaffelse av et eksemplar av Landsloven.

Den relativt omfattende produksjonen av Landsloven i perioden 1300–1350 kan på sin side sees i lys av Håkon Magnussons tydelige føringer for skriftfesting av rettsdokumenter. Allerede i Hirdloven fra 1277 ble det påbudt at alle dommer i store saker skulle skrives ned for at de ikke skulle glemmes, og for på den måten unngå at en av partene senere fremsatte nytt krav i samme sak (Hirdloven, kapittel 31). Påbudet gjentas i senere retterbøter, slik som i SK-HM 1308. Dette vitner om et mer bevisst forhold til betydningen av skriftlig dokumentasjon, og den økte mengden avskrifter fra perioden 1300–1350 kan sees i lys av dette. Dette har sin klare parallell i England i samme periode. Michael Clanchy (1993) viser i sin studie av skriftbruk hvordan forståelsen av skrifers og dokumenters pragmatiske funksjon gradvis øker i England utover på 1100- og 1200-tallet slik at de etter hvert blir betydningsbærende gjennom sitt innhold, og ikke bare som symbolske gjenstander.

Et annet moment er at det nye rettssystemet som ble introdusert med Landsloven, der lagmannen trer inn som dommer på bekostning av de lokale *settardómene*, i større grad krever at lagmannen disponerer sin egen lovbok. Det finnes lite dokumentasjon som viser hvor snart dette systemet ble implementert, men det er ikke sikkert at det ble implementert og gjennomført med en gang. Innarbeidet sedvane og mistro til å overlate domsavsigelsene til utenforstående kan ha forsinket prosessen. Vi bør derfor være forsiktige med å anta at dette skjedde umiddelbart. En økt produksjon av lovbøker fra ca. 1300 kan bety at det nye rettssystemet omsider fikk fotfeste, drevet frem av kongen.

Storm (1879:12–13) forklarer mangelen på bevarte håndskrifter etter 1350 med nedgang i etterspørselen som følge av Svartedauden og senere hungersnød og pest i perioden 1350–1400. Han peker på at også produksjon av andre typer bøker stoppet opp i annen halvdel av 1300-tallet. Frafall av lagmenn og andre som hadde behov for lovbøker har trolig redusert etterspørselen. Samtidig kan skriptoriene også ha blitt rammet, noe som kan ha hatt konsekvenser for produksjonen av Landsloven. Det er verdt å merke seg at det er nettopp på denne tiden at flere klostre på Island har en blomstringstid med stor produksjon av påkostede håndskrifter. Blant disse er et håndskrift av Landsloven, *Codex Hardenbergianus*, eller Gd (GKS 1154 fol), der illuminatøren er knyttet til klosteret Helgafell (Karlsson 1979; Johansson og Liepe 2014).

En annen årsak kan være at sentraladministrasjonen under Magnus Eriksson fra midten av 1300-tallet var flyttet østover til Sverige, og ressursene har først og fremst vært brukt til å lage en svensk landslov – Magnus Erikssons Landslag.

En mulig svekket posisjon for skriptorier i Norge etter 1350 kan også ha hatt konsekvenser for de eksemplarene av Landsloven som ble oppbevart ved disse skriptoriene. For eksempel kan skriptorier som har hatt flere eksemplarer av Landsloven i sitt eie heller ha solgt noen av disse fremfor å produsere nye. En annen mulighet er at de håndskriftene som ble oppbevart ved offentlige institusjoner i mindre grad ble tatt vare på, og dermed gikk tapt, mens de som var i privat eie hos lagmenn og deres familier, ble tatt vare på gjennom arv. Et slikt scenario kan forklare tapet av de eldste håndskriftene og foreleggene til de fleste bevarte avskriftene – de kan i den første fasen etter at Landsloven ble godkjent på tingene vært tilknyttet de større skriftmiljøene rundt kirken, kongen og klostrene.

På den annen side har mange av lovbøkene som nevnt vært i aktiv bruk helt til tidlig 1600-tall. Det er typisk at de fleste bevarte fragmentene av Landsloven er funnet som omslag rundt lensregnskaper som alle er påbegynt på begynnelsen av 1600-tallet, samtidig med at Landsloven ble overflødig. Det viser at håndskriftene fra 1300-tallet, og enkelte også fra slutten av 1200-tallet, har vært tatt vare på og vært i bruk frem til 1600-tallet.

Argumentet om tap ved brann eller andre uforutsette hendelser kan ikke trekkes inn i forhold til unge eller gamle håndskrifter. Denne typen tap må regnes som tilfeldig og kan inntreffe uavhengig av håndskriftets alder.

Forholdene tatt i betraktning peker altså indisiene mot en hyppig produksjon i særlig første halvdel av 1300-tallet etterfulgt av en nedgang i andre halvdel av 1300-tallet, slik at den produksjonskurven som dateringene av de bevarte tekstvitnene og fragmentene reflekterer, i stor grad kan regnes som representativ, på tross av en viss andel tapte håndskrifter.

2.3 Oppsummering

Det norske samfunnet i annen halvdel av 1200-tallet og på 1300-tallet hadde flere velorganiserte institusjoner med miljøer der produksjon av Landsloven var mulig, både i organisert form ved sentrale skriptorier, men også desentralisert, ved at skriftlærde prester og embedsmenn i kongens tjeneste i stadig økende grad var i stand til å skrive egne avskrifter av loven. Det er imidlertid et åpent spørsmål hvilke av institusjonene og enkeltpersonene som produserte Landsloven, og hvordan deres eventuelle institusjonelle roller bidro til resepsjonen av loven.

3. Metode og materiale

I studiet av tekster fra middelalderen har den tekstkritiske metoden stått sterkt siden 1800-tallet. I nyere tid har et endret perspektiv fått stadig større plass, representert ved såkalt nyfilologi (*new philology*), som jeg i den videre diskusjonen betegner som *materialfilologi*. Tidligere forskning på Landsloven som er basert på den tekstkritiske metoden, har vist at metoden bare delvis har vært anvendelig på grunn av skriverens bruk av flere forelegg ved avskrivning, det vil si at tekstvitnene er kontaminerte (kapittel 1.3). Samtidig har studier av håndskriftene fra et materialfilologisk perspektiv så langt vært nærmest fraværende. Begge metodene har åpenbare kvaliteter og relevans for håndskriftstudier, men de har ulike mål og vektlegger forskjellige variabler og nivåer i håndskriftene. Nedenfor presenteres de to metodene og jeg diskuterer deretter hvilken relevans de har for denne avhandlingens analyse av Landsloven.

Det materielle utgangspunktet for avhandlingen er en gruppe tekstvitner som alle har et bestemt avvik i tekststrukturen: Et kapittel i Mannhelgebolken om buskap som skader mennesker (NGL II, Mannhelgebolkens kapittel 22) er plassert i Landsleiebolken i tilknytning til et kapittel om buskap som skader andres buskap (NGL II, Landsleiebolken kapittel 38, i denne avhandlingen regnes dette som kapittel 37, se kapittel 5). Åtte tekstvitner har denne samordningen av de to kapitlene i Landsleiebolken (NGL II:68, note 1; 128, note 29), og i tillegg har ytterligere to tekstvitner spor etter en slik samordning. En annen gruppe på fem tekstvitner har en beslektet variant der et avsnitt av kapittel 37 i Landsleiebolken også er skrevet inn som en del av Mannhelgebolkens kapittel 22 (NGL II:68, n 27). Til sammen har altså 15 tekstvitner en form for samordning av de to nevnte kapitlene, hvilket jeg har valgt som hovedkriterium for

avgrensningen av nettopp disse 15 tekstvitnene som avhandlingens materiale. Jeg legger til grunn at de har hatt et felles utgangspunkt, enten i form av tilgjengelige forelegg, eller i form av tilhørighet til en tekstkultur der denne spesielle strukturvarianten ble oppfattet som «korrekt» i tekstverket Landsloven, eller begge deler. På det grunnlaget regner jeg dem i det følgende som en egen tekstvitnetype.

3.1 Tekstkritisk metode

Odd Einar Haugen definerer tekstkritikk som «den systematiske og kritiske gjennomgangen av eit tekstmateriale, som oftast i form av handskrifter [...] med sikte på å etablere den form av teksta som kjem så nær opp til den opphavlege skipnaden som råd er» (Haugen 1990:128). Denne rekonstruerte teksten, *arketypen*, er en hypotetisk størrelse som ikke må forveksles med *originalen*, som i de aller fleste tilfellene er tapt. Haugen har tidligere gjort grundig rede for metoden (1990:140–180), og bare hovedtrekkene blir gjengitt her. Metoden består av tre stadier:

1. Resensjon – systematisk gjennomgang av de overleverte tekstvitnene
2. Eksaminasjon – vurdering av teksten
3. Emendasjon – retting av teksten

Under resensjonen gjelder det å få oversikt over alle tekstvitnene og kartlegge alle avvik mellom dem. I tekstkritisk sammenheng benyttes her ordet *feil* som en nøytral term, og viser til varianter, eller sekundære lesemåter, i tekstvitnet som avviker fra foreleggets lese måte. Tekstuelle variabler eller tekstenheter undersøkes etter en syntagmatisk avgrensning som bygger på operasjonelle kriterier som ord og setningsledd. Flere nivåer er mulige, skjønt Haugen mener det neppe er tjenelig å gå over setningsnivå. Det viktigste i denne sammenheng er imidlertid at den syntagmatiske inndelingen er konsistent gjennomført (Haugen 1992:163). Det er metodisk viktig at analysen avgrenser seg til de indre trekkene, det vil si det rent tekstlige forholdet mellom håndskriftene, og ikke blander inn ytre trekk, slik som kodikologi, initialer, illuminasjoner eller paleografi, siden disse kan villedende når det gjelder tolkning av tekstens alder og kartlegging av teksttradisjonen (Haugen 1990:147).

Ved eksaminasjonen må de ulike tekstene vurderes mot hverandre for å finne den beste lese måten. Visse prinsipper om «beste tekst» kan bli fulgt, for eksempel *lectio difficilior potior*, det vil si at den vanskeligste lese måten er den beste. Når de beste lese måtene er identifisert, kan man på grunnlag av disse eta-

blere den antatt mest opprinnelige teksten, eller arketypen. Hvis det fortsatt er lakuner, eller tapte avsnitt, i teksten, kan kritikeren emendere teksten, det vil si rette eller tilføye tekst fra andre tekstvitner som gjør at teksten fremstår som fullstendig og meningsfylt.

Eksaminasjonen gir også et utgangspunkt for å sette opp et *stemma*. Dette er en modell i form av et slektstre der den innbyrdes relasjonen mellom de ulike tekstvitnene angis som grener på et tre. Øverst finner vi originalen, derunder arketypen, og så forgreninger der tekstvitnene er plassert. Tekstvitner med sammenfall i en avvikende variant vil bli plassert på samme gren. Gjennom analyse av variantene kan det genealogiske forholdet mellom tekstvitnene avgjøres, og tekstvitnet med den antatt mest opprinnelige, og dermed den beste, lesemåten kan identifiseres.

Et premiss for den tekstkritiske metoden er skillet mellom signifikante og insignifikante feil. Signifikante feil er endringer, bevisste eller ubevisste, som det er liten sannsynlighet for at to skrivere har gjort uavhengig av hverandre. Hvis to tekstvitner har samme type signifikante feil er derfor sannsynligheten stor for at de er relatert til hverandre på en eller annen måte (Haugen 1990:150–151). En feil som bare forekommer i ett tekstvitne, sier med andre ord ikke så mye om dette tekstvitnets forhold til de andre tekstvitnene, men om feilen finnes i flere tekstvitner, er det grunn til å tro at disse har en forbindelse med hverandre.

Den tekstkritiske metoden skiller mellom lukkede og åpne resensjoner. Med en lukket resensjon menes at hvert tekstvitne bare har hatt ett forelegg, og det blir da mulig å sette opp et *stemma*. Men hvis det er bevart et stort antall håndskrifter og det for noen av disse er benyttet flere forelegg ved avskrivning, betegnet som kontaminasjon, har vi å gjøre med en åpen resensjon. I en slik situasjon blir det vanskelig å fastslå hvilken relasjon det er mellom de bevarte tekstvitnene, og det er vanskelig å sette opp et *stemma*.

Kontaminering kan ha foregått på flere måter. Skriveren kan ha benyttet flere forelegg samtidig slik at deler av teksten reflekterer flere av disse, eller skriveren kan ha skiftet forelegg underveis (seriemonogami) – og her kan deler av teksten være ukontaminert – eller skriveren har skrevet marginalnotater fra forelegget inn i hovedteksten i avskriften. Det kan være lesemåter i det overleverte materialet som ikke finnes i andre avskrifter, hvilket kan tyde på at forelegget har gått tapt. Et annet alternativ er at det har oppstått nye lesemåter, det vil si, avskriveren har av ulike årsaker selv innført en ny variant i sin nye tekst.

Martin L. West argumenterer for at det i arbeid med kontaminerte tekster fortsatt vil være mulig å isolere avskrifter på grunnlag av for eksempel alder eller visse fellestrekk, og deretter behandle slike undergrupper av tekstvitner som en lukket resensjon. Undergruppenes strukturer kan danne grunnlag for stemmatisering (West 1973:15, 37).

David d'Avray legger på sin side til grunn at skriverne var seg bevisst feil og dårlige lesemåter, slik at de ville erstatte dårlige lesemåter med gode lesemåter i det han kaller *purification* (foredling). Han skiller slik mellom skrivere som bare ønsker å kopiere et forelegg og skrivere som ønsker å skape, der varianter kan tolkes som uttrykk for intelligente skriveres resepsjon av teksten (d'Avray 2012:66). Han foretrekker et alternativt uttrykk, *horizontal transmission* (horisontal tradering), fremfor kontaminasjon. Hensikten er å fremheve skriverprosessen der skriveren har hoppet horisontalt fra en lese måte til en annen i forelegg som tilhører ulike grener av overleveringen, i motsetning til prosessen med avskrivning etter ett forelegg, slik det tradisjonelle stemmaet illustrerer (2012:67). D'Avray mener at i middelalderen, i en kontekst med stor produksjon og lett tilgang til visse tekster, har kontaminasjon trolig heller vært normen enn unn-taket (2012:69). En horisontal tradering bidrar på denne måten til å fjerne feil snarere enn å tradere dem videre (2012:72). Resonnementet foreskriver dermed at avskriftene nærmest arketyper har flere feil enn de som befinner seg lenger ned i overleveringen. Et problem i forhold til å følge en slik avskrivingsprosess systematisk, er at tapet av tekstvitner er stort, slik at det oppstår hull i overleveringen (2012:76).

Kontaminering finnes ifølge Haugen i større grad i tekster der den rette ordlyden har vært avgjørende, slik som i religiøse tekster og lovtekster (Haugen 1992:103). Han peker på at store skriptorier, som det var mange av på kontinentet, kunne medføre stor «smittefare» fra flere forelegg, og dermed større grad av kontaminering. Dette var mindre vanlig i den norrøne avskrivertradisjonen fordi den var mindre sentralisert (1992:73). Haugen regner imidlertid særlig lovtekster fra middelalderen som typisk kontaminerte tekster fordi avskriften skulle være så oppdatert som mulig med de nyeste lovbestemmelsene, og mindre tro mot eldre versjoner av loven (Haugen 1990:153–154). Dette synet står i kontrast til Minnis' (1988) og Machans (1991) observasjoner av middelalderens tekstsyn der nettopp de eldste tekstene hadde størst *auctoritas* og ble regnet som mest sannferdige, ei heller med avsnittet i *Grágás* om biskopens lov bok (kapittel 1.4.3.1). Kontamineringen, eller den horisontale traderingen, synes med andre ord å ha mange årsaker og den er styrt av en rekke faktorer i både kulturell og tekstlig kontekst. Horisontal tradering kan dermed regnes som et uttrykk for og resultat av resepsjonen av teksten.

3.2 Materialfilologi

Fremfor å forutsette at det har eksistert en opprinnelig original, som siden gjennom avskrivning er endret, implisitt at den opprinnelige teksten er «riktigst», eller «autorisert», og kopiene er korrumperte, tar materialfilologien ut-

gangspunkt i at skriverne i stor grad har vært seg bevisst sitt arbeid og det produktet de skapte. Bernard Cerquiglini problematiserte i 1989 med boken *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie* (oversatt til engelsk 1999: *In praise of the Variant*) den tekstkritiske metodens isolering av teksten fra sin materielle kontekst. Der 1800-tallsfilologene i sin søken etter den opphavelige teksten bare så den tapte autentisiteten i variasjonene, mente Cerquiglini at middelalderens tekstbrukere var mindre opptatt av tekstens opphav. Avskrivningen av en tekst tilhørte den som ga tekstverket en form enda en gang (1999:33–34). Han påpekte at håndskrifter fra 1100-tallet oppviser teknologiske fremskritt i bruk av ulike typer skrift for å strukturere kunnskap, for eksempel ved bruk av symboler, for å skille mellom hovedtekst og kommentarer, og også etter hvert ved bruk av en funksjonell layout (Cerquiglini 1999:26). Et håndskrift representerer dermed teksten fra et samtidig, synkront perspektiv, der varianter er et positivt uttrykk for fortolkningen og resepsjonen snarere enn et negativt:

Manuscripts evolved like species, inherited acquired modifications (readings in common), differentiated themselves by successive speciations (manuscript families), and showed variations among themselves that were more adaptations than degradations.

(Cerquiglini 1999:69–70)

Cerquiglinis refleksjoner ble fulgt opp av *Speculum*s (1990) temanummer om materialfilologi (*new philology*) året etter. Stephen Nichols beskriver her middelalderens håndskriftkultur som: «[...] the continual rewriting of past works in a variety of versions, a practice which made even the copying of medieval works an adventure in supplementation rather than faithful imitation» (1990:3). Senere har flere studier av middelaldertekster og deres kontekst blitt publisert (for eksempel Johansson 1997; Hedström 2009; Eriksen 2014; Kleivane 2011). Disse viser at skriverne har tilpasset teksten til sin tekstlige kontekst ved avskrivningen, samtidig som de reflekterer et eget bevisshetsnivå i forhold til skrift og utforming. Dette kan minne om d'Avrays observasjoner av den bevisste skriveren som foredler sin tekst, men mens d'Avrays mål er å identifisere det genealogiske forholdet mellom tekstvitnene og avgrense sitt studieobjekt til teksten, setter materialfilologien fokus på tekstvitnets grafiske og kulturelle kontekst. Skriveren retter ikke bare feil fra forelegget, men endrer teksten bevisst for å tilpasse den til andre tekster ut fra den sammenhengen den skal være en del av, for eksempel i samme kompilasjon, eller til interessefeltet til det miljøet som skal bruke den.

Et kritisk argument mot materialfilologien er at den lett kan bli deskriptiv (Haugen 2013:86–87). Kleivane mener dette kan skje ved studier av bare ett håndskrift, men påpeker at ved sammenlignende studier av flere håndskrifter

vil skriverens bruk av ulike virkemidler i utformingen av teksten gi informasjon om resepsjonen og produksjonsprosessen (Kleivane 2011:10–11).

3.3 Tekstkritisk metode og materialfilologi i studiet av Magnus Lagabøtes landslov

Innledningsvis uttrykte jeg to mål der jeg for det første ønsker å etablere ny kunnskap om relasjonen mellom håndskriftene av Landsloven, og for det andre ønsker å utvikle en ny metode for analyse av kontaminerte, eller horisontalt traderte tekster, det vil si tekster der flere enn ett forelegg er benyttet ved avskriving.

Tapte tekstvitner, bruk av flere forelegg og bevisste endringer og forbedringer gjort av skriverne ved avskriving, har resultert i tekstvitner som gjør det vanskelig å følge traderingen. Wests (1973) forslag om å gruppere tekstvitner etter fellestrekk i strukturen tilbyr likevel et utgangspunkt for å avgrense materialet til undergrupper, som kan analyseres som lukkede resensjoner. En undergruppe definert ut fra felles varianter i tekststrukturen kan dermed tilsvare Wendts tekstvitnetype. Tekstvitner som tilhører samme tekstvitnetype trenger imidlertid ikke tilhøre samme tekstkultur. De kan ha blitt produsert i én tekstkultur, og deretter blitt transportert til en annen, og der senere avskriving vil kunne reflektere en annen forståelse av tekstverket enn i den opprinnelige tekstkulturen.

Mens tekstkritisk metode skiller mellom indre og ytre trekk, er det fra et materialfilologisk perspektiv uproblematisk å se tekstvitnet i sammenheng med tekstbæreren. Tekststrukturen, som tilhører tekstvitnenivået, defineres og avgrenses i mange tilfeller av elementer fra tekstbærernivået. Det er helt grunnleggende i min metode for studien av tekststrukturen i tekstvitnene av Landsloven at de to tekstnivåene leses som en helhet som representasjoner av tekstverket. I tillegg bidrar utdypende analyser av strukturvariantene til å avdekke og underbygge relasjonen mellom tekstvitnene, og materialfilologiske studier avdekker eventuelle felles mønstre eller utvikling av trekk ved tekstorganiseringen som kan knytte håndskriftet til en bestemt tekstkultur. Slik kompletterer de to metodene hverandre og vil sammen utgjøre et nytt analyseverktøy for tekstvitnene av Landsloven.

Med utgangspunkt i avhandlingens mål om å etablere kunnskap om relasjonen mellom håndskriftene av Landsloven som er identifisert med samme strukturelle egenart har et felles opphav i form av forelegg eller skriftmiljø, er nettopp tekststrukturen, nærmere bestemt kapittelstrukturen, et relevant studieobjekt for analysen. Med det retter jeg perspektivet mot et nivå over ord-, frase- og setningsnivået. Tekstmengden på 45 000–50 000 ord pr. tekstvitne

gjør oppgaven med å vurdere teksten i de 15 tekstvitnene nærmest uoverkommelig, og avgrensninger er nødvendige som en første tilnærming til problemet. Ved å løfte avgrensningen fra ord- og setningsnivå til kapitteinivå, det vil si til tekststrukturen, reduseres antall enheter til 200–220 kapitler. Jeg ønsker derfor å foreta en syntagmatisk avgrensning knyttet til tekststrukturen i tekstvitnene, der kapitteavgrensning og kapittelekkefølge utgjør de operasjonelle kriterier for avgrensningen. Kapittelet regnes som en grafisk sekvens avgrenset av kapitteittittel og initial, og slik blir teksten satt i sammenheng med sin materielle kontekst. I denne metoden overlapper med andre ord tekstbærer- og tekstvitnenivået hverandre ved at grafiske variabler fra tekstbærernivået definerer tekststrukturen på tekstvitnenivået. I den nye metoden utgjør dermed kapittelet komponenten som tekststrukturen er bygget opp av, og både tekstbæreren og tekstvitnet bidrar på denne måten til å definere tekstverket.

Videre applikeres tekstkritikkens systematiske metode for å identifisere avvik, eller strukturvarianter, i analysen av tekststrukturen i de 15 tekstvitnene. Felles strukturvarianter kan peke mot en relasjon mellom dem, og utdypende analyser på ord-, frase- og setningsnivå i tekstvitnene, samt av utvalgte variabler ved tekstbærerne, gir ytterligere kunnskap om traderingen og prosessen bak produksjonen av de enkelte tekstvitnene.

3.4 Materialet

Det totale antallet på 39 bevarte tekstvitner er for stort og u håndterbart for dypere studier innenfor rammen av denne avhandlingen. Materialet er derfor avgrenset, og som tidligere nevnt, ønsker jeg å studere en mindre gruppe tekstvitner basert på strukturelle kriterier. Nedenfor begrunnes valget av nettopp disse 15 tekstvitnene, og de blir kort presentert.

3.4.1 Tidligere gruppering av håndskriftene

Hensikten med å gruppere eller kategorisere et materiale vil i de fleste tilfeller være å gjøre det lettere tilgjengelig og oversiktlig. Kriteriene for de enkelte gruppene er styrt av hvilket formål materialet og grupperingen skal ha. Keyser og Munch (1848) etablerte en firedeling av håndskriftene, basert på de fire lagdømmene i Norge: Gulating, Frostating, Eidsivating og Borgarting. Som tidligere nevnt var grunnlagskriteriene for grupperingen først og fremst kapittel 2 i Tingfareboken, og dernest referanser til lagdømmet i teksten for øvrig. Dette blir imidlertid problematisk idet 8 av de 39 tekstvitnene har lakune ved ka-

pittel 2 i Tingfarebolken. Ytterligere 7 har ikke kapittelet skrevet inn, det er utelatt av skriveren. Det forekommer dessuten relativt ofte at samme tekstvitne inneholder referanser til ulike lagdømmer. Håndskriftet AM 56 4to, skrevet av Torgeir Håkonsson og av Keyser og Munch regnet som et Gulating-håndskrift med siglum Gf, mangler kapittelet om antall tingmenn, og har referanser både til Frostating og Gulating. Frostating-henvisningene blir forklart med at forelegget har vært et Frostating-håndskrift, Gulating-henvisningene med at det er beregnet for bruk i Gulating lagdømme (Grøtvedt 1939:127; Seip 1955:94). Et annet eksempel er tekstvitnene Bd (AM 302 fol) og Be (AM 305 fol), også skrevet av Torgeir Håkonsson. I begge er epilogen rettet mot Gulating, og det er også enkelte referanser til Gulating i teksten for øvrig. Begge tekstvitnene har dessuten referanser til *Skidøping*, mens Borgarting ikke nevnes i noen av dem. Dette viser at plasseringen av håndskriftene i de enkelte gruppene i mange tilfeller ikke er opplagt.

Håndskriftenes gruppering etter lagdømme kan derfor være problematisk siden kriteriene er uklare. De synes mer å være tilpasset et behov for å markere en kontinuitet i forhold til landskapslovene og de lagdømmene man kjente til. Den tradisjonelle grupperingen har således konstituert en kontinuitet i den norske rettshistorien som var viktig på 1800-tallet da landet skulle etablere en nasjonal bevissthet og norsk identitet. Grupperingen kan imidlertid være villledende og virke avgrensende i forhold til vår forståelse av skriftkulturen og produksjonen av håndskriftene på 1300-tallet. Så lenge vi ikke kjenner til hvor eller hvordan håndskriftene er produsert, må muligheten holdes åpen for at ett skriftsenter har produsert håndskrifter for alle lagdømmene og brukt et begrenset antall forelegg til dette, eller profesjonelle skrivere har reist rundt og skrevet av lovhåndskrifter på oppdrag fra lokale lagmenn. Dette kan forklare det påfallende faktum at det av de 17 bevarte Gulating-håndskriftene bare er tre som er skrevet av samme skriver, i tillegg til ett, det ovenfor nevnte AM 56 4to, som er skrevet av samme skriver som har skrevet to Borgarting-håndskrifter. Det er viktig å ha disse begrensningene med seg videre når jeg i denne avhandlingen velger å legge Keyser og Munchs gruppering til side, og heller etablerer en ny gruppebetegnelse for de 15 håndskriftene som blir analysert.

3.4.2 Ny gruppering av håndskriftene

Analysens studieobjekt er kapittelstrukturen i Landsloven, og det er her 15 tekstvitner har en avvikende struktur sammenlignet med de øvrige 24 tekstvitnene med henblikk på samordning av to bestemte kapitler. Disse 15 kan derfor foreløpig avgrenses som en egen tekstvitnetype. Med utgangspunkt i tekstkritikkens premiss om at ingen skrivere gjør samme feil uavhengig av

hverandre, legger jeg til grunn for den videre analysen at ingen av skriverne av de 15 tekstvitnene har endret strukturen uavhengig av hverandre, hvilket impliserer at tekstvitnene har en relasjon til hverandre, enten gjennom et felles forelegg eller til den samme tekstkulturen. I den videre diskusjonen benevner jeg de 15 tekstvitnene som gruppe A. De øvrige 24 tekstvitnene har ikke denne varianten, og benevnes som gruppe B. Disse er dermed ikke definert som gruppe ut fra felles kjennetegn, men ut fra mangel på sådan.

I tabell 3:1 er de 15 tekstvitnene i gruppe A stilt opp alfabetisk etter Keyser og Munchs (1848) sigla. I tillegg angis signum for det håndskriftet de er en del av, datering (ONP), samt antall hender og skriverens målform, basert på tidligere forskning, først og fremst Seip (1955). Jeg viser tilbake til tabell 1:1 for en oversikt over samtlige 39 tekstvitner.

Som det fremgår av tabell 3:1, er alle de fire lagtingsredaksjonene som ble definert av Keyser og Munch, representert blant de 15 utvalgte tekstvitnene. Alle er dessuten datert til perioden 1300–1350, unntatt Ec og Gm, der Ec er datert til slutten av 1200-tallet og Gm til annen halvdel av 1300-tallet.

TABELL 3:1. *Tekstvitnene i gruppe A.*

Siglum	Signum	Datering	Skrivere	Målform
Bb	GKS 3261 4to	1325–1350	Én	Sørvestnorsk
Bl	HS Isl. Perg. fol. nr. 11	1325–1350	Én	Sørvestnorsk
Ec	NKS 1640 4to	1280–1300	Én / to	Østnorsk
Ee	HS Isl. Perg. 4:o nr. 30	1300–1325	Én	Sørøstnorsk
Fb	AM 69 4to	1300–1350	Én	Ikke bestemt
Fe	De la Gardie 8	1300–1350	Én	Østnorsk
Ga	AM 60 4to	1320	Én	Sydvest-/sørøstnorsk
Gb	AM 322 fol	1320	Én	Sydvest-/sørøstnorsk
Gc	AM 304 fol	1320	Én	Sydvest-/sørøstnorsk
Ge	AM 62 4to	1300–1325	Én	Vestnorsk
Gf	AM 56 4to	1300	Én	Østnorsk
Gg	AM 65 4to	1320–1350	Én	Sørøstnorsk
Gh	AM 307 fol	1350	Én	Sørøstnorsk
Gm	Thott 1275 fol	1350–1400	Én	Trøndersk
Gn	Medeltidshandskrift 15	1305–1320	Én	Færø./isl./sørvestn.

Det har ikke alltid vært enighet blant forskerne om målformen i de enkelte tekstvitnene. Den peker til en viss grad i flere retninger, men først og fremst mot øst-/sørøstnorsk. Dette gjelder også for tekstvitnene fra gruppen av Gulating-håndskrifter der man kanskje ville forventet flere skrivere med vestnorsk målform. Bare for Ec har det vært diskusjon om antall skrivere, ellers er det gjennomgående bare identifisert én skriver i hvert tekstvitne.

Det er verdt å merke seg at blant de 15 tekstvitnene finnes de som Rindal satte opp i sitt stemma, Ec, Ee, Fe og Gc (kapittel 1.3, figur 1:1), unntatt Bf.

Jeg vil presisere at den nye gruppeinndelingen er tilpasset denne avhandlingens problemstillinger, som et grep for å gjøre materialet oversiktlig. Jeg har valgt å beholde siglaene til Keyser og Munch slik at det er lettere å koble dem til tidligere forskning og informasjon om håndskriftene.

3.5 Metode for analysen

Studien består av to deler, der den første er en studie på tekstbærernivå, mens den andre er en studie på tekstvitnenivå. På grunn av materialets omfang er det ikke mulig innenfor denne avhandlingens rammer å analysere alle materielle og tekstlige forhold ved tekstbærerne og tekstvitnene, og jeg har derfor avgrenset variablene til tilgjengelige karakteristika som etter min mening best kan belyse forhold knyttet til relasjonen mellom håndskriftene.

Studien omfatter i utgangspunktet bare de delene av håndskriftene som inneholder Landsloven. Mange av håndskriftene inneholder imidlertid tekstvitner av flere tekstverk enn Landsloven, og slike håndskrifter vil her bli betegnet som samlingshåndskrifter. Noen av de øvrige tekstene kan være skrevet av andre skrivere, mens andre er skrevet av samme skriver som Landsloven. I sistnevnte tilfelle vil tekstene kunne regnes som en produksjonsenhet, i den forstand at skriveren, idet han er ferdig med å skrive Landsloven, fortsetter med å skrive for eksempel Byloven. Det vi ikke vet, er om det har vært et opphold i skrivingen eller om arbeidet har skjedd fortløpende. Det sentrale her vil imidlertid være å få kartlagt hvilke andre tekstverk enn Landsloven som skriveren har hatt tilgang til, siden dette kan gi informasjon om miljøet han har oppholdt seg ved.

3.5.1 Tekstbærerne

Avhandlingens kapittel 4 omhandler tekstbærernivået og består av tre deler som dekker følgende områder: Kodikologi, utforming og skrift. Kartleggingen av variabler innenfor disse tre områdene tar sikte på å danne et empirisk grunnlag for å få et overblikk og kunnskap om hvordan tekstbærerne er presentert fra skriverens side, dernest for å skaffe et grunnlag for å identifisere trekk og karakteristika som kan være felles for flere av tekstbærerne og som eventuelt kan indikere hvorvidt bestemte konvensjoner eller en organisert, profesjonell virksomhet ligger bak produksjonen. Et viktig moment i denne sammenhengen er graden av systematikk og regelmessighet for en gitt variabels gjennomføring.

Det vil dessuten være av interesse å vite om det er flere som har arbeidet med et håndskrift, siden dette i seg selv er en indikasjon på at et større miljø har vært involvert i produksjonen. Ved større skriptorier var det mer vanlig at flere personer var involvert i produksjonen av håndskriftet, der hver hadde sine oppgaver, være seg produksjon av pergamentet, rissing, skriving eller illuminering. I et mindre miljø kunne samme person utføre alle disse oppgavene alene.

Det benyttes ikke ultrafiolett lys eller andre hjelpemidler ut over det som kan studeres med det blotte øye. Studiene er med andre ord ikke uttømmende. Flere kodikologiske variabler er det vanskelig å si noe om sett fra et empirisk ståsted. For eksempel er de fleste håndskriftene beskåret i større eller mindre grad ved senere innbindinger, og den opprinnelige innbindingen er i de fleste tilfeller tapt. Jeg vil først og fremst forholde meg til de variablene som er tilgjengelige i alle håndskriftene, slik at en sammenligning er mulig.

Tekstbærerene studeres hver for seg. Først gis en kort presentasjon av håndskriftet og dets innhold, og opplysninger om datering og tidligere forskningsresultater hva gjelder språkform og antall hender. Språkform og ortografi vil ellers holdes utenfor denne studien. Deretter følger den tredelte studien. Nedenfor følger en redegjørelse for de tre delenes innhold.

3.5.1.1 Kodikologi

Den kodikologiske undersøkelsen rettes mot tekstbæreren som fysisk objekt og begrenser seg til variabler som kan karakteriseres som forarbeid før skrivingen begynner, samt for innbindingen. Herunder faller antall blad pr. legg, rissmønster og forholdet mellom skriftlinjer og hjelpelinjer, og leggmerking.

Leggene: Her kartlegger jeg antall legg og antall blad i legget. Tapte blad eller legg vil betegnes som *lakune*, i motsetning til utelatt tekst som betegnes *mangel* (se også kapittel 3.5.2.1).

Det vanligste antall blad pr. legg var i middelalderen åtte, det vil si at legget besto av fire dobbeltblad eller *bifolia*. Dobbeltbladene ble stukket i hverandre til et hefte, eller legg. Antallet dobbeltblad kunne variere, og det er kjent at det i visse skriptorier utviklet seg konvensjoner knyttet til antall blad i legget, som for eksempel ved Vadstena kloster der det var mer vanlig med fem dobbeltblad, det vil si ti blad i legget (Gödel 1903:20).

Rissmønster: Rissede hjelpelinjer ved hjelp av en spiss gjenstand hadde i europeiske håndskrifter opprinnelig en praktisk funksjon for skrivingen, og ble etter hvert en fast del av kommentarfeltet i lærde tekster. Kommentrarapparatene, kalt *glossaria* eller *apparatus*, til teologiske, juridiske og filosofiske tekster fylte

margene på alle sider, oftest i mindre skrift enn hovedteksten. Vertikale og horisontale linjer ble føyd til som hjelpelinjer for kommentarer, men ofte ble de også føyd til uten at de tilsynelatende har noen annen funksjon enn den rent dekorative. Dette utviklet seg fra slutten av 1100-tallet og utover på 1200-tallet til intrikate rissmønstre, særlig i kvalitetshåndskrifter (Derolez 2003:38). Jeg kartlegger derfor rissmønsteret i de enkelte tekstbærerne, og for hver tekstbærer presenteres en prototype av rissmønsteret slik det oftest fremstår.

Antall linjer på en side er avhengig av størrelsen på skriftspeilet, som igjen har vært tilpasset størrelsen på pergamentet. Siden de fleste håndskriftene er beskåret, til dels ganske mye, er det ikke mulig å si noe om forholdet mellom skriftspeil og størrelsen på bladet. Det har imidlertid relevans å undersøke hvorvidt det er et konsistent antall linjer pr. side eller om det er variasjon, siden dette kan reflektere om det har vært en overordnet plan eller systematikk knyttet til rissingen. Jeg skiller mellom termen *risslinjer*, som er de rissede hjelpelinjene utført med en spiss gjenstand som syl eller kniv, og *skriftilinjer*, som er de skrevne tekstlinjene. Linjer som er trukket ut over pergamentskanten betegnes som *utfallende*.

Leggmerking: Ulike former for leggmerking forekommer i håndskrifter fra middelalderen, slik som alfabetisk angivelse, nummerering med tall, eller kustoder, der de første ordene på neste legg skrives nederst i fot på siste side av foregående legg. Leggmerkingen var et hjelpemiddel for bokbinderen, slik at rekkefølgen på leggene skulle bli riktig.

3.5.1.2 Utforming

Tekstens grafiske utforming på pergamentsiden utgjøres av en rekke elementer som organiserer tekststrukturen og tilrettelegger teksten for leseren. Videre kan det være tegnet inn initialer med påkostet dekor.

Tekstorganisering: Herunder kartlegger jeg hvilke ulike virkemidler som er tatt i bruk for å organisere teksten best mulig og fremme leseligheten. Dette innbefatter bruk av innholdsfortegnelser og hierarkisk inndeling av teksten i bolker og kapitler ved hjelp av initialer i ulike størrelser, og kapiteltitler. Størrelsen på initialene blir derfor undersøkt, samt bruk av kapiteltitler og deres layout.

Initialenes form og stil: Beskrivelsen av initialene er todelt. Først beskrives initialen, det vil si selve skrifttegnet, med tanke på farger og dekor. Ensfargede initialer uten noen form for dekor betegnes *lombarder*. To- eller flerfargede

initialer er gjerne formet slik at det fremkommer et mønster i stavene, slik som bølger, trappemotiv, halvsirkler eller bare rette streker. Dette betegnes som stavdekor. Lombardene kan også være tilføyd ekstra pyntestreker, kuler eller mer kunstferdig utformede serifer. Av den eksterne dekoren vil non-figurative elementer og motiver som løkker, spiraler, sirkler og såkalte «froskeegg» falle inn under betegnelsen filigran. Figurative elementer kan være historierte motiver, portretter, dyr, eller vegetative motiver som ranker, blader og blomster.

3.5.1.3 Skrift

Hensikten med skriftanalysen er å identifisere paleografiske trekk som kan gi informasjon om skriverens profesjonalitet og skriftens mulige relasjon til forelegget. Undersøkelsen omfatter skriftklassifisering og antall skrivere, samt en kvalitativ vurdering av utførelsen.

Minuskler: Skriftanalysen avgrenses til å klassifisere skriften i henhold til kategoriseringen til Derolez (2003:20–24). En styrke ved Derolez' klassifisering er kravet til objektivitet, der konkret definerte karakteristika ved skrifttegnenes morfologi bestemmer klassifiseringen. Disse karakteristikaene er:

1. formen på minuskel *a*, enten ettroms eller toroms
2. om overlengdene har løkke eller ei
3. om hovedstaven til minuskel *f* og høy *s* går under linjen eller ei

Basert på en skrifts kombinasjon av disse kriteriene, kan skriften grupperes i en av følgende kategorier:

- *Textualis*: Toroms *a*, overlengder uten løkke, minuskel *f* og høy *s* på linjen
- *Cursiva*: Ettroms *a*, overlengder med løkke, høy *s* under linjen
- *Hybrida*: Ettroms *a*, overlengder uten løkke, høy *s* under linjen
- *Semihybrid*: Hybrida med overlengder vekslende med og uten løkke
- *Cursiva antiquior*: Cursiva med toroms *a*
- *Semitextualis*: Textualis med ettroms *a*

Ifølge Derolez kan majoriteten av skrifter i Europa fra perioden 1200–1500 plasseres i en av disse kategoriene (Derolez 2003:24). På denne måten viser kategoriene at skrifterne har knyttet seg til konvensjoner for utforming av skrift. Studien av skriften i de 15 tekstbærene vil derfor konsentrere seg om de tre karakteristikaene til Derolez.

Med betegnelsen toroms *a* menes at halsen bøyer seg ned mot bollen under slik at det blir kontakt. En ettroms *a* betyr at det ikke er hals over bollen i det hele tatt og at bollen holder *n*-høyden. Begge graftypene var vanlige i gotisk skrift på 1300-tallet, i motsetning til *a* med åpen hals, det vil si at halsen ikke har kontakt med bollen under. Sistnevnte ble brukt på 1200-tallet, men ble erstattet av toroms *a* på 1300-tallet.

Med minuskel *f* menes den karolingiske minuskel *f*, som skiller seg fra høy *s* ved en tverrstrekk på hovedstaven. I undersøkelsen kartlegger jeg hvorvidt hovedstaven står på linjen eller strekker seg ned under linjen.

Andre særegenheter ved skrifttegnene, slik som utforming og bruk av tironisk note *z* for *ok* eller annet som skiller seg ut, vil også bli kommentert.

En annen faktor som spiller inn i klassifiseringen er den kvalitet skriften er utført med. Som nevnt ovenfor i kapittel 1.4.3.2 er kvalitet av Derolez definert som «the ability of the individual scribe to write a specific type of script at the intended level of execution» (2003:26). Han differensierer den kvalitative utførelsen av skriften i tre nivåer: *Formata* som er en nøyaktig, formell og kalligrafisk utførelse, *Libraria* som er en middels utførelse og *Currens* som er en rask utførelse av lavere kvalitet (2003:21). En utfordring med en slik kvalitativ nivåbeskrivelse er fravær av objektive og kvantitative kriterier, og man blir nødt til å utøve skjønn ved vurderingen. En kvalitativ beskrivelse kan imidlertid knyttes til skriverens rolle og grad av profesjonalitet, på den måten at en profesjonell skriver i mindre grad lar seg påvirke av foreleggets skriftvarianter og er bedre trent til å skrive lengre tekster. Skriften kan i slike tilfeller forventes å oppvise en større regelmessighet og konsekvens i utførelsen gjennom hele tekstbæreren. Graden av regelmessighet og konsekvens legges derfor til grunn for vurderingen av den kvalitative klassifiseringen av de tre nivåene. En vel gjennomført *Textualis* som tilfredsstillende det forventede nivået gjennom hele tekstbæreren kalles *Formata*, mens en *Textualis* som ikke tilfredsstillende dette nivået, benevnes *Currens*. Mellomnivået mellom *Formata* og *Currens* benevnes *Libraria*.

3.5.1.4 Skriverhender

Avslutningsvis tar jeg opp de tilfellene der det har vært diskutert om samme hånd også har skrevet andre tekster i samme håndskrift, og der det har vært usikkert om en eller flere skrivere har skrevet hele Landsloven. Dette kan være relevant med tanke på om håndskriftet er blitt til i et større skriftmiljø der samme skriver har hatt tilgang til flere lovtekster og rettslige dokumenter eller der det har vært mange skrivere som har arbeidet sammen om skrivingen. Det er imidlertid ikke et primært mål å identifisere skriverhender. En slik identifikasjon krever en grundigere analyse av både skriften og ortografien enn det

er rom for i denne avhandlingen. Der det er tvil om det er én eller to skrivere som har arbeidet med håndskriftet, vil det sentrale spørsmålet være om det er grafiske kjennetegn som likevel er felles for de to skrifttypene, hvilket kan være en indikator for en konvensjon i det skriftmiljøet der håndskriftet er blitt produsert.

Et skriftdrag som er felles i skrifttradisjonen, vil stå svakere som «bevis» for å skille skriverhender, mens et drag som er uvanlig i skrifttradisjonen, står sterkere (Dverstorp 2010:57). Den kvalitative utførelsen av skriften kan forøvrig være til hjelp. Åslaug Ommundsen har påpekt at jo mindre formell en skrift er, jo vanskeligere er det å skrive helt likt en annen skriver (2010:138). To tekstbærere med *Currens*-skrift, og kanskje også med *Libraria*, med mange felles trekk vil slik i større grad kunne tolkes som samme skriverhånd enn to tekstbærere med en *Formata*-skrift.

Spørsmålet har ingen entydige svar, idet man altså må tillate en viss variasjon hos den enkelte skriver, samtidig som det kan være en viss grad av likhet mellom skriverhender.

3.5.2 Tekstvitnene

Avhandlingens kapittel 5 består av tre delstudier. I de to første og mest sentrale delstudiene rettes søkelyset mot tekststrukturen og utvalgte strukturvarianter, mens den siste fokuserer på tekstlige omgivelser som innholdsfortegnelser, lagtingsreferanser og andre tekstverk representert i samme håndskrift.

3.5.2.1 Strukturanalyse

Hensikten er å kartlegge de enkelte tekstvitnenes kapittelstruktur og identifisere eventuelle mønstre i tekstvitnene i henhold til felles eller avvikende tekststruktur. Strukturen vil bli kartlagt i hver bolk for seg. Hele kapittelstrukturen for de 15 tekstvitnene står i strukturtabellen i vedlegg 11 bak i boken.

Analysen av tekststrukturen i de 15 tekstvitnene tar utgangspunkt i ett av tekstvitnene som referansetekst, eller hovedhåndskrift, og alle strukturelle avvik mellom tekstvitnene blir definert i forhold til tekststrukturen i dette tekstvitnet. Hovedkriteriet for valg av referansetekst er et tekstvitne som er komplett uten lakuner. Syv tekstvitner tilfredsstilte dette kravet: Bb, Bl, Ee, Ga, Gb, Ge og Gn. Den innledende undersøkelsen av tekstvitnene har vist at Ga, Gb og Gn representerer et mindretall av de 15, idet de har en egen variant av samordning av de to kapitlene i Mannhelge- og Landsleiebolken. For å få en referansetekst som i størst mulig grad representerte flertallet av de utvalgte

tekstvitnene, valgte jeg å se bort fra disse tre. Fra tidligere transkripsjonsarbeid med Ee, var jeg klar over at Ee er redigert fra skriverens side eller hans forelegg, slik at flere kapitler mangler. Bb og Bl er yngre tekstvitner enn Ge. Jeg har derfor valgt Ge som referansetekst ut fra alder. Det betyr selvsagt ikke at ikke Bb eller Bl kan være avskrift av et tekstvitne høyere opp på stemmaet enn Ge, men selve stemmaet er av underordnet betydning i denne studien.

Komponenten som tekststrukturen i Landsloven er bygget opp av, er kapitlet. Hvert kapittel regnes som en syntagmatisk enhet, avgrenset grafisk av initial og kapittelstittel, beskrevet i kapittel 3.3. Mindre enheter i teksten som ord, fraser eller setninger vil i mindre grad bli vektlagt i denne sammenhengen. Det betyr naturligvis ikke at slike varianter ikke er viktige for en vurdering av tekstvitnenes relasjon til hverandre, men det ville bli en altfor omfattende oppgave for denne avhandlingen å gå inn i alle varianter i de 15 tekstvitnene på disse lavere nivåene. I den andre delstudien, variantanalysen, fordyper jeg meg imidlertid i et avgrenset utvalg strukturvarianter på nettopp ord-, frase- og setningsnivå.

Hvert tekstvitne av Landsloven inneholder ca. 220–230 kapitler. I analysen vil hvert kapittel bli stilt opp i en tabell og gitt et siglum ut fra hvilken bolk de står i, og ut fra hvilken posisjon de har i bolken. De enkelte bolkene har følgende sigla:

Tingfarebolken:	TF
Kristendomsbolken:	KD
Landeverbsbolken:	LV
Mannhelgebolken:	MH
Arvebolken:	AB
Jordskiftebolken:	JB
Landsleiebolken:	LL
Kjøpebolken:	KB
Tjuvbolken:	TB

Hvert kapittel i de respektive bolkene får deretter et nummer i henhold til rekkefølgen: TF-1, TF-2 og så videre, og KD-1, KD-2 og så videre.

Det må presiseres at det er referansetekstens kapittelstruktur, det vil si Ge, som reflekteres i hvert kapitels siglum. Idet det oppstår et avvik i strukturen i et annet tekstvitne, for eksempel at de to kapitlene TF-3 og TF-4 har byttet plass, vil de i tabellen beholde sine sigla, men den nye posisjonen vil bli markert i parentes: TF-4 (3) og TF-3 (4). I tilfeller der et kapittel er avgrenset som to eller flere kapitler i et annet tekstvitne, vil hver tekstdel bli markert med tillegget a - b - c, for eksempel AB-2a, AB-2b, AB-2c. Kort bindestrek mellom tekstdeler, som for eksempel AB-2a-x, angir at tekstdelen følger fortløpende etter

hverandre, mens tankestrek angir omfanget fra-til, for eksempel MH-22a-c, hvilket også inkluderer tekstdelen MH-22b.

I diskusjonen om den tekstkritiske metoden (kapittel 3.1) ble det klart at tekstkritikken kan tilby viktige prinsipper for analyse av feil, eller tekstvariasjon, selv om det har vist seg vanskelig å sette opp et stemma. Flere av prinsippene knyttet til feiltypologi vil være høyst relevante også ved analyse av kapittelstrukturen. Blant disse er oversprang – *saut du même au même* – der skriveren uforvarende hopper fra ett ord til et tilsvarende ord lenger ned i teksten. Hvis dette skjer på kapitteinivå, det vil si at skriveren hopper over et kapittel, er det ikke sikkert dette blir oppdaget og rettet ved senere avskrivning, og feilen vil være signifikant. Det utelatte kapittelet vil dermed representere en mangel sammenlignet med andre tekstvitner. Men skriveren kan også ha blitt oppmerksom på dette selv, og har tilføyd det oversprungne kapittelet etterpå. Da vil kapitlene ha «byttet plass» i avskriften.

Mer spesielt vil det være om et kapittel eller deler av et kapittel flyttes til en annen del av teksten. Om dette skulle være gjort ubevisst, kan en forklaring være at skriveren i vanvare har begynt å skrive av feil legg som forelegg, for eksempel etter en pause i arbeidet. Det vil i så fall høyst sannsynlig representere et brudd i tekstsammenhengen, ved at kapittelet tematisk ikke hører hjemme i sine nye omgivelser. Hvis den nye plasseringen faller naturlig, kan omposisjoneringen være resultat av en bevisst handling. Vi må i så fall anta at skriveren har regnet dette som innenfor tekstverkets rammer.

En annen form for strukturvariasjon er tillegg, *interpolasjon*, der nye tekstdeler og avsnitt er tilføyd. Dette kan være marginalia fra forelegget, eller, for lovtekster, nye rettsbestemmelser. I den sammenhengen kan det også være aktuelt at gamle bestemmelser blir tatt ut og erstattet av nye, oppdaterte bestemmelser.

De ovenfor nevnte formene for avvik er representert på tekstvitnenivå. Men også på tekstbærernivå kan tekststrukturen bli endret. Siden kapittelet er definert gjennom sin grafiske avgrensning av initial og eventuell kapittelittel, vil også avvik i den grafiske avgrensningen representere variasjon i tekststrukturen. Hvis skriveren har utelatt en initial og bare skrevet videre uten å markere grafisk at et nytt kapittel har begynt, vil de to kapitlene fremstå som ett kapittel. Omvendt, hvis skriveren ønsker å fremheve deler av et kapittel, kan han velge å skille det ut grafisk gjennom ny initial og kapittelittel. Det som i forelegget var ett kapittel, blir dermed i avskriften til to kapitler.

Et kapittel kan med andre ord omstruktureres på ulike måter, og jeg har på bakgrunn av redegjørelsen ovenfor definert fem typer strukturvarianter som jeg vil kartlegge i den følgende analysen. Hver variant er definert i forhold til utgangsposisjonen slik den står i referanseteksten Ge:

Strukturvariant 1, grafisk avgrensning: Teksten løper, men den teksten som i referanseteksten er grafisk avgrenset til ett kapittel, er avgrenset til to eller tre kapitler i et annet tekstvitne. Dette er gjort ved at initialen og kapittelittelen er fjernet eller en ny er lagt til inni kapittelet. Viktig i denne sammenhengen er at teksten ikke berøres, den løper likt i tekstvitnene uten tilføyelser eller ombyttinger av avsnitt.

Strukturvariant 2, omposisjonering: Den grafiske avgrensningen beholdes, men kapittelet er flyttet ut av den opprinnelige posisjonen, enten ved at to kapitler har byttet plass, eller at et kapittel er flyttet lenger vekk fra sin opprinnelige posisjon i tekststrukturen.

Strukturvariant 3, samordning: Den grafiske enheten brytes opp ved at deler av et kapittel flyttes og danner en ny enhet sammen med et annet, eller deler av et annet, kapittel.

Strukturvariant 4, interpolasjon: En ny tekstlig enhet er tilføyd, enten som en del av et allerede avgrenset kapittel eller som et nytt kapittel. Denne tekstdelen er ikke en del av referanseteksten. Som interpolasjon regnes også nye tekstdeler som erstatter «gamle» tekstdeler, det vil si, tekstdeler fra referanseteksten.

Strukturvariant 5, mangel: Den grafiske enheten mangler i den angitte posisjonen. Den kan være flyttet til en annen posisjon eller være tatt helt ut av tekstvitnet.

Strukturvariantene står ofte i relasjon til hverandre. Hvis for eksempel et kapittel er flyttet fra en posisjon til en annen, vil dette bli registrert som både varianttype 2 og 5: varianttype 2 i den nye posisjonen, og varianttype 5 i den opprinnelige posisjonen.

I strukturtabellen (vedlegg 11) er de forskjellige strukturvariantene angitt i farge slik at de skal være enkle å se. Strukturvariant 1, grafisk avgrensning, er markert med grønt. Strukturvariant 2, omposisjonering, er markert med blått. Strukturvariant 3, samordning, er markert med brunt. Strukturvariant 4, interpolasjon, er markert med fiolett, og strukturvariant 5, mangel, med rødt.

Det er i utgangspunktet ikke mulig å si om endringer i strukturen i ett tekstvitne skyldes skriverens selvstendige vurdering av hvilken struktur som representerer tekstverket best, eller om det skyldes ren avskrivning av forelegget uten større anføttelser. Det er derfor av interesse om en bestemt strukturvariant forekommer i flere tekstvitner eller om den bare oppvises i ett enkelt tekstvitne, siden dette kan være et indisium på tilknytning til et felles forelegg der denne varianten første gang oppsto. Om to kapitler har byttet plass, kan dette ha

vært en ubevisst endring på grunn av oversprang, men når et kapittel eller en tekstdel står i en helt annen posisjon i en annen bolk, er det større grunn til å anta at dette er gjort med hensikt.

Et annet forhold er at skriveren kan ha oversett eller glemt en initial, slik at han skriver to kapitler som ett. Skriveren kan imidlertid på egen initiativ ønske å fremheve et bestemt kapittel ved å gjøre initialen større. I en slik situasjon er ikke hensikten å legge inn et nytt nivå i den hierarkiske strukturen i teksten, men å skape et blikkfang for et kapittel som anses som viktig. I hvilken grad skriveren tillater seg å gjøre dette, kan bero på hvilken rolle og eierskap han har til teksten. En skriver med en autoritet og et eierskap til den teksten som produseres, enten gjennom lang erfaring med lovproduksjon eller inngående kjennskap til lov og rett, kan tillate seg slike endringer. En som skriver på opp-drag for en annen vil kanskje heller følge forelegget i større grad, både tekstlig og grafisk. En uthevet initial i et forelegg kan dermed bli uthevet også i avskriften, og varianten blir på den måten signifikant. Strukturvariasjon kan med andre ord skyldes flere forhold knyttet til skrivers resepsjon av teksten. Fortolkningen av disse kan sammenfattes i følgende prinsipper:

Distribusjonsprinsippet: En variant som har oppstått tidlig i avskrivingsprosessen oppvises i flere tekstvitner, mens en variant som har oppstått sent i avskrivingsprosessen, det vil si nært forut for det aktuelle tekstvitnet, oppvises i få tekstvitner. En variant som bare oppvises i ett tekstvitne, kan ha oppstått i nettopp dette tekstvitnet, denne ene gangen.

Tilgangsprinsippet: I et skriftmiljø med få forelegg tilgjengelig vil det være færre avvik, mens i et skriftmiljø med mange forelegg tilgjengelig vil det være flere avvik. Mindre grupper av tekstvitner med felles strukturvariasjon kan derfor knyttes til skriftmiljøer med få tekstvitner tilgjengelig og (kanskje) mindre produksjon av Landsloven enn tekstvitner med stor strukturvariasjon.

Autoritetsprinsippet: Et håndskrift med *auctoritas* vil ha større gjennomslag i resepsjonen enn et håndskrift uten *auctoritas*.

Disse prinsippene er ment å tjene som veiledende, og kan ikke tolkes absolutt, først og fremst fordi opplysninger om tilgang til andre tekster og skrivers rolle i det store og hele ligger i mørke. De må vektles sammen med andre parametre som eventuelt kan underbygge prinsippene. Samtidig legger de viktige premisser for fortolkning som kan belyse problemstillingene som er reist ovenfor.

3.5.2.2 Variantanalyse

Variantanalysen inneholder en utdypet analyse av utvalgte strukturvarianter som avdekkes i strukturanalysen og består av tre deler. Først redegjør jeg for innhold og plassering. Her beskrives lovbestemmelsens innhold samt en vurdering av hvorvidt det er en bevisst omstrukturering, og hvorvidt strukturvarianten kunne oppstå hos to skrivere uavhengig av hverandre.

Deretter søker jeg en mulig opprinnelse for varianten, blant annet blir det aktuelle kapittelet eller strukturvariantens distribusjon i andre kilder, både samtidige og eldre, kartlagt. På bakgrunn av de to ovenstående punktene grupperer jeg avslutningsvis tekstvitnene der eventuelle mønstre og variantfelleskap på både ord-, setnings- og kapitellnivå blir lagt til grunn.

3.5.2.3 Kontekst

Dette kapittelet inneholder tre mindre studier av andre tekster som er skrevet eller som det er referert til i tilknytning til Landsloven, herunder innholdsfortegnelsene, lagtingsreferanser samt andre tekstverk i samme tekstbærer. Hensikten er å kartlegge skriverens tilgang til forelegg av Landsloven og andre tekster.

Kapitteltitlene kan, i motsetning til teksten for øvrig, variere i stor grad fra tekstvitne til tekstvitne, og det kan være grunn til å anta at mange skrivere ikke har ansett titlene som en del av selve loven, men kun som informasjonsgivende elementer for brukeren (Horn 2008, 2009). Hvert tekstvitne kan imidlertid ha rundt 220–230 kapiteltitler, noe som totalt for de 15 tekstvitnene vil utgjøre over 3000 titler. Analysen avgrenses derfor til titlene i *innholdsfortegnelsene* der slike finnes og vil derfor bare innbefatte de tekstvitnene som har innholdsfortegnelser foran bolkene.

Referanser til mer enn ett lagting i et tekstvitne kan gi indikasjoner på at skriveren har hatt tilgang til mer enn ett forelegg. Dette er problematisk, siden skriveren selv kan ha endret navnet på lagtinget ut fra hvor det aktuelle håndskriftet skulle brukes. En annen skriver kan ha hatt tilgang til forelegg fra flere lagting, men har vært oppmerksom på dette og rettet til ett bestemt i sin avskrift. Formålet er derfor mer å kartlegge hvorvidt det blir referert til ett eller flere lagdømmer og vurdere funnene i lys av de øvrige variablene.

Også andre tekstverk i samme tekstbærer blir kartlagt. Dette kan gi informasjon om skriverens tilgang til andre lovtekster i det miljøet der Landsloven ble produsert. I dette ligger en antagelse om at et større skriftmiljø vil ha en større boksamling enn et mindre skriftmiljø. Når samme skriver også har skrevet inn for eksempel kristenretter, Byloven, Hirdloven, samt retterbøter og

skipaner utstedt av kongen, vitner dette om tilgang til et arkiv eller bibliotek.

Skriveren kan imidlertid ha hatt tilgang til bare én lovbok som forelegg, men denne lovboken kan bestå av ulike lovtekster som er skrevet hver for seg, av ulike skrivere på ulike tidspunkter, og deretter bundet sammen til én bok. Denne sammenbindingen av ulike lovtekster kan også ha foregått etappevis, de trenger ikke ha vært samlet på én gang. Et forbehold om skriverens tilgang til mange lovtekster er derfor nødvendig.

3.6 Oppsummering

Tekstkritikk og materialfilologi er etablerte metoder innen studier av middelalderens håndskrifter. De har begge sine styrker, men også begrensninger. Tekstkritikken tilbyr en metodisk tilnærming til teksten som kan avdekke avskriftenes relasjon til hverandre. Den kommer imidlertid til kort overfor tekstvitner som er skrevet av etter flere forelegg, slik tekstvitnene av Landsloven i stor grad er. Gjennom materialfilologien kan tekstens relasjon til sin kontekst og samtid bli avdekket, men metoden kan lett bli deskriptiv. Ved å løfte studieobjektet fra ord-, frase- og setningsnivå til den grafiske enheten *kapittelet*, kan begge metodene bidra til å belyse aspekter ved prosessene knyttet til produksjon og resepsjon av Landsloven. Analysen av tekststrukturen kan avdekke varianter som igjen kan understøtte en gruppering av tekstvitnene i ytterligere undergrupper, og sammen med analysen av tekstbærerne kan ny kunnskap om relasjonen mellom håndskriftene avdekkes.

4. Tekstbærerne

Tekstbærernivået representerer den fysiske realiseringen av tekstverket, og nedenfor analyseres de 15 tekstbærerne som i avhandlingen er kalt gruppe A. Etter en kort presentasjon av håndskriftets innhold, undersøkes variabler innen kodikologi, utforming og skrift, slik det er redegjort for i kapittel 3.5.1.

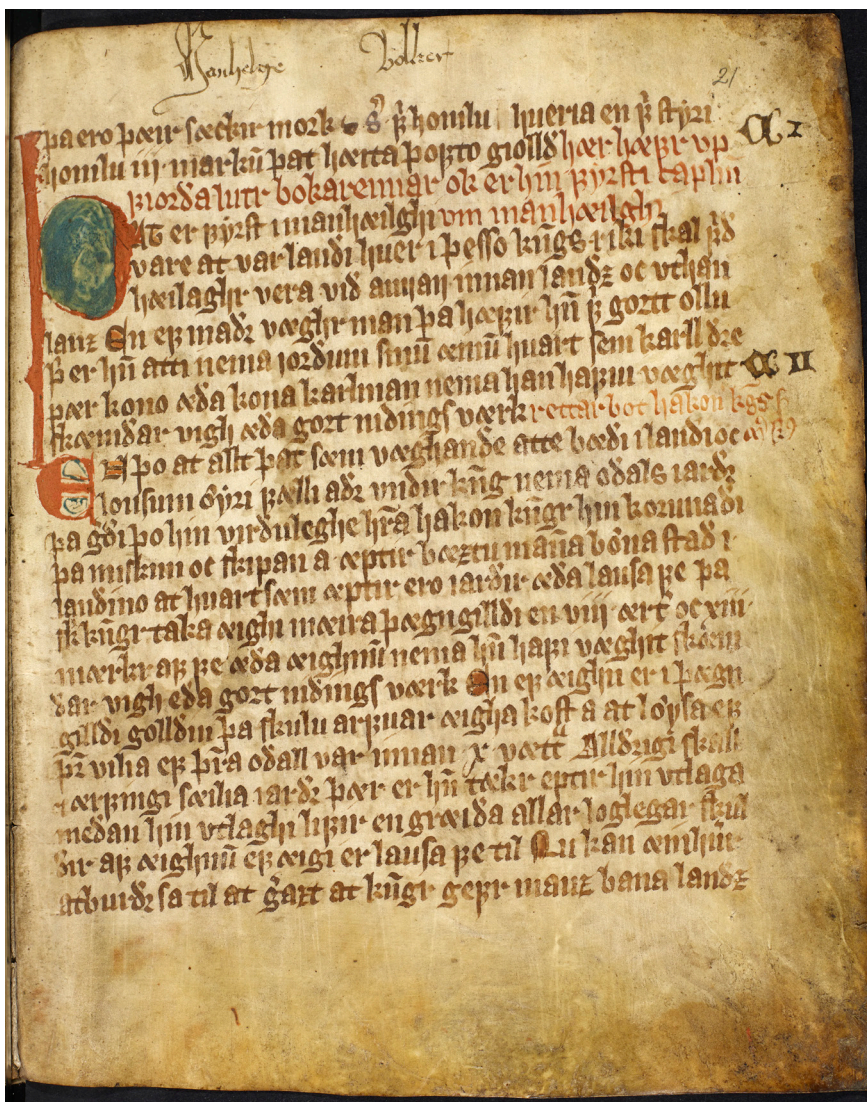
Studien er i hovedsak gjennomført på sort/hvitt-fotografier, men jeg har også undersøkt originalene. Ett unntak er Gn (Medeltidshandskrift 15 i Universitetsbiblioteket, Lunds universitet). Dette håndskriftet er fotografert digitalt og har vært tilgjengelig på nett. Undersøkelsene av originalene har særlig omfattet leggsammensetning, kontroll av rissmønstre og fargebruk. For mer detaljert informasjon om de enkelte håndskriftene, henviser jeg til katalogene ved de enkelte samlingene der håndskriftene er oppbevart.

Tekstbærerne presenteres i alfabetisk rekkefølge etter Keyser og Munchs siglum. Alle dateringer er hentet fra ONP hvis ikke annet er oppgitt.

4.1 Bb – GKS 3261 4to

GKS 3261 4to er et samlingshåndskrift på til sammen 17 legg, og inneholder følgende:

- Landsloven
- Farmannsloven
- Nyere Borgartings kristenrett (NB)
- RB-HM før 1306, om sameie mellom ektefeller
- RB-HM 1307, om landskyld i Viken
- SK-EM 1280

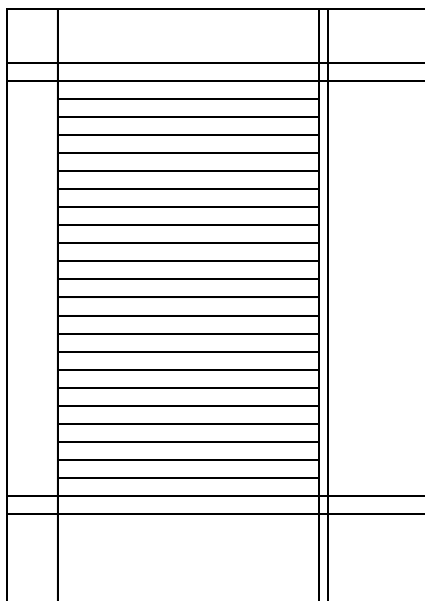
ILLUSTRASJON 4:1. Bb. GKS 3261 4to, bl. 21r. Foto: Det Kongelige Bibliotek, København.

Yngre hender har gjort notater på ledige felter. Håndskriftet er datert til perioden 1325–1350. Bb er skrevet av én hånd (Storm 1885:400; Seip 1955:232). Keyser og Munch regner skriveren for å være den samme som har skrevet Bl, mens Storm avviser dette, se nedenfor under Bl.

Hægstad regner språkformen for å være sydvestlandsk, men fra «det austlegaste av sudvaldet» (Hægstad 1917 II, 2:31), og Seip tilføyer: «står iallfall på grensen av sø.» (Seip 1955:232).

4.1.1 Kodikologi

Leggene: Bb fyller tretten hele legg og fire blad fra fjortende legg. Alle leggene består av åtte blad, unntatt legg 10 på seks blad. Det er ingen lakuner i Bb. Landsloven begynner på en versoside.

FIGUR 4:1. *Rissmønsteret på rektoside i Bb.*

Rissmønster: Ifølge Storm (1885:400) skal det ikke være risset inn linjer i dette håndskriftet. Spor etter prikking er imidlertid synlige. Det er også mulig å skimte rissede linjer på øvre del av enkelte sider, men de er utydelige. I figur 4:1 vises rissmønsteret i Bb, som er gjennomført i hele tekstbæreren, med det forbehold at det på flere sider er vanskelig å se de rissede linjene.

Skriftspeilet er enspaltet, og teksten er skrevet innenfor speilets rammer i hele tekstbæreren. Det er imidlertid stor variasjon hva gjelder antall skriftlinjer (tabell 4:1). Det er heller ingen tydelig symmetri i forhold til dobbeltblad og linjeantall, og det kan derfor se ut til at det er risset på nytt for hver enkelt side, og at dette er årsaken til at linjetallet varierer i såpass stor grad. Dette støttes av at det på flere blad er synlig et dobbelt sett prikker: den aktuelle sidens prikking og gjennomslag av prikkingen på baksiden.

Leggmerking: På siste side av hvert legg er det ført opp en alfabetisk nummering i fot på venstre side. Det mangler på legg 5 (bokstaven e), og på legg 7 er det skrevet h · g, her skulle det normalt vært bare g, og på legg 8 står det · i · h, her skulle det vært h. På legg 9 står bare i, legg 10 har k, og deretter følger vanlig alfabetisk rekkefølge de neste siste leggene.

TABELL 4:I. *Kodikologiske variabler i Bb.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1v–8v	20	19	-
2	8	9r–16v	25	24	13v–14r, 16r: 23 skriftlinjer, 14v–15r, 16v: 22 skriftlinjer
3	8	17r–24v	25	24	24v: 23 skriftlinjer
4	8	25r–32v	25	24	25r–26r: 25 skriftlinjer, 29r–29v: 23 skriftlinjer, 30r–32v: 22 skriftlinjer
5	8	33r–40v	22	21	35r: 22 skriftlinjer
6	8	41r–48v	22	21	44r–48r: 22 skriftlinjer
7	8	49r–56v	23	22	-
8	8	57r–64v	22	21	59v, 61v–64r: 22 skriftlinjer
9	8	65r–72v	22	21	65r: 22, 70v: 20 skriftlinjer
10	6	73r–78v	22	21	75r: 20, 76v: 23 skriftlinjer
11	8	79r–86v	22	21	-
12	8	87r–94v	23	22	94r: 20, 94v: 21 skriftlinjer
13	8	95r–102v	22	21	97v, 99r: 20 skriftlinjer, 100v, 102v: 22 skriftlinjer
14	8	103r–106v	21	20	-

4.1.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er ikke innholdsfortegnelse foran bolkene. Størrelsen på bolkinitialene varierer fra 2-linjers til 4-linjers initial, med flest 3-linjers initialer (tabell 4:2).

Kapittelinitialene er gjennomgående 2-linjers unntatt én i Kristendomsbolken som er 3-linjers, det er initialen til det andre av kongens arvetall. Det er også enkelttilfeller av 1-linjers initialer gjennom hele tekstbæreren, ofte der nytt kapittel begynner på nederste linje.

At Tingfarebolken og Jordskiftebolken innledes med samme størrelse på initialene som majoriteten av kapitlene, betyr at de visuelt sett ikke er markert som egne bolker. Jordskiftebolken begynner nederst på siden (50v), og plassmangel kan derfor forklare at det bare er 2-linjers initial her. Det er imidlertid ikke markert i tittelen at en ny bolk begynner, slik det er gjort for de andre bolkene.

For eksempel lyder tittelen til Mannhelgebolken slik: *hær hæfr vp fiordá lutr bokarennar ok er hin fýsti capitulum vm manhæilghi*. Både *hæfr vp* og *lutr* er terminologi som benyttes i de andre bolktitlene, unntatt i Jordskiftebolken. På den annen side er initialen til kapittel 8 i Jordskiftebolken tegnet markert større enn de øvrige, selv om innrykket er på to linjer.

Plassen avsatt til initialer veksler mellom et rektangulært rom, der halvparten av initialen står innenfor skriftspeilet og halvparten utenfor, og et mer kvadratisk rom, der hele initialen står innenfor skriftspeilet. Flere ganger er initialen plassert midt i spalten og ikke i venstre kant, slik det er vanlig å gjøre. Det vil si at kapittelet begynner fortløpende der foregående kapittel slutter. Initialene er ikke tegnet inn i hele teksten. De er tegnet inn frem til 55r i legg 7, deretter er det åpne rom frem til legg 9, hvor de er tegnet inn igjen.

TABELL 4:2. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Bb.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	4 linjer	Rød, grønn	Filigran, rød
Tingfarebolken	2 linjer	Rød	-
Kristendomsbolken	3 linjer	Rød, brun	Filigran, grønn
Landeversbolken	3 linjer	Rød, grønn	Filigran, indre dekor
Mannhelgebolken	4 linjer	Rød, grønn	Filigran i indre rom
Arvebolken	4 linjer	Rød, grønn	Indre filigran
Jordskiftebolken	2 linjer	Rød	Filigran, rød
Landsleiebolken	3 linjer	Rød	Pyntestreker, røde
Kjøpebolken	3 linjer	Rød	-
Tjuvbolken	3 linjer	Ikke tegnet inn	-

Det er satt av lite ekstra plass til kapiteltitlene ut over den plassen som står igjen etter foregående kapitels utgangslinje. Titlene er korte, og er ikke alltid skrevet inn.

Initialenes form og stil: Initialenes form er enkel. Linjene er ujevne, som om hånden er ustø eller uerfaren, eller pennen er grov. Bolkinitalenes staver er oftest bare i rød farge, men fem av dem er tegnet i to farger der rødt er kombinert med enten grønt eller brunt (tabell 4:2). Den brune fargen synes å være samme blekk som skriften for øvrig. Det er ikke noe markert skille mellom fargene i form av åpne linjer eller border.

Filigrandekor og pyntestreker er brukt i beskjeden grad på både bolk- og kapitellinitialene. Disse er ofte slitt og nesten utvisket. Et motiv som benyttes gjennom hele tekstbæreren er at initialens hovedstav blir forlenget nedover og ender i en tredelt «krok» med en form for blader eller blomster i enden av kroken.

Kapittelinitialene er røde. Enkelte av dem har enkel filigrandekor, men dette er nesten utvasket. Med unntak av de bolinitialene som er tegnet i to farger og er større, er det ingen forskjell på bol- og kapittelinitialene hva gjelder stil og form.

4.1.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms i hele tekstbæreren. Overlengdene har ikke løkke. Høy *s* veksler mellom å stå på linje og gå under den gjennom hele tekstbæreren, men mens det i legg 1 er flest høy *s* som går under linjen, blir det en økning av *s* på linjen utover i teksten. I de siste leggene er det bare av og til at *s* går under linjen. Det benyttes ikke karolingisk minuskel *f*, men den insulære *f* der hovedstaven alltid går under linjen.

Det er liten bruk av tironisk note for *ok*, men den forekommer likevel gjennom hele tekstbæreren der den veksler med *ok* og særlig *oc*. Ofte mangler den tironiske noten tverrstrekk, særlig i de første leggene.

Klassifisering: Skriften kan klassifiseres som en *Textualis*, men der vekslingen med den høye *s* under linjen tenderer mot en *Cursiva Antiquior* som også later overlengder uten løkke.

Tironisk note uten tverrstrekk regnes som den eldste formen, og tverrstrekk ble tatt i bruk på tidlig 1200-tall (Seip 1954:30). I perioden 1225–1300 er tironisk note med tverrstrekk vanligst (Seip 1954:81), men utover på 1300-tallet forekommer tironisk note uten tverrstrekk i enkelte diplomer (DN II nr. 129; DN III nr. 110). Forekomsten av tironisk note uten tverrstrekk i Bb kan derfor ha to årsaker: Enten har forelegget vært gammelt og hatt tironisk note uten tverrstrekk som skriveren i starten av avskrivningen har kopiert mer nidkjært enn senere, da han i større grad benytter tverrstrekk som har vært den formen han er vant til (Lindblad 1954:ix). Alternativt har skriveren erfaring med å skrive brev, og har lagt seg til en praksis med tironisk note uten tverrstrekk. Denne vanen trekker han innledningsvis inn i avskrivingsarbeidet, men kopierer etter hvert foreleggets tverrstrekk. Hva gjelder det første alternativet kan forelegget neppe ha vært eldre enn 1274, da Landsloven ble godkjent på tingene. I annen halvdel av 1200-tallet var med andre ord tironisk note uten tverrstrekk uvanlig, og det er derfor tvilsomt at dette kan ha vært et hyppig forekommende tegn i et eldre forelegg. Imidlertid kan forelegget ha vært yngre, fra 1320 og utover, slik at skriveren har begynt å ta i bruk note uten tverrstrekk i diplomer. Det er imidlertid først og fremst funnet belegg for note uten tverrstrekk i diplomer, ikke i lovhåndskrifter. Det betyr selvfølgelig ikke at dette ikke har forekommet – Bb er selv et eksempel på det. Dette fører oss inn på det andre alternativet,

som betinger at skriveren er kjent med note uten strek og har trukket det inn i avskrivingsarbeidet innledningsvis, men som så tilpasser seg foreleggets form. Både Lindblad og van Arkel har gode argumenter for de respektive alternativene, men dateringen av tekstbæreren til 1325–1350 taler for det andre alternativet (kapittel 1.4.3.2). Det samme argumentet kan brukes for høy *s* under linjen, idet skriveren i begynnelsen trekker hovedstaven under linjen som er vanlig i diplomskrift, men etter hvert lar den stå på linjen, som er vanlig i *Textualis*-stilen.

Skriften er relativt stor og skrevet med grov penn. Skriften fremstår som uregelmessig, og de enkelte skrifttegnenes form veksler i størrelse. Det blir også tettere mellom linjene og de enkelte tegnene fra legg 2. Dette skyldes at antall linjer øker fra 19 til 24 uten at skriftspeilets høyde øker nevneverdig. Skriftbruken peker derfor mot en skriver som synes å være mer vant til å skrive kortere tekster som diplomer i en rask *Cursiva*-stil fremfor lengre tekster i *Textualis*, men som med øvelse tilegner seg former fra foreleggets *Textualis*. Tatt i betraktning den uregelmessige skriften, vil jeg derfor klassifisere skriften som en *Textualis Currens*.

4.1.4 Oppsummering

Alt i alt fremstår Bb som en tekstbærer med stor variasjon i bruk og utførelse av de undersøkte variablene. Den største variasjonen oppvises i antall linjer per side, og det er ingen åpenbar systematikk bak variasjonen. I tillegg er det en viss inkonsistens i leggmerkingen. Størrelsen på initialene er inkonsekvent hva gjelder å markere tekstlig hierarki. Initialene er heller ikke alltid tegnet inn, og deres form og stil er ujevn og gir inntrykk av en urutinert skriver og illuminatør. Det er ikke utenkelig at det er skriveren selv som har tegnet og dekorert initialene, siden man kunne forvente at en betalt, profesjonell illuminatør ville utført et bedre kvalitativt arbeid. En annen mulighet er at initialene er tilføyd senere av en av tekstens brukere. Uregelmessighetene i skriften bidrar også til å gi et inntrykk av en skriver som ikke har skriftproduksjon som primæroppgave i arbeidet.

4.2 Bl – HS Isl. Perg. fol. nr. 11

HS Isl. Perg. fol. nr. 11 er et samlingshåndskrift på i alt 17 legg med følgende innhold:

- Landsloven
- Farmannsloven
- RB-HM før 1306, om sameie mellom ektefeller
- RB-HM 1307, om landskyld i Viken
- SK-EM 1280

Hovedhånden har skrevet Landsloven og Farmannsloven, og er datert til 1325–1350. Keyser og Munch mener dette «upaatvivlelig» er samme skriver som har skrevet Bb (1848:5). Dette tilbakeviser Storm, som synes både hånd, rettskrivning og innhold ligner, men at det må være snakk om to skrivere som tilhører samme skole eller har brukt samme forelegg (Storm 1885:650). Storm mener dessuten at de tre etterfølgende retterbøtene er skrevet av en annen hånd enn hovedhånden (ibid.).

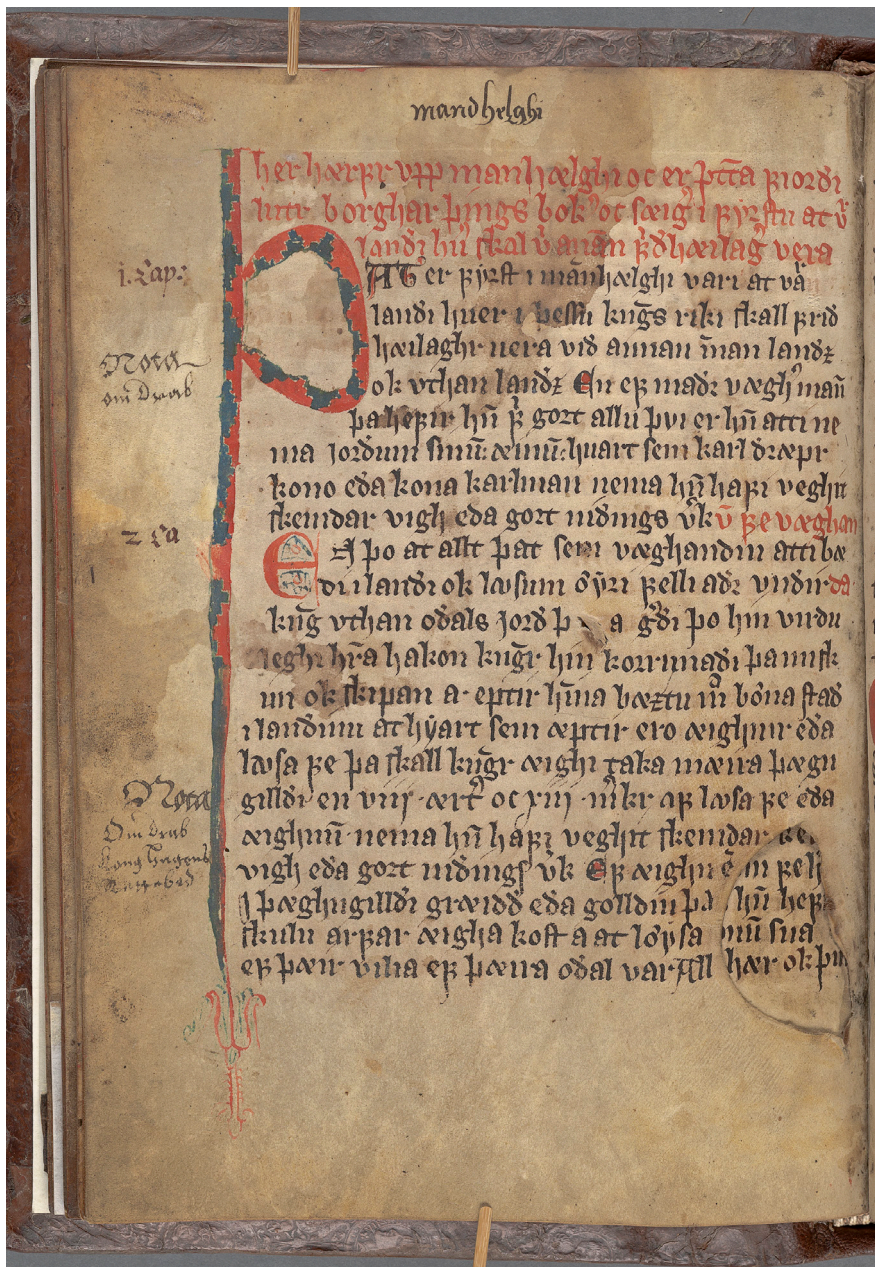
Grøtvedt mener at skriveren benytter kansellimål, men hans talemål er sørnorsk, trolig fra Vestfold (Grøtvedt 1939:130). Han mener forelegget har vært skrevet på det han kaller et sørvestnorsk overgangsmål (ibid.).

Flere hender fra 1400- og 1500-tallet har senere skrevet en rekke retterbøter samt utdrag fra Byloven. Blad 100v har blitt stående ubeskrevet av hovedhånden, og det er på slutten av 1600-tallet eller begynnelsen av 1700-tallet skrevet inn en tekst med runer som beskriver grenseskillene mellom Norge, Sverige og Russland.

4.2.1 Kodikologi

Leggene: Bl fyller femten legg og ett blad av det sekstende legget. De fleste leggene har åtte blad, unntatt legg 5, 6, 9 og 13 som har seks blad, og legg 15 som har fire blad (tabell 4:3). Det er ingen lakuner i Bl. Teksten begynner på en versoside.

Rissmønster: Som for Bb hevder Storm at det ikke er rissede linjer i Bl (1885:650). Men på tross av at de ofte er svakt markerte på grunn av stivt pergament, kan det skimtes rissede linjer gjennom hele tekstbæreren. Rissmønsteret er vist i figur 4:2.

her harpr vpp manhelagi oc er þetta þroddi
 lita borgjar þings bok oc saing i þyrtu at þ
 vand; hu skal v anam þd hœilag vera
Der er þrest i manhelagi vari at va
 landi huer i þessu kngs riki skal þrid
 hœilaghi vera vid amian man landz
 ok vthan landz. Er er madr vœgh man
 þalþer hñ þ gozt allu þvi er hñ atti ne
 ma iordum sinu. ænu. hvar sem karl dræpr
 hono eða kona karlman nema hñ hafi vœgh
 skendar vigh eða gozt midings vk. **þe vœghian**
Eþo at allt þat sem vœghandim atti be
 di i landi ok lafum dþri þelli að: vndr. **da**
 kngr vthan odals jorð þ. a gdi þo hñ vndu
 legi hñ hakon kngr hñ kor madi þa mst
 m ok skipan a. eptir hñna bættu m bona stad
 i landim at hñart sem æptir ero vighnir eða
 lafa þe þa skall kngr vighi taka manna þœgu
 gulldr en vny. ært oc yny. mkr ap lafa þe eða
 vighm nema hñ hafi vœghit skendar. æ.
 vigh eða gozt midings vk. **E**þ vighn e m þell
 i þœghugulli gravid eða gollim þ. hñ hepr
 skulu arpar vigha kost a at loysa mñ sua
 ep þær vilia ep þœna odal var þill har ok þm

i. 2ap:

Þroddi
om Durub

z 2a

Þroddi
Om Durub
Long þingend
2. 11. 4. 6. 8.

ILLUSTRASJON 4:2. Bl. HS Isl. Perg. fol. nr. 11, bl. 22v. Reproduksjon: Andrea Davis Kronlund, Kungliga Biblioteket.

Teksten er skrevet i én spalte, og skriften står innenfor speilets rammer i hele tekstbæreren. Antall linjer er med tre unntak konsekvent på 25 risslinjer og 24 skriftlinjer (tabell 4:3). På de tre sidene, 76v, 77r og 101r, som har 25 skriftlinjer, har skriftspeilet samme høyde som på de øvrige sidene. Det er med andre ord risset en ekstra linje innenfor samme ramme. Siden dette gjelder to sider i oppslag (76v og 77r) uten at de hører til samme dobbeltblad, kan skriveren ha risset opp linjene oppslag for oppslag etter at dobbeltbladene er stukket i hverandre til legg. Det samme gjelder side 101r, der motstående side, 100v, har stått ubeskrevet, men er senere fylt med en tekst med runer. Det er for øvrig alltid korrespondanse mellom risslinjene på hver side på bladene.

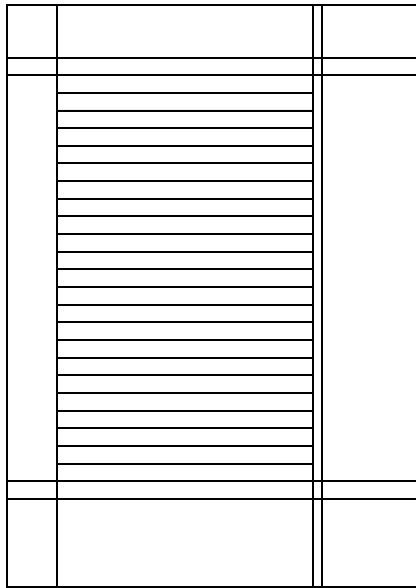
TABELL 4:3. *Kodikologiske variabler i Bl.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1v–8v	25	24	-
2	8	9r–16v	25	24	-
3	8	17r–24v	25	24	-
4	8	25r–32v	25	24	-
5	6	33r–38v	25	24	-
6	6	39r–44v	25	24	-
7	8	45r–52v	25	24	-
8	8	53r–60v	25	24	-
9	6	61r–66v	25	24	-
10	8	67r–74v	25	24	-
11	8	75r–82v	25	24	76v-77r: 26 riss-, 25 skriftlinjer
12	8	83r–90v	25	24	-
13	6	91r–96v	25	24	-
14	6	97r–102v	25	24	101r: 25 skriftlinjer
15	4	103r–106v	25	24	-
16	8	107r	25	24	-

Leggmerking: Legg 1 er påtegnet en minuskel *a* på siste side nederst til høyre, mens resten av leggene ikke har nummerering eller markering av leggrenser.

4.2.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er ikke innholdsfortegnelse foran bolkene. Bolk-initialene varierer i størrelse fra 3-linjers til 6-linjers, vist i tabell 4:4. De fleste kapittelinitialene er 2-linjers, hvilket betyr at alle bolkinitalene er større enn kapittelinitialene.

FIGUR 4:2. Rissmønsteret på rektoside i *Bl.*

Det er imidlertid enkelte kapitellinitialer på 3 linjer, blant annet kapittelet som innleder Magnus' retterbot i Mannhelgebolken, Arvetallet i Arvebolken, og kapittel 8 i Jordskiftebolken. Selv om to av bolkene innledes med 3-linjers initial, slik enkelte kapitler også gjør, skiller disse seg ut ved at de i tillegg har en tittel som er lengre og markerer at en ny bolke begynner. Tittelen til Tingfarebolken lyder: *her hæfr borghar þings bok ok hætir þesse þingsfarar bolkr*, og tittelen til Tjuvbolken lyder: *þætta er ix· lutr borgharþings bokar ok hætir sa þiofa bolkr ok sægir*. Både den avsatte plassen og selve tittelen er lengre enn de er til kapitlene, dessuten benyttes termer som *her hæfr* og *lutr/ bolkr*. Initialen er dessuten formet større enn kapiteltitlene ved at hovedstaven er lagt ut i margen og strekkes nærmest langs hele speilets høyde. Den hierarkiske tekststrukturen må derfor sies å være markert tydelig gjennom hele tekstbæreren.

Hva gjelder kapittel 8 i Jordskiftebolken, må det påpekes at kapittelet begynner på tredje siste linje på siden (55v), og dette kan ha motivert skriveren til å sette av plass til initial på alle de tre nederste linjene. Samme forhold oppstår imidlertid et par sider senere (57v), der skriveren bare har satt av plass til en 2-linjers initial, og lar nederste, og altså tredje linje i dette kapittelet, begynne ytterst ved speilets venstre kant.

Plassen som er satt av til initialer veksler ellers mellom å være rektangulær og relativt smal, slik at deler av initialen står ute i margen, og mer kvadratisk, slik at hele initialen får plass innenfor skriftspeilet.

Det er i liten grad satt av ekstra plass til kapiteltitlene utover den plassen

som står igjen etter forrige kapitfels utgangslinje. Dette har ført til at titlene ofte skrives ut i margin, som på blad 35r, der halve linjen er ledig til tittel, men der skriveren også må ta margin til hjelp. Titlene er stort sett skrevet inn i hele tekstbæreren, men med enkelte blanke felter. De er hovedsakelig skrevet med rødt blekk, men av og til også i grønt.

Initialenes form og stil: Bolkinitialene er tegnet i to farger unntatt prologens initial, der både initial og dekor er i rødt (tabell 4:4). De tofargede initialene har trappemønstre i hovedstaven, og dette gjelder også den ensfargede innledende initialen til prologen. I sistnevnte initial er det pergamentets egen lysebrune farge som veksler med den røde og danner mønster. Også i Kristendomsbolken initial veksler rødt med pergamentets farge i et bølgemønster i stavene med innslag av små prikker.

TABELL 4:4. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Bl.*

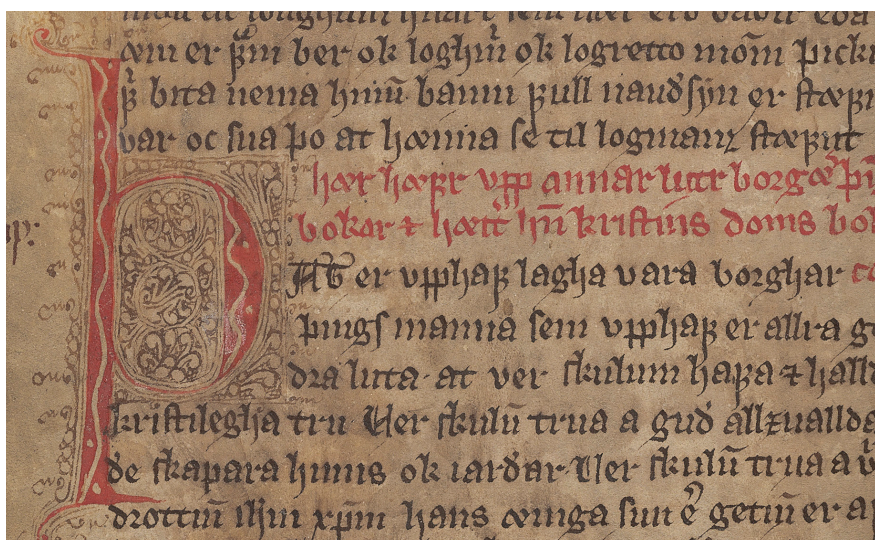
Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	6 linjer	Rød	Filigran
Tingfarebolken	3 linjer	Rød, grønn	Filigran
Kristendomsbolken	5 linjer	Rød, brun	Filigran
Landevernsbolken	5 linjer	Rød, grønn	Filigran
Mannhelgebolken	6 linjer	Rød, grønn	Filigran
Arvebolken	5 linjer	Rød, grønn	Filigran
Jordskiftebolken	4 linjer	Rød, grønn	Filigran
Landsleiebolken	4 linjer	Rød, grønn, sort	Filigran
Kjøpebolken	4 linjer	Rød, grønn	Filigran
Tjuvbolken	3 linjer	Rød, grønn	Filigran

Kapittelinitialene er ensfargede røde eller grønne. I deler av teksten veksler fargene på annenhver initial, mens det ofte er flere initialer på rad i samme farge.

Den eksterne dekoren består av enkel filigran der linjene fremstår som ujevne. Den er som oftest i motsatt farge av initialen, slik at en rød initial har grønn dekor og omvendt. Den er av og til også i brunt. Dekoren er i hovedsak plassert i initialenes indre rom, men kan også opptre i enden av en hovedstav (illustrasjon 4:2). Dette gjelder for alle bolkinitalene, men bare unntaksvis for kapittelinitialene.

En av bolkinitalene skiller seg ut kvalitativt: Kristendomsbolken initial, *p*, er utført med en mer stilsikker hånd enn de øvrige (illustrasjon 4:3). Linjene er jevne, bollen er jevnt oval og stavene er dekorert med en bord. Initialen er ensfarget rød, mens dekoren er brun. Initialen er stilsikkert fylt med sirkler (medaljonger) av bladranker med stengler. Samme dekor finnes på prologens initial.

ILLUSTRASJON 4:3. Initialen til Kristendomsbolken i Bl. HS Isl. Perg fol. nr. 11, bl. 7v
Reproduksjon: Andrea Davis Kronlund, Kungliga Biblioteket.

Til sammenligning er for eksempel initialen som innleder Mannhelgebolken også i to farger, rødt og grønt, men linjene er ujevne og filigranen er enkel (illustrasjon 4:2). Den samme ujevne linjeføringen preger også kapittelinitialene. De to ulike stilnivåene på initialene indikerer at det har vært to forskjellige initialtegnere som har arbeidet med Bl, der den ene har tegnet de fleste initialene og dekorert dem, mens den andre har tegnet og dekorert Kristendomsbolkens initial, samt prologens initial. Det er også mulig at de er tegnet inn i forskjellige perioder.

4.2.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms. Sporadisk forekommer det *a* med åpen hals i de første leggene, og fra legg 10 blir denne varianten mer og mer vanlig. Utformingen utvikles etter hvert til en ettroms *a* (illustrasjon 4:2, linje 3 i tittelen). Overlengdene er uten løkke.

Minuskel høy *s* veksler mellom å gå under linjen og stå på linjen gjennom hele teksten, med en dominans av sistnevnte. Det benyttes ikke karolingisk minuskel *f*, bare den insulære typen.

Den tironiske noten har tverrstrek. Den er relativt sjelden i Bl, og forekommer bare én til to ganger pr. legg. Et distinkt skrifttegn som skriveren i stigende grad tar i bruk, er ligaturen *av* (illustrasjon 4:2, linje 13).

Klassifisering: Skriften lar seg ikke plassere i noen av Derolez' kategorier fordi høy *s* veksler mellom å stå på og gå under linjen gjennom hele tekstbæreren, og fordi minuskel *a* veksler mellom å være toroms og ettroms. I begynnelsen ligger skriften nærmest *Textualis*, men der høy *s* under linjen tenderer mot *Hybrida*. Senere nærmer skriften seg mer *Hybrida* med økt bruk av ettroms *a*, men også mot *SemiTextualis*, som også tillater ettroms *a*, men som krever høy *s* på linjen.

Skriften endrer størrelse underveis, og det er synlige karakterskifter, for eksempel på blad 98r der et nytt kapittel begynner. Skriften er mindre og skrifttegnene tettere inntil hverandre. Dette kan bety at skriveren har hatt et opphold i skriveingen, men ikke nødvendigvis et lengre opphold, siden det ikke er distinkte endringer på makro- eller mikropaleografisk nivå som indikerer at skriveren har hatt andre skriveroppdrag som har influert hans skriftmønster (Dverstorp 2010). Det kunne forventes at en profesjonell, rutinert skriver ikke ville la opphold i arbeidet påvirke skriftens helhetlige utseende slik vi ser her, og dette peker mot en mindre rutinert skriver. Han opererer med flere varianter for enkelte tegn, men veksler mellom disse regelmessig gjennom hele teksten. Ett unntak her er en økende bruk av ettroms *a* og ligaturen *av*. For den kvalitative utførelsen av skriften vil jeg derfor vurdere skriften til en *Currens*.

4.2.4 Oppsummering

Det kodikologiske grunnarbeidet er i hovedsak konsekvent gjennomført i hele tekstbæreren. Unntakene omfatter en viss variasjon i antall blad pr. legg, de få avvikene i antall linjer pr. side, og leggmerkingen som er påbegynt, men ikke fulgt opp, samt uregelmessigheter i skriften. Tekstens organisering og layout reflekterer en overordnet plan der tekstens hierarki er markert tydelig ved hjelp av visuelle hjelpemidler. Hjelpemidler som kapitteltitler synes imidlertid ikke å være prioritert. Utførelsen av initialene vitner om at to ulike hender har vært involvert i arbeidet.

4.2.5 Skriverproblemet i Bb og Bl

Keyser og Munch mener Bl er skrevet av samme hånd som Bb (Keyser og Munch 1848:5), mens Storm mener det er to skrivere som enten er fra samme skrive-skole eller som har benyttet samme forelegg (Storm 1885:650). Storm begrunner ikke sitt synspunkt, men har satt opp en prøve av tekst fra prologen i de to tekstvitnene. Det kan derfor virke som om Storm har lagt ortografiske kriterier til grunn for sitt syn, i tillegg til paleografiske. Men de ortografiske forskjellene er etter min mening små i Storms eksempel. Andre studier

av tekster skrevet av samme skriver viser at en og samme skriver kan veksle mellom ulike stavemåter i ulike håndskrifter (Hægstad 1907:120; Hagland 1976:7–8; Horn 2014:81). Skriverens erfaring og rutine, påvirkning fra ulike forelegg eller endrede konvensjoner i skriftmiljøet skriveren har arbeidet i, kan være noen av forklaringene på dette. I utgangspunktet kan derfor ikke ulike stavemåter tillegges stor vekt i dette spørsmålet.

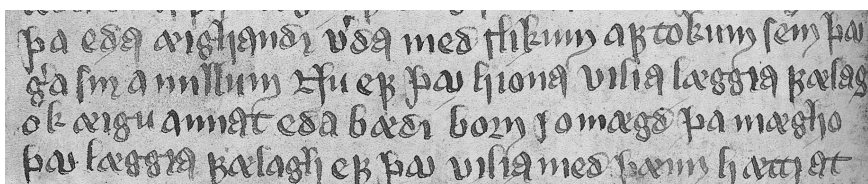
En vurdering av skriftbildet i de to tekstbærerne gir uvilkårlig en støtte til Keyser og Munchs syn. Som i Bb er skriften i Bl stor og grov. Det er overganger i begge tekstbærerne der skrifttegnene plutselig er en anelse mindre eller står tet-tere. Strøket er også gjerne litt finere i slike sammenhenger, hvilket kan bety at pennen er spisset. Selv om skriften i begynnelsen av Bl er relativt regelmessig og har karakter av en *Libraria*, blir den snart mer uregelmessig og lik skriften i Bb. Som Ommundsen har påpekt, er det vanskeligere å skrive helt likt en annen skriver jo mindre formell skriften er (2010:138). Skriveren ser ut til å ha forsøkt en mer formell skrift i begynnelsen av Bl, men av ulike grunner, som kan være mangel på rutine, har han ikke klart å følge dette opp, og har falt tilbake til sin vante skrivemåte. Og det er da skriften blir lik skriften i Bb.

På det mikropaleografiske plan har underlengdene i begge tekstbærerne utgangsstrekk, eller serif, mot venstre. Mer vanlig er imidlertid at underlengden avsluttes uten serif – pennen er bare ført rett ned og deretter løftet uten å avsluttes hverken til høyre eller venstre. Dette gjelder særlig for *p*. Et annet trekk som gjelder begge tekstbærere er at streken som danner bollen på *p* alltid krysser hovedstaven i avslutningen og stikker ut på venstre side som en tagg. Både Bb og Bl har dessuten til felles en veksling mellom høy *s* enten på eller under linjen.

Det er også forskjeller. Den tironiske noten for *ok* er i Bb ofte skrevet uten tverrstrekk, særlig i de første leddene. Utformingen er imidlertid lik i begge tekstbærerne: øverste strek er bølgeformet, og utgangsstreken går i en tydelig bue opp mot venstre. Minuskel *a* har ofte åpen hals i Bl, og blir i økende grad skrevet som en ettroms *a*, men toroms *a* er hele tiden med, i samme utforming som i Bb. På minuskel *g* er underlengden i Bb en avsluttende bue ned mot venstre i tillegg til en hårstrek ned mot bollen, mens den i Bl vender opp mot bollen som en løkke. Det er imidlertid ikke kontakt med bollen, men en hårstrek strekker seg fra bollen og forbi løkken og ned mot venstre. Det går altså en hårstrek fra bollen i begge tekstbærerne, selv om underlengdens utgangsstrekk er formet ulikt. Spørsmålet er om dette skyldes at det er to forskjellige skrivere eller om samme skriver har utviklet utformingen av sin *g*. Et annet tegn som er spesielt for Bl og ikke Bb er ligaturen *av* som blir relativt høyfrekvent utover i Bl. Hvis de to tekstbærerne er skrevet av samme person over tid, er det godt mulig at nye varianter av skrifttegn kan ha blitt tatt i bruk av skriveren. Dette peker i så fall ut Bl som et senere arbeid av samme skriver som Bb, men der han har fått mer rutine. Det kodikologiske arbeidet er mer konsekvent gjennomført

i Bl og den hierarkiske strukturen er tydeligere. Med unntak av bolksinitialen til Kristendomsbolken i Bl er initialene tegnet på samme uregelmessige måte i begge tekstbærerne.

Alt i alt oppviser skriften og andre visuelle og grafiske variabler i de to tekstbærerne store likheter både på mikro- og makropaleografisk nivå. De avvikene som forekommer, kan ha oppstått som følge av at det har gått en tid imellom de to tekstene ble skrevet, slik at det kan tilskrives en utvikling hos skriveren.

ILLUSTRASJON 4:4. *Ny hånd?* Utdrag fra Håkon Magnussons retterbot om sameie mellom ektefeller, HS Isl. Perg. fol. nr. 11, bl. 118v. Reproduksjon: Andrea Davis Kronlund, Kungliga Biblioteket.

De to retterbøtene som er skrevet inn i Bl er ifølge Storm skrevet av en annen hånd. Det er et tydelig skifte i stil i overgangen mellom Bl og retterbøtene. Skriften er betydelig mindre og synes å være skrevet i et høyere tempo enn Bl. Skriftegnene er mer kvadratiske og overlengdene har som oftest løkker, og skriften kan derfor karakteriseres som en *Cursiva* (illustrasjon 4:4). Å vurdere om to skrifteksempler i såpass forskjellige stilformer tilhører samme hånd kan være utfordrende, siden nettopp de mikropaleografiske kjennetegnene endres mest. Den følgende vurderingen må derfor ses i lys av dette. På tross av endret stil er skriftegnene i Bb likevel ikke vesensforskjellige fra Bl. Minuskel *a* veksler mellom toroms og ettroms, i tillegg til forekomster av åpen hals. Den karakteristiske ligaturen *av* forekommer også hyppig.

Også i Bb er de samme retterbøtene skrevet inn som i Bl, i samme rekkefølge. Det er her ikke stilbrudd i skriften slik som for Bl. Av de enkelttegnene jeg har gjennomgått ovenfor, er det i det hele tatt ingen som avviker fra hovedhånden, det er tvert imot enkelttegn og trekk som er påfallende like. Initialene er tegnet i samme stil som i Bl. Disse kan imidlertid være tegnet inn senere etter at retterbøtene var skrevet inn, men den stilmessige likheten er stor, hvilket taler for at det kan være hovedhånden som også har tegnet inn initialene. Det er derfor etter min mening stor sannsynlighet for at samme hånd har skrevet både Bb og Bl, samt de påfølgende retterbøtene i HS Isl. Perg. fol. nr. 11. Heretter blir denne skriveren benevnt som B-skriveren.

4.3 Ec – NKS 1640 4to

NKS 1640 4to er et samlingshåndskrift bestående av totalt 16 legg og inneholder følgende:

- Landsloven
- RB-EM/HM 1290, om kristenrettene
- RB-HM 1291, om arbeidstakster på Opplandene
- Farmannsloven
- Byloven (utdrag)

Keyser og Munch regner hele håndskriftet som skrevet av samme hånd (NGL II:4; NGL III:17), mens Storm mener at fire hender har vært involvert; hånd a og b har skrevet Landsloven, Farmannsloven og Byloven, hånd d har skrevet RB-EM/HM 1290, mens hånd e har skrevet RB-HM 1291 (Storm 1885:423–424). Storm mener altså at to samtidige hender har skrevet Ec, men Christoffersen (1978:16) bestrider dette og argumenterer for at det er samme hånd tvers igjennom. Ec er datert til perioden 1280–1300.

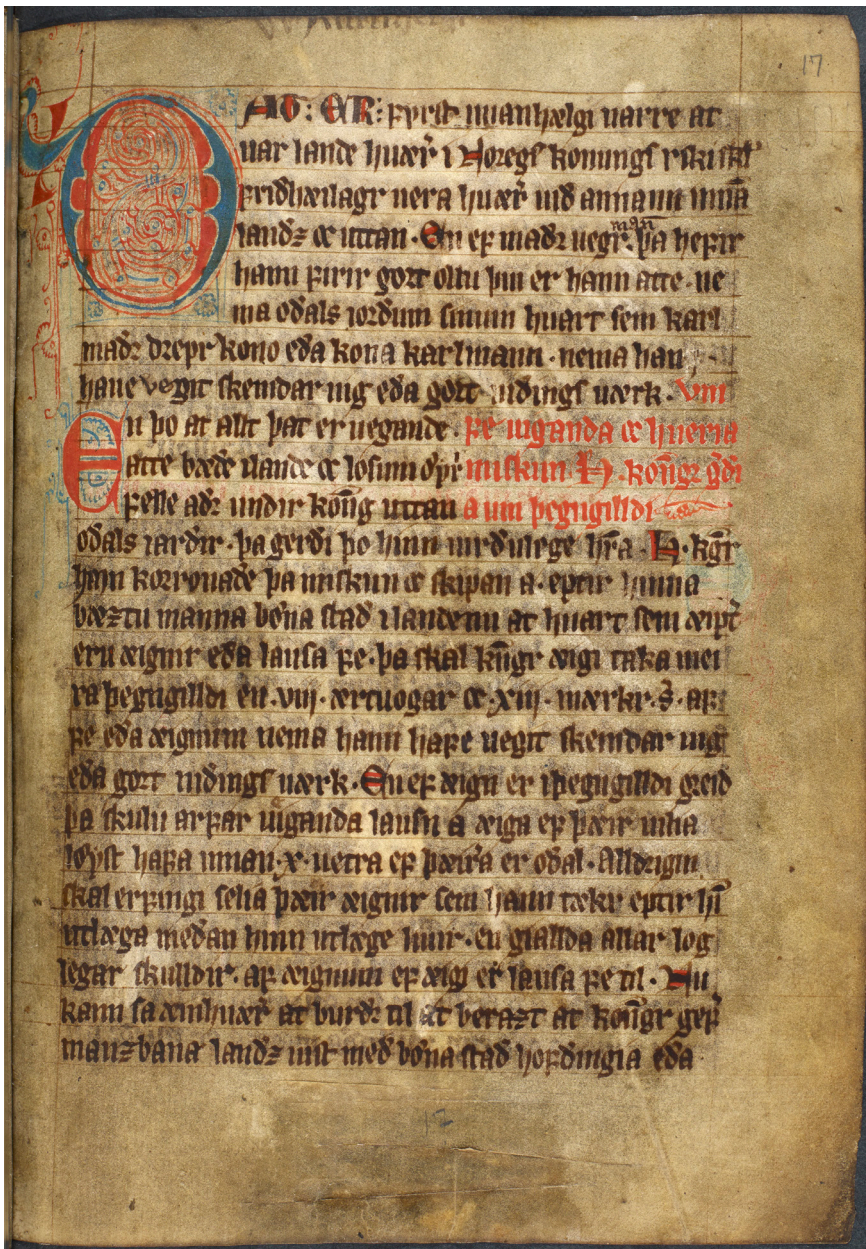
Seip mener at skriveren har mange østnorske former og at han rimeligvis kommer fra indre østlandet, kanskje Oslo, men at forelegget har hatt vestnorsk språkform (Seip 1955:92).

4.3.1 Kodikologi

Leggene: Ec fyller 13 legg der de fleste består av åtte blad. Unntak er legg 6 på ti blad og legg 8 på seks blad. I hele seks legg er det lakuner og bortskårne blad: I legg 1 er det første bladet skåret vekk ubeskrevet, og teksten er påbegynt på blad 2. Av legg 2 er bare det ytre dobbeltbladet bevart, og jeg har derfor ikke angitt et bestemt antall blad for dette legget (tabell 4:5). I legg 4 mangler blad 3, 4 og 8, men det åttende bladet har vært ubeskrevet. I legg 5 er også det åttende bladet skåret vekk ubeskrevet. I legg 8 mangler de to første bladene, og i legg 9 mangler blad 3, men her er det satt inn et erstatningsblad på 1500-tallet.

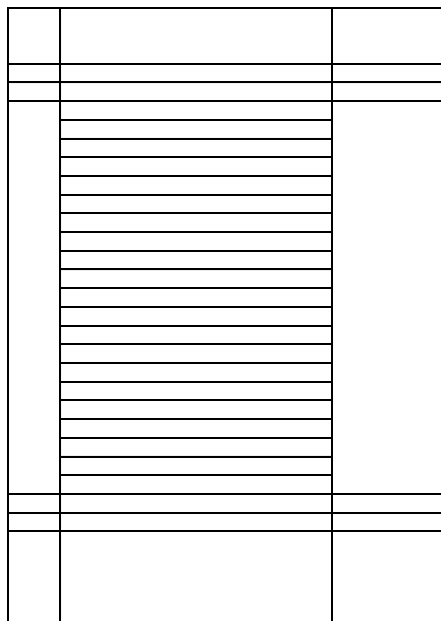
Landsloven begynner på en rektoside. Tekstbæreren er senere beskåret, særlig i hode.

Rissmønster: Figur 4:3 viser rissmønsteret i Ec slik det i hovedsak fremstår. Det er også mindre avvik. For eksempel er de midterste horisontale linjene

ILLUSTRASJON 4:5. Ec. NKS 1640 4to, bl. 17r. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

utfallende på 13v og 14r, og de vertikale utfallende linjene på hver side av skriftspeilet er av og til doble. I fot er det risset en enkel, utfallende horisontal linje nedenfor skriftspeilet på de to siste oppslagene i legg 6 og de to første oppslagene i legg 7.

FIGUR 4:3. Rissmønsteret på rektoside i *Ec*.

Antall risslinjer veksler fra 25 til 23 linjer. Som tabell 4:5 viser, er det et fall i antall linjer etter legg 4 fra 25 skriftlinjer til 23 skriftlinjer per side. Det er imidlertid ingen avvik i antall linjer innenfor det enkelte legget. Unntaket er de første syv bladene av legg 6 med 24 skriftlinjer. Det er skrevet innenfor skriftspeilets rammer gjennom hele tekstbæreren.

De rissede hjelpelinjene er markert med farge, og man kan blant annet se at blekket har flytt litt utover i venstre kant av skriftspeilet på blad 19v, risslinje 8. På legg 6 er det imidlertid ikke synlige linjer, og det kan se ut til at det her er benyttet en spiss gjenstand uten farge til rissing. Dette er for øvrig de samme sidene der det er 24 skriftlinjer per side. På grunn av beskjæring er det imidlertid ikke mulig å si med sikkerhet om skriveren har skrevet over eller under øverste skriftlinje på disse sidene. Fra blad 36v, linje 16, er det igjen fargede hjelpelinjer, og fra blad 37r er antall skriftlinjer tilbake på 23 per side.

Leggmerking: Det er ingen stikkord eller annen form for leggmerking i *Ec*.

TABELL 4:5. *Kodikologiske variabler i Ec.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1r–7v	26	25	
2	x	8r–9v	26	25	
3	8	10r–17v	26	25	
4	8	18r–22v	26	25	
5	8	23r–29v	24	23	
6	10	30r–39v	24	23	30r–36v: 24 skriftlinjer
7	8	40r–47v	24	23	
8	6	48r–51v	24	23	
9	8	52r–59v	24	23	
10	8	60r–67v	24	23	
11	8	68r–75v	24	23	
12	8	76r–83v	24	23	
13	8	84r–90v	24	23	

4.3.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er ikke innholdsfortegnelse foran bolkene. Størrelsen på bolkinitalene varierer fra 3-linjers til 8-linjers innrykk (tabell 4:6). I tillegg til disse er initialen som innleder Arvetallet fremhevet som en 5-linjers initial.

Kapittelinitialene er i hovedsak 3-linjers til og med legg 4. Bare unntaksvis er det 2-linjers initialer, blant annet på blad 22r, som er siste bladet på legg 4. Fra legg 5 er første initial på blad 23r på 3 linjer, men resten av tekstbæreren har i hovedsak 2-linjers initialer, selv om det regelmessig er tilfeller av 3-linjers initialer. Initialen til Jordskiftebolken på 3 linjer bidrar derfor ikke til å skille denne bolken ut fra den foregående bolken, men det er satt av to ekstra linjer til tittelen, som dessuten innledes med *her hæfr* [...], slik også B-skriveren innledet sine bolkttitler.

Andre kapitler som er fremhevet med større initial er kapittel 8 i Jordskiftebolken, en *p* på 4 linjer. Den utmerker seg størrelsesmessig også ved at hovedstaven strekker seg langs hele skriftspeilets venstre kant. De avsluttende retterbøtene har 4-linjers initialer, og her er også alle enkeltbestemmelsene i retterbøtene markert med egen 2-linjers initial. Epilogen innledes med en 3-linjers initial.

Det er som regel satt av god plass til titlene. Der siste linje av foregående kapittel går helt ut i høyrekant, er det gjerne satt av en hel blanklinje til neste kapittelittel, alternativt en viss andel av neste kapittels første linje. Den uregelmessige størrelsen på titlene kan tyde på at skriveren tilpasser plassen til den lengden titlene har i forelegget. Det finnes imidlertid unntak. Særlig fra legg

7 er det satt av mer plass til titlene enn lengden skulle tilsi, for eksempel på bladene 50v og 51r, der tittelen på sistnevnte blad er kort og lyder *Vm stodū garða*, mens det har stått igjen ca. 1/3 fra foregående kapitfels utgangslinje og i tillegg er satt av en hel ekstra blanklinje. Dette kan bety at skriveren har hatt et annet forelegg ved skriving av titlene enn da han skrev brødteksten, og at det andre forelegget har hatt kortere titler enn det første. Alternativt kan han ha ombestemt seg vedrørende tittelens innhold, og tatt seg friheten å skrive en kortere tittel enn forelegget. Det er også mulig at forelegget ikke har hatt tittel, og skriveren har satt av rikelig med plass for sikkerhets skyld. Eksempler på slike korte titler finnes særlig i Landsleiebolken.

Kapitteltitlene er konsekvent skrevet inn gjennom hele tekstbæreren, unntatt tre steder: På oppslaget 5v–6r, der det kan se ut som om skriveren uforvarende har bladd forbi, for det 22. kapittelet i Mannhelgebolken, der skriveren har fylt den ledige plassen med en tilføyelse til foregående kapittel, og for det 17. kapittelet i Kjøpebolken, der det ikke er satt av noe plass til tittel.

Det forekommer også en annen utforming av titlene som jeg vil kalle «blokk»-layout, der tittelen plasseres i 3–4 korte linjer på høyre side, slik at de former en blokk eller firkant. Det er bare få eksempler på dette, og alle disse finnes i legg 3 (illustrasjon 4:5).

TABELL 4:6. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Ec.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	6 linjer	Grønn, rød	Filigran
Tingfarebolken	7 linjer	Rød, grønn	Filigran, rødt og grønt
Kristendomsbolken	4 linjer	Grønn	Filigran, rødt
Landeverbsbolken	Lakune	-	-
Mannhelgebolken	6 linjer	Grønn, rød	Filigran, rødt og grønt
Arvebolken	7 linjer	Grønn, rød	Filigran, rødt og grønt
Jordskiftebolken	3 linjer	Grønn	Filigran, rødt
Landsleiebolken	Lakune	-	-
Kjøpebolken	5 linjer	Grønn	Filigran, rødt
Tjuvbolken	6 linjer	Rød, grønn, sort	Filigran, rødt, grønt

Initialenes form og stil: Bolkinitalene veksler mellom å være en-, to- eller trefargede (illustrasjon 4:5 og tabell 4:6), mens kapittelinitialene er ensfarget. Linjene er jevne og regelmessige. De er rikt dekorert med filigran både som fyll i initialenes hulrom og som ytre dekor. Fargene i stavene er skilt med border og mønstre i bølger, halvsirkler og andre geometriske figurer.

Kapittelinitialene er ensfarget røde eller grønne med filigrandekor i den motsatte fargen. Et unntak er initialen til Mannhelgebolkens kapittel 17 som

er tofarget i grønt og brunt med rød filigrandekor. Filigranen består av non-figurative motiver som løkker, spiraler, punkter og små sirkler. Linjene er jevne og regelmessige og vitner om en øvet hånd.

4.3.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms i hele tekstbæreren. Overlengdene har ikke løkke, og høy *s* står gjennomgående på linjen. Det er ikke karolingisk minuskel *f*, bare den insulære, der staven går under linjen.

Minuskel *v* er av insulær type, det vil si at hovedstaven går under linjen.

Klassifisering: Skriften kan klassifiseres som en *Textualis*. Skriften fremstår som regelmessig med rektangulære skrifttegn, men med et brudd ved legg 6. Deretter endres skriften gradvis til den er lik skriften i de første leggene. Jeg vil derfor klassifisere den kvalitative utførelsen som en *Libraria*.

Den insulære minuskel *v* ble benyttet i norske håndskrifter frem til ca. 1300, da den ble erstattet av den karolingiske typen. Dette fungerer dermed som et dateringskriterium.

4.3.4 Oppsummering

Det kodikologiske grunnarbeidet i *Ec* fremstår som velorganisert med bare enkelte mindre avvik. Det er to legg med avvikende antall blad pr. legg. Antall linjer er regelmessig innad i de fleste leggene, med avvik i legg 6 der det er en økning i antall skriftlinjer. Dette kan indikere at to forskjellige personer har risset bladene, men også at samme person har vekslet mellom ulike verktøy til rissingen. Det er markert et skille i de tekstlig hierarkiske nivåene mellom bolker og kapitler ved bruk av større og ofte tofargede initialer, men ikke konsekvent. Et unntak er Jordskiftebolken, som med sin 3-linjers initial ikke skiller seg fra kapitteltitlene som ofte er 3-linjers. Dette kompenseres imidlertid ved at to hele linjer er avsatt til en lengre tittel. Kapitteltitlenes visuelle utforming varierer også der det veksler mellom ulike utforminger, men ikke i jevn distribusjon. Variantene synes å opptre mer samlet i ulike deler av teksten. Utformingen av initialene vitner om en øvet hånd.

På tross av et tilsynelatende velorganisert ytre, viser undersøkelsen at det er en rekke mindre avvik i visuell struktur, layout på kapitteltitlene og rissmønster. Siden enkelte av avvikene bare forekommer i et avgrenset område av teksten, slik som blokktitlene, kan dette indikere at det er forhold ved forelegget som har påvirket skriveren til å veksle mellom ulike former. Det kan også

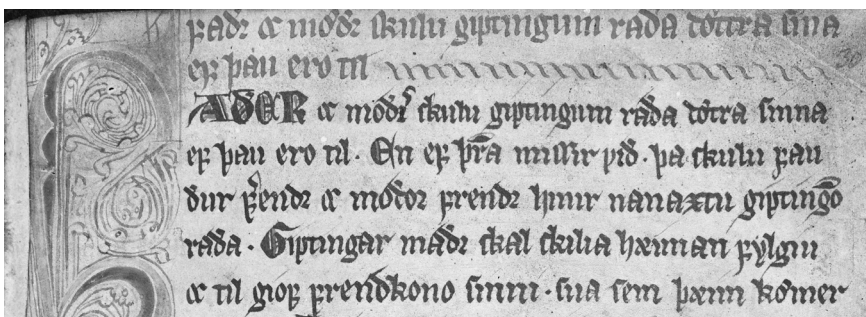
skyldes et opphold i skrivearbeidet, og at skriveren har gjenopptatt arbeidet etter å ha fått impulser fra andre håndskrifter underveis.

4.3.5 Skriverproblemet i Ec

Storm (1885:423–424) mener at det er to skrivere som har skrevet Ec, der hånd a har skrevet hoveddelen, mens hånd b har skrevet blad 30–36, som er de første syv bladene av legg 6. Dette er problematisert av Christoffersen (1978), som argumenterer for at det er samme skriver som har skrevet hele håndskriftet. Hun viser til at det både på mikropaleografisk og ortografisk grunnlag kan slås fast at det er samme hånd. Det er dessuten ikke noe klart skille hvor hånd a eventuelt har overtatt igjen, siden skriften gradvis endres tilbake til det utseende det hadde i foregående legg.

En undersøkelse av skriften i hele tekstbæreren viser at det vitterlig er en endring i skriftbildet ved legg 6. Illustrasjon 4:5 viser et eksempel på hånd a, mens illustrasjon 4:6 viser de første linjene på 30r, der Storm mener hånd b har overtatt. Skriftegnene er litt mindre og står tettere på hverandre samtidig som det er større avstand mellom de enkelte ordene. Av mikropaleografiske endringer kan nevnes utgangsstreken på underlengden til minuskel *f*. I de første fem leggene vender denne opp mot høyre, men fra legg 6 vender den bakover og ned til venstre. Dette er imidlertid ikke konsekvent gjennomført. Utgangsstreken i brødtekstens andre linje vender først til høyre i ordet *ef*, men når samme ord gjentas senere på linjen, vender den ned mot venstre. Denne vekslingen forekommer også etter at hånd a angivelig skal ha overtatt igjen. Veksling i underlengdenes utgangsstrek kan dermed sies å være et kjennetegn ved denne skriveren.

Et annet trekk som ikke endres ved legg 6 er abbreviaturtegnet for nasal, tverrstreken. I de fem første leggene er det knapt noen nasalstreker. Av de som forekommer, er det en veksling mellom en rett strek tegnet med pennens bredside, og en som er formet med en fortykning på midten, og med en løkke som strekker seg fra strekens høyre ende og opp og tilbake over streken. Fra legg 6 er nasalstreken relativt hyppig brukt. Den er da gjennomgående formet med fortykning og løkke. Denne benyttes konsekvent gjennom hele legg 6, og er fortsatt i bruk senere i tekstbæreren (illustrasjon 4:6, brødtekstens andre linje, syvende ord).

ILLUSTRASJON 4:6 Skriverbytte eller samme hånd i Ec? NKS 1640 4to, bl. 30r. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Bortsett fra den generelle endringen i skriftbildet, er det få endringer på det mikro- og makropaleografiske planet. En overveiende grunn til å støtte Christoffersens syn, er at de endringene som oppstår ved legg 6, i hovedsak fortsetter også etter at hånd a angivelig har overtatt igjen. En sannsynlig forklaring på endringen i legg 6 er at skriveren har hatt et opphold i arbeidet for å skrive andre tekster, og senere gjenopptatt dette arbeidet, slik Dverstorp (2010) har skissert. Det er flere indisier på at arbeidet flere ganger har vært lagt til side for deretter å bli gjenopptatt. På siste side av legg 4, blad 22v, har skriveren bare skrevet på halve siden, resten står ubeskrevet. Blad 22 er syvende blad i legget, og blad åtte er som nevnt ovenfor skåret ut ubeskrevet. Hvis legget har ligget en periode, kan det bakerste ubeskrevne bladet ha blitt skåret ut av en som hadde behov for pergament til noe annet. Teksten fortsetter uten avbrudd i tekstflyten fra blad 22v til blad 23r i legg 5.

Et opphold i arbeidet er isolert sett ikke en forklaring på at skriveren lar én og en halv side stå ubeskrevet. Det som støtter en slik antagelse, er at antall linjer fra legg 5 reduseres fra 25 til 23 per side ved det samme bruddet. Det samme er tilfellet på slutten av legg 5. Leggets syvende blad, 29, er også det siste bladet i legget, og det åttende bladet er også her skåret ut ubeskrevet. Blad 29v er også ubeskrevet, noe som igjen peker mot et opphold i arbeidet. Det er fra neste legg, legg 6, et skifte i rissverktøy og en økning i antall linjer pr. side, som beskrevet under de kodikologiske variablene. Dette sammenfaller også med endringen av skriften. Et opphold i arbeidet mellom legg 5 og 6 blir derfor mer sannsynlig enn at en annen skriver har overtatt, siden avbruddene har resultert i at enkeltblad er skåret vekk fra legget.

Keyser og Munch mener at retterbøtene som er skrevet inn mellom Landsloven og Farmannsloven også er skrevet av samme hånd som Landsloven. Også dette er Storm uenig i. Hva gjelder RB-EM/HM 1290, Eirik Magnussons og Håkon Magnussons retterbot om de eldre kristenrettene, må jeg si meg enig med Keyser og Munch. Som ved legg 6 endres skriftbildet vesentlig, først og

fremst blir den vesentlig mindre. Men også her endrer skriftbildet seg gradvis til å ligne Ec-skriveren igjen. På det mikropaleografiske plan er det en veksling mellom utgangsstreken på underlengdene til både høyre og venstre, slik vi har sett i Ec. Nasalstreken er formet med en kul og slange, som i Ec. Dette støtter synet til Keyser og Munch. Når det gjelder den andre retterboten, er det mer usikkert. Stilbruddet er større, og det er vanskeligere å sammenligne trekk på det mikropaleografiske nivået. Skiftet i skriftbildet kan bero på at retterboten er vurdert som en mindre viktig tekst, slik at det ikke benyttes rektangulære tegn, slik som for Landsloven. Det kan også, som ved legg 6, indikere et opphold i skrivningen. Dette er interessant, fordi det peker mot at Ec og skriveren har oppholdt seg på samme sted over tid. De mange oppholdene i arbeidet med skrivningen av Landsloven peker dessuten på at skriveren har hatt andre oppgaver som har vært prioritert foran Landsloven, som dermed har måttet vente.

4.4 Ee – HS Isl. Perg. 4:o nr. 30

HS Isl. Perg. 4:o nr. 30 er et samlingshåndskrift på totalt 11 legg og består av:

- Byloven
- Kapittel 10–13 av Nyere Gulating kristenrett
- Landsloven
- Kalendarium

Ee er datert til 1300–1325 og er skrevet av én hånd som også har skrevet kalendariet (Storm 1885:662). Byloven og utdraget fra Nyere Gulating kristenrett er skrevet av en yngre hånd fra 1350.

Seip mener at skriveren har mange sørøstnorske målmerker og visstnok har hatt et Gulating-håndskrift som forelegg (Seip 1955:229). Edvard Bull mener også at dette er en avskrift etter et Gulating-håndskrift, og at håndskriftet eller dets direkte forelegg har vært utarbeidet for bispestolen i Oslo (Bull 1927b:375).

4.4.1 Kodikologi

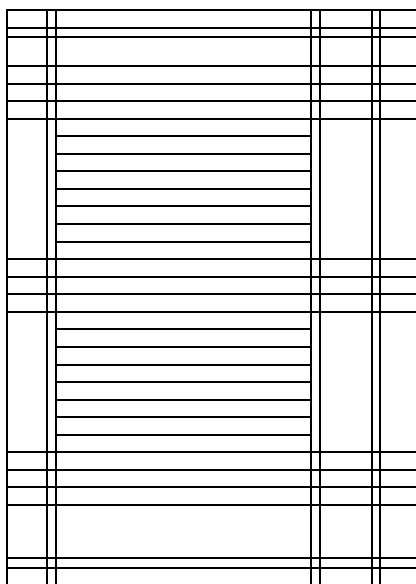
Leggene: Ee begynner på legg 3 og fyller åtte legg à åtte blad samt tre blad fra legg 11, totalt 59 blad. Det er ingen lakuner i Ee. Teksten innledes med en innholdsfortegnelse foran prologen, og denne begynner på en versoside. Selve prologen begynner på den påfølgende rektosiden.

Rissmønster: Det er spor av doble risslinjer som omkranser skriftspeilet som en ytre ramme. Disse vises gjennomgående gjennom hele tekstbæreren

Skriftspeilet er énspaltet, og skiller seg ellers ut ved at hele fire av de horisontale linjene øverst, i midten og nederst er utfallende, vekslende unntaksvis med bare tre linjer (figur 4:4).

Det er benyttet en spiss gjenstand uten farge til å risse linjer. Det er en viss variasjon i antall linjer pr. side, både fra legg til legg, og innad i leggene, som vist i tabell 4:7. Skriveren skriver innenfor speilets rammer i hele tekstbæreren.

FIGUR 4:4. Rissmønsteret på rektoside i Ee.

Leggmerking: På hvert leggs siste side er det ført inn kustoder nederst til høyre i fot, unntatt på legg 7 (58v). Dette kan skyldes beskjæringen, siden tekstbæreren er beskåret ganske kraftig ved senere innbindinger.

En annen form for alfabetisk merking er tidvis synlig i hode. Med rødt blekk er majusklene *A*, *B*, *C* og så videre, skrevet inn på hver side, og det er ved ny bolk at det skifter til neste tegn i alfabetet. Dette sees tydelig på oppslaget 41v–42r der det på 41v er skrevet inn en *C* i hode, mens på 42r, der Arvebolken begynner, står en *D*. Selv om store deler av disse tegnene ofte er borte på grunn av senere beskjæring, er de synlige gjennom hele Ee. Siste bolken, Tjuvbolken, er angitt med en *H*.

Alt i alt ser det ut til at det er to former for merking i Ee: den ene består av kusteroder på hvert leggs siste side, den andre er en alfabetisk registrering av bolkene, trolig som hjelp til leseren.

TABELL 4:7. *Kodikologiske variabler i Ee.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
3	8	19v–26v	30	29	-
4	8	27r–34v	33	32	-
5	8	35r–42v	33	32	35r: 32 riss-, 31 skriftlinjer
6	8	43r–50v	33	32	-
7	8	51r–58v	32	31	57v, 58r: 31 riss-, 30 skriftlinjer
8	8	59r–66v	32	31	-
9	8	67r–74v	32	31	-
10	8	75r–82v	33	32	78v, 79r–80v: 34 riss-, 33 skriftlinjer
11	8	83r–85v	32	31	

4.4.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er innholdsfortegnelser foran bolkene i Ee. Det er verdt å merke seg at første innholdsfortegnelse står allerede foran prologen, og den angir titler til både Tingfarebolken og Kristendomsbolken. Disse to bolkene er dermed slått sammen til én, hvilket også understrekes ved at bolkinitalen til Kristendomsbolken er på tre linjer – det samme som de fleste kapittelinitialene – mens bolkinitalene ellers i tekstbæreren alle er 5- eller 6-linjers (tabell 4:8). Arvebolken er dessuten tydelig tredelt ved at ikke bare Arvetallet innledes med 4-linjers initial, men første kapittel etter de 13 arvetallene, som innleder delen knyttet til umyndiges arv, er en 5-linjers initial. Kapittelinitialene er gjennomgående på tre linjer i hele tekstbæreren.

Det er satt av liten plass til kapitteltitler ut over den ledige plassen etter foregående kapitells utgangslinje. Hvis utgangslinjen er kort, er den ofte skrevet til høyre på linjen, mens neste kapittel begynner i venstrekant av samme linje. Tittelen er da gitt plass i midten av denne linjen. Det er angitt romertall i margin ved hvert kapittel.

Titlene er skrevet inn av samme hånd som brødteksten i de tre første leggene, det vil si legg 3–5. De er skrevet i sort blekk og understreket med rødt blekk. Fra legg 6 står plassen åpen, hvis det overhodet er satt av plass til tittel. Også titlene i innholdsfortegnelsene er skrevet i sort med understrekinger i rødt.

TABELL 4:8. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Ee.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	6 linjer	Rød	-
Tingfarebolken	5 linjer	Rød	Stavdekor
Kristendomsbolken	3 linjer	Rød	-
Landeverbsbolken	5 linjer	Rød	-
Mannhelgebolken	5 linjer	Rød	-
Arvebolken	5 linjer	Rød	Stavdekor
Jordskiftebolken	5 linjer	Rød	Stavdekor
Landsleiebolken	5 linjer	Rød	Stavdekor
Kjøpebolken	6 linjer	Rød	Stavdekor
Tjuvbolken	5 linjer	Rød	-

Initialenes form og stil: Initialene er tegnet inn i hele Ee. Bolkinitialene er ensfarget røde, og enkelte av dem har stavdekor i mønster uten farge (tabell 4:8).

Kapittelinitialene er også ensfarget røde av typen lombard, og er uten dekor. Den avsatte plassen til initialer er svært smal, noe som kan indikere at skriveren har sett for seg at initialen skulle stikke utenfor skriftspeilet. Dette støttes av at det ofte er risset en ekstra vertikal linje langs skriftspeilets venstre side. Initialene er imidlertid likevel tegnet innenfor skriftspeilet, og de er av den grunn uvanlig smale (illustrasjon 4:7).

4.4.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms. Overlengdene er uten løkke, og høy *s* står alltid på linjen. Minuskel *f* er den insulære typen i hele tekstbærerens.

I Ee er det utelukkende benyttet tironisk note for *ok*.

Klassifisering: Skriften i Ee kan klassifiseres som en *Textualis*, og den fremstår som regelmessig og med relativt kvadratisk kjerne på skrifttegnene gjennom hele tekstbærerens. Det er liten grad av veksling mellom graftyper. Dette kan peke mot en rutinert skriver som ikke lar seg påvirke av dagsform eller av forelegget hva gjelder utforming av de enkelte skrifttegnene. Det er imidlertid interne variasjoner når det gjelder størrelsen og formen på de enkelte skrifttegnene. Dette tolker jeg som uttrykk for at tempoet har vært relativt høyt. Jeg vil derfor betegne den kvalitative utførelsen som en *Libraria*.

4.4.4 Oppsummering

De kodikologiske variablene i Ee oppviser en viss grad av stabilitet, på tross av noe inkonsekvens i antall linjer. Bortsett fra et hopp fra det første legget til det andre, øker ikke antall linjer gjennom tekstbæreren, slik at avvikene sånn sett er moderate. Tekstens organisering er gjennomført på en konsekvent måte gjennom hele tekstbæreren. Bolkinitialen til Kristendomsbolken på 3 linjer synes å følge en plan i og med at denne bolken allerede i innholdsfortegnelsen foran prologen er slått sammen med Tingfarebolken. Jeg vil derfor ikke regne dette som et avvik forårsaket av uoppmerksomhet, snarere tvert imot.

Bruken av farge er beskjedent. Det er bare brukt rødt i tillegg til sort blekk, og teksten skiller seg fra de øvrige undersøkte tekstbærerne ved at kapiteltitlene er skrevet i sort blekk, med en rød understreking. Som nevnt er kapitelinitalene tegnet innenfor speilet, selv om den begrensede plassen som er avsatt inviterer til å sette deler av initialen utenfor skriftspeilet. Spørsmålet er om initialene er tegnet inn på et senere tidspunkt av en som ikke har hatt tradisjon for å tegne eller skrive utenfor speilets rammer. Også den alfabetiske merkingen av bolkene skiller seg ut. Dette er ingen vanlig merking i de undersøkte tekstbærerne. Selv om merkingen i hode for det meste er fjernet ved senere beskjæring, er det mulig å se visse fellestrekk ved utformingen av initialene og majusklene i hode. Tegnet *C* som er tegnet inn i Mannhelgebolken, har samme pyntestreker og serifer som initialene, og linjene er også litt kantete og ujevne slik de også er i initialene. Dette kan peke mot at initialene, merkingen i hode samt den røde understrekingen av titlene er tegnet inn av en annen person enn skriveren av brødteksten, kanskje på et senere tidspunkt.

Det hører ellers med til tekstbærerens historie at en hånd fra 1500-tallet i tillegg har skrevet inn bolkenes titler i hode gjennom hele Ee.

4.5 Fb – AM 69 4to

AM 69 4to er et samlingshåndskrift på totalt 11 legg og inneholder følgende:

- Landsloven
- SK-EM 1280
- RB-HM før 1306, om sameie mellom ektefeller
- RB-HM 1309, om sysselmenns egennytte
- SK-HM 1313

þ skauþ ep skúall þelgu þu huar mað sel æða nifu æða æða
þyka þýv vitau hual þýv oþan mareinu backa. oc þæer
til ærganda. haue þuðung vitau garðet. en þigðung
muðan. garðet en iorð ærgnæt hma tua lura muan gar
ðet en iu. lura vitau garðet. en ep þ þæer brott. þære
apn oc læggi a landuam. Ely ep mað þm dýr dauit a
landi. þa a halpt sa e þm. en halpt sa e land a. huar dýra
sem e.

At þu þm næst at var
skal ærgm þ. æðu taka. ok æcki

skulu var os at gripdæildu ga. domf e huar mað þu
þýv sum þe at hana. Ely sa e þýv æðu tæki. þa skal þ þe
apn þæra. oc þoi. þm e þ. tok þýv. pull reite apn lagha dome
en kunge. iu. auvñ e. þýv þat e þ tok ranglæga. oc soke sit
at logum þvan þv tæki þarun æða vmbode mað kung
þu bonða otalt ok oððunt æða varit honu æðar up tæck
tur. þa skal þ þat þe apn þæra. oc þo socki tur moðu þ. vid
kung hma huar g. e. honu vaita lid til. oc honu pull
reite e þeet aite apn lagha dome þv roa in skipi skipaðo
at bonða. æða þængþ plocki maða at garðe. oc bæra þ ep
riki. þvota þus bonða. oc bæra vt þe þs. þat e vclægi. at
þk. huar e iland e vill va. ap þm. þære apn þe bonða a
þat sem þu toko. oc gualde kunge. x. oerki e. oc þm pull
te. e þu toko þýv. apn þu. ma dome. æða þare vclægi.

Þu gognu oc vitau skal huarit mal dōma

Sva er ep æm þer vitau mað maðne sem ængi þ
en u. sem x. ep mað. hþþ ængi andvitau i mote kon
þv so þau vitau e ængi skulu andvitau mote komas þ

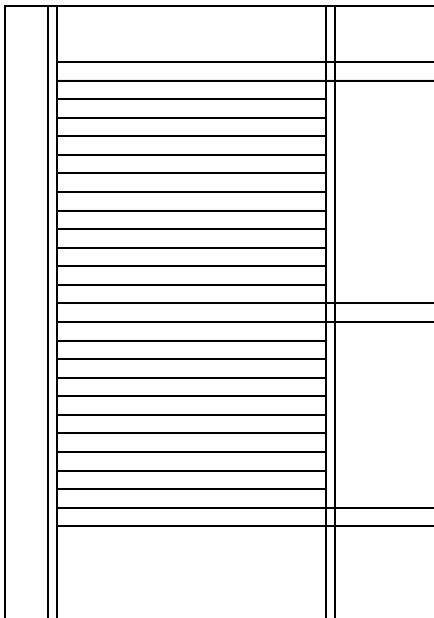
ILLUSTRASJON 4:8. Fb. AM 69 4to, bl. 68v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse.

Håndskriftet er datert til 1300–1350. Fb er skrevet av én hånd tvers igjennom. Keyser og Munch mener at også retterbøtene er skrevet av samme hånd som Fb (NGL III:3), mens Storm hevder at dette ikke er tilfelle (Storm 1885:563).

Storm beskriver språkformen som «fast, men egen» med eksempler, blant annet at det ofte står *æ* for *e*, men uten at han spesifiserer språkområde (Storm 1885:563).

4.5.1 Kodikologi

Leggene: Fb fyller elleve legg og fire blad fra det tolvte legget. Hvert legg har opprinnelig bestått av åtte blad unntatt legg 5 på fire blad. I legg 1 mangler de fire midterste bladene, det vil si blad 3–6, og et forbehold må derfor tas om det opprinnelig har vært åtte blad. I legg 3 mangler tredje og syvende blad. I legg 2 er siste blad skåret vekk ubeskrevet. Leggene er senere beskåret i hode og ytermarg. Landsloven begynner på en rektoside.

FIGUR 4:5. Rissmønsteret på rektoside i Fb.

Rissmønster: Skriftspeilet er énspaltet. Rissmønsteret er vist i figur 4:5, og det er få avvik fra dette. Bare av og til er den tredje nederste linjen utfallende istedenfor nest nederste av de horisontale linjene. Antall linjer pr. side varierer de-

rimot stort, som det fremgår av tabell 4:9. Fra legg til legg øker linjeantallet regelmessig, fra 24 linjer i første legg, til 28 linjer i ellevte legg. Også innad i leggene er det mye variasjon. Det er imidlertid en tydelig symmetri i antall linjer på dobbeltbladene, hvilket tyder på at dobbeltbladene er risset hver for seg før de ble stukket sammen til et legg. Det er imidlertid ofte avvik i antall linjer på hver side av dobbeltbladene, så skriveren synes å ha risset på begge sider av bladet. Skriveren har skrevet over øverste risslinje til og med blad 61v, og fra blad 62r, som er første blad på legg 10, har han skrevet under øverste risslinje, det vil si innenfor speilets rammer.

TABELL 4:9. *Kodikologiske variabler i Fb.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1r–4v	24	24	1r: 24 riss-, 23 skriftlinjer
2	8	5r–11v	25	25	5r-5v: 24 riss-, 24 skriftlinjer
3	8	12r–17v	25	25	-
4	8	18r–25v	25	25	20v, 21v, 22r, 23r: 24 riss-, 24 skriftlinjer
5	4	26r–29v	26	26	26v, 29r: 27 riss-, 27 skriftlinjer; 27v, 28r: 24 riss-, 24 skriftlinjer
6	8	30r–37v	27	27	32r, 33v, 34r, 35v: 25 riss-, 25 skriftlinjer; 32v, 33r, 34v, 35r: 26 riss-, 26 skriftlinjer
7	8	38r–45v	27	27	-
8	8	46r–53v	27	27	48r-51v: 28 riss-, 28 skriftlinjer
9	6	54r–61v	27	27	54r, 54v, 61r, 61v: 28 riss-, 28 skriftlinjer
10	8	62r–69v	29	28	-
11	8	70r–77v	29	28	72v, 73v, 74r, 75r: 28 riss-, 27 skriftlinjer
12	8	78r–81r	27	26	79r, 80v: 29 riss-, 28 skriftlinjer; 79v, 80r: 28 riss-, 27 skriftlinjer

Leggmerking: Det er ikke spor etter nummerering eller kustoder.

4.5.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er ikke innholdsfortegnelse foran bolkene. Bolk-initialene er 2-, 3- eller 4-linjers (tabell 4:10). De to avsluttende reterbøtene RB-HH og RB-MH har henholdsvis 3-linjers og 2-linjers initial.

Kapittelinitialene er hovedsakelig 2-linjers, men unntaksvis 3-linjers, hvilket betyr at Jordskiftebolken og Landsleiebolken, som også innledes med 2-linjers initialer, grafisk ikke er markert som egne tematiske enheter. Det er imidlertid satt av ekstra plass til en litt lengre tittel ved disse bolkenes første kapittel.

Det er satt av et rektangulært område til initialene og moderat plass til

titlene, i hovedsak utgjør dette den plassen som er igjen på foregående kapittels utgangslinje. Der dette er mindre enn en halv linje, er det ofte satt av litt plass i høyre kant på neste kapittels første linje.

Unntaksvis kan kapitteltitler skimtes, men blekket er gjennomgående slitt bort, og de er delvis uleselige. Det er derfor vanskelig å si om de er skrevet inn i hele tekstbæreren eller ikke.

Initialenes form og stil: Initialene er i de fleste tilfellene nærmest utvisket. Av prologens initial skimtes imidlertid dekor av bladranker på sort/hvitt-fotografiet, men ikke på originalen. Tingfarebolkens initial, *F*, har *F*-ens hovedstav innenfor skriftspeilet, men ellers ser initialene i hovedsak ut til å stikke utenfor speilet og tangerer den ytre vertikale linjen langs skriftspeilet.

Også kapittelinitialene er utvisket og utydelige. Der de er synlige, er de tegnet i rødt, og unntaksvis kan også konturer fra ekstern dekor skimtes.

4.5.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms i hele tekstbæreren. Det er forekomster av løkke på overlengdene i de første leggene, ellers ikke. Minuskel høy *s* går i legg 1 både under linjen og står på linje. Fra annet legg går staven utelukkende under linjen. Minuskel *f* er insulær, og begge sidestavene har løkker.

Av andre spesielle drag kan nevnes at det i legg 1, 5 og 11 er forekomster av minuskel *r* der hovedstaven går ned under linjen. I legg 1 er dette den dominerende formen.

Det er pyntestreker på minuskel *g*, og i tillegg er abbreviaturtegnet tverr-strek for nasal ofte kunstferdig utformet som en slange (illustrasjon 4:8, linje 23).

I legg 1 dominerer tironisk note for *ok*, men den er helt fraværende fra legg 2. Det er noen enkelttilfeller i legg 5.

Klassifisering: Skriften fremstår som regelmessig gjennom hele tekstbæreren. Skrifttegnene er kvadratiske og uten helning. Skriften i Fb passer ikke helt i noen av de angitte skriftkategoriene. Den dominerende bruken av høy *s* under linjen, toroms *a* og løkke på overlengdene i de første leggene, plasserer skriften i Fb som en *Cursiva Antiquior*, som siden tenderer mer mot *Textualis* idet det blir slutt på løkkene.

Minuskel *r* med hovedstav under linjen var vanlig i norske håndskrifter på 1200-tallet. Den minket i annen halvdel av århundret, men forekom fortsatt på 1300-tallet (Seip 1954:119). Det er derfor mulig at forelegget til Fb har hatt hovedstaven under linjen. Varianten er vanligst i det første legget, men

dukker imidlertid opp igjen også i legg 5 og 11. Dette, sammen med en utstrakt veksling mellom ulike graftyper og varianter på mikropaleografisk nivå også for de andre tegnene, er i seg selv ikke unormalt. Det er imidlertid en tendens til at flere av variantene forekommer bare i begynnelsen av tekstbæreren, slik som høy *s* på linjen, overlengde med løkke og tironisk note *z*, og det er få nye varianter som introduseres etter hvert, repertoaret blir tvert imot mindre. Jeg mener dette peker mot at skriveren har latt seg påvirke av forelegget i begynnelsen av skrivearbeidet, før han har falt tilbake til sitt vante repertoar.

Veksling mellom ulike varianter må regnes som normalt, men i denne tekstbæreren er vekslingen mer uregelmessig. Jeg vil derfor karakterisere utførelsen av skriften som en *Libraria*.

TABELL 4:10. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Fb.*

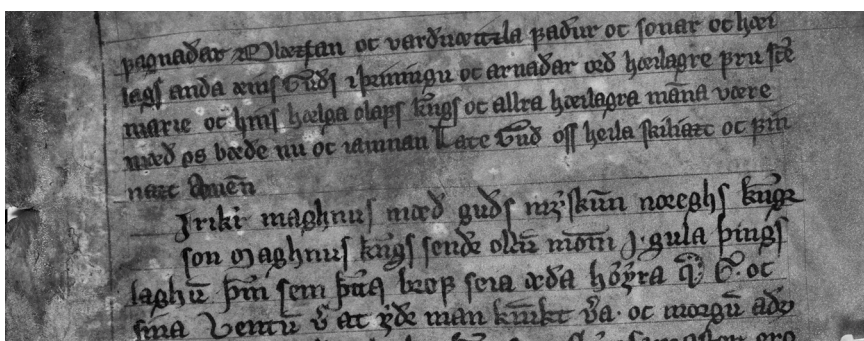
Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	4 linjer	Rød	-
Tingfarebolken	3 linjer	Rød	-
Kristendomsbolken	3 linjer	-	-
Landeverbsbolken	3 linjer	Rød	-
Mannhelgebolken	Lakune	-	-
Arvebolken	3 linjer	Rød, gul	-
Jordskiftebolken	2 linjer	Rød	-
Landsleiebolken	2 linjer	Blå	Filigran i rødt
Kjøpebolken	3 linjer	Blå eller grønn	-
Tjuvbolken	4 linjer	Grønn	Bord langs hovedstav

4.5.4 Oppsummering

Det er stor variasjon i antall linjer, både mellom leggene og innad i leggene, dessuten skifter skriveren fra å skrive over øverste hjelpelinje til under. Det åpenbares med andre ord ikke noen systematikk eller bevisst plan knyttet til linjering av leggene. Den visuelle organiseringen av teksten er ikke konsekvent gjennomført. Det er 2- og 3-linjers initialer både på bolk- og kapitelnivå, slik at det tekstlige hierarkiet ikke blir tydeliggjort grafisk. Dette kan tyde på at initialenes størrelse ikke har vært viktige bestanddeler i skriverens repertoar av grafiske virkemidler, og at hans tekstsyn ikke har funnet det nødvendig å markere de ulike tematiske seksjonene. At han likevel ved starten av flere bolker har satt av større plass til tittel, kan bero på at han følger forelegget. På grunn av slitasjen er det ikke mulig å si stort om initialenes form og stil.

4.5.5 Skriverproblemet i AM 69 4to

Keyser og Munch utgår i NGL III fra at skriveren av Fb også har skrevet de fire påfølgende retterbøtene. Dette er Storm uenig i, som nevnt ovenfor. Han påpeker at det er svært ulik ortografi i forhold til Fb. Ortografisk variasjon er imidlertid et svakere indisium på skriverhender enn paleografisk (som diskutert i kapittel 1.4.3.2). Det er ellers stor likhet i utførelsen av skriften, bortsett fra at den er litt større i retterbøtene (illustrasjon 4:9). Det er tidvis løkke på overlengdene. Høy *s* går under linjen, det er pyntestrek på minuskel *g*, og den distinkte kroken på *y* er utført på samme måte som i Fb. Det er derfor sannsynlig at samme skriver også har skrevet retterbøtene, slik Keyser og Munch mener. Det at skriften blir tydelig større kan forklares med at det har vært et opphold mellom skrivingen av Landsloven og de påfølgende retterbøtene.

ILLUSTRASJON 4:9. Avslutningen av Fb og begynnelsen av Eirik Magnussons store skipan fra 1280. AM 69 4to, bl. 81r. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse.

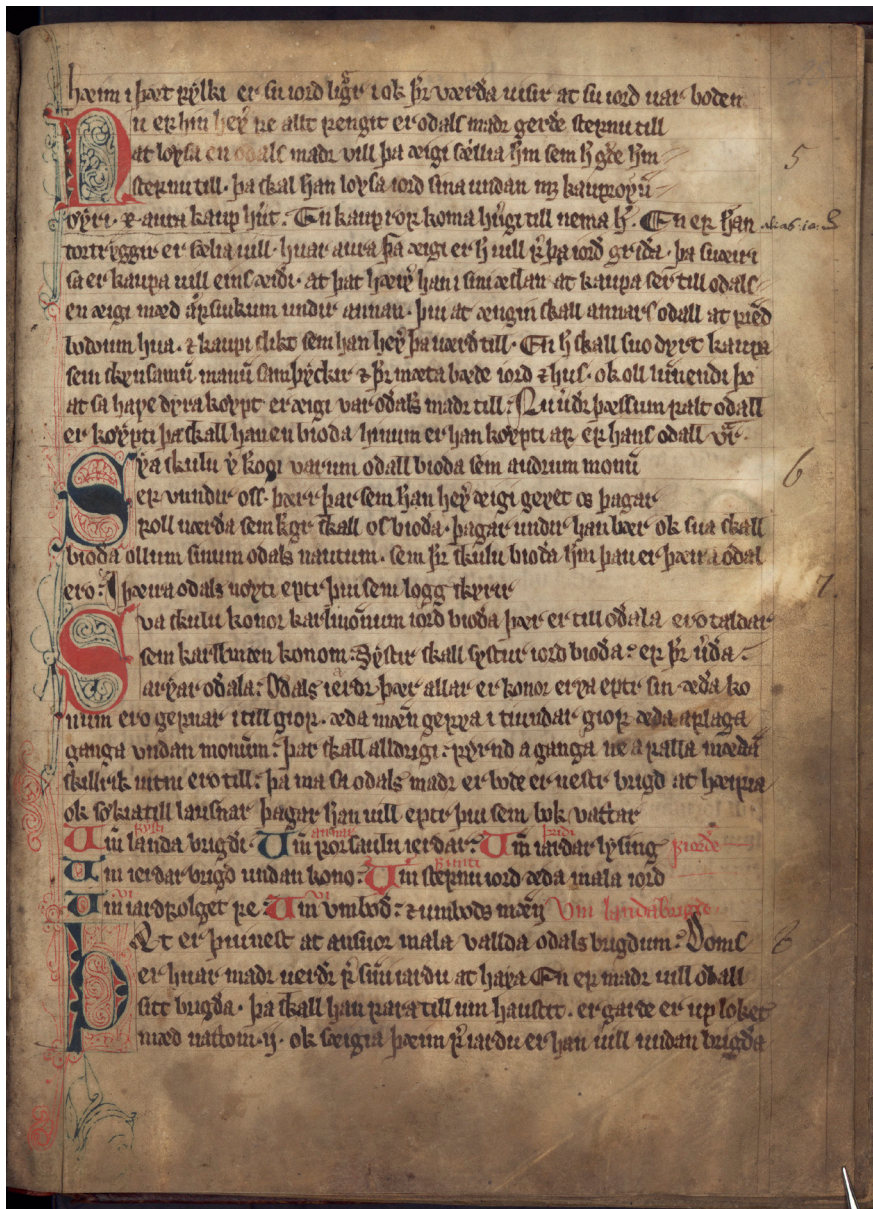
4.6 Fe – De la Gardie 8 (DG 8)

DG 8 er et samlingshåndskrift på totalt 12 legg og består av:

- Landsloven
- Farmannsloven
- Legendarisk Olavssaga

Landsloven og Farmannsloven er skrevet av samme hånd og er datert til 1300–1350. Legendarisk Olavssaga er datert til 1225–1250. Sagaen er skrevet av en trønder og knyttes til Nidaros (Holtmark 1956:7, 16). Yngre hender har lagt til mindre bestemmelser på ledige felter.

ILLUSTRASJON 4:10. Fe. De la Gardie 8, bl. 28r. Foto: Uppsala universitetsbibliotek, Digital bild.

Fe er i utgangspunktet skrevet av én skriver. Ikke lenge etter nedskrivningen er blad 32 og 33 tapt og erstattet av en litt yngre hånd (Storm 1885:703). I undersøkelsen regnes ikke disse to bladene som en del av tekstbæreren Fe.

Fe inneholder ifølge Seip mange østlandske målmerker (Seip 1955:229). Aud Torunn Hammerstad mener derimot at håndskriftet domineres av trønderske målmerker, og at forelegget har vært østlandsk (Hammerstad 1978:146).

4.6.1 Kodikologi

Leggene: Fe består av syv legg og tre blad av det åttende legget. Leggene har opprinnelig bestått av åtte blad, unntatt legg 8 med ti blad. I legg 2 har de to første bladene blitt skåret ut ubeskrevet, og i legg 3 har det andre bladet blitt skåret ut ubeskrevet. I legg 5 er blad 3 tapt og erstattet med to nye blad, og i legg 7 er blad 2, 3 og 6 tapt.

Rissmønster: I figur 4:6 vises rissmønsteret i Fe, som med bare unntaksvise variasjoner er gjennomført i hele tekstbæreren. Ytermargen har en vertikal utfallende dobbeltlinje som bare er synlig i legg 4, og en enkel linje i legg 6 og 7. På grunn av beskjæring er det uvisst om en slik linjering er gjennomført i alle leggene, og dette gjelder også hode og fot. Men særlig i fot er det ikke så hard beskjæring, og det burde forventes at en eventuell linjering ville være synlig her i det minste på enkelte blad.

TABELL 4:11. *Kodikologiske variabler i Fe.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1r–8v	33	32	5v: 32 riss-, 31 skriftlinjer 8v: 35 riss-, 34 skriftlinjer
2	8	9r–14v	33	32	-
3	8	15r–21v	33	32	-
4	8	22r–29v	33	32	24v–29r: 32 riss-, 31 skriftlinjer
5	8	30r–38v	33	32	32r–38v: 32 riss-, 31 skriftlinjer
6	8	39r–44v	33	32	-
7	8	45r–49v	33	32	46v, 47r: 32 riss-, 31 skriftlinjer
8	10	50r–53v	33	32	-

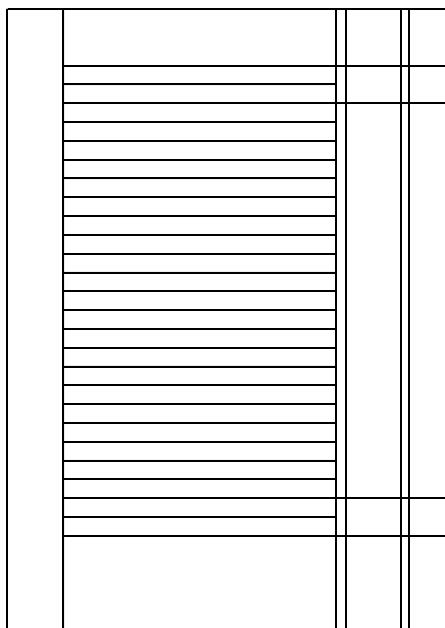
Skriftspeilet er énspaltet. Flere ganger er imidlertid innholdsfortegnelsene satt opp i to spalter, og ved starten av Kristendomsbolken, der innholdsfortegnelsen ikke fyller b-spalten ned, begynner første kapittel i b-spalten.

Antall linjer er relativt stabilt; 33 risslinjer og 32 skriftlinjer er det vanligste

antallet, men det forekommer avvik gjennom hele Fe (tabell 4:11). Det er alltid symmetri på verso- og rektosidene på samme oppslag, og dette peker mot at sidene er risset etter at de var satt sammen som legg.

Skriveren har aldri skrevet oppå øverste risslinje, men har holdt seg innenfor speilets rammer.

Leggmerking: Tekstbæreren har ingen kustoder eller annen leggmerking.

FIGUR 4:6. Rissmønsteret på rektoside i Fe.

4.6.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er innholdsfortegnelser foran bolkene unntatt foran Tjuvbolken. Foran Kjøpebolken er det lakune, så her vites ikke om det har vært innholdsfortegnelse.

Det er rykket inn bare to linjer til prologens initial, men selve initialen er stor og strekker seg høyt opp i hode. Bolkinitialenes størrelse veksler ellers mellom 3-linjers og 4-linjers, med unntak av Tjuvbolken som har en 5-linjers initial (tabell 4:12). De to avsluttende retterbøtene har 4-linjers initialer, mens epi-logen ikke er markert med egen initial – brødteksten løper fra Magnus' sluttretterbot. Hva gjelder Jordskiftebolken, er denne bolkens begynnelse markert

først ved det kapittelet som i andre tekstbærere er Jordskiftebolken kapittel 8 (NGL II:92, note 29; illustrasjon 4:10). Det som ellers er de syv første kapitlene av Jordskiftebolken, er i denne tekstbæreren altså en del av Arvebolken. De syv kapitlene er tatt med i innholdsfortegnelsen til Arvebolken, og mangler i innholdsfortegnelsen til Jordskiftebolken. Fe har dermed en avvikende bolksstruktur enn de fleste andre tekstbærere, og det kan se ut til at denne grafiske omstruktureringen er gjort bevisst.

Kapittelinitialene er i hovedsak 3-linjers, men 2-linjers forekommer også, i tillegg kommer et tilfelle av en 4-linjers initial i Tjuvbolken (51v).

Hva gjelder kapitteltitler har det på grunn av speilets bredde ofte ikke vært nødvendig å legge til mer plass utover den resterende plassen på forrige kapitels utgangslinje, men det er gjerne satt av en liten del på høyresiden av neste linje hvis det er lite plass igjen på utgangslinjen. Det er også tilfeller av blokk-layout (illustrasjon 4:10, øverst). Kapitteltitlene er skrevet inn frem til Arvebolken, deretter forekommer de bare sporadisk. Titlene er skrevet inn av samme hånd som resten av teksten.

TABELL 4:12. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Fe.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	2 linjer	Grønn, rød	Filigran
Tingfarebolken	3 linjer	Blå, rød	Filigran
Kristendomsbolken	4 linjer	Blå, rød	Filigran
Landeverbsbolken	4 linjer	Blå, rød	Filigran
Mannhelgebolken	4 linjer	Blå, rød	Filigran
Arvebolken	3 linjer	Rød, grønn	Filigran
Jordskiftebolken	4 linjer	Blå, rød	Filigran
Landsleiebolken	3 linjer	Rød, grønn	Filigran
Kjøpebolken	Lakune	-	-
Tjuvbolken	5 linjer	Rød, blå	Filigran

Initialenes form og stil: Initialene er tegnet inn i hele tekstbæreren. Bolk-initialene er i hovedsak ensfarget, vekslende mellom rødt, grønt og blått, med unntak av initialene til Arvebolken og Jordskiftebolken som er tofarget. De har alle filigrandekor. Dekoren fyller initialens hulrom så vel som den brer seg eksternt i margen i form av stengler.

Blant kapittelinitialene er de aller fleste ensfarget med filigrandekor, men det er fire unntak med tofargede initialer, på blad 16v, 28r, 35r og 41v. De fordelers seg med andre ord med ett tilfelle i hvert legg fra legg 3–6. Det er benyttet samme stiltype på bolks- og kapittelinitialene.

4.6.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms, med ett enkelt tilfelle av åpen hals i legg 1. Overlengdene er uten løkke, med ett unntak i legg 2 (13v, linje 29: *bæðe*).

Høy *s* står gjennomgående på linjen, men med noen få unntak der staven går under linjen som for eksempel blad 1r linje 19, 5r linje 21, 18v linje 5 og 48r linje 25. Underlengden er da tegnet med et nytt strøk med pennen som går ned og mot venstre, hovedstrøket stopper med andre ord på linjen.

Det er enkelte innslag av den karolingiske minuskel *f*, men totalt bare 19 tilfeller i hele Fe. 10 av disse står i Arvebolken. Hovedstaven står på linjen. Det er ellers den insulære typen som er benyttet. I legg 1 er det gjennomført løkke på begge sidestavene, og denne varianten er benyttet til og med 11v. Den første *f* med enkeltløkke kommer på blad 10v, linje 14. Det veksler deretter mellom dobbelt- og enkeltløkke før bruk av enkeltløkke dominerer fra blad 12r. Heretter er det bare sporadiske forekomster av dobbeltløkke. Unntaket er blad 43r–47v der dobbeltløkke dominerer.

Sidestaven, eller kroken, på minuskel *r* er utformet på en spesiell måte. Kroken begynner oppe til høyre, går ned mot hovedstaven og svinger så ut til høyre og opp igjen (illustrasjon 4:10, første linje). Denne skrivemåten av *r* er karakteristisk for denne skriveren. I tillegg er det hyppig bruk av diakritiske tegn og punktuasjon, særlig en form for kolon der øverste punkt er formet med hale som peker oppover mot høyre, kalt *punctus elevatus*. Tegnet var del av et større punktuasjonssystem som sprang ut fra monastiske miljøer der ulik punktuasjon ga anvisninger for lesningen av teksten. Blant annet cistersienserne la stor vekt på riktig lesning av de hellige tekstene og benyttet dette systemet i stor grad (Parkes 1992:38–39).

Klassifisering: Skriften er innledningsvis høyreist og med rektangulære skrifttegn, men dette endres relativt snart, og skrifttegnene får en mer kvadratisk form og blir generelt mindre. Overgangen er glidende og det er ingen indikasjoner på at det skyldes et skifte av hånd.

Skriften kan klassifiseres som en *Textualis*, selv om det er enkelte få unntak. Den påtegnede underlengden på enkelte høy *s*, kan skyldes at skriveren ønsker å kopiere forelegget.

Det er et gjennomgående trekk ved skriften at skriveren varierer mellom ulike graf typer. Dette kan i flere tilfeller, slik som ved bruk av karolingisk minuskel *f*, skyldes forelegget, men variasjonen er så gjennomført i hele tekstbæreren at jeg velger å tolke variasjonen i seg selv som et ideal, eller konvensjon, for skriveren. Sammen med endringen av skriftstil fra høyreist til en lavere og mer kvadratisk form etter hvert, klassifiseres den kvalitative utførelsen som en *Libraria*.

4.6.4 Oppsummering

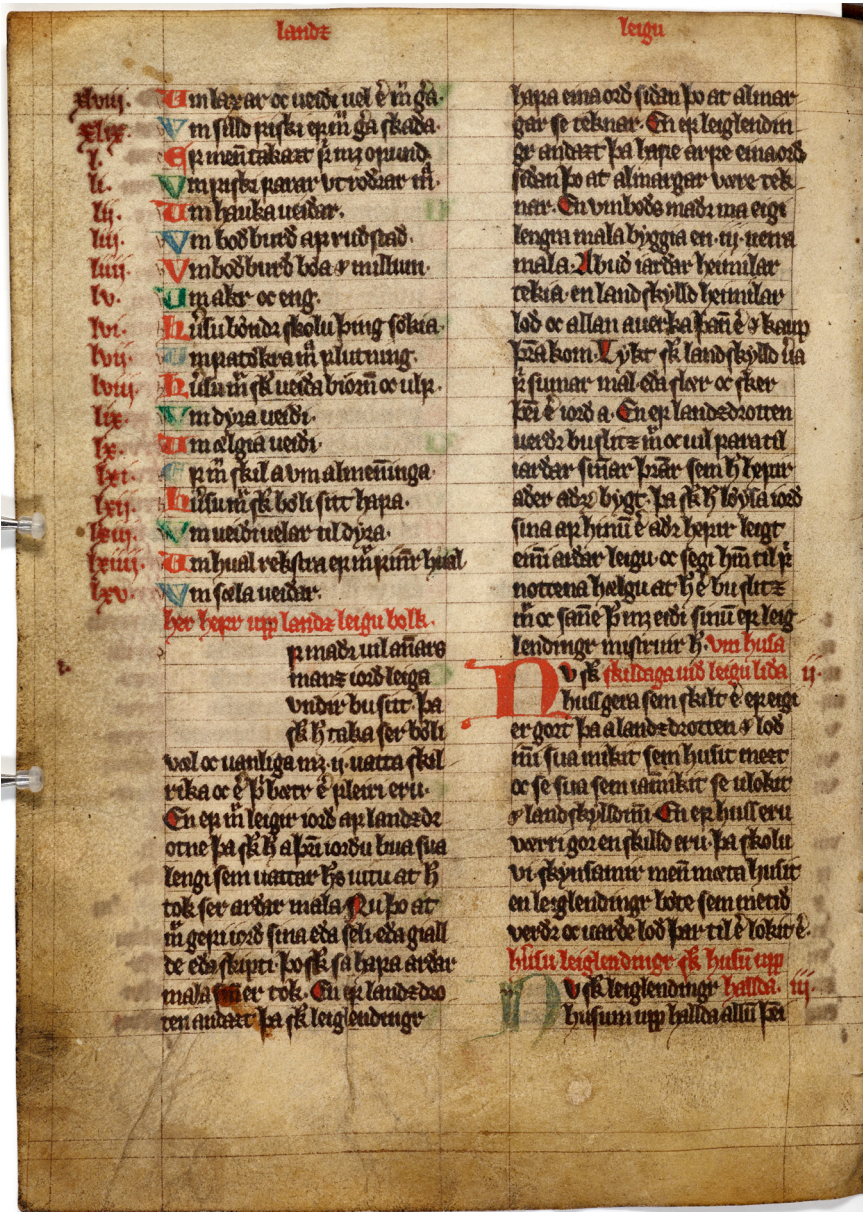
De undersøkte variablene er relativt regelmessig gjennomført, men det er visse avvik som peker seg ut. Det er ingen gradvis økning i antall linjer, men det er ofte avvik innenfor hvert legg, særlig veksler det mellom 32 og 31 skriftlinjer. Bolkinitialene er ved tre tilfeller av samme størrelse som kapiteltitlene, men bruken av innholdsfortegnelser angir likevel en tydelig struktur. Den utelatte innholdsfortegnelsen foran Tjuvbolken gir imidlertid et mindre konsistent inntrykk. Den grunnleggende stilen med ens- eller tofarget initial dekorert med filigran er gjennomført i hele tekstbæreren. Utførelsen er imidlertid preget av ujevne linjer og varierende størrelser, og dette indikerer en mindre rutinert initialtegner og dekoratør. Hva gjelder mangelen på innholdsfortegnelse til Tjuvbolken, vil jeg regne dette som en irregulærhet som skyldes at innholdsfortegnelsen har manglet i forelegget, eller er uteglemt av skriveren selv. Det samme gjelder inkonsekvent innskriving av titlene.

4.7 Ga – AM 60 4to

AM 60 4to er et samlingshåndskrift på totalt 13 legg og inneholder følgende:

- Nyere Gulating kristenrett
- kapittel 18 og 19 (om tienden) fra Erkebiskop Jons kristenrett
- Frostatings eldre kristenrett
- Landsloven
- Byloven
- Farmannsloven
- RB-HH, sluttretterbøtene til Landsloven
- RB-MH, sluttretterbøtene til Landsloven
- SK-EM 1280
- RB-HM 1308/1309, om geistliges rett og skyldighet
- SK-HM 1313
- Grenseskille mellom Norge og Sverige. 1268 eller 1272 (NGL II:487)

De første to tekstene er ifølge Storm skrevet av en yngre hånd enn hovedhånden og som har forsøkt å etterligne denne (Storm 1885:547). Noe senere, ca. 1330, har en tredje hånd skrevet inn den siste teksten som omhandler grenseskillet mellom Norge og Sverige (Storm 1885:546).

ILLUSTRASJON 4:11. Ga. AM 60 4to, 57v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse.

Ga er datert til 1320. Skriveren har ifølge Marius Hægstad et sydvestlandsk mål, men har tilpasset seg det han kaller riksmålsnormen som han mener utviklet seg på begynnelsen av 1300-tallet (Hægstad 1917:120). Seip påpeker imidlertid at det er flere sørøstnorske målmerker i Ga (Seip:1955:230).

Ga er skrevet av samme skriver som Gb og Gc (Keyser og Munch, NGL II:3; Storm 1885:547), se nedenfor. Det var Ga som ble valgt som hovedhånd-skrift til utgaven i NGL II av Keyser og Munch, og skriveren blir derfor heretter betegnet som NGL-skriveren.

4.7.1 Kodikologi

Leggene: Ga strekker seg fra og med de fem siste sidene av legg 3 og til og med de tre første sidene av legg 11. Hvert legg består av åtte blad, og det er ingen lakuner i Ga. Landsloven begynner på en versoside, idet Frostatings eldre kristenrett, skrevet av samme hånd, slutter på den foregående rektosiden.

TABELL 4:13. *Kodikologiske variabler i Ga.*

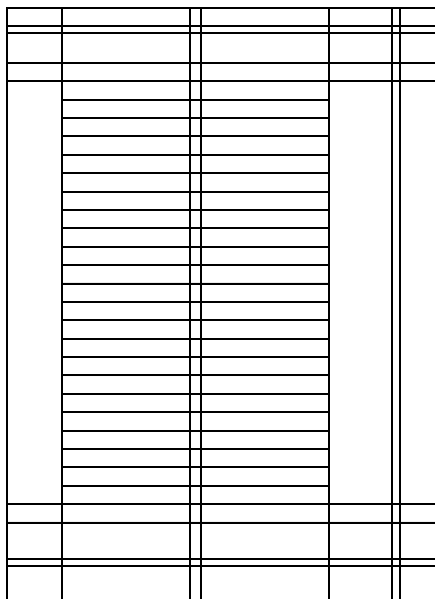
Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
3	8	21v–23v	33	32	
4	8	24r–31v	34	33	
5	8	32r–39v	34	33	32r, 38v–39v: 33 riss-, 32 skriftlinjer
6	8	40r–47v	34	33	40r, 47v: 33 riss-, 32 skriftlinjer
7	8	48r–55v	34	33	48r, 55v: 33 riss-, 32 skriftlinjer
8	8	56r–63v	34	33	56r, 63v: 33 riss-, 32 skriftlinjer
9	8	64r–71v	34	33	64r, 71v: 33 riss-, 32 skriftlinjer
10	8	72r–79v	34	33	
11	8	80r–81r	34	33	

Rissmønster: Skriftspeilet er tospaltet. Linjerisset består av en ytre ramme av doble linjer (figur 4:7). På grunn av beskjæring er det ikke alltid synlig noen linje i hode, men i ytterkant og fot er det tydelig en dobbelt linje. Det er ellers ingen avvik fra rissmønsteret vist i figur 4:7.

Ga har et relativt stabilt antall linjer pr. side (tabell 4:13). I leggene 5–9 har leggets første- og sisteside én risslinje mindre enn resten av legget. Dette kan peke mot en praksis der den som har risset, har risset dobbelbladene hver for seg før de ble satt sammen til et legg. I illustrasjon 4:11 kan man se at de utfallende horisontale linjene i rygg på 57v korresponderer med linjene på 58r. Dette er gjennomført i hele tekstbæreren.

Leggmerking: Det er ikke synlige kustoder eller annen leggmerking i tekstbæren.

FIGUR 4:7. Rissmønsteret på rektoside i Ga.

4.7.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er innholdsfortegnelse foran hver bolk i Ga. Bolk-initialene er ikke tegnet inn, men det er satt av plass til disse, som regel fire linjer (tabell 4:14). De avsluttende retterbøtene til Landsloven, som her er plassert etter Byloven og Farmannsloven, har 3-linjers initial, og epilogen har 2-linjers initial. Kapittelinitialene er konsekvent 2-linjers, unntatt første kapittel til Kongens arvetall i Kristendomsbolken, og initialen til Arvetallet, som er 3-linjers. Initialene markerer dermed tydelig det tekstlige hierarkiet med bolker og kapittel, samtidig som viktige tekstlige seksjoner i bolkene også er fremhevet.

Utformingen av kapitteltitlene varierer. Det er i hovedsak avsatt én ekstra linje i tillegg til den gjenstående plassen på foregående kapittels utgangslinje til kapittel tittel, med mindre utgangslinjen er såpass kort at det står igjen nok plass til tittelen. Der foregående kapittels utgangslinje fyller hele linjen, er det satt av plass på høyresiden av neste kapittels første linje, som vist i illustrasjon 4:11. Titlene er skrevet inn i hele tekstbæren av samme hånd som brødteksten.

TABELL 4:14. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Ga*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	3 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Tingfarebolken	5 linjer	Ikke tegnet inn	-
Kristendomsbolken	4 linjer	Ikke tegnet inn	-
Landeverbsbolken	4 linjer	Ikke tegnet inn	-
Mannhelgebolken	4 linjer	Ikke tegnet inn	-
Arvebolken	5 linjer	Ikke tegnet inn	-
Jordskiftebolken	4 linjer	Ikke tegnet inn	-
Landsleiebolken	4 linjer	Ikke tegnet inn	-
Kjøpebolken	4 linjer	Ikke tegnet inn	-
Tjuvbolken	4 linjer	Ikke tegnet inn	-

Initialenes form og stil: Prologens initial er tofarget i rødt og blått. Fargene er skilt med et mønster av halvsirkler og kuler. Venstre hovedstav er strukket ned langs venstre marg og ender i et bladmotiv. Initialen til Håkons avsluttende retterbot er ensfarget grønn uten dekor, mens Magnus' retterbot er tofarget i rødt og blått. De øvrige bolkinitalene er ikke tegnet inn.

Kapittelinitialene er tegnet inn i hele tekstbæreren. De er alle av typen lombarder, og fargene veksler mellom rødt, grønt og blått. Initialene er stilsikkert tegnet med serifer forlenget med stengler, blader eller kuler. Denne stilen gjennomføres i Landsloven og de påfølgende tekstene Byloven og Farmannsloven. Det er med andre ord grunn til å tro at det er samme person som har tegnet inn initialene i hele den delen av håndskriftet som NGL-skriveren har skrevet.

Kapitteltitlene er i rødt og er skrevet inn i hele tekstbæreren. I tillegg er kapitlene nummerert i margin med romertall i rødt.

Navnet til de ulike bolkene er angitt i hode på hvert oppslag gjennom hele tekstbæreren.

4.7.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms, og høy *s* veksler mellom å stå på linjen og gå under, med en overvekt på sistnevnte. Det er benyttet insulær minuskel *f* i hele tekstbæreren, og øverste sidestav har løkke. Overlengdene har ikke løkke. Et søk i den transkriberte teksten til AM 60 4to,¹ viser at det ikke forekommer tironisk note i Ga. Det er syv forekomster av *ok*, og ellers skrives det *oc*.

¹ Menotec, Universitetet i Oslo/Universitetet i Bergen.

Klassifisering: Skriften er liten og tett, og fremstår ensartet gjennom hele tekstbæreren. Den kan klassifiseres som en *Textualis*, med avvikende høy *s* under linjen. De nevnte særtrekkene ved grafene oppvises regelmessig gjennom hele tekstbæreren. Det er med andre ord ingen spor i skriftbildet som kunne indikere eventuell påvirkning fra eller skifte av forelegg, ei heller på opphold i skrivearbeidet. Jeg vurderer derfor utførelsen til å være en *Formata*.

4.7.4 Oppsummering

Det kodikologiske grunnarbeidet er systematisk og konsistent gjennomført i Ga, på tross av avvikene i antall linjer i leggene 5–9. Også disse viser til et system bak rissingen av pergamentet.

4.8 Gb – AM 322 fol

AM 322 fol er et samlingshåndskrift på totalt 11 legg og inneholder følgende:

- Hirdloven
- RB-HM udatert, borgrett
- Frostatings eldre kristenrett
- Om åger (kapittel 55, EJK)
- Landsloven
- Byloven
- Farmannsloven
- RB-HH, sluttretterbøtene til Landsloven
- RB-MH, sluttretterbøtene til Landsloven
- SK-EM 1280
- SK-HM 1313
- RB-HM 1308/1309 om geistliges rett og skyldighet
- RB-HM 1303a om trusler
- RB-HM 1315 om fredløses tilhold i bygdene
- RB-HM før 1306 om sameie mellom ektefeller

De to første tekstene er skrevet av en yngre hånd fra ca. 1325–1350. Kapittelet om åger og de tre siste retterbøtene er skrevet av litt yngre hender fra ca. 1330–1350 (Storm 1885:502).

Gb er datert til 1320, og er skrevet av én skriver tvers igjennom. Det anses å være den samme skriveren som også har skrevet Ga og Gc, her kalt NGL-skriveren.

Skriveren har et sydvestlandsk mål, men forelegget har ifølge Hægstad vært nordvestlandsk (Hægstad 1917:120). Seip mener imidlertid at skriveren må ha vært østlending på grunn av flere sørøstnorske målmerker (Seip 1955:230).

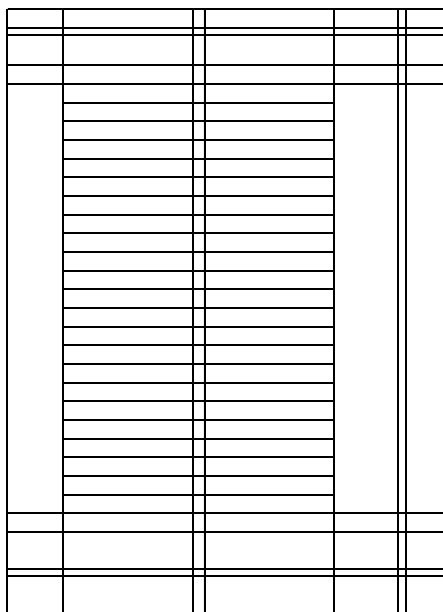
4.8.1 Kodikologi

Leggene: Gb fyller fem legg samt fem blad av det sjettede legget. Hvert legg består av åtte blad. Det er ingen lakuner i Gb. Landsloven begynner på en rektoside på et nytt legg.

Rissmønster: Rissmønsteret består av en ytre ramme av doble linjer, men beskjæringen i hode gjør at det bare er spor av rammen her. Skriftspeilet er tospaltet, med enkle vertikale utfallende linjer på hver side av spaltene. Korrespondansen mellom de horisontale linjene på oppslagene tyder på at skriveren har risset oppslagene i ett. Rissmønsteret er gjennomført uten avvik i hele Gb (figur 4:8).

Som tabell 4:15 viser, er antall skriftlinjer konstant på 40 uten avvik. Skriveren skriver innenfor speilets rammer i hele tekstbæren.

Leggmerking: Det er ingen synlige kustoder eller annen merking av leggene.

FIGUR 4:8. Rissmønsteret på rektoside i Gb.

seker. þa skolu þá para með þín
 sua lang seu h uul. **E**n ep þá hit
 ta ker 7 þurru at ríða til þuar
 þes odd oða eggjar þa a sa er þe
 ate alle þ er þau keur. en þar
 þau súa 7 millá þu sem auker
 7 þer meá attu nema keuender
 kome til með virtuum. **E**máðr
 a þamp við rans meá. **xxv.**

D para þá er leciar þapa
 þur land þuar 7 þaupre
 maðr ap þá en þuerru grip þuar
 sem þ er. þa þe sa þapa þe þar
 ee þuar ate. 7 kome til með. y.
 mána um. **E**n sa er uð ukri
 ga þoppri gialde moð s þgi ep
 h uufi. **E**n ep h þer egi virtua
 þeud þu er þe raupengur þeþe
 þoppri. þa þe þeþna þu til þigo.
 þa egi þing meá þín þe at d
 ma oða þeuar eud þ. **Vm land u**

A þ ep þge keur máne land
 rada sok. þa skal h þy man
 þhetar eud. **E**n ep sa eud. þellr.
 þa þellr h til velogdar. **E**n gerur
 maðr langstap 7 þeate. 7 þ þur
 egi þor súa. þa skal þurum oða
 vmbode maðr þge þam til 7 þpy
 ría h þuerr h uul para. **E**n ep h
 vil egi til segna þa skolu þá a sta
 h. **Vm ar roga 7 xiiij. mar þa**
 tabe. **E**n ep þuá uil egi tak þo
 ra. þa skolu þá þoggua oz tuum
 megu þualar. **V. alna langr boð.**
En ep þá gem egi sua. þa skolu
 þonðr gem sua. 7 taba þra segl
 ep til er. 7 lemja sua þae þra. **E**n
 ep þer gem egi sua þa eru þer
 fedur moð s uð þge þ þoþro

þuerra. en þe þer þomlu þuerra.
 uþ moðkú þar þeta þoþro grolld.
H er þer upp maðr þelgi vana.
Vm þe veganda.
Vm þe vendar vigh.
Vm mána ap tok.
Ep maðr stende man þia kono súa.
Vm arþ ep velagan maðr.
Ep maðr selr þrialsan maðr.
Ep maðr er þoggum a þungi.
Ep oðr maðr uerðr manz lane.
Ep maue er uig þer.
Vm vighþing.
Vm reuar boþr magnus þge.
Vm baða uerþ.
Vm ritunga.
Ep maðr þnaest þu.
Vm balló manz luma.
Vm toma alla.
Vm þerraro.
Ep maðr þindr þrialsan maðr.
Vm misuerþa.
Vm þytra 7 þlak.
Vm þio.
Vm oðr þe maða.
Vm rogs maðr alla.
Vm kued þrap.
Vm þoð þlotta.
Ep þu gengr með þanar uol.
Vm laga reer.
þer þer maðr þelgi vana.

i
ii
iii
iiii
v
vi
vii
viii
ix
x
xi
xii
xiii
xiv
xv
xvi
xvii
xviii
xix
xx
xxi
xxii
xxiii
xxiv
xxv
xxvi
xxvii
xxviii
xxix
xxx

D þ er þyrt 7 má
 uþelgi vare at
 var lante þuer
 þuer 7 noþro þge
 veldr þal þerð
 þelagtr verra uð aþan inuan
 laudr 7 verra lands. **E**n ep maðr
 vege maðr þa þeþur h þe ger ollu
 þu sem h ate nema iordum súa

ILLUSTRASJON 4:12. Gb. AM 322 fol, 40r. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse.

TABELL 4:15. *Kodikologiske variabler i Gb.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
4	8	30r–37v	41	40	
5	8	38r–45v	41	40	
6	8	46r–53v	41	40	
7	8	54r–61v	41	40	
8	8	62r–69v	41	40	
9	8	70r–74v	41	40	

4.8.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er innholdsfortegnelse foran hver bolk i Gb. De fleste bolkinitalene er på 5 linjer, med enkelte unntak på 3 og 4 linjer (tabell 4:16). Kapitellinitialene er alle 2-linjers, unntatt til det første kapittelet til Kongens arvetall som er på 5 linjer, det vil si like stor som bolkinitalene, og Arvetallet i Arvebolken som er på 3 linjer.

For kapitteltitlene er det satt av hele linjer mellom kapitlene, men også deler av neste kapitells første linje der forrige kapitells utgangslinje fyller mer enn halve linjen. Unntak forekommer imidlertid, for eksempel på 39r der det er satt av to linjer til kapittel 13 i Landevernsbolken. En sammenligning av den korresponderende tittelen i Landevernsbolkens innholdsfortegnelse viser at denne er på to linjer. Det kan dermed se ut til at skriveren er oppmerksom på at dette kapittelet har en lengre tittel enn de andre og har satt av tilsvarende plass til dette.

Titlene er skrevet inn med rødt blekk i hele tekstbæreren av samme hånd som brødteksten.

TABELL 4:16. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Gb.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	3 linjer	Rød	Gul bakgrunn, indre rom blå med hvit dekor
Tingfarebolken	5 linjer	Gull	Blå ramme, sort, hvit og brun dekor
Kristendomsbolken	5 linjer	Gull	Brun og blå bakgrunn, sort og hvit dekor
Landevernsbolken	5 linjer	Gull	Brun og blå bakgrunn, sort og hvit dekor
Mannhelgebolken	5 linjer	Gull	Brun og blå bakgrunn, sort og hvit dekor
Arvebolken	5 linjer	Gull	Brun og blå bakgrunn, sort og hvit dekor
Jordskiftebolken	5 linjer	Gull	Brun og blå bakgrunn, sort og hvit dekor
Landsleiebolken	5 linjer	Gull	Brun og blå bakgrunn, sort og hvit dekor
Kjøpebolken	5 linjer	Gull	Brun og blå bakgrunn, sort og hvit dekor
Tjuvbolken	4 linjer	Gull	Brun og blå bakgrunn, sort og hvit dekor

Initialenes form og stil: Bolkinitialene er malt i gull på en innrammet farget bakgrunn. I initialenes hulrom er det filigrandekor i hvitt (illustrasjon 4:12). I tillegg til bolinitialene er initialen til Kongens arvetall i Kristendomsbolken og til Arvetallet i Arvebolken formet på denne måten.

Den andre typen initialer er formet som lombarder med filigrandekor. Ornamentene fyller initialen og er formet som buer, spiraler og løkker i margin rundt initialen. Linjene er jevne og vitner om stilsikkerhet og rutine. Initialene veksler mellom å være røde og blå annenhver gang med filigrandekor i den motsatte fargen.

4.8.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms. Overlengden er uten løkker. Den høye *s* går som regel under linjen, men det er unntaksvis *s* på linjen gjennom hele tekstbæreren, gjerne i forbindelse med dobbel *s*. Det er benyttet insulær minuskel *f* med løkke på øverste sidestav.

I motsetning til Ga, der det ikke fantes forekomster av tironisk note, er det i Gb en dominans av tironisk note. Dette veksler med *ok*, men da helst i slutten av linjen der det er plass, som for å fylle ut.

Klassifisering: Skriften er liten og regelmessig gjennom hele tekstbæreren. Skrifttegnene er rektangulære uten helning. Den kan klassifiseres som en *Textualis* med avvikende høy *s* under linjen. Med unntak av vekslinger av enkelttegn, er skriveren gjennomgående konsekvent i sin bruk av de enkelte graf-typene i hele tekstbæreren, og det er ikke endringer i skriftbildet. Utførelsen klassifiseres derfor som en *Formata*.

4.8.4 Oppsummering

Den kodikologiske og visuelle utformingen av Gb er preget av regelmessighet og konsekvens gjennom hele tekstbæreren. Samsvaret mellom kapiteltitlenes lengde og den avsatte plassen til titler, vitner om en systematisk og gjennomtenkt plan bak organiseringen av teksten. I Gb benyttes ulike stiltyper av initialer for å markere det hierarkiske skillet mellom bol- og kapitelnivået.

4.9 Gc – AM 304 fol

AM 304 fol er et samlingshåndskrift på totalt 10 legg bestående av:

- Landsloven
- Farmannsloven
- Byloven
- RB-HH, sluttretterbøtene til Landsloven
- RB-MH, sluttretterbøtene til Landsloven
- SK-EM 1280
- SK-HM 1313
- RB-HM 1308/1309 om geistliges rett og skyldighet
- Hirdloven

Gc er datert til 1320. Hovedhånden har skrevet samtlige tekster unntatt Hirdloven, som er skrevet av to andre skrivere, den ene datert til begynnelsen av 1300-tallet, den andre fra midten av 1300-tallet (Storm 1885:476). Hovedhånden er den samme som også har skrevet Ga og Gb, her kalt NGL-skriveren.

Hægstad mener skriveren er fra sydvestlandet, med et nordvestlandsk forelegg (Hægstad 1917:120). Ifølge Seip er det imidlertid flere sørøstnorske målmerker, og han mener derfor at skriveren er en østlending (Seip 1955:230).

4.9.1 Kodikologi

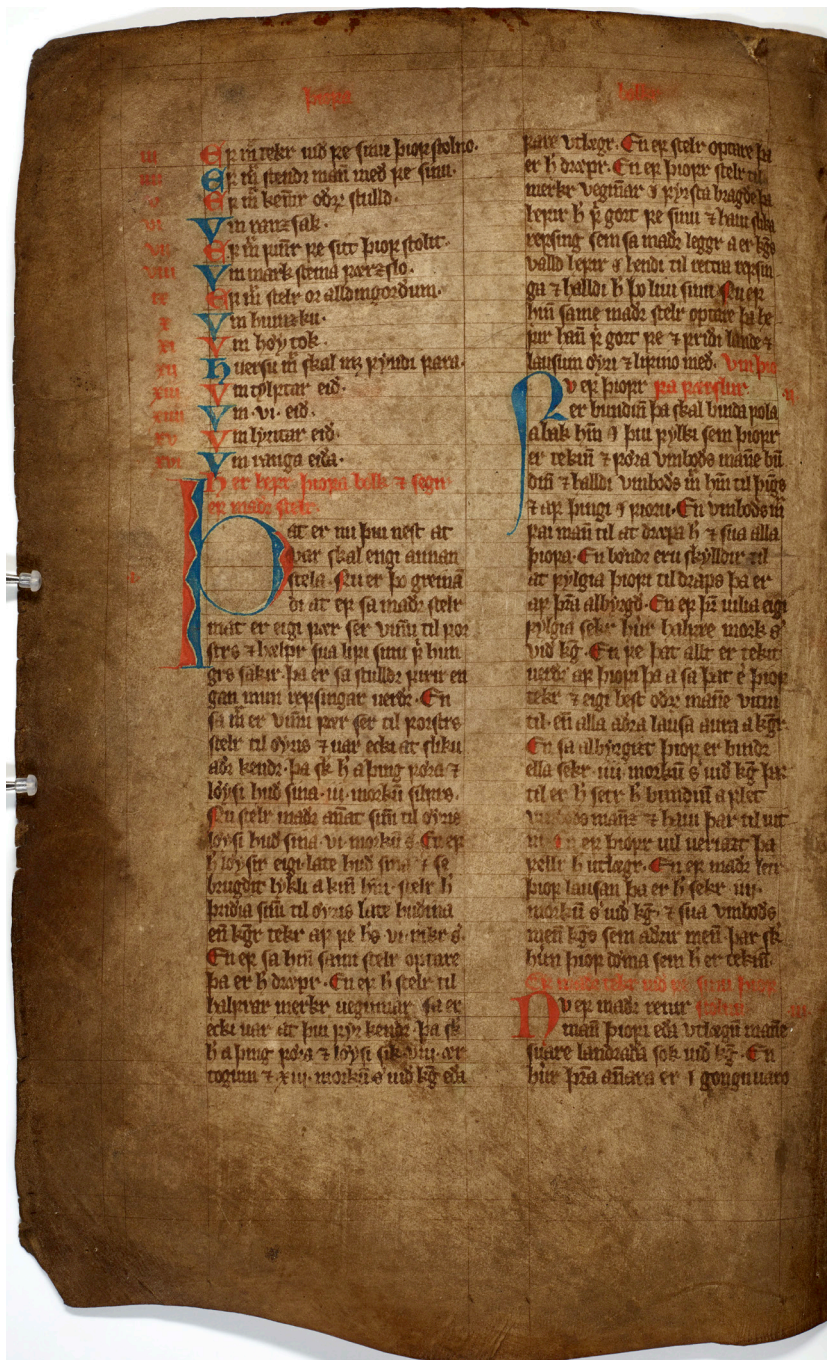
Leggene: Gc fyller fem legg og seks blad av sjetten legg. Samtlige legg består av åtte blad. Det er en lakune i første legg der de to første bladene er tapt.

Rissmønster: Linjerisset består av en ytre ramme av utfallende dobbeltlinjer. Avstanden mellom de to linjene i den ytre rammen er omtrent som mellom skriftlinjene. Skriftspeilet er tospaltet. Rissmønsteret slik det er fremstilt i figur 4:9 er gjennomført i hele Gc uten avvik.

Antall riss- og skriftlinjer er konsekvent gjennomført på henholdsvis 41 og 40. Skriveren holder teksten dermed innenfor skriftspeilets ramme (tabell 4:17).

Leggmerking: Det er ingen spor etter kustoder eller annen leggmerking i Gc.

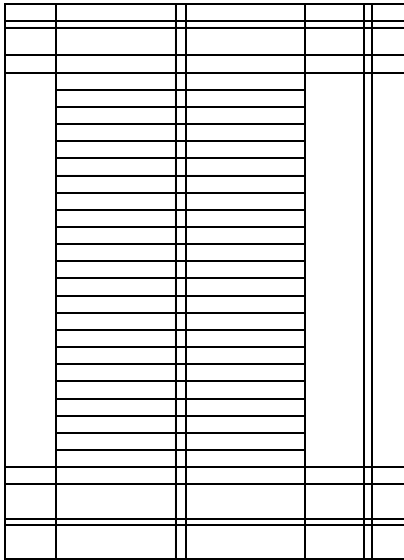

ILLUSTRASJON 4:13. Gc. AM 304 fol, bl. 42v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse.

TABELL 4:17. *Kodikologiske variabler i Gc.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1r–6v	41	40	
2	8	7r–14v	41	40	
3	8	15r–22v	41	40	
4	8	23r–30v	41	40	
5	8	31r–38v	41	40	
6	8	39r–44r	41	40	

FIGUR 4:9. *Rissmønsteret på rektoside i Gc.*

4.9.2 Utforming

Tekstorganisering: Med unntak av Kristendomsbolken, innledes hver bolk i Gc med innholdsfortegnelse. På grunn av lakunen på de to første bladene, vites ikke hvorvidt Tingfarebolken har hatt innholdsfortegnelse.

Alle bolkene har 5-linjers initialer unntatt Tjuvbolken, som har en 4-linjers initial (tabell 4:18). I tillegg har Kongens arvetall i Tingfarebolken en 5-linjers initial i rødt og blått, og Arvetallet i Arvebolken innledes med en 3-linjers initial i rødt. Alle kapittelinitialene ellers er på to linjer.

Kapitteltitlenes utforming ser ut til å være tilpasset lengden på tittelen slik

den står i innholdsfortegnelse. Titlene er skrevet inn i hele tekstbæreren av samme hånd som har skrevet brødteksten.

Etter Tjuvbolken har skriveren skrevet inn Byloven. Først etter denne er sluttretterbøtene og epilogen skrevet inn. Initialene er ikke tegnet inn for disse retterbøtene, men det er rykket inn to linjer til RB-HH og fire linjer til RB-MH, mens for epilogen er det satt av plass til en 2-linjers initial.

Initialenes form og stil: Alle bolkinitalene i Gc er tegnet inn. De er tofarget i rødt og blått, men er uten ekstern filigrandekor (tabell 4:18). Linjene og buene på stavene er jevne og regelmessige. Kapittelinitialene er lombarder i vekslende farger blå og rød uten dekor. Serifene er imidlertid ofte forlengdet til slanger eller har dråpeform (illustrasjon 4:13).

I Farmannsloven og Byloven som følger etter Landsloven, er det ikke tegnet inn bolkinitaler, bare kapittelinitialer. Sluttretterbøtene og epilogen mangler også initialer.

TABELL 4:18. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Gc*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	Lakune	-	-
Tingfarebolken	Lakune	-	-
Kristendomsbolken	5 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Landeverbsbolken	5 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Mannhelgebolken	5 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Arvebolken	5 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Jordskiftebolken	5 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Landsleiebolken	5 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Kjøpebolken	5 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Tjuvbolken	4 linjer	Rød, blå	Stavdekor

4.9.3 Skrift

Minuskler: Skriften er liten og regelmessig utført i hele tekstbæreren. Skrifttegnene har en distinkt rektangulær form.

Minuskel *a* er gjennomført toroms. Overlengdene er uten løkker. Høy *s* veksler om å stå på linjen og gå under linjen, men mest under linjen. Dobbeltskrevet høy *s* står oftest på linjen. Det er benyttet insulær minuskel *f* med løkke på øverste sidestav.

Tironisk note er tilnærmet gjennomført. Det er forekomster av *ok*, men disse står som oftest som siste ord på linjen, som for å fylle ut der det er god plass.

Klassifisering: Skriften kan klassifiseres som en *Textualis* med avvikende høy s under linjen. Skrifteegnene endrer ikke form, og det veksles i liten grad mellom ulike graftyper. Utførelsen kan derfor betegnes som en *Formata*.

4.9.4 Oppsummering

De kodikologiske og visuelle variablene er i hovedsak gjennomført på en regelmessig og konsekvent måte i hele tekstbæreren. Et avvik er den manglende innholdsfortegnelsen foran Kristendomsbolken. Det er også verdt å merke seg at det bare er Landsloven som har bolkinitaler – Farmannsloven og Byloven som følger etter har ikke tegnet inn bolkinitalene. Kapittelinitialene er imidlertid tegnet inn, etter samme form og stil som i Ga og Gb.

4.9.5 Skriveren av Ga, Gb og Gc

Undersøkelsen av de tre ovenstående tekstbærerne Ga, Gb og Gc viser med få unntak et stort samsvar i utforming og skrift, noe som ikke er unaturlig gitt at det er samme hånd som har skrevet de tre tekstbærerne. Dette vitner om høy profesjonalitet knyttet til produksjon av håndskrifter. Et markert skille går imidlertid ved initialene. Ga har ikke tegnet inn bolkinitaler, og bare enkle kapittelinitialer uten filigrandekor. Gb har påkostede bolkinitaler av et annet stilnivå kapittelinitialene, som er dekorerte med filigran. Gc har mer tradisjonelle tofargede bolkinitaler med stavdekor og ensfargede, udekorerte kapittelinitialer. Utformingen og stilnivået på bolkinitalene skiller seg dermed i stor grad fra hverandre i de tre tekstbærerne, noe som står i kontrast til konsistensen i utførelsen av de andre variablene. Dette kan tyde på at skriveren ikke har tegnet disse selv. Det profesjonelle preget ellers peker derfor i retning av et større skrivermiljø, der det var egne illuminatører som tegnet inn og dekorerte initialene.

Her må også en gruppe fragmenter, NRA 35a, som inneholder tekst fra både Landsloven og Byloven, trekkes frem. Disse fragmentene kan stamme fra samme håndskrift, men dette er ikke sikkert. Det regnes imidlertid som sikkert at de er skrevet av NGL-skriveren (Storm 1885:770). To av fragmentene er fra innledningen til Landevern- og Mannhelgebolken, og viser bolkinitaler av samme stiltype som i Gb. Kapittelinitialene har filigrandekor, slik også initialene i Gb har. Hvis det er en annen person enn skriveren selv som har tegnet initialene, har NGL-skriveren samarbeidet med vedkommende i det minste ved to av de fire lovhåndskriftene han har produsert.

4.10 Ge – AM 62 4to

AM 62 4to er et samlingshåndskrift på totalt 11 legg og to blad og inneholder:

- Landsloven
- Nyere Gulating kristenrett

Håndskriftet er datert til 1300–1350. Samleren Árni Magnússon har notert at noen tilheftede blad foran i boken var skrevet «cirka 1336 eda 1340 (er þo þesse lögbook elldre)». Begge tekstene er skrevet av én skriver (Storm 1885:553).

Ge er skrevet i det Seip kaller tradisjonelt kansellimål, hvilket han mener er basert på vestnorske målmerker (Seip 1955:228–229).

4.10.1 Kodikologi

Leggene: Ge fyller ti legg og fem sider (to blad og én side) av det ellefte legget. Hvert legg består av åtte blad. Det er ingen lakuner i Ge. Teksten begynner på en rekto-side.

TABELL 4:19. *Kodikologiske variabler i Ge.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1r–8v	27	26	-
2	8	9r–16v	27	27	9r: 26 skriftlinjer
3	8	17r–24v	27	27	-
4	8	25r–32v	27	27	-
5	8	33r–40v	28	28	-
6	8	41r–48v	29	29	-
7	8	49r–56v	29	29	49v: 28 skriftlinjer
8	8	57r–64v	29	29	-
9	8	65r–72v	29	29	-
10	8	73r–80v	29	29	-
11	8	81r–82r25	29	29	-

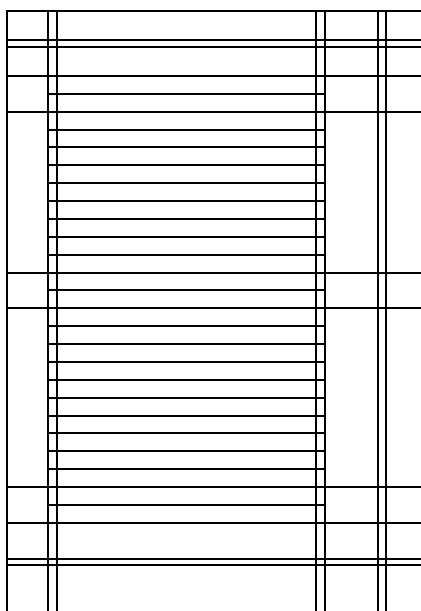
Rissmønster: Linjerisset består av en ytre ramme av utfallende dobbeltlinjer. Avstanden mellom de to linjene er tilnærmet lik avstanden mellom skriftlinjene.

Skriftspeilet er enspaltet, og rissmønsteret, vist i figur 4:10, er gjennomført i hele tekstbæreren med få avvik.

Antallet linjer pr. side er relativt stabilt. Det økes fra 27 til 28 linjer pr. side i legg 5, og deretter til 29 linjer pr. side fra og med sjetten legg. Dette videre-

føres resten av tekstbæreren, som vist i tabell 4:19. Som tabellen også viser, har skriveren i legg 1 begynt å skrive på andre risslinje, det vil si at han har holdt seg innenfor speilets rammer. Allerede i legg 2 (fra blad 9v) skriver skriveren oppå den øverste risslinjen. Dette gjennomføres deretter resten av tekstbæreren unntatt på én side, blad 49v.

Leggmerking: På siste side av hvert legg unntatt leggene 2 og 6 er det skrevet inn kustoder. På legg 2 har en senere hånd svakt skrevet inn et romertall *ij*, og på legg 6 er leggskiftet midt i en innholdsfortegnelse.

FIGUR 4:10. Rissmønsteret på rektoside i *Ge*.

4.10.2 Utforming

Tekstorganisering: *Ge* har innholdsfortegnelse foran hver bolk, og titlene er her skrevet med rødt blekk. Bolkinitialene er i hovedsak 3-linjers, med unntak av Tingfarebolken og Kristendomsbolken som har 4-linjers initial (tabell 4:20). Sluttretterbøtene har 2-linjers initialer. Epilogen har ingen initial og løper i ett med brødteksten.

Kapittelinitialene er 2-linjers, med unntak av legg 1, der det i hovedsak er 3-linjers, totalt ni tilfeller, men også tre tilfeller av 2-linjers initial.

- vin laus abyrgrð. xxi.
- vin vedian. xxii.
- vin skuto sköfning. xxiii.
- vin ika kaup bonda z iksmánn. xxiiii.
- Hvat siglingar men skolu eigna. xxv.
- Vin skips skapan z par tekui. xxvi.
- Ep men para i þorbode landa málum. xxvii.
- Vin Afishing. xxviii.
- Vin lan z fullrectes skada. xxix.
- Vin dubblan z vedian. xxx.
- Vin vagher. sticket. z mælekeroto. xxxi.

Hat er nu þu nest at uar st engi þ oru taka. **cap. i.**
 Sta skolu uer of at gripdeitru ga. Doms er hu in
 iud þ simu at hapa. En la er þ oru telu þa st þat apt
 þora z bota þei sem hu tol þ fullrecte ept lagha dome.
 en knigi. m. au. s. þ þat at hu tol ranglagha z soke sic
 sidan at loqu. þv telu lendr in ada umbodz in knigs tu
 bonda upp utalt ada udumpr ada uentru hu adra þear
 upreht þa st hu þora þat apt z þo seckr. x. mozk. s. ud
 knig. hma hu mozk s. er hu uentru lio til z hmu full
 recte er pecc atte ept lagha dome. **þv** roa men skypu þa
 padu at bonda ada gengr flockr manz at garde z þera
 hu ofriki z buota hus bonda z þera ut þe hus þa er þat
 utlagdar uer þ huer en i lande ut ua ap þeim. þoze apt
 alte þe bonda þat en þz toko z geatde knigi. x. mlr. s. oc
 þei fullrecte er þz toko þ ept. **xxi.** manna dome ada þare
E þar gaghmi z utini st huc mal **cap. ii.** utlagher.
 Doma. Sua er ep em in þer utru inz mane sem engi
 þeri en meir sem tu ep in uggar e andutru i mote. **þv**

ILLUSTRASJON 4:14. Ge. AM 62 4to, bl. 69v. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse.

Det er satt av lite plass til kapiteltitler ut over det som er igjen av forrige kapitells utgangslinje. I det første legget er titlene stort sett skrevet inn, men fra legg 2 skrives kun kapittelets nummer, *Capitulum primum* og så videre. Ofte er det satt av mer plass enn det nummereringen fyller, og det indikerer at det er lengden på den korresponderende tittelen i innholdsfortegnelsen som har ligget til grunn for plassen som er satt av, men at skriveren etterpå har valgt den enklere måten: å referere til kapittelnummer.

Initialenes form og stil: Bolkinitalene er tofarget i rødt og blått, unntatt Tingfarebolken initial, som er ensfarget rød. Det er enkel dekor langs initialens hovedstav med pyntestreker og blondemønster på de tofargede initialene, men ikke filigrandekor (illustrasjon 4:14).

Kapittelinitialene er ensfargede lombarder. De har gjerne ekstra pyntestreker eller utbroderte serifer i kule- eller dråpeform.

TABELL 4:20. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Ge.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	3 linjer	Rød, blå	Filigran, rød
Tingfarebolken	4 linjer	Rød	-
Kristendomsbolken	4 linjer	Rød, blå	Stavdekor, filigran i rødt
Landeverbsbolken	3 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Mannhelgebolken	3 linjer	Rød, blå	Stavdekor, filigran i blått
Arvebolken	3 linjer	Rød, blå	Stavdekor, filigran i rødt
Jordskiftebolken	3 linjer	Rød, blå	Stavdekor, filigran i rødt og blått
Landsleiebolken	3 linjer	Rød, blå	Stavdekor
Kjøpebolken	3 linjer	Rød, blå	Stavdekor, filigran i rødt og blått
Tjuvbolken	3 linjer	Rød, blå	Stavdekor, filigran i rødt og blått

4.10.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* veksler hele tekstbæreren mellom toroms og åpen hals. Overlengdene har ikke løkker, og minuskel høy *s* står på linjen. Minuskel *f* er den insulære typen, og den er i legg 1 gjennomført formet med én løkke. Fra legg 2 og resten av *Ge* benyttes dobbel løkke.

Det er begrenset bruk av pyntestreker i *Ge*. De første bladene er det nærmest ingen, men etter hvert er det tilført hårstreker på nasalt abbreviaturtegn (illustrasjon 4:14, brødtekstens linje 12), i tillegg til at bruken av diakritiske tegn øker. Det er jevn veksling mellom tironisk note, *ok* og *oc*, med en viss dominans av *ok* og *oc* de to første leggene, i legg 3 er det jevnbyrdig, mens fra legg 4 og ut dominerer den tironiske noten.

Klassifisering: Skriften i Ge kan klassifiseres som en *Textualis* uten avvik, og er med få unntak regelmessig gjennom hele tekstbæreren. Et unntak er ved leggskiftet mellom legg 1 og legg 2 der skriften brått blir mindre og skrifttegnene mer kvadratiske. Herfra har minuskel *f* doble løkker, mens den i legg 1 bare hadde én løkke. Ingen som har studert tekstbæreren tidligere har antydnet noe om skriverskifte, og det er heller ingen andre paleografiske trekk som peker i den retningen. Endringen i skriftbildet kan derfor skyldes at skriveren har inntatt en skrivestil han er mer vant til, mens han i legg 1 tilstrebet et høyere ideal, for eksempel fra forelegget. Det kan også skyldes et opphold i skrivearbeidet. Utførelsen klassifiseres derfor til en *Libraria*.

Minuskel *a* med åpen hals er et eldre trekk i norsk skrift. Fra ca. 1300 ble det vanlig med toroms *a* (Seip 1954:116).

4.10.4 Oppsummering

Det kodikologiske grunnarbeidet er i Ge med få unntak gjennomført på en konsekvent og systematisk måte. De vesentligste avvikene består i en viss økning i antall linjer og at skriveren går fra å skrive innenfor speilets rammer til å skrive ovenpå første risslinje. Utformingen av Ge fremstår som konsekvent og regelmessig, med visse unntak, slik som den hierarkiske nivådeling vist med initialenes størrelse. Innholdet i kapiteltitlene endres etter første legg til kun å henvise til kapitlenes nummer, dessuten er det en viss inkonsekvens i hvilke av de midtre horisontale linjene som er utfallende. Det er et gjennomgående trekk at gjennomføringen av variablene endres etter legg 1. Det kan peke mot et opphold i arbeidet eller at skriveren ikke lenger er så opptatt av å følge forelegget som han var da han begynte skrivearbeidet.

4.11 Gf – AM 56 4to

AM 56 4to inneholder bare Landsloven, og er datert til 1300. Gf er skrevet av én skriver (Storm 1885:539). Denne skriveren har også skrevet AM 302 fol, AM 305 fol og AM 78 4to, og han navngir seg selv i AM 302 fol som *Thorgerus Haquini* (Torgeir Håkonsson) (Seip 1955:94). Ifølge Storm har AM 56 4to en gang utgjort en enhet sammen med samlingshåndskriftet AM 78 4to (Storm 1885:571).

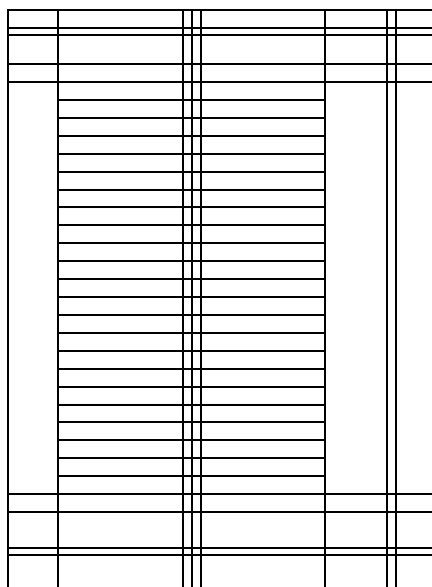
Språket er østnorsk, men forelegget har trolig vært et Frostating-håndskrift (Seip 1955:94).

4.11.1 Kodikologi

Leggene: Gf består av ni legg og fire blad av det tiende legget. Alle leggene unntatt det tiende inneholder åtte blad. Tiende legg er kuttet etter blad 76. I teksten kommer lakunen et stykke ut i sluttretterboten RB-MH, slik at avslutningen av denne mangler. I Gf følger RB-MH rett etter siste kapittel i Tjuvbolken, og RB-HH, som ellers vanligvis står foran RB-MH, og epilogen mangler. Det er ellers ingen lakuner. Landsloven begynner på en rektoside.

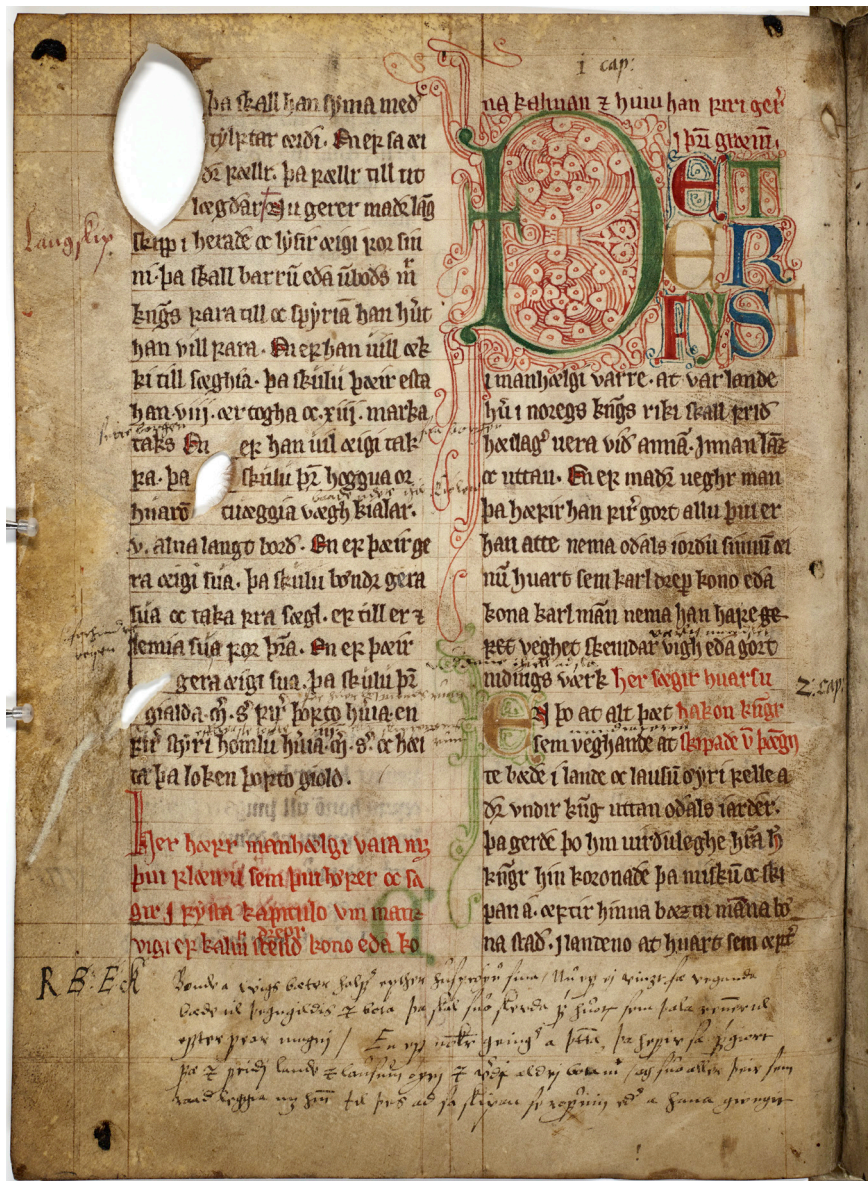
Rissmønster: Skriftspeilet er tospaltet, og det er tegnet inn en dobbeltlinjet ytre ramme med utfallende linjer i hode, yttermarg og fot, som vist i figur 4:11. Dette rissmønsteret har ingen avvik gjennom de 10 leggene.

Antall linjer er stabilt på 26 risslinjer og 26 skriftlinjer gjennom hele tekstbæreren, som vist i tabell 4:21, det vil si at teksten er skrevet over øverste risslinje.

FIGUR 4:11. Rissmønsteret på rektoside i Gf.

Leggmerking: Det er ingen kustoder eller annen synlig merking av leggene.

ILLUSTRASJON 4:15. Gf. AM 56 4to, bl. 17v. © Foto: Den Arnarnagnaanske Samling, med tillatelse.

TABELL 4:21. *Kodikologiske variabler i Gf.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1r–8v	26	26	-
2	8	9r–16v	26	26	-
3	8	17r–24v	26	26	-
4	8	25r–32v	26	26	-
5	8	33r–40v	26	26	-
6	8	41r–48v	26	26	-
7	8	49r–56v	26	26	-
8	8	57r–64v	26	26	-
9	8	65r–72v	26	26	-
10	4	73r–76v	26	26	-

4.11.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er ikke innholdsfortegnelse foran bolkene i Gf. Bolkinitialene skiller seg fra kapitellinitialene både i størrelse og layout. De vekslers mellom å være 5-linjers og 8-linjers (tabell 4:22), og etter initialen følger de neste grafene i åpningsordet i 2-linjers størrelse slik at de fyller hele feltet til høyre for initialen, såkalt *display-layout* (illustrasjon 4:15). Kapitellinitialene er alltid 2-linjers, med unntak av det første Arvetallet, som er 3-linjers.

Den dominerende utformingen av kapiteltitlene er blokkformen. Med få unntak, som nederst på blad 27r, 34v, 52v, 53v og 73r, der kapittelet begynner øverst på neste side eller spalte, har titlene aldri kontakt med spaltens venstre kant. Til bolktitlene er det imidlertid satt av flere fulle linjer. Titlene er i det store og hele relativt lange, og skriveren må ofte forkorte teksten og ta i bruk marginen for å få plass. Titlene er skrevet inn gjennom hele tekstbæreren.

TABELL 4:22. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Gf*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	8 linjer	Rød, blå	Filigran, blå og rød
Tingfarebolken	7 linjer	Rød, grønn	Filigran, blå og rød
Kristendomsbolken	8 linjer	Grønn, gul	Filigran, rød
Landevernsbolken	6 linjer	Blå	Filigran, rød
Mannhelgebolken	7 linjer	Grønn	Filigran, rød
Arvebolken	6 linjer	Rød, gul	Filigran, grønn og blå
Jordskiftebolken	7 linjer	Grønn	Filigran, rød
Landsleiebolken	6 linjer	Gul	Filigran, grønn
Kjøpebolken	7 linjer	Rød, grønn	Filigran, blå og rød
Tjuvbolken	5 linjer	Blå	Filigran, rød

Initialenes form og stil: Bolkinitialene er enten ensfarget eller tofarget, mens kapittelinitialene er ensfarget i vekslende rødt, blått, grønt og gult, oftest i den rekkefølgen. De er alle dekorert med filigran både i initialenes hulrom og eksternt langs margene, og er formet som løkker, spiraler og små sirkler. Dekoren til de blå og grønne initialene er alltid rød, de røde initialene har blå dekor, mens de gule har grønn dekor. Linjene er jevne og regelmessige.

4.11.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms. Overlengdene har ikke løkker, og høy *s* står konsekvent på linjen. Minuskel *f* er insulær type, med løkke på øverste sidestav.

Det skrives gjennomført *oc*, aldri *ok*, og i liten grad tironisk note, denne brukes oftest i titlene der det er liten plass.

Klassifisering: Skriften kan klassifiseres som en *Textualis* uten avvik. Den er regelmessig gjennom hele tekstbæreren, med rektangulære skrifttegn. Der skriveren har et større repertoar av varianter, veksler disse tilsynelatende regelmessig gjennom tekstbæreren. Flere av de enkelte skrifttegnene har imidlertid litt ulik form, som kan skyldes at skriveren skriver relativt raskt. Jeg vurderer derfor utførelsen som en *Libraria*.

4.11.4 Oppsummering

Tekstbæreren fremstår som enhetlig og systematisk i utformingen, noe som peker mot en rutiner skriver og illuminatør som arbeider i henhold til en tydelig plan. Det er ingen avvik i dette mønsteret, etter hva jeg har observert, og med tanke på at skriveren Torgeir Håkonsson også har skrevet to andre lov-håndskrifter, fremstår han som en profesjonell skriver som skriver på oppdrag. Det er uklart om det er samme hånd som både har skrevet teksten og tegnet initialene, men samtlige håndskrifter fra denne skriverens hånd har den samme stilsikre dekoren. Det kan selvsagt være en annen som har dekorert initialene, men det er i så fall en person som står skriveren nær, i den forstand at de har samarbeidet om alle disse håndskriftene. En slik løsning indikerer et større skriptorium eller arbeidslag, der flere personer arbeider sammen over tid og utfører hver sine oppgaver.

4.12 Gg – AM 65 4to

AM 65 4to er et samlingshåndskrift på totalt 14 legg, og inneholder:

- Landsloven
- SK-EM 1280
- RB-HM 1303b om håndgangne menns skyldighet
- RB-HM 1303a om trusler fra forbryteres frender
- SK-HM 1313
- RB-HM før 1306 om sameie mellom ektefeller
- RB-HM 1318 om ættlednings arv
- Byloven
- RB-HM 1308/1309 om geistlighetens rett og skyldighet
- Kardinal Vilhelms forordning 1247a om kirkens rettigheter (NGL I: 451–452)
- Erkebiskop Jons kristenrett

Hovedhånden har skrevet de første syv tekstene og Erkebiskop Jons kristenrett, mens en annen samtidig hånd har skrevet Byloven og de to påfølgende retterbøtene.

Håndskriftet er datert til 1320–1350. Gg er skrevet av én skriver (Storm 1885:559). Det er mange sørnorske målmerker i Gg (Grøtvedt 1939:130).

4.12.1 Kodikologi

Leggene: Gg har en lakune innledningsvis som trolig har vært to legg, og fyller i sin nåværende form syv hele legg og fem blad av det åttende legget. Hvert legg har opprinnelig bestått av åtte blad, unntatt legg 4, som består av ti blad (tabell 4:23). De tre siste leggene har følgende lakuner: Legg 6 mangler blad 6, legg 7

TABELL 4:23. *Kodikologiske variabler i Gg.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1r–8v	32	31	5v: 33 riss-, 32 skriftlinjer
2	8	9r–16v	32	31	-
3	8	17r–24v	32	31	-
4	10	25r–34v	32	31	-
5	8	35r–42v	32	31	-
6	8	43r–49v	32	31	-
7	8	50r–54v	32	31	-
8	8	55r–59v	32	31	-

101

V skuld skóþing. xxij. V skak kaup tonda oðr. xxij.
 Hvat aglenga men skulu eiga. xxv.
 Vm skyp skipan oðr partekur. xxvi.
 Vð men para i þorbode landa a millum. xxvij.
 Vm aflagling. xxviii. Vð lan oðr pulvettes skada. xxix.
 Vð úblan oðr vedian. xxx. Vð vagn tuckur oðr mæle. xxxi.

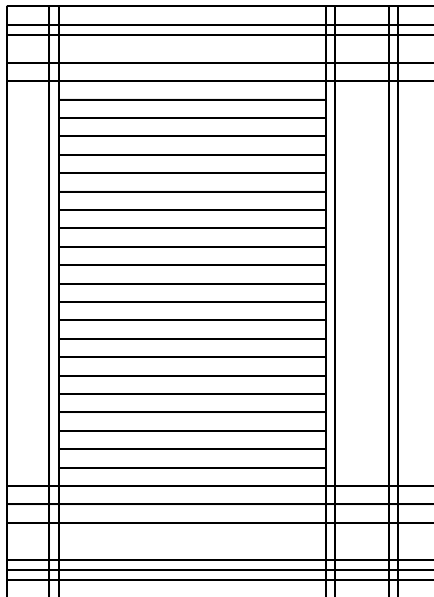
Pur odrum taka. Þeki tilum v oðr at gimpdeibú
 hapa. Þomt e hū in vðr pur lūm pe at hapa.
 Þu sa er þ odrum tak þa hū þat aptv þóra. oðr lōra
 þom er hū tok pur pulvette eptv laga dome. en
 þgi in. anðr s. pur þat at hū tok ranglega. oðr lōke
 sit at lagum. Þu tak þarum eða vmbods in þgs bu
 tonda vralt eða vðomt. eða vottv hōm adiar þear
 vptocktur. þa skall hū þóra þat aptv. oðr þo sackv
 .x. mkr s. vð konongh. hūma hvar aork s. 3 hōm
 vitti lid till. oðr þom pulvette eptv. lagha dome.
 er þeet atte. Þu roa men skipi skipað at tonda.
 eða gengr flokkv manna atte garde. oðr þara þan
 opriki. oðr þuota hūm tonda. þa er þat vlagdar
 þk. hvar er i lande vull nā aþ þeim þōre aptv þō
 da þe alls þat er þeum toko þ. eptv. vñ manna
 dome eða þare vlag. **Capitulum lxxij. oðr**

Eptv sognum oðr vitum skall hvar mall
 doma. Þva er ep am madz þer vitu in mā
 ne sem augi þere. en. ij. sem. x. ep in vggar e and
 vitu mote. Þv er þau vitu en ei sū andurtu
 mote koma. þat er hōmstempno vitu. oðr þing
 tempno vitu. þuadu vitu. nandv ma vitu. þo
 laguar vitu. oðr þau vitu er madz þer vñ vaddu
 in at aldr huli. Þv ep madz þvæp men skuldar sūar

51

ILLUSTRASJON 4:16. Gg. AM 65 4TO, BL. 51R. © FOTO: DEN ARNAMAGNÆANSKE SAMLING, med tillatelse.

mangler blad 6, 7 og 8, og legg 8 mangler blad 1. De manglende bladene i legg 7 og 8 utgjør med andre ord fire blad fortløpende. Leggene er senere beskåret i hode, yttermarg og fot.

FIGUR 4:12. Rissmønsteret på rektoside i Gg.

Rissmønster: Linjerisset består av en ytre ramme av doble utfallende linjer i hode, yttermarg og fot, men fra blad 2v er det risset tre linjer i fot. Skriftspeilet er énspaltet og har doble utfallende linjer langs de vertikale sidene (figur 4:12). Av de horisontale linjene er de to øverste og tre nederste linjene utfallende. Unntaksvis er også den tredje horisontale linjen i overkant utfallende. Med ett unntak i legg 1, blad 5v, er det risset 32 linjer og skrevet på 31 linjer, det vil si at skriveren holder teksten innenfor speilets rammer i hele tekstbærreren. At det bare er én enkeltside som avviker i antall linjer, indikerer at skriveren har risset hver side for seg.

Leggmerking: Skriveren har skrevet inn kustoder på siste side av alle leggene. Legg 7 har lakune på siste side.

4.12.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er innholdsfortegnelse foran hver bolk (illustrasjon 4:16). Bolkinitialene veksler mellom å være 2- og 3-linjers, mens kapiteltitlene er 2-linjers. Et unntak her er første kapittelet til Arvetallet som er 3-linjers. Det er altså ingen konsekvent markering av det tekstlige hierarkiet gjennom initialenes størrelse (tabell 4:24). På grunn av innholdsfortegnelsene er det imidlertid aldri tvil om at en ny bolk begynner.

Det er satt av liten plass til kapiteltitlene, og det er bare skrevet inn nummerering av titlene med romertall. Dette er gjennomført i hele tekstbæreren.

Initialenes form og stil: Initialene er tegnet inn i hele tekstbæreren. De er ensfargede uten dekor, men linjene er jevne og regelmessige, og fargene veksler mellom rød og blå (tabell 4:24). Kapitelinitalene på førstesiden av legg 1 og 2 er dekorert med enkel filigrandekor.

TABELL 4:24. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Gg.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	Lakune	-	-
Tingfarebolken	Lakune	-	-
Kristendomsbolken	Lakune	-	-
Landeverbsbolken	Lakune	-	-
Mannhelgebolken	2 linjer	Rød	-
Arvebolken	3 linjer	Rød	-
Jordskiftebolken	2 linjer	Blå	-
Landsleiebolken	3 linjer	Blå	-
Kjøpebolken	3 linjer	Rød	-
Tjuvbolken	3 linjer	Blå	-

4.12.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms. Overlengdene har ikke løkker, og høy *s* står på linjen. Det er benyttet insulær minuskel *f* med løkke på øverste sidestav.

Det veksler regelmessig mellom *oc* og *ok* gjennom hele Gg. I legg 3 er det også forekomster av tironisk note, totalt 10 stykker hvorav fem av dem står på 22r alene (Arvebolken).

Klassifisering: Skriften fremstår som regelmessig gjennom hele tekstbæreren og må klassifiseres som en *Textualis*. Skriveren benytter et begrenset repertoar grafter som er utformet med samme form konsekvent. Det er imidlertid irre-

gulariteter i utformingen av enkelttegn, som vitner om høyt tempo. Utførelsen betegnes derfor som en *Libraria*.

Den plutselige bruken av tironisk note for *ok* i legg 3, som deretter opphører, kan forklares med påvirkning fra forelegget, som kanskje er byttet med et annet ved skriving av legg 3.

4.12.4 Oppsummering

Gg fremstår som en tekstbærer der det kodikologiske grunnarbeidet, utforming og skrift med få unntak er konsekvent gjennomført. Tekstens hierarkiske organisering er tydelig i og med at det er innholdsfortegnelser foran hver bolk. Mannhelgebolken og Jordskiftebolken er imidlertid ikke markert med større initialer ved bolkens første kapittel, men det kan komme av at innholdsfortegnelsene markerer bolkene. At det bare er dekor på førstesiden av de to første leggene kan vitne om at dekoren ikke er tilføyd samtidig med at teksten ble skrevet, eller om en intensjon som ikke er fulgt opp.

4.13 Gh – AM 307 fol

AM 307 fol er et samlingshåndskrift på ti legg og inneholder:

- Landsloven
- Byloven

Gh er datert til 1350. Det er én skriver som har skrevet hele håndskriftet (Storm 1885:482). Hægstad mener målet er fra Vest-Agder (Hægstad 1917:31), men Seip påpeker at språket har mange sørøstnorske målmerker og knytter det til Tønsberg (Seip 1955:232).

4.13.1 Kodikologi

Leggene: Gh består av åtte legg og tre sider av legg 9. Alle leggene har åtte blad. Det ytterste dobbeltbladet på legg 1 mangler. Da håndskriftet ble paginert av Árni Magnússon (1663–1730), var imidlertid det siste bladet på legg 1 i behold som blad 7. På legg 4 er første blad skåret vekk ubeskrevet. Det er også en lakune på ett blad i legg 7 (Storm 1885:482).

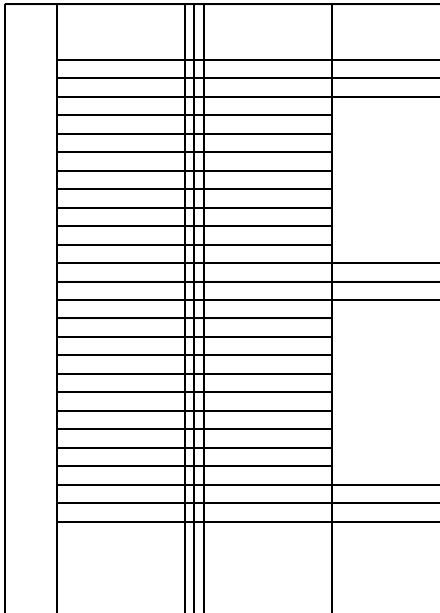

TABELL 4:25. *Kodikologiske variabler i Gh.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	8	1r–6v	29	28	
2	8	8r–15v	29	28	
3	8	16r–23v	29	28	
4	8	24r–30v	29	28	
5	8	31r–38v	29	28	32v–33r: 28 riss-, 27 skriftlinjer, 33v–34r: 30 riss-, 29 skriftlinjer
6	8	39r–46v	29	28	
7	8	47r–54v	29	28	
8	8	55r–62v	29	28	
9	8	63r–64r	29	28	63r: 28 riss-, 27 skriftlinjer

Rissmønster: Skriftspeilet er tospaltet. I figur 4:13 vises rissmønsteret i Gh. De horisontale utfallende linjene er unntaksvis utfallende i rygg også, og de korresponderer da med motstående side på oppslaget. På blad 47v er linje 1, 2, 3, 4, 5, 16, 17 og 18 samt de tre nederste horisontale linjene utfallende både i ytermarg og rygg.

Linjene er risset med blekk. Antall linjer er stabilt i hele tekstbæreren med 29 risslinjer. Unntakene er to oppslag i legg 5 som tyder på at sidene er risset etter at

FIGUR 4:13. *Rissmønsteret på rektoside i Gh.*

bladene var satt sammen, og en enkeltside i legg 9 på 28 risslinjer, som er leggets førsteside (tabell 4:25). Også sistesiden i legg 9, som inneholder Byloven, har 28 risslinjer. Dette peker mot at disse sidene også er risset samtidig.

Leggmerking: På leggenes siste side er det både en nummerering med romertall og kustoder (illustrasjon 4:17). På legg 3 og 4 kan det se ut til at kustodene er forsøkt visket ut, og på legg 5 og 6 er romertallene nesten utvisket. På legg 7 er bare romertall synlig, og det kan se ut til at det ikke er skrevet inn kustoder. På legg 8 er det hverken romertall eller kustoder. Pergamentet er her skadet av fukt, og det er mulig at det kan ha forårsaket at blekket har blitt borte.

4.13.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er ikke innholdsfortegnelse foran bolkene i Gh. For bolkinitalene er det avsatt en kombinasjon av blanklinjer til titler samt et visst antall innrykkede linjer til initial. Bolktitlene er ikke skrevet inn unntatt ved Mannhelgebolken, og det er litt uklart om skriveren har ment at initialen skulle dekke både blanklinjene og de innrykkede linjene. Ved Mannhelgebolken fyller tittelen de tre blanklinjene, og initialen er dermed bare på to linjer (illustrasjon 4:17). Storm mener at både initialer og kapiteltitler er satt til senere av en hånd fra 1400-tallet (Storm 1885:482). Derfor er det bare utførelsen ved Mannhelgebolken som kan gi indikasjoner på hva skriveren selv har tenkt, og jeg tolker det slik at skriveren har villet benytte blanklinjene til tittel og de innrykkede linjene til initial. I tabell 4:26 er det derfor det innrykkede antall linjer til initial som er ført inn. Initialene til sluttretterbøtene RB-HH og RB-MH er på to linjer med en ekstra linje til tittel. Også kapiteltitlene er 2- eller 3-linjers. Det er dermed ingen tydelig markering av den hierarkiske strukturen ut fra størrelsen på initialene, men det er som regel satt av en ekstra linje til en lengre tittel ved bolkenes begynnelse.

Starten på Arvetallet er ikke markert spesielt, men flere av initialene til de enkelte arvebestemmelsene er på bare én linje.

Det varierer hvor mye plass som er satt av til kapiteltitler. Ved Kristendomsbolken og Arvebolken er det ikke satt av plass til mer enn én linjes bolktittel, det vil si det samme som for kapiteltitlene. Hvis den ledige plassen etter forrige kapitells utgangslinje er mindre enn halve linjen, er det også satt av plass på neste linje. Titlene er imidlertid ikke skrevet inn konsekvent. Bare fra Mannhelgebolkens begynnelse på blad 15v (illustrasjon 4:17) og til og med blad 20v har skriveren selv skrevet inn titler. Det kan imidlertid se ut som om det er skrevet inn titler videre, men at de er visket ut.

TABELL 4:26. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Gh.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	Lakune	-	-
Tingfarebolken	3 linjer	Rød	Pyntestreker, serifer
Kristendomsbolken	2 linjer	Rød	Stavdekor
Landevernsbolken	3 linjer	Rød	Kuledekor
Mannhelgebolken	2 linjer	Rød	-
Arvebolken	2 linjer	Rød	Pyntestreker
Jordskiftebolken	2 linjer	Rød	Pyntestreker, sirkler
Landsleiebolken	2 linjer	Rød	Pyntestreker, serifer, kuler
Kjøpebolken	2 linjer	Rød	Serifer
Tjuvbolken	1 linje	Rød	-

Initialenes form og stil: Initialene er ensfargede. De er ofte pyntet med ekstra pyntestreker, kuler eller utbroderte serifer (tabell 4:26). Det er ingen forskjell i stil mellom bolkinitaler og kapitellinitialer. Fra og med legg 7 endrer initialene karakter. Linjene er mer uregelmessige, de er mindre og det er sjeldnere pyntelinjer.

4.13.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms i hele tekstbæreren. Overlengdene veksler mellom med og uten løkke. Den vanligste formen i de første seks leggene er uten løkke, men fra og med legg 7 blir løkke en vanligere form. Høy *s* står på linjen i hele tekstbæreren. Det er benyttet insulær minuskel *f* som har løkke på øverste sidestav.

Av andre særtrekk kan nevnes minuskel *g*, som innledningsvis skrives med en slange under linjen som strekker seg mot venstre og ned, gjerne med en hårstrek opp mot bollen. Allerede på blad 2r forekommer tilfeller av underlengder formet som en løkke som svinger opp mot bollen. I løpet av legg 1 benyttes denne formen stadig oftere, med dertil færre forekomster av slangeformen. Fra legg 2 er løkke på underlengden den dominerende formen.

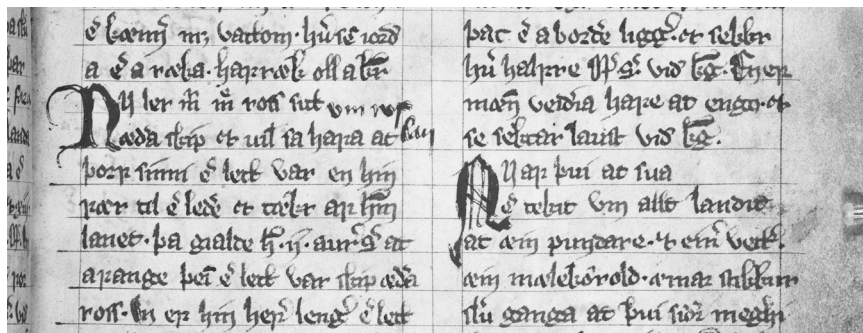
I legg 7 mangler det femte bladet (blad 51), og skriften endrer karakter fra blad 52. De enkelte karakteristikkene som er beskrevet ovenfor, endres ikke vesentlig, bortsett fra at det blir mer vanlig med løkke på overlengdene. Det virker først og fremst som om tempoet i skrivingen har økt, noe som gir seg utslag i skrifttegnenes mer uregelmessige og mindre rektangulære utforming. Også initialene blir mindre og mer uregelmessig utformet. Inntil lakunen i legg 7 står skriften i kontakt med risslinjen, men etter lakunen er det luft mellom skrift og linjer. Fra legg 8 øker denne tendensen (illustrasjon 4:18).

Det benyttes hovedsakelig tironisk note for *ok* i teksten. Bare unntaksvis har jeg registrert *ok*, og da er det med majuskel *O* etter et punkt. Skriveren veksler mellom to varianter av tironisk note, en der den øverste horisontale streken har en hake ned på venstresiden, vist i illustrasjon 4:17 i spalte b, linje 5. Den andre varianten mangler denne haken. Skriveren veksler mellom de to formene i hele tekstbæreren.

Klassifisering: I utgangspunktet kan skriften klassifiseres som en *Textualis*, men med avvikende innslag av løkke på overlengdene. Den tiltagende bruken av løkke etter lakunen i legg 7, trekker skriften mot en *Cursiva*. Skriftens endrede karakter fra blad 52, plasserer skriftens utførelse som en *Currens*.

Skriftens endrede karakter etter lakunen i legg 7 kan skyldes et skriverbytte. Ingen som har undersøkt skriften tidligere har imidlertid antydnet noe i den retningen. Det eneste mikropaleografiske trekket som endres vesentlig, er økt bruk av løkke. De overlengdene som ikke har løkke har samme utforming som tidligere i tekstbæreren. Den endrede utformingen av initialene som er nevnt ovenfor, skjer før lakunen. Vekslingen mellom de to variantene av tironisk note fortsetter også etter lakunen, i illustrasjon 4:18 er det eksempler på begge på blad 59r: note med hake i spalte a, linje 4, og note uten hake spalte b, linje 7.

Alt i alt er det derfor ingen grunn til å tro at det er et skriverbytte. Endringen i skriften kan for eksempel skyldes et opphold i arbeidet eller tidspress.

ILLUSTRASJON 4:18. AM 307 fol, bl. 59r. © Foto: Den Arnماغneanske Samling, med tillatelse.

4.13.4 Oppsummering

Det kodikologiske grunnarbeidet er gjennomført med en viss grad av variasjon. Det er noen få avvik i et ellers konsistent linjeriss, og disse avvikene er på verso- og rektosidene i de samme oppslagene.

Den doble leggmerkingen med både romertall og kustoder kan muligens bero på at merkingen har foregått i to faser, den første av skriveren selv, som er inkonsekvent, og den andre der romertallene er ført inn, for eksempel ved en senere innbinding. Utformingen av teksten er ikke konsekvent gjennomført. Forholdet mellom initialenes størrelse og kapitteltitler synes ikke helt avklart, og den hierarkiske strukturen blir derfor ikke tydelig. Utførelsen er i det hele tatt preget av en mangel på en overordnet plan for utformingen.

4.14 Gm – Thott 1275 fol

Thott 1275 fol består av åtte legg og inneholder kun Landsloven. Teksten slutter med kapittel 56 i Landsleiebolken, resten av tekstbæreren er tapt. Ca. 1600 har det blitt lagt til 32 papirblad, og den tapte teksten er skrevet inn på disse. Bare pergamentleggene vil bli omtalt nedenfor.

Gm er datert til 1350–1400. Teksten er skrevet av én skriver frem til lakunen i Landsleiebolken begynner (Storm 1885:446). Oddvar Schmidt mener håndskriftet har trøndersk opphav, nærmere bestemt Nidaros (Schmidt 1987:39).

4.14.1 Kodikologi

Leggene: Gm består i sin nåværende form av åtte legg, og hvert legg har åtte blad, med unntak av første legg med seks blad. Der er første blad skåret vekk før skrivingen ble påbegynt. I legg 6 mangler tredje blad, det vil si blad 45, men dette er senere erstattet. Landsloven begynner på en rektoside.

Rissmønster: Linjerisset er svakt synlig. Skriftspeilet er énspaltet, og det går doble vertikale linjer langs speilets ytterkant som er utfallende, og en enkel linje langs kant mot rygg. Alle de horisontale linjene er utfallende i yttermarg (figur 4:14).

Det er risset 30 linjer på hver side gjennom hele Gm, med 29 skriftlinjer (tabell 4:27), det vil si at teksten er skrevet innenfor speilets rammer. Unntak er en enkeltside der et kapittel er slutt på linje 28, da står linje 29 åpen og neste kapittel begynner på neste side.

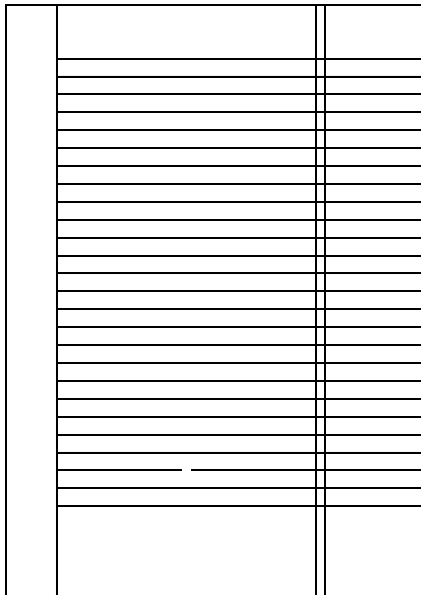
Leggmerking: På hvert leggs siste side er legget nummerert med romertall. Tilsvarende tall er også skrevet inn på neste side, det vil si på førstesiden på neste legg.

TABELL 4:27. *Kodikologiske variabler i Gm.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
1	6	6r–10v	30	29	
2	8	11r–18v	30	29	
3	8	19r–26v	30	29	
4	8	27r–34v	30	29	
5	8	35r–42v	30	29	36r: 28 skriftlinjer
6	8	43r–50v	30	29	
7	8	51r–58v	30	29	
8	8	59r–66v	30	29	

FIGUR 4:14. *Rissmønsteret på rektoside i Gm.*

4.14.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er ikke innholdsfortegnelse foran bolkene i Gm. Bolkinitialene veksler mellom å være 2-, 3- og 4-linjers (tabell 4:28). Teksten med Kjøpebolken og Tjuvbolken er som nevnt tapt, så deres initialer er ukjent.

Kapittelinitialene er i hovedsak 2-linjers, men det forekommer 3-linjers initialer i alle bolkene. Initialenes størrelse bidrar med andre ord ikke til å strukturere teksten i bolker og kapitler.

Plassen avsatt til kapitteltitler er generelt liten. Det er skrevet inn kapittel-titler i hele tekstbæreren.

Initialenes form og stil: Alle initialene er ensfargede røde og dekorert på ulike måter, alt fra pyntestreker og filigran, samt et portrett i Landevernsbolken (illustrasjon 4:19, tabell 4:28). Det er ikke skille mellom bolkinitaler og kapitteinitialer hva gjelder dekor. Etter bolkinitalen følger imidlertid unntaksvis de neste ordene tegnet med farger. Initialenes linjer er grove og ujevne.

TABELL 4:28. *Utforming og dekor på bolkinitalene i Gm*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	3 linjer	Rød	Filigran i indre rom, grønt
Tingfarebolken	3 linjer	Rød	-
Kristendomsbolken	2 linjer	Rød	Kuler
Landevernsbolken	3 linjer	Rød	Stavdekor, grønt, portrett
Mannhelgebolken	3 linjer	Rød	Filigran, grønt
Arvebolken	3 linjer	Rød	-
Jordskiftebolken	2 linjer	Rød	Pyntestreker
Landsleiebolken	4 linjer	Rød, grønn	Stavdekor, pyntestreker
Kjøpebolken	Lakune	-	-
Tjuvbolken	Lakune	-	-

4.14.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms. Overlengdene har ikke løkke, og høy *s* står på linjen. Det er benyttet insulær minuskel *f* uten løkker på sidestavene i hele tekstbæreren.

Den tironiske noten veksler med *ok* i hele tekstbæreren. Notene dominerer i de tre første leggene, deretter jevner forholdet seg ut mellom dem i legg 4, og i legg 5 og 6 dominerer *ok*. Det blir mer bruk av tironisk note i legg 7, mens distribusjonen er jevn i legg 8.

Klassifisering: Skriften kan klassifiseres som en *Textualis* uten avvik. Skrifttegnene har kvadratisk form og luter svakt mot venstre. De enkelte skrifttegnene varierer i utformingen, hvilket vitner om høyt tempo ved skrivingen. Avstanden mellom skrifttegnene og størrelsen på ordmellomrommene varierer også. Jeg vil derfor betegne den kvalitative utførelsen av skriften som en *Currens*.

4.14.4 Oppsummering

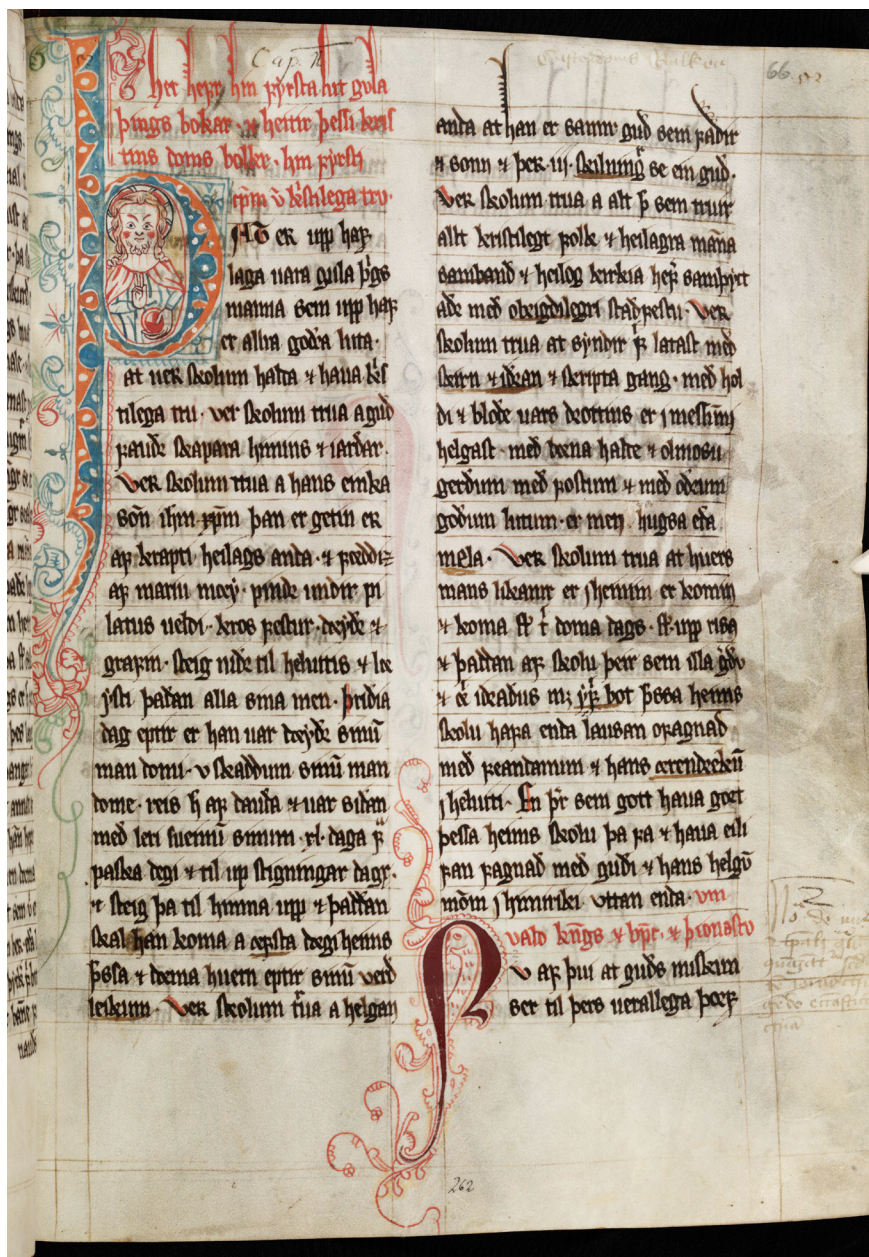
Tekstbæreren fremstår som tilvirket på en konsekvent og regelmessig måte. Tekstens organisering og struktur er imidlertid ikke alltid tydelig siden initialenes størrelser ikke alltid markerer tekstens hierarki, og utførelsen synes rask.

4.15 Gn – Medeltidshandskrift 15

Medeltidshandskrift 15 er et omfattende samlingshåndskrift på til sammen 18 legg som inneholder følgende tekster:

- Hirdloven
- Byloven
- Farmannsloven
- RB-EM 1295, om forhold i Bergen
- RB-HM 1299, stadfestelse av RB-EM 1295
- SK-EM 1282, om handel i Bergen
- RB-HM 1302a, om forhold i Bergen
- RB-HM 1302b, om utlendingers handel
- RB-HM 1304, om våpenbyrd
- RB-HM 1311b, om mynt
- RB-HM 1314a, om gullsmedene i Bergen
- RB-HM 1314b, om klesdrakten
- RB-HM 1316b, om utlendingers toll
- RB-HM 1316c, om kjøpstevne i byene
- RB-ME 1320, om forhold i Bergen
- NG
- Om edens betydning (NGL II:337–338)
- Kardinal Vilhelms forordning om helligdager og kirkegods (NGL I: 454–456)
- Pave Innocens' bekreftelse av Vilh. 1247 (NGL I: 456–458)
- Om åger (kapittel 55, EJK)
- Landsloven
- SK-EM 1280
- SK-EM 1298, for Færøyene
- RB-HM 1303a, om trusler
- RB-HM 1309, om sysselmenn
- SK-HM 1313
- RB-HM før 1306, om sameie mellom ektefeller
- RB-HM 1303b, om håndgangne menns skyldighet
- RB-HM 1310, om ombudsmenns nærvær på tingene
- RB-HM 1311a, om håndgangne menns rettigheter

Håndskriftet er datert til 1305–1320 og er skrevet av én skriver tvers igjennom men i to faser (Storm 1885:698). Storm mener rettskrivningen peker mot en færøysk skriver (1885:699). På bakgrunn av form- og lydverk har også Mikjel Sørliie sluttet at skriveren har vært en færøying som har oppholdt seg i Bergen

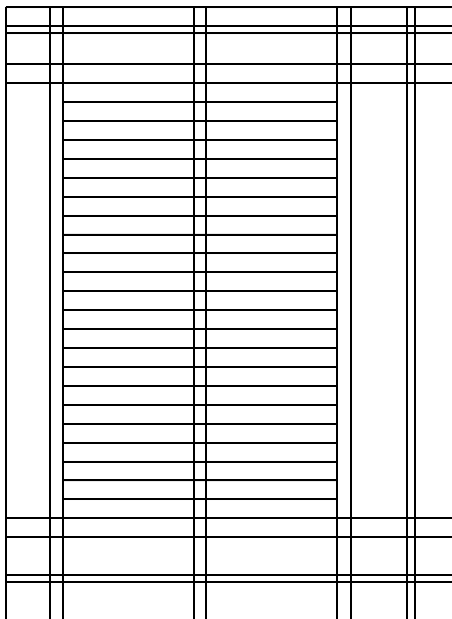
ILLUSTRASJON 4:20. Gn. Medeltidshandskrift 15, 66r. Foto: Universitetsbiblioteket, Lunds universitet.

(1965:64). Det siste begrunnes med en viss påvirkning fra bergensk bymål, alternativt fra forelegget (1965:66). Sørliie antyder at den *sira þronder færøyski* som nevnes som vitne under en overenskomst (DN II, nr. 82), kan være skriveren, som på oppdrag fra biskop Erlend (død 1308) på Færøyene har oppholdt seg ved domkapitlet i Bergen for å skrive lovboken (Sørliie 1965:67). Seip på sin side påpeker at det er flere sørøstnorske målmerker som kan være fra forelegget, og at det også er islandske språktrekk (Seip 1955:229).

4.15.1 Kodikologi

Leggene: Gn utgjør åtte legg, samt fem blad og én side av det niende legget, og hvert av leggene har åtte blad. Gn begynner på håndskriftets niende legg på første blads versoside. Det er ingen lakuner i Gn.

Det må anmerkes at håndskriftet også inneholder legg med 10 blad og 4 blad, og i tillegg er enkeltblad lagt til. Dette hører imidlertid til deler av teksten som er antatt å være skrevet senere, men av samme hånd.

FIGUR 4:15. Rissmønsteret på rektoside i Gn.

Rissmønster: Gn har en tydelig dobbeltlinjet ytre ramme, vist i figur 4:15. Avstanden mellom de to linjene i den ytre rammen er ca. $\frac{1}{4}$ av avstanden mellom skriftlinjene. Et unntak er den doble linjen i fot på bladene 109r og

116v, der avstanden er like stor som mellom de enkelte skriftlinjene. 109r og 116v er det ytterste dobbeltbladet på legg 15, og dette indikerer at de to sidene er risset i ett. Rissmønsteret er ellers gjennomført konsekvent i hele tekstbæreren.

Det er risset 27 linjer på hver eneste side som vist i tabell 4:29. Ett unntak er oppslaget 90v–91r i legg 12, som har 28 risslinjer. Dette tyder at det er risset pr. oppslag etter at legget er brettet. Teksten begynner på andre risslinje, slik at den står innenfor skriftspeilet.

Leggmerking: Det er skrevet inn kustoder på siste side av leggene 9, 11 og 13. Tekstbæreren er senere beskåret i fot, og kustodene kan derfor ha blitt skåret vekk på de andre leggene.

TABELL 4:29. *Kodikologiske variabler i Gn.*

Leggnr.	Blad	Foliering	Risslinjer	Skriftlinjer	Avvik
9	8	61v–68v	27	26	
10	8	69r–76v	27	26	
11	8	77r–84v	27	26	
12	8	85r–92v	27	26	90v-91r: 28 riss-, 27 skriftlinjer
13	8	93r–100v	27	26	
14	8	101r–108v	27	26	
15	8	109r–116v	27	26	
16	8	117r–124v	27	26	
17	8	125r–130r	27	26	

4.15.2 Utforming

Tekstorganisering: Det er ikke innholdsfortegnelse foran bolkene i Gn. Bolkinitialenes størrelse varierer fra 4-linjers til 6-linjers (tabell 4:30). Det er avsatt fra 2 til 5 ekstra linjer til bolktitler.

Kapittelinitialene er i hovedsak 3-linjers, men i nesten alle bolkene er det også 2-linjers eller 1-linjers initialer – disse initialene står nederst på spalten der det bare er én eller to linjer igjen. Det må også anmerkes at Arvetallets første initial er på 5 linjer, og det samme er åttende kapittel i Jordskiftebolken. Plassen som er avsatt til kapitteltitlene er relativt stor, det er gjerne satt av en ekstra linje i tillegg til forrige kapittels utgangslinje. Titlene er skrevet inn i hele tekstbæreren.

Initialenes form og stil: Bolkinitialene er tofarget med filigrandekor som ligner ranker og stengler med blader. De er alle historierte med motiver som illustrerer temaet i den følgende bolken.

Kapittelinitialene er ensfarget med portretter, zoomorfe eller vegetative motiver tegnet inn. De har samme rankedekor som bolkinitalene. Utførelsen er stilsikker og regelmessig gjennom hele tekstbæreren (illustrasjon 4:20).

TABELL 4:30 *Utforming og dekor på bolkinitalene i Gn.*

Bolk	Størrelse	Farge	Dekor
Prologen	6 linjer	Rød, blå, grønn, brun	Historiert med filigran i rødt, blått, grønt, brunt, gult
Tingfarebolken	4 linjer	Rød, blå	Portrett med filigran i rødt, blått, grønt, brunt, gult
Kristendomsbolken	5 linjer	Rød, blå	Portrett med filigran i rødt, blått, grønt, brunt, gult
Landevernsbolken	6 linjer	Rød, blå	Historiert med filigran i rødt, grønt, brunt, gult
Mannhelgebolken	6 linjer	Rød, blå	Historiert med filigran i rødt, blått, grønt, brunt, gult
Arvebolken	6 linjer	Rød, blå	Historiert med filigran i rødt, blått, grønt, brunt, gult
Jordskiftebolken	5 linjer	Rød, blå	Historiert med filigran i rødt, blått, grønt, brunt, gult
Landsleiebolken	5 linjer	Rød, blå	Historiert med filigran i rødt, brunt, gult
Kjøpebolken	6 linjer	Rød, blå	Historiert med filigran i rødt, blått, brunt, gult
Tjuvbolken	5 linjer	Rød, blå	Historiert med filigran i rødt, blått, grønt, gult, brunt

4.15.3 Skrift

Minuskler: Minuskel *a* er toroms. Overlengdene har ikke løkke, bortsett fra på øverste linje av hver side der overlengdene gjerne er forlenget og pyntet med tagger og/eller løkke. Høy *s* står på linjen i alle leggene, men i legg 12, 15 og 17 går den også under, vekslende med høy *s* på linjen. Minuskel *f* er den insulære typen.

Minuskel *r* står på linjen, men det er også forekomster der hovedstaven går under linjen, dette forekommer i leggene 9, 11 og 15. Den tironiske noten er benyttet i hele tekstbæreren, det er bare ett belegg av *ok* i prologen.

Klassifisering: Skriften i Gn kan klassifiseres som en *Textualis* med avvik, idet høy *s* av og til går under linjen. Dette er imidlertid ikke ofte. Også overlengdene har av og til løkke, men jeg anser dette først og fremst å være et dekorativt element som skriveren har benyttet på overlengdene på øverste linje

– slik også underlengdene på nederste linje er forlenget og tilført dekorative elementer. Løkke er ellers ikke benyttet i brødteksten. Skriften er regelmessig utført gjennom hele tekstbæreren, med rektangulære skrifttegn som står tett på hverandre. Den kvalitative utførelsen av skriften betegnes derfor som en *Formata*.

4.15.4 Oppsummering

Det kodikologiske grunnarbeidet og den visuelle utformingen i Gn fremstår som systematisk og konsekvent gjennom hele tekstbæreren, med et forbehold om leggmerkingen. Det tekstlige hierarkiet er tydelig markert gjennom størrelsen på initialene, og dekoren er utført med jevne linjer og fint utformede detaljer. Dette vitner om et høyt kunstnerisk og profesjonelt nivå på illuminatøren.

4.16 Oppsummering og diskusjon

Analysen av de 15 tekstbærerne i gruppe A oppsummeres nedenfor ut fra samme kronologi som analysen for øvrig: Kodikologi, utforming og skrift. Avslutningsvis diskuterer jeg en nivådeling av tekstbærerne etter kvalitative kriterier.

4.16.1 Kodikologi

Leggene: Undersøkelsen viser at standarden for leggene er åtte blad for alle tekstbærerne. Det finnes imidlertid også legg på fire, seks eller ti blad. Kort oppsummert kan det slås fast at

- tekstbærere med bare 8-blads legg er Ee, Ga, Gb, Gc, Ge, Gf, Gh og Gn
- tekstbærere med legg med avvikende antall blad er Bb, Bl, Ec, Fb, Fe, Gg og Gm

Selv i de tekstbærerne med avvikende antall blad i leggene er det legg med åtte blad som dominerer. Det er derfor ingen grunn til å mene at det er skriftmiljøer som har en annen grunnleggende konvensjon knyttet til leggets omfang enn åtte blad. Kanskje er det mer overraskende at såpass mange som åtte av de femten tekstbærerne er konsekvente i bruk av legg på åtte blad. Blant de syv tekstbærerne med avvikende antall blad i leggene, finnes den antatt eldste (Ec)

og antatt yngste (Gm) tekstbæreren. Fenomenet kan derfor ikke nødvendigvis knyttes til en bestemt tidsperiode eller epoke i bokproduksjonen. Det er for øvrig en overvekt av tekstbærere tilknyttet Gulating blant de åtte med konsekvent 8 blad i legget.

I denne sammenhengen er det bare tekstbærerne av Landsloven som er undersøkt. Flere av håndskriftene ovenfor er samlingshåndskrift, og det kan være legg med andre tekster som har avvikende antall blad pr. legg, selv om Landsloven bare har åtte blad pr. legg.

Rissmønster: Et flertall av tekstbærerne har en ytre dobbeltlinjet ramme, og der det er synlig, har disse utfallende linjer. Siden samtlige av de undersøkte tekstbærerne er beskåret ved senere innbindinger, må det tas et visst forbehold når det gjelder hvorvidt det er risset inn en ytre ramme i disse.

- Med ytre ramme er Ee, Fe, Ga, Gb, Gc, Ge, Gf, Gg og Gn
- Uten ytre ramme: Bb, Bl, Ec, Fb, Gh og Gm

Bortsett fra Ga og Gb, som unntaksvis har bolkenes navn skrevet inn mellom de to linjene i den ytre rammen, er det ikke skrevet inn noen form for tekst, hverken i hode eller i fot som kan begrunne disse rammenes praktiske funksjon i noen av tekstbærerne. De synes dermed først og fremst å ha hatt en dekorativ funksjon, noe som ikke var uvanlig i den samtidige europeiske bokproduksjonen. Utvidede rissmønstre ser derfor ut til å ha vært et kjent trekk ved utformingen av en tekstsider også i Norge, men først og fremst som et dekorativt element. Det er for øvrig en overvekt av tekstbærere tilknyttet Gulating som har ytre ramme.

Hva gjelder skriftspeilets øvrige rissmønster, har undersøkelsen avdekket tre hovedtyper:

- Risset har to eller tre utfallende horisontale linjer øverst og nederst på skriftspeilet, og enkle eller doble vertikale utfallende. Dette gjelder Bb, Bl, Ec, Fe, Ga, Gb, Gc, Gf, Gg og Gn
- Risset har, i tillegg til flere utfallende horisontale linjer øverst og nederst på skriftspeilet, to eller flere utfallende linjer på midten av speilet. Dette gjelder Ee, Fb, Ge og Gh
- Rissmønsteret har samtlige horisontale linjer utfallende i yttermarg. Dette gjelder bare Gm

Flere av linjene kan ha hatt støttefunksjoner i forhold til dekorasjoner og margnotater, mens andre, slik som de horisontale utfallende midtlinjene, ikke ser ut til å ha hatt noen funksjon ut over det dekorative element.

Den tekstbæreren som utmerker seg uten å ha et mønster i den forstand, er Gm. Når samtlige av de horisontale linjene er utfallende, kan det se ut som om risseren har mistet perspektivet for det dekorative og stilfulle, og snarere «hyperkorrigerer», det vil si overdriver et element uten å forstå funksjonen. Gm er heller ikke et prakthåndskrift, og er det eneste av de 15 tekstbærerne som er datert til annen halvdel av 1300-tallet. Dette kan bety at konvensjoner for rissmønstre fra første del av 1300-tallet ikke lenger er holdt i hevd, og nye er etablert. Et blikk på andre prakthåndskrifter fra annen halvdel av 1300-tallet fra Island, England og Frankrike, vitner imidlertid om at dekorative riss fortsatt var en del av håndskriftenes estetiske side. Den generelle nedgangstiden i Norge i annen halvdel av 1300-tallet kan imidlertid ha medført at de norske skriptoriene ikke har klart å opprettholde samme høye standard.

Tekstbærere som oppviser et felles rissmønster er Ga, Gb, Gc, Gf og Gn. Eneste unntak her er at Gf har en ekstra vertikal midtlinje risset mellom spaltene. En annen gruppe med felles rissmønster er Bb, Bl og Ec. Unntak er Ec som oftest har tre linjer utfallende oppe og nede på skriftspeilet. De øvrige avviker i mer eller mindre grad når det gjelder hvilke linjer som er utfallende.

Også for rissmønstrene går det et skille mellom tekstbærere som har gjennomført det samme mønsteret i hele tekstbæreren, og de som varierer.

- Konsekvent gjennomført: Bb, Ga, Gb, Gc, Gf, Gm, Gn
- Inkonsekvent gjennomført: Bl, Ec, Ee, Fb, Fe, Ge, Gg, Gh

Gruppen av tekstbærere er her delt i to relativt like grupper. Det er imidlertid verdt å merke seg at tekstbærerne som har et konsekvent gjennomført riss, har, med unntak av Gm, et rissmønster der de to øverste og to nederste horisontale linjene er utfallende, og ingen av dem har utfallende horisontale midtlinjer. Her finner vi også de fem tekstbærerne som har likt rissmønstre: Ga, Gb, Gc, Gf og Gn.

Fordelingen mellom én og to spalter kan oppsummeres slik:

- Én spalte: Bb, Bl, Ec, Ee, Fb, Fe, Ge, Gg, Gm
- To spalter: Ga, Gb, Gc, Gf, Gh, Gn

Blant samtlige 39 bevarte håndskrifter av Landsloven er det en liten overvekt av énspaltet layout: 22 av dem er énspaltet mens 17 er tospaltet.

To spalter utviklet seg som en del av den gotiske skriftkulturen med rektangulære former som strebet oppover. Smalere og tettere skrift lik den gotiske krever kortere linjer for bedre leselighet. Tospaltet layout er derfor et naturlig valg, mens den bredere og åpnere kursivskriften ikke stiller slike krav (Derolez 2003:37). De tettskrevne og rektangulært formede skriftene i Ga,

Gb, Gc, Gf og Gn skrives i to spalter, og dette må regnes som et forventet valg.

Et interessant spørsmål er hvorvidt en skriver velger en eller to spalter på selvstendig grunnlag eller om han følger foreleggets spalteinndeling uten større refleksjon over alternativer. Med selvstendig grunnlag mener jeg at han kan vurdere ulike alternativer basert på opplæring i konvensjoner ved skriptoriet som avhenger av for eksempel pergamentets størrelse eller hvilken type tekst eller skrift det dreier seg om, og basert på egen erfaring. I samlingshåndskriftet NKS 1642 4to, som blant annet inneholder tekstvitnet Ba, har samme skriver vekslet mellom én og to spalter: Først kommer Nyere Gulating kristenrett i to spalter, deretter det som kalles Vikens gamle kristenrett i én spalte. Så følger en rekke retterbøter, Landsloven (Ba), Byloven og Farmannsloven i to spalter, før Hirdloven skrives i én spalte. Denne vekslingen mellom én- og tospaltet layout antyder at skriveren her har fulgt foreleggets spalteinndeling fremfor å følge en egen plan for utformingen av teksten. Skriveren av Gf har skrevet to andre tekstvitner av Landsloven som ikke er med i gruppe A: Bd (AM 302 fol) og Be (AM 305 fol). Bd er skrevet i én spalte, mens Be er skrevet i to. Begge disse er regnet for å være folioformater. Alternativt kan det skyldes en utvikling hos skriveren der han i en tidlig fase har fulgt foreleggets utforming, mens han senere har gjort selvstendige valg. Grunnlaget for et selvstendig valg kan nettopp ligge i formatet og skrifttypen.

På den annen side har vi tekstbærerne Ga, Gb og Gc. Alle er i to spalter, men Ga er i et mindre format. Her kan konvensjoner knyttet til skriptoriet ha vært utslagsgivende for NGL-skriveren, idet han har valgt to spalter uavhengig av pergamentets størrelse. Muligheten er imidlertid også til stede for at han har brukt samme forelegg som han har brukt til Gb og Gc, som altså har hatt to spalter.

Også i Fe, som er regnet som en folio, er skriften rektangulær, i det minste i begynnelsen, men her skrives det i én spalte. Dette resulterer i lange linjer, og spørsmålet er om skriveren har reflektert over forholdet mellom skrift og linjebredde, eller bare har kopiert foreleggets layout, alternativt fulgt en innlært konvensjon. Blant tekstvitnene i gruppe B har skriveren av Bc, i håndskriftet AM 31 8vo, skrevet i to spalter på tross av octavo-formatet. Skriften er her innledningsvis en *Textualis*, men utvikler seg snart til å bli en *Cursiva*. En kan mistenke at forelegget har hatt et større format med en tospaltet layout.

Undersøkelsen viser at kun noen få tekstbærere oppviser det samme antall skriftlinjer på hver eneste side. De øvrige tekstbærerne har avvik i linjeantallet, og dette avviket materialiseres på to forskjellige måter. Den første typen gjelder avvik mellom leggene, men der det er samme antall linjer innad i legget, og den andre typen gjelder tekstbærere med avvik både mellom leggene og innad i legget. Alt i alt kan tekstbærerne grupperes på følgende måte:

- Tekstbærere med samme antall risslinjer på hver eneste side i hele tekstbæreren er Gb, Gc, Gf og Gm
- Tekstbærere med samme antall risslinjer i alle legg, men enkeltavvik innad i de enkelte legg er Bl, Gg, Gh, Gn
- Tekstbærere med avvik både mellom leggene og innad i det enkelte legg, er Bb, Ec, Ee, Fb, Fe, Ga, Ge

I den sistnevnte gruppen er det et stort spenn når det gjelder avvik innad i de enkelte leggene. Bb, Fb og Fe er eksempler på tekstbærere med til dels store avvik, mens Ec, Ee og Ge er eksempler på tekstbærere med bare unntaksvise enkeltavvik.

Videre kan det observeres at noen skrivere skriver over den øverste risslinjen, mens andre skriver under, det vil si innenfor skriftspeilets rammer. Dette kommer frem i de kodikologiske tabellene ved at førstnevnte gruppe har et likt antall riss- eller hjelpelinjer, mens sistnevnte har en risslinje mer enn skriftlinje. Enkelte skrivere er konsekvente, mens andre veksler mellom å skrive over og under.

Det er bare én tekstbærer, Gf, der skriveren skriver oppå øverste skriftlinje i hele tekstbæreren.

I Bb, Bl, Ee, Fe, Ga, Gb, Gc, Gg, Gh, Gm og Gn holder skriveren seg konsekvent innenfor skriftspeilet.

I Ge gjennomfører skriveren første legg med å skrive innenfor skriftspeilet, for deretter å skrive over øverste risslinje. Dette gjøres resten av tekstbæreren med unntak av én side, blad 49v, der skriften står innenfor skriftspeilet. I Fb står skriften over øverste risslinje de første åtte leggene, men fra legg 9 står skriften under. I Ec er det skrevet over øverste risslinje på syv blad i legg 6, ellers er det skrevet under.

Neil Ripley Ker ser skrivning under øverste risslinje som en utvikling som begynte allerede på 1100-tallet (Ker 1960:14). Han mener dette er et resultat av det økende kommentarapparatet i Bibelen som ble skrevet i en ramme rundt den hellige teksten. Derolez (2003:39) ser det som et trekk ved den gotiske stilen, som utover på 1200-tallet utviklet en preferanse for det lukkede rom.

Fra midten av 1200-tallet er det et skille der profesjonelle skrivere skrev under øverste risslinje, mens ikke-profesjonelle fortsatt skrev over øverste risslinje (Ker 1960:14). Ker observerer en veksling mellom over og under øverste risslinje i flere håndskrifter fra denne perioden, og mener dette i enkelte tilfeller skyldes vekslende grad av profesjonalitet hos skriverne, mens det i andre tilfeller kan se ut til å være en utvikling hos samme skriver som arbeider med samme håndskrift over flere år (Ker 1960:14–16). Dette kan stemme med observasjonene fra Ge, der det er tegn til at det har vært flere opphold i skrivearbeidet.

Már Jónsson har i en studie undersøkt i hvilken grad skriverne skriver over eller under øverste risslinje i islandske og norske håndskrifter fra middelalderen. Han ser at blant de eldste er det en overvekt av håndskrifter der det er skrevet over øverste risslinje, men utover på 1300-tallet snur dette, og et flertall skriver under øverste risslinje (2012:238, tabell 5). Det kan derfor se ut som om dette kan knyttes til en kronologisk utvikling. Når det gjelder Gf og Ec, som er de antatt eldste tekstbærerne i det undersøkte materialet, og Ge, som er datert til perioden 1300–1325, kan dette støtte den tidlige dateringen. For Fb blir dette mer uklart. Tekstbæreren er datert til første halvdel av 1300-tallet, og skrivningen over øverste linje kan trekke dateringen bakover i tid. Skriveren kan for eksempel være en eldre skriver som gjør som han er vant til. Alternativt kan han være uerfaren i bokproduksjon og har bare kopiert et eldre forelegg direkte, eller han har rett og slett ikke hatt noen formening om man skal skrive over eller under øverste linje, og har skrevet over for å utnytte plassen best mulig.

I sin undersøkelse nevner for øvrig ikke Már Jónsson tekstbærere der skriveren veksler mellom å skrive over og under øverste risslinje. Siden en stor del av de bevarte norske håndskriftene fra 1200- og 1300-tallet er lovhåndskrifter, er det ikke utenkelig at flere av tekstbærerne som her er undersøkt også er blant hans materiale. De tendensene han mener å se, trenger derfor ikke nødvendigvis være så åpenbare, avhengig av hvordan han har tolket den inkonsekvensen som nå er avdekket i dette materialet.

Av de femten undersøkte tekstbærerne følger majoriteten, det vil si elleve av dem, konvensjonen som synes å ha blitt etablert utover på 1300-tallet med at teksten skrives under øverste risslinje. De fire gjenstående tekstbærerne, Gf, Ge, Ec og Fb, kan representere en eldre periode, særlig Gf, som er gjennomført i å skrive over øverste linje. De tre andre kan tilhøre en overgangsperiode der vekslingen enten kan skyldes uoppmerksomhet, skriverens alder, eller det kan være et uttrykk for at skriveren har en preferanse for den ene formen, mens forelegget har den andre. Men en slik vakling kan også skyldes at slike prinsipper for skrivning ikke er en del av skriverens konvensjon, eller at han har tilhørt et miljø der bevisstheten knyttet til forholdet mellom risslinjer, skriftspeil og skriftlinjer ikke var sterk.

Leggmerking: Syv av tekstbærerne har ikke noen synlig form for leggmerking. Det betyr ikke nødvendigvis at de ikke har hatt det. Siden merking av leggene er informasjon til hjelp for bokbinderen, kan de bevisst ha vært plassert så langt ut i margen av legget at de har blitt fjernet under beskjæring. Men håndskrifter ble ofte bundet om flere ganger, og i slike tilfeller ville det være en fordel om leggmerkingen ble beholdt. Det er derfor vanskelig å avgjøre om det er ført inn leggmerking eller ikke i disse.

Tekstbærerne kan deles inn i følgende grupper ut fra typer leggmerking:

- Ingen leggmerking: Ec, Fb, Fe, Ga, Gb, Gc, Gf
- Alfabetisk: Bb, Bl
- Kustoder: Ee, Ge, Gg, Gh, Gn
- Romertall: Gm

Det som kjennetegner gruppen med alfabetisk merking, er at merkingen ikke er konsekvent gjennomført. I Bl er bare første legg merket, og i Bb er det uklarheter rundt den alfabetiske rekkefølgen i legg 7 og 8. Den alfabetiske merkingen er det dessuten bare Bb og Bl som har av samtlige 39 tekstbærere av Landsloven. Dette kan indikere at disse to tekstbærerne, eller skriveren, har vært tilknyttet en annen skole eller et annet miljø enn de øvrige tekstbærerne.

Den neste gruppen er tekstbærere med kustoder på leggenes siste side. Fem tekstbærere har en slik leggmerking, og ingen av disse har felles skriverhender slik den første gruppen hadde. Det er derfor snakk om uavhengige skriverhender som benytter samme form for leggmerking. Også her må det skilles mellom tekstbærere med konsekvent og inkonsekvent gjennomføring. Ee, Ge og Gg synes å være mest konsekvente, mens Gh og Gn bare har kustoder av og til. Forbehold må her tas for at kustoder har forsvunnet i beskjæringen.

Til sist står Gm alene med markering både på leggets siste side og neste leggs første side. Gm er den yngste av de 15 tekstbærerne som er undersøkt, datert til 1350–1400. Dette betyr at den kan være produsert 20–30 år senere enn de fleste andre tekstbærerne, hvilket fort kan representere et gap i kontinuiteten hva gjelder konvensjoner og praksis i produksjonen av håndskriftene. Et slikt scenario kan forklare hvorfor Gm skiller seg såpass fra de øvrige.

Oppsummering: Undersøkelsen har avdekket at det er få tilfeller der samtlige variabler er utført på samme måte i mer enn én tekstbærer. Likevel er spekteret av variasjon innenfor rammen av de konvensjoner som var gjeldende innen bokproduksjon på 1300-tallet i Europa. Bare én tekstbærer, Gm, skiller seg etter min mening ut. Selv om flere av variablene er felles med de øvrige tekstbærerne, er Gm alene om et særegent rissmønster og den doble leggmerkingen. Spesielt her er at disse variantene ikke er vanlige i skrifttradisjonen, hverken i norsk eller europeisk sammenheng. Slik sett står derfor Gm på siden av den etablerte tradisjonen.

Det er også et visst spenn hva gjelder konsekvens i utføringen av variablene. Tabell 4:31 viser at bare tre tekstbærere, Gb, Gc og Gf, utmerker seg gjennom konsekvent gjennomføring av alle de undersøkte variablene. Tekstbæreren som utmerker seg gjennom inkonsekvent gjennomføring av alle variablene, er Ec. De øvrige fordeler seg i begge disse kolonnene ved å være konsekvente for noen variabler, og inkonsekvente for andre.

TABELL 4:3 I. *Kodikologiske variabler*

	Konsekvent	Inkonsekvent
Blad pr.legg	Ee, Fb, Ga, Gb, Gc, Ge, Gf, Gh, Gn	Bb, Bl, Ec, Fe, Gg, Gm
Skriftlinjer pr.side	Gb, Gc, Gf, Gm	Bb, Bl, Ec, Ee, Fb, Fe, Ga, Ge, Gg, Gh, Gn
Skriftlinjer under eller over øverste risslinje	Bb, Bl, Ee, Fe, Ga, Gb, Gc, Gf, Gg, Gh, Gm	Fb, Ec, Ge

Variasjon i seg selv var normalen i middelalderens håndskriftkultur snarere enn tegn på avvik fra eller sammenbrudd av en norm. I et slikt perspektiv blir den første gruppen som står uten avvik vel så interessant som gruppene med avvik. Det kan vitne om en høyere grad av bevissthet knyttet til skriverarbeidet enn de øvrige tekstbærerne, og denne bevisstheten kan være knyttet til erfaring og godt innlærte konvensjoner. Det er derfor interessant at de tre tekstbærerne Gb, Gc og Gf alle er skrevet av skrivere som har skrevet minst tre tekstvitner av Landsloven, nærmere bestemt NGL-skriveren (Ga, Gb, Gc) og Torgeir Håkonsson (Gf, Bd, Be). Dette viser at de to skriverne er profesjonelle skrivere knyttet til et større, etablert skriptorium.

Blant de andre tekstbærerne viser analysen at avvikene i flere tilfelle er få, kanskje bare ett eller to unntak fra en ellers stabil og konsekvent gjennomføring. Det er interessant at slike avvik i et par av tekstbærerne forekommer etter det første legget, før det stabiliserer seg. I Bb og Ee er det for eksempel et «hopp» i antall linjer pr. side fra det første legget til det andre, fra henholdsvis 19 til 24 skriftlinjer, og fra 29 til 32 skriftlinjer. Det kan representere en tendens hos disse skriverne til å anstrenge seg litt mer innledningsvis for å kopiere foreleggets særegenheter eller konvensjoner som ikke er en del av hans eget repertoar, for deretter å falle tilbake til «gamle» vaner etter hvert, slik Lindblad har argumentert for (1954:ix–x). Et slikt syn impliserer at skriveren selv risser sine legg, og at han gjør det fortløpende etter hvert som han er ferdig med å skrive det forrige. Dette peker også i retning av at skriverne har tilhørt mindre skriptorier der konvensjoner knyttet til bokproduksjon ikke har vært godt innarbeidet.

4.16.2 Utforming

Tekstorganisering: Flere elementer bidrar til den visuelle utformingen av en tekstside. I undersøkelsen er bruk av innholdsfortegnelse og hierarkisk inndeling av tekstnivåer undersøkt.

Tekstbærere med eller uten innholdsfortegnelse fordeler seg slik:

- Med innholdsfortegnelse: Ee, Fe, Ga, Gb, Gc, Ge, Gg
- Uten innholdsfortegnelse: Bb, Bl, Ec, Fb, Gf, Gh, Gm, Gn

Det er en jevn fordeling av tekstbærere med og uten innholdsfortegnelse. Imidlertid har ikke alle tekstbærerne innholdsfortegnelse foran alle bolkene. Tre tekstbærere, Ee, Gc og Fe, mangler innholdsfortegnelse foran en eller to bolker.

I Ee er innholdsfortegnelsen plassert foran prologen, og inneholder titler til både prolog, Tingfarebolke og Kristendomsbolke. Dette må derfor regnes som en bevisst redigering av de innledende bolkene ved at de er slått sammen til én bolke. Gc mangler også innholdsfortegnelse foran Kristendomsbolken, men på grunn av lakune i Gc, vites ikke hvorvidt det har vært innholdsfortegnelse til Tingfarebolken. I to tekstbærere i gruppe B, Ed og Ef, er det imidlertid også en foranstilt innholdsfortegnelse som i Ee, der titlene til prolog, Tingfarebolke og Kristendomsbolke er samlet under ett. Dette peker derfor mot et bevisst strukturelt grep. Jeg vil komme tilbake til dette i kapittel 5 der tekststrukturene blir diskutert.

Et annet viktig trekk i tekstorganiseringen er den hierarkiske strukturen i teksten. Dette kan markeres ved hjelp av ulike størrelser på initialene, og, eller alternativt, bruk av ulike stiler på initialene. I denne omgangen vil hierarkisk markering ved hjelp av størrelsen på initialene bli oppsummert, og undersøkelsen har vist at tekstbærerne kan deles inn i to grupper:

- Konsekvent markering: Fe, Ga, Gb, Gc, Gf og Gn
- Inkonsekvent markering: Bb, Bl, Ec, Ee, Fb, Ge, Gg, Gh, Gm

Bare seks av tekstbærerne har et konsekvent skille mellom bolke- og kapitellinitialer, i den forstand at samtlige bolkeinitialer er større enn kapitellinitialene. Her må det presiseres at Fe skiller seg ut fra de andre tekstbærerne ved at Jordskiftebolken begynner der de øvrige har kapittel 8 i Jordskiftebolken, mens det som ellers er kapittel 1, har vanlig kapitellinitial. Det vil si at de første syv kapitlene i Fe står som en del av Arvebolken. Ifølge NGL II gjelder denne inndelingen også Fa og Fd (NGL II:92, n. 29). Dette er et interessant strukturelt avvik, særlig fordi det kan se ut som om bare tekstbærere knyttet til Frostating lagdømme har en slik strukturering.

En nærmere titt på dette forholdet i Jordskiftebolken i de øvrige tekstbærerne i gruppe A, viser at bare åtte av dem, Bl, Ee, Ga, Gb, Gc, Ge, Gf og Gg, markerer den bolkestrukturen som angis i NGL helt konsekvent. En tekstbærer, Gn, har en tydelig inndeling både ved kapittel 1 og kapittel 8 med en 5-linjers initial begge steder. Tre tekstbærere, Fb, Gh og Gm har ikke noen mar-

kering på noen av stedene, slik at hele Jordskiftebolken i den forstand fremstår som en del av Arvetallet. Det må her bemerkes at alle disse tre tekstbærerne har en inkonsekvent markering av strukturen, slik at det er flere bolker som ikke er markert gjennom større initial hos disse. Ec har en 4-linjers initial ved kapittel 8, og bare 3-linjers ved kapittel 1. Bildet er altså mer nyansert enn det som fremkommer av NGLs variantapparat. Spørsmålet er om denne strukturvarianten kan skyldes en felles oppfatning blant skriverne av at de syv første kapitlene tematisk hører hjemme i Arvebolken, eller om det er en grafisk levning fra et tidligere felles forelegg som har hatt en bolkstruktur som i Fe.

Kapittel 8 i Jordskiftebolken er samme kapittel som står i den eldre Gulatingens lovens kapittel 265, blad 112v. Dette kapittelet innleder her en ny bolk og har en forstørret initial på 3 linjer mot de øvrige kapitlenes initialer på 2 linjer. Tittelen lyder *Her hefr upp oðals brigði*, og angir dermed også her at et nytt tema begynner. Muligheten er derfor til stede for at den uthevede initialen i tekstbærerne av Landsloven er en grafisk levning fra en eldre lovbok der dette kapittelet har innledet en ny bolk.

Når det gjelder de tre som ikke har noen visuell markering hverken ved kapittel 1 eller kapittel 8, kan også gjerne skyldes tilfeldigheter, siden manglende strukturell markering også oppvises ved andre bolker i disse tekstbærerne. Dette kan implisere en generell manglende forståelse eller avvikende oppfatning av grafiske virkemidlers funksjon for tekststrukturen eller av tekststrukturens betydning.

Det kan imidlertid også være andre årsaker til at enkelte kapitler utenom bolkinitalene er fremhevet enn en hierarkisk nivåinndeling. Det enkelte kapittelet i seg selv kan være ansett som viktig, og har derfor en større, mer synlig initial. For eksempel er Arvetallet, som er Arvebolkens midterste del, i alle tekstbærerne unntatt Bb og Fb, markert med større initial ved Arvetallets begynnelse. Kapittelet om hvalfangst er også markert med større initial i enkelte tekstbærere, som Ec. Det kan være at skriverne av disse tekstbærerne uavhengig av hverandre har ansett dette kapittelet for å være viktig, men det er likevel grunn til å merke seg om ett bestemt kapittel er fremhevet i flere enn en tekstbærer. Det kan indikere en forbindelse mellom tekstbærerne i form av et felles forelegg i et tidligere avskrivningsledd.

Initialenes form og stil: Det er tegnet inn initialer i alle de undersøkte tekstbærerne. Det er imidlertid ikke sikkert at alle initialene er tegnet inn samtidig med at teksten ble skrevet. I det følgende vil jeg først diskutere bolkinitalenes form og stil, deretter kapittelinitialenes.

Utformingen av bolkinitalene varierer fra rikt malte og illuminerte initialer til enkle, ensfargede initialer. Jeg har registrert følgende typer:

- Initialer på malt «ramme»: Gb
- Historierte initialer med filigrandekor: Gn
- Ens- eller tofarget initial med filigrandekor: Bb, Bl, Ec, Fe, Gc, Ge, Gf
- Ensfarget initial uten filigrandekor: Ee, Gg, Gh, Gm

I Ga er det ikke tegnet inn bolkinitaler, og i Fb er initialene såpass slitt at det er vanskelig å si noe sikkert om dekoren ut over at det skimtes rødt blekk til initialen.

Initialtypen i Gb er en velkjent form i europeisk bokproduksjon på 1200- og 1300-tallet. I de profesjonelle bokproduksjonsmiljøene i Paris utviklet denne formen seg fra slutten av 1100-tallet, og den ble spredt derfra ut over hele Europa. Rouse og Rouse (2000:26) mener å se klare spor etter metode og rutine i håndskriftene fra Paris, slik som sammenstillingen av kommentarer og hovedtekst, og bruk av ett enkelt sett linjeriss for glosser og tekst i håndskrifter fra Paris i denne perioden. Det er ikke bare det at disse konvensjonene utviklet seg, men også at de ble spredd vidt som indikerer en sentralisert, organisert produksjon av en større mengde. Over hele Europa ble form og stil fra Paris-miljøene kopiert og adaptert. Bolkinitalene i Gb er også et resultat av dette, og vi finner nærmest identisk utformede initialer som i Gb i andre samtidige håndskrifter hva gjelder fargebruk og utforming, for eksempel i det engelske *York Psalter* (Add MS 54179, British Library, fra ca. 1260)² og i et eksemplar av dekretalsamlingen *Liber Extra* produsert i Italia (Cod. Sang. 742, Stiftsbibliothek St. Gallen, fra 1250–1350)³. Det må også nevnes at blant fragmentene i NRA 35a, som stammer fra ytterligere et håndskrift av Landsloven skrevet av NGL-skriveren, er også denne typen initialer tegnet inn. Det betyr at to av de fire håndskriftene NGL-skriveren har skrevet, har denne typen påkostede initialer. Dette indikerer et samarbeid med en fast illuminatør, i hvert fall for disse to håndskriftene.

Historierte bolkinitaler viser personer med handlinger som skal illustrere innholdet i den kommende bolken, og slike finnes bare i Gn. Filigrandekoren er flerfarget og nærmest vegetativ i sin utforming lik stengler og blader, og strekker seg utover i margene.

Den største gruppen bolkinitaler er de en- eller tofargede med filigrandekor. Her skiller Gf seg i vesentlig grad fra de øvrige ved at høyre side av initialen er fylt av de første ordene i teksten i initialstørrelse. Også Ec har rik filigrandekor i initialenes hulrom, av samme type som Gf. Det er forøvrig en forskjell i hvor stor flate filigrandekoren legger beslag på. Mens dekoren i Bb,

---

2 http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?index=5&ref=Add_MS_54179

3 <http://www.e-codices.unifr.ch/en/csg/0742/400/0/Sequence-656>

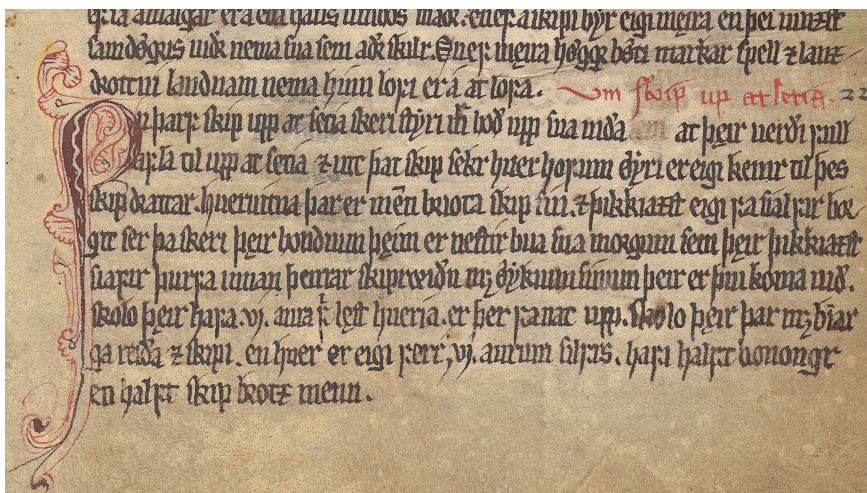
deltvis Bl, og Gc og Ge har dekor tett langs initialens staver, fyller dekoren i de øvrige både initialens hulrom og strekker seg utover i margene.

Til slutt står gruppen med bolkinitialer uten dekor. Disse fire tekstbærerne er også blant dem som har en inkonsekvent markering av tekststrukturen gjennom størrelsen på initialene. Dette kan vitne om en generell nedprioritering av visuelle virkemidler, i den forstand at det er tekstens innhold som har vært viktigst, ikke utseende eller hvordan teksten er presentert.

Kapittelinitialene kan deles inn i to typer:

- En- eller tofargede initialer med filigrandekor: Bb, Bl, Ec, Fb, Fe, Gb, Gg, Gn
- En- eller tofargede initialer uten filigrandekor: Ee, Ga, Gc, Ge, Gh, Gm

Blant initialene med filigrandekor skiller særlig Gn seg ut. Filigrandekoren har samme vegetative motiver som bolkinitialene, og flere av initialene har zoomorfe motiver, som fugler eller dyrehoder, i initialens hulrom. Slike initialer er det få av i lovhåndskriftene generelt, men blant tekstbærerne i gruppe B, finnes initialer med svært lik dekor i Gp (HS Isl. Perg. 4:o 29), datert til 1300–1350. Flere av initialene er fylt med portretter og den ytre filigrandekoren har mange likheter med dekoren i Gn, faktisk i så stor grad at man kan snakke om samme hånd eller samme miljø. Kapittelinitialen har også samme burgunder farge og dekor i rødt som Gn (illustrasjon 4:21).

ILLUSTRASJON 4:21. Initialdekor i Gp. HS Isl. Perg. 4:o 29, bl. 39r. Reproduksjon: Andrea Davis Kronlund, Kungliga Biblioteket.

Initialer med filigrandekor utbredt i margene finnes i Ec, Fe, Gb og i begrenset grad på de to dekorerte initialene i Gg, mens initialer med dekor avgrenset til initialenes hulrom og langs stavene finnes i Bb, Bl og Fb.

Gruppen med kapitellinitialer uten filigrandekor er relativt stor. Disse har imidlertid ofte ekstra pyntestreker, kuler eller andre former tilknyttet stavene.

Det er påfallende at av de tre tekstbærerne som er skrevet av samme hånd, Ga, Gb og Gc, har bare Gb filigrandekor på kapitellinitialene. I Ga og Gc står de udekorert. I bokproduksjonsmiljøene i Paris var det ofte egne filigrantegnere. Det kan synes som om dette er tilfelle her også. Kombinert med de ulike stilene på bolkinitalene, peker dette mot at Gb er blitt til i, eller sendt til, et bestemt miljø for å bli dekorert, mens Ga og Gc ikke er det, eller at den personen som utførte dekoreringen av Gb ikke var tilgjengelig da Ga og Gc ble produsert. Initialene på fragmentene i NRA 35a har også filigrandekor på kapitellinitialene slik som Gb. Det kan bety at den illuminatøren som lagde initialene i disse to håndskriftene, også tegnet filigrandekoren.

Det er store likheter mellom dekoren i Gb og Gf, med lange løkkeformede tråder som ender i spiraler. Men der trådene ofte ender i såkalte froskeegg i Gf, er det i Gb gjerne form av en plante- eller blomsterlignende utvekst, gjerne med blondkant. Linjene og sirkelene er jevne. I Fe mangler de store buene og løkkene, det er snarere stengler eller tentakler som strekker seg ut. Linjene er ikke alltid like jevne som i Gb og Gf.

En vesentlig forskjell mellom Gb og Gf er imidlertid bolkinitalene. Gf har filigrandekor også på bolkinitalene, dessuten er den resterende plassen til høyre for initialen fylt med resten av innledningsordene formet som kapitellinitialene i en *display*-layout. Også i Gm forekommer unntaksvis de første ordene etter bolkinital fremhevet i farger, men ikke med samme filigrandekor og stilsikkerhet som i Gf. Denne formen har skriveren av Gf, eller den illuminatøren han eventuelt samarbeidet med, gjennomført også i de to andre tekstbærerne av Landsloven han har skrevet, Bd og Be. Jeg har ikke registrert andre hånd-skrifter produsert i Norge med en slik layout på dette kvalitative nivået. Dette kan synes overraskende, siden dette var en velkjent og etablert type utforming i europeisk materiale i flere hundre år før disse tekstene ble skrevet. Allerede i *The Lindisfarne Gospels* (British Library Cotton MS Nero D.IV) fra 700-tallet, er feltet til høyre for den store initialen fylt med de påfølgende ordene i uthevet format. Filigrandekoren slik den fremkommer i særlig Gb og Gf, er et av Paris-miljøenes kjennetegn fra 1200-tallet, og denne typen initialer er å finne i håndskrifter over hele Europa, også i norske.

Gg står litt alene i denne sammenhengen. Dekoren er enklere og mindre overdrevet enn i de tre andre. Siden bare to av kapitellinitialene har filigrandekor, må man spørre om dette kan ha blitt tegnet på senere. Alternativt kan skriveren selv ha tegnet inn dekoren som en anvisning til en senere deko-

ratør, siden det bare er initialene på første side av legg 1 og 2 som er tegnet inn.

Bare tre av tekstbærerne skiller mellom hierarkiske nivåer i initialenes stiltype: Gb, Gf og Gn. Dette betyr at initialene ikke bare er større, men at nivåene er markert med en annen, mer utviklet og avansert stiltype på bolkkinitialene. Ifølge Derolez (2003:41) var også dekoren et strukturerende element i europeisk bokdesign, og illuminerte, flerfargede initialer sto høyere i den hierarkiske strukturen enn enklere stilistisk dekorerte initialer. Gb, Gf og Gn føyer seg dermed inn i en samtidig europeisk tradisjon der bevisstheten og ressursene for slik dekor var tilgjengelig.

Oppsummering: Gjennomgangen av tekstbærernes utforming, viser mye felles, men også enkelte individuelle avvik. Som for de kodikologiske variablene, er det interessant å kartlegge i hvor stor grad de enkelte variablene er gjennomført konsekvent i hele tekstbæreren. I tabell 4:32 er et utvalg variabler stilt opp. Det må bemerkes at de variablene som mangler totalt i enkelte tekstbærere, også kan regnes som konsekvente i gjennomføringen.

Tekstbærere med en konsekvent gjennomføring av alle variablene er Ga, Gb, Gf og Gn, mens de øvrige tekstbærerne for det meste er inkonsekvente i gjennomføringen, selv om de alle er konsekvente på enkeltvariabler.

TABELL 4:32. *Utforming ut fra konsekvent gjennomføring.*

	Konsekvent	Ikke konsekvent	Mangler
Innholdsfortegnelse	Ga, Gb, Ge, Gg	Ee, Gc, Fe	Bb, Bl, Ec, Fb, Gf, Gh, Gm, Gn
Hierarkisk struktur	Fe, Ga, Gb, Gc, Gf, Gn	Bb, Bl, Ec, Ee, Fb, Ge, Gg, Gh, Gm	-
Dekorerte initialer	Ec, Fe, Ga, Gb, Gc, Gf, Gn	Bb, Bl, Fb, Ge, Gg, Gm	Ee, Gh

Det mønsteret som den kodikologiske undersøkelsen har avdekket, underbygges i undersøkelsen av utformingen. Gf, Ga, Gb, Gc og Gn peker seg ut som tekstbærere produsert i et miljø med store ressurser og profesjonalitet knyttet til utforming og layout. I den andre enden av skalaen står Bb, Bl, Fb, Gh og Gm med stor grad av inkonsekvens og et mindre profesjonelt grep om utformingen. Det er grunn til å tro at skriverne selv har tegnet initialer, noe som peker mot mindre skrivermiljøer med mindre ressurser og innarbeidede konvensjoner for tekstlig utforming.

4.16.3 Skrift

Minuskler: I samtlige tekstbærere benyttes toroms minuskel *a*. I to av dem veksler det imidlertid med alternative former. I Bl blir ettroms *a* benyttet i stadig økende grad gjennom tekstbæreren. I Ge veksler det regelmessig med *a* med åpen hals. Den sistnevnte graftypen er ikke en del av Derolez' klassifiseringsrepertoar, og har sånn sett ingen betydning for klassifiseringen. Bruken av toroms *a* gjør at jeg i henhold til Derolez' seks kategorier kan utelukke alle kategoriene unntatt *Textualis* og *Cursiva antiquor*.

Høy *s* på linjen benyttes konsekvent i Ec, Ee, Ge, Gf, Gg, Gh og Gm. I de øvrige tekstbærerne veksler høy *s* med å stå enten på eller under linjen. Bare *Cursiva antiquor* tillater toroms *a* og høy *s* under linjen, men den krever dessuten løkke på overlengdene, og det har bare Fb, Fe og Gh sporadiske forekomster av. Kategorien *Semihybrida* tillater *s* under linjen og overlengder uten løkke, men krever ettroms *a*, og bare Bl tenderer i denne retningen med en veksling mellom ettroms og toroms *a*. For de øvrige, Bb, Ga, Gb, Gc og Gn, med toroms *a*, overlengder uten løkke og høy *s* vekslende på og under linjen, er det ingen kategori som passer eksakt, men slik jeg ser det ligger de nærmest *Textualis*, selv om høy *s* altså vekslende går under linjen.

Høy *s* under linjen er vanlig i norske diplomer, og kan peke mot at skriverne har vært mer vant til å skrive brev enn lengre, mer formelle tekster. Dette kan være forklaringen for flere av tekstbærerne, i og med at det er skrevet inn retterbøter etter Landsloven, ofte i en stil nærmere *Cursiva* med ettroms *a*.

Toroms *a* i kombinasjon med høy *s* under linjen er ellers karakteristisk for engelsk skrift (Parkes 1979). Dette kan dermed være ytterligere et tegn på påvirkningen fra engelsk skriftkultur i hundreårene etter at det latinske alfabetet ble innført i Norge, slik flere har påpekt (Seip 1954:1; Berg 2010; Gullick 2010). Fenomenet med høy *s* under linjen i de norske lovhåndskriftene kan derfor finne sin forklaring her.

Karolingisk minuskel *f* er bare påvist sporadisk i Fe. I de øvrige er den insulære typen med hovedstav under linjen benyttet gjennomført. Sammen med bruk av insulær *v* er innslagene av insulære skrifttegn forklart med den nære kontakten mellom Norge og England i forbindelse med kristningen og innføring av latinsk skriftkultur i Norge (Seip 1954:1). Dette gjelder imidlertid bare for norrønt språk, ikke latin. Der ble karolingisk *f* benyttet.

I Gammelnorsk Homiliebok, skrevet på norrønt ca. 1200–1225 og knyttet til augustinermiljøet rundt bispesetet i Bergen, er det gjennomført karolingisk *f*. Dette håndskriftet er imidlertid over 100 år eldre enn mange av tekstbærerne som undersøkes her. Den dominerende bruken av insulær *f* i norske middelalderhåndskrifter kan dermed peke mot en konvensjon som er blitt etablert

i løpet av 1200-tallet. I svenske og danske middelalderhåndskrifter ble karolingisk *f* benyttet også i tekster på folkespråket.

Dette betyr at minuskel *f* ikke kan benyttes ved klassifisering av skrift i denne analysen, og bare høy *s* kan tjene som kriterium.

Undersøkelsen viser at løkke på overlengdene er lite anvendt, den forekommer bare sporadisk i Fb og Fe, mens i Gh forekommer den regelmessig, særlig i de siste leggene.

Klassifisering: Alt i alt kan tekstbærerne deles inn i to hovedgrupper. Den første gruppen består av tekstbærere der alle kriteriene for klassifisering som *Textualis* er oppfylt. Herunder hører Ec, Ee, Ge, Gf, Gg og Gm. I den andre gruppen finner vi resten av tekstbærerne der det veksles mellom høy *s* på og under linjen i mer eller mindre grad, og tre med enkelte forekomster av løkke på overlengdene. Dette betyr at de ikke hører hjemme i noen av Derolez' kategorier. Man kan heller snakke om en særegen norsk kategori med en mulig innflytelse fra engelsk skrift, eller at skriverne blander inn trekk fra diplomskrift.

Den kvalitative utførelsen av skriften fordeler seg som følger:

- Formata: Ga, Gb, Gc, Gn
- Libraria: Ec, Ee, Fb, Fe, Ge, Gf, Gg
- Currens: Bb, Bl, Gh, Gm

Fordelingen er relativt jevn, med en liten overvekt av *Libraria*. Det er verdt å merke seg at de tekstbærerne som oppfyller alle krav til *Textualis* er i kategorien *Libraria*, så nær som Gm.

At flere skrivere i utgangspunktet har forsøkt en formell stil, viser at skriverne har tilstrebet et profesjonelt uttrykk, hvilket gir en indikasjon på hvilken status Landsloven har hatt. At intensjonen ikke har holdt gjennom hele produksjonsprosessen, med manglende konsekvens i gjennomføringen, kan tyde på at skrivernes egne konvensjoner ikke har omfattet en konsekvent formell stil, og at de har hatt liten erfaring og rutine knyttet til å skrive lengre tekster.

4.16.4 Avsluttende diskusjon og nivådeling

De undersøkte variablene er for de fleste tekstbærernes del utført i tråd med konvensjoner som kan gjenfinnes i den samtidige europeiske bokproduksjonen. Samtidig er det store individuelle variasjoner i kodikologi, utforming og skrift. Dette kan bety at flere skriftmiljøer har vært involvert i produksjonen av de 15 tekstbærerne, eller at skriftmiljøene ikke har vært så store og etablerte at felles konvensjoner er innarbeidet hos skriverne.

Analysen viser at det er få av tekstbærerne som har et konsekvent og gjennomført stilnivå på utførelsen av de utvalgte variablene. I dette ligger en kvalitativ vurdering, basert på min argumentasjon i kapittel 3.5.1 om at regelmessighet og systematikk er å anse som kriterier for profesjonalitet. Det fremkommer imidlertid ofte et samsvar når det gjelder konsekvens og utførelse av de forskjellige variablene. En tekstbærer som har en konsekvent og regelmessig gjennomføring av de kodikologiske variablene, har gjerne også en konsekvent og regelmessig gjennomføring av skriftlige variabler. De største forskjellene er knyttet til tekstorganisering og utsmykning. Der enkelte tekstbærere har stilsikkert dekorerte initialer i flere farger, har andre enkle innskrevne initialer med lite dekor. Det er et mønster at tekstbærere med konsekvent gjennomføring av de undersøkte variablene, også holder et høyt stilsikkert nivå i utførelsen av disse.

På bakgrunn av de resultatene som har fremkommet ovenfor, kan tekstbærerne deles inn i tre nivåer ut fra min vurdering av profesjonalitet, der kriteriene er stilsikkerhet, rutine og konsekvens.

Nivå 1: Ga, Gb, Gc, Gf, Gn

Nivå 2: Ec, Ee, Fe, Ge, Gg

Nivå 3: Bb, Bl, Fb, Gh, Gm

Tekstbærerne på nivå 1 utmerker seg ved at variablene er utført med en høy grad av rutine, stilsikkerhet og konsekvent gjennomføring på alle plan gjennom hele tekstbæreren. Det er få eller ingen avvik, i den forstand at den utførelsen man ser i begynnelsen av tekstbæreren er lik utførelsen i slutten av tekstbæreren. Alle er tospaltet og med en ytre ramme rundt skriftspeilet. Det er mulig at det har vært flere personer involvert i skriving og dekor av tekstbærerne, hvilket peker i retning av større, etablerte skriftmiljøer. Den mest påfallende forskjellen blant tekstbærerne er de ulike stilartene på bolkinitalene.

Tekstbærerne på nivå 2 oppviser også en høy grad av rutine. Det er imidlertid større inkonsekvens og avvik underveis i tekstbærerne, slik som skriftbildet som endres i Ec, Fe og Ge, og et enklere stilnivå på initialdekoren i Ee, Ge og Gg. Det er ikke like sannsynlig at det har vært flere personer involvert i produksjonen av tekstbæreren. Det er flere variabler som er felles for tekstbærerne, selv om det også er unntak. De har alle énspaltet sidelayout, innholdsfortegnelse (unntak Ec) og bruk av kustoder (unntak Ec).

På nivå 3 er det en større grad av inkonsekvens. Skriftbildet endres underveis, og teksthierarkiet er ikke tydelig markert med initialenes størrelser i noen av disse tekstbærerne. Dette vitner om mangel på rutine og en mindre tydelig bevissthet knyttet til visuelle variabelers funksjon for tekstorganiseringen. Det er tre ulike typer leggmerking og det er flere forskjellige typer rissmønstre. Og

alle tekstbærerne mangler en ytre ramme på risset. Initialenes utforming og dekor er enkel og ujevn, og bærer med få unntak preg av at skriveren selv kan ha tegnet dem inn uten å legge for mye arbeid i det, eller at de er tegnet inn senere. Det er bare på dette nivået vi finner tekstbærere med løkke på overlengdene.

Nivådelingen kan kort sammenfattes med at jo større grad av samsvar i utførelsen av de undersøkte variablene, jo bedre kvalitativ gjennomføring av de samme variablene. I den andre enden viser det seg at jo større variasjon i variablene, jo lavere konsekvens og kvalitet på utførelsen.

Jeg har tidligere tatt et forbehold om dateringen av håndskriftene, siden de alle er datert innenfor et relativt begrenset tidsrom. Det er likevel en interessant tendens at tekstbærerne på nivå 1 er datert til første fjerdedel av 1300-tallet, på nivå 2 er det en litt større spredning der Ec er datert til slutten av 1200-tallet, mens Fe og Gg kan være så sene som nærmere 1350-tallet. På nivå 3 finner vi de yngste tekstbærerne med et tyngdepunkt rundt 1350. Selv om usikkerheten knyttet til datering er stor, er det likevel grunn til å påpeke muligheten av et diakront perspektiv på produksjonen av Landsloven. Dette vil bety at tekstbærerne på nivå 3 kan ha vært produsert i tilknytning til samme skriftmiljø som en eller flere av tekstbærerne på nivå 1 eller 2, men der konvensjonene over tid er endret som følge av for eksempel redusert ressurstilgang eller lavere produksjonsfrekvens.

I lys av avhandlingens mål om å etablere ny kunnskap om relasjonen mellom håndskriftene, finner jeg ingen direkte holdepunkter som peker i retning av at de 15 er produsert ved det samme skriptoriet. De ulike kvalitative nivåene peker snarere mot flere skriftmiljøer, og også håndskrifter fra gruppe B kan være produsert sammen med håndskrifter fra gruppe A, slik dekoren i Gn og Gp indikerer. Uthevelsen av kapittel 8 i Jordskiftebolken i flere av tekstbærerne kan også springe tilbake til et felles forelegg der en slik uthevelse sto. Dette trekket oppvises i tekstbærere på tvers av de tre nivåene.

5. Tekstvitnene

På tekstvitnenivået rettes perspektivet mot tekststrukturen i de 15 utvalgte håndskriftene i gruppe A. Som analyseverktøy har jeg utviklet en ny metode der grafiske elementer som initialer og eventuelle kapiteltitler avgrensner hvert enkelt kapittel. Kapitlet utgjør komponenten som tekststrukturen er bygget opp av. Kapitlene i de 15 tekstvitnene er registrert i en strukturtabell slik at variasjon mellom de enkelte tekstvitnene kan identifiseres (vedlegg 11). Fellestrekk i strukturvariasjonen danner mønstre som igjen kan belyse spørsmål knyttet til avhandlingens mål om å etablere ny kunnskap om relasjonen mellom håndskriftene av Landsloven. Utgangspunktet er observasjoner knyttet til struktureringen av to kapitler i Mannhelgebolken og Landsleiebolken. Ti av tekstvitnene har hele eller deler av Mannhelgebolkens kapittel 22 plassert i Landsleiebolken i tilknytning til kapittel 37, mens fem av dem har en del av Landsleiebolkens kapittel 37 plassert i Mannhelgebolken i tilknytning til kapittel 22. Eventuelle andre strukturelle fellestrekk mellom tekstvitnene fremkommer i strukturtabellen, og strukturvariantenes plassering og opprinnelse beslyser spørsmål knyttet resepsjon og tradering av håndskriftene. Metoden er skissert i kapittel 3.3 og 3.5.2.1, og repeteres også kort nedenfor.

Tekststudien består av tre deler: strukturanalyse, variantanalyse og kontekst. I strukturanalysen undersøkes tekststrukturen i hver bolk i den hensikt å identifisere ulike typer strukturvarianter. Variantanalysen utgjør en dybdestudie av utvalgte strukturvarianter. Jeg har transkribert de aktuelle tekstdelene fra hvert tekstvitne og satt dem opp som parallelltekster (vedlegg 1-9) sammen med en oversettelse, basert på Taranger (1915). Variantanalysen omfatter innhold og plassering av de aktuelle variantene, deres opprinnelse, samt en diskusjon om variantenes betydning for relasjonen mellom tekstvitnene i form av en

gruppering. Den siste delen, kontekst, består av tre mindre delstudier av innholdsfortegnelse, lagtingsreferansene og sammensetningen av andre tekster i samme tekstbærer. Innholdsfortegnelse er også transkribert og står i vedlegget bak i boken.

Strukturvariasjon kan skyldes flere forhold knyttet til traderingen og skri-
vernes resepsjon av teksten. Disse er sammenfattet i tre prinsipper som tjener
som veiledning for fortolkningen av strukturvariasjon: Distribusjonsprinsippet,
tilgangsprinsippet og autoritetsprinsippet (kapittel 3.5.2.1)

Mens tekstbærerne i kapittel 4 er analysert hver for seg, inntar dette kapit-
telet et helhetlig, komparativt perspektiv der tekststruktur og tekstlig kontekst
i hvert enkelt tekstvitne anses som uttrykk for en tekstkulturs oppfatning og
forståelse av tekstverket Landsloven.

Analysen er gjennomført på de 15 tekstvitnene i gruppe A, men de øvrige
24 tekstvitnene av Landsloven i gruppe B trekkes også inn for sammenligning.
Dette er relevant for å vurdere en variants distribusjon med tanke på gruppe
A som en egen undergruppe eller lukket resensjon avgrenset fra tekstvitnene i
gruppe B. Jeg minner derfor om oversikten over samtlige håndskrifter og deres
sigla gitt av Keyser og Munch, som er oppgitt i tabell 1:1, side 5.

5.1 Strukturanalyse

Tekststrukturen i de 15 tekstvitnene presenteres bolk for bolk slik disse fremstår
i strukturtabellen (vedlegg 11), der rekkefølgen og avgrensningen av hvert
enkelt kapittel i de 15 tekstvitnene er registrert. Utgangspunktet i tabellen er
tekststrukturen i et utvalgt tekstvitne, eller referansetekst, som er Ge (kapittel
3.5.2.1). Alle strukturvarianter i tekststrukturen i de øvrige tekstvitnene repre-
senterer avvik fra tekststrukturen i Ge.

I tabellen benyttes følgende notasjon: Hvert kapittel er gitt et siglum som
først angir hvilken bolk kapittelet tilhører, deretter hvilket nummer i kapittel-
rekkefølgen det har i referanseteksten Ge. Eksempelvis er Tingfarebolkens ka-
pittelet nummer 6 gitt siglumet TF-6. På grunn av ulik grafisk avgrensning av
kapittelstrukturen i tekstvitnene, kan imidlertid TF-6 ha et annet nummer i
rekkefølgen i andre tekstvitner. Dette angis i parentes: TF-6 (5). Noen kapitler
angis med a - b - c etterstilt, hvilket markerer at de er tekstdeler, eller tekstledd
av et kapittel. Det betyr at kapittelet er avgrenset til ett kapittel i Ge, og til to
eller flere kapitler i et annet tekstvitne. Kort bindestrek mellom tekstdeler, som
for eksempel AB-2a-x, angir at tekstdelen følger fortløpende etter hverandre,
mens tankestrek angir omfanget fra-til, for eksempel MH-22a-c, hvilket også
inkluderer tekstdelen MH-22b.

Det er fem typer strukturvarianter, detaljert forklart i kapittel 3.5.2.1, som vil bli kartlagt. Disse er markert med farge i tabellen i vedlegget:

- Strukturvariant 1, grafisk avgrensning, markert med grønt
- Strukturvariant 2, omposisjonering, markert med blått
- Strukturvariant 3, samordning, markert med brunt
- Strukturvariant 4, interpolasjon, markert med fiolett
- Strukturvariant 5, mangel, markert med rødt

De kapitlene som i tabellen ikke er angitt med noen farge, representerer med andre ord ikke noe avvik fra strukturen i Ge. Jeg vil i den videre analysen og diskusjonen benevne slik struktur som umarkert struktur.

5.1.1 Tingfarebolken

Tingfarebolken (TF) består i Ge av 13 kapitler. I strukturtabellen viser den nederste horisontale raden at antall kapitler i Tingfarebolken varierer stort i de enkelte tekstvitnene, fra 13 kapitler i Ge og Gh til fem kapitler i Ee. Gc mangler de to første bladene og Fb har en lakune midt i bolken, og det er derfor ikke mulig å si hvor mange kapitler bolken inneholder i disse tekstvitnene. Gg har lakune i hele Tingfarebolken. Av de fem typene strukturvarianter er det forekomster av type 1, 2, 3 og 5.

5.1.1.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Av strukturvariant 1, markert med grønt, er det to felter som skiller seg ut. Det første er TF-5, -6 og -7 som i åtte tekstvitner: Gf, Gm, Bb, Bl, Ec, Ga, Gb og Gn, er slått sammen til ett kapittel. Dette er dermed den dominerende strukturvarianten blant de 15 tekstvitnene. De øvrige fem tekstvitnene Ge, Gh, Ee, Fe og Gc har avvikende grafisk struktur av de tre kapitlene. Disse er ikke like i de fem tekstvitnene:

1. Ge og Gh har tre kapitler, hvilket vil si at varianten i referanseteksten Ge er i mindretall.
2. Fe har avgrenset TF-5 og TF-6 som to kapitler, og mangler TF-7.
3. Ee har TF-5 og TF-6 som ett kapittel, mens TF-7 er avgrenset sammen med de neste kapitlene.
4. I Gc er TF-5 avgrenset som eget kapittel, TF-6 mangler, og TF-7 er avgrenset sammen med de neste kapitlene, som i Ee.

Av samtlige bevarte tekstvitner, det vil si, når også de 24 tekstvitnene i gruppe B tas i betraktning, er det totalt fem tekstvitner som har lakune ved TF-5, TF-6 og TF-7. Blant de 34 tekstvitnene som har disse tre kapitlene intakt, er det totalt 27 som har organisert dem som ett kapittel, mens syv har avvikende struktur. Det er altså bare to tekstvitner i gruppe B utenom de fem i gruppe A som har en avvikende struktur. Disse to er Fc, som har samme avgrensning som Gc, og Gt, som har avgrenset TF-5 og TF-6 som ett kapittel, mens TF-7 er avgrenset som eget kapittel.

Det andre feltet som peker seg ut er de tre siste kapitlene, TF-11, TF-12 og TF-13. Det er imidlertid ikke én strukturtype som dominerer, det er totalt seks ulike avgrensingsformer:

1. Fire tekstvitner (Ge, Gh, Gm, Fe) har en tredelt kapittelstruktur.
2. Tre tekstvitner (Gf, Bb, Bl) har samlet dem til ett kapittel.
3. I to tekstvitner (Ee, Gc) mangler TF-11 og TF-12a og b, og TF-10 og TF-13 utgjør ett kapittel.
4. To tekstvitner (Ec, Gn) har slått sammen TF-12a-b og TF-13.
5. Ga er alene om å dele TF-12 til to kapitler, med TF-13 som eget kapittel.
6. I to tekstvitner (Gb, Fb) er TF-12 også delt i to kapitler, men her er dessuten TF-12b avgrenset sammen med TF-13 til ett kapittel, slik at neste kapittel begynner ved kapittel 12b. Fb har lakune som slutter i TF-12a, så det er ikke mulig å si noe om hvordan TF-11 står her.

Av samtlige tekstvitner er det 33 som her ikke har lakune på hele eller deler av disse kapitlene. Totalt ni tekstvitner har en tredeling lik punkt 1 ovenfor, og 13 tekstvitner har avgrenset de tre kapitlene til ett som i punkt 2, mens Ec og Gn får følge av to tekstvitner i sammenslåingen av TF-12 og TF-13 (punkt 4). I gruppe B mangler for øvrig TF-13 i Ef, og i Gd oppvises en ny variant, nemlig at TF-12 avgrenses i to avvikende deler, på den måten at TF-12b er delt i ytterligere to deler, TF-12b og TF-12c, der den første delen er avgrenset som ett kapittel sammen med TF-12a, mens TF-12c er avgrenset som et eget kapittel.

Det er altså ingen av de øvrige tekstvitnene som har en struktur lik den vi finner i Ee og Gc, dessuten står Ga alene i sin firedeling av de tre kapitlene, og Fb og Gb står alene om sin variant.

5.1.1.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

Som strukturvariant 2, i strukturtabellen markert med blått, finner vi kapitlene TF-3 og TF-4. Den grafiske avgrensningen av kapitlene er med andre ord lik

i tekstvitnene, men rekkefølgen er byttet om. Det viser seg at alle de andre tekstvitnene, både i gruppe A og gruppe B, har rekkefølgen TF-4/TF-3. Det betyr at det er Ge alene som har byttet om rekkefølgen på de to kapitlene. Det kan tyde på at dette er et oversprang som har skjedd ved avskrivning av Ge, eller dets forelegg.

5.1.1.3 Strukturvariant 3, samordning

Varianttype 3 er markert med brunt, og strukturtabellen viser ett tilfelle av denne strukturvarianten som vedrører kapitlene TF-8 og TF-9a-b. Gg og Fb har lakune.

1. I seks tekstvitner (Ge, Gm, Gf, Gh, Ec, Ga) er TF-8 og TF-9a-b avgrenset som to kapitler.
2. I syv tekstvitner (Bb, Bl, Fe, Ee, Gb, Gc, Gn) er kapittel 9 delt i to, betegnet TF-9a og TF-9b, og kapittel 8 er plassert imellom dem, alt avgrenset som ett kapittel. I Ee og Gc er også kapittel TF-7 en del av dette kapittelet.

Gruppen av tekstvitner er delt i to nærmest like deler når det gjelder forekomst av de to variantene av samordning. Av de øvrige tekstvitnene i gruppe B er det ytterligere tre som har varianten vist i punkt 2: Bh, Ef og Gp. Det er altså ti tekstvitner med denne strukturvarianten av de totalt 33 tekstvitnene som ikke har lakune her, og syv av de ti er i gruppe A. Den spesielle varianten der også TF-7 er med i dette kapittelet, finnes bare i Ee og Gc.

5.1.1.4 Strukturvariant 5, mangel

Det er ingen tilfeller av strukturvariant 4, men det er mange tilfeller av strukturvariant 5, markert med rødt i strukturtabellen. I fire av tekstvitnene mangler TF-2a. Dette er den tekstdelen som angir hvor mange menn som skal møte på tinget. Ifølge Keyser og Munch (1848) mangler dette kapittelet i tekstvitnene tilknyttet Borgating. Dette kan diskuteres, for selv om de ikke har en detaljert oppregning av tingmenn, har de en kort tekstlinje som kort sier at de skal møte på tinget som har pleid å møte. Bare Bb og Bl i gruppe A og Bf og Bk i gruppe B mangler et slikt utsagn fullstendig. Av de totalt 34 tekstvitnene som ikke har lakune på dette stedet, mangler syv tekstvitner TF-2a, og fire av disse tilhører gruppe A. Et annet trekk, unikt for Ga og Gb, er at kapittel TF-2a er skrevet to ganger, idet angivelsene for både Gulating og Frostating er tatt med.

Det tyder på at NGL-skriveren har hatt tilgang til både et Gulating- og et Frostatinghåndskrift som forelegg.

De fem tekstvitnene Bb, Bl, Ee, Gb og Gn mangler TF-3a. I disse er dessuten TF-4 og TF-3b samlet til ett kapittel. I Fe har de to leddene TF-3a og TF-3b byttet plass, og her er TF-4 og TF-3b-a samlet til ett kapittel. Dermed kan Fe regnes som strukturelt nærmere de tekstvitnene som mangler TF-3a enn de som har den med, i og med at TF-4 og TF-3b følger etter hverandre i samme grafiske enhet.

Andre tilfeller av mangel er allerede nevnt i sammenheng med de andre strukturvariantene, blant annet at TF-7 mangler i Fe og TF-6 mangler i Gc. Dessuten mangler Ee og Gc TF-11 og TF-12a–c.

5.1.1.5 Oppsummering

Det er bare to av de undersøkte tekstvitnene, Bb og Bl, som har helt identisk kapittelstruktur i Tingfarebolken. Det kan anes et mønster av felles struktur i Bb, Bl, Fe, Gb og Gn på den ene siden, og Ge, Gm, Gf, Gh, Ec og Ga på den andre siden, med Ee og Gc for seg selv, men likevel nærmest den første gruppen. Særlig interessant er det at tekstvitnene som mangler TF-3a, med unntak av Fe, også er de samme som har strukturvariant 3 på kapitlene TF-9a/TF-8/TF-9b. Dette indikerer et mønster som knytter disse tekstvitnene sammen. Den spesielle varianten av TF-10 og TF-13 med mangel av TF-11 og TF-12 som finnes i Ee og Gc er også interessant i et slikt perspektiv, siden det er nettopp disse to tekstvitnene som er alene om TF-7/TF-9a/TF-8/TF-9b som ett kapittel.

Det må forøvrig bemerkes at de tre tekstvitnene Ga, Gb og Gc, som er skrevet av samme skriver, alle har ulik struktur for disse kapitlene. Dette vil jeg komme tilbake til senere.

5.1.2 Kristendomsbolken

Kristendomsbolken (KD) består i Ge av 11 kapitler. Bare Gm, Fe og Ee avviker fra dette med henholdsvis 10, 9 og 9 kapitler. Forøvrig er det ingen ny bolkmarkering i Ee foran Kristendomsbolken, den løper i ett med foregående bolk. Det er lakune i Gg i hele Kristendomsbolken også, og i Ec begynner en lakune i kapittel KD-2 som varer bolken ut. Det er forekomster av strukturvariant type 1, 2 og 5.

5.1.2.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Det er totalt fire enkelttilfeller av strukturvariant 1, og de oppvises i totalt tre tekstvitner: Gm, Fe og Ee. Kapittelet KD-4, som inneholder de 13 arvetallene i Tronfølgeloven, er i Fe markert med grønt i strukturtabellen, noe som skyldes at 12. og 13. arvetall er slått sammen til ett kapittel, mens KD-5 står oppgitt som arvetall 13 i kapittel-tittelen. Det er bare ett tilfelle av strukturvariant 1 i gruppe B, det er i Ba der KD-3 er delt i to kapitler.

Det er altså ingen sammenfall mellom noen tekstvitner hva gjelder strukturvariant 1, og det er påfallende få tilfeller blant tekstvitnene totalt sett.

5.1.2.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

Det er ett tilfelle av strukturvariant 2 der KD-10 og KD-11 har byttet plass i Fe. Det er bare Fe som har denne ombyggingen av de 15 tekstvitnene, men i gruppe B har også Fc denne varianten.

5.1.2.3 Strukturvariant 5, mangel

I Ee mangler KD-9b, samt KD-10 og KD-11a. Dette er kapitler som beskriver de edene som ulike samfunnslag skal sverge ved kongeinnsettelse. Her betyr mangelen at teksten løper direkte fra å redegjøre for lendmenns og hirdmenns eder til å sitere bøndernes eder, i samme kapittel. Dette kan være et oversprang. Den utelatte teksten representerer imidlertid nærmere en side i folioformat, så et oversprang er ikke uten videre opplagt, siden avstanden mellom de to stedene i teksten er stor. Det er derfor en mulighet for at dette er gjort bevisst, siden edene er identiske i samtlige fire kapitler fra TF-8 til TF-11. Det er hvem som skal fremføre eden, som er forskjellig. Skriveren kan ha regnet det som unødvendig å skrive edene om igjen hele fire ganger, og som følge av det har prioritert å spare på pergamentet.

I Gc mangler alle kapitlene fra KD-6. Disse er imidlertid skrevet inn senere i håndskriftet, i Byloven (NGL II:28, note 24). Utelatelsen kan derfor ha vært bevisst, i den forstand at skriveren har visst at han også skulle skrive Byloven, og prioritert å skrive disse kapitlene der istedenfor i Landsloven.

Gn er alene om å mangle KD-10. Det er verdt å merke seg at rekkefølgen KD-9–KD-11 da blir den samme som i Fe og Fc der KD-10 er flyttet til etter KD-11.

5.1.2.4 Oppsummering

Alt i alt oppviser tekstvitnene en relativt homogen struktur i Kristendomsbolken. Åtte tekstvitner har identisk struktur som dessuten samsvarer med strukturen i Ge, og alle variantene opptrer som isolerte for de enkelte tekstvitnene. De få strukturvariantene som er, finnes i hovedsak i gruppe A.

5.1.3 Landevernsbolken

Landevernsbolken (LV) består i Ge av 19 kapitler. I strukturtabellen angir den nederste raden i bolken at de øvrige tekstvitnene veksler mellom 17, 18 og 19 kapitler. Dette indikerer at det er få strukturelle variasjoner i denne bolken. Lakunen i Gg tar slutt i Landevernsbolken, og det er to mindre lakuner i Fb. Det er fire typer strukturvarianter: strukturvariant 1, 2, 4 og 5.

5.1.3.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Alle tekstvitnene har avgrenset LV-3 og LV-4 som ett kapittel. Dette gjelder også de øvrige tekstvitnene av Landsloven, hvilket betyr at referanseteksten Ge er alene om å ha delt dette kapittelet i to. Også de øvrige tilfellene av denne varianten oppvises bare for ett tekstvitne. Unntaket er todelingen av LV-11 i både Bb og Bl. Denne todelingen oppvises også i Gc, men her er den første delen, LV-11a, avgrenset som ett kapittel sammen med LV-10, mens den andre delen, LV-11b, er avgrenset sammen med det etterfølgende kapittelet LV-12.

5.1.3.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

Det er bare ett tilfelle av strukturvariant 2. I Ee har kapittel 18 og 19 byttet plass. Ingen tekstvitner i gruppe B har denne varianten.

5.1.3.3 Strukturvariant 4, interpolasjon

Fe, Ee og Gn har et tillegg i kapittel 19: *Nu hafum ver landvorn vart a skra sett* [...]. I gruppe B har også Fd og Bc samme tillegg. Ifølge Keyser og Munch er det bare Fd, Fe og Bc som har tilføyd dette tekstleddet (NGL II:47, note 35), men så langt jeg kan se, finnes den også i Ee og Gn. Dette tillegget finnes også i den eldre Gulatingsloven, som en avslutning på Landevernsbolken der.

Det kan bety at dette er en levning fra et tidligere lag av lovteksten. Av de fem tekstvitnene som overleverer dette tillegget er det imidlertid bare ett, Gn, som tilhører Gulating-gruppen.

5.1.3.4 Strukturvariant 5, mangel

Det er ett tilfelle av strukturvariant 5. I Fb er LV-7 ikke skrevet inn, og dette er det eneste tekstvitnet av samtlige 39 der LV-7 mangler.

5.1.3.5 Oppsummering

Alt i alt har tekstvitnene i Landevernsbolken en relativt homogen struktur. Med unntak av kapitteldelingen i Bb, Bl og Gc, gjelder samtlige strukturvarianter bare for ett enkelt tekstvitne.

Sammenlignet med tekstvitnene i gruppe B må det også for Landevernsbolken bemerkes at de få variantene som er, i hovedsak finnes blant de 15 tekstvitnene i gruppe A.

5.1.4 Mannhelgebolken

Mannhelgebolken (MH) er en av de lengre bolkene i Landsloven. Som det fremkommer av strukturtabellen er det stor variasjon i antall kapitler, fra 26 (Ee), 28 (Fe, Gc, Gn), 29 (Ge, Gg, Ec, Ga, Gb), 30 (Gf, Gm), 35 (Bl), 36 (Bb) og til 38 (Fb). Det er en mindre lakune i Ec. Det er forekomster av alle de fem typene strukturvarianter.

5.1.4.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Vi finner strukturvariant 1 i en eller annen form i alle tekstvitnene i gruppe A unntatt i Gg, som dermed har lik struktur med Ge. Allerede i de fire første kapitlene oppvises en rekke ulike varianter.

1. I Ee og Gn er MH-1 og MH-2 avgrenset som ett kapittel.
2. Ee og Fe har deretter samlet MH-3a-b og MH-4a-b-c til ett kapittel.
3. Gn har samlet MH-3a-b og MH-4a-b, mens MH-4c er avgrenset som et eget kapittel.

4. I Ge, Gg, Fe og Ee er de eneste av samtlige 39 tekstvitner som har de tre tekstleddene MH-4a-b-c avgrenset sammen med MH-4a og b.
5. I Bb, Bl og Fb er MH-4b og MH-4c avgrenset som egne kapitler, mens MH-4a inngår i et eget kapittel med MH-3a-b. Også strukturvariant 2 inngår i denne særegne kapittelstrukturen, som behandles nedenfor under strukturvariant 2.

I Gm er MH-18a-b avgrenset sammen med MH-19b. MH-19a er flyttet til senere i bolken som et eget kapittel mellom kapittel 21 og 22. Det er bare Gm av samtlige tekstvitner som har strukturert disse kapitlene på denne måten.

Tilfellene av strukturvariant 1 forekommer oftere i mer enn ett tekstvitne i Mannhelgebolken enn det som er tilfelle i de to foregående bolkene. Blant annet har Bb, Bl og Fb ofte strukturfellesskap, som for eksempel at MH-19 er delt og avgrenset som to kapitler. Også Ga, Gb og Gc har varianter de er alene om, som sammenslåingen av MH-6 og MH-7 til ett kapittel. Siden disse tekstvitnene er skrevet av samme skriver, er dette ikke nødvendigvis overraskende, og kan bety at skriveren har benyttet samme forelegg for alle tre tekstvitnene, eller ett av dem som forelegg for de andre to.

5.1.4.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

Det er få tilfeller av strukturvariant 2. Spesielt for Bb er at kapittel MH-22a–c er plassert mellom MH-13a og MH-13b, som er grafisk avgrenset som to separate kapitler. Også i Bl og Fb er MH-13a og b avgrenset som to separate kapitler, men uten at MH-22a–c er plassert mellom dem.

I disse tre tekstvitnene, Bb, Bl og Fb, forekommer for øvrig ytterligere et tilfelle av strukturvariant 2. MH-5 er flyttet til posisjonen mellom MH-4a og MH-4b. Strukturen i de tre tekstvitnene Bb, Bl og Fb skiller seg dermed fra de øvrige.

5.1.4.3 Strukturvariant 3, samordning

Det er to tilfeller av strukturvariant 3 i Mannhelgebolken i gruppe A. Det første gjelder bare Bb, Bl og Fb og er allerede nevnt i forbindelse med strukturvariant 1. MH-3a-b er her samordnet med MH-4a.

Det andre tilfellet gjelder et tekstledd fra kapittel 37 i Landsleiebolken, LL-37c, som er plassert i samme grafiske enhet som MH-22a–c i Ec, Ga, Gb, Gc og Gn. Samordningen av de to kapitlene MH-22 og LL-37 er utvalgsriteriet for de 15 tekstvitnene i gruppe A, og dette er første tilfellet av en samordning

av disse to kapitlene så langt i undersøkelsen. Det er følgelig ingen tekstvitner i gruppe B som har denne varianten.

5.1.4.4 Strukturvariant 4, interpolasjon

Det er tre tilfeller av interpolasjoner i Mannhelgebolken. Det ene gjelder tekstdelene MH-18x-y, deretter gjelder det to ulike kapitler jeg har kalt henholdsvis MH-X og MH-Y. MH-18x-y oppvises på følgende måter:

1. MH-18x og MH-18y er tekstdeler som er samordnet med MH-18a-b i fem tekstvitner: Bb, Bl, Fb, Ga og Gb.
2. I Bb, Bl og Fb står MH-18x-y som et eget kapittel mellom MH-9 og MH-10.

De fem tekstvitnene Bb, Bl, Fb, Ga og Gb har med andre ord rekkefølgen MH-18a-x-b-y. Forøvrig har skriveren av Gc skrevet inn MH-18x-y i marginen, i strukturtabellen markert med *. Dette indikerer at han har hatt tilgang til et forelegg der denne varianten var skrevet inn, kanskje det samme som da han skrev Ga og Gb. I gruppe B er det 23 tekstvitner som ikke har lakune her, og det er bare Gl av disse som har interpolasjonsvarianten MH-18a-x-b-y.

MH-X står i Fe mellom MH-9 og MH-10, det vil si samme posisjon som Bb, Bl og Fb har MH-18x-y, punkt 3 ovenfor. Fe er alene om denne interpolasjonen i gruppe A, men i gruppe B har også Bf dette kapittelet innskutt i samme posisjon.

MH-Y er plassert mellom MH-26 og MH-27 i Bb, Bl, Fb, Ga og Gb, det vil si de samme som har MH-18a-x-b-y. Også Bf i gruppe B har MH-Y i denne posisjonen, mens Gi har kapittelet skrevet inn som siste kapittel av Mannhelgebolken. I Gf er det skrevet inn i marginen med en yngre hånd på den siden der Mannhelgebolken slutter. MH-Y er også skrevet inn i Gn, men helt til slutt i den siste bolken, Tjuvbolken.

5.1.4.5 Strukturvariant 5, mangel

Med unntak av den mangelen som er registrert ved interpolasjonen MH-x-y, er det bare ett tilfelle av mangel i Mannhelgebolken, og dette er knyttet til kapittel MH-22. Som strukturtabellen viser, er det fem av tekstvitnene som mangler MH-22 i posisjonen mellom MH-21 og MH-23: Bb, Bl, Fb, Fe og Ee. Det er derfor tre strukturvarianter av MH-22a-c blant de 15 tekstvitnene:

1. I Ge, Gg, Gm, Gf og Gh er MH-22a–c avgrenset som ett kapittel.
2. I Bb, Bl, Fb, Fe og Ee mangler kapittelet.
3. I Ec, Ga, Gb, Gc og Gn er LL-37c tilføyd MH-22a–c.

Som nevnt ovenfor, har Bb plassert MH-22a–c i posisjonen mellom MH-9 og MH-10. Undersøkelser av tekstvitnene i gruppe B viser at Bf, Gl og Gq også mangler MH-22a–c. Men kapittelet står heller ikke i Landsleiebolken (Bf har lakune). Av den grunn er de utelatt fra gruppe A.

5.1.4.6 Oppsummering

Analysen av Mannhelgebolkens struktur viser at særlig Bb, Bl, Fb, Fe og Ee oppviser flere avvik i strukturen sammenlignet med de andre tekstvitnene både i gruppe A og B. Av disse viser særlig Fb, Bb og Bl klare felles trekk i kapittelstrukturen.

Også Ga, Gb og Gc har felles trekk som gruppe. I Mannhelgebolken er det strukturvarianter som bare disse tre tekstvitnene har felles.

5.1.5 Arvebolken

Arvebolken består av 25 kapitler i Ge. Av strukturtabellen fremgår det at de øvrige tekstvitnene veksler mellom 23, 25 og 27 kapitler. Alle de fem varianttypene finnes i Arvebolken.

5.1.5.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Av strukturvariant 1 peker Bb, Bl, Fb og Ec seg ut ved at AB-1 er avgrenset til samme kapittel sammen med AB-2b uten AB-2a. Deretter skiller strukturen seg i tre, der Bl og Fb har felles struktur, mens Bb og Ec har hver sin. I Bb, Bl og Fb finner vi igjen AB-2a som et separat kapittel senere i strukturen, mens tekstleddet mangler helt i Ec.

Det er også et sammenfall i avgrensningen av AB-5a-b og AB-6 til ett kapittel i Bl, Fb, Fe og Ee. I Bl og Fb er riktignok AB-5b flyttet lenger opp i strukturen, slik at Bl og Fb på den ene siden og Fe og Ee på den andre har avvikende struktur.

5.1.5.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

Det er ett tilfelle av strukturvariant 2. I seks tekstvitner, Gm, Gh, Bl, Fb, Fe, Ee er AB-21 flyttet til posisjonen etter AB-23. I Gn er det samme kapittelet flyttet til etter AB-22b, og AB-22a og b er avgrenset som to separate kapitler. I gruppe B har også Fd og Gt plassert AB-21 etter AB-23. Varianten forekommer dermed først og fremst i gruppe A.

5.1.5.3 Strukturvariant 3, samordning

Det er flere tilfeller av strukturvariant 3 i Arvebolken, og de kan alle knyttes til AB-2a–c, AB-3a–c og AB-5. Flyttingen av AB-2a er allerede kommentert under strukturvariant 1, idet de tekstvitnene som ikke har AB-2a i posisjonen foran AB-2b alle har avgrenset AB-1 og AB-2b som ett kapittel.

I Fe har leddene AB-2a og AB-2b byttet plass innad i kapittelet, mens i Bb, Bl og Fb er avsnittet flyttet litt senere, som allerede nevnt.

Kapittel AB-3a-b-c er særlig spesielt. Som strukturtabellen viser, er det to varianter eller versjoner av AB-3b, her omtalt som AB-3b1 og AB-3b2, og to varianter av AB-3c, her betegnet som AB-3c1 og AB-3c2. Disse strukturvariantene klassifiserer derfor til å tilhøre strukturvariant 4, men siden de også oppvises i ulike posisjoner og kapittelkonstellasjoner, foretrekker jeg å omtale dem her. Sammenfattet forekommer variantene i følgende konstellasjoner:

1. Seks tekstvitner (Gc, Ge, Gf, Gg, Gh, Gm) har bare AB-3b1 og AB-3c1.

Disse holdes derfor utenfor den påfølgende diskusjonen. For de resterende ni tekstvitnene er det følgende forekomster av kapittelleddene AB-3b1 og AB-3b2:

2. Syv tekstvitner (Bb, Bl, Fb, Fe, Ga, Gb, Gn) har bare AB-3b1.
3. Ett tekstvitne (Ee) har både AB-3b1 og AB-3b2.
4. Ett tekstvitne (Ec) har bare AB-3b2.

Det er følgende forekomster av kapittelleddene AB-3c1 og AB-3c2:

5. Fem tekstvitner (Ec, Ee, Ga, Gb, Gn) har bare AB-3c2.
6. Fire tekstvitner (Bb, Bl, Fb, Fe) har både AB-3c1 og AB-3c2

Av de syv som bare har AB-3b1, står tekstleddet i posisjonen mellom AB-3a og AB-3c1 i samme avgrensede kapittel i Bb, Bl, Fb og Fe. I de neste to, Ga og Gb, står AB-3b1 også avgrenset med AB-3a, men sisteleddet er AB-3c2. Det er bare i Ga og Gb at AB-3c2 står sammen med AB-3a og b, i de øvrige er AB-3c2 et eget avgrenset kapittel mellom AB-4 og AB-5.

Det er bare Ec og Ee som har AB-3b2, samt Bf i gruppe B. Men mens Ec bare har AB-3b2, har Ee også skrevet inn AB-3b1, slik at kapitteleet står to ganger etter hverandre. I Ee er AB-3b2 avgrenset som eget kapittel, mens i Ec står det sammen med AB-3a.

AB-3c2 er en lengre versjon av AB-3c1. Spesielt for Bb, Bl, Fb og Fe er at både AB-3c1 og AB-3c2 er skrevet inn, førstnevnte i samme grafiske enhet som AB-3a og AB-3b1, og sistnevnte som egen grafisk enhet etter AB-4. Begge variantene er dermed med i disse fire tekstvitnene. I gruppe B forekommer AB-3c2 i fire tekstvitner: Bf, Gl, Gr og Gt.

5.1.5.4 Strukturvariant 4, interpolasjon

Når vi ser bort fra AB-3b2 og AB-3c2, som begge er omtalt ovenfor, er det ett tilfelle av strukturvariant 4. Dette gjelder en mindre tekstdel, her kalt AB-2x, og den forekommer i bare fire av tekstvitnene: Fe, Ga, Gb og Gc. AB-2x er alltid plassert etter AB-2a. Fe avviker fra Ga, Gb og Gc ved at AB-2a og AB-2b har byttet plass. I gruppe B finnes AB-2x i Bf, og her mangler AB-2a.

5.1.5.5 Strukturvariant 5, mangel

Det er bare tre tilfeller av strukturvariant 5 i Arvebolken, og de aktuelle tekstvitnene er alle alene om hvert sitt tilfelle. Også sammenlignet med gruppe B står de tre tilfellene alene.

5.1.5.6 Oppsummering

Strukturtabellen viser en omfattende strukturvariasjon i de første kapitlene av Arvebolken, den såkalte Kvinnebolken (*Kvennagipting*). Det er imidlertid bare en avgrenset del av gruppe A som har slik variasjon. Store deler av bolken fremstår ellers som homogen i strukturen, og der det forekommer variasjon, er det ofte flere av tekstvitnene som går sammen om avvikene. Bare Ge, Gf og Gg på den ene siden og Ga og Gb på den andre, har identisk kapittelstruktur i Arvebolken.

5.1.6 Jordskiftebolken

Jordskiftebolken består av 17 kapitler i Ge, mens i de andre tekstvitnene varierer det fra 14 til 18 kapitler. Det er en mindre lakune i Gm. Det er bare forekomster av strukturvariantene 1 og 5.

5.1.6.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Det er fire forekomster av strukturvariant 1 i Jordskiftebolken, og ingen av disse er felles med noen av de andre 15 tekstvitnene. Varianten i Fe der JB-8 og JB-11 er avgrenset som ett kapittel og JB-9 og JB-10 mangler, forekommer også i Fd i gruppe B. Det er dessuten flere av tekstvitnene i gruppe B som har en felles avgrensning av JB-10 og JB-11 slik de står i Gn, nemlig Ba, Bg, Bk, Fa, Fc, Gk, Gl og Gp.

5.1.6.2 Strukturvariant 5, mangel

Som nevnt ovenfor, peker Fe seg ut ved at JB-9 og JB-10 mangler. Denne strukturvarianten finnes også i Fd, som det eneste tekstvitnet fra gruppe B.

Ellers er Gh alene om å mangle kapittel JB-11.

5.1.6.3 Oppsummering

Jordskiftebolken peker seg ut som en homogen bolk med liten grad av strukturvariasjon. Dette bildet er entydig også blant tekstvitnene i gruppe B.

Som analysen av tekstbærerne i kapittel 4 viste, er det en tydelig grafisk markering i noen av tekstvitnene, særlig i Fe og Gn, der kapittel JB-8 er fremhevet med en større initial som indikasjon på at en ny bolk begynner (kapittel 4.16.2). Dette er ikke markert i strukturtabellen fra min side.

5.1.7 Landsleiebolken

Landsleiebolken er den desidert største bolken i Landsloven, men størrelsen til tross viser strukturtabellen at det er relativt få tilfeller av strukturvariasjon. Bolken består av 64 kapitler i Ge, og det varierer fra 63 til 69 kapitler blant de 15 tekstvitnene som ikke har noen lakuner i løpet av bolken. Det er forekomster av alle strukturvarianter i Landsleiebolken.

5.1.7.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Mange av tilfellene av strukturvariant 1 oppvises bare enkeltvis eller i få tekstvitner. Todelingen av LL-30a-b forekommer i ti av tekstvitnene, dessuten i samtlige tekstvitner i gruppe B som ikke har lakune her. Det er med andre ord bare Ec, Ge, Gg, Gh og Gm som har avgrenset LL-30 som ett kapittel av samtlige. Det samme forholdet oppstår ved LL-50, der bare Ga, Gb, Ge og Gg har avgrenset dette som ett kapittel. De får imidlertid følge av Fd og Gd i gruppe B.

5.1.7.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

I hele Landsleiebolken er det bare to tilfeller av strukturvariant 2. I det første tilfellet har kapittel LL-35 og LL-36 byttet plass i alle tekstvitnene unntatt Fe, Ge og Gm.

Det andre tilfellet gjelder kapittel LL-12 og LL-13 som har byttet plass i Ga, Gb og Gc. I Gc har skriveren deretter begynt å skrive inn LL-13 om igjen, men har stoppet halvveis og avslutter med *sem fyrr segir*. Dette tolker jeg som et oversprang, der skriveren først har hoppet over kapittel LL-12 i vanvare, før han har oppdaget dette og deretter skrevet LL-12 etter LL-13. Så har han glemt seg igjen, og går på nytt igang med å skrive LL-13 som naturlig nok følger etter LL-12 i forelegget. Det er interessant at også Ga og Gb som de eneste av samtlige tekstvitner har byttet om de to kapitlene. At LL-13 er skrevet en gang til i Gc, antyder at dette kan være det tekstvitnet der dette ble skrevet først, og at de andre er avskrifter av Gc, eller av det forelegget som er benyttet ved skrivning av Gc. Idet NGL-skriveren skrev Ga og Gb, har han husket denne dubletten, og har unngått å gjøre det igjen. Blant fragmentene i NRA 35a viser ett av fragmentene nettopp LL-13 og LL-12 i den rekkefølgen. Det betyr at NGL-skriveren har fulgt denne strukturekkefølgen i alle de fire tekstvitnene han har skrevet.

5.1.7.3 Strukturvariant 3, samordning

Kapittelet som i NGL II er registrert som kapittel 38, er i Ge kapittel 37, og er benevnt LL-37. Det er bare ett tilfelle av strukturvariant 3 i Landsleiebolken, og det gjelder Mannhelgebolkens kapittel 22, MH-22a–c, som er plassert sammen med og delvis innarbeidet i LL-37. Som strukturtabellen viser, er det ingen samordning av LL-37 i Ec, Ga, Gb, Gc og Gn. Som vi så i Mannhelgebolken, har disse fem tekstvitnene en «omvendt» samordning, ved at LL-37c er sam-

ordnet med MH-22a–c som siste ledd av dette kapittelet. Siden LL-37c også står i Landsleiebolken i disse fem tekstvitnene, står dette tekstleddet to ganger i Ec, Ga, Gb, Gc og Gn.

I de øvrige ti tekstvitnene er MH-22a–c strukturert på to ulike måter i tilknytning til LL-37. I den ene varianten, som oppvises i Gf, Gg og Gh, står LL-37a–c først, avgrenset som ett kapittel. Deretter følger MH-22a–c som eget kapittel. Her må det presiseres at Gf og Gh bare har den innledende frasen i kapittelet skrevet inn. Skriverne har stoppet å skrive på kapittelet, og deretter begynt på neste kapittel. De er derfor med blant de utvalgte tekstvitnene, siden sannsynligheten er stor for at de har hatt et forelegg der denne varianten har stått.

Den andre varianten er mer omfattende. Her er MH-22a–c og LL-37a–c del for del flettet i hverandre. I Bb, Fb, Fe, Ee, Ge og Gm er først LL-37a/MH-22a/LL-37b avgrenset som ett kapittel, deretter følger MH-22b/MH-22c/LL-37c som nytt kapittel. I Bl er alle tekstleddene grafisk avgrenset som ett kapittel, og i Bb mangler tekstleddene MH-22b-c/LL-37c. Og som vi ser av strukturtabellen, er nettopp denne tekstdelen i Ec skrevet inn etter LL-53 som et eget kapittel. Det vitner om at Ec-skriveren har hatt tilgang til et forelegg der samordningen av de to kapitlene finnes, selv om han selv har den andre varianten der bare LL-37c er flyttet til MH-22a–c.

5.1.7.4 Strukturvariant 4, interpolasjon

Det er to tilfeller av interpolasjon i Landsleiebolken. Det ene finner vi i Ec, der LL-53 er tilføyd et sisteledd, LL-53b. Det er bare Ea i gruppe B som også har denne interpolasjonen.

Det andre gjelder interpolasjonen av LL-X. Syv tekstvitner (Bl, Ee, Ec, Ga, Gb, Gc, Gn) har dette kapittelet som handler om elgjakt, mens seks tekstvitner (Bb, Fb, Fe, Ge, Gf og Gg) mangler det (Gh og Gm har lakune). I gruppe B står LL-X i bare fire tekstvitner (Ef (her er det lakune i deler av kapittelet), Ea, Fd, Gd). Kapittelet er med andre ord relativt sjeldent sett under ett, men er overrepresentert i gruppe A sett i forhold til gruppe B.

5.1.7.5 Strukturvariant 5, mangel

Bortsett fra LL-18 som mangler i Bb, er det ett tilfelle som omfatter en større gruppe tekstvitner. Det gjelder LL-26, der ti tekstvitner (Gg, Gh, Bb, Bl, Fb, Fe, Ga, Gb, Gc, Gn) mangler LL-26. I gruppe B mangler kapittelet også i ti tekstvitner. Her har Bh lakune, hvilket betyr at hele 13 tekstvitner har

LL-26 i gruppe B. Kapittel LL-26 er tilnærmet identisk med kapittel JB-17 (NGL II:120, note 7), og kan derfor regnes som en dublett av dette kapitlet. Spørsmålet er derfor om LL-26 skal regnes som en mangel når det allerede er skrevet inn tidligere i strukturen. Det kan heller karakteriseres som en interpolasjon. Valget av Ge, der kapitlet er skrevet to ganger, definerer LL-26 som en mangel, men om et annet av tekstvitnene i gruppe A uten LL-26 hadde vært valgt som referansetekst, ville det bli registrert som interpolasjon. Regnet som interpolasjon er det fem tekstvitner som har LL-26 i gruppe A, og 13 tekstvitner i gruppe B.

5.1.7.6 Oppsummering

I lys av at Landsleiebolken er den største bolken i Landsloven med godt over 60 kapitler, er det relativt lite strukturvariasjon. I den første halvdel av bolken er strukturen særlig homogen med noen få tilfeller av strukturvarianttypene 1, 2 og 5, mens i den andre halvdel finner vi alle typene. Hovedmønsteret er at de variantene som finnes, først og fremst står i gruppe A. Mer spesielt for gruppe A er de ulike formene for samordning av MH-22a-b og LL-37a-c, som kan peke mot en ytterligere underinndeling av gruppe A.

5.1.8 Kjøpebolken

Kjøpebolken består av 31 kapitler i Ge, men det varierer fra 25 til 33 kapitler i de øvrige tekstvitnene. Alle strukturvariantene unntatt type 4 er representert. Gm har lakune hele bolken.

5.1.8.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

To felt med strukturvariant 1 peker seg ut i strukturtabellen for Kjøpebolken. Det ene skyldes de mange avgrensningene av KB-4a-d. Ge og Gg har avgrenset de fire tekstdelene til ett kapittel, mens i de øvrige unntatt Ee og Fb er de avgrenset som to kapitler. I Ee er KB-4a og KB-4b avgrenset som hvert sitt kapittel, og KB-4c og KB-4d er samlet. Fb står alene om å avgrense både KB-3 og KB-4 til totalt seks kapitler. Også i gruppe B er dette kapitlet avgrenset på ulike måter. Her har bare Gi samlet KB-4a-d til ett kapittel slik Ge og Gg har gjort.

Ved det andre tilfellet av strukturvariant 1 har Ge alene avgrenset KB-10,

KB-11 og KB-12 som tre kapitler, mens samtlige øvrige tekstvitner har samlet disse til ett kapittel.

Det er ellers seks tilfeller med strukturvariant 1. Med få unntak opptrer disse i to eller flere tekstvitner. Sammenlignet med gruppe B kan det nevnes at alle tilfellene av strukturvariant 1 i Ec er identiske i Ea, og at sammenslåingen i Bl og Fb av KB-18 og KB-19 til ett kapittel er gjennomført også i Fa, Fc, Fd og Gr.

Det er med andre ord flere av variantene som forekommer i tekstvitner i gruppe B som tidligere ikke har utmerket seg ved felles strukturer med tekstvitner i gruppe A.

5.1.8.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

Det er tre tilfeller av strukturvariant 2 i Kjøpebolken. Det første gjelder omposisjonering av tekst fra Tingfarebolken. I Fe og Ee er de to kapitlene TF-11 og TF-12a-b plassert etter KB-2a-b. Begynnelsen av Kjøpebolken i Fe er tapt, men tekst fra TF-11 er med. I både Fe og Ee har TF-12a og TF-12b dessuten byttet plass. Som vist i strukturtabellen mangler Ee disse kapitlene i Tingfarebolken, mens de er skrevet inn i Fe, slik at de dermed står to ganger i Fe. Den grafiske avgrensningen i Kjøpebolken er imidlertid ulik for de to tekstvitnene: TF-11 og TF-12b-a er avgrenset som separate kapitler i Fe, mens i Ee er TF-11 og TF-12b avgrenset som ett kapittel og TF-12a som et annet. Det er bare Fe og Ee av samtlige 39 tekstvitner som har disse kapitlene i denne posisjonen.

Ved det andre tilfellet av strukturvariant 2 har Gg alene byttet om KB-8 og KB-9 med KB-10 og KB-11. Dette kan være utslag av oversprang av to kapitler.

Det tredje tilfellet finnes i Fe der KB-8 og KB-9 er plassert senere i posisjonen mellom KB-28 og KB-29. KB-8 er allerede skrevet inn i posisjonen etter KB-7, men deretter følger KB-10 uten KB-9 imellom. På grunn av lakunen er det ikke mulig å vite om det er en ombytting av plass mellom KB-10 og KB-9 eller om KB-9 mangler.

5.1.8.3 Strukturvariant 3, samordning

Det er én forekomst av strukturvariant 3, og vi møter den allerede i andre kapittel. Her har ni av tekstvitnene skrevet inn første ledd fra Tingfarebolkens tredje kapittel, TF-3a, sammen med KB-2a-b. Som vist ovenfor manglet nettopp dette tekstleddet i flere av tekstvitnene i Tingfarebolken. I gruppe B er det bare Fd, Gd og Gt som har skrevet inn TF-3a i denne posisjonen. Bl og Fb skiller seg fra de andre tekstvitnene ved at TF-3a er avgrenset som et eget kapittel, og i Fb er også KB-2a og KB-2b avgrenset som to separate kapitler.

5.1.8.4 Strukturvariant 5, mangel

Det er to tilfeller av strukturvariant 5. Det ene er knyttet til plasseringen av TF-3a i ni av tekstvitnene og markerer de som ikke har denne samordningen.

Det andre gjelder KB-8 som mangler i fem tekstvitner: Bb, Bl, Fb, Gf og Gh. Dette kapittelet står også i åtte av de 21 tekstvitnene i gruppe B som ikke har lakune her. At kapittelet mangler i Bb, Bl og Fb støtter tidligere observasjoner av felles struktur i disse tre tekstvitnene. Mangelen i Gf og Gh ikke er like åpenbar.

KB-8 er ellers det kapittelet som er skrevet to ganger i Fe, og det er avgrenset som ett kapittel sammen med KB-7 i Ec, Ee, Ga, Gb og Gc.

5.1.8.5 Oppsummering

Med få unntak har Kjøpebolken en relativt homogen tekststruktur i de 15 tekstvitnene. De to tilfellene av omposisjonering og samordning kan begge knyttes til kapitler og kapittdeler i Tingfarebolken.

5.1.9 Tjuvbolken

Den siste bolken, Tjuvbolken (TB), består av 16 kapitler i Ge. Bolken er altså kort, men det varierer likevel fra 12 til 18 kapitler mellom de enkelte tekstvitnene. Gm har lakune. I strukturtabellen er også sluttretterbøtene RB-HH og RB-MH, samt epilogen inkludert. I Tjuvbolken finnes tilfeller av strukturvariant type 1, 2 og 4.

5.1.9.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Det mest påfallende avviket i strukturen mellom de 14 tekstvitnene, er den relativt store variasjonen i grafisk avgrensning i kapitlene TB-9–TB-11. Ge og Gg har felles kapittelstruktur, og Ga, Gb og Gc har felles struktur. Det samme har Gh og Bb, mens Gf, Bl og Fb har felles struktur, med unntak av at Fb mangler TB-12.

Det har i flere tilfeller vært vanskelig å avgjøre hvorvidt skriveren har avgrenset tekstdelene som egne kapitler. Flere av disse kapitlene er svært korte og består ofte bare av én linje. Initialene er derfor i enkelte tilfeller bare på én linje, mens de ellers er 2-linjers. Det kan ha ført til at skriverne ved avskrivning har misforstått hvor kapitlene begynner og slutter. Dette kan også gjelde min egen tolkning av kapittelgrensene.

5.1.9.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

Det er ett tilfelle av omposisjonering i Tjuvbolken. I Fe er TB-11 avgrenset som to separate kapitler og TB-12 er plassert mellom disse. I gruppe B har også Bk denne strukturvarianten.

5.1.9.3 Strukturvariant 4, interpolasjon

I Ge og Gg har kapittel TB-13 en avvikende innledning til kapittelet sammenlignet med de øvrige tekstvitnene i gruppe A. Det omfatter de to første setningene. Deretter er resten av kapittelet likt hos dem alle. I tillegg til Ge og Gg er det bare Bf og Gi i gruppe B som har denne spesielle innledningen.

Gn har skrevet inn MH-Y som siste kapittel i Tjuvbolken, se ovenfor i kapittel 5.1.4.4.

5.1.9.4 Oppsummering

Med unntak av en rekke varianter av grafisk avgrensning av kapitlene TB-7–TB-12, er Tjuvbolkens kapittelstruktur overveiende homogen i de 14 tekstvitnene som ikke har lakune.

I strukturtabellen er også sluttretterbøtene til Håkon Håkonsson og Magnus Håkonsson ført opp. Alle de 14 tekstvitnene unntatt Gf har retterbøtene fra begge kongene. I Gf er bare Magnus' retterbot med. I tre av tekstvitnene (Ga, Gb, Gc) er Byloven skrevet inn etter Tjuvbolken, før retterbøtene. Det kan dermed se ut som om skriveren har regnet Landsloven og Byloven som en enhet.

5.1.10 Oppsummering

Strukturanalysen omfatter en registrering og diskusjon av strukturvariantene i de 15 tekstvitnene i gruppe A i Landslovens ni bolker. Også strukturvarianter i tekstvitnene i gruppe B er trukket inn for sammenligning. Alle de fem typene strukturvarianter som ble definert i kapittel 3.5.2.1 forekommer, men ikke i alle bolkene. Nedenfor følger en oppsummering av de enkelte strukturvariantene samt en avsluttende diskusjon.

5.1.10.1 Strukturvariant 1, grafisk avgrensning

Strukturvariant 1 er den hyppigst forekommende varianten, og den finnes i alle bolkene. Det er ofte samsvar mellom flere tekstvitner om en bestemt variant, og mer sjelden at det bare er ett tekstvitne som er alene om en bestemt variantforekomst.

Det som skiller strukturvariant 1 fra de andre variantene, er at teksten ikke blir flyttet, tatt ut eller ny tekst satt inn. Teksten flytter mer eller mindre likt i alle tekstvitnene. Variasjonen oppstår ved at initialer og kapitteltitler settes inn og avgrenser teksten på forskjellige måter. Avvik fra forelegget har kunnet oppstå ved at skriveren for eksempel av ulike årsaker har ønsket å fremheve en bestemt tekstdel ved å skille den ut som egen grafisk enhet. Et eksempel på dette kan være utskillelsen av LV-4 i Landevernsbolken i Ge. Alternativt kan skriveren ha ment at flere påfølgende kapitler bør samles til ett, slik det er gjort i Fe for LL-49, LL-50 og LL-51a-b. Alle disse tre kapitlene har bestemmelser knyttet til sildefiske.

Avvik kan imidlertid også skyldes feiltolkninger, forglemmelser eller overseelser. Analysen viser at både initial og kapittelittel kan mangle i tekstbærerne, og ved avskrivning av et slikt håndskrift kan de grafiske virkemidlene lett ha blitt feiltolket eller oversett. Eksempler på dette er initialene i Tjuvbolken for kapitlene TB-9–TF-11. Strukturvariant 1 synes derfor generelt i større grad å ha oppstått tilfeldig eller ubevisst, og den er derfor i mindre grad signifikant.

5.1.10.2 Strukturvariant 2, omposisjonering

Strukturvariant 2 er relativt sjelden. Den forekommer riktignok i alle bolkene unntatt Jordskiftebolken, men i de fleste tilfellene er det snakk om to kapitler som har byttet plass. Som tidligere nevnt, kan dette være tilfeller av oversprang, noe som støttes av at det ofte bare er i ett tekstvitne en slik ombytting har skjedd. Dette gjelder for Tingfarebolken, Kristendomsbolken, Landevernsbolken, Arvebolken og Kjøpebolken. Det forekommer også tilfeller av omposisjonering som ikke umiddelbart kan forklares som tilfeldig eller ubevisst. Til det er kapitlet plassert lenger unna utgangsposisjonen, slik som plasseringen av MH-22a–c til en tidligere posisjon i Mannhelgebolken i Bb, eller AB-21 i posisjonen to kapitler senere. Varianten kan også implisere mer kompliserte strukturer, som der MH-5 er plassert mellom MH-4a og MH-4b i Bb, Bl og Fb. Når en slik mer kompleks variant forekommer i flere tekstvitner, som i dette tilfellet, er det grunn til å anta at det er en relasjon mellom disse tekstvitnene.

5.1.10.3 Strukturvariant 3, samordning

Denne varianten er mer sjelden. I Kristendomsbolken, Landevernsbolken, Jordskiftebolken og Tjuvbolken forekommer den ikke i det hele tatt. I de bolkene der varianten forekommer, det vil si i Tingfarebolken, Mannhelgebolken, Arvebolken, Landsleiebolken og Kjøpebolken, er det påfallende at enkelte tilfeller involverer to bolker, i den forstand at samme tekstdeler er plassert i mer enn en bolk, i ulike tekstlige omgivelser. Når slike tilfeller samles under ett, er det derfor ikke mange tilfeller av strukturvariant 3 totalt, oppsummert er det bare fire slike tilfeller i gruppe A der en større gruppe tekstvitner er involvert:

1. MH-22a-c / LL-37a-c
2. TF-8 / TF-9a-b
3. TF-3a / KB-2a-b
4. AB-2a-c / AB-3a-b / AB-4 / AB-5a-b

En annen observasjon er at den aktuelle strukturvarianten i hovedsak oppvises i tekstvitner i gruppe A, selv om tekstvitner i gruppe B også har flere av variantene.

Strukturvariant 3 er særlig interessant fordi den indikerer en mer aktiv redigering av teksten enn strukturvariant 1 og 2. Det er mindre sannsynlig at en slik variant har oppstått som følge av for eksempel oversprang.

5.1.10.4 Strukturvariant 4, interpolasjon

Strukturvariant 4 er registrert i Landevernsbolken, Mannhelgebolken, Arvebolken, Landsleiebolken og Tjuvbolken. Det dreier seg i alle tilfellene om kapitler eller deler av kapitler som er lagt til i teksten i mer enn ett tekstvitne. Følgende tilfeller er registrert:

1. LV-19b
2. MH-18x-y
3. MH-Y
4. MH-X
5. AB-2x
6. AB-3b1-2
7. AB-3c1-2
8. LL-26
9. LL-X

Det må igjen presiseres hvor nært de ulike varianttypene er knyttet til hverandre slik at det påvirker vår tolkning av dem. Begrep som *mangel* og *interpolasjon* er her sett i relasjon til referanseteksten Ge. En interpolasjon i ett tekstvitne vil imidlertid være en mangel i et annet, og omvendt. Derfor har jeg tatt med LL-26 i listen ovenfor. Dette kapittelet er ikke regnet som en interpolasjon etter definisjonen jeg selv har gitt strukturvariant 4 fordi det står i Ge, og derfor er en mangel i svært mange tekstvitner. Men siden kapittelet allerede er skrevet inn i Jordskiftebolken i alle tekstvitnene i gruppe A, velger jeg å regne LL-26 som en interpolasjon, se kapittel 5.1.7.5. Fem av tekstvitnene i gruppe A har LL-26 og 13 i gruppe B. Dette er dermed første tilfelle der en strukturvariant dominerer i gruppe B fremfor i gruppe A, hvilket i seg selv bør påaktes.

Også de tilfellene der det forekommer to versjoner av samme kapittel, kan man med en viss rett snakke om interpolasjoner. Den ene versjonen finnes i noen tekstvitner, og den andre i andre tekstvitner. Og hos noen finnes begge variantene. Dette er tilfellet med AB-3b1-2 og AB-3c1-2.

5.1.10.5 Strukturvariant 5, mangel

Strukturvariant 5 finnes i alle bolkene. I svært mange tilfeller korresponderer det manglende kapittelet med strukturvariant 2, 3 eller 4. De som ikke gjør det, representerer stort sett enkelttilfeller som bare oppvises i ett eller få tekstvitner.

5.1.10.6 Diskusjon

Analysen viser at en rekke av strukturvariantene forekommer i grupper av tekstvitner. Variantene forekommer først og fremst i gruppe A, samtidig som det svært ofte er ett eller noen få av tekstvitnene i gruppe B som også har dem. Jeg har i den forbindelse også observert enkelttilfeller av strukturvarianter i gruppe B som ikke finnes i gruppe A, men disse gjelder i hovedsak bare for enkeltvise tekstvitner og ikke grupper.

Analysen viser også at noen tekstvitner, slik som Bb, Bl, Fb, Fe og Ee, har mer avvikende tekststruktur fra referanseteksten Ge enn andre, og at det er visse bolker som oppviser stor variasjon, mens andre har mindre variasjon. For eksempel er Kristendomsbolken, Landevernsbolken og Jordskiftebolken relativt homogene. I Arvebolken er det stor variasjon mellom kapittel 2 og 5, mens det er mindre variasjon i resten av bolken, særlig den midtre delen. Dette kan bety at i visse miljøer har noen bestemmelser vært mer gjenstand for debatt, eller at det har vært uklart hvilke bestemmelser som skal avgrenses sammen med hverandre.

Det er viktig å merke seg at ingen av tekstvitnene har identisk struktur med et annet tekstvitne. Det er større eller mindre avvik mellom dem alle,

også mellom de tekstvitnene som med stor sannsynlighet er skrevet av samme skriver. Dette gjelder forøvrig for alle de 39 tekstvitnene. I denne sammenhengen må det også påpekes at den hyppigst forekommende formen for kapittelstruktur er den umarkerte, det vil si at strukturen ikke avviker fra referanseteksten Ge. Det er med andre ord et stort samsvar i strukturen i de 15 tekstvitnene, og hvis vi også trekker inn tekstvitnene i gruppe B, ser vi at samsvaret gjelder for dem alle.

Strukturvariantene danner mønstre som viser en sammenheng mellom tekstvitnene ut fra hvilke av variantene som står i de respektive bolkene. Særlig for de sentrale strukturvariantene knyttet til MH-22a–c og LL-37a–c, peker det seg ut tre mønstre som gir grunnlag for en tredeling av gruppe A:

A1: Ge, Gm, Gg, Gf, Gh

A2: Bb, Bl, Fb, Fe, Ee

A3: Ec, Ga, Gb, Gc, Gn

Tekstvitnene i A1 har MH-22a–c både i Mannhelgebolken og i Landsleiebolken. I A2 mangler MH-22a–c i Mannhelgebolken, og i A3 er tekstdelen LL-37c samordnet med MH-22a–c i Mannhelgebolken. De tre gruppene reflekterer ulike oppfatninger av tekstverket Landsloven, hvilket antyder tre ulike tekstkulturer som opphav for tekstvitnene i gruppe A.

Tekstvitnene i gruppe A kan ikke uten videre regnes som en lukket resenjon, siden også tekstvitner i gruppe B deler de samme strukturvariantene. De synes likevel å ha en relasjon til hverandre. Det er mønstre av strukturvariasjon som er unike for et mindre antall tekstvitner. Her bør tilfellene av strukturvariant 3 og 4 tillegges særlig vekt som argument for en relasjon mellom tekstvitnene fordi de i større grad enn de andre typene av strukturvarianter speiler en bevisst redigering fra skriverens hånd. Dette gjelder særlig tilfellene der tekstdeler er flyttet eller plassert i ulike bolker.

Det er igjen grunn til å minne om at alle varianter er relatert til referanseteksten i Ge. Siden Keyser og Munch (1848) i sin utgave valgte Ga som grunn tekst, er kategorien «mangel» registrert hyppig i deres variantapparat. Som analysen ovenfor viser, har Ga ofte lagt til tekstdeler som mangler i de fleste andre tekstvitnene. I NGL II fremstår derfor Ga som et mer komplett tekstvitne enn de fleste øvrige. Med Ge som referansetekst er dette bildet endret. Ge fremstår med en struktur som med unntak av tilfellene MH-22a–c og LL-37a–c og dubletten av TF-3a, i stor grad sammenfaller med strukturen til de fleste tekstvitnene i gruppe B. Ga, med flere tilfeller av interpolasjoner, fremstår derimot som et tydelig kontaminert, eller eklektisk, tekstvitne, og peker seg ut som del av en mer avgrenset tradisjon der bestemte tekstdeler er lagt til. Dette indikerer at Ga er produsert i en tekstkultur med en annen oppfattelse av tekst-

verket Landsloven enn tekstkulturen der Ge er produsert. De kan ha hatt andre tekstvitner tilgjengelig, eller et av tekstvitnene kan ha vært regnet å ha større *auctoritas* enn det har hatt der Ge er produsert.

5.2 Variantanalyse

Variantanalysen består av en fordypet analyse av forekomstene av strukturvariant 3, samordning, som ble identifisert i foregående kapittel, samt en kortere undersøkelse av utvalgte forekomster av strukturvariant 4, interpolasjon. Samordning er særlig interessant, ikke bare fordi den antyder en mer aktiv redigering fra skriverens side, men fordi strukturanalysen ovenfor viser at tilfellene av interpolasjon ofte oppvises i flere tekstvitner, fortrinnsvis fra gruppe A.

Det er ovenfor avdekket fire tilfeller av strukturvariant 3. To av dem omfatter plassering i to ulike bolker, mens tilfellet i Arvebolken omfatter både strukturvariant 3 og 4. Tilfellene av strukturvariant 4 oppvises først og fremst i Mannhelgebolken, men med enkelttilfeller også i Landevernsbolken, Arvebolken og Landsleiebolken. Variantene analyseres i følgende rekkefølge:

1. MH-22a–c / LL-37a–c
2. TF-8 og TF-9a-b
3. TF-3a
4. AB-3a-b-c
5. Strukturvariant 4 – utvalgte eksempler

I AB-3a-b-c overlapper strukturvariantene 3 og 4 hverandre. I analysen diskuteres først og fremst de to versjonene av AB-3b og AB-3c, og hvordan de er plassert i strukturen.

For hver variant er tre områder belyst. Det første området gjelder kapitlenes innhold og i hvilken grad innholdets tema åpner for en bevisst plassering i nye omgivelser. Dernest søker jeg etter tilsvarende tekst i andre kilder for å spore et eventuelt opphav eller samtidige paralleller. Her er særlig Absalon Tarangers (1915) angivelser til hjelp. En analyse av innholdet i rettsbestemmelsene og deres implikasjoner på middelaldersamfunnet er for øvrig ikke tema i denne sammenhengen.

Det tredje området omfatter en gruppering av tekstvitnene. Denne er basert på en undersøkelse på ord-, frase- og setningsnivå, for om mulig å identifisere flere mønstre som kan si noe om relasjonen mellom tekstvitnene. Det er imidlertid ikke en uttømmende tekstkritisk analyse i den hensikt å etablere et stemma.

Tekstdeler som er avgrenset som samme kapittel er skilt med skråstrek, og der det er skilt mellom grafiske avgrensninger er det markert med komma. Den umarkerte varianten (uten farge) vil i tabellene alltid markere den varianten som samsvarer med referanseteksten Ge.

Oversettelser og transkriberte parallelltekster til alle variantene står som vedlegg 1–9 bak i boken.

5.2.1 MH-22a–c / LL-37a–c

Samordningen av kapitlene MH-22a–c og LL-37a–c er utgangspunktet for min deling av de 39 bevarte tekstvitnene i gruppe A og gruppe B. Som strukturtabellen (vedlegg 11) viser, er de to kapitlene samordnet på ulike måter. I tabell 5:1 og tabell 5:2 vises fordelingen av de ulike strukturvariantene i henholdsvis Mannhelgebolken og Landsleiebolken i de to gruppene.

TABELL 5:1. *Varianter av MH-22a–c og LL-37c i Mannhelgebolken.*

Strukturvarianter	Gruppe A	Gruppe B	Totalt
MH-22a/MH-22b/MH-22c	5	16	21
Mangler	5	3	8
MH-22a/MH-22b/MH-22c/LL-37c	5	0	5
MH-22a, MH-22b, MH-22c	0	5	5
Lakune	0	0*	0

* To tekstbærere i gruppe B, Fc og Bc, har lakune fra midt i MH-22b, men er regnet blant de som har kapittelet intakt. Selv om vi med sikkerhet kan si at MH-22a og MH-22b er med i disse tekstvitnene, vet vi ikke om MH-22c eller LL-37c har vært skrevet inn.

Det er tre tekstvitner i gruppe B (Bf, Gl, Gq) som mangler MH-22a–c i Mannhelgebolken. Bf har lakune i Landsleiebolken på dette stedet, men Gl og Gq har som de øvrige tekstvitnene i gruppe B ikke MH-22a–c i Landsleiebolken, slik at hele kapittelet mangler i disse tekstvitnene. I gruppe B har dessuten fem tekstvitner strukturert MH-22a–c på ulike måter rent grafisk, i tabell 5:1 markert med grønt: I Ba, Bk og Ef er de tre delene avgrenset som tre separate kapitler, i Eb er MH-21 og MH-22a–c avgrenset som ett kapittel sammen, og i Bg er MH-22a–b på den ene siden og MH-22c på den andre, avgrenset som to kapitler. Det er altså tre ulike grafiske avgrensninger av kapittelet i gruppe B, og de grafiske grensene som deler MH-22 i tre deler er de samme som for tekstdelene i de samordnede kapitlene i gruppe A.

Den umarkerte varianten i Mannhelgebolken, det vil si der MH-22a–c er avgrenset som ett kapittel uten flytting av noen tekstdeler, er den domine-

rende formen når vi ser samtlige tekstvitner under ett, og inkluderer fem av tekstvitnene i gruppe A: Ge, Gf, Gg, Gh og Gm. Det må ikke glemmes at Bb har skrevet inn MH-22a–c i posisjonen mellom MH-13a og MH-13b, men mangler den altså i posisjonen mellom MH-21 og MH-23. Tekstvitnene Ec, Ga, Gb, Gc og Gn har samordningsvarianten med LL-37c sammen med MH-22a–c.

Som forventet er det ingen tekstvitner i gruppe B som har deler av MH-22a–c i Landsleiebolken, siden denne plasseringen er kriteriet som definerer gruppe A.

TABELL 5:2. *Varianter av MH-22a–c og LL-37a–c i Landsleiebolken.*

Strukturvarianter	Gruppe A	Gruppe B	Totalt
LL-37a/MH-22a/LL-37b, MH-22b/MH-22c/LL-37c	6	0	6
LL-37a/MH-22a/LL-37b	1	0	1
LL-37a/LL-37b/LL-37c, MH-22a/MH-22b/MH-22c	1	0	1
LL-37a/LL-37b/LL-37c, MH-22a	2	0	2
LL-37a/LL-37b/LL-37c	5	22	27
Lakune	0	2	2

Strukturvariasjonen i Landsleiebolken er mer omfattende. Også her er det fem tekstvitner i gruppe A som følger strukturen i gruppe B. Disse er Ec, Ga, Gb, Gc og Gn, det vil si de samme fem som også har tilføyd LL-37c til MH-22a–c i Mannhelgebolken.

For tre tekstvitner er strukturen markert som varianttype 2, omposisjonering. Her er MH-22a–c ikke samordnet med LL-37a–c, men følger som eget avgrenset kapittel etter LL-37a–c. Dette gjelder strengt tatt bare Gg, men i Gf og Gh har skriverne påbegynt MH-22a, men avbrutt skrivingen etter den innledende frasen.

I de øvrige syv tekstvitnene i gruppe A er MH-22a–c del for del flettet sammen med delene LL-37a–c, fordelt på to kapitler slik tabellen viser. I Bb mangler det andre kapittelet, mens i Bl er samtlige deler avgrenset som ett kapittel.

5.2.1.1 Innhold og plassering

Både MH-22a–c og LL-37a–c inneholder bestemmelser om husdyr som gjør skade på mennesker og andre dyr, med tilhørende bøtesatser. Skader på mennesker omtales i MH-22a–c mens skader på dyr omtales i LL-37a–c. Det er derfor et sammenfallende tema, og en tilsynelatende logisk plassering av de to kapitlene i hver sin bolke, vurdert ut fra objektet som blir skadet. Objektet som

skades i Mannhelgebolken er mennesket og i Landsleiebolken er det husdyr. Hvis vi ser på bestemmelsene ut fra subjektet er imidlertid de to kapitlene påfallende like. Det er husdyr som okse, hest, gris og hund som volder skaden. Det er derfor grunn til å tro at det er dette som er årsak til at de to kapitlene er samordnet. Kapittel MH-22a–c lyder som følger, transkribert fra Ge (oversettelse i vedlegg 1a):

Ef naut ross eða suin uerða manne at skaða

- (1) [MH-22a] Nu er þior i yxna tale til þes en han er . v . uætra gamall . þat sem siðan gerir han þa a æighande at albyrgiazt . nv uerðr þior manne at skaða þa skal erfingi hins dayða beiðazt ut uxa en eigande leggi band a ok fae honom i hendr . En ef han uil eigi ok fœðer uxan siðan bœte . v . merkr silfr . ok uxan ofan a . falle niðr frendbœtr ok retrr konungs. [MH-22b] En ef hestr eða ross bitr mann æða lystr æða naut stangar æða svin høggr bœte sa halfum sar botom en a þar til en bot er iammykit fe sem þat kykuendi er uerðt en hin feck mein af efter . vi . manna dome loglæga til nemfndum næma hinum synizt af þes uoldum wordet hafa er mein feck . hafe firir efter dome . [MH-22c] En ef hundr bitr mann þa krefi sa hundz er bitin uar en hin leggi band a ok fae honom i hendr er bitin uar nema skynsamum monnum virðizt sa uoldet hafa er bitin uar. Hafe firir efter dome . En ef han fœðer hund siðan ok bitr hann menn siðan bœte sem sialfr han hafe gort .

Teksten i LL-37a–c er transkribert fra Ga, som har den umarkerte strukturen (oversettelse i vedlegg 1b):

Ef hundr bitr fe manz

- (2) [LL-37a] Nv fer allt saman hiorð oc hirðir þa skal hirðingi uita huat af hiorðu uerðr oc bera vm bokar uitni ef han er vitnis bær vm þat mal . En ef uxi stangar uxa þat er halfgilldi . En vxi stanga ku þat er algilldi . oc oll þau naut er yngri eru en iij uætr þa er algilli a þeim . oc a allum kolluttum nautum. [LL-37b] Nu ef naut er stangat þa skal menn til leiða at lata sea . oc ef þeim synizt at naut hafe stangat uerit þa skal hyggia at nautum þeim er hiorð er meðr oc með þeim hafa gengit. En ef eitt huertt naut hefir ben a hornom . gor eða bloð eða har . þa er þat likezt til . oc bœte sa er þann fenað a eptir þui sem aðr segir. [LL-37c] En ef hundr bitr fenað manna eða eltir firir forað . bœte sa er hund a halft fyrsta sinni . en allt iafnan siðan ef uitni eru til . En ef eigi eru logleg uitni til hallde firir eins eiði at sinni uitend firir hueria grein þessa

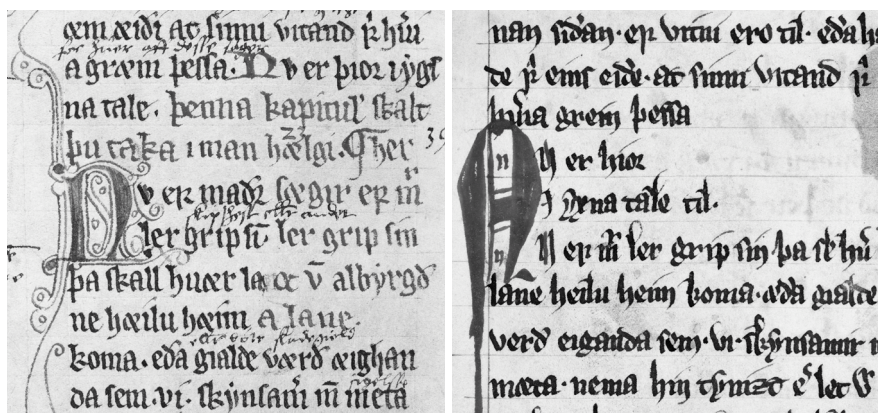
Avstanden mellom de to bolkene er stor i tekststrukturen. For et håndskrift i 4to-format utgjør den opptil tre–fire legg, så jeg regner det som mindre sannsynlig at en flytting skal ha blitt foretatt tilfeldig. Samordningen fremstår som en bevisst handling fordi disse to kapitlene har blitt oppfattet som såpass like at de tematisk hører sammen.

Siden det forekommer tre hovedtyper av samordning mellom de to kapitlene, er det et spørsmål om variantene kan ha oppstått uavhengig av hverandre i ulike miljøer. Hvis vi ser på varianten slik den står i Gg, er det bare Gg som har skrevet de to kapitlene som to grafisk avgrensede enheter. I Gf og Gh er første frase påbegynt før de har stoppet opp, vist i illustrasjon 5:1. Vi ser at i Gf har skriveren avbrutt skrivningen og anmerket: *penna capitulum skalt þu taka i man hælgi*. Det er usikkert hvem *þu* henspeiler på. Det kan være et notat til ham selv for å forklare at han har gjenkjent kapitlet som et han tidligere har skrevet. Det kan også være en beskjed til leseren om at dette kapitlet står i Mannhelgebolken, og må leses der. Verbet *taka* henspeiler på sin side mot en mer aktiv handling, og kan tolkes som en oppfordring knyttet til plassering av kapitlet. I så fall vil *þu* henspeile på en potensiell avskriver som senere skal bruke dette håndskriftet som forelegg. Det er uansett en klar indikasjon på at skriveren har sittet med et forelegg der dette kapitlet er plassert etter LL-37a–c, slik det står i Gg. Dette gjelder også Gh, men her har ikke skriveren tilføyd noen kommentar. Anmerkningen fra Gf-skriveren viser etter min mening at han ikke aksepterer denne plasseringen for MH-22a–c, og i ytterste konsekvens betyr dette at en slik plassering bryter med hans oppfatning av tekstverket Landsloven. Det kan naturligvis også bety at han ikke ser det som nødvendig å skrive samme kapittel to ganger, men da burde han i så fall også unnlatt å skrive inn LL-26, som gjengir store deler av JB-17 (se kapittel 5.1.7.5). LL-26 er for øvrig ikke skrevet inn i Gg og Gh.

Vi står igjen med to skrivere som tilsynelatende ikke har akseptert plasseringen av MH-22a–c i Landsleiebolken, samt én skriver (Gg) som har akseptert det. Dette indikerer et felles opphav for foreleggene som er benyttet, men ulike tekstkulturer hva gjelder resepsjonen av tekstverket Landsloven. En mulig forklaring er at de syv tekstvitnene med samordning av MH-22a–c og LL-37a–c del for del tilhører en søstergruppe av Gg, Gf og Gh innen gruppe A, og at samordningen er gjort i en senere fase, i den forstand at første fase gjelder flytting av MH-22a–c til Landsleiebolken, mens andre fase innebærer at de to kapitlenes enkelte ledd sammenstilles for bedre å harmonere med innholdet.

Varianten der LL-37c er samordnet med MH-22a–c i Mannhelgebolken i fem tekstvitner (Ec, Ga, Gb, Gc, Gn) skiller seg fra variantene i de ovenfor nevnte tekstvitnene. Dette kan peke mot at varianten har oppstått i et helt annet miljø og at de fem tekstvitnene stammer fra samme forelegg. Dette er imidlertid ikke åpenbart. I illustrasjon 5:2 ser vi hvordan LL-37c er skrevet inn

ILLUSTRASJON 5:1. Til venstre bl. 55v i Gf, og til høyre bl. 45r i Gh. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse.

i henholdsvis Ec og Gc. Illustrasjonen viser at begge skriverne først har skrevet MH-22a–c uten å tilføye LL-37c. De har fortsatt å skrive inn MH-23. Senere, kanskje ved gjennomgang og kontroll med et annet forelegg enn det opprinnelige, ser de at denne siste delen mangler, og de har derfor skrevet den inn på ledig plass i marginen. Ec-skriveren har konsekvent skrevet inn kapiteltitler, unntatt foran kapittel MH-23. Årsaken synes åpenbar: Han har allerede fylt plassen med LL-37c. Også NGL-skriveren har i Gc lagt til teksten i marginen. Øverst på b-spalten begynner MH-23. Det vitner med andre ord om at også han har skrevet inn denne teksten etter at den ordinære skrivingen var over. Det er bare i Gc at NGL-skriveren har ført inn LL-37c i marginen. I Ga og Gb er denne tekstdelen skrevet inn i den løpende teksten. Tilleggene i Ec og Gc synes derfor å være to eksempler på at skriveren har hatt tilgang til minst to forelegg, og at han etter å ha skrevet ferdig, har gått gjennom teksten en gang til og kontrollert den opp mot et annet forelegg.

At to uavhengige skrivere legger til den samme tekstdelen i etterkant, peker i retning av et felles miljø der skriverne har hatt tilgang til det samme forelegget der LL-37c er flyttet til Mannhelgebolken. Alternativt kan det ha oppstått en forståelse blant skriverne om at de nevnte bestemmelsene bør stå sammen, slik at LL-37c er ført inn etter påminnelse fra en autoritet. Her må også interpolasjonen av det avgrensede kapittelet MH-22b/MH-22c/LL-37c i posisjonen etter LL-53a-b i Ec nevnes. Det er nettopp den andre delen av den samordnede varianten som vi ser i syv av de øvrige tekstvitnene i gruppe A. Jeg vil derfor være forsiktig med å anta at de fem tekstvitnene med LL-37c i Mannhelgebolken kommer fra et miljø adskilt fra de øvrige ti. Tvert imot vitner dette om et miljø der ulike former for samordning av de to kapitlene

MH-22a–c og LL-37a–c sirkulerer, kanskje som en del av denne tekstkulturens oppfattelse av tekstverket Landsloven.

5.2.1.2 Opprinnelse

Bylovens Mannhelgebolk har samme kapittelstruktur som Landslovens, med ett unntak, nemlig at MH-22a–c mangler. I tekstvitnet Na av Byloven (NKS 1642 4to) er imidlertid MH-22b og MH-22c skrevet inn som siste kapittel i Mannhelgebolken (NGL II:226, note 16). Byloven har ellers ingen Landsleiebolk, men derimot en *Bøarskipan*, med bestemmelser relatert til byliv, slik som organisering av handel, eiendommer og infrastruktur. Ingen kapitler her har tilsvarende innhold som LL-37a–c.

Jónsbók, sendt til Island i 1280 og godkjent på Alltinget i 1281, har kapitler lik både MH-22a–c og LL-37a–c. Kapitlene er plassert i Mannhelgi og Búnaðarbákkur i samme posisjoner som i Ge og uten spor av samordning (*Jónsbók* 2004:116, 185).

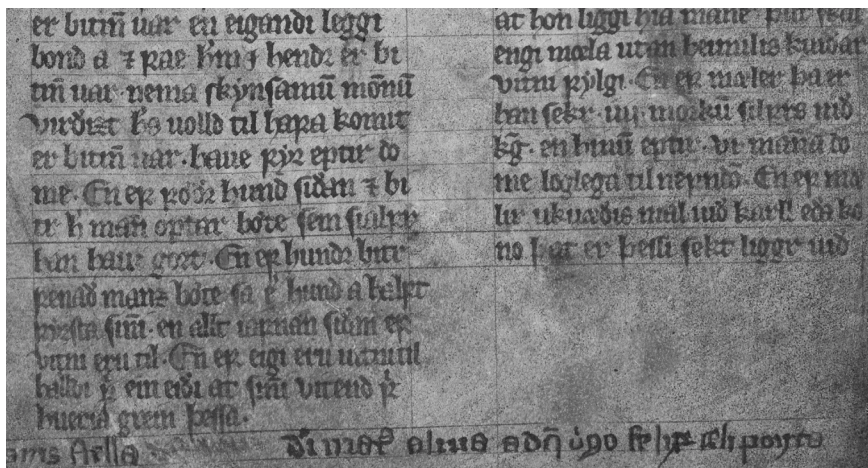
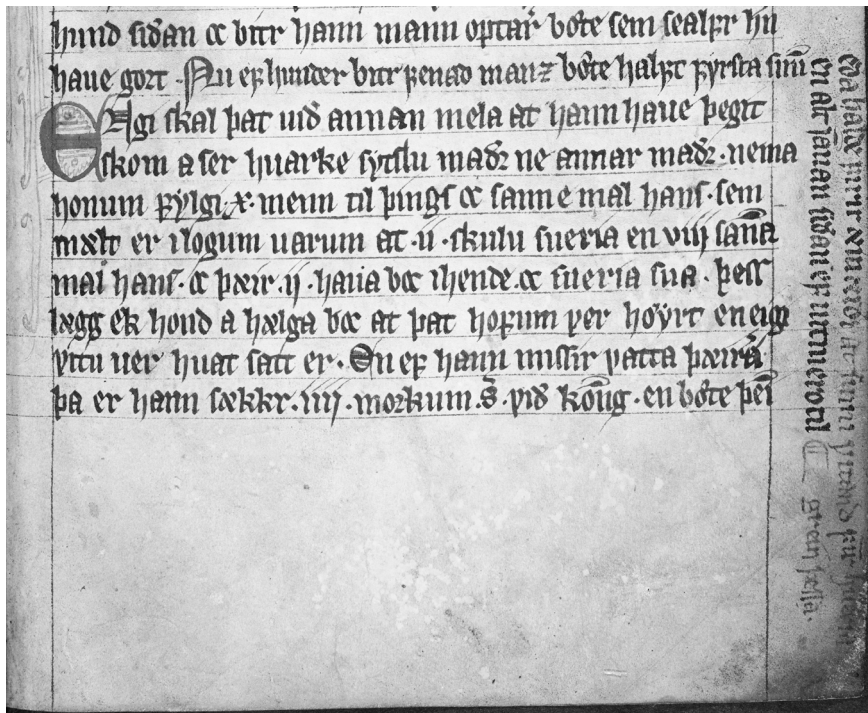
Blant de eldre landskapslovene finnes kapitler med tilsvarende innhold, men formulert på ulike måter. Et kapittel med den innledende ordlyden *Nu er þior* [...] finnes imidlertid hverken i Gulatingsloven, Frostatingsloven eller *Járnsíða*. *Járnsíða* har ingen kapitler som behandler buskapens skader på mennesker og annen buskap, mens Gulatingsloven, Frostatingsloven og Bjarkøyretten har flere kapitler om dette temaet. Kapitlene i Frostatingsloven og Bjarkøyretten er nærmest likelydende. Nedenfor vises teksten i de tre kapitlene i Gulatingsloven som omtaler dette temaet, transkribert fra utgaven til Eithun m.fl. (1994). Kapittelnummer står i klamme:

[147] Ef hundr æða bufe grandar manne

- (3) Ef hundr æða hestr æða oxu stangar mann æða annat bufe bitr mann æða ber þa scal sa er bitinn er beiðazt með vattom kvikvendes. Þa scal sa er a leggja band a oc selia þeim i hond er bitinn er. En ef hann vill eigi hanom i hond selia þa scal hann skirskota undir vatta. Oc skal sa er kvikvendit a. hallda ollu slicu upp við hinn sara. Oc sva við konong. Sem hann have sialfr særðan hann.

[165] Ef hundr æða kvikvendi eitthvert v[...] manne at sk[...]

- (4) Nv ef horn æða hofr æða hundr verðr mannbane. segi af hent ser. En ef hann føðer síðan domr kómur a giallde .xl. marca. En ef hann kveðr nei við. Syni með lyritar eiði. Fellr til xl marca oc giallde giollid frendum.

ILLUSTRASJON 5:2. Øverst utsnitt fra Ec, bl. 27r, NKS 1640 4to. Foto: Det Kongelige Bibliotek. Nederst utsnitt fra Gc, bl. 13v, AM 304 fol. © Foto: Den Arnamagnæanske Samling, med tillatelse.

[217] Ef hundar bita bufe manna

- (5) Nu bita hundar bufe manna. giallde sa er hund a halft hit fysta sinni er hann bitr. En allt iamnan siðan. En ef hann seger afhent ser þegar er hann bitr giallde allz ecki. En ef hanom verðr þat firi æða hiuunum hans at þau kasta mat firi hann. giallde halft hit nesta sinn en allt iamnan siðan.

I kapittel 147 er subjekt for handlingen både hund, hest og okse som skader mennesker. Kapittel 165 handler om husdyr som volder menneskers død, mens kapittel 217 gjelder hund som biter annen manns husdyr. Førstnevnte står sammen med kapitler med ulikt tematisk innhold, slik som funn av rekved og bestemmelser knyttet til skip. Kapittel 165 står sammen med andre kapitler som omhandler ulike typer drap, mens kapittel 217 står sammen med kapitler av mer varierende innhold, men flere av dem handler om sårboter.

Frostatingsloven (bolk V, kapittel 16) og Bjarkøyretten (kapittel 138) har et nærmest likelydende kapittel. Nedenfor gjengis teksten fra Frostatingsloven (NGL I:180):

[V 16] Ef ross lystr mann

- (6) Ef ross lystr mann eða hundr bitr eða naut stingr mann eða svin høggr þa scal sa segia afhendis ser er a. en ef hann gerer eigi sva þa hefir hann sva alinn sem manns bana ef hann er beiddr aðr. En ef hann er eigi beiddr fyrir fimt þa a hann ecki a því. En su er fimt hans er hann er før til. Sa scal fara til er bitinn er oc beiða buanda hundsins. En buandi leggi a hælse sva at hinn megi taca. rindi fra ser oc seli i hønd þeim er bitinn er. En ef hann gerer eigi sva þa er sem sa hafi gort er hundinn a. En ef hann syniar halldi fyrir lyritar eiði fyrir hvert þeirra þriggia mala. En ef ross lystr mann eða naut stingr. søci sa til er sar fecc oc gere or slict er hann vill. En ef eigandi lætr eigi laust. þa er sem hann hafe sialfr gort.

Bjarkøyretten har også et separat kapittel om hund som skader annen manns buskap (kapittel 113):

- (7) Ef hundr bitr bufe manns gialdi sa er hundinn a verð fyrir elliga taki hann ok leggi band a hundinn ok seli i hond honum. ef han beiðir hundsins. En ef naut stangar annat naut i hel. eigi baðir þat er lifir. ef bæði varu iafngoð. En ef annattveggia er betra þa skal sa þat bota er verra er ok se beggia skaði iafnt.

Gulatingsloven og Bjarkøyretten har dermed bestemmelser om husdyr som skader mennesker og dyr, mens Frostatingsloven bare har bestemmelser om husdyr som skader mennesker. Beskrivelsene behandler samme tema som MH-22a–c og LL-37a–c, men ordlyden er forskjellig. Ingen av tekstvitnene av Landsloven har en slik ordlyd, og det er derfor ikke grunnlag for å hevde at de har kopiert tekst direkte fra forelegg fra et tidligere stadium i revisjonsprosessen. Men innholdselementer, setningsledd og formuleringer fra samtlige kapitler ovenfor kan gjenkjennes i både MH-22a–c og LL-37a–c, slik at det er god grunn til å anta at de eldre lovene har vært kilder for kapitlene i Landsloven. Særlig er det store likheter mellom Gulatingslovens kapittel 217, Bjarkøyrettens kapittel 113 og Landslovens LL-37c. Det viser at denne tekstdelen, LL-37c, har eksistert som selvstendig avgrenset kapittel i eldre landskapslover. Den innledende frasen i V 16 er dessuten identisk med MH-22b, med unntak av at *ēða hundr* er tatt ut i MH-22b. Det er også disse bestemmelsene som er lagt til i Ec i en senere posisjon. De to kapitlene MH-22a–c og LL-37a–c synes dermed å være bearbeidinger av eldre bestemmelser, men der den som har revidert lovtekstene har skilt distinksjonen mellom mennesker som skades og dyr som skades, og plassert dem i hver sin respektive bolk.

Taranger har påpekt fellesskap mellom innholdet i kapittelet som jeg benevner LL-37a–c, og et kapittel i den Äldre Västgötalagen som grenser til det norske østlandet. Han mener at LL-37a–c derfor kan være hentet fra en av de tapte østlandske landskapslovene (1915:137). Et viktig argument her er at LL-37a–c følger etter et kapittel om *Fear føleng*, og det er nettopp en slik tematisk rekkefølge vi finner i det aktuelle kapittelet, benevnt Rättilösabalken, i Äldre Västgötalagen.

Det kan dermed slås fast at alle de eldre bevarte landskapslovene har bestemmelser knyttet til husdyr som gjør skade på mennesker eller andre husdyr. Men teksten er ulik i de forskjellige lovene. Skader på mennesker og husdyr er oftest omtalt i separate kapitler, selv om det også er kapitler der begge deler er omtalt samlet, som i Frostatingsloven.

Selv om enkeltbestemmelser og fraser er kopiert til MH-22a–c og LL-37a–c, fremstår kapitler som nyskrevne for Landsloven, eller de er skrevet for et mellomledd i lovgivningsprosessen etter landskapslovene, nærmere bestemt for de reviderte landskapslovene.

Flere alternative forklaringer peker seg derfor ut som opphav til de samordnede kapitlene i Landsleiebolken: Enten er strukturvarianten med de to kapitlene utført etter at Landsloven ble godkjent på tingene i 1274, og dette har spredd seg i avskrifter fra det forelegget der dette første gang skjedde. Alternativt har det vært tilgang til et eksemplar av en eldre landskapslov fra Østlandet, der en slik samordning allerede har stått. En tredje forklaring kan være at det har vært tilgang til flere eldre lov bøker der den ene har versjonen

MH-22a–c/37c, og der den andre har hatt samordningen LL-37a/MH-22a/LL-37b, MH-22b/MH-22c/ LL-37c. I enkelte tekstvitner har den ene varianten blitt videre tradert, i andre har den andre blitt tradert, og i noen, som Ec, har begge blitt tradert videre.

5.2.1.3 Gruppering av tekstvitnene

I tabell 5:4 på side 208, øverste del, fremgår det et klart mønster i kapittelstrukturen i Mannhelgebolken som motiverer en tredeling av de 15 tekstvitnene i gruppe A. Denne samsvarer med grupperingen i kapittel 5.1.10.6:

A1: Ge, Gm, Gg, Gf, Gh har den umarkerte strukturen for MH-22a–c

A2: Bb, Bl, Fb, Fe, Ee mangler MH-22a–c

A3: Ec, Ga, Gb, Gc, Gn har LL-37c føyd til MH-22a–c

Som påpekt ovenfor, har gruppe A2, som mangler MH-22a–c i Mannhelgebolken, samme tekststruktur som Byloven i denne posisjonen, der dette kapittelet også mangler.

Hvis vi ser på strukturen i Landsleiebolken er det også her tre grupper som skiller seg ut, men de er annerledes sammensatt enn gruppene ovenfor.

1. Gg, Gf, Gh har avgrenset LL-37a–c og MH-22a–c som hvert sitt kapittel.
2. Ge, Gm, Bb, Bl, Fb, Fe og Ee har en samordning av LL-37a–c og MH-22a–c del for del. MH-22a–c er dermed skrevet inn to ganger i disse tekstvitnene.
3. Ec, Ga, Gb, Gc, Gn har den umarkerte strukturen for LL-37a–c.

Bb har her et avvik, siden kapittelet MH-22b/MH-22c/LL37c mangler. Og Ec har nettopp dette kapittelet skrevet inn senere i Landsleiebolken.

Hvis vi sammenligner lovbestemmelsene fra de eldre landskapslovene (tekst-eksemplene 3–7) med parallelltekstene av MH-22a–c og LL-37a–c i de 15 tekstvitnene (vedlegg 1c - 1h), er det imidlertid påfallende hvor få avvik det er mellom de 15, uavhengig av hvilken undergruppe de tilhører. De få avvikene som er, blir dermed desto mer interessante.

- I MH-22a er det ingen avvik.
- I MH-22b har Fe, Ge og Gm et mindre avvik i den innledende frasen, men bare i det samordnede kapittelet i Landsleiebolken, der *eða lyster* mangler.

- I MH-22c er det et tillegg i teksten i tre tekstvitner i A1: Ge, Gg og Gh: *en hin leggi band a ok fae honom i hendr er bitin uar*, ved plasseringen i Mannhelgebolken, og i Ge, Gg og Gm ved plasseringen i Landsleiebolken, det vil si de tre tekstvitnene i A1 som har MH-22c her. I A2 har bare Fe dette tillegget i Landsleiebolken, mens alle i A3 unntatt Ec har tillegget.
- I LL-37a er det ingen avvik.
- I LL-37b er det flere avvik. I gruppe A1 er Ge alene om å mangle leddet *þa skal menn till læiða . efbui synizst at naut hafe stangat*. Gm er alene om å mangle leddet *nautum ok biorð þeirri er med þeim hefir gengit*. En. De øvrige tekstvitnene i A1, Gg, Gf og Gh, samsvarer med gruppe A2 og A3 med ett unntak, idet tekstvitnene i A2 og A3 unntatt Ec har tillegget *at lata sea*. Ec har dermed lik tekst som Gg, Gf og Gm.
- I LL-37c er det ett avvik. I gruppe A1 mangler Ge frasen *eða elltir firir berg eða a forað*. Den mangler også i samtlige tekstvitner i A2. I gruppe A3 har alle tekstvitnene tillegget *eða elltir firir forað* eller *berg*, men bare i posisjonen i Landsleiebolken. I Mannhelgebolken mangler tillegget, og teksten er dermed lik tekstvitnene i A2 og Ge.

Tillegget i MH-22c finnes bare i tekstvitner i A1, samt i Fe. Denne bestemmelsen om å sette på bånd og gi hunden til den fornærmede er tilnærmet identisk med bestemmelsene i kapittel 147 i Gulatingsloven, gjengitt ovenfor i eksempel (3), men også Frostatingslovens V 16 og Bjarkøyrettens kapittel 113 har en slik bestemmelse (teksteksempelene (6) og (7)). Tillegget kan derfor representere et eldre lag i traderingen av kapittelet, slik at tekstvitner som mangler det, tilhører en egen, yngre gren i overleveringen. Men Gm og Ec mangler tillegget i Mannhelgebolken og har det i Landsleiebolken, for Ec gjelder dette interpolasjonen av MH-22b-c/LL-37c. Det impliserer at begge versjonene av kapittelet har vært tilgjengelig på samme tid. At Ec oppviser de to ulike formene for samordning underbygger dette. Det kan derfor peke mot at tekstleddet har vært med i de første avskriftene av Landsloven, men er utelatt eller uteglemt ved avskrivning av et tekstvitne som har blitt værende i samme skriptorium og har blitt brukt som forelegg sammen med det opprinnelige tekstvitnet. Muligheten må holdes åpen for at denne avskriften kan representere et annet lagdømme enn forelegget.

For LL-37c er det særlig interessant at alle de fem tekstvitnene Ga, Gb, Gc, Gn og Ec har tillegget *eða eltir firir forað** (*Gn: *berg*) i LL-37c i Landsleiebolken, mens LL-37c i Mannhelgebolken mangler dette tillegget i alle fem tekstvitner. Det støtter antagelsen om at NGL- og Ec-skriveren har benyttet to forelegg da henholdsvis Gc og Ec ble skrevet: Ett da de skrev teksten første gang, og et annet da de etterpå leste over med et annet forelegg for kontroll. I en slik

fase kan de ha blitt oppmerksomme på at LL-37c manglet i Mannhelgebolken. Det ser dessuten ut til at de gangene LL-37c er samordnet med MH-22b-c mangler tillegget, mens der LL-37c står sammen med LL-37a-b uten samordning med MH-22a-c, er tillegget med. Dette er imidlertid ikke helt entydig. I Gm er tillegget med i det samordnede kapittelet i Landsleiebolken. I *Jónsbók* er også frasen med, i kapittel 40 i Búnaðarbálkur: *eltir á forað, fyrir björg eða á sjó* (*Jónsbók* 2004:185). Frasen er ikke med i noen av eksemplene fra de eldre landskapslovene. Uttrykket *altir* benyttes imidlertid i det nevnte kapittelet i Äldre Västgötalagen (vedlegg 1h). Dette kan støtte antagelsen om at bestemmelsen har en opprinnelse i østlandske lovbøker.

Selv med disse variantene på ord- og frasenivå, er kapittel MH-22a-c og LL-37a-c såpass like sammenlignet med de mange versjonene i de eldre lovene, noe som tyder på at de stammer fra en bearbeiding eller revisjon av disse kapitlene som har skjedd etter de eldre landskapslovene, og som har vært kilder for både de samordnede versjonene og de umarkerte.

Den tredelingen av gruppe A som jeg på bakgrunn av strukturvariantene har antydnet, er med andre ord ikke entydig. Strukturvariantene i Mannhelgebolken taler for en tredeling. Sammenholdt med den umarkerte strukturen i Landsleiebolken i gruppe A3 styrkes fellesskapet i denne gruppen, samtidig som interpolasjonen i Ec av MH-22b/MH-22c/LL-37c viser at det likevel er en forbindelse med de øvrige gruppene, i det minste for dette tekstvitnet. Analysen på ord-, frase og setningsnivå indikerer dermed at de hører sammen som gruppe, selv om det er avvik på strukturelt nivå.

5.2.2 TF-8 og TF-9a-b

De to kapitlene TF-8 og TF-9a-b er strukturert på tre ulike måter i de undersøkte tekstvitnene i gruppe A (tabell 5:3). Blant de 13 tekstvitnene som ikke har lakune, er det seks tekstvitner som følger referanseteksten Ge med to kapitler i den rekkefølgen som kapittelsiglaene angir. De øvrige syv tekstvitnene har plassert TF-8 mellom TF-9a og TF-9b. TF-7 er ellers i hovedsak avgrenset sammen med TF-5 og TF-6 eller står som selvstendig kapittel, men er i to tekstvitner, Ee og Gc, avgrenset sammen med TF-9a/TF-8/TF-9b. TF-7 er derfor også tatt med i tabellen. I gruppe B er det ytterligere en variant i Gd, der TF-8 og TF-9a-b er avgrenset sammen som ett kapittel, men uten at tekst-deler var flyttet.

TABELL 5:3. *Fordelingen av strukturvariant 3 i Tingfarebolken for gruppe A og gruppe B.*

Strukturvarianter	Gruppe A	Gruppe B	Totalt
TF-7, TF-8, TF-9a-b	6	16	22
TF-7, TF-9a/TF-8/TF-9b	5	3	8
TF-7/TF-9a/TF-8/TF-9b	2	0	2
TF-7, TF-8/TF-9a-b	0	1	1
Lakune	2	4	6

Tabellen viser at strukturvarianten TF-9a/TF-8/TF-9b, markert med brunt, er representert med en liten overvekt i gruppe A, mens det bare er tre av tekstvittene i gruppe B (Bh, Ef, Gp) som har denne varianten. Dette betyr at den er overrepresentert i gruppe A sammenlignet med gruppe B. Totalt sett er det bare i underkant av en tredel av tekstvittene som har denne varianten.

5.2.2.1 Innhold og plassering

Kapittel TF-8 beskriver fremgangsmåter for klagemål og gjenopptakelse av saker samt falske stevнемål, mens TF-9a omhandler sysselmannens plikt til å formidle hva som er bestemt på tinget når han kommer tilbake til sysslet sitt, og TF-9b beskriver mer spesifikke temaer sysselmanen skal tinglyse for folk.

En endring fra den umarkerte varianten TF-8, TF-9a-b til den samordnede varianten TF-9a/TF-8/TF-9b kan skyldes et oversprang. En skriver kan uforvarende ha hoppet over kapittel TF-8, og begynt på TF-9. Han har imidlertid snart oppdaget feilen, og har avbrutt skrivingen av TF-9 og føyd inn TF-8, før han så har fortsatt på TF-9. Dette vil i så fall bryte med det vi har sett ved strukturvariant 2, som også kan være resultat av at skriveren først har hoppet over ett kapittel. Men i de tilfellene der man kan ha mistanke om at dette har skjedd, har de respektive kapitlene alltid blitt skrevet ferdig i sin helhet før skriveren har gått tilbake for å skrive det kapittelet han overså. Sett på innholdet i de to kapitlene TF-8 og TF-9a-b, kan rekkefølgen TF-9a/TF-8/TF-9b synes adekvat. Etter at de første kapitlene i Tingfarebolken har redegjort for hvem som skal møte på tingene, og hvordan tinget skal gjennomføres, handler kapitlene fra TF-8 og resten av bolken om hva som skal skje etter at tinget er avsluttet. Strukturvarianten TF-9a/TF-8/TF-9b lyder slik, transkribert fra Bb:

TABELL 5.4. De tre tabellene angir kapitlene MH-22a-c (øverst), LL-37a-c (midten) og hele Tingfarebolken (nederst).

Ge	Gm	Gf	Gg	Gh	Gb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
MH-22a	MH-22a (23)	MH-22a (23)	MH-22a (23)	MH-22a (23)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	MH-22a	MH-22a	MH-22a	MH-22a	MH-22a (21)
MH-22b	MH-22b (23)	MH-22b (23)	MH-22b (23)	MH-22b (23)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	MH-22b	MH-22b	MH-22b	MH-22b	MH-22b (21)
MH-22c	MH-22c (23)	MH-22c (23)	MH-22c (23)	MH-22c (23)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	MH-22c	MH-22c	MH-22c	MH-22c	MH-22c (21)
										LL-37c (22)	LL-37c (22)	LL-37c (22)	LL-37c (22)	LL-37c (21)
Landsleiebolken														
Ge	Gm	Gf	Gg	Gh	Gb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
LL-37a	LL-37a (36)	LL-37a (35)	LL-37a (33)	LL-37a (38)	LL-37a (36)	LL-37a (36)	LL-37a (38)	LL-37a (36)	LL-37a (36)	LL-37a (39)	LL-37a (38)	LL-37a (38)	LL-37a (38)	LL-37a (36)
MH-22a (37)	MH-22a (36)	LL-37b (35)	LL-37b (33)	LL-37b (38)	MH-22a (36)	MH-22a (38)	MH-22a (38)	MH-22a (36)	MH-22a (39)	LL-37b (38)	LL-37b (38)	LL-37b (38)	LL-37b (38)	LL-37b (36)
LL-37b	LL-37b (36)	LL-37c (35)	LL-37c (33)	LL-37c (38)	LL-37b (36)	LL-37b (36)	LL-37b (38)	LL-37b (36)	LL-37b (39)	LL-37c (38)	LL-37c (38)	LL-37c (38)	LL-37c (38)	LL-37c (36)
MH-22b (38)	MH-22b (37)	MH-22a (36)	MH-22a	MH-22a	Mangler	MH-22b (38)	MH-22b (38)	MH-22b (37)	MH-22b (40)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
MH-22c (38)	MH-22c (37)	MH-22b (36)	Mangler	Mangler	Mangler	MH-22c (38)	MH-22c (38)	MH-22c (37)	MH-22c (40)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
LL-37c (38)	LL-37c	MH-22c (36)	Mangler	Mangler	Mangler	LL-37c (38)	LL-37c (38)	LL-37c (37)	LL-37c (40)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
Tingfarebolken														
Ge	Gm	Gf	Gg	Gh	Gb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
TF-1	TF-1	TF-1	Laktune	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	Laktune	TF-1
TF-2a	TF-2a	Mangler	TF-2a	TF-2a	Mangler	Mangler	Laktune	TF-2a	Mangler	TF-2a	TF-2a x 2	TF-2a x 2	-	TF-2a
TF-2b	TF-2b	TF-2b	TF-2b (1)	TF-2b	TF-2b (1)	TF-2b (1)	-	TF-2b	Mangler	TF-2b	TF-2b	TF-2b	-	TF-2b
TF-3a	TF-4 (3)	TF-4 (3)	TF-4 (2)	TF-4 (3)	TF-4 (2)	TF-4 (2)	-	TF-4 (3)	TF-4 (2)	TF-4 (3)	TF-4 (3)	TF-4 (3)	-	TF-4 (3)
TF-3b	TF-3a (4)	TF-3a (4)	Mangler	TF-3a (4)	Mangler	Mangler	-	TF-3a (3)	Mangler	TF-3a (4)	TF-3a (4)	Mangler	-	Mangler
TF-4	TF-3b (4)	TF-3b (4)	TF-3b (2)	TF-3b (4)	TF-3b (2)	TF-3b (2)	-	TF-3b (3)	TF-3b (2)	TF-3b (4)	TF-3b (4)	TF-3b	-	TF-3b
TF-5	TF-5	TF-5 (3)	TF-5 (3)	TF-5	TF-5 (3)	TF-5 (3)	-	TF-5 (4)	TF-5 (3)	TF-5	TF-5	TF-5 (4)	TF-5	TF-5 (4)
TF-6	TF-6 (5)	TF-6 (5)	TF-6 (3)	TF-6	TF-6 (3)	TF-6 (3)	-	TF-6 (5)	TF-6 (3)	TF-6 (5)	TF-6 (5)	TF-6 (4)	Mangler	TF-6 (4)
TF-7	TF-7 (5)	TF-7 (5)	TF-7 (3)	TF-7	TF-7 (3)	TF-7 (3)	-	Mangler	TF-7 (4)	TF-7 (5)	TF-7 (5)	TF-7 (4)	TF-7 (6)	TF-7 (4)
TF-8	TF-8 (6)	TF-8 (6)	TF-8a (4)	TF-8	TF-8a (4)	TF-8a (4)	-	TF-8a (6)	TF-8a (4)	TF-8 (6)	TF-8 (6)	TF-8a (5)	TF-8a (6)	TF-8a (5)
TF-9a	TF-9a (7)	TF-9a (7)	TF-8 (4)	TF-9a	TF-8 (4)	TF-8 (4)	-	TF-8 (6)	TF-8 (4)	TF-9a (7)	TF-9a (7)	TF-8 (5)	TF-8 (6)	TF-8 (5)
TF-9b	TF-9b (7)	TF-9b (7)	TF-9b (4)	TF-9b	TF-9b (4)	TF-9b (4)	-	TF-9b (6)	TF-9b (4)	TF-9b (7)	TF-9b (7)	TF-9b (5)	TF-9b (6)	TF-9b (5)
TF-10	TF-10 (8)	TF-10 (8)	TF-10 (5)	TF-10	TF-10 (5)	TF-10 (5)	-	TF-10 (7)	TF-10 (6)	TF-10 (8)	TF-10 (8)	TF-10 (6)	TF-10 (7)	TF-10 (6)
TF-11	TF-11 (9)	TF-11 (9)	TF-11 (6)	TF-11	TF-11 (6)	TF-11 (6)	-	TF-11 (8)	Mangler	TF-11 (7)	TF-11 (9)	TF-11 (7)	Mangler	TF-11 (7)
TF-12a	TF-12a (10)	TF-12a (9)	TF-12a (6)	TF-12a	TF-12a (6)	TF-12a (6)	TF-12a (12)	TF-12a (9)	Mangler	TF-12a (10)	TF-12a (10)	TF-12a (10)	Mangler	TF-12a (8)
TF-12b	TF-12b (10)	TF-12b (9)	TF-12b (6)	TF-12b	TF-12b (6)	TF-12b (6)	TF-12b (13)	TF-12b (9)	Mangler	TF-12b (10)	TF-12b (11)	TF-12b (9)	Mangler	TF-12b (8)
TF-13	TF-13 (11)	TF-13 (9)	TF-13 (6)	TF-13	TF-13 (6)	TF-13 (6)	TF-13 (13)	TF-13 (10)	TF-13 (5)	TF-13 (10)	TF-13 (12)	TF-13 (9)	TF-13 (7)	TF-13 (8)

- (8) [TF-9a] Sva er mælt at syslu men skulu mæn þing æigha innan þæirra .iii. vikna er þæir koma hæim af logþingi oc lysa þa monnom þui sëm talat var a logþingi einkanlæga huat alykt a þæirra mal fell er or hans syslu ero [TF-8] En æf annar huar fryr a sin lut þa er han kómur hæim j hæræð oc kallar rangt vp vera boret firir logman oc logretto menn þa skal þo æighi brigda dome sæcta laust En han ma stæfna honom a þui nesta are æftir till borghapings er mall a við han oc hafue þa huar sitt mall vppi oc ef mal røyniz með sama hætte oc fyr þa hafue kostnað sin halfu aukin af þæim er han ylfði till rangs malls ok søke sëm aðrar fear soknar prouazt ok sua at han hafue rangt fram boret firir logretto menn er fyr dømdu malit oc dømes þa þæim þa take han kostnað sin halfu aukin oc mork .s. kononge oc søke sem aðr vattar oc sua skall hueruithna þar sëm logmaðr ok aðrer skynsamer menn sea at men verða af lagha oc ranglægha sotter oc till logmanz stæfndir huart sëm þat ero þingstæfnor æða aðrar lagha stæfnur oc dømez huarke fe ne æiðar nema sa er sotte suæir æin æiði firir at han hugðiz eptir retto mali at sökia [TF-9b] Nu skal syslu maðr þui lysa at logþingi skal huart sumar vppi vera vm peters voku þa skal ok þui lysa at æighi skal taka þa men j bygðir til sin er laupa austan eða væstan sunnan eða norðan nema þeir viti skil a at þir se skila men oc þui at slikir men ero þui vanir at verra nockoro likt vm æin vætr eða .ij. eða iij oc hylla sik sua við men sidan skiliazt þæir æi bætr vid menn en þæir laupa brott með æighin konom manna døttrom æða frændkono manna æða stæla goðze manna. En huer sëm tækr þa menn i bygðir sæckr mork s vid konong ef hin prouast at illum mannum.

Det kan synes logisk at etter bestemmelsen om at sysselmannen skal samle til ting når han kommer hjem fra lagtinget for å fortelle hvilke avgjørelser som ble truffet der (TF-9a), kommer bestemmelsen om hva man gjør om man er misfornøyd med disse avgjørelsene (TF-8). TF-8 fortsetter imidlertid med generelle bestemmelser om falske stevнемål og deres behandling på lagtinget. Deretter veksler det tilbake til bestemmelser knyttet til det lokale tinget som sysselmannen holder hjemme i bygda (TF-9b). Overgangen TF-8 til TF-9b er ikke så åpenbar, og rekkefølgen TF-9a/TF-9b er smidigere enn TF-8/TF-9b rent tematisk ved at alle bestemmelsene er knyttet til det lokale tinget som sysselmannen holder i hjembygda.

Det er med andre ord godt mulig at strukturvarianten har vært et bevisst valg. Ikke i noen av de to strukturvariantene er det tematiske skifter som ved senere avskrivning vil synes åpenbart feil for en ny skriver, slik at varianten må

regnes som signifikant. Vi kan da stå overfor to grener i overleveringen av Landsloven, der i det minste ti tekstvitner hører til samme gren. Et problem er imidlertid at Ga, Gb og Gc, skrevet av samme skriver, oppviser ulik struktur for disse kapitlene hver for seg. Dette impliserer at NGL-skriveren har hatt tilgang til tre ulike forelegg, med mindre han selv er den som første gang strukturerte om teksten. Som analysen av Tingfarebolken viste, har NGL-skriveren skrevet inn TF-2a to ganger i Ga og Gb, en for nemndemenn til Gulating og en for nemndemenn til Frostating, hvilket indikerer at han har hatt tilgang til både et Gulating- og et Frostatinghåndskrift som forelegg. Det er mulig at hvert av disse håndskriftene har hatt hver sin strukturvariant, hvilket i så fall betyr at disse strukturvariantene har eksistert før NGL-skriveren skrev sine lovbøker.

5.2.2.2 Opprinnelse

Hvis vi ser på de antatt eldste tekstvitnene av Landsloven, som er Bd, Be, Ec, Fa og Gf (tabell 1:1, side 5), har de alle den samme umarkerte strukturvarianten som Ge. Dette kan bety at dette er den mest opprinnelige varianten, også sett i lys av at Ge-varianten er den vanligste når samtlige tekstvitner sees under ett. I så fall har strukturen TF-9a/TF-8/TF-9b oppstått etter at Landsloven ble kunngjort på de respektive lagtingene i 1274–1276. Men tatt i betraktning det intense reformarbeidet med landskapslovene og senere Landsloven på 1260- og 1270-tallet, er det ikke utenkelig at ulike varianter har oppstått også før Landslovens tid eller i de samtidige lovene, den islandske lovboken *Jónsbók* (1280) og Byloven fra 1276.

Byloven ble ferdigstilt i 1276, to år etter Landsloven. Flere av bolkene er like de respektive bolkene i Landsloven, noe som har resultert i at skrivere som har skrevet Landsloven og Byloven fortløpende etter hverandre, gjerne har kortet ned på teksten i Byloven, og heller henvist til Landsloven. Også Byloven innledes med en prolog, og deretter en *Þingskipanar bolkr*, som tilsvarende Landslovens Tingfarebolk. Her kan det først påpekes at det fjerde kapitlet, med en tekst tilpasset Bjørgvin, inneholder TF-5, TF-6 og TF-7, avgrenset som ett kapittel. Det neste kapitlet inneholder følgende tekstdeler i rekkefølge: TF-9a/TF-8/TF-9b. Her står med andre ord den samme strukturvarianten som finnes som avvik i de ti tekstvitnene av Landsloven. I variantapparatet i NGL II er det ikke registrert tekstvitner av Byloven som avviker fra denne strukturvarianten. For øvrig kan det nevnes at det følgende kapitlet TF-10 er avgrenset som ett kapittel sammen med TF-13, mens TF-11 og TF-12a-b mangler, slik som i Ee og Gc.

Jónsbók er Magnus Hákonssons islandske lov fra 1280, og den er i mangt en versjon av Landsloven tilpasset Island. En sammenligning av Tingfarebolken i

Jónsbók (2004) med Ge, viser at *Jónsbók* følger Ge med henblikk på kapittelrekkefølgen i nærmest hele bolken. Det tyder på at den teksten som Jón Einarson tok med seg fra Norge til Island i 1280 hadde strukturen TF-8, TF-9a-b, så sant alle avskriftene av *Jónsbók* stammer fra hans håndskrift. Denne strukturvarianten har altså eksistert i Norge i 1280, bare seks år etter at Landsloven første gang ble godkjent.

Strukturen i Byloven viser at strukturvarianten TF-9a/TF-8/TF-9b fantes i 1276, før *Jónsbók* ble utarbeidet. Det kan bety at denne varianten var utarbeidet spesielt for Byloven, mens den umarkerte varianten ble utarbeidet for Landsloven. I senere avskrivninger kan variantene fra Byloven ha blitt blandet inn i avskriftene av Landsloven siden de er såpass like både i struktur og innhold. Siden Landsloven i så stor grad bygger på de tidligere landskapslovene, er det imidlertid nødvendig også å undersøke disse for å se hvilke strukturvarianter som eventuelt finnes der.

I Gulatingsloven finnes ingen tekst med tilsvarende innhold som TF-7, TF-8 eller TF-9. I Frostatingsloven må vi rette oppmerksomheten mot bolk V, kapittel 46 (NGL I:183). Dette relativt lange kapittelet inneholder tre tekstdele som vi finner igjen i Landsloven som TF-10, TF-7 og TF-8. Det interessante her er at tekstdelene TF-7 og TF-8 følger direkte etter hverandre. Det gjør de ikke i strukturvarianten TF-9a/TF-8/TF-9b, der TF-7 etterfølges av TF-9a.

Kapitler tilsvarende TF-9a og b er ikke med i Frostatingsloven. Bolk I i Frostatingsloven inneholder imidlertid kapitler knyttet til organisering av tinget, og vi finner her ekvivalenser til TF-1, TF-2, TF-3, TF-4 og TF-5. Deler av bolk I er imidlertid tapt i Frostatingsloven (Hagland og Sandnes 1994:XXX), og kapittel TF-9 kan derfor ha vært en del av den tapte teksten.

Den andre lovteksten av interesse er *Járnsíða*, sendt til Island i 1271. En gjennomgang av de seks første kapitlene viser at de tekstdelene som i Frostatingsloven var spredd mellom bolk I og V, her er samlet, og de er plassert som de første kapitlene i lovboen. Særlig interessant er kapittel 5, der vi gjenkjenner følgende kapitteldele: TF-7/TF-9a/TF-8, alle avgrenset samlet til ett kapittel. Dette er første gang TF-9a er belagt i de eldre landskapslovene. Vel så interessant er det at rekkefølgen på tekstdelene samsvarer med den samordnede strukturvarianten i Landsloven, selv om TF-9b mangler i *Járnsíða*. Det er også verdt å merke seg at TF-7 her er avgrenset i samme grafiske enhet som TF-9a og TF-8, som er lik strukturvarianten som oppvises i Ee og Gc. I tabell 5:5 ser vi Tingfarebolkens struktur i Ge, Bb, Ee, Gc, Byloven og *Járnsíða*. Den viser at den umarkerte strukturen i Ge, som er den vanligste i tekstvitnene til Landsloven, står alene sammenlignet med Byloven og *Járnsíða*.

TABELL 5:5. *Kapittelstrukturen i Járnsíða sammenlignet med Ge, Bb, Ee, Gc og Byloven.*

Tekst i Ge	Ge	Bb	Ee	Gc	Byloven	Járnsíða
Fríðr oc blæzan uars herra	TF-1	TF-1	TF-1	-	TF-1	TF-1
Sua er melt at nemfna skal	TF-2a	Mangler	Mangler	-	TF-2a	TF-2a
En ef lendr maðr eða syslu	TF-2b	TF-2b (1)	Mangler	-	Mangler	TF-2b
Eftir vitnum og gognum skal	TF-3a	Mangler	Mangler	-	Mangler	TF-6 (2)
Þeir er i logretto ero nemfdir	TF-3b	TF-4 (2)	TF-4 (2)	-	TF-4 (3)	TF-4 (3)
Þing skal standa sua lengi	TF-4	TF-3b (2)	TF-3b (2)	-	TF-3b	
Aller þeir menn sem j gula	TF-5	TF-5 (3)	TF-5 (3)	TF-5	TF-5 (4)	TF-5 (4)
Hveruitna þar sem menn	TF-6	TF-6 (3)	TF-6 (3)	Mangler	Mangler	Mangler
Nv ef maðr ryfr dom þan er	TF-7	TF-7 (3)	TF-7 (4)	TF-7 (6)	TF-7 (5)	TF-7 (5)
Ef annar huar fryr a lut sin	TF-8	TF-9a (4)	TF-9a (4)	TF-9a (6)	TF-9a (6)	TF-9a (5)
Nv er sua mælt at syslu menn	TF-9a	TF-8 (4)	TF-8 (4)	TF-8 (6)	TF-8 (6)	TF-8 (5)
Nv skal syslu maðr þui lysa	TF-9b	TF-9b (4)	TF-9b (4)	TF-9b (6)	TF-9b (6)	Mangler
Alla þa doma er vm viga ...	TF-10	TF-10 (5)	TF-10 (5)	TF-10 (7)	TF-10 (7)	TF-10 (6)
Hveruitna þar sem menn	TF-11	TF-11 (6)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
A þessom tímum ma eigi til	TF-12a	TF-12a (6)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
Nu þar sem sa stemfnir manne	TF-12b	TF-12b (6)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
Nv ef maðr fær eigi rettyndr	TF-13	TF-13 (6)	TF-13 (5)	TF-13 (7)	TF-13 (7)	TF13 (6)

Det må nevnes at teksten i *Járnsíða* på ord- og frasenivå ofte avviker fra teksten i Landsloven på grunn av tilpasninger til islandske forhold, men at tekstens overordnede innhold ellers er det samme. Det sentrale i tabell 5:5 er at Bb og særlig Ee og Gc har et strukturfellesskap med Byloven og *Járnsíða*. Det største avviket er at i *Járnsíða* er TF-6 plassert tidligere i teksten, og er avgrenset sammen med TF-2a og b, dessuten at TF-9b mangler. TF-3a, som blir behandlet neden-for, mangler også. Dette betyr at det er belegg for denne strukturvarianten i lovtekster fra før 1274. Det betyr også at vi har identifisert et strukturelt lag i Tingfarebolken som kan dateres tilbake til 1271, tre år før Landsloven første gang ble godkjent. Bare ni år senere, og seks år etter at Landsloven var ferdig utarbeidet, finnes den umarkerte strukturen i *Jónsbók*, samtidig som det er den hyppigst forekommende i de øvrige tekstvitnene av Landsloven. Vi står derfor overfor muligheten av at det har vært ulike strukturer i Tingfarebolken allerede blant de fire første håndskriftene som ble bragt til de fire lagtingene av Magnus Håkonsson i 1274–1276, siden både eldre og yngre lag er tradert videre i Landsloven. Da burde vi imidlertid kunne forvente at den avvikende strukturvarianten i sterkere grad var knyttet til tekstvitner fra ett spesielt lagdømme. Men som tidligere nevnt er kriteriene for grupperingen av tekstvitnene etter lagtingskriterier uklare. Det peker vel så mye mot skriptorier som har produsert lovbøker for flere enn ett lagdømme, slik at det gjennom bruk av flere forelegg har blitt vekslet mellom ulike strukturvarianter for disse kapitlene.

På bakgrunn av at strukturvarianten TF-7/TF-9a/TF-8 er belagt i eldre lovtekster, regner jeg det ikke lenger som sannsynlig at den har oppstått som følge av oversprang.

Analysen ovenfor viser at av de tre ulike strukturvariantene for TF-7, TF-8 og TF-9a-b blant samtlige tekstvitner, har to tekstvitner samme struktur som *Járnsíða*, åtte har samme struktur som Byloven, og de resterende tekstvitnene har den umarkerte strukturen. Det påfallende i denne sammenheng er at Ga, Gb og Gc, som alle er skrevet av samme skriver, oppviser hver sin strukturvariant. Gitt at NGL-skriveren har oppholdt seg ved samme skriptorium da han skrev alle de tre tekstvitnene, er det rimelig å anta at tekstvitner med alle de tre variantene har vært tilgjengelige. Som jeg argumenterte for i kapittel 4, peker ulik utforming av initialene enten i retning av at skriveren har oppholdt seg ved ulike steder, eller at han har oppholdt seg ved et større skriptorium der flere personer arbeidet med samme håndskrift. Strukturvariasjonen i Tingfarebolken bidrar ikke til å klargjøre hvilket alternativ som er mest trolig, begge er fortsatt sannsynlige.

Avslutningsvis er det også grunn til å påpeke strukturvarianten til Ee og Gc der TF-11 og TF-12a-b mangler og TF-10 og TF-13 er avgrenset som ett kapittel. Samme struktur står i både Byloven og *Járnsíða*, og særlig Gc samsvarer med *Járnsíða*s struktur ved at også TF-6 mangler. Det er ikke belegg for TF-9b i noen eldre lover før Landsloven. Det kan bety at tekstdelen er ny med Landsloven. Tekstdelen kan ha blitt lagt til i ulike kapittelkonstellasjoner som har vært tilgjengelige ved utarbeidelsen av Landsloven, for eksempel i de tapte reviderte landskapslovene.

5.2.2.3 Gruppering av tekstvitnene

Når TF-8 og TF-9a-b settes opp som parallelltekster (vedlegg 2b-c), ser vi at det er få avvik både blant tekstvitnene med den umarkerte strukturvarianten og med den samordnede. Variasjonen består av veksling mellom synonymer og litt ulik ordrekkefølge. Isolert sett er dette et omfang av varianter som man kan forvente i en håndskriftkultur. Det er imidlertid interessant at tekstvitnene av og til deler seg i to grupper når det gjelder valg av synonymer, for eksempel i TF-8 der tekstvitnene enten har *flutt* eller *upboret* i tredje avsnitt.

- *Flutt*: Bl, Ee, Fe, Gb, Ge, Gh, Gn
- *Upboret*: Bb, Ec, Ga, Gf, Gm

Parallelltekstene viser at det er flest tekstvitner med samordnet struktur som har *flutt*, mens flest tekstvitner med umarkert struktur har *upboret*. Tekstvitner som

er skrevet av samme skriver, er delt i hver sin gruppe. Det er derfor et spørsmål hvor stor signifikans synonymvekslingen har. De øvrige eksemplene på tilsvarende variasjon på ord- og frasenivå, viser heller ikke noe bestemt mønster.

På strukturnivå viser analysen av TF-8 og TF-9a-b i gruppe A at de 13 tekstvitnene som ikke har lakune her, kan deles i tre grupper:

1. Ec, Ga, Ge, Gf, Gh, Gm har den umarkerte strukturen som deles av flertallet av samtlige tekstvitner.
2. Bb, Bl, Fe, Gb, Gn har TF-7 som eget kapittel, etterfulgt av TF-9a/TF-8/TF-9b. I gruppe B har også Bh, Ef og Gp samme variant.
3. Ee, Gc har TF-7/TF-9a/TF-8/TF-9b avgrenset som ett kapittel. I tillegg har de som eneste tekstvitner TF-10/TF-13 samlet i det etterfølgende kapittelet mens TF-11 og TF-12a-b mangler.

I tabell 5:4 vises strukturen i hele Tingfarebolken sammenstilt med MH-22a–c og LL-37a–c i Mannhelgebolken og Landsleiebolken. De fire tekstvitnene Ge, Gm, Gf og Gh, som har den umarkerte strukturen i Mannhelgebolken, har også den umarkerte i Tingfarebolken. Et forbehold må naturligvis tas for Gg som har lakune, men mønsteret underbygger A1 som en gruppe med nær relasjon mellom tekstvitnene. Hos de øvrige ti tekstvitnene er det mer blandet. Ec og Ga i gruppe A3 har den umarkerte varianten, og Ee og Gc tilhører hver sin undergruppe, respektive A2 og A3. I A3 er dermed alle tre variantene representert.

Det mønsteret som pekte seg ut etter analysen av MH-22a–c og LL-37a–c, blir dermed bare delvis bekreftet. Samtidig åpnes det en mulighet for at flere tekstvitner ha en relasjon til tekstvitner i gruppe A, siden de tre tekstvitnene Bh, Ef og Gp i gruppe B også har samme variant.

5.2.3 TF-3a

Den neste varianten som skal analyseres, TF-3a, er også en del av Tingfarebolken, samtidig som den forekommer i Kjøpebolken sammen med KB-2a-b. I hver av disse bolkene er TF-3a avgrenset som del av et annet kapittel. I tabell 5:6 og tabell 5:7 vises distribusjonen av kapittdelen i gruppe A og gruppe B i henholdsvis Tingfarebolken og Kjøpebolken. Oversettelse og parallelltekster står i vedlegg 3a-c.

Tabell 5:6 viser at det i begge gruppene er et flertall som har TF-3a skrevet inn i Tingfarebolken, men mens en majoritet av tekstvitnene i gruppe B har TF-3a her, er fordelingen mer jevn i gruppe A. Hele 5 tekstvitner (Bb, Bl, Ee, Gb, Gn) mangler her TF-3a mot bare tre tekstvitner (Ef, Fc, Gp) av de 17 som

TABELL 5:6. *Fordelingen av TF-3a i Tingfarebolken.*

Strukturvariant	Gruppe A	Gruppe B	Totalt
TF-3a i Tingfarebolken	7	17	24
Mangler i Tingfarebolken	5	3	8
Lakune	3	4	7

TABELL 5:7. *Fordelingen av TF-3a i Kjøpebolken.*

Strukturvariant	Gruppe A	Gruppe B	Totalt
TF-3a i Kjøpebolken	9	3	12
Mangler i Kjøpebolken	4	19	23
Lakune	2	2	4

har dette stedet intakt i gruppe B. Som strukturtabellen i vedlegg 11 viser, har alle tekstvitnene som mangler TF-3a, avgrenset TF-4 og TF-3b som ett kapittel, med Fe i en mellomstilling, idet rekkefølgen på TF-4 og TF-3b følger etter hverandre, samtidig som TF-3a følger etter TF-3b, alt avgrenset som ett kapittel.

Tabell 5:7 viser på sin side et avvikende mønster i Kjøpebolken mellom gruppe A og gruppe B. Over dobbelt så mange av tekstvitnene i gruppe A har TF-3a i Kjøpebolken, mens i gruppe B mangler TF-3a i majoriteten av tekstvitnene og bare tre av dem (Fd, Gd, Gt) har TF-3a skrevet inn her.

Det er imidlertid ikke samsvar mellom de tekstvitnene som har TF-3a i Tingfarebolken, og de som har den i Kjøpebolken. Fordelingen i gruppe A er slik:

- Tingfarebolken: Ec, Fe, Ga, Ge, Gf, Gh, Gm
- Kjøpebolken: Bl, Ee, Fb, Ga, Gb, Gc, Ge, Gg, Gn

Oversikten reflekterer et mønster der tekstvitnene i gruppe A tenderer mot å ha Kjøpebolken som den foretrukne posisjonen for TF-3a. Men Ge og Ga har skrevet inn tekstdelen begge steder, og Bb mangler den begge steder. De tre tekstvitnene i gruppe B som mangler TF-3a i Tingfarebolken, Ef, Fc og Gp, mangler den også i Kjøpebolken. De tre tekstvitnene som har TF-3a i Kjøpebolken, Fd, Gd og Gt, har med andre ord TF-3a begge steder.

5.2.3.1 Innhold og plassering

TF-3a beskriver ulike typer vitneførsel. Dette er med andre ord relevant informasjon knyttet til saksgang slik også TF-3b handler om. Likeledes er det re-

levant i forhold til den videre informasjonen om vitners tilstedeværelse under saksgang som KB-2a-b beskriver. Avstanden mellom bolkene og den relevante plasseringen, peker mot at plasseringene er en bevisst handling. I Ge lyder TF-3a slik i Tingfarebolken (vedlegg 3b):

Vm vitnis burði a gula þingi

- (9) Eftir vitnum oc gognum skal huert maal døma . Sua er ef einn ber uitni með manne sem engi beri . en . ij . sem . x ef maðr ber eigi anduitni .j. mote. Nv ero þau vitni er eigi skolu andvitnj mote koma . þat er heimstefnno vitni . þingstemfnouitni . kuaðu vitni . nauðsyniar vitni ef vitnat verðr undir mann oc forsagnar uitni oc þav uitni er menn bera vm deild manna at samfundum manna [TF-3b] þeir menn sem i logretto ero nemfndir skolv døma log vm oll þau mal er þingat ero skoten oc þar ero loglæga fram boren. þau mal skal fyrst døma er til logþingis ero nemfnd oc logbok segir at størst ero. Eftir þat þau er þingat ero logð oc stemfnd. ok oll þau mal er menn leggja hændr sinar saman firir vattom tueim. Ef þat vitni kænir fram a þingi siðan þau er þar verða nest. En alt þat sem logbok skilr eigi þa skal þat or hueriu male hafa sem likazt þyckir ef þeir verða aller a eitt satter. En ef þa skilr a vm eithuert mal þa raðe logmaðr oc þeir sem með honom samþyckia. næma konungi meðr hinna skynsamaztra manna raðe litizt annat sannare.

I Kjøpebolken lyder TF-3a slik i Ge (vedlegg 3c):

Vm skuldaferði

- (10) Eftir gognum oc uitnum skal huert mal døma. Sua er ef ein maðr ber uitni með manne sem engi beri en tueir sem tiu ef maðr uggar eigi anduitni i mote. Nu ero þau uitni en eigi skulu anduitni a mote koma. þat er heimstefnno uitni. þingstemfnouitni. huaðu uitni. Nauðsynia uitni. Forsagnar uitni. oc þau uitni er menn bera um deildir manna at aldrhusi. [KB-2a] En ef maðr krefr mann fear þa man hann sua krafu ueria at hueðazt þa skuld oðrum goldet hafa oc nemfni uatta sina þa er hia uaro. Nv ef uattar ero innan fylkis þa skal skapa þeim leiðar lengd til. En ef uattar ero uttan fylkis þa skal gera þeim laghastemfnou at þeir kome þar oc beri slikt sem þeir uaro uið þa er han lauk þeiri skuld allre ser af hendi þeim i hond er atte æða hans umboðz manne þa hefir han ret uarða krafu þa þat heitir alyktar uitni þar skal oc eigi anduitni mote koma. En ef þeir koma eigi þa er han seckr at krafu

þeirri halfum aðrum öryri .s. oc sua firir krafu hina.[KB-2b] Fer-
menningar at frendsemi oc mægðum meghu eigi bera uitni með
manne næma þeir se þaðum iamskyldir. Taka mægðu .ij. uið eins
mannz æið ef sa er frum uattr en uið uar ef sa er annar eigi fær er
uið uar oc hafa hinir hōyzt aðr hins uitni þa er þat iamfullt sem
aller hafe uið uerit af anduerðu. Allar þær skuldir en æiðar koma
til þa skal ein öryis synia. en iij. tueggia . iij. þriggia . en þo at fe se
meira þa kemr eigi meira til en lyrittir æiðr. Hueruitna þar sem
menn kaupa saman at logum þa skal aftr ganga oftalt en fram
uantalt þar til en þeir hafazt rettar talur uið.

TF-3a er tilnærmet identisk i de to posisjonene. Avvik er at i versjonen i Ting-
farebolken etterfølges *naudsyniar vitni* med tillegget *ef vitnat verðr undir mann*
oc, og med verbet i tredje linje *maðr ber* i Tingfarebolken og *maðr uggar* i
Kjøpebolken, dessuten er siste ordet forskjellig med henholdsvis *samfundum*
manna og *aldrhusi*.

5.2.3.2 Opprinnelse

Kapittelstrukturen i de samtidige lovtekstene *Jónsbók* og Byloven har, som tid-
ligere nevnt, store likhetstrekk med strukturen i Landsloven. I *Jónsbók* står
TF-3a i Tingfarebolken, men ikke i Kjøpebolken. Byloven, derimot, mangler
TF-3a i den innledende *þingskipanarbolkr*. I Kjøpebolken finner vi imid-
lertid TF-3a/KB-2b, hvilket betyr at KB-2a mangler. Det ser derfor ut til at
TF-3a har forekommet i to forskjellige posisjoner, både i Tingfarebolken og i
Kjøpebolken, i samtidige lovtekster. Men ingen av tekstvitnene av Landsloven
mangler KB-2a, slik at vi ikke uten videre kan regne med at en skriver har
vekslet med forelegg av Byloven ved avskrivning av Landsloven.

Blant landskapslovene er det bare Gulatingsloven som har dette tekstleddet.
Her lyder det slik i kapittel 59, som en del av *Leysings log*:

Um vitnis burð

- (11) [59a/TF-3a] Efter vitnum oc gognom scal hvert mal døma. Sva
er ef einn berr vitni með manne. sem engi bere. En tveir sem
tiu ef maðr uggir eigi andvitni a mote. Nu ero þau vitni er eigi
scolo andviti a mote koma. þat er heimstemnu vitni. oc þing-
stefnu vitni. oc kvoðu vitni oc naudsynia vitni oc forsagnar vitni.
oc þau vitni er menn bera um deilld manna at oldr husi. [59b/
KB-2a] En ef maðr krefr mann fiar þa ma hann sva krofu veria.
at kvedazt þa skulld golldet hava oc nemner vatta sina þa er við

þat varo. Nu ef vattar ero innan fylkis. þa scal skapa þeim leiðar-
lengd til. En ef vattar ero utan fylkis. Þa scal gera þeim lagastefnu
at þeir kome þar oc bere slict vitni sem þeir við varo. Nu bera þeir
sva vitni at þeir við þat varo er hann lauc skudd þeirri allre ser af
hende. þa hever hann krofu rett varða. þat heitir alyctar vitni. þar
scal ok ecki andvitni amote koma. En ef þeir koma eigi. þa er han
seccr a krofu þeirri. [59c/KB-2b] Nefgilldismenn æða baugilld-
ismenn æða namagar megu eigi bera vitni med manne nema þeir
se baðom iamskylldir. Taca megu tveri við eins vitni ef sa er frum-
vattr er vid var. þa verdr þat vitni at fullu sva sem þeir have aller
við verit.

Vi ser at kapittel 59 i Gulatingsloven har samme struktur som Kjøpebolk-
varianten til Ge. Heller ikke ordlyden avviker for den delen som utgjør TF-3a.
Her står *maðr uggir* i tredje linje, og tekstdelen avsluttes med [...] *oldr husi*.
Versjonen i Kjøpebolken har ellers et tillegg til slutt i KB-2b som kapittel 59
ikke har, men som står i alle tekstvitnene av Landsloven.

I *Járnsíða* finner vi TF-3a som kapittel 111. Kapittelet foran samsvarer med
KB-1, og deretter følger kapittelet med TF-3a/KB-2a/KB-2b, det vil si i samme
omgivelser som i teksteksemplene (10) og (11):

- (12) [111/TF-3a] Epter vitnom oc gognom skal huert mal dæma. Sua
er ef einn berr vitne með manne sem engi beri. en tueir sem tiu.
ef eigi koma andvitne a mote. Nu ero þau vitne er eigi skulo and-
vitne mote koma. þat er heimstefno vitne. oc þingstefno vitne.
kuaðovitne. nauðsynia vitne. oc forsagnarvitne. oc þau vitne er
borin ero um dæilld manna at samkundom. [KB-2a] En ef maðr
krefr mann fiar þa ma hann sua krovo veria at kueðaz þa skulld
oðrom golldet hava oc nefna vata sina þa er við varo. Nu ef vattar
ero innan heraðs. þa skal gera þeim laga stefno at þær komi þar
oc beri slict vitne sem þær vito. Nu bera þær sua vitne at þær
varo við þat at hann lauk þærri skulld allre ser af hende. þa hever
hann rætt varða krovo þa. þat heiter alyctar vitne. þat skal oc
ekki andvitne i mote koma. En ef vattar koma eigi. þa er hann
sekr at krovo þærri .vj. aurom fire krovo hueria. [KB-2b] Baug-
illdismenn oc Nefgilldesmenn oc namagar mego æigi bera vitne
með manne. nema þær se baðom iafnskyllder. Taka mego .ij.
menn við eins vitne oc er sa frumvattr er við var. en ef sa er eigi
fær annarr er við var oc hava hiner heyrnt hans vitne aðr. þa er þat
iafnfullt sem aller have við verit at ondverðo.

Tekststrukturen tilsvarende med andre ord Gulatingslovens og Kjøpebolken struktur. Men vi ser at TF-3a avsluttes med [...] *at samkundom*. Det samsvarende med varianten som Ge har i Tingfarebolken, samtidig som Byloven har *at samkundom* i sin variant i Kjøpebolken (NGL II:253). Varianten i *Járnsíða* ser dermed ut til å ha blitt tradert videre i Byloven. Men også alle tekstvitnene i gruppe A avslutter TF-3a i Tingfarebolken med *samkundum*, og det samme gjør tekstvitnene som har TF-3 i Kjøpebolken. Unntak her er bare Ge og Gg som har *aldrhusi*, som er likt som Gulatingsloven (teksteksempel 11). Ge har som tidligere nevnt TF-3a i begge bolkene, mens Gg har lakune i Tingfarebolken, slik at vi ikke kan vite om TF-3a er med her. Et annet avvik i TF-3a som bare Gulatingsloven, Ge og Gg har, er at de etter *naudsynia vitni* mangler frasen *ef vitnað uerðr vndir mann oc*. Ga, som også har TF-3a i begge bolkene, har lik tekst i både Tingfare- og Kjøpebolken.

I Kjøpebolken avviker imidlertid Ge fra Gg og alle de øvrige ved at det i KB-2a mangler setningsleddet *Nu bera þeir sua vitne at þeir varo við* (transkripsjon fra Gg). Dette kan være et eksempel på oversprang, siden leddet *þeir varo við* også står foran *Nu bera*-leddet. Siden Gg har beholdt dette leddet, kan ikke Gg være avskrift av Ge, men heller en avskrift etter samme forelegg.

Selv om Frostatingsloven mangler TF-3a, finner vi som siste tekstdel av kapittel 2 i bolc I tilsvarende tekst som TF-3b, transkribert fra NGL I:

- (13) Þeir menn er i logrettu ero nefndir scola dōma log um þau mal er hingat ero skotin at þingscotum rettum eptir því er logbok segir. oc um þau mal er menn leggja hendr sinar saman fyrir vattum tveim . er þat vitni kemr fram . En allt þat er bok scill eigi . þa scal þat hafa or hverio mali er logrettumenn verða allir a eitt sattir oc rettast er fyrir guði.

I *Járnsíða*, kapittel 3, står TF-4 (i en kortere versjon) avgrenset sammen med TF-3b. Det er nettopp den avgrensningen de to kapiteldelene har i de tekstvitnene i gruppe A som mangler TF-3a i Tingfarebolken. Denne struktureringen av TF-4/TF-3b i Tingfarebolken og TF-3a/KB-2b/KB-2c i Kjøpebolken er med andre ord belagt i en tekst som er eldre enn Landsloven. Som allerede nevnt, er TF-3a plassert i Tingfarebolken i *Jónsbók*. Det kan være at sistnevnte plassering var ny med *Jónsbók*. Men siden *Jónsbók* ble tatt med til Island, er det ikke usannsynlig at *Jónsbóks* forelegg også har hatt denne plasseringen, siden den er tradert videre i de fleste tekstvitnene av Landsloven.

Kapittelstrukturen i Gulatingsloven gir grunn til å regne TF-3a/KB-2b-c som en direkte kopiering fra kapittel 59 i Gulatingsloven, i den forstand at TF-3a i Kjøpebolken, og dermed også i Byloven, representerer et eldre lag i overleveringen av disse bestemmelsene som er tradert direkte videre uten tekstlig bearbeiding.

5.2.3.3 Gruppering av tekstvitnene

Analysen viser at gruppe A har en overvekt av tekstvitner der den foretrukne plasseringen av TF-3a er i Kjøpebolken. Med utgangspunkt i de tre undergruppene A1, A2 og A3, har alle tekstvitnene i A1 (Gg har lakune) skrevet inn TF-3a i Tingfarebolken. I A2 har bare Fe skrevet den inn, men med en eget variant. I A3 har Ec og Ga skrevet den i Tingfarebolken. Tekstvitnene som mangler TF-3a i Tingfarebolken befinner seg derfor alle i A2 og A3. Fordelingen i de tre undergruppene støttes derfor ikke entydig av denne strukturvarianten.

Hvis vi derimot sammenligner med fordelingen av TF-9a/TF-8/TF-9b, diskutert i kapittel 5.2.2.3, med plasseringen av TF-3a i Tingfarebolken, trer et annet mønstre frem. Tekstvitner med den umarkerte strukturen TF-8, TF-9a-b er de samme som har TF-3a i Tingfarebolken. Blant de tekstvitnene der TF-3a mangler i Tingfarebolken men står i Kjøpebolken, har alle den samordnede strukturvarianten TF-9a/TF-8/TF-9b i Tingfarebolken (tabell 5:4). En slik fordeling av kapitlene mellom Tingfarebolken og Kjøpebolken samsvarer med andre ord med *Járnsíðas* distribusjon av de samme kapitlene.

Visse unntak finnes, som for eksempel at Ge og Ga har skrevet TF-3a i begge bolkene, mens Bb mangler den begge steder. Det kan igjen forklares gjennom veksling mellom flere forelegg, ved at skriverne i Tingfarebolken har benyttet et forelegg med den ene strukturvarianten, og deretter byttet til et annet som har hatt den andre varianten. B-skriveren kan dermed ha vært uheldig og har vekslet mellom forelegg som har manglet TF-3a både i Tingfarebolken og Kjøpebolken.

Dette bekreftes delvis av tekststrukturen i de tre tekstvitnene i gruppe B som har varianten TF-9a/TF-8/TF-9b. Både Ef og Gp mangler TF-3a i Tingfarebolken, mens den er skrevet inn i Bh. Av de øvrige tekstvitnene i gruppe B er det bare Fc som mangler TF-3a. Alle tekstvitnene som mangler TF-3a i Tingfarebolken, har avgrenset TF-4/TF-3b som ett kapittel.

Det nye mønsteret peker derfor mot en alternativ underinndeling av tekstvitnene i gruppe A, der de kan deles i to grupper. I den ene finner vi tekstvitnene i A1 samt Ec og Ga, og i den andre finner vi tekstvitnene i A2 samt Gb, Gc og Gn. A3 er dermed splittet i to, og Ga, Gb og Gc, som er skrevet av samme skriver, er fordelt i to grupper.

5.2.4 AB-3a-b-c

Av samtlige tekstvitner har bare Fc lakune i første del av Arvebolken, slik at strukturen i 38 tekstvitner er undersøkt. Strukturvariasjonen i de første kapitlene i Arvebolken er kompleks og omfatter ikke bare samordningsvarianten,

men også ulik grafisk avgrensning, interpolasjoner og mangler. I gruppe A er det bare de ti tekstvitnene i A2 og A3 som har strukturavvik i disse kapitlene, og som strukturtabellen i vedlegg 11 viser, er det få av disse ti som har den samme strukturvariasjonen. I gruppe B er det fire tekstvitner som har strukturvariasjon i disse kapitlene: Bf, Gl, Gr og Gt. Oversettelse og parallelltekster står i vedlegg 4a-h.

I AB-2 finnes interpolasjon av et tekstledd, AB-2x, i totalt fem tekstvitner. Jeg vil komme tilbake til det i kapittel 5.2.5.5. Her vil jeg først og fremst diskutere strukturvariasjonen i AB-3a–c. Dette kapittelet består av tre deler, der den første delen, AB-3a, er lik i alle tekstvitnene, og representerer alltid første ledd i kapittelet, det vil si med initial og eventuell kapiteltittel. Det neste leddet, AB-3b, omfatter et avvik i form av en interpolasjon av ny tekst, men som i noen tekstvitner også erstatter den tekstdelen som var utgangspunktet. Jeg benevner kapiteldelen uten interpolasjon slik den oppvises i Ge som AB-3b1 (umarkert) og kapiteldelen med interpolasjon som AB-3b2. Distribusjonen er vist i tabell 5:8.

TABELL 5:8. Forekomster av AB-3b1 og AB-3b2 i gruppe A og gruppe B.

Strukturvarianter	Gruppe A	Gruppe B	Totalt
AB-3b1	13	22	35
AB-3b2	1	1	2
AB-3b1 og AB-3b2	1	0	1
Lakune	0	1	1

AB-3b2 forekommer i bare tre tekstvitner. Som strukturtabellen for Arvebolken viser, er det ingen forekomster av AB-3b2 i gruppe A1, mens det er én forekomst i A2 (Ee) og én i A3 (Ec). I Ec er AB-3b1 erstattet av AB-3b2 og er avgrenset sammen med AB-3a. I Ee står begge variantene, men AB-3b2 er avgrenset som et eget kapittel etter kapittelet AB-3a/AB-3b1. I gruppe B finnes AB-3b2 i Bf der kapiteldelen er avgrenset sammen med AB-3a på samme måte som Ec.

TABELL 5:9. Forekomster av AB-3c1 og AB-3c2 i gruppe A og gruppe B.

Strukturvarianter	Gruppe A	Gruppe B	Totalt
AB-3c1	6	18	24
AB-3c2	6	3	9
AB-3c1 og AB-3c2	3	1	4
Mangler	0	1	1
Lakune	0	1	1

Kapittelet avsluttes med AB-3c. Denne finnes også i to varianter, den umarkerte AB-3c1, som er en kort versjon, og AB-3c2, som er en lengre versjon. I tabell 5:9 vises forekomstene av de to versjonene.

Som for AB-3b2 er det ingen forekomster av AB-3c2 i gruppe A1. I A2 har Bb, Bl og Fb både AB-3c1 og AB-3c2. De to siste tekstvitnene i A2, Fe og Ee, har også AB-3c2, men ikke AB-3c1. I A3 har Gc AB-3c1 slik som tekstvitnene i A1, mens de øvrige har AB-3c2.

I gruppe B står AB-3c2 i Bf, Gl, Gr og Gt, og i sistnevnte står også AB-3c1. Bh har hverken AB-3c1 eller AB-3c2 skrevet inn. Totalt er det 13 forekomster av AB-3c2, og for tre av disse er også AB-3c1 skrevet inn.

Av annen strukturvariasjon kan nevnes AB-2a som er flyttet til andre posisjoner i Bb, Bl, Fb og Fe, og mangler i Ec. I Bb, Bl og Fb er dessuten AB-5b plassert etter AB-2a, og begge disse to tekstdelene er avgrenset som egne kapitler.

Igjen ser vi at strukturvariasjonen dominerer blant tekstvitnene i gruppe A. For de nevnte forekomstene av strukturvariasjon i AB-2/AB-3/AB-4/AB-5 finnes de bare i tekstvitner fra undergruppene A2 og A3, og i gruppe B kan de avgrenses til fire tekstvitner: Bf, Gl, Gr og Gt.

5.2.4.1 Innhold og plassering

De seks første kapitlene av Arvebolken utgjør en egen del som også kalles Kvinnebolken (*Kvennagipting*). Alle kapitlene omhandler forhold knyttet til inngåelse av ekteskap, medgift, sameie og råderett over eiendeler i ekteskap, samt fordeling av medgift og eiendeler ved arv.

Kapittel AB-3a–c handler om forvaltning av kvinnens medgift og ektefelle-nes felles eiendeler (sameie), samt om fordeling av disse ved arveoppgjør. Forskjellen mellom AB-3b1 og AB-3b2 er i hovedsak at mens AB-3b1 i større grad beskriver forvaltningen og fordelingen av de felles eiendelene, har AB-3b2 vesentlig flere detaljerte og nyanserte bestemmelser knyttet til arv av ektefelle-nes eiendeler i forhold til felles barn og barn som en av ektefellene har hatt fra tidligere ekteskap. De to versjonene fremstår som selvstendige hver for seg. Den siste delen er felles. Den vanligste formen er en kortere versjon, AB-3b1, her transkribert fra referansteksten Ge:

- (14) En með þui mote mæghu þau felagh leggja sin a millum at huart þeira leggi til felags allt þat er þa a æða eigande uerðr með erfðum æða oðrum lutum. Falla siðan umagar til annars huars þa skal þat iampt beggia þeira kostnaðr uera þo at engi koma a annars fe. En ef misdaudi þeirra uerðr þa skulu vmagar huerfa þeim a hendr er þa a firir laga saker fram at føra. En þat þeira hiuna er

meira lagðe til felags skal meira upp taka æða þes erfingjar. Siðan se skipt i helmfninga þo at øyðzt hafe. En ef aflazt hefir þa skal karlmaðr æða hans erfingi taka ii luti af afla en kona þriðjung. Þurfu þau engan innan at þui felage at spyria. En ef þau leggja annan uægh þa skal ei haldazt þo at erfingi kunni ei æða uili ei riupa þui at logen riufa þat felagh. Nv er ei felagh hiuna meðal þa skal su tilgíof heimol uera kono er til hennar uar gefin ok uattar uitu at lyst uar a giftingar degi ef hon lifir honom lengr. Lysa skal giptingum kuenna ok tilgíofum a huerium x uætrum ok lysa i fiolda huart sem uil a þingi æða at kirkiu. En ef han missir hennar uið þa take arfar hennar heimanfylgiu en tilgíof falle niðr.

Den alternative teksten AB-3b2, som i Ec og Bf erstatter AB-3b1 og i Ee står etter AB-3b1, lyder slik i Ec:

- (15) Nu fær maðr møyar eða ekkiu barnlausa þa mego þau æigi leggja felag sin amillum nema þæir jatte er til arfs þæirra standa. En ef þau ala born til arfs sins þa mego þau felag leggja sin amillum hæilmings felag ef við born þeirra er at skipta. En ef við vtarva er at skipta þa æigi þat tua luti er lengr livir en ut arvar þriðjung en oðol þeirra fare eptir þui sem logbok vattar. Nu fær maðr ekkiu oc a hon born til arfs sins oc ero j vmægð oc vill hon þa leggja felagh við hann þa skal gera stemnu til hovuð baugs monnum barnanna oc leggja felagh þeirra eftir fiar magni leggi jorð iorðu igægn oc øyri øyri jmot. Nu ma þat æigi riufua er sua er lagt. En ef þau leggja annan vegh felag sit. Þa ma riuvva huart sem vill hans erfuingar eða hennar a þa lund at fara a þing fram oc seigia isundr þui felage. Huervitna þar sem hiun tuau leggja felag sit saman þa skal þat felag halldazt eptir þui sem loglegr vattar vitu. En ef siðan ber arfr eða v mægð undir annat huart þeirra. Þa fællr þat iamt til huarstueggia eptir þui sem felagh þeirra uar lagt . þui at þau skulu sua bua vm auð sem vm afla. Su til gíof skal kono hæimol vera er til hennar er given oc vattar vitu at lyst var a giptingar deigi ef hon liuir honum lengr. Lysa skal oc giptungum kuenna oc til gíofum a huerium x vetrom oc lysa i fiollda huart sem vill at kiriu eða a þingi. En ef hann missir hennar við þa taka arfuvar hennar hæiman fylgiu en tilgíof falle niðr.

Den neste tekstdelen, kapitlene AB-3c1 og AB-3c2, beskriver forhold knyttet til eldre søsters vergemål for umyndig bror. AB-3c2 har flere detaljerte bestem-

melser om dette som mangler i AB-3c1. De to tekstdelene utfyller hverandre ikke, i den forstand at om man har skrevet AB-3c2, blir AB-3c1 overflødig. Hvis man derimot skriver AB-3c1, kan AB-3c2 tilføre ekstra bestemmelser, samtidig som andre bestemmelser blir skrevet to ganger. I Ge lyder AB-3c1 slik:

- (16) En þo at mæR hafe fear hald broður sins þa skal hon ecki taka af hans fe ser til heimanfylgiu. En ef arfe gefr þa sok a þa en han er fulltiða at giptingar maðr hafe gefit hans fe með systr hans þa stande sa firir með einæiði en su sok kemr a hendr. En ef han uerðr at þui sannr greiði slikt upp sueininum sem han gaf hans ok heiti drengr at uerri

Teksten i AB-3c2 er nærmere tre ganger så lang som AB-3c1, og lyder slik i Bb:

- (17) Ef mæR hæfir fær halld broður sins þa se foður frendr ok moðo frendr suæinsens skylldughir at skilia hæiman fylghio slika af fear lutum suæinsens sem þeim synizt er skynsamast ero En ef þa skil a þa raði þir foður frendr er arfi þirra ero nester æf þær hafa vit till ok gefi æighi mæira hæiman en døttrom vattar æptir iafnaði j fyrstu ærfð En æf karlmaðr kuangaz æða kona giptiz firir vttan rað frenda sina hafui firir gortt landzskyldum ok auæxti fear sins a þui æinu are En ef arfui gefr þa sok a þægghar han er fulltida at þær hafui tækit fe a gipting systur hans þa standi sa firir æiði er su sok kœmr a hond En ef maðr verðr at þui sannr at han hafui til þærs mutu tækit .i.ii ræiði slikt vp suæninum sæm han tok j mutuna ok hæiti drengr at værri En vm fram rað þæirra manna er nu ero talldr þa skal ængi æigha kost at taka ser mæira til hæiman fylgio En ef nockor tækr a annan vægh en nu er skillt þa halldez þui at æins at broðer vili þægghar han er fulltida En ef broðer giptir systur sina með frenda sina raði sa er ællzter er ok ero sumir i omægð þa skall þat hallda sua sem þær vere allir fulltiða ef hann gefuer hænni æighi mæira hæiman en sæger i fyrstu ærfð

Kapittelstrukturen i Arvebolken viser stor individuell variasjon mellom de berørte tekstvitnene for disse kapitlene, som strukturtabellen viser. Bl og Fb har lik struktur mellom kapitlene AB-1 og AB-6, og det samme har Ga og Gb. De øvrige 10 tekstvitnene, der enten AB-2x, AB-3b1-2 og AB-3c1-2 er lagt til tekststrukturen, har alle ulik struktur for disse kapitlene. Det må bemerkes at AB-3c2 i alle forekomstene unntatt i Ga og Gb står som et selvstendig avgrenset kapittel etter AB-4. De mange ulike plasseringene indikerer, i henhold til distribusjonsprinsippet, at strukturendringene er gjort nært det ak-

tuelle tekstvitnet, enten av skriveren selv eller i forelegget. Om det var et felles forelegg, kunne man forvente seg at flere hadde felles struktur. Det kan naturligvis skyldes tap av håndskrifter, men ut fra de bevarte tekstvitnene som er undersøkt her, peker analysen mot at de angjeldende tekstvitnene har sitt opphav i et miljø der flere forelegg med ulik struktur har vært tilgjengelig, og at det er skriverne selv som enten har valgt ett av disse, eller satt sammen kapitler og tekstdeler fra forskjellige forelegg.

5.2.4.2 Opprinnelse

I både Byloven og *Jónsbók* er strukturen for de første kapitlene i Arvebolken identisk med referanseteksten Ge og dermed flertallet av tekstvitnene av Landsloven.

Et kapittel med tilsvarende tekst som AB-3b2 står også i Gulatingsloven og *Járnsíða*, og i tillegg i Nyere Gulatings kristenrett, heretter NG, kapittel 28 (NGL II:321). NG er det eneste som er bevart av den reviderte landskapsloven for Gulating (kapittel 2.1.3). Av de transkriberte parallelltekstene av AB-3b2 (vedlegg 4c), ser vi at Gulatingsloven, NG og *Járnsíða* på den ene siden, og Ee, Ec og Bf på den andre har sammenfall i teksten, bortsett fra at Ee mangler de siste linjene der teksten er felles for AB-3b1 og AB-3b2. Dette kan bero på at i nettopp Ee er AB-3b1 allerede skrevet inn, slik at skriveren kan ha regnet det som unødvendig å skrive dette en gang til. Her har Gulatingsloven en annen avslutning på kapittelet enn versjonen i Ee, Ec og Bf. I *Járnsíða* er det derimot et tilsvarende sisteledd som Ee, Ec og Bf, men der avsnittet *Lysa skal oc* [...] mangler.

Det som ikke fremkommer av transkripsjonen, er at kapittelet i Gulatingsloven innledes med setningen *Eigi a kona at synia bonda sinum felags*. I tekststrukturen i Arvebolken blir dette siste setning i AB-3a. Det betyr at teksten så langt er likt i tekstvitnene av Landsloven, og avviket, og dermed definisjonen av AB-3b1 og AB-3b2, begynner først ved setningen etter. På mange måter ville det derfor være mer korrekt å avgrense kapitteldelen AB-3b1-2 fra og med denne setningen. I Ee er imidlertid AB-3b2 avgrenset som eget kapittel, uten at denne setningen er med. Det er altså den grafiske avgrensningen av kapitlene i Ee som har definert AB-3b1 og AB-3b2, ikke den grafiske avgrensningen i Gulatingsloven. Det må også nevnes at Gulatingslovens kapittel 52 tilsvarer AB-3a. Både NG og *Járnsíða* har tekstdelene som tilsvarer AB-3a og AB-3b2, avgrenset som ett kapittel.

Analysen viser at den versjonen av tekstdelen som her er kalt AB-3b2, også er innarbeidet i Gulatingsloven. Den er imidlertid ikke helt identisk med teksten i Ee, Ec og Bf. NGs og *Járnsíðas* versjon har mer felles med disse tre, men visse

tekstleidd mangler også her, samtidig som kapittelet har et ekstra tillegg *En ef maðr fær ekkio barnlausá* [...]. I Bf, Ec og Ee er uttrykket *eða ekkio barnlausá* lagt til i den innledende setningen, slik at versjonen i disse tre tekstvitnene derfor ser ut til å være en ytterligere utvikling av disse bestemmelsene fra versjonen i NG og *Járnsíða*, som erstatning for det leddet som er tatt ut.

Fredrik Brandt (1880) og Edvard Bull (1927b) diskuterer også forekomsten av AB-3b2 i de tre østlandske tekstvitnene. Brandt viser til et lagmannsbrev fra Skien-området der det er bestemmelsene i AB-3b2 som er fulgt, ikke AB-3b1, som Brandt betegner som «Landslovens Bestemmelser» (1880:121; DN I, nr. 108). Konklusjonen deres er at AB-3b2 er en eldre rettsbestemmelse fra de østlandske lovene, på tross av at den også viser slektskap med Gulatingsloven (Brandt 1880:121; Bull 1927b:376). Som parallelltekstene for AB-3b2 viser, er det en direkte overføring av disse bestemmelsene fra Gulatingsloven til NG, det vil si til den reviderte Gulatingsloven, og til *Járnsíða*. Samtidig er det påfallende at det er i tekstvitner tilknyttet Eidsiva- og Borgarting lagdømmer at AB-3b2 er ført inn, i Ee er endatil både AB-3b1 og AB-3b2 skrevet inn etter hverandre. Det kan ikke forklares som annet enn at minst to forelegg har vært tilgjengelige, et med hver av variantene. Forbindelsen mellom AB-3b2 og Gulatingsloven antyder at ett av de tilgjengelige foreleggene kan ha vært en eldre lovtekst.

Bestemmelser om ektefellers sameie (*felag*) er imidlertid ikke bare nedfelt i landskapslovene og Landsloven. I en retterbot utstedt av Håkon Magnusson (RB-HM før 1306) gis det avklarende bestemmelser om dette temaet. Nedenfor følger et utdrag, transkribert fra NGL III side 139–140:

- (18) [...] Ver hofum optleggha beðner værit vm felaghs gerð þa er stendr i loghbok at ver skyllidim gera hana liosare ok vmbóta þar sæm oss þætte afatt vera. [...] Nu fær maðr møyiar æða ækkiu med tilgíof þa meghu þau leggja felagh þægar þau gera barn ser til arfs ef huartueggja þeirra vill ok su mær æða ækkia er með frænda rade er gípt. hælming's felag huar sæm ær at skipta við born æða vtarfa. legget i felag allt þat er þa eigha þau æða æighande verða með slikum arftokum sæm þau gera sin a millum. En ef þau hion vilia leggja felagh ok æigha þau aðr annat æða bøde born i vmegð þa meghu þau leggja ef þau vilia með þæim hætte at huaratueggja frendr hiner nanastu ok hiner skynsamasto þæir sæm til arfs standa æpter bornin æf faðer ok moder være frafallin iate nema lomanne ok oðrum goðum monnum virðizst til vela æða suika gort vnðer bornom. þa se þat felagh sæm vgor se. Sua hofu ver ok skipat ef misdauði hiona verðr þar sæm æighi er felag ok feller annat huart frá at sumar malum ok huern tima a sumre framan til Michials messo þa skal huert sina landskyllid hafua þa

sæm til kømr vm haustið. En ef annat hiuna fellr i fra at Michials messo at iolum æða kyndilsmesso æða huervitna þa vm vetrin þa skiptis landskyllid su er vnøyt er æpter iarðar magne.

Innledningsvis refererer kongen til bestemmelsene om *felaghs gerð* i «*loghbok*» og oppfordringer om å gjøre dette tydeligere. Dette kan referere direkte til de to versjonene av kapittel AB-3b som her er analysert. Deretter følger selve rettsbestemmelsen, og første frase er identisk med AB-3b2. I det følgende er bestemmelser fra både AB-3b1 og AB-3b2 tatt med. Ingen av de analyserte tekstvitnene har imidlertid en tekst som samsvarer med ordlyden i retterboten, selv om de fleste tekstvitnene er datert som yngre enn retterboten. Retterboten er imidlertid skrevet inn i 16 håndskrifter fra 1300-tallet som også inneholder Landsloven (NGL III: 138–139), og seks av disse tilhører gruppe A: Bb, Bl, Fb, Gb, Gg og Gn.

Det er ikke unaturlig om ektefellers felles eiendeler og fordeling av dette ved arv har vært viet oppmerksomhet i rettspleien også i middelalderen. Om AB-3b2 representerer en eldre, og kanskje mer innarbeidet, versjon av disse lovbestemmelsene, kan AB-3b1 i Landsloven ha ført til konflikter mellom yngre og eldre bestemmelser. Å føre begge versjonene inn kan ha vært en måte å møte dette på, og ikke minst innebærer kongens retterbot et tydelig ønske om å rydde opp i et uklart regelverk.

Den andre tekstdelen som blir analysert her, AB-3c2, finnes i adskillig flere tekstvitner enn AB-3b2, først og fremst i gruppe A, men også i fire tekstvitner i gruppe B: Bf, Gl, Gr og Gt. Det er ingen ekvivalenser til denne i Gulatingsloven, men i Frostatingsloven og *Járnsíða* finner vi et kapittel som i de to lovtekstene er nærmest identiske, her gjengitt fra Frostatingsloven, bolk XI, kapittel 9 (NGL I: 231):

- (19) Ef mæR hefir fiarhalld broður sins þa se foðorfrændr oc moðorfrændr sveinsins slict henni til heimanfylgia af fiarlutum sveinsins sem þeim syniz er hyggnastr eru en ef þa scill a þa raði þeir baugilldis menn er arfi þeirra eru næstir ef þeir hafa vit til. En ef arfi gefr þa soc þa er hann er fulltiða at þeir hafi tecit fe a gipting systur hans þa standi sa fyrir með einseiði er su soc cemr a hond. En ef einnhverr verðr sannr at því at hann hafi til þess mutu tecit. Reiði slict upp sveinum sem hann toc mutuna oc heit drengr at verri. En um fram rað þeirra manna er nu ero til scildir þa scal hon eigi eiga cost meira at taca ser til heimanfylgiu. En ef hon tecr annan veg en nu er scilt þa halldi því at eins at broðir hennar vill þegar han verðr fulltiða

Det som synes klart, er at de i strukturtabellen umarkerte tekstdelene AB-3b1 og AB-3c1, som er de hyppigst forekommende når alle tekstvitner sees under ett, ikke kan spores i bevarte lovtekster fra før Landsloven kom, det vil si før 1274. Interpolasjonene som er diskutert ovenfor, og som bare finnes i et mindre-tall, viser seg å være satt sammen av tekstdeleler fra flere eldre lovtekster, som Gulatingsloven, Frostatingsloven, NG og *Járnsíða*. Versjonene i *Járnsíða* har gjennomgående flere fellestrekk med AB-3b2 og AB-3c2, og viser at *Járnsíða*s tekst inneholder en sammenstilling og bearbeiding av de aktuelle tekstdelene fra både Gulatingsloven og Frostatingsloven. Dette indikerer at det er AB-3b1 og AB-3c1 som er yngst, siden disse ikke er funnet belagt i eldre lovbøker. De er dessuten de vanligste versjonene når samtlige tekstvitner sees under ett. Spørsmålet er på hvilken måte *Járnsíða*s tekst kan dukke opp i såpass mange tekstvitner av Landsloven. Forekomstene av AB-3b2 og AB-3c2 reflekterer at også skriverne har hatt tilgang til forelegg der disse variantene har stått. *Járnsíða* er imidlertid en islandsk lov som ble sendt til Island i 1271. Det er ikke utenkelig at et forelegg for *Járnsíða*, eller en eller flere avskrifter, har vært tilgjengelig i visse skriftmiljøer utover på 1300-tallet.

5.2.4.3 Gruppering av tekstvitnene

Strukturvariantene som er analysert ovenfor finnes først og fremst i gruppe A. Men også innenfor gruppe A peker visse mønstre seg ut. De fem tekstvitnene i A1 er ikke berørt av strukturvariasjonen og har en umarkert struktur som de deler med de fleste tekstvitnene i gruppe B.

Det er i de øvrige tekstvitnene i A2 og A3 at strukturvariasjonen forekommer. Distribusjonen av variantene er imidlertid fordelt ulikt i begge de to gruppene. AB-3b2 opptrer bare sporadisk, og står i Ee i A2 og Ec i A3, dessuten har Bf også denne interpolasjonen. Med AB-3c2 trer et tydeligere mønster frem. Alle tekstvitnene i A2 og A3, unntatt Gc har AB-3c2. Bb, Bl og Fb har dessuten også AB-3c1, slik at tekstleddet er skrevet to ganger i disse tre tekstvitnene. Vi har tidligere sett at Bb, Bl og Fb har et nærmere struktur fellesskap enn noen av de øvrige tekstvitnene. De står altså alene om en dublett av AB-3c1-2, og ingen av dem har AB-2x eller AB-3b2. Mønsteret som trådte frem i Mannhelgebolken med et stort samsvar i tekststrukturen til Bb, Bl og Fb, forsterkes etter analysen av Arvebolken.

Parallelltekstene av AB-3c2 viser at variasjonen er liten på ord-, frase- og setningsnivå. Vi ser imidlertid i parallelltekstene at det tredje avsnittet, *En æf karlmaðr kuangaz æða kona giptiz [...]*, mangler i Fe og Ee i A2 og Ec og Gn i A3. Tekstdelen står ikke i de tilsvarende kapitlene i Frostatingsloven og *Járnsíða*. Ordlyden er lik i de fem tekstvitnene som har avsnittet, med unntak av Bb som

avslutter med *a þui einu are*, mens de øvrige har *vid ærfuingia* (Bl). Tekstdelen synes dermed å være et nytt tillegg senere enn Frostatingsloven og *Járnsíða*, men som bare finnes i enkelte av tekstvitnene som har AB-3c2.

Variasjonen mellom Ga, Gb og Gc må også kommenteres. Som parallelltekstene viser, har Gc skrevet inn AB-3c1, Gb har AB-3c2, mens Ga innleder med en variant som ikke finnes i noen av de andre tekstvitnene. Innledningsvis ser det ut som om det er AB-3c2 som er skrevet inn, men ordlyden endres snart til å ligne AB-3c1, før vi igjen gjenkjenner ordlyden fra AB-3c2. Versjonen i Ga, første avsnitt, er med andre ord en sammenfatning av det første avsnittet i både AB-3c1 og AB-3c2. Deretter følger ordlyden fra AB-3c2, som er den mest komplette. To avsnitt nedenfor, i avsnittet som innledes med *En ef han uerðr sannr at þui*, ser vi at det er versjonen fra AB-3c1 som er skrevet i Ga, deretter følges AB-3c2 igjen. Dette avsnittet står også i Frostatingsloven og *Járnsíða*, og her er det AB-3c2-versjonen som står. Varianten i Ga er dermed unik for det bevarte materialet. Det impliserer at han har hatt tilgang til både AB-3c1 og AB-3c2, og i det første avsnittet der ordlyden var forskjellig i de to tekstdelene, har han koblet sammen begge i ett avsnitt. Valget av den kortere versjonen av det andre avsnittet, kan bero på en forståelse av at dette er en oppdatert versjon.

Av de fire tekstvitnene i gruppe B som er berørt av de ovenfor analyserte strukturvariantene, peker særlig Bf seg ut. Her finner vi både AB-3b2 og AB-3c2. Underdelingen i A1, A2 og A3 støttes ved at ingen av tekstvitnene i A1 heller ikke for denne varianten har denne strukturvarianten. De skiller seg slik ut som en egen tekstvitnetype i forhold til de to andre undergruppene. Det er imidlertid ikke en like klar grense mellom A2 og A3. Til det opptrer de ulike kombinasjonene av strukturvariantene 3 og 4 på så forskjellige måter at det mer ser ut som individuelle tilpasninger fremfor et felles mønster i tekststrukturen.

5.2.5 Strukturvariant 4 – utvalgte eksempler

Strukturanalysen har avdekket flere tilfeller av interpolasjoner, både hele kapitler og mindre tekstdeler. Seks av disse blir i denne delen utdypende analysert:

1. LV-19b
2. MH-18x-y
3. MH-Y
4. MH-X
5. AB-2x
6. LL-26

Analysene for interpolasjonene er ikke like gjennomgripende som for foregående samordningsvariantene, men omfatter likevel distribusjon, opprinnelse og relasjon til de tre undergruppene A1, A2 og A3. Parallelltekster til interpolasjonene står i vedlegg (vedlegg 5–9).

5.2.5.1 LV-19b

Denne avsluttende delen av Landevernsbolkens siste kapittel inneholder en erklæring om at landevernet nå er skrevet ned. Den finnes i tre tekstvitner i gruppe A og to i gruppe B. Parallelltekster står i vedlegg 5.

Gruppe A: Fe, Ee, Gn (lakune Fb)

Gruppe B: Bc, Fd (lakune Gk)

I Ee har kapittel LV-18 og LV-19a-b byttet plass, slik at tekstdelen står i nest siste kapittel.

Blant andre samtidige lover finnes dette tillegget også i Byloven (NGL II:210). Keyser og Munch har ikke angitt avvik i variantapparatet, men i de fleste tekstvitnene av Byloven har skriverne bare angitt innledningen til hvert kapittel, og deretter henvist til Landsloven, for eksempel: [...] *sem fyr segir* (Ga). Det er imidlertid unntak. Byloven i Ga, Gb og Gc er ikke så forkortet som Byloven i for eksempel Gn, og i disse tre tekstvitnene står dette siste leddet skrevet inn som avslutning på Landevernsbolken i Byloven, som er skrevet inn etter Landsloven.

En tilsvarende avslutning på Landevernsbolken finnes også i Gulatingsloven (DonVar 137 4to). Her i håndskriftet er denne teksten grafisk avgrenset som et eget kapittel, mens den i utgavene både til Keyser og Munch (1846) og Eithun m.fl. (1994), som begge er basert på DonVar 137 4to, er skrevet inn som det siste avsnittet av foregående kapittel (314). Den første delen av det siste kapitlet i Landsloven, LV-19a, har flere avsnitt identisk med første del av kapittel 314 i Gulatingsloven.

Som parallelltekstene viser, er teksten i Gulatingsloven vesentlig lengre enn i tekstvitnene av Landsloven. Bare første ledd av setningen er lik hos alle. Teksten i de fem tekstvitnene er ellers like, med to unntak. For det første kommer et tillegg i Fe og Fd der erkebiskopen og de klokeste menn gis myndighet til å være med og bestemme endringer i landevernet, i tillegg til kongen. I Ee, Gn og Bc er det bare kongen alene som gis denne myndigheten, med råd fra de klokeste menn. Dette samsvarer med det som står i Gulatingsloven. Det er altså bare de to tekstvitnene som er tilknyttet Frostating som nevner erkebiskopen. Det trenger ikke være tilfeldig, siden han var den fremste maktfaktor i Frostating

lagdømme ved siden av kongen, og det var dessuten på Frostatinget at erkebis-kopen var til stede og hindret godkjenningen av kong Magnus' reviderte land-skapslov i 1269.

Ee har en alternativ innledende frase, der det står at de har satt sammen (*skipaða*) landevernet og satt det i bok. De øvrige har bare at det er skrevet ned (*skra sett*). Selv om dette er et enkeltstående eksempel, og avviket ikke repre-senterer noen stor betydningsforskjell, er det interessant at det er i et tekstvitne tilknyttet Eidsivating at skriveren presiserer at landevernet først er satt sammen og deretter satt i bok. Eidsivating lagdømme ligger innenlands uten kystlinje, og regler for et leidangsutbud med skip har kanskje ikke eksistert i tidligere lov-tekster fra denne regionen. Skriveren kan ha ønsket å presisere dette.

5.2.5.2 MH-18x-y

MH-18x er en enkelt setning i det lengre kapittelet MH-18a-b, og sier at hver mann skal være fredhellig i sitt eget hjem, det vil si at han kan ikke skades eller drepes i sitt eget hjem. I MH-18y nevnes ulike åsteder for drap, med til-hørende bøtesatser. De to tekstdelene er interpolert ledd for ledd med MH-18a-b slik: MH-18a-x-b-y. I Fb er MH-18x-b-y avgrenset som eget kapittel. Det er fem tekstvitner i gruppe A og ett i gruppe B som har disse tekstdelene. Ingen tekstvitner har lakune på dette stedet. Parallelltekster står i vedlegg 6a-b.

Gruppe A: Bb, Bl, Fb, Ga, Gb, Gc*

Gruppe B: Gl

*I Gc er MH-18x og MH-18y tilføyd i margen av skriveren selv.

I tillegg har Bb, Bl og Fb plassert MH-18x-y som et eget avgrenset kapittel i posisjonen mellom MH-9 og MH-10. MH-18x-y står dermed to ganger i Bb, Bl og Fb.

I de seks tekstvitnene med MH-18x-y som del av MH-18a-b, er ordlyden i den etterfølgende delen mer eller mindre lik, vist i parallelltekstene i vedlegget. I Ga og Gb er det et tillegg til slutt: *ef þeir lifua. En með allu vtlægir ef þeir døya*. Som del av kapittel MH-18a-b, lyder MH-18x slik, transkribert fra Bb:

(20) Allir men skulu friðhælgr vera i heimili sialfs sins þat er hæimili manz er hœyrir till þæim husbonða er han hæfuir hus af læight.

Som del av det selvstendig avgrensede MH-18x-y, er ordlyden slik:

- (21) Sva er mællt at allir men skulu friðhæilaghir uæra i hæimili sinu þat er hæimili manz er þæim hus bonda hœyrir till er maðr læighir hus af.

Den første forskjellen mellom MH-18x og versjonen i MH-18x-y er introduksjonsfrasen som lyder henholdsvis *Allir menn skulu* og *Sva er oc mællt at allir menn skulu*. Ellers er ordlyden mer eller mindre lik, slik at denne tekstdelen står to ganger i Bb, Bl og Fb.

Både Frostatingsloven (IV 5) og *Járnsíða* (24) har et kapittel som innledes med samme ordlyd som MH-18x-y *Sva er oc mællt* [...]. I Frostatingsloven heter det:

- (22) Sva er oc mællt at frialser menn sculo aller friðhelger at heimile sino oc sva ef þeir fara til af heima oc i fra.

I *Járnsíða*, kapittel 24, er den innledende setningen slik:

- (23) Sva er oc mællt at aller menn skulo friðheilager vera heima at heimile sino. Oc sua er þær fara til heima eða fra.

Frostatingsloven og *Járnsíða* har dermed en likelydende formulering. Det selvstendig avgrensede MH-18x-y har i Bb, Bl og Fb samme innledningsfrase, *Sva er oc mællt*, mens setningens siste ledd er lik med interpolasjonen mellom MH-18a og MH-18b. De neste bestemmelsene er forskjellige i Frostatingsloven og *Járnsíða*, men som parallelltekstene viser, er teksten i *Járnsíða* med unntak av synonymmer, lik MH-18y. Etter dette følger ytterligere et tekstledd og dette tilsvarende innledningen til MH-18b.

Analysen viser på den annen side at den versjonen av MH-18a-b som står i de øvrige 33 tekstvitnene som ikke har MH-18x-y, har et lite tillegg avslutningsvis til MH-18b, *ef þeir deyia af þui*. Det er mulig at dette er ført inn som en erstatning for det manglende leddet MH-18y. Et lite avvik må påpekes: Ga og Gb har også det etterstilte tillegget til MH-18b, *ef þeir deyia af þui*, slik flertallet av tekstvitnene har. Som for tilfellet med AB-3c2 (ovenfor) ser vi at Ga, og denne gangen også Gb, har en utvidet versjon der alle variantene fra de aktuelle tekstdelene er kombinert i samme kapittel.

Av andre tekstverk har også Byloven det utvidede kapitlet MH-18a-x-b-y. Denne versjonen har dermed vært i omløp samtidig med den korte versjonen MH-18a-b. Det er dessuten verdt å merke seg teksten i MH-18y beskriver en rekke åsteder som helst finnes i et byrom, slik det står i Byloven (NGL II:221):

- (24) En ef maðr verðr vegen i hæimili sinu eða i starfhusum eða i grasgarðe. a bryggium eða a stræte þui er til gardz þes horvir. eða a torge. þa scal þan man bœta tvænnum giolldum eða fare utlægr.

Bestemmelsen knyttet til *starfhusum*, *grasgarðe*, *bryggium*, *stræte* og *torge* beskriver områder i et byrom, og en slik bestemmelse faller naturlig i Byloven. At den også er skrevet inn i enkelte tekstvitner av Landsloven, antyder at skriverne har vært i et miljø der de i tillegg til å ha tilgang til ett eller flere forelegg av Landsloven, også har hatt tilgang til forelegg av Byloven. Siden Byloven er skrevet inn i Ga, Gb og Gc, kan dette virke rimelig. Dette er derfor ytterligere et spor etter en kobling mellom Landsloven og Byloven i avskrivningsprosessen.

I gruppe B har Bf plassert MH-18b i samme posisjon, avgrenset sammen med MH-X, som blir behandlet nedenfor. Det etterfølgende kapittelet er MH-10. I *Járnsíða* er dette likelydende tekst som følger etter kapittel 24. Tekststrukturen i *Járnsíða*s kapittel 24 tilsvarer med andre ord MH-18x-y-b. Kapittelstrukturen som vi finner i Bb, Bl og Fb og Byloven er dermed belagt i en tekst eldre enn Landsloven, selv om innholdet er moderert. Dette indikerer at Bb, Bl og Fb, eller deres forelegg, har vært produsert i et miljø med tilgang til et eldre utkast eller en versjon forut for Landsloven som er kopiert i Mannhelgebolken, samt i Byloven, og som dessuten har en nær relasjon til *Járnsíða*.

Interpolasjonen MH-18x-y mellom kapitlene MH-9 og MH-10 i Bb, Bl og Fb er det ingen andre samtidige tekstverk som har, heller ikke *Jónsbók*. Kombinasjonen med interpolasjonen MH-18a-x-b-y, styrker antagelsen om at Bb, Bl og Fb tilhører en egen gren i traderingen av Landsloven og styrker antagelsen om en nær relasjon mellom disse tre.

Ga og Gb viser seg igjen å ha en variant der tekstdeler fra begge versjonene er samlet. I gruppe B har Gl og Bf interpolasjonen i ulike former. Begge disse tekstvitnene har også andre interpolasjoner og tilfeller av samordning felles med gruppe A, som vist ovenfor.

5.2.5.3 MH-X

Bare ett tekstvitne i gruppe A, Fe, har dette kapittelet. Jeg har i utgangspunktet derfor ikke regnet dette som signifikant. Men sett alle tekstvitner under ett, viser det seg at MH-X også er ført inn i ett tekstvitne i gruppe B: Bf. I både Fe og Bf står kapittelet etter MH-9, det vil si i samme posisjon. Siden Bf igjen viser seg å være et tekstvitne som har flere forekomster av de ovenfor nevnte strukturvariantene, er det av interesse å kort diskutere også dette tilfellet av strukturvariasjon. Parallelltekster står i vedlegg 7.

Kapittelet står i både Frostatingsloven og *Járnsíða*. Også Bjarkøyretten har et

tilsvarende kapittel, men innholdet er her likevel forskjellig. Bladet der MH-X er skrevet i Bf er beskåret kraftig i yttermarg slik at mye tekst også er fjernet. Transkripsjonen av Bf er derfor ikke fullstendig.

MH-X handler om hevndrap. Versjonene i Frostatingsloven og *Járnsíða* er tilnærmet identiske. Sammenlignet med Fe og Bf er første delen av kapitlet likt, med unntak av at *oc gefa dauðum soc* mangler i Fe og Bf. I neste ledd er det større avvik, der Fe og Bf har en forkortet versjon av teksten i Frostatingsloven og *Járnsíða*, samt at de har et tillegg om vitneførselen.

Plasseringen av MH-X er også interessant med tanke på forholdet til kapitelstrukturen i *Járnsíða*. MH-X er likelydende med kapittel 23 i *Járnsíða*, og etterfølges av kapittel 24, som er diskutert ovenfor vedrørende MH-18x-y. I Bf er MH-18b skrevet inn etter MH-X, men det er grafisk avgrenset sammen med MH-10. Det kan derfor være grunn til å se interpolasjonen av MH-18x-b-y og MH-X samlet, der større deler av kapitelstrukturen er kopiert fra eldre lovtekster, ikke bare enkeltvise kapitler. Siden det bare er et fåtall tekstvitner som har disse interpolasjonene, og at de oppvises i ulike konstellasjoner, peker det i retning av at de ikke har vært en del av den første versjonen av Landsloven, men er tilføyd senere i ett eller flere miljøer der forelegg med de eldre versjonene har stått. Ut fra distribusjonsprinsippet vil dette tilsi at interpolasjonen har skjedd i det aktuelle tekstvitnet, eller i et forelegg nært dette.

5.2.5.4 MH-Y

Kapitlet som jeg har benevnt MH-Y står i totalt åtte tekstvitner, og fordeler seg med seks i gruppe A og to i gruppe B. I tillegg er kapitlet skrevet inn i marginen i Gf og Gt med yngre hender. Parallelltekster står i vedlegg 8.

Gruppe A: Bb, Bl, Fb, Ga, Gb, Gn

Gruppe B: Bf, Gi (lakune Bc, Fc, Gk)

I gruppe A er kapitlet plassert i posisjonen mellom MH-26 og MH-27 i alle tekstvitnene unntatt i Gn der det er plassert helt til slutt i Tjuvbolken. I gruppe B står kapitlet mellom MH-26 og MH-27 i Bf, mens det står helt til slutt i Mannhelgebolken i Gi. Tilføyelsen i marginen i Gf og Gt er også ved Mannhelgebolkens slutt. Siden margtilføyelsen ikke berører den opprinnelige strukturen fra primærskriverens hånd, regnes Gf og Gt blant tekstvitnene som mangler MH-Y.

MH-Y omtaler det som kalles *iafnaðar eiðr*. I den eldre Bjarkøyretten fra Nidaros er samme tema, *iafnaðareiða*, omtalt i et eget kapittel (NGL I:310). Dette er knyttet til prinsippet om likevekt mellom to parter (se kapittel 2.1.4).

Hvis en mann skadet eller drepte en annen mann, måtte han betale en bot til den fornærmede og deretter sverge en ed, *iafnaðar eiðr*, på at de var skuls. Kapittelet MH-Y innebærer imidlertid en opphevelse av denne bestemmelsen. I en rettsstat der kongen utpekte en dommer som dømte på vegne av Gud, var ikke et prinsipp om likevekt ønskelig (Sunde 2014:167). I MH-17 skisseres nye prinsipper for rettsåndhevelse der en objektiv vurdering av skyld blir fremhevet, og en uavhengig instans, *lagadómvr*, skulle vurdere bevis og vitneførsel. Sunde fremhever at en av de viktigste forskjellene mellom landskapslovene og Landsloven nettopp var det endrede rettsprinsippet fra likevekt til prinsippet om rimelighet (Sunde 2014:168). Kapittelet er derfor relevant i en lovsamling der man vil oppheve foreldede ordninger, og man kunne forvente at det sto i flere tekstvitner enn bare åtte. Det er imidlertid først og fremst tekstvitner i gruppe A som har dette kapittelet. Et annet moment er at kapittelet er plassert i tre ulike posisjoner, hvilket peker mot at det ikke har hatt en etablert plass i Landsloven.

Kapittelet står også i *Járnsíða* (NGL I:276), og bestemmelsen om opphevelse av *iafnaðar eiðr* er derfor eldre enn Landsloven.

Avvikene er små og få i dette kapittelet, men paralleltekstene viser at Bb, Bl, Fb, Ga og Gb står *Járnsíða*s kapittel 49 nærmest, særlig Bb, Bl og Fb, mens Gn har en litt forkortet versjon der enkelte ord eller setningsledd mangler. Også Gi har en slik forkortet versjon. Gn og Gi kan derfor ha en versjon fra et annet forelegg, eller tradisjon, enn de øvrige. Det er også disse to tekstvitnene som har plassert MH-Y i andre posisjoner enn mellom Mh-26 og MH-27.

Opphevelsen av *iafnaðar eiðr* kan ha vært et viktig mål allerede med lovrevisjonene på 1260-tallet, og det er ikke umulig at alle de reviderte landskapslovene har hatt et slikt kapittel. Gn og Gi kan ha hatt en versjon fra en av disse lovbøkene, mens de øvrige har hatt et annet, for eksempel det samme som *Járnsíða* har hatt tilgjengelig. At de begge har plassert MH-Y i andre posisjoner enn de øvrige, kan bety at kapittelet ikke sto i forelegget, men er ført inn av skriveren selv. I begge tilfellene er kapittelet ført inn på slutten av en bolk, i Gn på slutten av hele lovteksten. Dette kan indikere at skriverne ikke har ønsket å bryte inn i den opprinnelige strukturen. I *Járnsíða* er imidlertid MH-Y plassert etter et kapittel som tilsvarende MH-29a, men der MH-29b mangler. Det påfølgende kapittelet er første kapittel i Arvebolken, AB-1, slik at plasseringen i Gi følger strukturen i *Járnsíða*. Kapittelet er imidlertid fremhevet med en stor initial i *Járnsíða*, mens neste kapittel, *Faðer oc moðer skulu raða*, ikke er fremhevet spesielt. Det ser dermed ut som om kapittelet innleder en ny bolk, eller at det er fremhevet spesielt på grunn av sitt viktige budskap. Gn-skriveren kan ha oppdaget at kapittelet har manglet i forbindelse med gjennomsyn av teksten sammenholdt med et annet forelegg etter at Tjuvbolken har vært ferdig skrevet.

5.2.5.5 AB-2x

De første kapitlene i Arvebolken inneholder en rekke strukturvarianter av både type 3 og 4. Dette er diskutert ovenfor i kapittel 5.2.4. For oversiktens skyld valgte jeg å trekke ut den tekstdelen jeg har kalt AB-2x til en kortere gjennomgang her. Parallelltekster står i vedlegg 9.

Som for de andre tilfellene av interpolasjon, er også AB-2x en sjelden forekomst. I de to gruppene fordeler den seg slik:

Gruppe A: Fe, Ga, Gb, Gc

Gruppe B: Bf (lakune Fc)

Den er heller ikke fremhevet i den grafiske strukturen som en egen grafisk enhet, men inngår i kapittel 2 i posisjonen etter AB-2a i Fe, Ga, Gb og Gc. I Fe blir AB-2x etterfulgt av AB-2c, mens i Ga, Gb og Gc følger AB-2b. I Bf i gruppe B er tekstdelen avgrenset sammen med AB-1, etterfulgt av AB-2c. I Bf mangler altså AB-2a-b fullstendig. Det er ingen av tekstvitnene i gruppe A1 som har AB-2x.

AB-2a–c+x angir bestemmelser om inngåelse av ekteskap, hvem som skal gi råd og om medgift. AB-2x sier at en ung kvinne som blir arving kan gifte seg med hvem hun vil når hun er 15 år gammel med sine frenders råd. Dette indikerer en myndighetsalder på 15 år.

Tekstdelen er belagt i både Frostatingsloven og *Járnsíða*, men ikke i Gulatingloven. Parallelltekstene viser mindre avvik mellom de tre versjonene. Det er et tillegg, *oc vitrastir* i Frostatingsloven og *Járnsíða*, mens *Járnsíða* og Ga går sammen om den siste frasen *bæði i faður ætt oc móðor ætt* der Frostatingsloven har *bæði i bauggilldi oc i nefgilldi*. Førstnevnte kan skyldes at den senere Landsloven-versjonen har kuttet ut *oc vitrastir*, mens *bauggilldi* og *nefgilldi* kan være synonyme dialektale begreper. Alt i alt er teksten overlevert i tilnærmet lik ordlyd i samtlige bevarte belegg.

AB-2x står i samme posisjon i de fem tekstvitnene, det vil si etter AB-2a. Men i Fe har AB-2a og AB-2b byttet plass, slik at her blir AB-2x etterfulgt av AB-2c, mens i Ga, Gb og Gc blir tekstdelen etterfulgt av AB-2b. Hvis vi ser på tilsvarende tekstlig kontekst i *Járnsíða*, ser vi at tekstdelen umiddelbart etterfølges av det som er den innledende bestemmelsen i AB-2c, og som også er slutten på kapittel 52. Resten av AB-2c inneholder bestemmelser som er hentet fra slutten av *Járnsíða*s kapittel 51.

AB-2a er, med unntak av en mindre bestemmelse om at enker kan gifte seg med hvem hun vil etter frenders råd, ikke belagt i eldre lovtekster enn Landsloven. I Ec mangler dette leddet.

I gruppe B er det som nevnt bare Bf som har AB-2x. Her mangler for øvrig

AB-2a og AB-2b, slik at AB-2x står alene, riktignok avgrenset sammen med AB-1 og etterfulgt av AB-2c. Både Fe og Bf har dermed kapittelstrukturen AB-2x/ AB-2c, slik *Járnsíða* har.

5.2.5.6 LL-26

Dette kapittelet skiller seg fra de øvrige interpolasjonene. For det første står kapittelet i Ge, slik at det først og fremst er registrert som en mangel i strukturtabellen. Det som gjør kapittelet interessant, er at det er tilnærmet likt JB-17, som er siste kapittel i Jordskiftebolken, slik at tekstvitnene som har LL-26, har skrevet kapittelet to ganger. For det andre er ikke dette en interpolasjon der tekstvitnene i gruppe A er overrepresentert. Det er tvert imot bare fem tekstvitner i gruppe A som har denne interpolasjonen, mens 13 av de 23 tekstvitnene som ikke har lakune i gruppe B, har skrevet inn LL-26. Her brytes med andre ord mønsteret vi har sett tidligere med at strukturvariantene og interpolasjonene dominerer i gruppe A.

Gruppe A: Ec, Ee, Ge, Gf, Gg

Gruppe B: Bc, Bd, Be, Bf, Bg, Bk, Ea, Eb, Ed, Ef, Gi, Gk, Gr (lakune Bh)

Det interessante med dette utvalget av tekstvitner, er at LL-26 finnes i samtlige tekstvitner tilknyttet Eidsivating lagdømme, og over halvparten fra Borgarting lagdømme. Ingen tekstvitner fra Frostating lagdømme har dette kapittelet, og bare 6 av 17 tekstvitner tilknyttet Gulating. Selv om strukturvariantene som er analysert ovenfor har gått på tvers av lagdømmetilhørighet, ser vi her en variant som tilsynelatende kan knyttes til de to østlandske lagdømmene. Det er også verdt å merke seg at Ga, Gb og Gc, som ellers i stor grad har vist seg å være eklektiske, ikke har med dette kapittelet. Det kan imidlertid skyldes at NGL-skriveren har oppdaget at dette kapittelet allerede er skrevet inn. Et annet tekstvitne som har LL-26, er Gf, skrevet av Torgeir Håkonsson. Han har også skrevet Bd og Be som også har LL-26. Det er interessant at den erfarne skriveren Torgeir ikke har reagert på dette dublettkapittelet, når han litt senere i Landsleiebolken stopper opp og påpeker at MH-22a–c skal stå i Mannhelgebolken.

LL-26 finnes også i Frostatingsloven, bolk XIV kapittel 2 og 3. Disse to kapitlene følger etter et kapittel som er en ekvivalent til LL-25. Kapittelrekkefølgen LL-25, LL-26 er dermed belagt i en eldre landskapslov. Plasseringen i Jordskiftebolken kan dermed være resultat av en senere redigering og plassering. Med ett unntak, Gi, har samtlige tekstvitner JB-17 skrevet inn som siste kapittel i Jordskiftebolken.

5.2.6 Oppsummering

Den utdypende analysen av utvalgte strukturvarianter omfatter innhold og plassering, opprinnelse og gruppering på grunnlag av felles strukturmønstre. Alle tilfellene av strukturvariant 3, samordning, handler om temaer som er adekvat med en plassering i de ulike posisjonene kapitlene eller tekstdelene er plassert i. Et annet trekk er at strukturvariantene med få unntak oppvises i flere forskjellige posisjoner og samordningsvarianter. Bare varianten TF-9a/TF-8/TF-9b og LV-19b står i samme posisjon i alle de tekstvitnene de er med i.

Nesten samtlige analyserte strukturvarianter finnes også i eldre landskapslover og/ eller i *Járnsíða*, både hva gjelder formuleringer og plassering i tekststrukturen. Flere av dem finnes også i Byloven. Dette kan tyde på at forelegg med forskjellig strukturering av visse kapitler har vært tilgjengelig samtidig for enkelte skrivere. De kan ha vekslet mellom forelegg av Byloven og Landsloven under avskrivning, siden tekststrukturen i de to lovtekstene har store likheter. Strukturvariasjonen er dermed ikke nødvendigvis et resultat av skriverens endrede forståelse av det juridiske innholdet eller tekstlige forståelse, men kan heller ha vært resultat av en uklarhet eller uenighet om hvilke tilgjengelige tekster som har høyest autoritet eller høyest aktualitet. Dette kan dessuten forklare at variantene oppvises i så mange ulike posisjoner i tekstvitnene.

De fleste strukturvariantene forekommer med tilnærmet likelydende kapitelteltekst og posisjon i Frostatingsloven og særlig *Járnsíða*, vist i tabell 5:10. Jeg har her ikke tatt med MH-22a–c og LL-37a–c, siden ingen av disse tekstdelene var direkte likelydende i de eldre lovene. Tekstvitner i gruppe B er markert i kursiv.

Av de tre strukturvariantene som har et opphav i Gulatingsloven (G), er det bare én, TF-3a/KB-2a som også står i *Járnsíða*, mens alle variantene som finnes i Frostatingsloven (F), også er videreført i *Járnsíða*. Ingen av variantene finnes i samtlige tre lovtekster. En av variantene, AB-3b2, finnes også i NG. Denne tekstdelen er dermed tradert fra Gulatingsloven til NG i den reviderte landskapsloven for Gulating, og deretter videre til Ee, Ec og Bf.

Mønsteret som trer frem, er at strukturvariantene først og fremst er representert blant de tekstvitnene jeg har avgrenset som gruppe A2 og A3. Bare Ge og Gg i gruppe A1 er berørt av strukturvarianten TF-3a/KB-2a. Blant tekstvitner fra gruppe B viser tabell 5:10 at det stort sett er de samme tekstvitnene som er berørt hva gjelder strukturfellesskap med tekstvitnene i A2 og A3. Særlig peker Bf seg ut. Her finner vi AB-2x, AB-3b2 og AB-3c2, det vil si samtlige av de avvikende tekstdelene som er analysert i Arvebolken. Ingen av tekstvitnene i gruppe A har alle disse varianten samlet slik Bf har.

TABELL 5:10. Strukturvariantenes ekvivalenter i eldre lovtekster.

Berørte tekstvitner	G	F	Járnsíða
Ge, Gg, Bl, Fb, Ee, Ga, Gb, Gc, Gn, <i>Fd, Gd, Gt</i>	TF-3a/KB-2a		TF-3a/KB-2a
Bb, Bl, Fe, Ee, Gb, Gn, <i>Gp, Ef, Fc, Gl</i>		TF-3b	TF-4/TF-3b
Bb, Bl, Fe, Ee, Gb, Gc, Gn, <i>Bb, Gp, Ef</i>			TF-9a/TF-8
Ee, Ec, <i>Bf</i>	AB-3b2		
Bb, Bl, Fb, Fe, Ee, Ec, Ga, Gb, Gn, <i>Bf, Gl, Gr, Gt</i>		AB-3c2	AB-3c2
Fe, Ee, Gn, <i>Fd, Bc</i>	LV-19b		
Bb, Bl, Fb, Ga, Gb, <i>Gl, Bf</i>		MH-18x	
Bb, Bl, Fb		MH-18xy	MH-18xy
Fe, <i>Bf</i>		MH-X	MH-X
Bb, Bl, Fb, Ga, Gb, Gn, <i>Bf, Gi</i>			MH-Y
Fe, Ga, Gb, Gc, <i>Bf</i>		AB-2x	AB-2x

Selv om det er belegg for rettsbestemmelser med samme innhold som MH-22a–c og LL-37a–c i eldre lovtekster, er det ingen av disse som er formulert helt likt de to kapitlene i Landsloven, slik det er tilfelle med de andre analyserte variantene. Det kan bety at MH-22a–c og LL-37a–c er utformet på et stadium i lovgivningsprosessen senere enn de eldre landskapslovene slik vi kjenner dem, enten i de reviderte landskapslovene eller ved utarbeidelsen av Landsloven. Teksten i de to kapitlene er med få unntak formulert likt, uavhengig av strukturvariasjon, hvilket også tilsvarende formuleringen i de øvrige tekstvitnene i gruppe B. Det påfallende mønsteret for de øvrige undersøkte tilfellene der strukturvariantene og interpolasjonene også oppvises i eldre lovtekster, åpner for at et tilsvarende mønster er tilfelle for MH-22a–c og LL-37a–c.

Mange av tilfellene av samordning og interpolasjon er unike hva gjelder plassering og strukturering, og reflekterer dermed individuelle redigeringer og tilpasninger som kan ha vært gjort av skriveren selv. Særlig tilleggene i Ec og Gc av LL-37c i Mannhelgebolken peker direkte mot et miljø der det har vært en oppfatning om at denne bestemte tekstdelen skulle plasseres her, selv om det opprinnelige forelegget ikke hadde en slik variant. Dette er særlig interessant i lys av at Ec også har et kapittel med MH-22b/MH-22c/LL-37c plassert litt lenger ned i Landsleiebolken. To samordningsvarianter har dermed vært tilgjengelig i ett eller to forelegg på et tidlig stadium i avskrivningsprosessen.

I visse miljøer kan det ha vært en oppfatning av at tekstverket Landsloven er best representert gjennom å kopiere inn kapitler og tekstdeler fra eldre tilgjengelige lovtekster. En slik antagelse kan støttes av utsagnet fra *Lögrettupátttr* i *Grágás* om at den teksten med mest detaljert beskrivelse av innholdet skulle følges, og til syvende og sist var det lovboen på Skálholt som skulle gjelde. Lovboen ved bispesetet hadde dermed størst *auctoritas*. I norsk sammenheng

ble både de reviderte landskapslovene og Landsloven utstedt av kong Magnus Håkonsson. Det betyr at det ikke er sikkert at Landsloven av 1274 i seg selv fikk noen forrang foran de reviderte landskapslovene. Eldre lover med mer detaljert innhold kan ha vært regnet å ha mer *auctoritas* enn den senere Landsloven.

Flere tilfeller av strukturvarianter kunne vært diskutert, men på grunn av omfanget må dette vike i denne omgangen. Det gjelder for eksempel plasseringen av AB-21 i posisjonen mellom AB-23 og AB-24 i Gm, Gh, Bl, Fb, Fe, Ee og Gn i gruppe A, og i Fd og Gt i gruppe B. Et annet eksempel er interpolasjonen av LL-X. Felles for disse eksemplene er uansett at de er overrepresentert i gruppe A. En egen strukturvariant av kapitlene MH-4a–b og MH-5 oppvises i Bb, Bl og Fb, og dette er ett av flere eksempler på at Bb, Bl og Fb har et eget strukturfellesskap innenfor gruppe A2.

5.3 Kontekst

Denne delstudien er tredelt, og omfatter avgrensede analyser av innholdsfortegnelser, lagdømmereferanser, samt andre tekster i håndskriftene som er skrevet av samme skriver som Landsloven. Dette er tekstlige variabler som kan gi indikasjoner på s tilgjengelige tekster i skriftmiljøet.

Innholdsfortegnelsene regnes her ikke som en del av tekstverket, men heller som en del av det strukturerende apparatet skriveren har hatt til rådighet. Han kan ha fulgt forelegget og kopiert innholdsfortegnelsene herfra, men han kan også ha komponert egne innholdsfortegnelser. Parallelltekster av alle innholdsfortegnelsene står i vedlegg 10 bak i boken.

Lagdømmereferansene kan ha blitt kopiert direkte fra forelegget, eller blitt endret av skriveren selv. Noen skrivere har ofte bare angitt *logþing* der andre skrivere har angitt for eksempel *gulapþing*. I studien nedenfor er bare de eksplisitte lagdømmereferansene tatt med.

Andre tekstverk i samme tekstbærer kan gi informasjon om skriverens tilgang til andre tekster. De kan også antyde oppdragsgivers virkeområde og bestemte bruksområder for den fremtidige eieren.

5.3.1 Innholdsfortegnelsene

Av de totalt 39 tekstvitnene er det bare 11 som har innholdsfortegnelse, hvilket utgjør i overkant av en fjerdedel av det totale antallet. Disse fordeler seg slik blant gruppe A og B:

Gruppe A: Ee, Fe, Ga, Gb, Gc, Ge, Gg
 Gruppe B: Ea, Ed, Ef, Gd

Dette betyr at andelen tekstvitner med innholdsfortegnelse er relativt høy i gruppe A med syv av 15 sammenlignet med gruppe B med bare fire av 24 tekstvitner. Det er imidlertid ikke alltid konsekvent gjennomført. Mens Ge, Gg, Ga og Gb har innholdsfortegnelse foran hver bolk, mangler andre tekstvitner innholdsfortegnelse foran enkelte bolker (tabell 5:11).

TABELL 5:11. *Oversikt over hvilke bolker som har innholdsfortegnelse i de 11 tekstvitnene.*

Bolk	Ge	Gg	Fe	Ee	Ga	Gb	Gc	Ea	Ed	Ef	Gd
Prolog		Lakune		Ja			Lakune	Nei	Ja	Ja	
Tingfarebolken	Ja	-	Ja	Nei	Ja	Ja	-	Nei	Nei	Nei	Nei
Kristendomsbolken	Ja	-	Ja	Nei	Ja	Ja	Nei	Nei	Nei	Nei	Ja
Landevernsbolken	Ja	-	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ja	Ja	Ja
Mannhelgebolken	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ja	Ja	Ja
Arvebolken	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ja	Ja	Nei
Jordskiftebolken	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ja	Ja	Ja
Landsleiebolken	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Kjøpebolken	Ja	Ja	Lakune	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Tjuvbolken	Ja	Ja	Nei	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ja	Ja	Ja

Tabellen viser at syv av tekstvitnene har en inkonsekvent bruk av innholdsfortegnelser. Bare fire av de elleve tekstvitnene har innholdsfortegnelse foran samtlige bolker, og da er Gg, som har lakune de første tre bolkene, regnet med blant de fire. Tre av tekstvitnene skiller seg dessuten ut ved at de har innholdsfortegnelse foran prologen. Det er et felles mønster for Ee, Ed og Ef at innholdsfortegnelsen står foran prologen og at den deretter mangler foran Tingfarebolken og Kristendomsbolken.

De syv tekstvitnene med inkonsekvent bruk av innholdsfortegnelse, det vil si at noen av bolkene har innholdsfortegnelse, andre ikke, er Ea, Ee, Ed, Ef, Fe, Gc og Gd. I for eksempel Gd i det påkostede GKS 1154 fol, også kjent som *Codex Hardenbergianus*, mangler innholdsfortegnelse foran Tingfarebolken og Arvebolken. I Ea (AM 309 fol) mangler tilsynelatende innholdsfortegnelser inntil de dukker opp foran Landsleiebolken og Kjøpebolken. Ved sistnevnte bolke kommer innholdsfortegnelsen først foran bolkens andre kapittel. Ingen av Borgarting-håndskriftene har innholdsfortegnelse. Når det gjelder manglene i Ea, Fe og Gd ser det ikke ut til å være en bevisst hensikt bak utelatelsene, de virker heller tilfeldige. Avvikene i Ee, Ed og Ef faller derimot inn i et mønster der den utvidede innholdsfortegnelsen foran prologen varsler at prolog, Tingfarebolke og Kristendomsbolke bevisst er slått sammen til én bolke.

Fordelingen blant gruppe A og B ut fra konsekvent bruk av innholdsfortegnelser er vist i tabell 5:12. I gruppe B har ingen av de fire tekstvitnene konsekvent bruk av innholdsfortegnelser.

TABELL 5:12. *Tekstvitner med innholdsfortegnelse i gruppe A og B.*

	Gruppe A	Gruppe B	Totalt
Innholdsfortegnelse konsekvent	4	0	4
Innholdsfortegnelse ikke konsekvent	3	4	7
Ikke innholdsfortegnelse	8	20	28

TABELL 5:13. *Tekstvitner med innholdsfortegnelse gruppert etter lagdømmetilhørighet.*

	Gulating	Frostating	Eidsivating	Borgarting
Innholdsfortegnelse konsekvent	4	0	0	0
Innholdsfortegnelse ikke konsekvent	2	1	4	0
Ikke innholdsfortegnelse	11	5	2	10

Bruk av innholdsfortegnelse synes å være unntaket snarere enn regel for tekstvitnene av Landsloven. Den inkonsekvente gjennomføringen reiser dessuten spørsmål om hvilken relevans innholdsfortegnelsene har vært regnet for å ha og om innholdsfortegnelser i det hele tatt har vært en del av de første håndskriftene av Landsloven. Blant landskapslovene er det innholdsfortegnelse i Frostatingsloven, både i avskriftene etter *Codex Resenianus* og i fragmentene til to ulike tekstvitner av Frostatingsloven (NRA 1 C II; NRA 1 C IV). Hvis ett eller to av de fire første opprinnelige håndskriftene med Landsloven har hatt innholdsfortegnelse og disse er tradert videre gjennom avskrivning, må vi kunne forvente et visst samsvar i formuleringen av titlene i innholdsfortegnelsene. Når nesten halvparten av tekstvitnene i gruppe A har innholdsfortegnelse, er dette derfor interessant med tanke på relasjonen mellom håndskriftene. Fordelingen av innholdsfortegnelsene i tekstvitner fra de respektive lagdømmene viser dessuten at de ikke fordeler seg jevnt blant tekstvitnene (tabell 5:13).

Ingen av de 10 tekstvitnene tilknyttet Borgarting har innholdsfortegnelse. En tredel av tekstvitnene tilknyttet Gulating har innholdsfortegnelse, mot to tredeler av tekstvitnene tilknyttet Eidsivating. Utvalget er her imidlertid relativt lite, med bare seks bevarte tekstvitner, så feilmarginene kan være store. De fire tekstvitnene som har konsekvent bruk av innholdsfortegnelse foran hver bolk, hører alle til Gulating-gruppen, mens de tre tekstvitnene med innholdsfortegnelse foran prologen alle hører til Eidsivating-gruppen.

De syv tekstvitnene med innholdsfortegnelse i gruppe A fordeler seg jevnt mellom de tre undergruppene:

A1: Ge, Gg
A2: Ee, Fe
A3: Ga, Gb, Gc

Innholdsfortegnelsene analyseres derfor gruppevis. Først diskuteres formuleringen av titlene, deretter undersøkes hvordan titlene i innholdsfortegnelsen reflekterer den faktiske kapittelstrukturen.

5.3.1.1 Innholdsfortegnelser i A1: Ge og Gg

Gg har lakune frem til kapittel 15 i Landevernsbolken, så denne undersøkelsen gjelder innholdsfortegnelsene fra og med Mannhelgebolken.

Både Ge og Gg har bare ført inn romertall som kapitteltitler i brødteksten. Det er også romertall ved hver tittel i innholdsfortegnelsen som korresponderer med kapittelet i teksten. Ge-skriveren har skrevet inn titler i det første legget før han går over til romertall.

Det fremgår av analysen i kapittel 5.1 at Ge og Gg har en stor grad av samsvar i kapittelstrukturen. Det viktigste unntaket er samordningen av MH-22a–c i Landsleiebolken. Dette kan bety at omposisjoneringen i Gg kan representere et første skritt i flyttingen av MH-22a–c til posisjonen etter LL-37a–c i Landsleiebolken, mens samordningen i Ge representerer det neste.

Formulering av titlene

Titlene i innholdsfortegnelsene oppviser stort samsvar i formuleringene mellom Ge og Gg. Dette gjelder i hver eneste bolk. Bortsett fra en viss ortografisk og grammatisk variasjon, består avvikene først og fremst av at ett av tekstvitnene har et mindre tillegg til tittelen sammenlignet med det andre. Dette gjelder først og fremst for bolktitlene, det vil si tittelen til det første kapittelet i hver bolk. Her legger Gg-skriveren alltid til *i fyrsta capitulo* som innebærer at han skiller mellom den innledende frasen som introduserer bolken, og den neste som forteller hva det første kapittelet handler om. Denne distinksjonen har ikke Ge-skriveren med, slik at det der kan se ut som om hele bolken handler om det som egentlig bare er tema i første kapittel, slik eksempelet fra Jordskiftebolken viser:

- (25) her hæfr landa brigði oc segir huersu brøðr ij æða fleiri skulu oðlum skipta (Ge)
- (26) her hæfr landabrigði oc seghir i fyrsta capitulo huorso brødr tvæir eða flæiri skulu oðlom skipta (Gg)

Gg-skriveren har gjennomført dette tillegget for alle bolktitlene. Det store sammenfallet i formuleringene ellers vitner om at disse to skriverne har hatt tilgang til samme forelegg ved skriving av innholdsfortegnelsene, eller at det ene har vært forelegg for det andre. Det er lite sannsynlig at to skrivere har formulert så like titler uavhengig av hverandre. Men kapittelstrukturen er ikke alltid identisk mellom Ge og Gg, og spørsmålet er hvordan titlene avviker eller sammenfaller ved avvikene i kapittelstrukturen.

Innholdsfortegnelsene og kapittelstrukturen

Det er i hovedsak samsvar mellom antall titler i innholdsfortegnelsene og antall titler i både Ge og Gg. Ett unntak finnes i Mannhelgebolken der Ge bare har angitt én tittel for de to kapitlene MH-23 og MH-24: *Vm fiolmale oc ef madr røgher mann við hofðingia*. Her har Gg for MH-23: *Vm fioll male*, og for MH-24: *Ef madr røgr mann við hofðingia*. I teksten har begge tekstvitnene den samme avgrensningen i to kapitler. Det er ingen av de andre tekstvitnene hverken i gruppe A eller B som har avgrenset disse to kapitlene til ett. Det betyr naturligvis ikke at et tapt tekstvitne ikke kan ha hatt en slik avgrensning. Det må imidlertid påpekes at innholdsfortegnelsen på dette punktet nærmer seg slutten, og slik titlene er listet opp nå, fyller de akkurat antallet ledige linjer før brødteksten begynner i Ge. Dette kan bety at Ge-skriveren har satt av plassen til innholdsfortegnelsen da han skrev brødteksten, og skrevet den inn etterpå. Når han senere har skrevet inn innholdsfortegnelsen og har sett at det er for få linjer igjen, har han slått sammen den korteste av de gjenværende titlene (*vm fiolmale*) med den neste.

Landsleiebolken og Kjøpebolken er de eneste bolkene der det er avvik i strukturen mellom Ge og Gg. Innholdsfortegnelsene til Landsleiebolken stemmer overens i Ge og Gg til og med LL-25. Teksten har imidlertid et lite avvik i og med at LL-2 og LL-3 er avgrenset til ett kapittel i Gg, men dette er altså ikke markert i innholdsfortegnelsen. En sammenligning av tekstvitnene i både gruppe A og gruppe B viser at også Gm, Gh, Gn, Ee, Fa og Fc har slått sammen LL-2 og LL-3 til ett kapittel. Av disse har bare Ee innholdsfortegnelse, og vi ser av parallelltekstene at også Ee har angitt to kapitler i innholdsfortegnelsen, på tross av at det også her er en samlet avgrensning for de to kapitlene i teksten.

Gg mangler MH-26, og tittelen mangler også i innholdsfortegnelsen. Det er med andre ord samsvar med den reelle kapittelstrukturen, og et signifikant avvik fra Ge.

Ved LL-35 og LL-36 har Ge, sammen med Gm og Fe, en omvendt rekkefølge på disse kapitlene i forhold til de øvrige tekstvitnene av Landsloven (strukturvariant 2). Men selv om Gg og Ge har ulik rekkefølge på disse to kapitlene, har begge den samme rekkefølgen i innholdsfortegnelsen, som er i samsvar med rekkefølgen i Ge. I innholdsfortegnelsen til Fe, som har samme rekke-

følge som Ge, er det også samsvar mellom innholdsfortegnelsen og kapittelstrukturen. Dette peker igjen mot at Ge og Gg har hatt samme forelegg til innholdsfortegnelsen, men at Gg-skriveren ikke er like oppmerksom på eventuelle avvik mellom innholdsfortegnelsen og den teksten han skriver inn.

Dette bekreftes ved neste kapittel, som er LL-37a–c. I innholdsfortegnelsene har både Ge og Gg markert dette som to kapitler med titlene *vm hiorð oc hirðingia* (LL-37a/MH-22a/LL-37b) og *vm hestabit oc hunda* (MH-22b/MH-22c/LL-37c). Begge tekstvitnene har to kapitler om dette i teksten, men teksten er her organisert forskjellig i de to tekstvitnene. Ge har som tidligere vist, en samordning av LL-37a, MH-22a og LL-37b i det første kapitlet, og MH-22b, MH-22c og LL-37c i det andre. Sistnevnte kapittel handler tematisk først og fremst om hest og hund som biter. Tittelen *vm hestabit oc hunda* gir dermed en direkte henvisning til de to kapitlenes innledende setninger. I Gg, derimot, står LL-37a–c avgrenset som ett kapittel, slik det gjør i alle de andre tekstvitnene uten samordning i denne posisjonen, mens MH-22a–c kommer etterpå, avgrenset som eget kapittel. Tittelen kan forsvares hva gjelder b- og c-delen, men har ingen referanser til kapitlets første del, som omhandler okse og skader forvoldt av okse. Tittelen i innholdsfortegnelsen i Gg gir derfor ikke en så åpenbar referanse til MH-22a–c som den gjør til det samordnede kapitlet i Ge. Sammenholdt med de øvrige avvikene der Gg-skriveren fremstår som mer uoppmerksom enn Ge-skriveren, er det sannsynlig at Ge har størst samsvar mellom innholdsfortegnelse og kapittelstruktur. Det impliserer at Ge og Gg har hatt samme forelegg til innholdsfortegnelsene, men forskjellig forelegg for brøtteksten, i og med at MH-22a–c i Landsleiebolken i Gg er skrevet i sin opprinnelig avgrensede form fra Mannhelgebolken.

Neste avvik kommer ved LL-58. I innholdsfortegnelsen har Ge markert for to kapitler: *vm gildrur* og *vm biarnar veiði*. LL-58 handler om både gildring og bjørnejakt, men i omvendt rekkefølge, og de to temaene er avgrenset innen samme kapittel. Bare ett av samtlige tekstvitner i gruppe A og B, Fb, har en deling av dette kapitlet, men uten at de to temaene bytter plass. I Gg står bare én tittel *vm gildrur oc biarnar veiði*. Tekstvitnet mangler ett blad her, så det er ikke mulig å si mer om disse kapitlenes realisasjon i Gg.

I Kjøpebolken er det bare ett avvik. Innholdsfortegnelsene er like i de to tekstvitnene, men Gg har en omvendt rekkefølge på kapitlene KB-8–KB-11, som står slik: KB-10, KB-11, KB-8, KB-9. Deretter fortsetter kapittelrekkefølgen som i Ge. Bare Gg har denne omstokkingen, og dette kan skyldes et oversprang av både KB-8 og KB-9 i Gg. Det må ellers bemerkes at i alle de øvrige tekstvitnene unntatt Ge og Gg er KB-10, KB-11 og KB-12 avgrenset til ett kapittel. Selv om disse kapitlene er omstokket i Gg, støtter delingen av disse kapitlene i mindre enheter i Ge og Gg antagelsen om at disse to tekstvitnene står hverandre nært.

Gjennomgangen av innholdsfortegnelsene i Ge og Gg har vist en stor overensstemmelse mellom de to tekstvitnene, og dette reflekteres også i kapittelstrukturen. Der det har vært avvik mellom kapittelstrukturen i Ge og Gg, har innholdsfortegnelsene i størst grad falt sammen med kapittelstrukturen i Ge. Dette gir grunn til å anta at de to skriverne har benyttet det samme forelegget til innholdsfortegnelsene, eller at ett av de to har vært forelegg for det andre.

Det kan også se ut til at Ge-skriveren har vært mer nøye med at innholdsfortegnelsen skal samsvare med teksten, noe som i mindre grad er tilfelle i Gg. Der er nummereringen av kapitlene i Landsleiebolken i et misforhold til innholdsfortegnelsen allerede ved kapittel 3, der innholdsfortegnelsene angir avgrensningen LL-2 og LL-3, mens Gg har avgrenset disse til ett kapittel. Dette, sammen med det manglende LL-26 og strukturvariant 2 for MH-22a–c, i Gg, antyder at flere forelegg kan ha vært tilgjengelig for enten Ge eller Gg. Angivelsen av det andre samordnede kapittelet MH-22b-c/LL-37c i innholdsfortegnelsen i Gg åpner dessuten opp for at flyttingen av MH-22a–c til Landsleiebolken ikke nødvendigvis er en første fase i omstruktureringen av dette kapittelet.

Alt i alt peker mye i retning av at Ge og Gg er produsert i samme skriftmiljø.

5.3.1.2 Innholdsfortegnelser i A2: Fe og Ee

Fe har lakune foran Kjøpebolken og mangler innholdsfortegnelse til Tjuvbolken. Ee innledes med en innholdsfortegnelse som innbefatter både Tingfare- og Kristendomsbolken.

Det er bare skrevet inn kapitteltitler til og med MH-11 i Fe. Det tilsvarer de to første leggene. Titlene her samsvarer med titlene i innholdsfortegnelsene. I Ee er det bare skrevet inn kapitteltitler til og med Mannhelgebolken, samt tittel til kapittel 3 (42v) i Arvebolken. Det utgjør de tre første leggene. Innholdsfortegnelsens titler samsvarer i hovedsak med de innskrevne kapittel-titlene, men det er ofte ekstra tillagte fraser i kapitteltitlene.

Selv om Fe og Ee ikke har identisk kapittelstruktur i noen bolker, oppviser de flere fellestrekk. De har begge samordningen TF-9a/TF-8/TF-9b i Tingfarebolken, de har begge det avsluttende tillegget i Landevernsbolken, LL-19b, og ikke minst har de begge, som de eneste av samtlige tekstvitner, plassert TF-11 og TF-12 i Kjøpebolken. Det er imidlertid også flere avvik mellom dem. Ee har samme variant som Gc der også TF-7 er avgrenset sammen med TF-9a/TF-8/TF-9b. Som i Gc mangler også Ee TF-11 og TF-12 i Tingfarebolken, mens Fe har dem skrevet inn. Nevnes må også inndelingen av Arvebolken og Jordskiftebolken, der Fe lar de syv første kapitlene av Jordskiftebolken struk-

turelt stå som en del av Arvebolken og har plassert innholdsfortegnelsen til Jordskiftebolken foran JB-8. Dessuten har Ee en innholdsfortegnelse foran prologen som inneholder titler til både Tingfarebolken og Kristendomsbolken. Selv om det er felles trekk ved kapittelstrukturen, bidrar plasseringen av innholdsfortegnelsene til en ulik bolkkonstruksjon.

Formulering av titlene

Titlene er i større grad formulert på forskjellig måte i Fe og Ee enn tilfellet var mellom Ge og Gg. Det er imidlertid også titler som er relativt like, slik som tittelen til LV-17 (transkribert Fe): *Um ransmen ok obota mæn*, eller MH-25: *Um flim ok fiolmæle*. Svært mange titler i Fe innledes med frasen *Um þat* [...]. Det kan med andre ord anes et felles opphav til noen av titlene, men enten er dette opphavet flere ledd, eller generasjoner, forut for Fe og Ee, eller så har en eller begge skriversne tatt seg større friheter i utformingen av titlene.

Innholdsfortegnelsene og kapittelstrukturen

I Fe er det avvik mellom antall titler i innholdsfortegnelsen og det reelle antall kapitler i tekstvitnet i fire bolker. Avvikene kan forklares slik:

Kristendomsbolken:	Tittelen til det siste kapittelet mangler
Landeverbsbolken:	Titlene til de to siste kapitlene er skrevet sammen
Arvebolken:	Mangler tittelen til AB-5 og AB-6
Landsleiebolken:	Tittelen til LL-15 mangler.

Med unntak av tittelen til AB-5 og AB-6 kan de øvrige avvikene forklares som uteglemler eller bevisst sammenslåing (Landeverbsbolken) på grunn av mangel på plass. Det kan også være tilfellet med AB-5 og AB-6, men det kan heller ikke utelukkes at den kompliserte strukturvariasjonen som oppvises i de første kapitlene i Arvebolken kan ha ført til eventuelle misforståelser og utelatelse. Innholdsfortegnelsen til Kristendomsbolken i Fe utmerker seg særlig ved at alle titlene til bolk II (Kristendomsbolken) i den eldre Frostatingsloven er ført inn (ikke transkribert i parallelltekstene). Dette gjelder bare for innholdsfortegnelsen, for i teksten ellers står bare den ordinære Kristendomsbolken for Landsloven. Skriveren, eller skriveren av forelegget, har derfor trolig hatt tilgjengelig et forelegg med Frostatingsloven.

I Ee er det bare avvik i Kristendomsbolken, idet det angis titler til to kapitler med henholdsvis *lendra manna æið* og *bonda æið*, mens i teksten er disse avgrenset som ett idet både lagmenneskenes og bøndernes eder er sløyfet.

I Landeverbsbolken har de to siste kapitlene byttet plass. Dette er også gjenspeilet i tittelen i innholdsfortegnelsen. Det kan bety at skriveren har brukt sin egen avskrift som grunnlag for innholdsfortegnelsen. Alternativt kan om-

byttingen allerede ha vært gjort i forelegget, som også har vært benyttet ved avskrivning av innholdsfortegnelsene.

Flere av interpolasjonene som er diskutert i kapittel 5.2.5, finnes i Fe og Ee. Begge tekstvitnene har AB-3c2 som eget kapittel. I begge tekstvitnene benyttes begrepene *gifting* og *fearhald* i titlene, men ellers er de ulikt formulert.

Alt i alt er det mer som skiller enn som knytter innholdsfortegnelsene i Fe og Ee sammen. Dette kan forklares med endringer som er gjort gjennom flere lag av avskrivning, eller at disse skrivers har stilt seg friere fra forelegget da innholdsfortegnelsene ble skrevet inn. Et alternativ til en slik løsning er at innholdsfortegnelsene er satt opp uavhengig av hverandre, slik at titler som er felles er kapitteltitler i brødteksten som er tradert gjennom avskrifter til ulike skriptorier. Innholdsfortegnelsen alene kan ikke si noe om Fe og Ee er produsert i samme skriftmiljø, tvert imot peker de mot ulike miljøer.

5.3.1.3 Innholdsfortegnelser i A3: Ga, Gb og Gc

Ga, Gb og Gc er skrevet av samme skriver, og kapittelstrukturen viser få ulikheter. Det er først og fremst i Tingfarebolken strukturen er forskjellig, samt i Arvebolken. Gc har en lakune innledningsvis, og mangler innholdsfortegnelse foran Kristendomsbolken.

Formulering av titlene

Formuleringen av titlene i innholdsfortegnelsene samsvarer i stor grad i de tre tekstvitnene. Forskjellene dreier seg om en håndfull tilfeller av ekstra tillagte ord eller fraser, enten foranstilt, som for eksempel *Ef[...]* og *Um þat ef[...]* eller etterstilt, som [...] *firir kaupum* og [...] *firir kaupum sinum*. Mangelen på variasjon vitner om en skriver som er opptatt av å kopiere så nøyaktig som mulig. Unntaket er Tingfarebolken, der Ga og Gb oppviser vesensforskjeller. I utgangspunktet er dette ikke uventet, siden Ga har umarkert struktur lik Ge, mens Gb har samordnet struktur. Dette gjenspeiles i innholdsfortegnelsene.

Visse forskjeller i formuleringene er verdt å merke seg, for eksempel tittelen til TF-5, der begge tekstvitnene har kapittel-tittelen *Allir menn skolu i gridum fara til gula þings*, men i innholdsfortegnelsen har Ga angitt tingstedet *til logðingis* i stedet for *gula þings* og både Ga og Gb har her tillegget *oc sua fra*. At dette mangler i kapittel-tittelen, kan for øvrig skyldes at det ikke er avsatt nok plass.

Det er ellers påfallende hvor tro NGL-skriveren er overfor formuleringen av titlene. Med de nevnte unntakene er de identiske i alle de tre tekstvitnene, og det er godt samsvar mellom innholdsfortegnelsene og kapittel-titlene. Hvis skriveren har formulert titlene selv, vitner dette om rutine og stor selvsikkerhet.

At samme skriver formulerer like titler i forskjellige tekstvitner, er ingen selvfølge. I de tre tekstvitnene Gf, Bd og Be, skrevet av Torgeir Håkonsson, er det relativt stor variasjon i utformingen av kapitteltitlene (Horn 2008; 2009). Det kan imidlertid også bety at NGL-skriveren har benyttet et forelegg med høy status, slik at han ikke har opplevd å ha autoritet nok til å endre noe fra forelegget, men har sett det som naturlig å kopiere den autoritative teksten så nøyaktig som mulig. Det kan imidlertid også knyttes til foreleggene, der Torgeir kan ha hatt tre ulike forelegg, mens NGL-skriveren har hatt bare ett.

Innholdsfortegnelsene og kapittelstrukturen

I Tingfarebolken mangler innholdsfortegnelsen i Gb titlene til de tre, alternativt fire, siste kapitlene. TF-10 er det syvende og siste kapitlet som angis. Kapitlene er for øvrig skrevet inn, slik de er i Ga. Det er riktignok en litt annen kapittelstruktur ved at TF-12b og TF-13 er avgrenset som ett kapittel mens de er to i Ga. Hvis også Gc trekkes inn, skrevet av samme hånd, viser strukturtabellen (vedlegg 11) at TF-10 (7), sammen med TF-13, er siste kapittel i dette tekstvitnet. Innholdsfortegnelsen i Gb gjenspeiler med andre ord kapittelstrukturen i Gc, mens innholdsfortegnelsen i Ga gjenspeiler kapittelstrukturen i Ga og Gb, med unntak av at TF-12b og TF-13 er ett kapittel i Gb. I de siste kapitlene i Gb som ikke er listet opp i innholdsfortegnelsen, er titlene identiske med de som står i innholdsfortegnelsen og kapitteltitlene i Ga.

I Arvebolken mangler innholdsfortegnelsen tittel til kapittel 5 og 6 i alle tre tekstvitnene. Disse er skrevet inn i teksten, og titlenes formulering er direkte avskrift fra første setning i de tilhørende kapitlene. Dette er en sjelden brukt form for formulering, og det er grunn til å spørre om dette skyldes at tittelen ikke har vært tilgjengelig hverken i foreleggets innholdsfortegnelse eller tekst. Skriveren har da måtte formulere sin egen tittel, og har benyttet seg av kapitlets egen ordlyd fra den innledende setningen. At disse titlene er identiske i alle tre tekstvitner er dermed påfallende og kan bety at det er i selve forelegget at denne formuleringen har funnet sted. For øvrig mangler også Fe titler til kapittel 5 og 6 i innholdsfortegnelsen.

Også kapittel AB-10 og AB-11 mangler tittel i innholdsfortegnelsen i alle tre tekstvitnene, men i teksten er kapitteltitler skrevet inn. For AB-10 er kapittelittelen igjen en gjengivelse av tekstens første ledd, *Ef men falla i orostu*, men ikke for AB-11: *Ef eigi er erfingi til arfs at kalla*. Dette er andre leddet av første setningen i kapitlet: *Hveruitna þat sem maðr andazt ok er engi erfingi i nand til arfs at kalla* (Gb).

Når det gjelder Arvebolkens kapittel AB-20, har Gb og Gc tittelen *Vm umaga skipti* i innholdsfortegnelsen. Ga har *Vm skipti a umagum*. I utgangspunktet er denne varianten minimal, men den blir påfallende når NGL-skriveren ellers så sjelden har avvik mellom sine egne avskrifter. Som kapittelitteltittel har Ga og Gb

Vm skipti a vmagum, mens Gc har *Vm vmaga skipti*. Ga og Gc har dermed hver for seg samsvar mellom innholdsfortegnelse og kapittelstittel, mens Gb følger Gc i innholdsfortegnelsen, og Ga i kapittelstittelen. Tilsvarende miks mellom tekstvitnene og titlene finner vi også i Kjøpebolkens kapittel KB-25, der Ga og Gb har *Ef styri maðr tekr ofmarga men a skip*, mens Gc har *Ef styri maðr tekr a skip sitt of marga menn*. I teksten har alle tre tekstvitnene samme formulering som Gc har i innholdsfortegnelsen. Dette vitner igjen om at NGL-skriveren har hatt tilgang til de samme foreleggene da han skrev de tre tekstvitnene.

Også i Landsleiebolken er det visse uoverensstemmelser mellom innholdsfortegnelsene og teksten. De første 14 titlene i innholdsfortegnelsen stemmer overens med hverandre i de tre tekstvitnene. Kapittelstrukturen i teksten stemmer også overens tekstvitnene imellom. Men det er ikke samsvar mellom rekkefølgen som angis i innholdsfortegnelsen og kapitlenes rekkefølge i teksten. I innholdsfortegnelsene mangler tittelen til LL-4, og titlene til LL-5 og LL-6 står i ombyttet rekkefølge i forhold til rekkefølgen i teksten. Likevel har skriveren fulgt rekkefølgen fra innholdsfortegnelsen ved innskriving av kapittel-titlene i teksten. Tittelen til LL-5 heter i innholdsfortegnelsene *Ef maðr byggir eina jorð ij monnum*. Men LL-5 er kapittel nummer seks i Ga, Gb og Gc. Det ser derfor ut til at skriveren ikke oppdager at innholdsfortegnelsen mangler tittel til LL-4 idet han skriver tittelen til LL-5 inn foran LL-4. Når det likevel er et riktig antall titler for disse kapitlene, skyldes det at de tre tekstvitnene angitt to titler til LL-6, det vil si det er angitt en deling tilsvarende LL-6a og LL-6b. Ingen av dem har imidlertid en deling av dette kapittelet i teksten. Sett på samtlige tekstvitner av Landsloven, viser det seg at bare Fa, Fc og Fd har en slik deling. Denne delingen ser med andre ord ut til å følge tekstvitnene tilhørende Frostating-gruppen som er i gruppe B, siden Fd og Fe (gruppe A) ikke har en slik deling. Dette indikerer en tilknytning til et forelegg relatert til Frostating for Ga, Gb og Gc.

Bortsett fra dette kapittelet, følger innholdsfortegnelsen for Landsleiebolken i Ga den reelle kapittelstrukturen i teksten. Dette er ikke tilfellet i Gb og Gc. Her er kapittel LL-52 avgrenset i to separate kapitler: LL-52a og LL-52b. Denne todelingen er forøvrig gjennomført i de fleste tekstvitnene, det er foruten Ga bare Ge, Gg og Fd som har avgrenset disse tekstdelene til ett kapittel. Men selv om Gb og Gc følger den vanligste kapittelstrukturen i LL-52a og 52b, er innholdsfortegnelsen tilpasset strukturen i Ga.

Som analysen av tekststrukturen i kapittel 5.1.7.2 har vist, har kapittel LL-12 og LL-13 byttet plass i Ga, Gb og Gc, til forskjell fra alle de andre tekstvitnene. Gc har også begynt å skrive LL-13 en gang til etter LL-12. Siden Ga og Gb også har denne rekkefølgen på de to kapitlene (d.e. LL-13, LL-12), kan det se ut som om Gc er skrevet før de andre to, og at Ga og Gb har fulgt opp rekkefølgen fra Gc. Innholdsfortegnelsen reflekterer denne rekkefølgen.

Selv om bare Ga, Gb og Gc har byttet om disse to kapitlene, betyr det selvsagt ikke at ikke et tapt forelegg med denne ombyggingen har vært forelegg for dem alle tre. Men da er det underlig at skriveren i Gc begynner å skrive LL-13 om igjen etter LL-12. Hvis ombyggingen er en glipp, peker dette mot at innholdsfortegnelsen er skrevet etter at teksten er skrevet, og at skriveren bare holder av et gitt antall linjer som samsvarer med antall kapitler. Dette kan godt være tilfelle, for samtlige titler i innholdsfortegnelsen er på bare én linje. Tittelen til LL-13 første gang lyder: *Efleiglendirgr fer afiorðu*, mens tittelen til LL-13 andre gang lyder: *Vm stoðu garða*. Men hvis det er tilfelle at innholdsfortegnelsen er skrevet etter at brødteksten er skrevet, burde rekkefølgen ha vært stokket om ved LL-5 og LL-6 også, for ikke å snakke om at de manglende titlene i innholdsfortegnelsen til Arvebolken burde ha vært med.

En forklaring kan være at skriveren var spesielt oppmerksom på feilen LL-13, LL-12 fordi han selv var ansvarlig for den, mens de tidligere manglene i utgangspunktet har vært forårsaket av andre. Uansett forløpet, peker ombyggingen av disse kapitlene mot at Gc er skrevet før Ga og Gb, siden Gc neppe hadde begynt å skrive LL-13 en gang til hvis Ga eller Gb hadde vært forelegg. Her vil jeg minne om kapiteltittelen til tilsvarende kapittel i Ec, der skriveren foran dette kapitlet har satt av relativt god plass, men som bare har skrevet inn en kort tittel: *Um stoðu garða* (kapittel 4.3.2), den samme tittelen som NGL-skriveren har skrevet inn andre gang i Gc. Ec-skriveren kan derfor ha hatt tilgang til de samme foreleggene som NGL-skriveren. Dette vil i så fall forsterke mønsteret som knytter Ec sammen med Ga, Gb og Gc. Forøvrig har også Ge og Gg titler som begynner med tilsvarende frase.

Neste misforhold mellom innholdsfortegnelsene og teksten kommer ved kapittel LL-51, som i Gc er kapittel nummer 52, fordi LL-13 her er skrevet to ganger i teksten. Det er fullt samsvar mellom innholdsfortegnelsene i de tre tekstvitnene, men i Gc er LL-51 avgrenset til to kapitler, mens det bare er ett i Ga og Gb. De fleste tekstvitnene av Landsloven har en avgrensning i to kapitler slik Gc har, bare Ge, Gg og Fd følger samme avgrensning som Ga og Gb, det vil si som ett kapittel. Men innholdsfortegnelsen i Gc har ikke tatt med dette ekstra kapitlet, den er identisk med Ga og Gb her. I teksten har dette kapitlet, LL-51b, heller ikke fått noen tittel skrevet inn. Det ser dermed ut til at Gc har skrevet teksten etter et forelegg der delingen av LL-51 har stått, men uten kapiteltittel, og han har skrevet innholdsfortegnelsen etter et forelegg, fortrinnsvis det samme som da han skrev Ga og Gb, som er laget for en kapittelstruktur der denne delingen ikke har vært gjennomført.

I Tjuvbolken er det et avvik i innholdsfortegnelsene der Ga har én tittel for de to siste kapitlene: *Vm lyrittar eiða oc ranga eiða*. I teksten er det siste kapitlet *Vm ranga eiða* skilt ut slik det er i Gb og Gc. Sammenslåingen kan ha sin forklaring i at det ikke er flere linjer igjen til titler før teksten begynner,

forutsatt at teksten er skrevet først. Det er imidlertid ett tekstvitne der disse to kapitlene er avgrenset til ett, Ef. I innholdsfortegnelsen i dette tekstvitnet er det 15 titler i innholdsfortegnelsen, men bare 14 kapitler reelt i teksten.

Observasjonene av kapittelstrukturen i Ga, Gb og Gc viser et tydelig samsvar mellom de tre tekstvitnene gjennom hele tekstvitnet, og de står ofte alene samlet om en strukturvariant der de øvrige tekstvitnene har andre varianter. Det er bare i Tingfarebolken at det er vesentlige avvik mellom de tre, og det er interessant at de tre hovedvariantene av Tingfarebolkens struktur som er registrert, er representert i hvert av disse tre tekstvitnene. Dette kan vitne om at skriveren har hatt tilgang til flere forelegg, men bare har vekslet mellom dem da han skrev Tingfarebolken, og deretter har benyttet samme forelegg ved resten av avskrivningen.

At skriveren har hatt kontakt med forelegg der alle de tre strukturvariantene som er identifisert i de undersøkte tekstvitnene har stått, peker i retning av et sentralt miljø, kanskje nær der utarbeidelsen av lovene har funnet sted. Når disse strukturene er fordelt relativt jevnt i forhold til den tradisjonelle lagdømmeinndelingen, åpner dette for at Tingfarebolkens ulike strukturer i større grad kan ha representert redaksjoner, alternativt ulike stadier i en pågående revisjon av denne viktige bolken, som, slik det er formulert i prologen, ikke er en del av selve loven, men mer som en beskrivelse av tingordningens organisering og gjennomføring. Det er imidlertid flere ulikheter i teksten ellers mellom de tre tekstvitnene. Som Storm (1885:548) har påpekt, har NGL-skriveren lagt til flere tilføyelser i marginen i Gb og Gc som i Ga er skrevet inn som en del av teksten. Et eksempel er tilføelsen av LL-37c etter MH-22a–c i Gc. Dette kan forklares ved at Ga eller forelegget til Ga er benyttet som referanse ved avsluttende gjennomsyn.

Jeg har ovenfor antydnet at Ga, Gb og Gc kan ha vært produsert på ulike steder, det vil si at NGL-skriveren har reist rundt og skrevet av Landsloven på oppdrag fra lokale stormenn. Men samsvaret mellom strukturen i de tre tekstvitnene, innholdsfortegnelsene og tekstfellesskap for øvrig vitner om at skriveren har vært relativt stasjonær og har arbeidet med de samme foreleggene ved avskrivning av alle de tre tekstvitnene. Det dobbelte kapittelet i Tingfarebolken, TF-2a, med referanse til både Gulating og Frostating, peker mot at både et Gulating-håndskrift og et Frostating-håndskrift har vært tilgjengelige. De tre ulike strukturene i Tingfarebolkens kapitler TF-7/TF-8/TF-9a-b vitner imidlertid om at det kan ha vært opptil tre forskjellige forelegg tilgjengelig for skriveren.

5.3.1.4 Oppsummering

Gjennomgangen av innholdsfortegnelse styrker antagelsen om et tekstlig slektskap mellom Ge og Gg, og mellom Ga, Gb og Gc, i den forstand at innholdsfortegnelse har store likhetstrekk i utformingen av titlene og i titlenes rekkefølge. Analysen underbygger en antagelse om at Ge og Gg har en nær relasjon. Argumentet om at Gg tilhører en ytterligere underinndeling av A1, er imidlertid svekket. Overensstemmelsene i innholdsfortegnelse viser med stor sannsynlighet at de har benyttet samme forelegg ved skriving av innholdsfortegnelse, selv om MH-22a–c og LL-37a–c er strukturert forskjellig. Også Ga, Gb og Gc har store likheter og sammenfall, også der de er alene om strukturvarianter ingen av de andre tekstvitnene har. Tilknytningen til et felles forelegg synes derfor klar, og ett av dem kan ha vært forelegg for de andre to. Ved en sammenligning av Ge og Gg på den ene siden og Ga, Gb og Gc på den andre, er det imidlertid flere avvik, slik at relasjonen mellom dem ikke synes å være like nær.

Når det gjelder Fe og Ee er det ikke samme grad av overensstemmelser. Selv om mye er likt i kapittelstrukturen, er det store forskjeller i utformingen av kapitteltitlene og plassering av innholdsfortegnelse.

Hvis de første håndskriftene som Magnus Håkonsson bragte til de fire lagdømmene for godkjenning hadde innholdsfortegnelse, burde man kunne forvente fire grunntyper av innholdsfortegnelse hva gjelder formulering av titlene. Når dette ikke er tilfelle, kan det tyde på at bruk av innholdsfortegnelse er kommet til senere, og kanskje bare i visse miljøer.

5.3.2 Lagtingsreferanser

Referanser i lovteksten til ett av de fire lagtingene har siden Keyser og Munchs utgave i NGL II tjent som kriterium for inndeling av tekstvitnene i grupper, i tillegg Tingfarebolkens andre kapittel om nemndemenn, kalt TF-2a. Men mange tekstvitner har referanser til mer enn ett lagting. Det kan være vanskelig å avgjøre hvilke av lagtingsreferansene som skyldes forelegget og hvilke som er beregnet for det lagdømmet den aktuelle lovboken skulle brukes i.

Tabell 5:14 viser de enkelte tekstvitnenes referanser til lagtingene. De er listet opp etter de tre undergruppene i gruppe A og angir referanser i prologen, TF-2a og epilogen, samt den øvrige brødteksten.

TABELL 5:14. Lagtingsreferanser i tekstvitnene i gruppe A.

	Prolog	TF-2a	Brødtekst	Epilog
Ge	Gulating	Gulating	Gulating	Gulating
Gm	Gulating	Gulating	Gulating	Gulating
Gg	Gulating	Lakune	Gulating	Gulating
Gf	Frostating	Mangler	Gulating	Gulating
Gh	Lakune	Gulating	Gula/Borg	Borgarting
Bb	Borgarting	Mangler	Borgarting	Borgarting
Bl	Borgarting	Mangler	Borgarting	Borgarting
Fb	Frostating	Lakune	Frosta/Gula	Gulating
Fe	Frostating	Frostating	Frostating/Øreting	Frostating
Ee	Eidsivating	Mangler	Eidsivating	Eidsivating
Ec	Eidsivating	Eidsivating	Eidsiva/Gula	Gulating
Ga	Gulating	Gula/Frosta	Gulating	Gulating
Gb	Gulating	Gula/Frosta	Gulating	Gulating
Gc	Lakune	Lakune	Gulating	Gulating
Gn	Frostating	Gulating	Gulating	Gulating

Bare halvparten av tekstvitnene har konsekvent referanser til bare ett lagting, den andre halvparten veksler mellom to ulike lagting.

- Ett lagting: Bb, Bl, Ee, Fe, Gc Ge, Gg, Gm
- To lagting: Ec, Fb, Ga, Gb, Gf, Gh, Gn

Det er en tendens til at mens de fleste tekstvitnene i A2 har konsekvent referanser til bare ett lagting, er det en overvekt av tekstvitner med referanser til to lagting i A3. De doble referansene kan underbygge antagelsen om miljøer med flere tilgjengelige forelegg i omløp. I Fe står en referanse til Øreting i Tingfarebolken og en til Tautra i Kjøpebolken.

Fire av tekstvitnene som av Keyser og Munch ble plassert i Gulating-gruppen, Ga, Gb, Gf og Gn, har henvisninger til Frostating i prologen eller TF-2a. En nærmere analyse av prologen viser at ikke bare referansen til Frostating skiller Gf og Gn fra de øvrige i Gulating-gruppen, men den har også et tillegg som peker direkte mot Frostating.

Prologen til Landsloven er en innledning der kongen løftes frem som *auctor*, og det blir redegjort for lovens kilder og struktur. Av de 39 tekstvitnene er det åtte med lakune, men alle de øvrige har prologen skrevet inn. Det er få avvik i teksten, med unntak av det innledende hilsningsformatet. Her finner jeg tre varianter i gruppe A:

Den første varianten finnes i Ge, Gm, Bb, Bl, Fb, Ec, Ga, Gb, her transkribert fra Ge:

- (27) Magnus meðr guðs miskun Norægs konungr . son hakonar konongs . sunar sun Suerris konungs sendir ollum guðs vinum oc sinum j gula þings loghum Q.G. oc sina.

Den andre varianten finnes i Fe, Gf og Gn, samt Bf, Eb, Fc og Ff fra gruppe B. Transkripsjonen er fra Gf:

- (28) Magnus með guðs miskun noregs konungr sun hakonar konungs sunar sunar suerris konungs sænder virðuleghom hærra [ok anlegom fæðr* ione ærchibyskupi oc allum aðrum guðs uinum oc sinum i frosta þings laghum Q.G. oc sina.

*Fe, Fc

De to variantene er tilnærmet identiske bortsett fra den innskutte frasen *virðuleghom hærra ione ærchibyskupi oc*. Det er bare Fe (og Fc i gruppe B) som også har skutt inn *ok anlegom fæðr*. I Gp er det for øvrig skrevet inn i marg i hode: *til herra Jons erkibps*.

Den siste varianten finnes bare i Ee:

- (29) Magnus konungr sun hakonar konungs sændr Andris biskupi i oslo. Þorfinnr biskupi i hamre ok ollum adrum guðs uinum ok sinum þæim sæm þetta bref sea eða høyra ok i æiðzifaþings lagum ero quedia guðs ok sina.

I denne varianten er Magnus' genealogiske opphav utelatt, og der teksten i eksempl (28) henvender seg til erkebiskop Jon, rettes hilsenen til biskop Andris i Oslo og Torfinn på Hamar. Introduksjonen i prologen er bygget opp etter samme prinsipper som middelalderens diplomer og refererer direkte til et brev (*þetta bref sea eða høyra*). Ee har et strukturelt fellesskap med Ed og Ef når det gjelder de to første bolkene og den manglende innholdsfortegnelsen foran Tingfarebolken og Kristendomsbolken. Ee har i den foranstilte innholdsfortegnelsen foran prologen en tittel som angir en annen tekst enn den faktiske innledningen til prologen. Denne tittelen lyder: *Magnus með guðs miskun*. Dette er den innledende setningen i prologen i de øvrige tekstvitnene av Landsloven, enten de har en hilsning til erkebiskop Jon eller ikke.

Innholdsfortegnelsestittelen, som altså refererer til første ledd i prologens første setning i de øvrige tekstvitnene, kan derfor være avskrift av foreleggets innholdsfortegnelse, som har manglet den spesielle innledningen, som bare oppvises i Ee. Andres var biskop i Oslo fra 1267 til 1288, og Torfinn var biskop på Hamar fra 1278 til 1285. Forelegget til prologen i Ee har derfor trolig blitt skrevet mellom 1278 og 1285, da begge var biskoper, og er derfor neppe et føl-

gebrev fra kongen fra den gangen han presenterte Landsloven på Eidsivating i 1276. Det er imidlertid godt mulig at det nevnte forelegget på sin side har vært skrevet av etter et forelegg eller kongebrev som har henvendt seg til de som var biskoper i Oslo og på Hamar i 1276 dengang Landsloven ble godkjent på Eidsivating. I 1276 var Andres biskop i Oslo, men på Hamar var Gilbert biskop. Han døde i 1276 i England. Alternativt kan forelegget ha vært rettet til nettopp erkebiskop Jon, men skriveren har ønsket å knytte hilsenen til de lokale autoritetene innen kirken fremfor erkebiskopen i Nidaros.

Blant tekstvitnene i gruppe A2 finnes en overvekt av tekstvitner med konsekvent referanser til bare ett lagting. Bare Fb veksler mellom Frostating og Gulating. Som analysen av tekststrukturen ovenfor viste, har flere av tekstvitnene i A2 interpolasjoner som kan stamme fra ulike forelegg, uten at det reflekteres i lagtingsreferansene. Tvert imot peker de konsekvente referansene, samt den direkte hilsenen i prologen i Fe og Ee, mot en lokal forankring for disse tekstvitnene.

Det er ellers et mønster for tekstvitner som har referanser til to lagting, at Gulating alltid er en av referansene. Dette gjelder uansett hvilket annet lagting som er nevnt.

5.3.3 Andre tekster

I denne delstudien undersøkes hvilke andre tekster som er skrevet inn sammen med Landsloven av samme skriver, i samme tekstbærer. Flere andre tekster gir, i henhold til tilgangsprinsippet (kapittel 3.5.2), indikasjoner på miljøets størrelse og tilknytning. Et større skriptorium har trolig hatt et eget bibliotek eller større boksamling, slik også flere lagmenn og embedsmenn har hatt.

Et forbehold må tas for at deler av det opprinnelige håndskriftet er fjernet. Det er bare det som er bevart i de respektive håndskriftene som undersøkes.

Også i beskrivelsene av tekstbærerne i kapittel 4 er de øvrige tekstene i håndskriftene nevnt. Mange av disse er skrevet av andre hender, og de er deretter på et senere tidspunkt bundet sammen med Landsloven. Her diskuteres imidlertid bare de tekstene som er skrevet av samme skriver som Landsloven.

Tekstene undersøkes gruppevis etter inndelingen i A1, A2 og A3. I tabell 5:15 vises en oversikt over de tekstene som de respektive skriverne i gruppe A1 har skrevet i tillegg til Landsloven.

I tre av håndskriftene er andre tekster skrevet inn. Disse er imidlertid ikke de samme, og mens Gg har skrevet inn en rekke retterbøter, har Ge og Gh bare en tekst hver, henholdsvis Nyere Gulating kristenrett (NG) og Byloven. Hva gjelder Gf og Gm, har begge tapt siste del av teksten. Gf mangler bare Magnus' avsluttende retterbot og epilogen, mens i Gm er det lakune fra

TABELL 5:15. *Andre tekster som er skrevet av samme skriver som Landsloven i gruppe A1.*

Ge	Gm	Gg	Gf	Gh
Landsloven NG	Landsloven	Landsloven SK-EM 1280 RB-HM 1303 RB-HM 1303 SK-HM 1313 RB-HM før 1306 RB-HM 1318 EJK	Landsloven (AM 78 4to)	Landsloven Byloven (<i>Bøarskipan</i>)

Landsleiebolken. Vi kjenner derfor ikke til om skriverne har lagt til tekster som nå er tapt. Men Gf har sannsynligvis vært del av sammen håndskrift som AM 78 4to, skrevet av samme hånd. I AM 78 4to står den manglende slutterbotten fra Landsloven, RB-MH, og epilogen, i tillegg SK-EM fra 1280, den eldre Borgarting kristenrett, Erkebiskop Jons kristenrett (EJK), den såkalte Kong Sverres kristenrett, samt Byloven.

Sammensetningen av øvrige tekster sammen med Landsloven støtter med andre ord ikke umiddelbart opp om et felles skrivermiljø for de fem tekstvitnene der skriverne har hatt tilgang til samme lovtekster. Som vist ovenfor, viser tekststruktur og innholdsfortegnelser at Ge og Gg med stor sannsynlighet er skrevet etter minst ett felles forelegg. Når ulike tekster er skrevet inn i tillegg, kan dette indikere at en oppdragsgiver har ønsket retterbøtene i Gg. Også et diakront forløp kan spille inn. Hvis Ge og Gf er eldre enn Gg, slik dateringen av dem kan indikere (tabell 3:1), har kanskje ikke alle disse retterbøtene vært skrevet ennå, eller det har ennå ikke blitt vanlig å skrive inn de kongelige forordningene i lovøkene. Gh er datert som samtidig med Gg. Muligheten er til stede for at Gh har vært skrevet som en enkeltstående avskrift, uavhengig av et skriptorium. Av Byloven er det forøvrig bare den ene bolken som er direkte knyttet til byen, *Bøarskipan*, eller Byordning, som er skrevet inn i Gh.

TABELL 5:16. *Andre tekster som er skrevet av samme skriver som Landsloven i gruppe A2.*

Bb	Bl	Fb	Fe	Ee
Landsloven Farmann NB	Landsloven Farmann RB-HM før 1306	Landsloven SK-EM 1280 RB-HM før 1306	Landsloven Farmann	Landsloven Kalendarium
RB-HM før 1306 RB-HM 1307 SK-EM 1280	RB-HM 1307	RB-HM 1309 SK-HM 1313		

I gruppe A2 har alle skriverne skrevet inn andre tekster (tabell 5:16). Bb og Bl har de samme lovtekstene og retterbøtene, i samme rekkefølge, med unntak av NB som står i Bb etter Farmannsloven. Dette er ikke overraskende, gitt at det er samme skriver som har skrevet begge håndskriftene. Det kan dessuten bety at tilleggstekstene har stått i ett av flere mulige tilgjengelige forelegg, og at skriveren selv ikke har satt sammen tekstene. Stilbruddet i skriften peker mot at det har vært et opphold i skrivningen før B-skriveren skrev retterbøtene i Bl, diskutert i kapittel 4.2.5. Også i Bb er det stilbrudd, men ikke før ved Erik Magnussons skipan (SK-EM 1280). Bruddet handler først og fremst om at skriften bli mindre og linjene en anelse finere. Også for Bb kan det dermed se ut til at tekstene etter Landsloven ikke er skrevet fortløpende i samme arbeidsøkt som Landsloven. Det kan bety at retterbøtene ikke har stått i forelegget, men er skrevet av etter andre forelegg på et senere tidspunkt.

Mye tyder likevel på at B-skriveren har oppholdt seg ved samme skriptorium da han skrev de to samlingshåndskriftene. De mange fellestrekkene i strukturen støtter dette, sammen med at de øvrige tekstverkene er de samme, i samme rekkefølge. Også Fb har noen av de samme retterbøtene, men ikke alle. Hverken Farmannsloven, NB eller RB-HM 1307 står her. Det er ikke nødvendigvis rart, siden både NB og RB-HM 1307 (om landskyld i Viken) er direkte knyttet til Borgarting lagdømme. I stedet har Fb både RB-HM 1309 og SK-HM 1313, der førstnevnte omhandler sysselmenns egen nytte, og sistnevnte er Håkon Magnussons store skipan som omhandler en rekke ulike saker. Ingen av tekstvitnene har Byloven, men tre av dem har med Farmannsloven. Med referanse til variantanalysen (kapittel 5.2), der flere av variantene i tekstvitnene i gruppe A2 viste seg å ha varianter som også er belagt i Byloven, er det interessant at Farmannsloven står alene i tre av disse. Farmannsloven står ellers sammen med Byloven, og er av Keyser og Munch (1848) regnet som den siste bolken i Byloven. Det impliserer at skriverne av Bb, Bl og Fe kan ha oppfattet Landsloven og Byloven som varianter av samme tekstverk.

Tabell 5:17 viser at det i gruppe A3 er et overveiende stort antall andre tekster som er skrevet inn. Det er dessuten flere av de samme tekstene som går igjen. Alle har skrevet inn Byloven og Farmannsloven, men i Ga, Gb og Gc er Byloven og Farmannsloven skrevet inn mellom Landsloven og de avsluttende retterbøtene og epilogen. Deretter følger en rekke retterbøter, der Håkon Magnussons retterbøter fra 1309 og 1313 står i alle unntatt i Ec. I Ec er bare bolken om byordningen, *Bøarskipan*, tatt med fra Byloven.

Håndskriftene i A3 skiller seg fra de to andre gruppene ved et vesentlig større tilfang av andre lovtekster. Dette styrker antagelsen om at disse tekstvitnene har en tilknytning til et større skriftmiljø med tilgang til en stor del av de kongelige retterbøtene som ble utstedt av kongene Eirik Magnusson og Håkon Magnusson, nærmest et arkiv.

TABELL 5:17. Andre tekster som er skrevet av samme skriver som Landsloven i gruppe A3.

Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Landsloven	Landsloven	RB-HM udatert	Landsloven	Hirdskrå
RB-EM/HM 1290	Byloven	F. e. Kr	Farmann	Byloven
Farmann	Farmann	Landsloven	Byloven	Farmann
Byloven (<i>Bøarskipan</i>)	RB-H	Byloven	RB-H	RB-EM 1295
	RB-M	Farmann	RB-M	RB-HM 1299
	SK-EM 1280	RB-H	SK-EM 1280	SK-EM 1282
	RB-HM 1309	RB-M	RB-HM 1313	RB-HM 1302
	RB-HM-1313	SK-EM 1280	RB-HM 1309	RB-HM 1302
		RB-HM-1313		RB-HM 1304
		RB-HM-1309		RB-HM 1311
				RB-HM 1314
				RB-HM 1314
				RB-HM 1316
				RB-HM 1316
				RB-ME 1320
				NG + tillegg
				Vilh. 1247
				Innoc. 1248
				Om åger (EJK)
				Landsloven
				SK-EM 1280
				RB-HM 1299
				RB-HM 1303
				RB-HM 1309
				RB-HM 1313
				RB-HM 1306
				RB-HM 1303
				RB-HM 1311
				RB-HM 1309
				Kalendarium

Et påfallende trekk for de tekstene som er skrevet i tillegg for alle de tre gruppene, er at de nesten uten unntak tilhører den verdslige sfæren. Bare unntaksvis er kristenretter, eller utdrag fra slike, tatt med, og dette gjelder da for en stor grad de nyere kristenrettene NG og NB som Magnus lot utarbeide i forbindelse med revisjonen av landskapslovene, og som kirken ikke ville akseptere. Dette peker i retning av miljøer der kongens kristenrett har vært tilgjengelig, hvilket igjen impliserer at ett eller flere eksemplarer av de reviderte landskapslovene har vært tilgjengelig, slik som institusjoner nær kongen, som produ-

senter av Landsloven. Bare Gb har den eldre kristenretten til Frostating, og Gg har Erkebiskop Jons kristenrett. Sistnevnte er interessant, siden Gf, som regnes å ha vært del av ett håndskrift sammen med AM 78 4to (Storm 1885:571), også er skrevet i en kontekst med tilgang til flere kristenretter. AM 78 4to inneholder som nevnt ovenfor hele tre ulike kristenretter, blant annet Erkebiskop Jons kristenrett. Også Gn er interessant i så måte. I de delene av håndskriftet som regnes som eldst, er NG skrevet inn. I de senere delene finner vi et kapittel fra Erkebiskop Jons kristenrett, samt to pavebrev, ett av dem er kardinal Vilhelms forordning om fiske på helligdager. Men hoveddelen av de yngre tekstene er kongelige retterbøter. Hvis dette håndskriftet ble skrevet ved bispesetet i Bergen, slik Sørli (1965:67) hevder, kunne man forvente at det var de eldre kristenrettene som ble kopiert og ikke de nyere som ble utarbeidet av kongen og som erkebiskop Jon ikke aksepterte. Ser vi på samtlige håndskrifter som overleverer Landsloven og som også har en eller flere kristenretter, er det som regel en annen hånd som har skrevet inn kristenretten enn den som har skrevet Landsloven. De to tekstvitnene er senere bundet sammen.

At de undersøkte lovbøkene ikke har kristenretter, kan for øvrig også peke tilbake til oppdragsgiverne. Der en kristenrett er med, kan eieren ha vært en geistlig, mens et lovhåndskrift uten kristenrett med større sannsynlighet har vært brukt av en lagmann som dømte i verdslige saker.

5.3.4 Oppsummering

De tre delstudiene gir ny kunnskap om relasjonen mellom tekstvitnene. Formuleringen av titlene i innholdsfortegnelsene knytter Ge og Gg sammen, og Ga, Gb og Gc sammen. Dette indikerer felles skriftmiljø for dem respektivt. For gruppe A1 er det imidlertid mer sprik hva gjelder andre tekster som er skrevet inn i tekstbæreren enn for tekstvitnene i gruppe A2 og A3. Det er en sterkere lokal tilknytning for tekstvitnene i A2 enn i de øvrige to gruppene.

5.4 Oppsummering og diskusjon

De 15 tekstvitnene i gruppe A er analysert på tre nivåer. Først er tekststrukturen kartlagt, dernest er utvalgte strukturvarianter utdypende analysert. I den tredje delstudien er tekster i kontekst undersøkt: Innholdsfortegnelser, lagtingsreferanser og andre tekster i håndskriftet.

Analysen av de fem typene strukturvariasjon, grafisk avgrensning, komposisjonering, samordning, interpolasjon og mangel i tekststrukturen, avdekker

mønstre i de enkelte tekstvitnenes tekststruktur på både et horisontalt og vertikalt plan. Horisontalt, ved at strukturelle avvik forekommer i et begrenset antall tekstvitner, slik at majoriteten av tekstvitnene har en relativt sett lik, umarkert struktur, mens mindre grupper av tekstvitner med avvikende strukturvariasjon skiller seg ut. Analysen viser et mønster der de samme tekstvitnene dominerer i gruppene med strukturvariasjon.

Vertikalt, ved at bare deler av den totale tekststrukturen i Landsloven er gjenstand for avvikende strukturvariasjon. Flere av bolkene fremstår som svært homogene med bare enkeltvise avvik. Med utgangspunkt i distribusjonsprinsippet tilsier de mange avvikende posisjonene som strukturvariantene oppvises i at varianten er skrevet inn av skriveren selv eller i et forelegg nær. Analysen viser også at de enkeltvise avvikene først og fremst gjelder strukturvarianter som lett kan skyldes uteglemmelse av initial, det vil si forhold ved den grafiske avgrensningen, eller oversprang.

Særlig samordning og interpolasjon er mer sjeldne strukturvarianter i tekstvitnene, og det er avdekket et mønster der tekstvitner med bestemte forekomster av disse strukturvariantene i én bolke, ofte også har bestemte strukturvarianter i andre bolker. Dette mønsteret utgjør et utgangspunkt for å dele tekstvitnene i gruppe A inn i ytterligere tre undergrupper: A1, A2 og A3. Undergruppene A2 og A3 oppviser en særlig stor andel avvikende strukturvarianter.

Den påfølgende variantanalysen forsterker dette mønsteret. Samtlige samordnings- og interpolasjonsvarianter, med unntak av MH-22a–c og LL-37a–c, er belagt i eldre landskapslover og/eller *Járnsíða*, og i tillegg er enkelte varianter også belagt i Byloven med tilnærmet likelydende kapitler og strukturmønstre, og ett tilfelle også i NG. En viktig observasjon i så måte er at avvikende strukturvarianter og interpolasjoner i de fleste tilfellene finnes belagt i de eldre landskapslovene, mens de variantene som gjennomgående er umarkerte, det vil si at strukturen var identisk med referanseteksten Ge, ikke er å finne i landskapslovene. Dette indikerer at disse trolig har vært nyskrevet, eller nyrevidert, for Landsloven.

Med eldre landskapslover menes her både de landskapslovene fra Gulating og Frostating som er bevart, og de reviderte landskapslovene fra Gulating, Borgarting, Eidsivating og Frostating som er tapt, og hvor bare kristenretten er bevart. At en av variantene også er belagt i NG, som har vært en del av den reviderte landskapsloven for Gulating fra 1267, støtter dette. Det åpner for at det i ett eller flere miljøer har eksistert lovtekster, slik som landskapslover eller reviderte landskapslover, som av brukerne er gitt større *auctoritas* enn Landsloven. Mange av variantene oppvises også i Byloven, og det er en mulighet for at også tekstvitner av Byloven har vært benyttet som forelegg, i vekslings med forelegg av Landsloven. Det kan i så fall tyde på at oppfattelsen av tekstverket Landsloven

har vært nært knyttet til oppfattelsen av tekstverket Byloven. Tekststrukturen i de to tekstverkene er i hovedsak lik, og som nevnt er bare Landsleiebolken byttet ut med en bolk om byorganiseringen. Dette åpner for et nytt perspektiv der en eller flere tekstkulturer kan ha regnet tekstvitnene av de to tekstverkene Landsloven og Byloven som to tekstvitnetyper av ett tekstverk.

De tre undergruppene A1, A2 og A3 impliserer at det er en tettere relasjon mellom tekstvitnene i samme undergruppe. Mønsteret er imidlertid ikke entydig. Der enkelte strukturvarianter i noen bolker peker i retning av en tredeling av tekstvitnene i gruppene A1, A2 og A3, antyder andre strukturvarianter en gruppering på tvers av disse tre gruppene. Det gjelder særlig varianten TF-9a/TF-8/TF-9b der mønsteret angir en todeling. Analysen viser dessuten at også tekstvitner i gruppe B har disse variantene, hvilket utelukker gruppe A som en lukket resensjon. Siden flere av strukturvariantene oppviser særlig i tekstvitnene i undergruppene A2 og A3, peker dette i retning av at disse tekstvitnene springer ut fra miljøer der ulike versjoner, eller tekstvitnetyper, av tekstverket Landsloven har vært i omløp.

Tekstenes kontekst bidrar også til å belyse relasjonen mellom tekstvitnene. Det er vanligere med innholdsfortegnelse blant tekstvitnene i gruppe A enn i gruppe B. Særlig innholdsfortegnelsene i Ge og Gg på den ene siden, og i Ga, Gb og Gc på den andre, knytter disse tekstvitnene sammen gjennom felles forelegg. Det er ikke overraskende hva gjelder Ga, Gb og Gc, siden de er skrevet av samme person. I den grad NGL-skriveren har oppholdt seg i det samme miljøet da han skrev disse tre tekstvitnene, har han hatt tilgang til flere forelegg, minst tre, da han skrev. De mange fellestrekkene i innholdsfortegnelsene, sammen med de øvrige felles strukturvariantene, vitner om at NGL-skriveren har oppholdt seg på samme sted fremfor å ha reist rundt til ulike skriptorier for å skrive lover.

Analysen av lagtingsreferansene viser at Gulating er nevnt i samtlige tekstvitner i A1 og A3, men bare i ett tekstvitne, Fb, i A2. Tekstvitnene i gruppe A2 viser dermed en sterkere lokal tilknytning enn de øvrige i A1 og A3.

Gjennomgangen av andre tekster i samme tekstbærer peker også mot skriftmiljøer med god tilgang på tekster, særlig for gruppe A3. I hovedsak gjelder dette tekstverk tilknyttet den verdslige sfæren, slik som retterbøter og lover utarbeidet av kongen, inkludert de nye kristenrettene fra de reviderte landskapslovene.

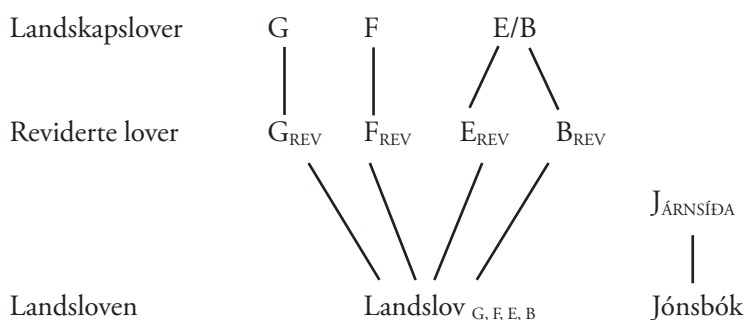
Det er også verdt å merke seg at alle nye skipaner og retterbøter følger etter Landsloven, det vil si, de er ikke innarbeidet i loven. Det kan være naturlig å tenke seg at nye forordninger burde skrives inn i de bolkene de hører hjemme i ut fra tema. Når dette ikke er gjort, må dette tolkes som at Landsloven som tekstverk har hatt en sterk posisjon, der innholdet ikke skulle endres. I enkelte tekstvitner av *Jónsbók*, slik som i *Skarðsbók*, er nye retterbøter skrevet inn i den

løpende brødteksten, men dette har ikke skjedd i de undersøkte tekstvitnene av Landsloven.

Et påfallende trekk som kommer frem, er den nevnte skjevfordelingen mellom bolkene når det gjelder forekomster av strukturvarianter. Enkelte bolker er relativt homogene i strukturen, mens andre bolker, eller deler av bolkene, er svært heterogene. En forklaring på dette kan være en uenighet eller ulik oppfatning i miljøet der håndskriftene ble produsert om hvilke varianter som representerte tekstverket på best mulig måte. I denne sammenheng vil jeg igjen knytte an til modellen for lovrevisjonene i perioden 1250–1274 i kapittel 2, også vist her (figur 5:1). Det vi betegner som landskapslovene ble samlet på 1250- og 1260-tallet, og reviderte landskapslover ble kunngjort på de fire lagtingene i perioden 1267–1269. Etter protester fra erkebiskop Jon ble det enighet om at de eldre kristenrettene skulle gjelde. Magnus fikk dessuten fullmakt til å lage (*skipa*) en ny Frostatingsbok (kapittel 2.1).

I denne nye loven, som vi kjenner som Landsloven, finnes bestemmelser fra de eldre landskapslovene, ofte bearbeidet og fornyet, i tillegg til nye bestemmelser. Ett kapittel var forskjellig, nemlig kapittel nummer 2 i Tingfarebolken, her kalt TF-2a, som anga antall nemndemenn fra de fire respektive lagdømmene. I modellen er derfor Landsloven angitt med fire undergrupper, G, F, E og B, slik også Keyser og Munch definerte dem. Skriverne har med andre ord ansett TF-2a som en tekstdel de kunne bytte ut, kanskje fjerne helt, ettersom det passet. Oppfattelsen av tekstverket Landsloven ble ikke utfordret av dette.

FIGUR 5:1. Modell 1 over lovrevisjonsprosessen.

Med utgangspunkt i en prosess som vist i figur 5:1, vil ethvert strukturelt avvik mellom tekstvitnene av Landsloven tolkes som endringer innført i tekstvitnene etter 1274, det vil si etter at de fire første håndskriftene ble vedtatt på de fire lagtingene. Men analysen av tekststrukturen har vist at strukturvariantene i

gruppe A med få unntak også har stått i en eller flere av landskapslovene, eller i *Járnsíða*. De er med andre ord ikke resultat av fornyelse, men vitner først og fremst om et syn på lovtekster der andre faktorer enn datering har spilt inn. Variantanalysen viser at skriverne har hatt tilgang til eldre lovtekster, og har føyd inn bestemmelser fra disse. I flere tilfeller er det imidlertid mindre endringer eller justeringer mellom versjonene i de eldre landskapslovene og versjonene i Landsloven. Dette indikerer et mellomstadium i revisjonen av de enkelte kapitlene mellom landskapslovene og Landsloven. Det er naturlig å anta at dette mellomlaget har vært de reviderte landskapslovene. Det betyr i så fall at det i ett eller flere av miljøene der Landsloven har blitt produsert har vært tilgang til eldre landskapslover, kanskje de reviderte landskapslovene fra perioden 1267–1269, og at enkeltbestemmelser som skriverne har ment burde være med i deres avskrift, er skrevet inn etter det eldre forelegget.

En slik utvidet modell for avskrivning vil naturligvis bare gjelde skriptorier der det er tilgang til eldre landskapslover. Med tanke på at de reviderte landskapslovene ble erstattet bare få år etter at de ble kunngjort i perioden 1267–1269, er det ikke nødvendigvis så mange miljøer som kan ha hatt ett eksemplar, eller to, av dem. Her må også de eldre landskapslovene tas i betraktning. Som nevnt har Fe skrevet inn hele innholdsfortegnelsen fra Kristendomsbolken i Frostatingsloven nærmest ordrett slik den står i avskriftene etter det tapte *Codex Resenianus*. For flere andre tekstvitner, fra både gruppe A2 og A3, synes de avvikende strukturvariantene å være hentet fra landskapslover fra alle lagdømmene, hvilket peker i retning av et sentralt skriftmiljø. Imidlertid er de fleste samordninger og interpolasjoner også belagt i *Járnsíða*.

Járnsíða inneholder bestemmelser og strukturvarianter som er hentet fra både Gulatingsloven og Frostatingsloven. Den tematiske strukturen samsvarer med bolkestrukturen i Landsloven. Kristendomsbolken i *Járnsíða* er identisk med den amputerte Kristendomsbolken i Landsloven, bortsett fra at edene ved kongens innsettelse mangler. Det betyr at Landslovens grunnstruktur var lagt allerede i 1271. *Járnsíða* ble imidlertid sendt ut av Norge til Island i 1271, og spørsmålet er hvordan strukturvarianter og interpolasjoner fra *Járnsíða* kan ha vært tilgjengelig ved ett, og kanskje flere, skriptorier i Norge på 1300-tallet. Rohrbach (2014) mener *Staðarhólsbók*, håndskriftet som inneholder et tekstvitne av *Grágás* og det eneste bevarte tekstvitnet av *Járnsíða*, har vært laget for og fungert som en modell til en ny lovbook for Magnus Hákonssons jurister (2014:125). Versjonen av *Grágás* i *Staðarhólsbók* mangler flere bolker som er med i et annet tekstvitne av *Grágás*, i *Konungsbók* (GKS 1157 fol) (se Sigurður Línal 1998:281–282). I *Járnsíða*, som følger etter den amputerte *Grágás*, er disse bolkene imidlertid med. Dette tolker Rohrbach som en bevisst redigering som binder de to lovtekstene sammen til ett hele i den hensikt å bli benyttet som modell for en ny lovbook, fortrinnsvis *Jónsbók*.

Landsloven blir i liten grad diskutert av Rohrbach. Siden *Jónsbók* har påfallende mange fellestrekk med Landsloven, vil et resonnement om *Staðarhólsbók* eller dets forelegg som modell for *Jónsbók* også være aktuelt for Landsloven. Men analysen av tekststrukturen ovenfor har vist at *Jónsbók* i det store og hele følger samme struktur som Ge, og dermed den umarkerte strukturen i Landsloven. Tilfellene av interpolasjoner i gruppe A som er belagt i *Járnsíða*, finnes ikke i *Jónsbók*. *Járnsíða* har dessuten tekstdeler og strukturvarianter fra både Gulatingsloven og særlig Frostatingsloven. Revisjonsprosessen som har ledet frem til *Járnsíða* synes dermed i stor grad å være en foredling og sammenstilling av norske landskapslover, og prosessen som har ledet frem til *Jónsbók* synes å ha vært en tilpasning av Landsloven til islandske forhold. *Járnsíða* ble imidlertid sendt til Island, slik at når mønstre belagt i *Járnsíða* i så stor grad finnes igjen i tekstvitner av Landsloven fra 1300-tallet, er det også en mulighet for at det er de reviderte landskapslovene til Gulating, Eidsivating, Borgarting og Frostating som har vært tilgjengelige for skriverne av Landsloven. I den seneste utgaven av *Járnsíða* (2005) peker utgiverne på nettopp de reviderte landskapslovene som forelegg for flere bolker i *Járnsíða* (Haraldur Bernharðsson m.fl. 2005:17). Dette betyr at *Járnsíða* ikke nødvendigvis var et første skritt i Magnus Håkonssons reformprogram, men en del av en større prosess på 1260-tallet der en revisjon av lovene i de områdene som den norske kongen kontrollerte også inkluderte Islands landskapslov.

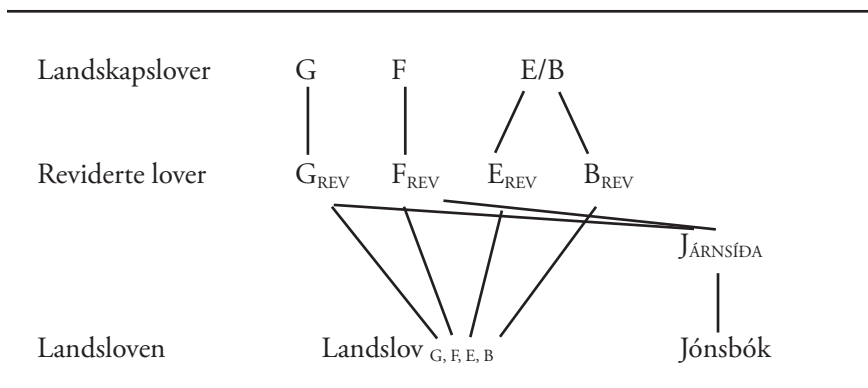
Selv om den reviderte Frostatingsloven ble stoppet av erkebiskop Jon, er det grunn til å anta at de reviderte landskapslovene for de øvrige lagdømmene har vært implementert og oppbevart på ulike sentrale steder, enten ved institusjoner slik som ved et lokalt bispesete, eller hos aktører som lagmann eller rådmann. Den systematiske spredningen av de reviderte landskapslovene i perioden 1267–1269 fra kong Magnus' side gjennom personlig oppmøte og lesing på de respektive lagtingene, kan ha vært viktige skritt for å gi de nye lovene legitimitet, og derigjennom *auctoritas*. I hvor stor grad disse lovbøkene ble kopiert i denne tidlige fasen, vet vi ingenting om, siden ingenting er bevart. Det kan imidlertid bare ha vært et begrenset antall skriptorier som har hatt tilgang til de reviderte landskapslovene, siden det er lite trolig at det har rukket å etablere seg noen omfattende organisert avskrivning av dem i de få årene frem til Landsloven ble presentert i 1274. Det er derfor grunn til å anta at håndskrifter av Landsloven med strukturvarianter fra de reviderte landskapslovene er produsert ved et begrenset antall skriptorier. Ved enkelte av disse skriptoriene kan produksjonen imidlertid ha foregått over en lengre tidsperiode.

Mønsteret i strukturanalysen som viser at bare avgrensede deler av lovteksten har samordning og interpolasjon, reiser spørsmål om hvorfor strukturvarianter av disse typene ikke forekommer jevnt over hele teksten, det vil si i alle bolkene, og jevnt fordelt mellom de 39 overleverte tekstvitnene. Hvis skriverne har hatt

tilgang til et eksemplar av de reviderte landskapslovene i tillegg til forelegget for Landsloven, ville det vært naturlig at avvik mellom de to tekstvitnene ville forekomme gjennom hele lovteksten.

En mulig forklaring på dette kan være at forskjellen mellom de reviderte landskapslovene og Landsloven har vært mindre enn forskningen tradisjonelt har foreskrevet. Dette kan ha gitt seg utslag på to måter.

Et første scenario er at de fire første håndskriftene av Landsloven som Magnus Håkonsson tok med til tingene i perioden 1274–1276, var distinkt forskjellige fra hverandre. Dette impliserer at de var ytterligere revisjoner av de allerede reviderte landskapslovene fra 1267–1269 tilpasset hvert sitt lagdømme. Noen bolker kan ha vært tilnærmet identiske, slik som Landevernsbolken, som kan ha vært helt ny i landskapsloven for Eidsivating. Andre bolker kan imidlertid ha hatt større forskjeller, også på det strukturelle plan. Særlig Tingfarebolken, Mannhelgebolken og første del av Arvebolken, *Kvennagipting*, kan ha vært blant disse. Det har med andre ord ikke bare vært TF-2a som har skilt de fire første fra hverandre. Scenariet er fremstilt i modell 2 (figur 5:2).

FIGUR 5:2. Modell 2 over lovrevisjonsprosessen.

Modellen illustrerer hvordan tekstdeler og strukturvarianter fra de reviderte landskapslovene kan ha blitt videreført i de fire første håndskriftene av Landsloven. I den videre avskrivingsprosessen har tekstvitner fra de ulike lagdømmene blitt brukt som forelegg, og varianter fra både den reviderte Gulatingsloven og den reviderte Frostatingsloven kan ha blitt interpolert i samme avskrift. Et eksempel her er AB-3b2 (fra Gulatingsloven og NG) og AB-3c2 (fra Frostatingsloven) som begge er skrevet inn i Ec.

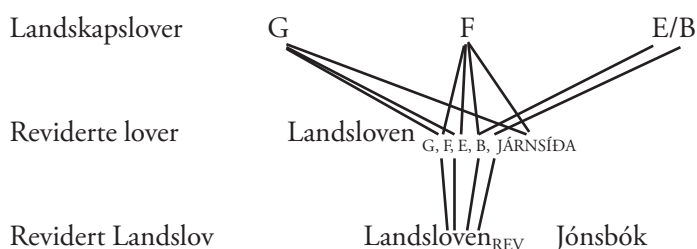
Et argument imot modell 2 er at de eventuelle ulikhetene mellom de fire første håndskriftene ikke synes å ha blitt tradert videre i særlig grad. Man kunne forvente at strukturvariantene i større grad var tradert i tekstvitnene ut fra lagdømmetilhørighet. Imidlertid dominerer antall tekstvitner med umarkert

tekststruktur, uavhengig av hvilket lagdømme de refererer til. En forklaring kan være at ett av de fire første har hatt større gjennomslag, eller større *auctoritas*, enn de øvrige tre. Dette betinger at den mest omfattende produksjonen av Landsloven har foregått ved få, kanskje bare ett, større skriptorium der ett av tekstvitnene har hatt mer *auctoritas* enn de øvrige.

Selv om de fire første håndskriftene av Landsloven kan ha vært mer ulike enn tradisjonen tilsier, vil også modell 2 av revisjonsprosessen innebære at de reviderte landskapslovene fra 1267–1269 har eksistert side om side med de ulike versjonene av Landsloven. Spørsmålet er hvor store forskjeller det har vært mellom den reviderte landskapsloven og Landsloven. Stor likhet vil innebære mindre diskusjon og uklarhet om hvilken variant som skal traderes videre, det er bare ved ulikhet det må antas at skriveren har måttet reflektere over hvilken variant han skal velge. Tekstvitnet med størst *auctoritas* kan ha fått forrang.

Et andre scenario er at allerede de reviderte landskapslovene var til dels svært like hverandre, med bare mindre avvik, i den forstand at de lovbøkene som kom i 1274 bare inneholdt mindre endringer sammenlignet med de reviderte landskapslovene. Én av disse endringene var en ny, amputert Kristendomsbolk. I *Járnsíða* var allerede denne Kristendomsbolken på plass, som en videreføring av de første kapitlene i NG.

Figur 5:3 viser en tredje modell for lovrevisjonsprosessen der linjene illustrerer hvordan de reviderte landskapslovene, inkludert *Járnsíða*, har fått form og innhold fra de eldre landskapslovene. Linjene går deretter direkte ned til Landsloven fra 1274.

FIGUR 5:3. Modell 3 over lovrevisjonsprosessen.

En slik forklaring kan finne støtte i de islandske annalene, som gjengir Magnus' reiser til lagtingene i 1267–1269 der lovene for Gulating og for opplendingene og vikverjene blir *logtekin* (kapittel 2.1.3). For perioden 1274–1276 er det mindre detaljerte beskrivelser. Ifølge en av de islandske annalene, *Gottskálks Annaler*, reiste Magnus til Trondheim og var der *a Frosta þingi*. Deretter dro han inn til Nidaros og holdt Øreting. Der ga han fyrstenavn til sønnene sine

(IA:332). Det står ingenting om at det ble vedtatt noen lovbok på dette tinget, slik det er beskrevet for perioden 1267–1269. Og det kan stemme hvis lovboken allerede var vedtatt, og bare endringer skulle kunngjøres. Den nye Kristendomsbolken har med all sannsynlighet blitt kunngjort, og ellers kanskje bare mindre korrigeringer.

Slik epilogen i Landsloven fremstiller hendelsesforløpet, har Magnus reist til tingene med lovboken, latt den lese opp, for deretter å gi den til tingmennene. Hvis dette var prosedyren også da de reviderte landskapslovene ble lovtatt noen år tidligere, har det i de respektive lagdømmene vært to lovbøker, gitt av kongen på tinget. Visse deler kan ha blitt revidert, andre ikke. Det kan ha vært avvik mellom de to lovbøkene som har utfordret brukernes oppfattelse av tekstverket Landsloven, og andre bolker som har vært relativt like. Spørsmålet er hvorvidt de har oppfattet Landsloven (1274) som et eget tekstverk adskilt fra de reviderte landskapslovene, eller som det samme tekstverket, bare med mindre endringer. Arketyper til Landsloven kan i den forstand være mer lik *Járnsíða* enn noen av de bevarte tekstvitnene av Landsloven. Tekstvitnet nærmest originalen vil være det som er nærmest *Járnsíða*.

Et argument som støtter denne modellen, er at de bevarte kristenrettene fra de reviderte landskapslovene, NG og NB, er svært like i struktur og innhold. De første åtte kapitlene i NG følger i det store og hele kapitlene i Landslovens Kristendomsbolk, men disse mangler i NB. Deretter følger de hverandre i det store og hele, bare unntaksvis er det avvik. Dette står i kontrast til de eldre kristenrettene, der Gulatings kristenrett oppviser svært forskjellig struktur sammenlignet med Borgartings eldre kristenrett. Det sentrale poenget i modell 3 er at strukturvariasjonen mellom de reviderte landskapslovene og Landsloven anses å ha vært ubetydelige i store deler av teksten, men signifikante for visse deler. Analysen viser en tredeling av kapittelstrukturen i Tingfarebolken i gruppe A der Ee og Gc sto alene om en av dem, Bb, Bl, Fe, Ee, Gb og Gn sto sammen om den andre, og de øvrige om den tredje. Hvis Eidsivating og Borgarting fikk én samlet lovbok, slik de islandske annalene antyder, kan de tre tekststrukturene i Tingfarebolken ha vært representative for hver sin reviderte landskapslov. De tre tekstvitnene fra NGL-skriverens hånd har hver sin variant. Hensikten kan ha vært å produsere en lovbok for hvert av de tre lovområdene, der variantene fra lovbøkene fra 1267–1269 og lovbøkene fra 1274–1276 er søkt samlet i hvert sitt representative håndskrift.

6. Sammenfatning og diskusjon

Landsloven er med sine mange bevarte håndskrifter en rik kilde til kunnskap om lov og tekst i middelalderen, ikke bare hva gjelder språk, men også for forståelsen av prosessene knyttet til produksjon og resepsjon av tekster. Avhandlingen behandler 15 av totalt 39 bevarte håndskrifter av Landsloven som er produsert mellom 1280 og 1400, de fleste mellom 1300 og 1350. De 15 håndskriftene har en særegen strukturvariant som omfatter to kapitler i Mannhelgebolken og Landsleiebolken. De utvalgte håndskriftene er i avhandlingen kalt gruppe A, mens de resterende 24 er kalt gruppe B.

Avhandlingen har to mål. Det ene er å etablere ny kunnskap om relasjonen mellom de bevarte håndskriftene av Landsloven. Målet springer ut fra en hypotese om at de 15 håndskriftene har et felles opphav i form av et bestemt forelegg eller skriftmiljø. Håndskriftene tilnærmes fra et kildenært perspektiv, og variabler knyttet til produksjonen og resepsjonen av Landsloven er utgangspunktet for avhandlingens analyser.

Blant variablene regnes også skribernes strukturering av teksten. Dette leder til det andre målet som er å utvikle en metode for analyse av tekster som er kontaminerte, eller tradert etter flere forelegg.

Et gjennomgående grep er å anvende et tredelt tekstbegrep i analysen av håndskriftene, definert av Wendt (2006):

- *Tekstverk*: en abstrakt tekstuell størrelse som av tekstbrukerne mer eller mindre samstemmig oppfattes som den samme hver gang den tar form
- *Tekstvitne*: en spesifikk representasjon av tekstverket, en variant av teksten der tekst skal forstås i ren språklig betydning
- *Tekstbærer*: den rent fysiske ytringen av et tekstverk

Et viktig poeng i Wendts tredelte tekstbegrep er det synkrone perspektivet, der brukernes oppfatning av hva som er tekstverket vil bero på hvilke tekstvitner som er i omløp til en gitt tid i et gitt miljø.

Et annet viktig begrep er *tekststruktur*. En tekststruktur er bygget opp av komponenter i en viss rekkefølge, og den kan endres ved at komponentene tas ut eller bytter plass. Spørsmålet er i hvor stor grad tekststrukturen kan endres før tekstbrukerne oppfatter at det blir et annet tekstverk enn det opprinnelige. I lys av denne avhandlingens problemstillinger knytter jeg spørsmålet til hvordan oppfattelsen av hva tekstverket Landsloven har vært i ulike miljøer, eller det jeg kaller *tekstkulturer*, avhengig av hvordan Landsloven er strukturert i de tilgjengelige tekstvitnene. Som del av dette løfter jeg også frem middelalderens konvensjoner knyttet til tekster og begrepet *auctoritas*. Tekstvitner med *auctoritas* vil kunne oppfattes å representere tekstverket bedre enn tekstvitner uten *auctoritas*.

Landsloven er resultatet av flere tiår med lovreformer. De eldre landskapslovene ble i perioden 1267–1269 erstattet av reviderte landskapslover for de fire store lagdømmene Gulating, Frostating, Eidsivating og Borgarting. Da erkebiskop Jon motsatte seg kongens lov på Frostatinget, ble ytterligere en ny lovtekst utarbeidet, og i 1274 ble Landsloven presentert. De 39 bevarte håndskriftene er systematisert i fire grupper basert på referanser i teksten til de enkelte lagdømmene (Keyser og Munch 1848). De er alle gitt et siglum ut fra lagdømme (G for Gulating, F for Frostating, E for Eidsivating og B for Borgarting), og deretter nummerert med a, b, c og så videre. Det er 17 håndskrifter i Gulatinggruppen, seks i både Frostating- og Eidsivatinggruppen, og ti i Borgartinggruppen. De 15 håndskriftene som behandles i denne avhandlingen, gruppe A, er fra alle disse fire gruppene.

Det norske samfunnet i annen halvdel av 1200-tallet og på 1300-tallet hadde flere velorganiserte institusjoner, slik som kongens kapeller, kirkeorganisasjonen og klostre. I tillegg var det et økende antall menn med kompetanse innen rettslære, og mange av disse var blant kongens rådgivere. Det var med andre ord flere miljøer i denne perioden der produksjon av Landsloven var mulig, både sentralisert, i organisert form ved større skriptorier, og desentralisert, ved at skriftlærde prester og rettslærde menn i kongens tjeneste i økende grad skrev egne avskrifter av loven.

I avhandlingen analyseres de 15 håndskriftene på tekstbærer- og tekstvitnenivå, og elementer fra både tekstkritisk metode og *new philology*, her kalt materialfilologi, er trukket inn. Tekstkritisk metode er vel anvendt for studier av middelalderens tekster, men har ikke lykkes like godt i studiet av kontaminerte tekster. West mener at man ut fra en stor, åpen resensjon likevel kan avgrense mindre grupper av håndskrifter ut fra fellestrekk i strukturen. Disse kan deretter behandles som en lukket resensjon (West 1973:15, 37). Materialfilologien på

sin side tilbyr et alternativt perspektiv der studiet av den materielle konteksten bidrar til et helhetlig syn på teksten som et uttrykk for skriverens resepsjon. Ved å analysere utvalgte variabler på både tekstbærer- og tekstvitnenivå, blir produksjons- og resepsjonsprosessene belyst fra et helhetlig perspektiv.

Tekstkritiske analyser av håndskriftene av Landsloven i den hensikt å kartlegge relasjonen mellom dem har tidligere vært vanskelig på grunn av stor grad av kontaminasjon. I avhandlingen utvikler jeg derfor en ny metode der jeg tar utgangspunkt i elementer fra både tekstkritisk metode og materialfilologi. Ved hjelp av grafiske elementer som initial og kapiteltittel løftes studieobjektet fra ord,- frase- og setningsnivå til den grafiske enheten *kapittelet*. Kapittelet utgjør dermed den komponenten som tekststrukturen i Landsloven er bygget opp av. Ved å registrere samtlige kapitler etter grafisk avgrensning i de utvalgte tekstvitnene i en strukturtabell, kommer strukturvarianter og eventuelle felles mønstre frem. Den nye metoden gir derfor en mulighet til å avgrense materialet i mindre grupper ut fra fellestrekk i strukturen, slik West foreslår. Nettopp et bestemt fellestrekk i tekststrukturen er utgangspunktet for mitt valg av de 15 håndskriftene, og den nye metoden gir mulighet til å identifisere eventuelle flere strukturvarianter.

Analysen av tekststrukturen tar utgangspunkt i ett av tekstvitnene som referansetekst, og alle strukturelle varianter mellom tekstvitnene er definert i forhold til tekststrukturen i dette tekstvitnet. I avhandlingen er tekstvitnet som av Keyser og Munch ble benevnt Ge valgt som referansetekst ut fra komplett tekst og alder.

Hvert tekstvitne av Landsloven inneholder ca. 220–230 kapitler. I strukturtabellen (vedlegg 11) er hvert kapittel gitt et siglum ut fra hvilken bolk de står i, og ut fra hvilken posisjon de har i bolken. De enkelte bolkene har følgende sigla:

Tingfarebolken:	TF
Kristendomsbolken:	KD
Landeverbsbolken:	LV
Mannhelgebolken:	MH
Arvebolken:	AB
Jordskiftebolken:	JB
Landsleiebolken:	LL
Kjøpebolken:	KB
Tjuvbolken:	TB

Hvert kapittel i de respektive bolkene har i tillegg et nummer i henhold til rekkefølgen: TF-1, TF-2 og så videre, og KD-1, KD-2 og så videre.

Kapittelrekkefølgen i alle tekstvitnene står i strukturtabellen (vedlegg 11).

Alle avvik eller strukturvarianter er registreret i forhold til referansetekstens kapittelstruktur som reflekteres i hvert kapitels siglum. Avvik i strukturen i et annet tekstvitne, for eksempel at de to kapitlene TF-3 og TF-4 har byttet plass, blir i tabellen markert i parentes: TF-4 (3) og TF-3 (4). I tilfeller der ett kapittel er avgrenset som to eller flere kapitler i et annet tekstvitne, markeres hver tekstdel med tillegget a - b - c, for eksempel AB-2a, AB-2b eller AB-2c.

I analysen legges tre prinsipper til grunn for fortolkningen. Disse tre er:

Distribusjonsprinsippet: En variant som har oppstått tidlig i avskrivingsprosessen oppvises i flere tekstvitner, mens en variant som har oppstått sent i avskrivingsprosessen, det vil si nært forut for det aktuelle tekstvitnet, oppvises i få tekstvitner. En variant som bare oppvises i ett tekstvitne, kan ha oppstått i nettopp dette tekstvitnet, denne ene gangen.

Tilgangsprinsippet: I et skriftmiljø med få forelegg tilgjengelig vil det være færre avvik, mens i et skriftmiljø med mange forelegg tilgjengelig vil det være flere avvik. Mindre grupper av tekstvitner med felles strukturvariasjon kan derfor knyttes til skriftmiljøer med få tekstvitner tilgjengelig og (kanskje) mindre produksjon av Landsloven enn tekstvitner med stor strukturvariasjon.

Autoritetsprinsippet: Et håndskrift med *auctoritas* vil ha større gjennomslag i resepsjonen enn et håndskrift uten *auctoritas*.

Prinsippene regnes som veiledende. De kan alle relateres til forhold knyttet til produksjonen og resepsjonen av Landsloven.

I kapittel 4 analyseres de utvalgte håndskriftene på tekstbærernivå. Utvalgte variabler innen kodikologi, utforming og skrift i de 15 håndskriftene av Landsloven er undersøkt:

Kodikologi: Leggene, rissmønster og leggmerking

Utforming: Tekstorganisering og initialenes stil og dekor

Skrift: Klassifisering ut fra form på minusklene og kvalitativ utførelse

Hensikten er å identifisere trekk og eventuelle stilfelleskap, samt tilgang til ressurser og utnyttelsen av disse som kan gi kunnskap om skriverne og miljøene der håndskriftene er produsert.

Analysen viser at i de fleste tekstbærerne er variablene utformet i tråd med konvensjoner som kan gjenfinnes i den samtidige europeiske bokproduksjonen. Samtidig er det store individuelle variasjoner i kodikologi, utforming og skrift blant flere av dem. Dette kan peke i retning av at disse håndskriftene er produsert i ulike skriftmiljøer.

Det er få av tekstbærerne som har et konsekvent og systematisk gjennomført stilnivå på utførelsen av variablene i hele tekstbæreren. Det er imidlertid et visst samsvar når det gjelder konsekvens og utførelse av de forskjellige typene av variabler. En tekstbærer som har en konsekvent og regelmessig gjennomføring av de kodikologiske variablene, har gjerne også en konsekvent og regelmessig gjennomføring av skriftlige variabler. De største forskjellene er knyttet til tekstorganisering og dekor. Der enkelte tekstbærere har stilsikkert dekorerte initialer i flere farger, har andre enkle innskrevne initialer med lite dekor. På bakgrunn av disse resultatene deles tekstbærerne inn i tre nivåer, basert på utførelsen der kriteriene er stilsikkerhet, rutine og konsekvens (kapittel 4.16.4):

Nivå 1: Ga, Gb, Gc, Gf, Gn

Nivå 2: Ec, Ee, Fe, Ge, Gg

Nivå 3: Bb, Bl, Fb, Gh, Gm

Tekstbærerne på nivå 1 utmerker seg ved at variablene er utført med en høy grad av rutine, stilsikkerhet og konsekvens på alle plan gjennom hele tekstbæreren. Tekstbærerne på nivå 2 oppviser også en høy grad av rutine. Det er imidlertid større inkonsekvens og avvik underveis i tekstbærerne. På nivå 3 er det en større grad av inkonsekvens. Skriftbildet endres underveis, og teksthierarkiet er ikke tydelig markert med initialenes størrelser i noen av disse tekstbærerne. Dette vitner om mangel på rutine og en mindre tydelig bevissthet knyttet til visuelle variabelers funksjon for tekstorganiseringen.

Nivådelingen kan kort sammenfattes med at jo større grad av konsekvens i utførelsen av variablene, jo bedre kvalitativ gjennomføring av de samme variablene. I den andre enden viser det seg at jo større variasjon blant variablene, jo lavere konsekvens og kvalitet på utførelsen.

Kapittel 5 utgjør en tredelt studie av de 15 håndskriftene i gruppe A på tekstvitnenivå. Først analyseres tekststrukturen bolk for bolk. Analysen av tekststrukturen registrerer fem typer strukturvarianter, som alle er definert i forhold til referanseteksten:

Strukturvariant 1, grafisk avgrensning: Teksten løper uten tilføyelser eller ombyttinger av tekstdeler, men kan være grafisk avgrenset på en annen måte enn i referanseteksten. Denne strukturvarianten er markert med grønt i strukturtabellen.

Strukturvariant 2, omposisjonering: Den grafiske avgrensningen beholdes, men kapitlet er flyttet ut av den opprinnelige posisjonen, enten ved at to kapitler har byttet plass, eller at et kapittel er flyttet lenger vekk fra sin opprinnelige posisjon i tekststrukturen. Varianten er markert med blått i strukturtabellen.

Strukturvariant 3, samordning: Den grafiske enheten brytes opp ved at deler av et kapittel flyttes og danner en ny enhet sammen med et annet, eller deler av et annet, kapittel. Varianten er markert med brunt i strukturtabellen.

Strukturvariant 4, interpolasjon: En ny tekstlig enhet er tilføyd, enten som en del av et allerede avgrenset kapittel eller som et nytt kapittel. Denne tekstdelen er ikke en del av referansteksten. Som interpolasjon regnes også nye tekstdeler som erstatter «gamle» tekstdeler det vil si, tekstdeler fra referansteksten. Varianten er markert med fiolett i strukturtabellen.

Strukturvariant 5, mangel: Den grafiske enheten mangler i den angitte posisjonen. Den kan være flyttet til en annen posisjon eller være tatt helt ut av strukturen. Varianten er markert med rødt i strukturtabellen.

I den andre delstudien i kapittel 5, variantanalysen, er utvalgte tilfeller av strukturvariasjon analysert. Her blir innhold, plassering og opprinnelse belyst, og tekstvitnene grupperes i henhold til mønstre som kommer frem. Både tekstvitnene i gruppe B og eldre lovtekster er i den sammenhengen trukket inn for sammenligning.

I den tredje delstudien er tekster i kontekst undersøkt: Innholdsfortegnelser, lagtingsreferanser og andre tekster i håndskriftet.

Analysen av tekststrukturen avdekker et mønster der tekstvitner med bestemte strukturvarianter i én bolk ofte også har bestemte strukturvarianter i andre bolker. Dette gjelder særlig for forekomster av strukturvariant 3, samordning og 4, interpolasjon. Disse varianttypene er spesielt interessante fordi de reflekterer en mer bevisst handling fra skriverens side enn de øvrige. Sentralt står strukturvarianten som er utgangspunktet for valg av de 15 håndskriftene: kapittel MH-22a–c og LL-37a–c. Analysen viser også en påfallende skjevfordeling mellom bolkene når det gjelder strukturvariasjon. Enkelte bolker er relativt homogene i strukturen, mens andre bolker, eller deler av bolkene, er mer heterogene.

I den påfølgende variantanalysen analyseres tilfellene av strukturvariant 3 og 4 utdypende. Nesten samtlige samordnings- og interpolasjonsvarianter viser seg å være belagt i eldre landskapslover og/eller den islandske lovboken *Járnsíða* (1271) med tilnærmet likelydende formuleringer og strukturmønster. De er med andre ord ikke resultat av fornyelse, noe som vitner om et syn på lovtekster der andre faktorer enn datering har spilt inn. Variantanalysen gjør det klart at også enkelte tekstvitner i gruppe B har disse variantene, hvilket utelukker gruppe A som en lukket resensjon. Det åpner heller for at disse tekstvitnene i gruppe B har en nærmere relasjon til tekstvitnene i gruppe A enn til de øvrige tekstvitnene i gruppe B.

Den tredje delstudien undersøker Landslovens kontekst, det vil her si innholdsfortegnelsene, lagdømmereferansene og andre tekster som er skrevet sammen med Landsloven av samme skriver. Resultatet fra disse undersøkelsene underbygger det som tidligere er kommet frem om relasjonen mellom tekstvitnene i gruppe A.

Felles mønstre i tekststrukturen gir grunnlag for å inndele tekstvitnene i gruppe A i tre undergrupper, kalt A1, A2 og A3.

Gruppe A1: Ge, Gg, Gf, Gh, Gm

Gruppe A2: Bb, Bl, Fb, Fe, Ee

Gruppe A3: Ec, Ga, Gb, Gc, Gn

Analysen viser at tekstvitnene innad i hver av undergruppene har et mer sammenfallende mønster enn til de øvrige undergruppene, selv om det også er strukturvarianter som knytter sammen tekstvitner på tvers av denne inndelingen. Det er mønstrene for struktureringen av MH-22a–c og LL-37a–c som er vektlagt ved gruppering. Mønsteret er ikke entydig for alle de undersøkte variantene, og særlig for A2 og A3 er det flere overlappinger mellom gruppene.

6.1 Sammenfatning: tekstbærerene og tekstvitnene

Et av avhandlingens mål er å etablere ny kunnskap om relasjonen mellom de bevarte håndskriftene av Landsloven. Med utgangspunkt i et kildenært perspektiv, er 15 håndskrifter analysert på tekstbærer- og tekstvitnenivået. Analysen av tekstbærerene gir grunnlag for en nivådeling av tekstbærerene basert på kvalitative kriterier som stilsikkerhet, rutine og konsekvens. Analysen av tekstvitnene viser på sin side sammenfallende mønstre av strukturvarianter som gir utgangspunkt for en inndelingen av tekstvitnene i de tre undergruppene A1, A2 og A3. Nedenfor sammenfattes resultatene fra de to analysene. De tre undergruppene A1, A2 og A3 diskuteres hver for seg i relasjon til den kvalitative nivåinndelingen av tekstbærerene.

6.1.1 Gruppe A1

Gruppe A1 består av Gf (nivå 1), Ge og Gg (nivå 2) og Gh og Gm (nivå 3). De fem tekstvitnene i A1 fordeler seg med andre ord på alle de tre nivåene. Det som binder dem sammen og skiller dem fra de andre to gruppene, er mangel

på MH-22a–c i Mannhelgebolken og umarkerte strukturer i Tingfarebolken og Arvebolken, som vist i strukturtabellen i vedlegget.

Strukturanalysen for de sentrale kapitlene MH-22a–c og LL-37a–c antyder en ytterligere todeling av gruppen, der Ge og Gm står sammen i en gruppe, og Gg, Gf og Gh står sammen i en annen.

På tross av at Ge og Gg har ulik struktur i Landsleiebolken for MH-22a–c, viser analysen av tekststrukturen at de ellers har en gjennomgående lik struktur. Dette bekreftes av innholdsfortegnelsene, som har overveiende identiske titler gjennom hele tekstvitnet. På tekstbærernivået har både Ge og Gg kustoder ved slutten av hvert legg, og kapitteltitlene i den løpende teksten er romertall som henvisning til innholdsfortegnelsene. Ge har som unntak kapitteltitler i første legg. Dekoren på initialene er beskjeden: i Gg er den så godt som fraværende, og i Ge finnes den bare på bolkinitalene. Blant forskjeller mellom dem er rissmønsteret, selv om de begge har en ytre ramme. Det er også forskjeller i hvilke andre tekstverk som er skrevet inn av samme skriver. I Ge er bare Nyere Gulating kristenrett (NG) skrevet inn, mens i Gg finnes flere retterbøter og Erkebiskop Jons kristenrett (EJK). Dette kan eventuelt knyttes til ulike oppdragsgivere. Det har vært minst to forelegg tilgjengelig, i det minste for Gg-skriveren.

En mulig forklaring på forskjellene i utformingen av Ge og Gg kan være tidsspennet mellom dem. Ge er datert til 1300–1325, mens Gg er datert til 1320–1350. Det kan med andre ord ha vært en periode på flere tiår mellom produksjonen av Ge og Gg. Dette impliserer at Ge og Gg er produsert i samme skriftmiljø, men kanskje til ulike tider. Forskjellene er imidlertid ikke større enn at de kan skyldes individuelle preferanser. Og i lys av usikkerheten knyttet til datering, er det ingenting som taler imot at de har arbeidet ved samme skriptorium samtidig.

Jeg antyder i kapittel 5 at strukturen i Gg kan representere et tidlig stadium av en samordning av kapitlene MH-22a–c og LL-37a–c i Landsleiebolken. Imidlertid refererer formuleringen av titlene i de respektive innholdsfortegnelsene til de samordnede kapitlene, slik de står i Ge. Dette indikerer at samordningen av MH-22 og LH-37 har funnet sted tidligere enn skrivingen av Gg. Dette støttes av at det samordnede kapitlet MH-22b-c/LL-37-c også er skrevet inn i det antatt eldste tekstvitnet Ec i gruppe A3. Samordningen kan derfor ha funnet sted på et tidlig tidspunkt. Forelegget til Gg kan imidlertid representere et eldre lag, eller en parallell gren i traderingen av Landsloven der de to kapitlene har stått hver for seg, slik at dette forelegget, eller avskrifter av det, har vært forelegg for Gf og Gh. De mange fellestrekkene forøvrig i strukturen vitner dessuten om at foreleggene for både Ge og Gg har stått hverandre nært. Dette bekreftes også av variantanalysen på ord- og frasenivå i kapittel 5.2.

Gf er regnet blant de eldste tekstvitnene av Landsloven med en datering til

1300. Skriveren Torgeir Hákonsson må regnes som profesjonell, i og med at han også har skrevet to andre tekstvitner av Landsloven, Bd og Be i gruppe B. Disse to er uten spor etter samordning av MH-22a–c og LL-37a–c. Selv om Gf på tekstbærernivå er plassert på nivå 1, det vil si på det mest profesjonelle nivået, plasserer Gf seg i en annen tekstkultur enn de øvrige på nivå 1 hva gjelder tekststrukturen. Dette kan forklare at Torgeir stopper å skrive MH-22a i Landsleiebolken, i den forstand at tekstverket Landsloven etter hans oppfatning ikke skal ha dette kapittelet i denne bestemte posisjonen. Torgeir kan ha operert som en ambulerende skriver, og tatt oppdrag ved ulike skriptorier. De to andre tekstvitnene Bd og Be fra hans hånd har begge en lokal tilknytning til Skiensområdet. Gf har derimot referanser til Frosta- og Gulating, og tatt i betraktning forbindelsen til det store samlingshåndskriftet AM 78 4to, som Gf regnes å ha vært en del av, peker dette i retning av at Torgeir har befunnet seg ved et stort skriptorium med tilgang på mange ulike tekster, både med verdslig og kirkerettslig innhold, da han skrev Gf. I AM 78 4to står blant annet EJK, og det er derfor interessant at skriverne av både Gg og Gf, med samme strukturvariant for MH-22a–c og LL-37a–c i Landsleiebolken, også har skrevet EJK i sin helhet i samme tekstbærer, som de eneste blant de 15 håndskriftene i gruppe A. At Torgeir først begynner å skrive MH-22a i Landsleiebolken, kan dessuten vitne om at han først ikke er klar over at det er samme kapittel som han tidligere har skrevet, før han gjenkjenner det og stopper å skrive. Dette tilsier at Torgeir har skrevet Gf etter et annet forelegg enn da han skrev Bd og Be. Det reflekterer også et mindre fleksibelt syn på tekstverket Landsloven enn hos Gg-skriveren.

Omposisjoneringen av MH-22a–c til Landsleiebolken i de tre tekstvitnene Gg, Gf og Gh peker direkte mot et felles opphav i et forelegg der denne varianten har stått. Varianten i Gf og Gh, der bare den innledende frasen i første setning er skrevet, knytter disse to tekstvitnene særlig sammen. Det er imidlertid forskjeller i kapittelstrukturen ellers, slik som interpolasjonen av MH-18x i Gf og omposisjoneringen av AB-21 i Gh. De kan derfor ikke uten videre knyttes direkte til ett felles forelegg, det kan være ett eller flere ledd imellom. Det er først og fremst på tekstbærernivået at Gf og Gh skiller seg fra hverandre, der Gf kvalitativt skiller seg fra Gh med en høyere grad av profesjonalitet. Ingen av dem har innholdsfortegnelse, og Torgeir synes å ha mer skolering og erfaring med skriving av lengre tekster. Det er derfor grunn til å anta at Gf og Gh er produsert i ulike miljøer, kanskje også til ulike tider, siden dateringen av de to på henholdsvis 1300 og 1320–1350, indikerer et diakront forløp.

Gg og Gh er begge datert til 1320–1350. Det er imidlertid også her forskjell i den visuelle utformingen på tekstbærernivå, samt kvalitativ gjennomføring. I Gh mangler innholdsfortegnelser, initialene er tegnet inn med en grov penn og med uregelmessige linjer. Det er imidlertid kustoder i dem begge. Gh kan

derfor ha vært skrevet av etter et forelegg som stammer fra skriftmiljøet der Gg er produsert, men enten utenfor dette eller på et senere tidspunkt.

Gm er yngst av tekstvitnene, og har for de fleste variablene en særegen utforming. Det er med andre ord lite som knytter Gm til et skriftmiljø lik de øvrige tekstvitnene som er undersøkt. Det er mer trolig at forelegget til Gm stammer fra et miljø der ett eller flere av de øvrige tekstvitnene i A1 er produsert.

Analysene på tekstbærer- og tekstvitnenivået for de fem håndskriftene i A1 peker mot et skriftmiljø der to håndskrifter har vært tilgjengelige: det ene har hatt MH-22a–c omposisjonert til posisjonen etter LL-37a–c, mens det andre har hatt MH-22a–c samordnet med LL-37a–c. Skriverne av Ge og Gg kan ha hatt en nærmere relasjon til dette miljøet, mens de tre øvrige, Gf, Gh og Gm, trolig har hatt en løsere relasjon. Strukturvariantene i de sistnevnte peker imidlertid mot en relasjon til ett eller begge de håndskriftene som også skriverne av Ge og Gg har benyttet som forelegg. Den felles varianten med omposisjonering av MH-22a–c knytter Gg, Gf og Gh til det samme forelegget. Det er en mulighet for at dette forelegget ikke har hatt innholdsfortegnelse, og at Gg-skriveren har benyttet det forelegget som Ge-skriveren brukte da han skrev innholdsfortegnelsen i sin avskrift.

6.1.2 Gruppe A2

Gruppe A2 består av Bb, Bl og Fb (nivå 3) og Fe og Ee (nivå 2). Særlig Bb, Bl og Fb står sammen for nesten alle de identifiserte variantene av samordning og interpolasjon. Det er dessuten enkelte strukturvarianter som bare finnes i disse tre tekstvitnene, og dette peker disse tre ut som nærmere tilknyttet hverandre enn de to andre. Bb og Bl har mange fellestrekk i utformingen av tekstbæreren, og det er naturlig, gitt at det er samme skriver som har produsert disse. Det er imidlertid ingen åpenbare fellestrekk mellom Bb og Bl på den ene siden og Fb på den andre på tekstbærernivå. Alle tre mangler imidlertid en tydelig bolkeinitial ved Jordskiftebolken begynnelsen, og har en større initial ved kapittel 8 i Jordskiftebolken. I Fe begynner Jordskiftebolken ved kapittel 8, og dette er tydelig markert ved at også innholdsfortegnelsen er plassert her.

Et interessant trekk med gruppe A2 er at de fem tekstvitnene er tilknyttet hele tre forskjellige lagdømmer, men ingen av disse er Gulating, som dominerer i de to andre gruppene A1 og A3. Lagdømmetilhørigheten kan være tvilsom grunnet skrivernes veksling mellom referanser til flere lagdømmer. Imidlertid er alle tekstvitnene i A2, med unntak av Fb, helt konsekvente i sine referanser til sine respektive lagdømmer. Bare Fe har skrevet inn TF-2a, der nemndemennene regnes opp (Fb har lakune). Selv om Bb, Bl og Fb har fellestrekk i tekststrukturen, er det aldri referanser til Frostating eller Gulating i Bb og

Bl, og i Fb veksler det mellom Frostating og Gulating, men aldri Borgarting.

Ee og Fe, som er alene om den spesielle strukturvarianten med TF-11/TF12 i Kjøpebolken, har også distinkte forskjeller. Fe knytter seg nært til Frostating ved at innholdsfortegnelsen til Kristendomsbolken i den eldre Frostatingsloven er skrevet inn, dessuten nevnes Øretinget i Tingfarebolken og Tautra i Kjøpebolken. På Tautra lå et cistersienserkløster, og også den særegne punktasjonen i Fe kan peke i retning av dette kløsteret som stedet der Fe ble produsert. Flere utdypende analyser av håndskriftet og sammenligninger med annet materiale fra Tautra må imidlertid gjennomføres for å finne støtte for en slik hypotese. Ee på sin side knytter seg nært til Eidsivating ved å nevne biskopene i Oslo og på Hamar.

Det er derfor vanskelig å argumentere for at disse fem tekstvitnene er blitt til i samme skriptorium. Heller ikke analysen på tekstbærernivå støtter noe i den retning. Bortsett fra Fe utmerker ingen av tekstbærerne seg med spesielt påkostet dekor, og de undersøkte variablene er i stor grad gjennomført inkonsekvent. Den tydelige lokale forankringen kan skyldes at de er produsert i miljøer med sterk bevissthet knyttet til lovtekstenes bruk og funksjonsområde fremfor utseende.

Likevel står alle fem tekstvitnene mer nær hverandre enn noen av de øvrige tekstvitnene av Landsloven gjennom dubletten av MH-22a–c og LL-37a–c både i Mannhelgebolken og Landsleiebolken, strukturvarianten TF-9a/TF-8/TF-9b og en overvekt av TF-3a i Kjøpebolken fremfor Tingfarebolken, samt AB-3c2. Generelt er de dessuten de tekstvitnene med flest forekomster av samordnings- og interpolasjonsvarianter, selv om de enkeltvis samordningene eller interpolasjonene ofte oppvises i ulike sammensetninger eller posisjoner. De synes derfor å ha et opphav i et felles forelegg, eller nærmere bestemt, flere felles forelegg. En forklaring på dette kan være at skriverne har vært tilknyttet samme institusjonelle miljø, men ikke ved samme geografiske plassering, slik som for eksempel domkapitler som finnes spredt rundt i de mange bispedømmene, eller kongens kapeller.

Mange av de påviste strukturvariantene finnes også i Byloven. I Bb, Bl og Fe er dessuten Farmannsloven, som tradisjonelt er regnet som en siste bolk i Byloven, skrevet inn etter Landsloven. Forelegg av Byloven og Landsloven kan derfor ha vært oppfattet som tekstvitnetyper av samme tekstverk. Relasjonen mellom de fem håndskriftene i gruppe A2 synes å være knyttet til en tekstkultur der tekstvitnene i omløp har representert ulike lag av lovtekster som alle har vært oppfattet å representere tekstverket Landsloven i større eller mindre grad. Dette impliserer et fleksibelt syn på Landsloven. Den lokale forankringen som preger de fleste håndskriftene i A2 kan indikere en tilknytning til samme institusjonelle miljø der andre lovtekster fra Magnus Håkonssons reformprogram har vært tilgjengelige, som for eksempel en av de reviderte landskapslovene

og Byloven. De fem håndskriftene i gruppe A2 knyttes slik sammen gjennom en felles fleksibel oppfattelse av Landsloven, det vil si med større toleranse for variasjon enn det som kom til uttrykk i Gf i gruppe A1.

6.1.3 Gruppe A3

Gruppe A3 består av Ec (nivå 2) og Ga, Gb, Gc og Gn (nivå 1). Som påpekt i kapittel 4 er Ec plassert på nivå 2 på grunn av en manglende konsekvens i gjennomføringen av de ulike variablene. En variabel som særlig skiller Ec fra de øvrige tekstbærerne på nivå 2, er den stilsikre utformingen av initialene som er gjennomført i hele tekstbæreren. Dette kriteriet gjør isolert sett at Ec er nærmere tekstbærerne på nivå 1 enn nivå 2. Analysen av tekststrukturen i Tingfarebolken tegner på sin side et mønster der Ec er mer lik tekstvitnene i gruppe A1. Ec har også skrevet inn kapittelet MH-22b-c/LL-37c i en senere posisjon i Landsleiebolken, hvilket også knytter det til både A1 og A2. Det som er unikt for tekstvitnene i A3 er plasseringen av LL-37c i Mannhelgebolken. I Ec og Gc er dette gjort i margin etter at den ordinære skrivingen var ferdig.

Analysen av tekststrukturen som helhet i A3 viser at Ga, med forbehold om eventuelle tap av beslektede håndskrifter, er helt unikt som tekstvitne. Keyser og Munch (1848) konstaterte at Ga var det mest komplette tekstvitnet av alle, og dette ble bekreftet av Storm (1885). Analysen i denne avhandlingen viser at Ga ikke bare er det mest komplette når det gjelder å ha innarbeidet de fleste tilfellene av interpolasjoner, men at skriveren dessuten, der det har vært flere alternativer til bestemte kapitler eller tekstdeler, synes å ha bearbeidet disse sammen til ett kapittel, fremfor å gjøre som andre skrivere synes å ha gjort, nemlig å velge mellom enten det ene eller det andre alternativet, eller å skrive begge adskilt.

Det kan ikke utelukkes at det er skriveren av Ga, her kalt NGL-skriveren, som selv har utført denne bearbeidingen av tekststrukturen. Med distribusjonsprinsippet til grunn, kan dette synes sannsynlig. I kapittel AB-3c har skriveren i Gb og Gc skrevet inn respektive AB-3c2 og AB-3c1, mens i Ga har han innarbeidet de avvikende leddene fra AB-3c1 i AB-3c2. Ut fra tilgangsprinsippet kan dette forklares ved at NGL-skriveren har hatt tilgang til et større arkiv eller bibliotek, og som dubleringen av kapittelet TF-2a med nemndemenn til både Frostating og Gulating viser, har han trolig hatt tilgang til minst to håndskrifter som henviser til hvert de to tingområdene. Dette åpner for at ett av håndskriftene har hatt AB-3c1, og det andre AB-3c2.

Ingen av de tre tekstvitnene Ga, Gb og Gc, skrevet av NGL-skriveren, har imidlertid interpolasjonen AB-3b2. Hvis ett av de tilgjengelige foreleggene har vært et eksemplar av den reviderte Gulatingsloven, er det å forvente at også

AB-3b2 var hentet inn fra NG, som er det eneste som er bevart fra den reviderte Gulatingsloven. Det ville i så fall være i tråd med den praksis som ellers preger NGL-skriverens arbeid, at avvikende tekstdeler fra eldre lover blir arbeidet inn i Landsloven. Når dette ikke har skjedd, kan det bety at skriveren ikke har hatt tilgang til versjoner av NG. Det er også en mulighet for at kongens kristenrett som sådan ikke har vært benyttet overhodet, grunnet uenigheten mellom kongen og erkebiskopen om kristenrettene. Som vist i kapittel 5.3.3, tabell 5:17, er Frostatings eldre kristenrett skrevet inn i Gb. Dette er eneste tilfelle blant de 15 tekstvitnene at en av de eldre kristenrettene før de reviderte landskapslovene kom, er skrevet inn av samme skriver som har skrevet Landsloven. Det peker i retning av at NGL-skriveren har arbeidet i et miljø der NG enten ikke har vært tilgjengelig, eller at skriveren ikke har ønsket å benytte NG som forelegg.

Tillegget av LL-37c i margen etter MH-22a–c i Ec og Gc peker direkte i retning av et felles skriftmiljø for disse to tekstvitnene. Rutinen synes å ha vært at teksten bli lest over for kontroll med et annet forelegg enn det opprinnelige. Dette støtter også antagelsen om at det har vært minst to ulike forelegg tilgjengelig for disse skriversne. Jeg har ovenfor argumentert for at Ga, Gb og Gc er skrevet ved samme skriptorium. Det er særlig det store samsvaret i innholdsfortegnelse og kapiteltitlene som viser dette. Men i Tingfarebolken er det forskjellig struktur i de tre tekstvitnene for kapitlene TF-7, TF-8 og TF-9a-b, og hver av de tre strukturvariantene er belagt i mer enn ett av de bevarte tekstvitnene. Det kan bety at hele tre forelegg har vært tilgjengelig. Når så de tre tekstvitnene i resten av teksten med unntak av Arvebolken har et unikt samsvar, kan en forklaring være at NGL-skriveren har benyttet samme forelegg for alle tre, eller ett av dem, trolig Gc, som forelegg ved skriving av de to andre.

Analysen på tekstbærer- og tekstvitnenivå i A3 avdekker mange felles trekk som peker mot en relasjon mellom de fem håndskriftene. Det gjelder både det kvalitative arbeidet og felles strukturvarianter, innholdsfortegnelse og andre tekster i samme tekstbærer. Relasjonen knyttes først og fremst til en tekstkultur med tilgang til ulike tekstvitner, eller snarere tekstvitnetyper, av Landsloven. Det er grunn til å anta at et eller flere av de reviderte landskapslovene har vært blant disse. Ec-skriveren kan dess utem ha regnet med varianter fra kongens kristenretter som del av den nye Landsloven, mens NGL-skriveren og Gn-skriveren ikke har gjort det. Også Byloven kan ha vært regnet som en likestilt versjon av Landsloven. Særlig Gc utmerker seg ved at flere kapitler i Tingfarebolken er utelatt i Landsloven, for deretter å være skrevet inn i den etterfølgende Byloven. Dette vitner om en bevisst tilnærming til innholdet i de tilgjengelige foreleggene, og indikerer en oppfattelse av Landsloven og Byloven som tekstvitnetyper av samme tekstverk, snarere enn to ulike tekstverk, slik også tekstvitnene i gruppe A2 reflekterer. Men der tre av tekstvitnene i gruppe

A2 ikke har skrevet inn Byloven, bare Farmannsloven, har tekstvitnene i A3 også skrevet inn Byloven. Selv om Byloven her er sterkt kortet ned, vitner plasseringen etter Landsloven om at den er regnet som et eget tekstverk, selv om det er mange likheter mellom de to lovtekstene.

I lys av funnene i kapittel 4, der analysen av tekstbærerne pekte ut Ga, Gb, Gc, Gn, samt Gf, som særlig konsekvent og profesjonelt utført, er det interessant at disse, med forbehold om Gc, også peker seg ut med inkonsekvens i lagtingsreferansene. Dette kan peke på et miljø der kompetansen ligger i utarbeidelsen av et påkostet og rikt utsmykket håndskrift av profesjonelle skrivere fremfor refleksjon over betydningsvarianter i teksten. Dette trenger ikke være en motsetning til det første, siden begge deler vitner om skriptorier med kompetanse og ressurser i produksjon av håndskrifter. Og referanser til flere lagting bekrefter antagelsen om et stort skriftmiljø med tilgang til flere forelegg. De har alle referanser til både Frostating og Gulating. De tre tekstvitnene Ga, Gb og Gc har hver sin strukturvariant i Tingfarebolken. Det kan implisere tilhørighet til et skriptorium som inneholder minst tre håndskrifter der de tre strukturvariantene for Tingfarebolken er representert. Dette kan være et som er nært tilknyttet kongen og de personene han ga oppdraget med å utarbeide Landsloven. Videre er det nærliggende å anta at NGL-skriveren har vært tilknyttet dette skriftsenteret. NGL-skriveren viser dessuten i Ga at han ikke bare har kompetanse som produsent, men at han har tilstrekkelig innsikt i teksten til å samordne ulike versjoner av tekstdeler, slik han har gjort i sin variant av AB-3c2. Om hans versjon av denne kapitteldelen er i tråd med lovgiverens intensjoner, er imidlertid ikke sikkert.

6.1.4 Gruppe A i relasjon til tekstvitner i gruppe B

Hvert eneste tilfelle av samordnings- og interpolasjonsvariantene som er identifisert i variantanalysen, med unntak av MH-22a–c og LL-37a–c, finnes også i tekstvitner i gruppe B. I tabell 5:10 (kapittel 5.2.6) er også disse registrert, i kursiv. Det indikerer at det er en relasjon også mellom disse og håndskriftene i gruppe A, slik at gruppe A ikke kan regnes som en lukket resensjon.

Av de ni variantene som ble analysert i kapittel 5:2 finnes syv av dem i Bf. Bf er et av de tekstvitnene som Rindal satte opp i sitt stemma (kapittel 1.3, figur 1:1), basert på observasjonene til Bull (1927b). Variantanalysen underbygger dermed en relasjon mellom Bf og tekstvitnene i gruppe A. Men flere av variantene forekommer også i andre tekstvitner i gruppe B, som Gl med tre varianter og Bh og Gp med to varianter hver. Samtidig er de delt hva gjelder hvilke varianter de har felles med A2 og A3. Det er bare Bf som gjennomgående følger A2 og A3 i de fleste av variantene, med AB-2x, AB-3b2, AB-3c2, MH-18y,

MH-X, MH-Y. I tillegg mangler MH-22a–c i Mannhelgebolken. Unntakene er Tingfarebolkenes varianter og LV-19b.

En gruppe tekstvitner fra Gulating har sammen med Bf tekstdelen AB-3c2: Gl, Gr, Gt. En annen gruppe, Bh, Ef og Gp har samordningen TF-9b/TF-8/TF-9a, her mangler dessuten TF-3a både i Tingfarebolken og Kjøpebolken i Ef og Gp. Som påpekt i kapittel 4, har Gp en utforming på dekoren som er svært lik dekoren i Gn. Gp kan dermed knyttes til det skriptoriet, eller den illuminatøren, som arbeidet med Gn.

Det er bare i elleve tekstvitner, de ti i A2 og A3, samt Bf i gruppe B, at nærmest alle de identifiserte samordningene og interpolasjonene oppvises i en eller annen form. Likevel er det ofte at de nevnte variantene er plassert i forskjellige posisjoner og samordninger i de respektive tekstvitnenes kapittelstruktur. Dette antyder at disse strukturvariantene ikke har vært en del av den strukturen som ellers har vært regnet for å representere tekstverket Landsloven, og at det er skriverne selv som kan ha valgt plassering. De ulike posisjonene som variantene forekommer i, kan forklares med at det har vært egne forelegg der disse variantene har stått, og at de er skrevet inn av skriverne selv, eller i det direkte forelegget. Resultatet av variantanalysen peker i retning av at noen av disse egne foreleggene kan ha vært eldre, reviderte landskapslover.

6.1.5 Gruppe A i relasjon til gruppering etter lagdømme

Keyser og Munch delte de 39 tekstvitnene inn i fire grupper, basert på kapitlet om nemndemenn og øvrige referanser til lagtingene: Gulating-gruppen, Frostating-gruppen, Eidsivating-gruppen og Borgarting-gruppen. Mitt kriterium for gruppering er samordningen av de to kapitlene MH-22a–c og LL-37a–c i Mannhelgebolken og Landsleiebolken. Disse kapitlene er samordnet på ulike måter i tekstvitner tilhørende alle de fire gruppene til Keyser og Munch.

Hvis felles strukturvarianter oppvises i tekstvitner fra ulike lagdømmere, indikerer dette at tekstvitnene er skrevet i miljøer der Landsloven har blitt produsert for alle lagdømmene. Dette er ikke entydig. Som jeg har foreslått ovenfor, kan eldre landskapslover, fortrinnsvis de reviderte, ha eksistert side om side med tekstvitner av Landsloven. En av interpolasjonene som er diskutert ovenfor, AB-3b2 (kapittel 5.2.4) er av Bull (1927b) knyttet til en eldre tapt østlandsk lovsamling. Det er bare Ec og Ee som har denne varianten i gruppe A, i tillegg til Bf i gruppe B. En annen interpolasjon, LL-26, er en tilnærmet dublett av kapittel JB-17. Denne finnes i alle tekstvitnene fra Eidsivating-gruppen og i 7 av 10 fra Borgarting-gruppen, men ikke i noen fra Frostating-gruppen. Det kan derfor ikke utelukkes at disse tekstvitnene er skrevet i miljøer der eldre østlandske lover har vært tilgjengelige.

Det er også grunn til å merke seg den spesielle bolkmarkeringen i Ee der den første innholdsfortegnelsen står allerede foran prologen og inneholder titler til både Tingfarebolken og Kristendomsbolken. Dette er gjort også i de to tekstvitnene Ed og Ef i gruppe B, hvilket kan bety at dette trekket kan knyttes til håndskrifter fra Eidsivating. Den firedelte grupperingen til Keyser og Munch er derfor hensiktsmessig i mange henseender både når det gjelder eventuelle produksjonsområder og senere virkeområder, samtidig som den ikke må virke avgrensende på perspektivene knyttet til produksjon og tradering av Landsloven.

6.2 Avsluttende diskusjon

Utgangspunktet for avhandlingens mål er analyser av de 15 håndskriftene av Landsloven, belyst fra et helhetlig og kildenært perspektiv. Landsloven tilnærmes slik fra et synkront perspektiv, som et tekstverk slik brukerne oppfattet det, basert på hvilke tekstvitner som var tilgjengelige.

Ved hjelp av elementer fra både tekstkritisk metode og materialfilologi har jeg utviklet en ny metode for analyse av kontaminerte tekster, det vil si tekster som er skrevet av etter mer enn ett forelegg. I den nye metoden er studieobjektet kapittelet og kapittelstrukturen. Metoden gjør det mulig å utskille undergrupper av håndskrifter for tekster som er overlevert i store, åpne resensjoner på grunnlag av fellestrekk i strukturen.

Anvendt på tekstvitnene av Landsloven, avdekker metoden flere felles mønstre i tekststrukturen. Slike mønstre er ikke avdekket tidligere i samme omfang, og dette åpner for nye perspektiver knyttet til relasjonen mellom håndskriftene av Landsloven. Studiet av tekststrukturer og strukturvariasjon er derfor velegnet for avgrensning av store håndskriftresensjoner, ikke bare for studiet av Landsloven, men også for andre tekstverk av stor omfang som i håndskriftene har en struktur basert på grafisk avgrensning av kapitler. Inndeling i mindre grupper med tekstvitner etter fellestrekk i strukturen gir mulighet for å analysere tekstvitnene som lukkede resensjoner (kapittel 3.1).

Inndeling av tekstvitner i mindre grupper er derfor et konstruktivt utgangspunkt for utdypende analyser. I avhandlingen avdekker variantanalysen at samordningsvarianter og interpolasjoner i hovedsak er belagt i Byloven og eldre landskapslover. Dette kaster nytt lys over produksjonen og resepsjonen av Landsloven. Der forskningen tidligere har forutsatt at varianter i hovedsak har oppstått gjennom avskrivning av et av de fire første håndskriftene som Magnus Håkonsson bragte til de fire lagtingene i 1274–1276, tyder variantanalysen i kapittel 5.2 på at flere forelegg kan ha tjent som utgangspunkt da skriverne

skulle forme sin avskrift av Landsloven. Sett fra et synkront perspektiv kan stemmaet dermed sies å være snudd opp ned, idet det illustrerer traderingslinjene som leder frem til det enkelte tekstvitnet.

Identifikasjon av tekstdeler fra eldre landskapslover i tekstvitnene av Landsloven er ikke nytt med denne avhandlingen. Allerede Keyser og Munch (1848) og Taranger (1915) noterte lovbestemmelsenes opphav. Mens de først og fremst tok utgangspunkt i felles tematisk innhold, retter jeg med den nye metoden oppmerksomheten mot tekststrukturen og registrerer hvordan kapitlene er strukturert og utformet både i Landsloven og i eldre lovtekster. Dermed kommer mønstre i strukturvariasjonen frem som ikke har fremkommet i utgaven og oversettelsen fra henholdsvis 1848 og 1915. Analysen bekrefter imidlertid den relasjonen mellom tekstvitnene Ec, Ee, Fe, Bf og Gc som Bull (1927b) idenfiserte (figur 1:1). Hans modell må imidlertid modifiseres. Der Bull forutsatte et felles opphav for disse fem tekstvitnene i form av et forelegg av Landsloven fra Gulating-gruppen («Gulatingebok»), viser denne avhandlingens analyse at dette felles forelegget kan ha vært en eldre lovtekst, nærmere bestemt en av de reviderte landskapslovene. Bull plasserer Ec og Gc i hver sin gren av overleveringen, og tar dermed ikke i betraktning at begge disse skrivers har plassert LL-37c etter MH-22a–c etter at hele teksten var skrevet inn. Fra et kildenært perspektiv kan dermed Ec og Gc knyttes nærmere hverandre enn det Bull mente. Ved å analysere hele tekststrukturen i alle tekstvitnene, viser det seg dessuten at adskillig flere tekstvitner enn de som Bull listet opp har en relasjon til hverandre.

Tekstvitner med stor grad av samordning og interpolasjoner belagt i eldre landskapslover, inkludert de reviderte landskapslovene, kan forutsettes produsert i miljøer med tilgang til eldre landskapslover. Med utgangspunkt i det påfallende strukturmønstret som fremkommer av samtlige tekstvitner, der visse deler av tekststrukturen er relativt homogen, mens andre deler er preget av mye strukturvariasjon, foreslår jeg en alternativ modell for lovrevisjonsprosessen forut for Landsloven som forklaring på de mange forekomstene av strukturvarianter fra eldre landskapslover i de analyserte tekstvitnene: De reviderte landskapslovene fra 1267–1269 var mer like hverandre enn tradisjonen har foreskrevet, og det vi benevner Landsloven fra 1274 var snarere en revidert versjon av de reviderte landskapslovene enn en ny lov. Et slikt forslag impliserer at et eksemplar av en revidert landskapslov og et av Landsloven er blitt oppfattet som tekstvitner, eller tekstvitnetyper, av samme tekstverk. Samordning og interpolasjoner kan oppstå idet en skriver forsøker å gjenskape tekstverket gjennom å kombinere varianter fra hvert av de to tekstlige lagene. Et slikt perspektiv på relasjonen mellom reviderte landskapslover og Landsloven er tidligere ikke blitt belyst, og vil kreve oppfølgende studier.

Her må også et grafisk særtrekk ved flere av tekstbærerne trekkes frem.

Kapittel 8 i Jordskiftebolken er i flere av tekstbærerne fremhevet med en stor initial, som om en ny bolk begynte. I Fe er innholdsfortegnelsen plassert her, hvilket viser eksplisitt at Jordskiftebolken begynner ved dette kapittelet. Også Ec og Gn har stor initial ved kapittel 8. Flere tekstbærere i gruppe B har også en slik utheving av dette kapittelet, blant annet Gp, som også tidligere er nevnt i forbindelse med dekoren i Gn (kapittel 4.16.4). Den eldre Gulatingsloven kan ha vært utgangspunktet, siden det samme kapittelet her har forstørret initial. Dette impliserer at også grafiske trekk kan være tradert videre fra eldre landskapslover.

Tilgangen til eldre landskapslover, særlig de reviderte, må anses som en sjeldenhet, gitt at en ny lov kom allerede i 1274 og det derfor er mindre sannsynlig at det har kommet i gang noen omfattende produksjon av dem. Gitt at allerede de reviderte landskapslovene var relativt like hverandre og har dannet utgangspunkt for datidens oppfattelse av Landsloven, er det trolig bare ved få sentrale skriptorier disse har vært tilgjengelige. Det gir grunn til å relatere tekstvitnene i gruppe A til ett eller flere av disse skriptoriene.

En hypotese om et felles opphav for de 15 håndskriftene er tuftet på et diakront perspektiv om at strukturen i Landsloven gjennom avskrivningsprosessen etter kunngjøringen i 1274 er endret i ett tekstvitne, eller at en forståelse av at tekstverket Landsloven er best representert gjennom en slik strukturvariant, og at de 15 håndskriftene stammer fra dette opphavet. Denne avhandlingen inntar et synkront perspektiv på håndskriftene, der skriverens arbeid med teksten er utgangspunktet for analysene. Resultatet av analysene viser at flere av tekstvitnene kan knyttes til både felles forelegg og felles miljø, mens andre i større grad kan knyttes sammen gjennom felles opphavelige forelegg men forskjellige miljøer. Blant foreleggene har det med stor sannsynlighet vært håndskrifter med de eldre reviderte landskapslovene. Fra et produksjons- og resepsjonsperspektiv impliserer dette at det har eksistert to eller flere tekstvitnetyper som skriverne i enkelte miljøer har vekslet mellom for å skape det tekstvitnet de selv oppfattet å representere Landsloven på best mulig måte.

6.3 Videre forskning

Analysen av tekststrukturen har åpnet for nye perspektiver på Landsloven og relasjonen mellom håndskriftene som overleverer den. Med den nye metoden som analyseverktøy er det mulig å avgrense mindre grupper med felles strukturer og gjennomføre utdypende, tekstkritiske studier av disse. Samtlige tekstvitner av Landsloven bør også analyseres på denne måten for å etablere et så

helhetlig bilde av overleveringen som mulig. Dette vil også gi mulighet til å identifisere og avgrense nye grupper av tekstvitner med felles trekk i tekststrukturen. Materialet blir på denne måten mer håndterbart, og videre studier kan bli mer målrettede. Herunder vil språkvitenskapelige analyser være interessant med tanke på å avdekke språklige lag i lovtekstene.

Ytterligere studier av tekstbærerne der flere variabler blir tatt i betraktning, kan også gi ny innsikt i produksjonsprosessene for de enkelte håndskriftene. Relasjonen til andre tekstverk skrevet av andre skrivere, kan også kaste lys over produksjons- og resepsjonsprosessen. En kartlegging av tekstbærerne i samtlige bevarte håndskrifter av Landsloven åpner for muligheten til å identifisere flere konvensjoner relatert til skrivermiljøer.

De mange fellestrekkene med Byloven som er avdekket i variantanalysen, bør også påaktes. Det har vært lite forskning på tekstvitnene av Byloven, noe som særlig kan forklares ved at disse i stor grad er kortet ned av skriversne, og der bare den innledende frasen av hvert kapittel er angitt. Den nye metoden for kartlegging av kapittelstrukturen vil derfor gi mulighet for studier av Byloven og om relasjonen mellom tekstvitnene som overleverer denne lovteksten. Også Magnus Håkonssons kristenretter, Nyere Gulating kristenrett og Nyere Borgarting kristenrett er interessante i et slikt perspektiv. Ved hjelp av denne metoden kan samtlige av lovene til Magnus Håkonsson bli studert under ett, hvilket i seg selv bør være et viktig aspekt ved videre forskning knyttet til produksjonen og resepsjonen av Magnus Håkonssons lover.

Summary

In this thesis I approach the Norwegian Code of the Realm (1274), henceforth the Code, through a close examination of its sources. From the considerable number of preserved MSS, thirty-nine in all, I have selected fifteen which all display some kind of harmonization of two particular chapters in the sections on assault and land rent, respectively. I refer to these fifteen MSS as group A, and I work from the hypothesis that these share a common background in a particular exemplar and/or scribal milieu. They are all written between ca. 1280 and 1400. I refer to the remaining twenty-four MSS as group B.

The Code is the result of a period of revision of legal texts. During 1267–1269 the revised regional laws of Norway were promulgated at the legal assemblies. However, due to the disagreement between the king and the archbishop of Nidaros, these laws were rejected. In 1274, a new law, the Code, was promulgated. During the next hundred years an extensive production of the Code took place.

The thesis has two aims. One is to further our understanding of the relation between the preserved MSS of the Code. The other is to develop a method for analysis of texts which display contamination, or texts that have been transmitted using several exemplars. The analyses are based on parameters that are tied to the production and reception of the Code.

I have consistently applied a three-fold division of the concept of *text* in the analysis, as described by Wendt (2006):

- Text work: an abstract textual entity which users of the text perceive as being the same each time it is instantiated

- Text witness: one specific representation of the text work, a variant of the text where *text* is to be understood in a purely linguistic sense
- Text carrier: the purely physical manifestation of a text work

An important aspect of Wendt's divided concept of text is his synchronic perspective, according to which the perception of the text work will be dependent on which text witnesses are in circulation at a certain time and in a certain milieu. An additional concept, important to the present analysis, is *textual structure*. The textual structure is shaped by various components in a given order. These components can be removed or switch places, and a question of particular relevance for this thesis is to what extent this can be done before the users of the text perceive it to be another text work than the original one. Different arrangements of the components can therefore result in different text witnesses, and the perception of what constitutes the Code as a text work thus varies among different milieus, or what I here designate *textual cultures*. In this context I also highlight medieval textual attitudes connected to the concept of *auctoritas*. Text witnesses with *auctoritas* may be seen to represent the text work in a better way than text witnesses without corresponding *auctoritas*.

The fundamental method in the present study of textual structure is composed of elements from both textual criticism and material philology. The methods of textual criticism are useful for the study of medieval texts, but are not useful when dealing with contaminated texts. However, when working with a large, open resention of manuscripts, West (1973) suggests that common features of the textual structure may be useful to singel out groups of MSS, which in turn may be analysed as closed resentions. Material philology offers an alternative perspective where the study of the material context contributes to a holistic view of the text as an expression of its reception by the scribe. Both approaches have their respective strengths and limitations. Therefore, I have used elements from both to develop a new method for analysis of contaminated texts.

Based on graphic elements such as initials and chapter titles, the object of study is raised from the level of the word, phrase, or clause to that of the graphic unit of the *chapter*. This is the crucial component upon which the structure of the Code is built. Patterns of structural variation are presented in a diagram of the order of chapters, or the textual structure, in the witnesses under study. The analysis takes its point of reference in one of them, and all structural deviations between the various witnesses are defined with reference to the structure of this one witness. For this purpose, the witness *Ge* has been chosen as reference text due to its age and its complete text.

The study falls into two parts, analyzing the fifteen MSS both on the level of the text carrier and the text witness. The first part, presented in chapter 4,

analyzes a selection of variables regarding codicology, layout, and script on the level of the text carrier. The aim is to uncover any features that might connect these text carriers to the same production milieu. It is also relevant to study to which extent the production bears the marks of organized routines and professionalism. This is measured through how consistently and systematically the variables are executed, and to what degree they are executed at all.

The analysis shows that most text carriers are produced in accordance with conventions that are to be found in contemporary European book production. There is, however, considerable individual variation with regard to codicology, layout, and script, insofar as there are no obvious common denominators to tie all of these text carriers together. This may imply that several scribal milieus have been involved in the production of the fifteen text carriers, or that the production of the scribal milieus has not been sufficiently substantial for the establishment of consistent conventions.

Few of the text carriers display a consistent and systematic style with regard to the implementation of the relevant variables. This conclusion is based on a qualitative assessment, and I suggest that consistency and systematic execution may be considered as criteria of professionalism. The study reveals a correlation between consistency and the execution of the different variables. A text carrier which displays a consistent execution of the codicological variables also typically displays a consistent execution of scriptural variables. The major differences involve organization of the text and decoration. In some carriers, the initials are decorated with stylistic proficiency in various colours, in others simple initials have been inserted, with little decoration. Based on these results, the carriers are sorted into three levels of professionalism, the criteria being stylistic proficiency, experience, and consistency:

Level 1: Ga, Gb, Gc, Gf, Gn

Level 2: Ec, Ee, Fe, Ge, Gg

Level 3: Bb, Bl, Fb, Gh, Gm

In text carriers on level 1 the variables are performed with a high degree of stylistic proficiency, experience, and consistent execution throughout the carrier. Text carriers on level 2 also display a high degree of experience, but there is a higher degree of inconsistency throughout the carrier. On level 3, there is a yet higher degree of inconsistency. The layout progressively changes and the textual hierarchy is not clearly displayed through the size of initials in any of these carriers. This indicates a lack of experience and a limited awareness of the function of visual variables for the organization of the text.

The second part of the study, presented in chapter 5 is a three-partite study on the level of the text witness: It contains an analysis of the textual structure,

an analysis of variants, and an analysis of context. The last of these focuses on indices, references to legal assemblies, and additional texts within the same carrier.

The analysis of the textual structure takes its point of departure in the diagram covering the structure of the fifteen text witnesses. The diagram reveals a pattern where witnesses displaying certain structural variants in one section also often correspond to other variants in other sections. This is particularly valid for rearrangement and interpolation. These features are of great interest since they presumably reflect a conscious action on behalf of the scribe. The analysis also reveals an uneven distribution of structural variation between the various sections. Some sections are structurally homogenous, whereas other sections, or portions of sections, are very heterogenous. Such patterns have not previously been demonstrated, at least not on this scale, and this opens for new perspectives on the production and reception of the Code, and on the relation between the MSS. The study of textual structures and structural variation thus turns out to be useful for subdivision within recensions containing many MSS, not only in the study of the Code, but also of other text works.

In the analysis of variants a selection of structural variants are studied in depth. Nearly all variants relating to rearrangement or interpolation turn out to be attested in earlier Norwegian regional laws and/or in the Icelandic law-code *Járnsíða* (1271), and the variants result in nearly identical chapters and structural patterns. In other words, these variants are not the result of innovation, and they bear witness to a perception of legal texts where other factors than chronological ones have been decisive. The analysis of variants, however, shows that some text witnesses in group B also have these variants, and this excludes that group A is a closed recension. Rather, this suggests that these witnesses in group B are more closely related to group A than the other witnesses in group B.

The third part of the study investigates the context of the Code, that is, indices, references to legal assemblies and other texts collocated with the Code by the same scribe. The results of these investigations support previous conclusions about the relationship between text witnesses within group A.

The three parts of this study reveal a pattern which allows for a division of the witnesses in group A into three sub-groups, here called A1, A2 and A3:

Group A1: Ge, Gm, Gg, Gf, Gh

Group A2: Bb, Bl, Fb, Fe, Ee

Group A3: Ec, Ga, Gb, Gc, Gn

The analysis shows that the text witnesses of each sub-group display closer internal affinities within the group than with other witnesses of group A, even

though some variables also tie certain witnesses together across these divisions.

I assume that text witnesses which display a high degree of rearrangement and interpolation in common with earlier regional laws have been produced in milieus where older, regional laws were available. The collected results show a close affinity between older regional laws and the witnesses of group A, in particular in groups A2 and A3. I further demonstrate that it is plausible that the witnesses in group A1 have a common origin in an exemplar where the reassembly of the two chapters in the sections on assault and land rent was performed for the first time. It is, however, less certain whether they were all produced in the same milieu. The witnesses of group A2 individually display a local provenance, and several of them, furthermore, show a connection to the Norwegian Code of the Town. This suggests that there were several scriptoria, but a common textual culture, since the perception of the text work the Code seems to have been closely connected to that of the Norwegian Code of the Town. Group A3 displays another rearrangement of the two chapters in the sections on assault and land rent. In two of these witnesses the text LL-37c has been added in the margin after the writing of the main text. This ties the two witnesses to a common milieu where the aforementioned rearrangement was considered a part of the text work the Code, but where the use of different exemplars has resulted in that at least two of the scribes have abandoned the rearrangement.

Based on the conspicuous structural patterns which emerge from an analysis of all text witnesses, where some portions of the structure remain homogenous, while others display considerable structural variation, I propose an alternative model for understanding the legal revisions that preceded the Code, and one which may account for the many structural variants of the regional laws that also occur in the relevant text witnesses: The revised regional laws of 1267–1269 were more similar to each other than previously supposed, and what we refer to as the Code was mainly a further revision of the previously revised regional laws. Such a perspective is new, and its implications will require further study.

Having access to earlier regional laws, in particular the revised ones, was probably the exception, given that a new law was promulgated already in 1274 and that they were thus probably never produced in great numbers. Since the revised regional laws were internally similar and molded the contemporary perception of the Code, it is likely that they were accessible only in a few scriptoria. This suggests that the text witnesses of group A should be related to one or a few of these scriptoria.

Referanser

Primærkilder

- Add MS 54179, British Library, London
AM 302 fol, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 304 fol, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 305 fol, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 307 fol, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 309 fol, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 313 fol, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 322 fol, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 323 fol, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 334 fol (*Staðarhólsbók*), Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík
AM 350 fol (*Skarðsbók*), Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík
AM 56 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 57 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 58 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 60 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 61 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 62 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 63 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 65 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København

AM 68 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 69 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 71 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 72 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 74 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 78 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 31 8vo, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 619 4to, (*Gammelnorsk homiliebok*) Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 655 IX 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
AM 671 4to, Den Arnamagnæanske Samling, København
C 564 4to, Uppsala universitetsbibliotek, Uppsala
Cod. Sang. 742, Stiftsbibliothek, St. Gallen
Cotton MS Nero D.IV, British Library, London
De la Gardie 8, Uppsala universitetsbibliotek
E donatione variorum 137 4to, Det kongelige bibliotek, København
GKS 1154 fol (*Codex Hardenbergianus*), Det kongelige bibliotek, København
GKS 1157 fol (*Konungsbók*), Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík
GKS 3260 4to, Det kongelige bibliotek, København
GKS 3261 4to, Det kongelige bibliotek, København
Gunnerus qMs Ha1, Gunnerusbiblioteket, Trondheim
HS Isl. Perg. fol. nr. 11, Kungliga Biblioteket, Stockholm
HS Isl. Perg. 4:o nr. 28, Kungliga Biblioteket, Stockholm
HS Isl. Perg. 4:o nr. 29, Kungliga Biblioteket, Stockholm
HS Isl. Perg. 4:o nr. 30, Kungliga Biblioteket, Stockholm
HS Isl. Perg. 4:o nr. 32, Kungliga Biblioteket, Stockholm
HS Isl. Perg. 4:o nr. 33, Kungliga Biblioteket, Stockholm
HS Isl. Perg. 4:o nr. 34, Kungliga Biblioteket, Stockholm
HS Isl. Perg. 4:o nr. 35, Kungliga Biblioteket, Stockholm
Medeltidshandskrift 15, Universitetsbiblioteket, Lunds universitet
NB Ms 1 4to, Nasjonalbiblioteket, Oslo
NB Ms 317 4to, Nasjonalbiblioteket, Oslo
NKS 1640 4to, Det kongelige bibliotek, København
NKS 1642 4to, Det kongelige bibliotek, København
NRA 1a, Riksarkivet, Oslo
NRA 1 C II a – k, Riksarkivet, Oslo
NRA 1 C IV, Riksarkivet, Oslo
NRA 35a, Riksarkivet, Oslo
Thott 1275 fol., Det Kongelige Bibliotek, København

Trykte kilder

- Bjarkøyretten. Nidaros eldste bylov.* 1997. Utg. Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Collationes in Hexaemeron.* 1964. Utg. Nyssen, Wilhelm. München.
- Den eldre Gulatingslova* 1994. Utg. Eithun, Bjørn, Magnus Rindal og Tor Ulset. Oslo: Riksarkivet.
- Den nyere By-Lov.* 1848. NGL II, s. 185–288.
- Den nyere Lands-Lov.* 1848. NGL II, s. 7–178.
- Den eldre Frostathings-Lov.* 1846. NGL I, s. 121–258.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum*. Bind I–XXII. Se også Digitale ressurser. Erkebiskop Jons kristenrett. Se *Nyere Christenret udgiven af Erkebiskop Jon den yngre*.
- Farmannsloven. Se *Den nyere By-Lov*.
- Frostatingslova.* 1994. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Frostatingsloven. Se *Den eldre Frostathings-Lov*.
- Grágás.* Lagasafn íslenska þjóðveldisins. 1992. Utg. Karlsson, Gunnar, Kristján Sveinsson og Mörður Árnason. Reykjavík.
- Hákonarbók. NGL I. 1846, s. 259–300.
- HsH = *Hákonar saga Hákonarsonar*. 1977. Utg. Marina Mundt. Oslo: Kjeldeskriftfondet.
- Hirdloven til Norges konge og hans håndgagne menn.* 2000. Utg. Imsen, Steinar. Oslo: Riksarkivet.
- Historien om de gamle norske kongene.* 1990. Utg. Salvesen, Astrid. Oslo: H. Aschehoug & co.
- IA = *Islandske annaler*. 1888. Utg. Storm, Gustav. Christiania: Det norske historiske Kildeskriftfond.
- Íslendingabók.* 1978. Utg. Holtsmark, Anne. Oslo: Dreyer.
- Járnsíða. 1846. Se *Hákonarbók*.
- Járnsíða og kristinréttur Árna Þorlákssonar.* 2005. Utg. Bernharðsson, Haraldur, Magnús Lyngdal Magnússon og Már Jónsson. Reykjavík: Sögufélag.
- Jónsbók.* 2004. Utg. Jónsson, Már. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Kardinal Vilhelms Forordning om den Norske Kirkes Rettigheder 1247.* NGL I, s. 451–452.
- Kardinal Vilhelms Forordning om Helligdage og Kirkegods 1247.* NGL I, s. 454–456.
- Lárentíus saga biskups.* 1998. Utg. Grímsdóttir, Guðrún. Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag.
- Legendarisk Olavssaga.* 1956. Utg. Seip, Didrik Arup. Oslo: Selskapet til utgivelse av gamle norske håndskrifter.

- Liber Extra = Decretalium D. Gregorii papae IX*, Se Digitale ressurser.
- Magnus Lagabøtes bylov. Se *Den nyere By-Lov*.
- Magnus Lagabøtes landslov. Se *Den nyere Lands-Lov*.
- Magnus Lagabøters Landslov*. 1915. Utg. Taranger, Absalon. Oslo: Universitetsforlaget.
- Membranfragmenter 1818/01*. Oslo: Riksarkivet.
- Nyere Borgartings kristenrett*. 1848. NGL II, s. 293–306.
- Nyere Gulatings kristenrett*. 1848. NGL II, s. 306–325.
- Nyere Christenret udgiven af Erkebiskop Jon den yngre*. 1848. NGL II, s. 339–386.
- NGL = *Norges Gamle Love indtil 1387*. Bind I–III. 1846–1849. Utg. Keyser, Rudolf og P.A. Munch. Bind IV–V. 1885–1895. Utg. Storm, Gustav og Ebbe Hertzberg. Christiania.
- Pave Innocens' Bekræftelse paa Cardinal Vilhelms Forordning om Helligdage og Kirkegods* 1248. NGL I, s. 457–458.
- RB-EM/HM 1290*. 1849. NGL III, s. 17–18.
- RB-HM 1291*. 1849. NGL III, s. 18–19.
- RB-EM 1295*. 1849. NGL III, s. 24–26.
- RB-HM 1299*. 1849. NGL III, s. 41.
- RB-HM 1302a*. 1849. NGL III, s. 42–44.
- RB-HM 1302b*. 1849. NGL III, s. 134–135.
- RB-HM 1303a*. 1849. NGL III, s. 59–62.
- RB-HM 1303b*. 1849. NGL III, s. 66–67.
- RB-HM 1304*. 1849. NGL III, s. 68–69.
- RB-HM før 1306*. 1849. NGL III, s. 138–141.
- RB-HM 1307*. 1849. NGL III, s. 70–71.
- RB-HM 1308/1309*. 1849. NGL III, s. 81–85.
- RB-HM 1309*. 1849. NGL III, s. 86–88.
- RB-HM 1310*. 1849. NGL III, s. 88–90.
- RB-HM 1311a*. 1849. NGL III, s. 90–91.
- RB-HM 1311b*. 1849. NGL III, s. 91–93.
- RB-HM 1314a*. 1849. NGL III, s. 108–109.
- RB-HM 1314b*. 1849. NGL III, s. 109–110.
- RB-HM 1315*. 1849. NGL III, s. 110 – 112.
- RB-HM 1316a*. 1849. NGL III, s. 116–117.
- RB-HM 1316b*. 1849. NGL III, s. 118–120.
- RB-HM 1316c*. 1849. NGL III, s. 121–124.
- RB-HM 1318*. 1849. NGL III, s. 128–131.
- RB-HM udatert*. 1849. NGL III, s. 144–145.
- RB-ME 1320*. 1848. NGL III, s. 149–150.
- SK-EM 1280*. 1849. NGL III, s. 4–11.

- SK-EM 1282. 1849. NGL III, s. 12–16.
 SK-HM 1298. 1849. NGL III, s. 33–40.
 SK-HM 1308. 1849. NGL III, s. 74–81.
 SK-HM 1313. 1849. NGL III, s. 98–105.
Sverris saga. 1920. Utg. Indrebø, Gustav. Kristiania: Den Norske Historiske Kildeskriftkommission.
Äldre Västgötalagen och dess bilagor i Cod. Holm. B 59. 2011. Utg. Wiktorsson, Per-Axel. Värnamo: Föreningen för Västgötalitteratur.

Litteratur

- Bagge, Sverre 1976. *Den kongelige kapellgeistlighet 1150–1319*. Bergen: Universitetsforlaget.
 Bartsch, Renate 1987. *Norms of Language*. London: Longman.
 Berg, Kirsten M. 2010. Homilieboka – for hvem og til hva? I: Haugen, Odd Einar og Åslaug Ommundsen (red.), s. 35–76.
 Bernharðsson, Haraldur, Magnús Lyngdal Magnússon og Már Jónsson 2005. Inngangur. I: Bernharðsson, Haraldur, Magnús Lyngdal Magnússon og Már Jónsson (red.), *Járnsíða og kristinréttur Árna Þorlákssonar*. Reykjavík: Sögufélag, s. 13–59.
 Brandt, Fredrik 1880. *Forelæsninger over den norske retshistorie*. Bind 1. Kristiania: Damm.
 Bull, Edvard 1927a. Når blev Magnus Lagabøters landslov vedtat på Østlandet? *Historisk Tidsskrift*. Oslo, s. 329–330.
 Bull, Edvard 1927b. Eidsivatingslov og håndskriftene av Landsloven. *Historisk Tidsskrift*. Oslo, s. 371–384.
 Cerquiglini, Bernard 1989. *Éloge de la variante: Histoire critique de la philologie*. Paris: Seuil.
 Cerquiglini, Bernard 1999. *In praise of the variant. A Critical History of Philology*. Baltimore: Johns Hopkins UP.
 Chesterman, Andrew 2000. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
 Christoffersen, Marit 1978. Forholdet mellom hand a og hand b i NKS 1640 4to. *Maal og Minne*. Hefte 1-2, s. 1–17.
 Christoffersen, Marit 1993. Setning og sammenheng: Syntaktiske studier i Magnus Lagabøters landslov. (ADH-serien 65). Kristiansand: Agder distriktshøgskole.

- Clanchy, Michael T. 1993. *From Memory to Written Record: England 1066–1307*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- d’Avray, David 2012. Contamination, Stemmatology and the Editing of Medieval Latin Texts. I: Bucossi, Alessandra og Erika Kihlman (red.), *Ars Edendi*. (Studia Latina Stockholmiensia LVIII) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, s. 63–82.
- Derolez, Albert 2003. *The Palaeography of Gothic Manuscript Books*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dverstorp, Nils 2010. *Skrivaren och skriften. Om skrift- og handskriftsproduksjon i Vadstena kloster*. PhD-avhandling. Det Humanistiske Fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Eithun, Bjørn, Magnus Rindal og Tor Ulset 1994. Innleiing. *Den eldre Gulatingsslova*. (Norrøne tekster nr. 6). Oslo: Riksarkivet, s. 7–28.
- Eriksen, Stefka Georgieva 2014. *Writing and Reading in Medieval Manuscript Culture*. Turnhout: Brepols.
- Garmann, Nina Gram 1999. *Skriftspråkstradisjoner ved Hallvardskirken og Mariakirken 1200–1350*. Upublisert hovedfagsoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Gjerløw, Lilly 1978. Thomas Becket og Donatus i Lom kirke. *Årbok*. 132. årgang. Oslo: Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers bevaring, s. 131–158.
- Grøtvedt, Per Nyquist 1939. *Lydverket i lovhåndskrifter fra Borgartingslag 1300–1350 med et tillegg om sørøstnorske diplomer*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Gullick, Michael 2010. Skriveren og kunstneren bak homilieboken. I: Haugen, Odd Einar og Åslaug Ommundsen (red.), s. 77–99.
- Gödel, Wilhelm 1903. *Huru man gjorde en bok under medeltiden*. Stockholm: Föreningen för bokhandtverk.
- Hagland, Jan Ragnar 1976. Avskrift «orð ifra orðe». *Maal og Minne*. Hefte 1-2, s. 1–23.
- Hagland, Jan Ragnar 1986. *Riksstyring og språknorm: Spørsmålet om kongskanselliets rolle i norsk språkhistorie på 1200- og første halvdel av 1300-tallet*. Oslo: Novus Forlag.
- Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes 1994. Om lova og lagdømmet. I: Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes (red.), *Frostatingslova*. Oslo: Det Norske Samlaget, s. IX–XLV.
- Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes 1997. Innleiing. I: Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes (red.), *Bjarkøyretten. Nidaros eldste bylov*. Oslo: Det Norske Samlaget, s. IX–XXXVI.
- Halldórsson, Ólafur 1966. *Helgafellsbækur fornar*. (Studia Islandica 24.) Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.

- Hammerstad, Aud Torunn 1978. *En omtale av paleografi, ortografi og lydverk i Upps. De la Gardie 8 fol. A, blad 1R-16R med henblikk på tid- og stedfesting av manuskriptet*. Upublisert hovedfagsoppgave. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Haugen, Odd Einar 1990. Mål og metodar i tekstkritikken. I: Haugen, Odd Einar og Einar Thomassen (red.), *Den filologiske vitenskap*. Oslo: Solum forlag, s. 128–180.
- Haugen, Odd Einar 1992. *Stamtre og tekstlandskap. Studiar i resensjonsmetodikk med grunnlag i Niðrstigningar saga*. PhD-avhandling. Nordisk institutt. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Haugen, Odd Einar 2013. Tekstkritikk og tekstfilologi. I: Haugen, Odd Einar (red.), *Handbok i norrøn filologi*. Landslaget for norskundervisning. Bergen: Fagbokforlaget, s. 76–126.
- Haugen, Odd Einar og Åslaug Ommundsen (red.) 2010. *Vår eldste bok. Skrift, miljø og bilettbruk i den norske homilieboka*. Oslo: Novus Forlag.
- Hedström, Ingela 2009. *Medeltidens svenska bönböcker. Kvinnligt skriftbruk i Vadstena kloster*. (Acta Humaniora nr. 405.) Oslo: Universitetet i Oslo.
- Helle, Knut 1974. *Norge blir en stat 1130–1319. Handbok i Norges historie*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Helle, Knut 1975. *Stavanger fra våg til by*. Stavanger: Stavanger kommune.
- Helle, Knut 1982. *Bergen bys historie*. Bind 1. Bergen/Oslo/Tromsø: Universitetsforlaget.
- Helle, Knut 2001. *Gulatinget og Gulatingslova*. Leikanger: Skald.
- Hohler, Christopher 1978. A bifolium from a latin grammar found under the floor of the church at Lom. *Lom stavkirke forteller. Årbok*. 132. årgang. Oslo: Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers bevaring, s. 172–175.
- Holtsmark, Anne 1956. Innledning. I: Seip, Didrik Arup (red.), *Legendarisk Olavssaga*. Oslo: Selskapet til utgivelse av gamle norske håndskrifter.
- Horn, Anna C. 2008. *Kapitteltitlene i Landsloven – variasjon og funksjon*. Upublisert masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Horn, Anna C. 2009. Kapitteltitler og funksjonalitet i Magnus Lagabøtes Landslov. *Arkiv för nordisk filologi* 124, s. 89–127.
- Horn, Anna C. 2014. The Scribe and his Exemplars: A Comparative Study of Four Manuscripts by Thorgerus Haquini. *Studia Neophilologica* 86, s. 68–82.
- Hægstad, Marius 1899. *Gammelt trøndermaal: opplysningar um maalet i Trøndelag fyrr 1350 og ei utgreiding um vokalverket*. Kristiania: Videnskapsselskapet.
- Hægstad, Marius 1907–1935. Bind I–II. *Vestnorske maalføre fyre 1350*. Kristiania/Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Imsen, Steinar 1990. *Norsk bondekommunalisme*. Del 1. Trondheim: Tapir.

- Imsen, Steinar 2000. Innledning. I: Imsen, Steinar (red.), *Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn*. Oslo: Riksarkivet, s. 9–55.
- Johansson, Karl G. 1997. *Studier i Codex Wormianus. Skriftradition och avskriftsverksamhet vid ett isländskt skriptorium under 1300-talet*. (Nordistica Gothoburgensia 20). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Johansson, Karl G. U.u. Queen Eufemia, the Norwegian Elite and the Background of the Eufemiavisor. *The Eufemiavisor and Courtly Culture: Time, Texts and Cultural Transfer*. Stockholm: Kungliga Vitterhetsakademien.
- Johansson, Karl G. & Lena Liepe 2014. Text and Images in Norwegian and Icelandic Fourteenth-Century Legal Manuscripts. In: Rohrbach, Lena (eds.), s. 129–156.
- Jónsson, Már 2012. Manuscript Design in Medieval Iceland. I: Þorláksson, Helgi og Þóra Björg Sigurðardóttir (red.), *From Nature to Script. Reykholt, Environment, Centre, and Manuscript Making*. Reykholt: Snorrastofa, Cultural and Medieval Centre. s. 231–243.
- Karlsson, Stefán 1979. Islandsk bogeksport til Norge i middelalderen. *Maal og Minne*. Hefte 1-2, s. 1–17.
- Karlsson, Stefán 1999. The Localisation and Dating of Medieval Icelandic Manuscripts. *Saga-Book*. (Viking Society for Northern Research. Vol. XXV.) London: University College London, s. 138–158.
- Katalog over den Arnamagnæanske Håndskriftsamling*. Bind I–II. 1889–1894. Utg. Kålund, Kr. København: Kommissionen for det Arnamagnæanske legat
- Katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter i Det store kongelige bibliotek og i Universitetsbiblioteket*. 1900. Utg. Kålund, Kr. København: Kommissionen for det Arnamagnæanske legat.
- Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornländska och fornordiska handskrifter*. 1897–1900. Utg. Gödel, V. Stockholm.
- Ker, Neil Ripley 1960. From «above top line» to «below top line»: A Change in Scribal Practice. *Celtica* 5, s. 13–16.
- Keyser, Rudolf og P.A. Munch 1848. Fortale. *NGL* Bind II. Christiania, s. III–X.
- Kjeldsen, Alex Speed 2013. *Filologiske studier i Morkinskinna*. København: Den Arnamagnæanske Kommision.
- Kleivane, Elise 2011. *Reproduksjon av norrøne tekstar i seinmellomalderen. Variasjon i Eiríks saga víðförla*. PhD-avhandling. Det humanistiske fakultet. Universitetet i Oslo.
- KLNM = *Kulturbistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Bind I–XXII. 1956–1978. Utg. Hødnebo, Finn. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Knudsen, Trygve 1958. Eidsivating. *KLMN*. Bind III. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, spalte 524–525.

- Landro, Torgeir 2010. *Kristenrett og kyrkjerett: borgartingskristenretten i eit komparativt perspektiv*. PhD-avhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Lindal, Sigurður 1998. Hvers vegna var Staðarhólsbók Grágásar skrifuð? *Tímarit Lögfræðinga* 48, s. 279–320.
- Lindblad, Gustaf 1954. *Studier i Codex Regius av Äldre Eddan*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 10). Lund: Gleerup.
- Machan, Tim William 1991. Editing, Orality, and Late Middle English Texts. In: Doane, A.N. and Pasternach C.B. (eds.), *Vox intexta: orality and textuality in the Middle Ages*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, p. 229–245.
- Maurer, Konrad 1878. *Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie*. Kristiania: Den Norske Historiske Forening.
- Minnis, Alastair J. 1988. *Medieval Theory of Authorship. Scholastic Literary Attitudes in the Later Middle Ages*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Mortensen, Lars Boje 2006. Den formative dialog mellem latinsk og folkesproglig litteratur ca 600–1250. Udkast til en dynamisk model. I: Mundal, Else (red.), *Reykholt som makt- og lærdomssenter i den islandske og nordiske kontekst*. Reykholt: Snorrastofa, Menningar- og miðaldasetur, s. 129–271.
- Mundal, Else og Lars Boje Mortensen 2003. Erkebispesetet i Nidaros – arnestad og verkstad for olavslitteraturen. I: Imsen, Steinar (red.), *Ecclesiae Nidrosiensis 1153–1537. Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*. (Skrifter nr. 15). Senter for Middelalderstudier, NTNU. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s. 353–384.
- Nichols, Stephen 1990. Introduction: Philology in a Manuscript Culture. *Speculum*. Vol 65. No. 1, s. 1–10.
- Nyberg, Tore 2000. *Monasticism in North-western Europe, 800–1200*. Aldershot/ Burlington USA/Singapore/Sydney: Ashgate.
- Ommundsen, Åslaug 2010. Homilieboka og dei liturgiske fragmenta. I: Haugen, Odd Einar og Åslaug Ommundsen (red.), s. 131–150.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*. Register. 1989. København: Den arnamagnæanske kommission.
- Parkes, Malcolm B. 1979. *English cursive book hands 1250–1500*. London: Scolar Press.
- Parkes, Malcolm B. 1991. *Scribes, scripts and readers. Studies in the communication, presentation and dissemination of medieval texts*. London: Hambleton Press.
- Parkes, Malcolm B. 1992. *Pause and Effect. An Introduction to the History of Punctuation in the West*. Aldershot: Scolar Press.

- Pettersen, Gunnar I. 2013. *Priser og verdiforhold i Norge ca. 1280–1500*. (Skriftserie 39). Oslo: Riksarkivaren.
- Rindal, Magnus 1981. *AM 309 fol og Eidsivatingeredaksjonen av Magnus Lagabøtes Landslov*. Upublisert. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Rindal, Magnus 1995. Dei norske mellomalderlovene. Alder, overlevering, utgåver. I: Rindal, Magnus (red.), *Skriftlege kjelder til kunnskap om nordisk mellomalder*. (KULTs skriftserie nr. 38.) Oslo: Noregs forskingsråd, s. 7–20.
- Rindal, Magnus 2004. Dei eldste norske kristenrettane. I: Myking, Marit, Jón Viðar Sigurðsson og Magnus Rindal (red.), *Religionsskiftet i Norden: Brytninger mellom nordisk og europeisk kultur 800–1200 e.Kr.* (Skriftserie nr. 6). Oslo: Universitetet i Oslo, s. 103–137.
- Rohrbach, Lena (eds.) 2014. *The Power of the Book: Medial Approaches to Medieval Nordic Legal Manuscripts*. (Berliner Beiträge zur Skandinavistik. Band 19). Berlin: Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität.
- Rohrbach, Lena 2014. Matrix of the Law? A Material Study of Staðarhólsbók. In: Rohrbach, Lena (eds.), s. 98–128.
- Rouse, Richard & Mary A. Rouse 2000. *Manuscripts and Their Makers: Commercial Book Producers in Medieval Paris 1200–1500*. Vol. 1–2. Turnhout: Harvey Miller Publishers.
- Sandvik, Gudmund 1986. Sættargjerda i Tunsberg og kongens jurisdiksjon. I: Bratholm, Anders, Torkel Opsahl og Magnus Aarbakke (red.), *Samfunn, rett og rettferdighet. Festskrift til Torstein Eckhoffs 70-årsdag*. Oslo: Tano, s. 563–585.
- Sandvik, Gudmund 1997. Dei norske landskapslovene frå mellomalderen. Nokre aktuelle problemstillingar og forskningsoppgåver. I: Sandnes, Jørn og Audun Dybdahl (red.), *Nordiske middelalderlover: tekst og kontekst: rapport fra seminar ved Senter for middelalderstudier, 29.–30. nov. 1996*. Trondheim: Tapir, s. 33–37.
- Schmidt, Oddvar 1987. *Lovhandskriftet Thott 1275 fol.: eit forsøk på heim- og tidfesting*. Upublisert hovedfagsoppgave. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Seip, Didrik Arup 1954. *Palæografi B, Norge og Island*. Stockholm: Bonnier.
- Seip, Didrik Arup 1955. *Norsk språkhistorie til omkring 1370*. Oslo: Aschehoug.
- Seip, Didrik Arup 1957. Borgarting. *KLMN*. Bind II. Oslo: Gyldendal norsk forlag, spalte 148–149.
- Speculum* 1990. Vol 65. No. 1. Nichols, Stephen (eds.). Cambridge, Massachusetts: Medieval Academy of America.
- Spørck, Bjørg Dale 2006. *Kong Magnus Lagabøtes kristenretter: Innhold. språk og overlevering*. (Acta Humaniora nr. 260). Oslo: Universitetet i Oslo.

- Stock, Brian 1983. *The Implications of Literacy: Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*. Princetown: Princetown University Press.
- Stokkeland, Ranveig 2010. Skrivarproblemet i homilieboka. I: Haugen, Odd Einar og Åslaug Ommundsen (red.), s. 115–129.
- Storm, Gustav 1879. *Om Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagabøters Love*. 1879. (Christiania Videnskabsselskabs Forhandlinger No. 14.) Christiania: I Commission hos Jacob Dybwad.
- Storm, Gustav 1880. Den Bergenske Biskop Arne Bibliothek. *Historisk tidskrift*, s. 185–192.
- Storm, Gustav 1885. Haandskriftbeskrivelser. I: Storm, Gustav (red.), *NGL*. Bind IV. Christiania, s. 389–466.
- Sunde, Jørn Øyrehagen 2002. Lov, rett og rette dommar – lovgjevingsarbeidet under kong Magnus Lagabøte på 1270-talet. *Jussens venner*. Vol. 37. Oslo: Universitetsforlaget, s. 360–377.
- Sunde, Jørn Øyrehagen 2005. *Speculum legale – rettspegelen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sunde, Jørn Øyrehagen 2014. Daughters of God and Counsellors of the Judges of Men: Changes in the Legal Culture of the Norwegian Realm in the High Middle Ages. In: Brink, Stefan and Lisa Collinson (eds.), *Approaches to Early Law in Scandinavia*. Turnhout: Brepols, p. 131–183.
- Sørli, Mikjel 1965. *En færøysk-norsk lovbok fra omkring 1310. En studie i færøysk språkhistorie*. Tórshavn: Mentunargrunnur føroya lögtings/Bergen-Oslo: Universitetsforlaget.
- Taranger, Absalon 1898. *Udsigt over den Norske Rets Historie*. Christiania: Cammermeyers Boghandel.
- Taranger, Absalon 1915 (red.). *Magnus Lagabøters Landslov*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tekst* (2009, 13. mars). *Store norske leksikon*. <https://snl.no/tekst>. Hentet 3. desember 2015.
- Tveitane, Mattias 1981. Bøker og litteratur i Bergen i middelalder og reformasjonstid. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. Nr. 4, s. 99–113.
- Tønnesson, Johan 2012. *Hva er sakprosa*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vadum, Kristoffer 2015. *Bruk av kanonistisk litteratur i Nidarosprovinsen ca. 1250–1340*. PhD-avhandling. Det humanistiske fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Van Arkel, Andrea 1979. Scribes and Statistics. *Scripta Islandica* 30, s. 25–45.

- Wendt, Bo-A. 2006. En text är en text är en text. Om en terminologisk tredelning av textbegreppet. *Arkiv för nordisk filologi* 121, s. 253–274.
- West, Martin L. 1973. *Textual Criticism and Editorial Technique*. Stuttgart: B. G. Teubner.
- Wiktorsson, Per-Axel 1981. *Avskrifter och skrivare: studier i fornsvenska lagtexter*. Uppsala: Almqvist og Wiksell.
- Åström, Patrik 2003. *Senmedeltida svenska lagböcker: 136 lands- och stads-lagshandskrifter. Dateringar och dateringsproblem*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 32.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis..

Digitale ressurser

- British Library, Digitised Manuscripts: <www.bl.uk/manuscripts>
- Diplomatarium Norvegicum*, Dokumentasjonsprosjektet:
<http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html>
- Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornisländska och fornnordiska handskrifter V. Gödel, Stockholm 1897–1900: <<http://www.archive.org/stream/katalogfverkong00biblgoog#page/n7/mode/1up>>
- Landslovprosjektet 2014–2024. Magnus Lagabøtes Landslov 750 år:
<www.landslova.no>
- Liber Extra = Decretalium D. Gregorii papae IX*, <http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost13/GregoriusIX/gre_0000.html>
- MENOTA = Medieval Nordic Text Archive: <www.menota.org>
- Menotec : se MENOTA
- St. Laurentius Digital Manuscript Library, Lund universitetsbibliotek:
<http://laurentius.ub.lu.se/index_by_idno.html>
- Store Norske Leksikon: <www.snl.no>
- Virtual Manuscript Library of Switzerland: <www.e-codices.unifr.ch>

Vedlegg

1a–h	MH-22a–c, LL-37a–c
2a–c	TF-9a/TF-8/TF-9b
3a–c	TF-3a
4a–h	AB-3b2, AB-3c2
5	LV-19b
6a–b	MH-18x–y
7	MH-X
8	MH-Y
9	AB-2x
10	Innholdsfortegnelse
11	Strukturtabell

I vedleggene har jeg gjengitt oversettelsene etter Taranger (1915), men gitt dem en mer moderne språkdrakt.

Alle tekstene er transkribert av meg etter fotografier av håndskriftene ved Universitetet i Oslo. For Frostatingsloven og Járnsíða har jeg benyttet NGL I, og for Gulatingsloven Eithun m.fl. (1994), og for Äldre Västgöotalagen er utgaven til Wiktorsson (2011) benyttet.

Tekstene er transkribert diplomatarisk og forkortelsene er skjønnsomt oppløst av meg, men ikke markert. Jeg har lagt til avsnitt og blanklinjer for å lette lesningen og sammenligningen av parallelltekstene.

Innholdsfortegnelse nummerering samsvarer ikke med kapitlenes sigla i tabellen, men gjengir titlene fortløpende slik de har stått i tekstvitnene.

Vedlegg 1a. Oversettelse MH-22a–c

[MH-22a] Nå er tyr regnet for okse til den er 5 vintre gammel; alt det den gjør siden, skal eieren stå ansvarlig for. Men om den skader et menneske, da skal arvingen kreve oxen utlevert, og eieren skal legge bånd på den og gi ham ihende. Men om han ikke vil og forer på oxen siden, bøte 5 mark sølv til arvingen og oxen attpå; frendebøter og kongens rettsbot faller bort. [MH-22b] Men om hingst eller hest (vallak) biter eller slår noen eller naut stanger eller svin hugger, da skal dyrets eier bøte halve sårboeter, inntil bøtenes verdi er lik verdien av det dyr som han fikk mén av, etter 6 menns dom lovlig oppnevnt; med mindre mennene synes at den som fikk mén sel har vondt det, da skal eieren ha bøter derfor etter dom. [MH-22c] Men om hund biter noen, da skal den som ble bitt kreve hunden utlevert, og eieren skal legge bånd på den og gi ham som ble bitt i hende, med mindre skjønnsomme menn finner at den som ble bitt selv har vondt det, da skal eieren ha bøter derfor etter dom. Men om han siden forer på hunden og biter den noen oftere, da skal han bøte som om han selv hadde gjort det

Vedlegg 1b. Oversettelse LL-37a–c

LL-37a] Nå går hele hjorden og gjeteren sammen, da skal gjeteren vite hvor hjorden blir av og bære edfestet vitesbyrd om det mål, hvis han er vitnefør. Men om okse stanger okse, det er halvbot; men om okse stanger ku, det er helbot. For alle de naut som er yngre enn tre vintre er det helbot for, og for alle kollete naut. [LL-37b] Nå om naut er stanget, da skal man kalle menn til for å vise det, og om de finner at naut har stanget, da skal man se etter de naut og den hjord som de har gått med. Og om noe naut har gørr eller blod eller hår på hornene, da er det likest til, og den som eier dette fe skal bøte etter det som før er sagt. [LL37c] Men om hund biter folks fe eller jager det i uføre, skal hundens eier bøte halvt første gang, men deretter alltid helt, om det er vitne til det. Men om lovlige vitner ikke er til, kan han nekte med ensed etter sitt vitende for enhver av disse saker.

Vedlegg 1c. Parallelltekster Mannhelgebolken, MH-22a–c, gruppe A1 og A2 (Bb)

Gc	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb
<p>Nu er þjór i yxna tale til þess en han er . v . uetra gamall . þat sem síðan gerir han þa a æighande at albyrgazt . nv uerðr þjór manne at skaða þa skal erfingi hins dayða bæiðazt ut usxa en eigande leggi band a ok fæe honom i hendr . Ein ef han uil eigi ok foðer usxn síðan boete . v . merkr silfr ofan a . falle niðr frendbootr ok retrr konungs.</p> <p>En ef hestr eða ross bitr mann eða lystr eða naut stangar eða svin hoggr boete sa halfum sarbotom en a þar til er bot er iamykirt fe sem þat kykuendi er uerðt en hin feck mein af eftir . vi . manna dome loglega til nemfundum næma</p>	<p>Vm þjór Nv er þjór i yxna tale till þess er han er . v . uetra gamall . allt þat sem gerir han þa a æighande at albyrgazt . nv uerðr þjór manne at skaða þa skal erfingi hins dayða bæiðazt ut usxa en eigande leggi band a . ok fæe honom i hendr . Ein ef han uil eigi ok foðer usxn síðan boete . v . merkr silfr . ok usxn ofan a . falle niðr frendbootr ok retrr konungs.</p> <p>En ef hestr eða ross bitr mann eða lystr . eða naut stangar eða svin hoggr . boete sa er fenað a . halfium sarbotom þar till er bootr er slikt uerðt . sem þat kykuendi er uerðt er hin feck mein af eftir . vi . manna dome loglega till nefndom .</p>	<p>Capitulum xxij Nv er þjór i yxna tale till þess er han er fim uetra gamall . þat sem síðan gerir hann . þa a eigande at albyrgazt . Nu verðr þjór manne at skaða . þa skal erfingi hins dauða bæiða vt ossa . en eigande leggi band a . oc fæe honom i hendr . En ef han vill ei boete v morkum silfrs . oc osxn ofan a . falle niðr frendbootr oc retrr konungs.</p> <p>En ef hestr eða ross bitr mann . eða lystr . eða naut stangar . eða svin hoggr . boete sa halfium sarbotom er a . þar till er bootr er iamykylys varðt sem þat kykuendi er . Er hin feck mein af . eftir vi manna dome loglega till næfndom .</p>	<p>Her sagir ef vxi stangar man hundr bitr eða öykir liosta eða bita Nv er þjór i yxna tale till þess en han er v uetra gamall . en allt þæt er síðan gerer han . þa er i abyrgð æighanda En ef han uerðr manne at at skaða þa skal arfingi bæiða ut ygsa . en æighande leggi band a oc fæe honom i hendr . En ef han uill æigi oc foðer ugsa síðan . boete v morkum silfrs . oc ugsan ofan a . niðr fællr frendbootr oc retrr konungs .</p> <p>En ef hestra eða ross bitr man eða lystr eða naut stangar eða svin hoggr . boete sa er fenað a halfium sarbotom þær til er bot er sliks uerðt sem þat kykuendi er . eftir er hin feck mein af . værr vi manna dome loghlegha till næfundum nema þeim</p>	<p>[Uten titell] Nu er þjór i yxna tale till þess er han er . v . uetra gamall . allt þat sem síðan gerir han . þa a eigande at albyrgazt En ef han uerðr manne at skaða þa skal erfingi bæiða vt ossa en eigande leggi band a ok fæe honom i hendr . En ef han uil eigi ok foði ossa síðan boete . ; . M sylfrs ok osxn ofan a . fellr niðr retrr konungs ok frendbootr .</p> <p>Ef hestr eða ross bitar eða lystr man eða naut stangar . eða svin hoggr boete sa er þann fenað a halfium sarbotom þar till er bot er uerðt sem kykuendi er af eptir . vi . manna dome loglega till nefndir nema þeim</p>	<p>Ef þjór verðr manni at skada Nv er þjór i yxna tale till þess er han er . v . uetra gamall . allt þat er han gerer síðan þa abyrgiz æighandi en af han verðr in at skaða þa skal arfuingi bæiða vt vxa en æighandi læggi band a oc fæe honum i haendr Ein æf han vill æighi fa honum . vitan foðer vxn síðan boete . v . merkr silfr oc vxsan oftan a falli niðr frendbootr ok retrr konungs</p> <p>En ef hestar eðr ross bitar eða lystr man eða naut stangar eða svin hoggr boete sa er þann fenað a halfium sarbotom þar till er bot er værdt slíks sem þat kykuendi er vert er han feck mein af eptir . vi . manna dome loglega till nefndom nema þeim</p>

<p>hinum sýnizt af þess uoildum wordet hafa er meín feck . hafé firir eftar dome .</p> <p>En ef hundr bitr man þa krefi sa hundz er bitn uar <u>en hin leggi</u> <u>band a ok fae honom i</u> skynsamum monnum virðiz sa uoildet hafa er bitn uar hafue firir eftar dome . En ef hann foðer hund sidan ok bitr han menn sidan ok boete sem sialfr han hafé gort .</p>	<p>Nema þeim sýnizt af þess uoildum uoðet hafua er meín feck af hafue firir eftar dome .</p> <p>En ef hundr bitr mann þa kraui sa hundz er bitn uar Nema skynsamum manum uirðizt a uoildet hafua er bitn uar hafue firir eftar dome . En ef hann foðer hund sidan ok bitr han mann oftar boete sem sialfr hafue han gort</p>	<p>nema þeim sýnizt af þess uoildum uoðet hafa er meín feck . hafé firir eftar dome .</p> <p>En ef hundr bitr mann þa krefi sa hundz er bitn uar <u>en hin leggi</u> <u>band a . oc fae þeim i</u> hendr er bitn var . nema skynsamom monnum virðizst sa uoildet hafa en bitn var . hafé firir eftar dome . En ef han foðr hund sidan . oc bitr menn hann sidan . boete sem sialfr hann hafé gort .</p>	<p>sýnizt af þess uoildum uoðet hafa er meín feck oc hafé firir eftar dome .</p> <p>En ef hundr bitr man þa krefe sa huns er bitn var <u>en eighande</u> <u>legge band a . ok fae</u> <u>honom i</u> hendr er bitn var . nema skynsamom monnum virðizt þess uoildet hafa gengit er bitn var hafé firir eftar dome . En ef han foðir hund sidan ok bitr han man optar boete sem sialfr hafé gort</p>	<p>sýnizt at sa hafi uoildit er meín feck af . oc hafé firir eftar domi</p> <p>En ef hundr bitær man þa krefi sa hundz er bitn var nema skynsamum monnum virðiz at sa hafi uoildit er er bitn var oc hafui firir eftar domi En ef maðr foðir hund sidan boði eftar þui sem han hafui sialfrer bitit.</p>
---	--	---	---	--

Vedlegg 1d. Parallelltekster Landsleiebolken MH-22a–c og LL-37a–c, gruppe A1

Ge	Gm	Gg	Gf	Gh
<p>Um hiord ok hirdingia Nu fær alt saman hiord ok hirdi þa skal hirdingia uita huat af hiordenne verðr ok bera bokar uitni ef han er uinnsbær um þat mal . En ef uxse stangar ussa þat er halfgildi . En ef uxse stangar ku þat er algildi .</p> <p>Nu er þior i yxna tale til þes en han er v. uetra gamall . alt þat er siðan gertr han þa a æigande at abyrgiazt . En ef uxse uerðr manne at skaða þa skal ærfingr beða ut ussa en æigande leggr band a ok fae honom i hendr . En ef han uil eigi ok foðer ussa siðan bote . v. merker silfrs . ok ussan a ofan falle niðr frend botr ok retrr konungs .</p> <p>Oll þau nau sem yngri ero en treuætr þa er algildi a þeim ok ollum kollotom nauum . Nv er nau stangat þa skal hyggia at nauum ok hiord þarri er með þeim hefir hefir gengit . En ef eitruert nau hefir ben a hornom gor eða bløð . eða har . þa er þat liklegazt til . ok bote sa er þan fenað a eþtir loghum sem aðr segir .</p> <p>En ef hundr bitr fenað manz . eða ælir firir berg . eða for at . bote sa er hund a half fyrsta sinni ok allt iamnan siðan . ef vitni ero til . eða halde firir eins eiðe . at sinni vitand firir hueria greim þessa</p>	<p>Her segir vm algildi Nu fær alt saman hiord ok hirdingia . Hu skal hirdingia uita huat af hiordennom uerðr ok bera bokar uitni . ef han er uatbær vm þat mal . En ef uxi stangar oxu . þat er halfgildi . En ef uxi stangar ku þat er allgildi .</p> <p>Nu er þior . i . yxna tale . til þess er han er fimuettra gamall . Allt þat er siðan gerer han þa a . æigande at abyrgiazt . En uxi verðr manne at skaða . þa skal ærfingr hans beða ut ussan . en æigande leggr band a ok fae honom i . hond . En ef han uil reigi . ok foðer usan siðan . bote firm markum . s . ok usan ofuan a . fellr fröbrott . ok retrr konungs .</p> <p>Oll þau nau en yngri ero en þreuettr . þa er algildi . a . þeim ok ollum kollottom nauum . Nu er nau stangat þa skal menn till leiða . ef þau svymst . at nau hafte stangat . þa skal hyggia att nauum . ok hiord þair er með þeim hefir gengit . En ef eitruert nau hefir ben a hornum . gor eða bløð . eða haar . þa er þat licleghazst till . Oc bote sa er þan fenað a eþtir logum sem aðr segir .</p> <p>En ef hundr bitr fenað manna . eða ælir firir berg . eða a forað . bote sa er hund a half fyrsta sinni . en alt iamnan siðan . ef vitni ero till . eða halde firir ein reiði at sinni vitand . firir huerna</p>	<p>Capitulum xxxv Nu fær alt saman hiord ok hirdir . Nu skal hirdingia uita huat af hiordenne verðr . oc bera vm bokar vitni . ef han er vitnis bær vm þat mal . En ef oxse stangar oxu . þat er halfgildi . En ef oxse stangar ku þat er algildi .</p> <p>Oll þau nau er yngri ero en . i . vitr . þa er algildi a þeim . oc ollum kollottom nauum . Nu er nau stangat . þa skal menn till leiða . oc ef þeim svymst . at nau hafte stangat . þa skal hyggia att nauum . ok þairri er með þeim hafa gengit . En ef eitruert nau hæfir ben a hornom gor eða bløð eða har . þa er þat likazt till . Oc bote sa er þan fenað á . æfir laghum sem aðr segir .</p> <p>En ef hundr bitr fenað manna eða ælir a forað . bote sa er hund a half fyrsta sinni en allt iamnan siðan . ef vitni ero till . En ef æigri ero vitni till . halde firir ein reiði at sinni vitand firir hueria</p>	<p>Her segir ef nau stangaz e hundr bitr fenað manz. Nu fær alt saman hiord ok hirdir . þa skal hirdingia uita huat af hiordu verðr oc bera vm bokar vitni . ef han er vatbær vm þat mal . . en ef vgsi stangar vxa . þet er halfgildi . En ef vxi stangar ku þet er algildi .</p> <p>Oll þau nau er yngri ieru . . þreuettr þa er algildi a oc a alum kollottom nauum . Nu er nau stangat þa skal menn till leiða . oc ef þeim svymst . at nau hafte stangat . þa skal hyggia at nauum . ok hiord þair er með þeim hefir gengit . ef eitruert nau hæfir ben a hornum gor eða bløð . eða har . þa er þat liklegazt til . ok bote sa er þan fenað a eþtir loghum sem aðr segir .</p> <p>En ef hundr bitr fenað manz . eða ælir firir berg . eða for at . bote sa er hund a half fyrsta sinni ok allt iamnan siðan . ef vitni ero til . eða halde firir eins eiðe . at sinni vitand firir hueria greim þessa</p>	<p>[Uten tittel] Nu fær alt saman hiord ok hirdir . Nu skal hirdingia uita huat af hiordenne verðr ok bera vm bokar vitni . ef han er vatbær vm þat mal . En ef vxi stangar vxa . þat er halfgilde . En efvxi stangar ku . þat er algilde .</p> <p>Oll þau nau er yngri ieru . . en iij . vret þa er algildi a þeim . ok ollum kollottum nauum . Nu er nau stangat . þa skal menn till leiða . ef þeim svymst . at nau hafte stangat . þa skal hyggia at nauum . ok hiord þair er með þeim hefir gengit . ef eitruert nau hæfir ben a hornum gor eða bløð . eða har . þa er þat liklegazt til . ok bote sa er þan fenað a eþtir loghum sem aðr segir .</p> <p>En ef hundr bitr fenað manz . eða ælir firir berg . eða for at . bote sa er hund a half fyrsta sinni ok allt iamnan siðan . ef vitni ero til . eða halde firir eins eiðe . at sinni vitand firir hueria greim þessa</p>

<p>gort . blóð . aða þar . þa er þat líkazt til ok bote sa er þan fenað a eftir þui sem aðr segir i logum .</p> <p>Vm hestabit ok hunda</p> <p>Nu ef hesta eða ross bitr mann aða naut stangar eða suin högg . bote sa er fenað atte halfuun sarbotom þar til en sarbot er uerð slíks sem þat kykuendi er uerðt er hin feck mein af . efter . vi .</p> <p>manna dome loglaega til nemfundum naema þeim symzti af þes uoldum uorðet hafa sem mein feck hafe firir eftir dome .</p>	<p>a hornom gor eða blóð eða har samlit þui er firir uerð . þa er þat líkazt til . Ok bote sa er þan fenað a . eftir laga dome sem aðr segir</p> <p>Ef hestr bitr eða bufe stangar mann</p> <p>Nv ef hestr eða ross bita mann eða naut stangar eða suin högg . bote sa er fenað atte halfuun sarbotom . þar til er bot er uerð slíkt sem þat kykuende er uert . er hin feck mein af eftir sex manna dome loglega til nefdom .</p> <p>Nema þeim symzti af þess uoldum uorðet hafua sem mein feck . hafue firir eftir dome .</p>	<p>græin þessa</p> <p>Capitulum xxxvi</p> <p>er han er fim vetra gamall . Alt þat sem siðan gerir hann þa a æghande at abyrgizst . Ein ef han verðr manne at skaða . þa skall erfingi bæiða ut oxa . en æghande læggr band a oc fae honom i hendr . Ein ef han till æi . oc foðr oxa siðan . bote .ii. moorkum silfrs . Oc oxan ofan a . falla niðr frendbøttir oc retrr konungs .</p> <p>Ein ef hestr eða ross bitr mann eða lysst . eða naut stangar . eða svin högg . Bote sa er fenað atte halfuun sarbotom . þar till . er bot er verð slíks sem þat er vørt kykuandi er hin feck mein af . hafe firir eftir dome .</p> <p>Ein ef hundr bitr mann . þa krefi sa hundz er bitin uar . en ok læggr æghande band a . ok fae honom i honnd er bitin uar . Nema skynsamum mannum uirðizt þess uold till hafua genget er bitin var hafue firir eftir dome Ein ef han foðer hund siðan ok bittr han mann ofiar . bote</p>	<p>græin þessa .</p> <p>Nv er þior i ygsna tale . þenna kapitulum skalt þu taka i man hægli .</p>	<p>Nu er hior i yxna tale til .</p>
<p>Ein ef hundr bitr mann þa krefi sa hundz en bitin uar <u>en</u> æghande læggr band a ok fae honum i hendr er bitin uar</p> <p>nema skynsamum monnum uirðizt honum uoldet hafa er bitin uar hafe firer eftir dome . Ein ef han foðer hund siðan ok bitr han mann optiar bote sem sialfr han</p>	<p>En ef hunder bitr mann . þa krefi sa hundz er bitir uar . ok læggr æghande band a . ok fae honom i honnd er bitin uar . Nema skynsamum mannum uirðizt þess uold till hafua genget er bitin var hafue firir eftir dome Ein ef han foðer hund siðan ok bittr han mann ofiar . bote</p>	<p>græin þessa</p> <p>Capitulum xxxvi</p> <p>er han er fim vetra gamall . Alt þat sem siðan gerir hann þa a æghande at abyrgizst . Ein ef han verðr manne at skaða . þa skall erfingi bæiða ut oxa . en æghande læggr band a oc fae honom i hendr . Ein ef han till æi . oc foðr oxa siðan . bote .ii. moorkum silfrs . Oc oxan ofan a . falla niðr frendbøttir oc retrr konungs .</p> <p>Ein ef hestr eða ross bitr mann eða lysst . eða naut stangar . eða svin högg . Bote sa er fenað atte halfuun sarbotom . þar till . er bot er verð slíks sem þat er vørt kykuandi er hin feck mein af . hafe firir eftir dome .</p> <p>Ein ef hundr bitr mann . þa krefi sa hundz er bitin uar . en æghande læggr band a . ok fae honom i honnd er bitin uar . Nema skynsamum monnum uirðizt han uoldet hafa er bitin var hafue firir eftir dome . Ein ef hund siðan . og bitr han annan mann siðan . bote sem</p>	<p>græin þessa .</p> <p>Nv er þior i ygsna tale . þenna kapitulum skalt þu taka i man hægli .</p>	<p>Nu er hior i yxna tale til .</p>

<p>hafa gort. En ef hundr bitr fenað manna bote sa er hund a halft fyrsta sinni en alt iafnan síðan ef eigi ero utni til halde firer einendi at sinni uitend firir huena grein þessa .</p>	<p>sem sialfr hafði han gort. En ef hundr bitr fenað manz eða eltir firir forað bote sa er hund a halft hit fyrsta sinni En allt iannan síðan ef utni ero till. Enef æigi ero logleg uimi till halde firir ains æði firir hueria grein þessa</p>	<p>han sialfr hafe gort.</p>		
--	--	------------------------------	--	--

Vedlegg 1e. Parallelltekster Landsleibolken LL-37a–c, gruppe A2

Bb	Bl	Fb	Fc	Ec
<p>[Uren tittel] Nu fær alt saman hiorð oc hio hiorð Nu skal hiorðingi vita huar af hiorðinni verðr ok bera vm bokar vitni ef han er vatber vm þat mal . En ef vxi stangar vxa þat er halft gilldi En ef vxi stangar ku þat er allgildi</p> <p>Nu er þior i yxna tali til þess er han er v. vættra gammel Alt þat er han gerer síða abyrgiz eighande en ef han verð manni at skaða þa skal arfingi krefia vt vxa en eighandi leggja banda ok fae honom i hendr en ef han vill æghi oc foðir vxa síðan boði arfinga . v. mætr . silfr . oc vxan ofuan a fællr nidr frendr boðr ok retrer konungs</p> <p>Oll þau naut er yngri ero en trevætr þa er allgildi a þeim . ok a ollum kollortum nautum Nu er naut stangat þa skal hann menn til leida oc lata sia ef þeim syniz at naut hafir stangat þa skal hyggja at nautum ok hiorð þeirri er</p>	<p>At hiorðingi skall vita huar [a hiorð] NV fær allt saman hiorð ok hiorð Nu skal hiorðingi vita huar af hiorðinni verðr ok bera vm bokar vitni ef han er vatber vm þat mal En ef vxi stangar vxa þat er halft gilldi En ef vxi stangar ku þat er allgildi</p> <p>Nu er þyor i yxna tali till þess er han er v. vættra gammel allt þat er han gerer síðan abyrgizt æigandði En ef han verð uerðr manni at skaða þa skal arftungi leida vt vxa en æighandi leggja band a ok fae honum i hendði en ef han vill æghi ok foðir vxsa síðan boði v morkum silfrs ok vxsa ofuan a . fælli nidr frendboðr oc retrr konungs</p> <p>Oll þau navt er yngri ero en þreuatr þa er allgildi a þeim ok ollum kollortum nautum Nu er navt stangat þa skal menn til leida ok lata sea ef þeim syniz at naut hafir stangat þa skal hyggja at nautum ok at hiorð þeirri er með þeim</p>	<p>[Uren tittel] Nu fær alltr saman hiorð ok hiorð Nu skal hiorðingi vita huar af hiorðenne verðr . Oc bera vm bokar vitni ef han er vatber maðr vm þat mal . En ef oxe stangar vxa þat er halvgilldi ef vxi stangar ku þat er allgildi</p> <p>Nu þior i yxna tale þar till er han er v. vættra gammel . þat er síðan gerer han þat a æigande abyrgiaz . En ef han verðr manne at skaða þa skall erftungi bæida vtt vxa . en æigande leggi band a ok fae honom i hendr en ef han vill ægi . ok foðr han vxan síðan boðe v. morkum .s. ok vxan a ouan . fælle nidr frendboðr oc retrr konungs .</p> <p>Oll þatt naut er yngri er yngri ero en þreuatr þa er allgildi at þeim ok ollum kollortum nautum ok Nu er naut stangat þa skal menn till leida ok lata sea ef þeim syniz at naut hafir stangat þa skal hyggja at nautum oc at hiorð þeirre er</p>	<p>[Uren tittel] Nu fær alt saman hiorð ok hiorð . nu skal hiorðingi vita huar af hiorðene verðr ok bera vm bocker vitni æf hann er vatber vm þat mal . En æf vxi stangar vxa þat er halvgildi . [mangt ef vxi stangar ku]</p> <p>Nu er þior i vxa tale til þenn er hann er . v . vættra gammel . alt þæt er síðan gerer han þa a æigande at abyrgiaz . En æf han verðr manne at skada þa skal arfingi bæida vtt vxa . en æigande leggi band a ok fae hinn i hendr . en æf han vil ægi af lata vxa nu ok foðr han vxan síðan boði a ofuan vxan . v . mætrker silfr e rftungiun æinum fælle nidr fræðbotter ok retrer konungs</p> <p>Oll naut þau er yngri ero en þreuatr þa er allgildi a þeim ok sva a aðrum kollortum nautum . Nu æf naut stangaz þa skal men til leida at sea æf þeim syniz at naut hafir stangat þa skal hyggja at nautum ok hiorð þær er</p>	

<p>med þeim hafa gengit. En ef ætihuart nauð hæfir ben a hornum gor æða blod æða haar ta er þæt líkast till oc bōti sa er þau fenað a æptir loghum sem aðr sæghir</p> <p>[mangler MH-22b-c/LL.37-c]</p>	<p>hafa gengit en ef ætihuert nauð hæfir ben a hornum gor æða blod æða har þa er þæt líkast till ok bōti sa er þan fenað a æptir loghum sem aðr sæghir</p> <p>En ef hæstr æða ros bitr mann æða lystr æða nauð stangar æða suin hōggr bōti sa er þan fenað a halfum sarbotum þar till er bot er sliks verð sem þæt kykuendi er vært er han feck mæm af æptir vi . manna ðomi loglegga till næfdom nema þeim syniz af þess volðum verit hafa er mæin feck hafi firir æptir ðomi</p> <p>En ef hundr bitr mann þa krefi sa hundz er bitin var nema skynsamum monnum virðiz sa valðir hafa er bitin var hafi firir æptir ðomi en ef fōðir hund siðan bōti sem sialfr hafi gort</p> <p>En hundr bitr fenað manna bōti sa er hund a halfi fyrsta sinni en allt ianman siðan ef</p>	<p>mæð þui hafa gengit . En ef æit huert nauð hæfir ben a hornum . gor æða blod . æða har þa er þæt líkast til . oc bote sa er þan fenað a . æptir þui sem aðr sæghir.</p> <p>[Nytt kapitell uten titell] Eif hæstr æða ross biter mann æða lystr . æða nauð stangar . æða nauð suin hōggr . bote sa er þan fenað a . holfum sarbotum . þar til er bot er sliks verð sem þæt kykuendi er vertt . ef han feck mæin af . æfter . vi . manna ðome loglegga til nemdom nema þeim synizt af þess valdum veret . hafa er mæin feck . hafe fyr æfter ðome .</p> <p>En ef hundr biter man þa krefi sa hunzt er biten var . nema skynsamum monnum virðiz sa voldet hafa er bitin var . hafe firir . æptir ðome . en ef sa maðr fōðer hund siðan . bote sem seialfer haue gortt .</p> <p>En ef hundr biter fenað manzt . bote sa er hund a . halpt fyrsta sinni . alt ianman</p>	<p>ok hiord þæiri er mað þeim hever gengit . Nu ef ætihuart þæira heiver horn ok gor a blod æða har . þa er þæt líkast till ok bote sa er fenað þan a æptir loghum sem aðr sæghir</p> <p>[Nytt kapitell uten titell] Nu ef hæstr æða ross bitr mann æða nauð stangar æða suin hōggr bote sa er fenað halfum sarbotum þar till er bot er sliks værd sem þæt kykende er vert . sem hinn feck mæm af æptir vi manna ðome loglega til nemdum nema þeim synizt af þess volldum verdit hafa er mæm feck have þa æptir ðome .</p> <p>En ef hundr bitr mann krefvi sa hundz er bitin er . En hin lægi . band a ok fæc hūnum i hændr er bitin var nema skynsamum mannum virðizt han volldet hava . have han þa firir æptir ðome En ef han fōðr siðan ok biter han man siðan bote sem sialver haue han gort Nu ef hundr bitr fenað manzt bote sa er hund ahalfi fyrsta sinni en allt annat finni siðan</p>	<p>med þui hefer faret en æf æit huart nauð ber a hornom gor . blod æða har þa er þæt líkast til ok bōti sa er þan fenað a æftir lagum sam firir sægr .</p> <p>En ef hæstr æða ross bitter æða lystr man . æða nauð stangar man . bōti sa halfum sarbotom er fenað a . þar til er bōtt er slikt værd sam þæt fuskuande er værdt er hin feck mæin af . ok þo æftir . vi . manna ðome loglega til næfdom . nema þeim syniz af þess volldum verdit hafa er mæin feck . haf firir æftir ðome .</p> <p>Nytt kapitell uten titell] En ef hundr bitter man þa krefvi sa hundz er bitin var nema skynsamum monnum syniz sa voldet hafa er bitin var hafe firir æftir ðome En æf han fōðr hund siðan og bitter han man oftar bōti sem sialfer han hafe gort .</p> <p>En ef hundr bitter fenað manna bōti sa er hund a halfi fyrsta sinni ok allt senam</p>
---	--	---	---	--

	<p>vini ero till en ef æighi ero loglegh vini till hallði firir æin eiði at sinni vitand firir hueria graïn þessa</p>	<p>síðan ef vini ero til . en ef æigi ero vini til . halde fyr æin æidi . at sinni vitand fyr hueria grein þessa.</p>	<p>er vini vitu En ef æigi ero logleg vini till halde firir æins æidi at sinni vitend firir þessa graïn</p>	<p>síðan ef vitni ero til . en af vini ero æigi logleg til . halde firir æin æidi at sinni samuizsku firer hueria graïn þessa .</p>
--	---	---	---	---

Vedlegg 1f. Parallelltekster MH-22a–c/LL-37c i Mannhelgebolken, gruppe A3

Ec (Gp)	Ga	Gb	Gc	Gn
<p>Her seigr ef fenaðr uerðr manne at skada eða ross bitur eða hundr</p> <p>Nv er þíorr i yxna tale þar til er hann er . v. uetra gamall . allt þat er síðan ger hann . pa a eigande at abyrgiast . En ef hann uerðr manne at skada . þa skal ervingi beða ut uxan . en eigande leggi band a oc fae honum i hendr . En ef hann uill reigi . oc foðr hann vxa síðan . bote v. morkum . s. oc uxan ofan a . fællir niðr frendþotr oc retrr konungs .</p> <p>Ef hestra eða ross bitr man eða lystr . eða stangar naut . eða hogg suin . bote sa er fenað a holfium sarbotum þar til er botr er slíkt varð sem þat kúkkende er uert . er hin fêk mein af eptir . vi. manna dome . loglega til nefndum . nema þeim synizt</p>	<p>Vm þíorr</p> <p>Nv er þíorr i yxna tale þar til er hann er . v. uetra gamall allt þat er hann gerir síðan þa a eigande at abyrgiast . En ef hann uerðr manni at bana þa skal erfingi beða vitt vxans en eigande leggi band a oc fae honum i hendr . En ef hann uill eigi oc foðr uxan síðan bote v . morkum . silfrs . oc uxann a ofán fálle niðr frend þotr oc retrr konungs .</p> <p>En ef hestra eða ross bitr man eða lystr . eða naut stangar eða suin hogg bote sa er fenað a halfum sar botum til þess er botr er sua mikit verð sem þat kúkkendi er uert er hann fêk mein af eptir . vi . manna dome logliga til nefndum</p>	<p>Vm þíorr</p> <p>Nv er þíorr i yxna tale þar til er hann er . v. uetra gamall allt þat er hann gerir síðan þa a eigande at abyrgiast . En ef hann uerðr manne at bana þa skal erfingi beða vitt uxan en eigande leggi band a ok fae honum i hendr . En ef hann uill eigi ok foðr uxan síðan bote . v. morkum silfrs . ok uxann ofán a fálle niðr frend þotr ok retrr konungs .</p> <p>En ef hestra eða ross bitr man eða lystr . eða naut stangar eða suin hogg bote sa er fenað a halfum sar botum til þess er botr er sua mikit uerð sem þat kúkkendi er vert er hann fêk mein af eptir . vi . manna dome loglega til nefndum</p>	<p>Vm vxa stangan ok hunda bit ok bætr</p> <p>Nv er þíorr i yxna tali . til þess er hann er fim uetra gamall . allt þat er síðan ger hann þa . skal . eigandi a byrgiast . en ef hann uerðr manne at skada . þa skal ærfingi beða ut vxa en eigandi leggi band a ok fae honom i hond . En ef hann uill ei fa ok fæðr uxan síðan . bati . v. merke s. ok uxan ofán a . \ok/ fællir niðr frendþætur ok retrr konungs .</p> <p>Ef hestr eða ross bitur man eða lystr . eða naft stangar . eða suin hoygr . bati sa er þan fenað a halfum sar botum þar til er bæt er slíct uerð sem þat kycvendi er uert er hann fek mein af eptir . vi . manna domi lauglega til nefndum .</p>	

<p>af þess völdum vordet haua . er mein fekk hafe firir eptir dome.</p> <p>Ef hundr bitr mann . þa krefi sa hundr er bitin var . nema skynsamum monnmv uirðizt sa uoldet haa . er bitin var . haue firir eptir dome . en ef foðer hund sidan oc bitr hann mann optar bote sem scalfr han haue gort .</p> <p>Nu ef hunder bitr fenad manz bote half fyrsta sinni . en alt iafman sidan ef uitni ero til . En ef eigi eru ævi at sinni vitand firir [...?] greit þessa.</p>	<p>nema monnum uirðizt af þess uoldum orðit hafa er mein fekk af hafe fyr eptir dome.</p> <p>En ef hundr bitr mann þa skal sa beidazt hundz er bitinn uar . en eigande leggi band a oc fae hinn i hendr er bitinn uar . nema skynsamum monnum uirðizt hans uold til hafa komit er bitin uar. Hafe fyr eptir dome. En ef foðr hund sidan oc bitr han mann optar bote sem sialfr han hafi gort.</p> <p>En ef hundr bitr fenad manz bote sa er hund a half fyrsta sinni . en allt iafman sidan ef uitni eru til . En ef eigi eru uitni til halldi firir eins eiði at sinni uitend firir hueria grein þessa.</p>	<p>nema monnum uirðizt af þess uoldum orðit hafa er mein fekk af . hafe fyr eptir dome .</p> <p>En ef hundr bitr mann þa skal sa beidazt hundz er bitinn uar en eigande leggi band a ok fae honum . i hendr er bitin uar . nema skynsamum monnum uirðizt hans uold til hafa komit er bitin uar . hafe fyr eptir dome . En ef foðr hund sidan ok bitr han mann optar bote sem sialfr han hafi gort.</p> <p>En ef hundr bitr fenad manz bote sa er hund a half fyrsta sinni . en allt iafman sidan ef uitni eru til . En ef eigi eru uitni til halldi firir eins eiði at sinni uitend firir hueria grein þessa.</p>	<p>nema monnum uirðizt af þess uoldum orðit haa er mein fekk af . hafe fyr eptir dome .</p> <p>En ef hundr bitr mann þa skal sa beidazt hundz er bitinn uar en eigandi leggi bond a ok fae honum . i hendr er bitinn uar . nema skynsamum monnum uirðizt hans uold til hafa komit er bitinn uar . haue fyr eptir dome . En ef foðr hund sidan ok bitr han mann optar bote sem sialfr han haue gort.</p> <p>En ef hundr bitr fenad manz bote sa er hund a half fyrsta sinni . en allt iafman sidan ef uitni eru til . En ef eigi eru uitni til halldi firir ein eiði at sinni vitend firir hueria grein þessa.</p>	<p>... mangler ...</p> <p>EN ef hundr bitur man þa krefi sa huns er bitin uar . en hin leggi band a ok fae þeim i hond er bitur uar . nema skynsamum monnum. virðist hans uold til haa gengit er bitur uar . hatu firir eptir domj. Nv ef foðir hund sidan ok bitr han man annat sin . beti sem han havi scalfr gort .</p> <p>En ef hundr bitur fenat . beti half fyrsta sin en allt iafnan sidan . ef uitni ero til . eða halde firir eins eiði at sinni vitend firir hueria grein þessa</p>
---	--	---	---	---

Vedlegg 1g. Parallelltekster LL-37a-c i Landsleiebolken, gruppe A3

Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
<p>Her seir vm hirðinga ok hiorð</p> <p>Nv fer allt saman hiorð ok hirðir þa skal hirðingi uita huat af hiorðone uerðr oc bera um bocar utni ef hann er utnis bær vm þat mal. En ef uxi stangar uxa þat er halfgildi. en ef uxi stangar ku þat er algildi.</p> <p>Oll þau nau er yngri ero en preutr. Þa er algildi a þeim oc ollum kollortum nauum. Nu er nau stangat. þa skal menn til leða oc ef nau haeifir stangat. þa skal hyggia at hornum a nauum oc at hiorð þeirri er með þeim hava gengit oc ef þeirra haeifir gor a hornum eða bloð eða har. þa er þat likazt til. oc bote sa er þann fenað a at logum sua sem aðr er sagt.</p>	<p>Ef hundr bitr fe manz</p> <p>Nv fer allt saman hiorð oc hirðir þa skal hirðingi uita huat af hiorðu uerðr oc bera vm bokar utni ef han er utnis bær vm þat mal. En ef vxi stangar uxa þat er halfgildi. En vxi stanga ku þat er algildi.</p> <p>ok oll þau nau er yngri eru en in uetr þa er algildi a þeim. oc ollum kollortum nauum. Nu ef nau er stangat þa skal menn til leða at lata sea. oc ef þeim symizt at nau hafte stangat uerit þa skal hyggia at nauum þeim er hiorð er meðr oc með þeim hafa gengit. En ef eitt huert nau haeifir ben a hornom. gor eða bloð eða har. þa er þat likazt til. oc bote sa er þann fenað a eptir þui sem aðr segir.</p> <p>En ef hundr bitr fenað manna eða elur firir berg. bote sa er hund a half fyrsta sinni. en allt iafnan siðan ef utni ero til. En ef eigi eru</p>	<p>Ef hundr bitr fe manz</p> <p>Nv fer allt saman hiorð ok hirðir þa skal hirðingi uita huat af hiorðu uerðr ok bera vm bokar utni ef han er vutbeir vm þat mal. [mangl ef uxi stangar uxa] En ef vxi stangar ku þat er algildi.</p> <p>ok oll þau nau er yngri eru enn þriggia vetra þat er algildi a þeim ok ollum kollortum nauum. Nu ef nau er stangat þa skal menn til leða at lata sea at þeim symizt at nau haue stangat uerit. þa skal hyggia at nauum þeim er hiorð er meðr ok með þeim hana gengit. En ef eitt huert nau haeifir ben a hornom gor eða bloð eða har þa er þat liklegazt til. ok bote sa er þann fenað a eptir logum sem aðr er sagt.</p> <p>En ef hundr bitr fenað manna eða elur firir forað. bote sa er hund a half fyrsta sinni. En half iafnan siðan ef vitni eru til. En ef eigi eru</p>	<p>Ef nau er stangat ok vm bot</p> <p>Nv fer allt saman hiorð ok hirðir þa skal hirðingi uita huat af hiorðinni verðr ok bera vm bokar vitni en han er vitnis bær vm þat mal. en vxi stangar vxa. þat er half gildi. en ef vxi stangar kv. þat er all gildi.</p> <p>oll þau nau er yngri ero en treuctur ok a ollum kollortum nauum þa er all gildi. Nu er nau stangat þa skal men til leða ok lata sea. ok ef þeim symizt sem nau havi stangat. þa skal hyggia at nauvm ok at hiorð þeirri er með þeim hava gengit ok ef eit huert haeifir ben a hornum er þat likast til. ok bote sa er þann fenað a eptir þui sem aðr segir.*</p> <p>En ef hundr bitur fenað manna. eða elur firir berg. bote half fyrsta sinnj en allt iafnan siðan. ef vitni erot ill. En ef æigi ero vitni till. haldi</p>	

<p>logleg uitni til hallde firir eins æði at sinni uitend firir epfir huera grein þessa</p> <p>Ef hestr eða ross eða suin eða hunde bitr manna Nv ef hestr eða ross lystir mann eða bitr eða naut stangar eða suin höggv bote sa er fenað a holfum sar botum þar til er bot er slikt sem þat kuekende er vært er hann fek mæin af oc have firir eptir dome. En ef hundr biter mann . þa kueði sa hundz er bitin var en <u>hinn</u> <u>leggr</u> band a . oc <u>fæc</u> <u>hornum</u> . i <u>hond</u> nema skynsamum monnvm virðzt hann voll- det haau er bitin var . have firir eptir dome. Nu ef hann foðr hund sidan . oc biter hann mann optar . bote sem hann sialfuor hafe gort. En ef hundr bitr fenað manz . bote halft fyrsta sinni en allt iamnan sidan ef uitni ero til . eða hallde firir ains æði at sinni vitand firir huera þessa grein.</p>	<p>logleg uitni til hallde firir eins eði at sinni uitend firir huera grein þessa</p>	<p>logleg uitni til hallde firir eins eði at sinni vitend firir huera grein þessa</p>	<p>læglig vitni til halldi firir ein eði at sinni vitend firir huera grein þessa</p>	<p>firir ein eði at vitend sinni firir huera grein þessa</p>
---	---	---	--	--

Vedlegg 1h. Gulatingssloven, Frostatingsloven og Äldre Västgötalagen

Gulatingssloven	Frostatingsloven, bók V	Äldre Västgötalagen
<p>[147] Ef hundr æða bufe grandar manne Ef hundr æða hestr æða oxse stangar manni æða annat bufe bitr manni æða ber þa skal sa er bitinn er beidazt með vattom kvikvendes. Þa skal sa er a leggia band a oc selja þeim i hond er bitinn er. En ef hann vill eigi hanom i hond selja þa skal hann skreskora undir vatta. Oc skal sa er kvikvendit a hallða ollu slicu upp við hinn sara. Oc sva við konong. Sem hann have sialfr serðan hann.</p> <p>[165] Ef hundr æða kvikvendi eitthvert v[...] manne at sk[...] Nv ef horn æða hofr æða hundr verðr mannzbane. Segi af hent ser. En ef hann foðer siðan domr komr a giallde xl. marca. En ef hann kveðr nei við. Syni með lyrtar eiði. Felir til xl. marca oc giallde gjoilld frendum.</p> <p>[217] Ef hundar bita bufe manna Nv bita hundar bufe manna. giallde sa er hund a halft hit fysta sinni er hann bitr. En allt iaman siðan. En ef hann seger afhent ser þegar er hann bitr giallde allz ecki. En ef hanom verðr þat firi æða þinnunum hans at þau kasta mat firi hann. giallde halft hit nesti sinn en allt iaman siðan.</p>	<p>Frostatingsloven, bók V</p> <p>[V 16] Ef ross lystir manni Ef ross lystir manni æða hundr bitr æða nauð stisingr manni æða svin hoggr þa skal sa segia afhendis ser er a. en ef hann geter eigi sva þa hefir hann sva alinn sem manns bana ef hann er beiddr aðr. En ef hann er eigi beiddr fyrir firt þa a hann ecki a því. En su er firt hans er hann er for til. Sa skal fara til er bitinn er oc beida buanda hundsinns. En buandi elggi a haelse sva at hinn megi taca. rindi fra ser oc seli i hond þeim er bitinn er. En ef hann geter eigi sva þa er sem sa hafi gort er hundinn a. En ef hann syniar halldi fyrir lyrtar eiði fyrir hvert þeirra þriggia mala. En ef ross lystir manni æða nauð stingr. soei sa til er sar fecc oc gere or sliet er hann vill. En ef eigandi lætr eigi laust. þa er sem hann hafe sialfr gort.</p> <p>[18] Ef fe spillir fe En þat skal vera halfgiltt fe er fe spillar fe horns og hofs oc þraels.</p>	<p>Äldre Västgötalagen</p> <p>Dræper fe annat ok ber hirþinge vittni . gialldi helt firi mæþ svornum eþe ok taki han þæt dræpne ællar nyti hold ok hup taki halgildi . þæt ær atti af þem sum drap . J . þessu male ær hirþingi fulþer vittnismaþer hvert heidder . han ær hælþer fræls allær þræl [..]</p> <p>Falder . fe . i . mans handværki . i brun all dikki . ællær . annur þylik værk ok far þær bane af . þa skal bœtae . vi . øra firi hæst . half mark . firi oxse ok sua firi ko . ok hors . Sva skal þæt sokize ok værtæ . sua sum fæ havi fæ dræpit . Flogher fæ i gerþi sva at ængin ælir far bane af liggi vgilte . En flogher or gerþi gialdi hin aptær . gerþ . a . Ælir nokor or gerþi fa þær bane af . ær til asyne vittni gialde þan sum a zelti sva sum mælt ær æn i dikki laghi dot . [..]</p>

Vedlegg 2a. Oversettelse TF-9a/TF-8/TF-9b

[TF-9a] Så er også melt, at sysselmennene skal holde ting innen 3 uker etter at de er kommet hjem fra lovtinget, og lyse for folket det som var sagt på lovtinget, og særlig hvilket utfall deres saker fikk, som var fra hans syssel. [TF-8] Men hvis noen part klager over sin lodd når søksmålet kommer hjem i herredet, og påstår at det er lagt fram feil for lagrettemennene, da skal dog dommen ikke søkløst brigdes. Men han kan stevne den som er hans motpart det neste året på lovtinget, og da fremmer begge parter sine søksmål. Men hvis saken prøves med samme utfall som før, da skal ha ha sin kostnad fordoblet hos den som beskyldte ham for feil søksmål, og søke det som andre gjeldssøksmål. Bli det derimot bevises at den som først vant saken har lagt det feil frem for lagrettemennene, og den annen får dom for seg, da skal han ha sin kostnad fordoblet, men kongen 1 mark sølv og søke det således, som før er sagt. Og slik skal det alltid være når lagmannen og andre skjønnsomme menn ser at folk blir ulovlig og feil saksøkt og stevnet for loven, hva enten det er til lagmannen eller tingstevning eller andre lovsøksmål, og han ikke få dom hverken på penger eller eder, med mindre den som søkte sverger ensed på at han trodde han søkte en rettferdig sak. [TF-9b] Nå skal sysselmennene også lyse det at lagtinget skal holdes hver sommer til Botolfsvake. Da skal han også lyse det at folk i bygdene ikke skal ta til seg de menn som løper øst- eller vestfra, sør- eller nordfra, med mindre de vet at de kan gjøre rede for seg, for slike folk er vant til å være nonlunde nyttige én vinter, eller to eller tre, og gjør seg således til venns med folk. Siden skilles de ikke bedre fra dem enn at de enten stjeler folks penger eller løper bort med deres ektefeller eller frendkoner eller gjør andre ugjerninger. Men hver som tar imot den annerledes, da er han skyldig 1 mark sølv til kongen, hvis han proves å være et umenneske

Vedlegg 2b. Parallelltekster Tingfarebolken, TF-8, TF-9a / TF-9b

Ge	Gm	Gf	Gh	Ec	Ga
<p>Capitulum viii</p> <p>Ef annar huar fryr a lut sin þa er mal kæmr heim i herað ok kallar rangt vera vpp boret firir logretto menn þa skal þo æigi brigða dome sektar laust en han ma stemfna honum nesta aret afur er malet a við han til gularþings ok hafu þar þa huartueggia maal sin vppi</p> <p>En ef mal roynizt með sama hette ok fyr þa hafu hin kostnað sin halfo aukinn af hinum er han yfði til rangs mals oc söke þat sem aðrar fear sokner.</p> <p>Prouast oc sua at hin hefir rangt flu firir logretto monnum er fyrri domdezt malet ok domezt þa hinum þa take sa kostnað sin</p>	<p>Vm a skilnað manna</p> <p>En ef annar tueggia kærer alut sin þa er þeir koma heim aftur i herað ok kallar rangt uera up boret firir logretto monnum þa skal þo æigi brigða dome sektarlaust en stefna ma han honom till gulþings hitt nesta ar efir er mall er við han ok hafue huartueggia sit mall uppi.</p> <p>En ef mall roynizt með sama hette ok fyr þa hafue han kostnað sin at halfuu aukin af hinum er han yfði till rangs mals ok söke sem aðrar fear sokner</p> <p>Prouast ok sua at han hafue rangt upboret firir logretto mannu er fyrri domdezt malet þa take sa kostnað sin halfuam aukin En</p>	<p>Hueru sa er sakaðar e er ryfr þan sem dömrt er oc yfir man til rangs mals</p> <p>En ef annar huar fryr a lut sin er heim komr i herað oc kallar vera rangt up boret firir loghretto men þa skall þo æigi brigða dome sektarlaust En han ma stefna honom nesta ar æfir er mall a við han till gulþings ok hafu þa huertueggia sit mall uppi.</p> <p>En ef mall roynizt með sama hette sem fyr þa hafu hin kostnað sin halfu aukin af hinum er han yfði till rangs mals oc söke han þæt sem aðrar fear sokner</p> <p>Prouast ok sua hin hafue rangt upp boret firir logretto menn er fyrri domdezt malet oc domezt þa hinum þa take han kostnað sin</p>	<p>Ef eigi varðr ret</p> <p>Ef annar huar fryr a lut sin þa er mal komr i herað ok kallar rangt upp borit firir logretfir þa skal þo eigi brigða domi sektarlaust en han ma stemfna honum nesta aret efir er mal a við han til gularþings ok hafu þa huartueggia mal sitt uppi.</p> <p>En ef mal roynizt með sama hette ok fyr þa hin kosnað sin halfu aukin af hinum er yfði han til rangs mals ok söki þat mal sem aðrar fear soknar</p> <p>Prouast ok sua at hin hafu rangt flurt firir logretto monnum er fyrri domdizt malet ok domezt þa hinum þa take sa kosnat sin halfu</p>	<p>En ef annar tueggia fryr a lut sin þa er mal kæmr heim i herað oc kallar rangt upp borit firir logretto menn þa skal þo æigi brigða dome sektar laust. En hann ma stefna honum nesta ar efir er mal a við hann þings er mal a við hann oc haue þa huartueggia mal sitt uppi.</p> <p>En ef mal roynizt með sama hette oc fyr þa haue honom kosnað sin holluu aukin af hinum er hann yfði til rangs mals oc söke hann þat sem aðrar fear soknar.</p> <p>Profast oc sua sem hann haue rangt upp borit firir logretto menn er fyrri domdezt malet oc domezt þa hinum þa take sa kostnað sin</p>	<p>En ef annar huar fryr a lut sin þa er þeir koma heim vij</p> <p>En ef annarhuar fryr a lut sin þa er mal kæmr heim i herað oc kallar rangt upp boret firir logretto menn þa skal þo eigi dome brigða sektar laust. En han ma stefna honom nesta ar efir er mal a við han till logðings oc hafu þa huartueggia sitt mal uppi.</p> <p>En ef mal roynizt með sama hette oc fyr þa hafu sa kostnað sinn halfu aukin af hinum er yfði han til rangs mals oc söke þat sem aðrar fear sokner.</p> <p>Profast oc sua at hin hafu rangt upp boret firir logretto monnum er fyrri domdezt malet oc domezt þa hinum þa take sa kostnað sinn</p>

<p>halfu aukin en konungi mork s oc soke sem aor vattar.</p> <p>Ok sua skal hueruina þar sem logmaðr oc aðrer skynsamir menn sea at menn verða aflaga oc <u>rangelaga</u> sotter oc til laga stefndir huar sem þat er til logmanz eða þingstefnuur oc aðrar laga stefnuur oc domezt honom huarke fe ne eidar nema sa er sothe sueri fyrir eins eiði at er sothe sueri fyrir ein retto male sokia</p>	<p>komonge mork silfrs ok soke sem aor vattar</p> <p>Ok sua skal hueruina þar sem logmaðr oc aðrer goðr menn sia at men uerða aflaga sotter ok til laga stefndir huar sem þat er til logmanz eða þingstefnuur oc aðrar laga stefnuur oc domezt honom huarke fe ne eidar Nema hin er sothe sueri fyrir eið at han hugðiz efiur retto male sokia</p>	<p>halfu aukin oc m s konunge oc soke sem aor vattar</p> <p>Ok sua skall hueruina þar sem logmaðr oc aðrer skynsamir men sea at men verða aflaga sotter eða til laga stefndir huar er þett er till logmanz eða aðrar þingstefnuur oc aðrar laga sokner oc domaz honom huarke fe ne eidar Nema sa er sothe sueri fyrir eið at han hugðiz efiur retto male sokia.</p>	<p>aukin en konungi M S ok soke sem aor vattar</p> <p>Ok sua skal hueruina þar sem logmaðr ok aðrir skynsamir menn sea at men verða af laglegga ok <u>rangelaga</u> sottr ok til lagha stemndir huar sem þat er til logmanz eða þingstefnuur oc aðrar laga stefnuur ok domezt honum huarke fe ne eidar maama sa er sothe sueri fyrir ein eiði at han hugðiz eptir rettu logmale sokia</p>	<p>kosnað sin hoflu aukin og mork s konungi oc soke sem aor vattar</p> <p>oc sua skal hueruina þar sem logmaðr oc aðrir skynsamir menn sia at menn verða af lagliga sottr oc til laga stefndir huar sem þat er til logmanz eða þingstefnuur oc aðrar laga soknir oc domezt honum huarke fe ne eidar nema sa er sothe sueri fyrir eins eiði at hann hugðiz eptir retto male sokia</p>	<p>halfu aukin er konungr mork sylfrs oc soke sem aor vattar.</p> <p>Ok sua skal hueruina þar sem logmaðr oc aðrer skynsamir menn sea at menn uerða aflaga oc <u>rangelaga</u> sotter oc til laga stemndir eða þingstefnuur oc aðrar laga sokner og domezt honom huarke fe ne eidar nema sa er sothe sueri fyrir eins eiði at han hugðiz eptir retto male sokia.</p>
<p>Capitulum ix</p> <p>Nu er sua mælt at syslu menn skulu þing eiga innan þeira þriggia vikna er þeir koma heim af logþingi oc lysi fyrir monnum þui sem talat var a gula þingi einkanlega huer alykt er a þeira mal fell er or hans syslu varo.</p>	<p>Vm syslu menn</p> <p>Sua er mælt at syslu men skulu þing eiga innan þriggia uikna er þeir koma heim af logþingi ok lysi fyrir mannum huar talat var a þinginu ok einkanlega huar alykt er a þeira manna mall er or hans syslu uaro.</p>	<p>Hueriu syslu men skulu lusa er þeir koma af logþingi</p> <p>Sua er mælt at syslu men skulu þing eiga innan þeira þriggia vikna er þeir koma heim af logþingi oc lysi fyrir monnum huar talat var a logþingi oc ainkanlega huar alykt er or hans syslu varo</p>	<p>At sysla men skulu eign</p> <p>Sua er ok mælt at syslu men skulu þing eigha innan þeira iij vikna er þeir koma heim af logþingi ok lysi fyrir monnum þui sem talat uar a gulalþingi. Einkanlega huer alykt a þeira mal fell er or hans syslu voru.</p>	<p>Vm syslu manna þing</p> <p>Sua er oc mælt at syslu menn skulu þing eiga innan þeira iij uikna er þeir koma heim af logþingi oc lysi þui fyrir monnum sem talat var a logþingi oc einkanlega huer alykt a þeira mal fell er or hans syslu varu.</p>	<p>halfu aukin er konungr mork sylfrs oc soke sem aor vattar.</p> <p>Ok sua skal hueruina þar sem logmaðr oc aðrer skynsamir menn sea at menn uerða aflaga oc <u>rangelaga</u> sotter oc til laga stemndir eða þingstefnuur oc aðrar laga sokner og domezt honom huarke fe ne eidar nema sa er sothe sueri fyrir eins eiði at han hugðiz eptir retto male sokia.</p>
<p>Nu skal syslu maðr þui</p>	<p>Nu skal syslu maðr þui</p>	<p>Nu skal syslu maðr þui</p>	<p>Nu skal syslu maðr þui</p>	<p>Nu skal syslu maðr þui</p>	<p>Nu skal oc syslu maðr þui</p>

<p>lysa at logþingi skal huert sumar vppi vera at Botolfs vaku þa skal ok þui lysa at menn skolu eigi taka þa men i bygðir til sin er laupa austan eða uestan aða sunnan</p> <p>nema þeir víti at þeir se skila men þui at slíkir menn ero þui vaner at uera i nokkrom stad ein vetr eða ij aða ij oc hylla sik sua við menn</p> <p>siðan skiliast þeir eigi beitr við en annat huart stæla þeir fe manna eða laupa i brott með ægnum konom manna</p> <p>En huer sem gæter þa er han sekker mork sylfrs við konung ef han prouast at illum manne.</p>	<p>lysa at logþingi skal huert aar uppi vera at botolfs vaku. þa skall ok þui lysa at men take æingi þa men i bygðir til sin er laupa austan eða væstan norðan e sunnan nema þeir úiti skill a at þeir ero skila men þui at slíkir men ero uaner at uera nokoro likt um uettr eða ii ok hylla sik sua við men</p> <p>Siðan skiliast þeir eigi beitr við en annat huart stæla þeir fe manna eða laupa brott með ægnum konom. En huer sem adruuis tektr þa sekkitz ef han prouast at illum manne.</p>	<p>lysa at logþingi skal vera at botulfs uoku þa skal ok þui lysa at men skulu eigi taka þa menn i bygðir til sin er laupa austan eða sunnan nema þeir víti at þeir se skila men þui at slíkir menn likt ein vetr eða þria ok hylla sek sua viðr men.</p> <p>Siðan skiliast þeir eigi beitr viðr en annat huart stæla þeir fe manna eða laupa brott með ægnum konum manna eða frenkonum manna. En huer sem oðro uis tektr þa sekkitz M S viðr konung ef han prouast at illum manne.</p>	<p>lysa at logþingi skal uppi uera huert sumar at botolfs uoku þa skal ok þui lysa at menn skulu æingi taka þa menn i bygðir til sinu er laupa uestan oc sunnan norðan eða austan nema þeir úiti at þeir se skila menn þui at slíkir menn ero þui uanir at uera nokoru likt æin uetr eða ij eða ij oc hylla sik sua við menn</p> <p>siðan skiliast þir æingi beitr við menn en annat huart stæla þeir fe manna eða laupa brott með ægnum manna eða frenknom en huar sem oðru uis tektr þa sekkitz mork s við konung ef han prouast at illum manne.</p>	<p>þui lysa a þingi at logþingi skal uppi uera huert sumar at botolfs uoku þa skal ok þui lysa at menn skolu eigi taka þa þa men i bygðir til sin er laupa austan eða uestan norðan eða sunnan nema þeir úiti skill a at þeir eru skila men þui at slíkir menn eru þui uaner at uera nokora likt einn uetr eða tua eða þria oc hylla sik sua við menn</p> <p>Siðan skiliast þeir eigi beitr viðr en annat huart stæla fe manna eða laupa brott með ægnum manna eða frenknom eða gæra annur vanduetk. En huer sem adruuis tektr þa sekkitz mork sylfrs við konung en hinn profazt at illum manne.</p>
---	---	---	--	--

Vedlegg 2c. Parallelltekster Tíngfarebolk TF-9a / TF-8 / TF-9b

Bb	Bl	Fe	Ec	Gb	Gc (stor slitasje)	Gn
<p>At systlu skulu æiga þing Sva er mælt at systlu men skulu maen þing æiga innan þæira í vikna er þær koma heim af logþingi ok lysi þa monnum þui sem talat var a logþingi ein- einkanlega huat alykt a þæirra mal fell er or hans systlu ero.</p> <p>En æf annar huar fryr a sin lut þa er han komr heim j herað oc kallar rangt vp vera boret fyrir logman oc logretto menn þa skal þo æighi brigða dome sæctalaust.</p> <p>En han ma stefna honum nesta ar are æfir till borgþa þings er mall a við han oc hafue þa huar sitt mall vppi ok ef mal royniz</p>	<p>Huerso doma skall haldia Sua er ok mælt at systlu men skulu þing æiga innan þæira í vikna er þær koma heim af logþingi ok lysi þa firir monnum þui sem talat var a borgþa þingi ein- kanteþha huat lykt a þæira mal fell er or hans systlu varo.</p> <p>En ef annarthueig- gia fryr a sin lut þa er han komr j herað oc kallar rangt vpp borit firir logretto menn þa skall þo æighi brigða dome sæctlaust</p> <p>en han ma stefna honum nesta arit æptir er mal a við han til borgþar þings ok hafu þa huartueiggia mal sitt vppi ok æf mal</p>	<p>Vm domrof Sva er ok mælt at systlumen skulu þing æiga innan þæira í vikna er þær koma heim af logþingi ok lysi þa firir maunum þui sem talat var at frosto þingi ein- kanlega huar alykt a þæira mal færler or hans systlu uaro.</p> <p>En ef annarthuar teals a sin lut þa er mal komr heim i herað ok kallar rankt vare wpboret firir logretto maunum þa skal þo æigi brigða dome sæctar laust</p> <p>en han má stefnina honom nesta ar æfir til logþings er mal a viðr han ok hafue þa tueiggia sitt mal vppi. Ok ef mal</p>	<p>Sua er ok mælt at systlumen skulu þing æiga [...] þæirra íj ukna er þær koma heim af logþingi ok lysi þa firir monnum þui sem talat var at logþingi ok einkanlega huat alykt a þæira mal fell er or hans systlu uaro.</p> <p>En ef annar huar fryr a lut sin þa er mal kemr heim i herað ok kallar rangt vpp borit firir logretto men þa skal þo eigi brigða dome sectar laust.</p> <p>En han ma stefna honum nesta ar eptir er mal a við han til logþings ok hafue þa huar tueiggia sitt mal vppi. En ef mal</p>	<p>Sua er ok mælt at systlumen skulu þing æiga [...] þæirra íj ukna er þær koma heim af logþingi ok lysi þa firir monnum þui sem talat var a gula þingi [...] ænkanlegt [...]</p> <p>voro.</p> <p>En ef annartuegia fryr a lut sin þa er mal kemr heim i herað ok kallar rangt vpp borit firir logretto men þa skal þo eigi brigða dome sectarlaust.</p> <p>[...]</p> <p>En han ma stefna honum nesta ar er mal a með han til gula þings ok havi þar huartueggia sit mal vppi en ef mal roynist a sama ueg</p>	<p>Vm þing ok doma ok lysing systlu mans Sua er mælt at systlu men skulu þing æiga innan þæira þriga uicna er þær koma heim af laugþingi ok lysi þui firir monnum huat talt uar a gula þingi ok einkanlega huat lyct atel þæirra manna mal er or hans systlu uoro.</p> <p>En ef annar huar fryr a lut sin þa er mal þæira kemr heim j herað ok kallar rangt vpp borit firir logretto men þa skal þo æigi brigða domi sekta laust</p> <p>en han ma stefna honum nesta ar er mal a með han til gula þings ok havi þar huartueggia sit mal vppi en ef mal roynist a sama ueg</p>	

firir at han hugðiz eptir retto mali at sokia.	at han hugðiz eptir retto mali at sokia.	Nu skal systlu maðr þui lysa at lofbingi skal huart sumar vppi vera vm petrs voku þa skal ok þui lysa at aighi skal taka þa men i bygdir til sin er laupa austan eða vastian sunnan eða norðan nema þeir viti skil a at þeir se skilamen ok þui at slikir men ero þui vanir at vera nockoro likt ein vaetr eða ii eða iij ok hylla sik sua við men	Nu skal systlu maðr þui lysa at lofbing skal huart sumar vppi vera halvum manade firir Jons mosso. Þa skal þui lysa at men skalu aighi tka þa men i bygdir till sin er laupa vestan ok sunnan austan eða norðan nema men uiti at þet se skila men þui at slikir men ero uanir at vera nockoro likt ein vaetr ok ij ok iij ok hylla si suo við men	sorte suari firir acineði at han hugð eftir retto male at sokia. Nu skal systlumaðr þui lysa at lofbingi skal huart sumar vppi uera at botolfs uaku. Þa skal ok þui lysa at men skulu aighi þa men taka j bygdir til sin er laupa austan ok uestan norðan og sunnan, nema þeir uiti skila at þeir ero skilamen, þui at slikir men ero uanr at vera nockoro likt ein vetter ij eða iij ok hylla sik sua uidr men.	huarke fe ne eðar nema sa er sorte suerri firir eins eði at an hugðiz eptir retto male sokia. Nu skal ok systlu maðr þui lysa a þingi at lofbing skal uppi uera huert sumar at botolfs uoku þa skal ok þui lysa at menn skulu aighi taka þa men i bygdir til sin er laupa uestan eða sunnan nema þeir uiti skil at þat seu skila men þui at slikir men ero þui uanir at uera nocoru lut um eina ij eða iij ok hylla sik sua við men.	rettu mali sokia.	Nv skal systlu maðr þui lysa at lofbingi skal uppi vera huert sumar at botof uoku þa skal ok þui lysa at men skulu aighi taka þa men i bygdir til sin er laupa uestan eða austan norðan eða synnan nema þeir uiti skil at þat seu skila men þui at slikir men ero þui uanir at uera nocoru lut um eina ij eða iij ok hylla sik sua við men.	En siðan skiliazt þeir ægi betre við en annat huart stela þeir fe manna eða laupa brot med eigin konum manna eða frendkonum	seckizt mork [...]	huarke fe ne eðar nema sa er sorte suerri firir eins eði at an hugðiz eptir retto male sokia. Nu skal ok systlu maðr þui lysa a þingi at lofbing skal uppi uera huert sumar at botolfs uoku þa skal ok þui lysa at menn skulu aighi taka þa men i bygdir til sin er laupa uestan eða sunnan, nema þeir uiti skila at þeir ero skilamen, þui at slikir men ero uanr at vera nockoro likt ein uater eða tua eða þria ok hylla sik sua við men. Siðan skiliazt þeir eigi betr við en annat huart stela fe manna eða laupi brot með husröyrum manna eða frendkonum (eða gera onnur vand-	En siðan skiliazt þeir ægi betre við en annat huart stela þeir fe manna eða laupa brot med eigin konum manna eða frendkonum
--	--	--	---	--	--	-------------------	---	---	--------------------	--	---

En huer sem tækr þá menn i bygdin sæcker mork s' við konung ef hin prouast at illum manni	en huer sem adruuis tækr sækr mork við konung at ef han prouast at illum manni.	En huar sem audruuis tekr sæckizt iiii mrk við konung ef han prouast at illum manne þa sæckizt iiii mrk við konung ef han prouast at illum	En huar er adruuis tækr þa sæckizt han mork s við konungi æf han prouast at vandtum manne.	uertk) En huer sem odruuis tekr þa sæckizt mork sylfrsk við konungi ef honum prouast at illum manne.		en huer sem adruuis tekr sæcker mork s við konung en han prouast at illum manni.
---	---	--	--	---	--	--

Vedlegg 3a. Oversettelse TF-3a

Etter rettergang og vitnesbyrd skal hver sak dømmes. Slik er det, hvis én bærer vitne med en mann som ingen bærer, men to er som ti hvis det ikke kommer motvitner imot. Nå er det disse vitner som det ikke skal komme motvitner imot: Det er heimstevnevitner, tingstevnevitner, kvadavitner, nødfallsvitner hvis vitner verdr, forsagnarvitner og de vitnesbyrd som menn bærer om slagsmål i gildelag.

Vedlegg 3b. Parallelltekster, TF-3a i Tingfarebolken

Ge	Gm	Gf	Gh	Fe	Ec	Ga
<p>Vm vitnis burði a gula þingi</p> <p>Eftir vitnum oc gognum skal huert maal doma . Sua er ef einn ber uitni með manne sem engi ber . en . ij . sem . x . ef maðr ber eigi anduitni . j . mote.</p>	<p>Vm anduitni</p> <p>Eftir uitnum ok gognum skal huert ein ber uitni með manne sem eingin bere . En . ii . sem . x . ef maðr hefur eigi anduitni . j . mote</p>	<p>Her sægir vm þau vitni er æig skulu anduitni a mote koma</p> <p>Eftir gognum oc uitnum skal huert mall doma . Sua er ef ein maðr ber uitni með manne sem aengi bere en tueir sem . x . ef maðr vggir æigi anduitni mote koma .</p>	<p>Epir vitnum ok gognum skal huert mall doma . Sua er ef ein ber vitni með manne sem engi bere : en . ij . sem . x . ef manne dugir æigi anduitni imote</p>	<p>En eiptr vitnum ok huart mall doma Sua er ef ein ber vitni sem æingin bere : en . ij . sem . x . ef manne dugir æigi anduitni imote</p>	<p>Her seigr um þau mal er æigi skulu anduitni a mote koma</p> <p>Epir uitnum oc gognum skal huert mall doma sua er ef ein ber uitni með manne sem engi bere en . ij . sem . x . ef maðr uggir æigi anduitni amote.</p>	<p>Epir gognum oc vitnum skali huert mal doma . sua er ef einn ber vitni með manni sem engi bere en . ij . sem . x . ef maðr uenezt eigi anduitni . j . mote .</p>
<p>Nv ero þau vitni er eigi skolu anduitni mote koma . þat er heimstefno vitni . þingstefnoutni . kuaðu vitni . nauðsyniar vitni ef vitnat</p> <p>oc forsagnar uitni menn bera vm deild fundum manna</p>	<p>Nu ero þau uitni er eigi skulu anduitni imote koma . þat ero heimstefnu uitni ok þingstefnu uitni kuaðu uitni ok nauðsyniar uitni ok þau vitni er forsagnar uitni ok þau uitni er menn bera um deilir manna at samkundum.</p>	<p>Nu ero þau vitni er eigi skulu anduitni mote koma . þar er heimstefnu vitni . ok þingstefnu vitni . kuaðu vitni . nauðsynia vitni ef vitnat uero vndir man . oc forsagnar vitni . ok þau vitni er men bera vm deild fundum.</p>	<p>Nu ero þau vitni er æigi skulu anduitni mote koma . þat er heimstefnu uitni er vitnat er vndir man . ok þingstefnu uitni ok nauðsynia vitni . ok kuaðu uitni . ok forsagnar vitni . ok þau vitni er menn bera um deild manna at samkundum</p>	<p>Nu ero þau vitni er æigi skulu anduitni mote koma . þat er heimstefnu uitni . vitnat er vndir man . ok þingstefnu uitni ok nauðsynia vitni . ok kuaðu vitni . ok forsagnar vitni . ok þau vitni er menn bera um deild manna at samkundum</p>	<p>Nu ero þau uitni er æigi skulu anduitni mote koma . þat er heimstefnu uitni . ok þingstefnu uitni . kuaðu uitni . nauðsynia uitni . ef vitnat er vndir man . oc forsagnar uitni . ok þau vitni er menn bera um deild manna at samkundum</p>	<p>Nu eru þau vitni er eigi skolu anduitni mote koma þat er heimstefno vitni oc þingstefno vitni . kuaðu uitni oc nauðsyniar uitni . forsagnar vitni oc þau vitni er menn bera vm deild fundum eða kirkium</p>

Vedlegg 3c. Parallelltekster, TF-3a i Kjøpebolken

Ge	Gg	Bl	Fb	Ee	Ga	Gb	Gc	Gn
Eftir goghnum ok vitnum skal huert mal dōma. Sva er ef ein maðr ber uitni með manne sem sem ængi bere . en .ij, sem .x. ef maðr vggar ei andvitni mote. Nv ero þau vitni en ei skulu anduitni mote koma. þat er heimstemfnu uitni. Þingstemfnu uitni. Þinghvaðu uitni. Naudsynia sagnar uitni. For-sagnar uitni. For-menn bera um deildir manna at aldrhusi.	Eftir gognum ok vitnum skall huert mall dōma. Sva er ef ein maðr ber vitni með manne sem ængi bere . en .ij, sem .x. ef maðr vggar ei andvitni mote. Nv ero þau vitni en ei skulu anduitni mote koma. þat er heimstemfnu vitni . ok þingstemfnu vitni . kuaðu vitni . naudsynia vitni . for-sagnar vitni . ok þau vitni er maðr ber vm deildir manna at aldr husi.	Vm þav vitni er æi skulu andvitni mot Eftir gognum ok vitnum skal huert mal dōma Sva er ef ein ber vitni með manni sem ængi beri . en ii sem x ef maðr vggir ængi anduitni a moti Nu ero þav vitni er ængi skulu anduitni mote koma. þat er heimstemfnu vitni kuaðu vitni ok naudsynia vitni ef vitn- þat er vitnmal man ok for-sagnar vitni . ok þau vitni er maðr ber vm deildir manna at aldr husi.	Eftir gognum ok vitnum skal huert mal dōma Sva er ef ein ber vitni með manne sem ængi beri a en .ii. sem .x. ef maðr hvggir ængi anduitni i mote koma. Nv ero þau vitni er ængi skulu anduitni mote koma þat er heimstemfnu vitni kuaðu vitni ok naudsynia vitni er vitnmal or vndir man ok forsagnar vitni er menn bera vm deildir manna at samkundingum.	Eftir gognum ok vitnum skal huert mal dōma. Sva er æin maðr ber vitni með manne sem ængi . en .ij sem .x. æf maðr ottazt ængi anduitni i mote koma . Nu ero þau vitni er ængi skulu anduitni i mote koma. þat er heimstemfnu vitni . uaðu vitni oc uimi oc naudsynia vitni ef vitnað uerðr vndir man oc forsagnar vitni er menn bera vm deill manna at	Vm vitnis burð manna ok fjar soknir Eftir gognum ok vitnum skal huert mal dōma sua er ef einn ber vitni með manni sem engi beri .en .ij. sem .x. ef maðr vggir ængi anduitni i mote Nu eru þau vitni er ængi skulu anduitni mote koma þat er heimstemfnu uitni ok þingstemfnu uitni . uaðu uimi oc naudsynia vitni ef vitnað uerðr vndir man oc forsagnar uitni er menn bera manna at samkundingum eða kirkiu.	Um manna burð manna ok fjar soknir Eftir gognum ok vitnum skal huert mal dōma sua er ef einn ber vitni með manne sem engi beri .ij. sem x. ef maðr vggir ængi anduitni i mote. Nu eru þau vitni er ængi skulu anduitni mote koma . þat er heimstemfnu uitni ok þingstemfnu uitni ok forsagnar uitni er menn bera vm deill manna at samkundingum eða kirkiu.	Um uitnis burð manz ok fjar soknir Eftir gognum ok vitnum skal huert mal dōma . sua er ef einn ber vitni með manne sem engi beri .ii. sem .x. ef maðr vggir ængi anduitni i mote. Nu eru þau vitni er ængi skulu anduitni mote koma . þat er heimstemfnu uitni ok þingstemfnu uitni ok forsagnar vitni er menn bera vm deill manna at samkundingum eða kirkiu.	Vm vatta stefnu ok vitnis burð Eftir gognum ok vitnum skal huert mal dōma . sua er ef ein ber uitni með manni sem ængi beri .en .ij. sem .x. ef maðr vggir ængi anduitni i mote. Nu eru þau vitni er ængi skulu anduitni mote koma . þat er heimstemfnu uitni ok þingstemfnu uitni ok forsagnar vitni . ok kuaðu uitnu ok naudsynia vitni . ef vitnað er vndir man. ok þau vitni er men bera vm deil-

		samkundum		manna at samkundum eða at annare drykki.	samkundum eða kirkium.			dir manna at samkundum eða annari drykki
--	--	-----------	--	--	------------------------	--	--	--

Vedlegg 4a Oversettelse AB-3b1

Og på den måten skal de legge sameiet seg imellom, at hver av dem legger til sameiet alt de eier eller vil få ved arv eller på annen måte. Hvis de senere tilfaller noen av dem umyndige slektninger, da skal det være deres begges kostnad, selv om ingen faller på den annens lodd. Men om de dør fra hverandre, da skal deres umyndig tilfalle den som etter love har å forsørge dem. Men den av ektefellene som la mest til sameiet, eller hans arving, skal ta mest ut, siden deles boet i halvdel, selv om det er forringet. Men om det er øket, da skal mannen eller hans arving ta to tredjedeler av vinningen, men konen en tredjedel; de trenger ikke spørre noen mann om slikt sameie. Men om de legger sameiet på en annen måte, da skal det ikke holdes, selv om arvingen ikke kan eller ikke vil omstøtet det, siden loven omstøter det sameiet. Nå er det intet sameie mellom ektefellene, da skal den tilgave som ble gitt henne og som vitner vet var lyst på bryllupsdagen, være hjemlet henne om hun overlever ham. Man skal lyse kvinners giftemål og tilgaver hvert 10. år og lyse det i folkeforsamling, enten ved kirken eller på tinget. Men om han overlever henne, da skal hennes arvinger ta hennes medgift og tilgaven faller bort.

Vedlegg 4b. Oversettelse AB-3b2

Nå ekter noen en møy eller barnløs enke, da kan de ikke legge sameie seg imellom med mindre de som er deres arvinger, samtykker. Men om de får barn til å arve seg, da kan de legge sameie seg imellom, helvningefelag, hvis det skal skiftes med deres barn. Men om det skal skiftes med utarvinger, da eier lengstlevende to tredjedeler, men arvingene én tredjedel, men deres odel skal gå slik lovboken vitner. Nå ekter mannen en enke og har hun barn til sin arv og er de umyndige, og vil hun likevel legge sameie med ham, da skal man tilstevne barnas nærmeste fedrene frender og legge deres sameie etter formuens størrelse, legge jord og jord og løsøre mot løsøre. Nå kan det sameiet ikke omstøtes som blir lagt slik. Men om de legger sitt sameie på en annen måte, da kan så vel hans som hennes arvinger omstøte det hvis de vil, på den måte at de farer frem på tinget om omstøter sameiet. Alltid når to ektefeller legger sitt sameie sammen, da skal det sameiet holdes etter det som lovlige vitner vet. Men om noen av dem siden får arv eller umyndige, da faller det jevnt på dem begge, ettersom deres sameie var lagt, siden de skal fordele tap på samme måte som vinning. Den tilgave som ble gitt henne og som vitner vet var lyst på bryllupsdagen, være hjemlet henne om hun overlever ham. Man skal lyse kvinners gif-

temål og tilgaver hvert 10. år og lyse det i folkeforsamling, enten ved kirken eller på tinget. Men om han overlever henne, da skal hennes arvinger ta hennes medgift og tilgaven faller bort.

Vedlegg 4c. Parallelltekster Arvebolken AB-3b2

Gulatingssloven 53	NG 28 (NGL II)	Járnstíða 51	Ee	Ee	Bf
<p>Nu fær maðr eckiu oc a eigi megu þau leggja félag sin imillum . nema þeir menn iatte er til arfs þeirra standas.</p> <p>En ef þau ala born til arfs sins . þa megu þau leggja félag sin imillum sliet sem þau vilja .</p>	<p>Nu fær maðr moyiar eigi aegu þau félag at lægja sinn amillum nemma þeir menn iatte er til arfs þeirra standas.</p> <p>En ef þau alla born til arfs sinns . þa megu þau lægja félag sinn a millum sliet sem þav vilja.</p>	<p>Nu fær maðr moyiar eða eckiu barnlausá þa mego þau reigi leggja félag sin amillum nema þeir jatte er til arfs þeirra ero kommer.</p> <p>En ef þau ala born til arfs sins . þa mego þau lægja félag sin amillum hælmingis félag ef við born þeirra er at skipta.</p> <p>En ef við vtarva er at skipta þa reigi þat tua luti er lengr lifuir en <u>atvar þróðung en oðol þeirra fare eptir þui</u> sem logbok vattar.</p>	<p>Nu fær maðr moyiar eða eckiu barnlausá þa mego þau reigi leggja félag sin amillum nema þeir jatte er til arfs þeirra.</p> <p>En ef þau ala born til arfs sins þa mego þau lægja félag sin amillum hælmingis félag ef við born þeirra er at skipta.</p> <p>Nu af viðr vitt arfa er at skifta þa reigi þat ij luti er lengr lifuir en logbok vattar.</p>	<p>Nu fær maðr moar eða eckiu barnlausá eigi mego þau lægja félag sin meðal nema þeir er iatte er standá til arfs þeirra.</p> <p>En ef þau ala born til arfs sins þa mego þau lægja félag sin amillum hælmingis félag ef við born þeirra er at skifta.</p> <p>Nu af viðr vitt arfa er at skifta þa reigi þat ij luti er lengr lifuir en logbok vattar.</p>	<p>Nu fær maðr eckiu eða moy barnlausá at megho þau læggja félag sin a millum nema arfufer þær iatte þeir sem til arfs þeirra standa.</p> <p>En ef þau ala born til arfs sins þa megho þau læggja félag sin a millum hælmingis born þeirra ef við born þeirra er at skipta. En við vt arfua er at skipta a haue þat þeirre ij luti . er lengr lifuir. En <u>oðol þeirra fare eptir þui</u> sem loghbook vattar.</p> <p>Nu fær maðr eckiu ok a hon born til arfs sins ok ero þau j vmæghd . ok vil hann þo læggja félag vid hana . þa skal gera staempnu fear haldz . manne . barnanna . ok læggja félag þeirre saman efrir fea magne . læggja iord . iordu . en oymi . oymi j mot .</p>
<p>Nu fær maðr eckiu oc a hon born til arfs sins . oc ero þau j vimegd . og vill hann þo leggja félag vid hana at hvaro . þa skal gera stefnu til hofuðbarmns monnonom barnanna . oc leggja félag þeirra saman at man . at far magne . leggja iord i iregn . en eyri eyri i gegn . oc meta fong hans at þau</p>	<p>Nu fær maðr eckiu oc a hon born til arfs sins oc ero þau j vimegd oc vil honn þo lægja félag allt at einv . þa scal stefna til hofuðbarmns mannom barnanna oc leiggja félag þeirra saman at fiarmagne leggja iord iorðv . j gegnenn oymi oymi j mott . meta oc fong hans huart þau se meiri</p>	<p>Nu fær maðr eckiu oc a hon born til arfs sins oc ero þai i umegð . oc vil hann þo leggja félag sitt við hana . þa skal hann gera stefno til hovuðs barnns monnom barnanna . oc leggja félag þeirra saman at fiarmagne . leggja iorð iorðu i gegn oc eyri eyri i gegn . meta oc faung hans hvart</p>	<p>Nu fær maðr eckiu oc a hon born til arfs sins oc ero j vmæghð oc vill hon þa j leggja félag við hann þa skal gera stemnu til hovuð baugs monnom barnna ok læggja félag þeirra efrir far magri leggi iorð iorðu i gegn oc oymi oymi j mott.</p>	<p>Nu fær maðr eckiu ok a born til arfs sins ok ero þau j vmæghð ok vil hon þa at hvaro tuægja læggja félag viðr hin þa skal gera staefnu monnom barna ok læggja fe þeirra saman afrir fear magne læggja iorð iorðu j] en oymi oymi j mott</p>	<p>Nu fær maðr eckiu ok a hon born til arfs sins ok ero þau j vmæghd . ok vil hann þo læggja félag vid hana . þa skal gera staempnu fear haldz . manne . barnanna . ok læggja félag þeirre saman efrir fea magne . læggja iord . iordu . en oymi . oymi j mot .</p>

<p>ero meiri en hennar fong se . Nu ma þat eigi riufa ef sva er lagt . En ef þau leggja felag sitt annan veg saman . þa ma þat riufa . hvart sem vill hans ervingi . aða hennar . a þa lund at fara a þing fram fyrir . en þau have veret .xx. vetr saman . oc segja i sundr því felage . En ef eigi er i sundr sagt fyrir en þau have verit .xx. vetr saman . þa a hann alldrigi upreist a því male sidan .</p>	<p>enn hennar fong ero . Nu ma þat eigi riufa er sua er lagt . En þau leigja felag sitt annan veg þa ma þat riufa huart semn vil hennar (arf) eða hans . a þa lund at fara a þing fram fyrir en þau hafa .xx. vetr veret saman oc segja i sundr því felage . en ef eigi er i syndr sagt þi felage fyrir enn .xx. vetr se lidenir þa a hann alldrigi yppreist þess mals sidan . En ef maðr fer eckiv barnlausa oc ala þau born till arfs sinns þa mego þau leggja felag sitt sem þau vilja en af toka . Hvervetna þess er hiunn tuau leggja faellag sitt samman þa skal fellag haldazst eptir þui sem logleger vattar vitu . Nu ero hiunn tuav sammann .xx. vetr eða .xx. vetrom lengr . þa lægja log felag þeirra</p>	<p>þau ero meir eða hennar faung se . Nu ma þar eigi riufa er sua er lagt . en ef þau leggja annan veg felag sitt saman . þa ma riufa sem vill hans ervinge eða hennar . a þa lund at fara a þing fram oc scigja isundr því felage . verti .xx. vetr asamt . þa a hann alldrege uppreist þess mals sidan . En ef maðr fer ekkio barnlausa oc ala þau ser bornn saman till arfs sins . þa mego þau leggja felag sitt saman þa skal þat haldaz eptir þui sem logleger vattar vito .</p>	<p>þa ma þat eigi riufa er sua er lagt . En ef þau leggja annan vegg felag eða hennar a þa lund at fara a þing fram oc scigja isundr því felage . sem vill hans ervingar eða hennar a þa lund at fara a þing fram ok segja i sundr því felage .</p>	<p>Nu ma þat felag æi riofua er sua vardr lægt En ef þau leggja felag sit adruuis . þa ma riofua ef vil . a þa lund ad fara a þing ok sagja i sundr þi felaghe .</p>
<p>Hvervitna þess er hiunn tvau leggja felag sitt saman . þa scolo þau lysa því i folda manna . Nu ero hiunn tvau saman .xx. vetr . aða .xx. vetrum lengr . þa leggja log felag þeirra</p>	<p>Huervitna þar sem hiun tuau leggja felag sitt saman þa skal þat felag haldazt eptir þui sem logleger vattar vitu . En ef sidan ber arfr eða v mego undir annat huart þeirra . þa faillr þat iamt ti huars-</p>	<p>Huervitna þar sem hiun læggi i felag sitt soman þa skal þat felag haldaz æfir þui sem loglægr vattar uitu En æf sidan ber arfnum eða umagar vndir annat huart þa fellr þat iemt vndir huartuaggia</p>	<p>þa ma þat eigi riufa er sua er lagt . En æf þau læggja a annan hatt felgh sin soman . þa ma riufa huart sem vill hans erfuingjar eða hennar a þa lund at fara a þing fram ok segja i sundr því felage .</p>	<p>Nu ma þat felag æi riofua er sua vardr lægt En ef þau leggja felag sit adruuis . þa ma riofua ef vil . a þa lund ad fara a þing ok sagja i sundr þi felaghe .</p>

<p>saman . ef eigi var fyrir lagt . þa a hon þriðjung i fe . en hann tva luti . En þo at þat være lagt oc er eigi lyst a .xx. vetrum . þa er sem ulágt fe .</p>	<p>saman ef ægi var fyrir lagt . þa a hon þriðjung af fe enn hann tua lytti .</p> <p>Su tilgjof skal hene heimol vera er henni var gefvin huar sem skámadr þeirra verdr . Erfingi skal rætt æiga a kommo hueri . karlmaðr þo en ægi komna ef hon er leggen nema hon ægi ser bonda . þa teyr hann rett a kommo sinni . kona a oc siolf rett a ser ef honn er borð nemma hon eigi ser bonda .</p>	<p>Su tilgjof skal kono heimil vera er til hennar var given . oc vattar vito at lyst var a giptingardege ef hon liver lengr .</p> <p>en ef han missir hennar við . þa take arvar hennar heimann fylgo en tilgjof fälle niðr .</p>	<p>tuegga eptir þui sem felagh þeirra uar lagt þui at þau skulu sua bua vm auð sem vm adla .</p> <p>Su til gjof skal kono heimol vera er til hennar er given oc vattar vito at lyst var a giptingar deigi ef hon liur honum lengr .</p> <p>Lysa skal oc giptungum kuenna oc til gjofum a huerium x vetrom oc lysa i fiollda huart sem vill at kirnu eða a þingi .</p> <p>En ef hann missir hennar v' þa taka arfuar hennar heimann fylgu en tilgjof fälle niðr .</p>	<p>þeirra æfir þui sem felag þeirra var lagt þui at þau skulu sua bua vm auðn sem adla .</p>	<p>sem felah þeirra var þui at þau skulu sua bua við auð and sem við adla .</p> <p>Su til gjof skal heimold vera er til hennar var gefuen . ok vattar vito ok lyst var a giftingar daghi . Ef hon lifuir honom lengr .</p> <p>Lysa skal ok giftingum kuenna a huanum . x . vetrom ok sua til gjofuom . ok lysi at fioldæ huart er vil at kirkiu . eða þingi .</p> <p>En ef han missar hennar við þa take arfuar hennar heimann fylgu hennar en tilgjof fälle niðr .</p>
---	---	---	--	--	---

Vedlegg 4d. Oversettelse AB-3c1

Nå hvis en møy er sin bror verge, da skal hun ikke ta noe av hans godt til medgift for seg selv. Men om arvingen reiser den sak når han er blitt myndig, at giftingsmannen har gitt hans gods bort til hans søster, da skal han svare på det med ensed som tillegges en slik sak. Men om han blir kjent skyldig, da skal han utrede slikt til gutten som han ga av hans gods, og hete mindremann.

Vedlegg 4e. Oversettelse AB-3c2

Men om en mø er sin brors verge, da skal hun ikke ta av hans gods til medgift for seg selv, med mindre guttens farsfrender og morsfrender utlåner slikt til medgift for henne av guttens løsøre som de omsorgsfullt finner passende. Men om de er uenige, da skal de farsfrender råde, som er deres nærmeste arvinger, om de har forstand dertil, men ikke gi større medgift enn døtre skal ha etter slik det står i første arv. Men om en mann gifter seg og en kvinne gifter seg uten frenders råd, da har de forbrutt landskylden og renten av sine penger hos arvingen. Men om arvingen reiser den sak når han blir myndig, at giftingsmannen har gitt hans godt med hans søster, da svare han dertil med ensed, som tillegges en slik sak. Men om han kjennes skyldig i dette, da skal han utrede slikt til gutten som han ga av hans og hete mindremann. Men uten deres råd som nå er oppregnet, skal hun ikke ha rett til å ta seg større medgift, men om hun tar på annen måte enn slik det nå er sagt, da holdes det kun, om hennes bror vil når han blir myndig. Men om den eldste bror gifter bort sin søster med sine frenders råd og noen børdre er umyndige, da skal det holdes, som om de hadde alle vært myndige, om han ikke gir henne større medgift enn bestemt i første arv.

Vedlegg 4f. Parallelltekster Arvebolken AB-3c2, gruppe A2

Bb	Bi	Fb	Fe	Ee
Ef maer hæfir feaxr halld bro- ðor sins þa se foður frendr ok moðo frendr suænsens skylluðgur at skliða heiman fylghio slíka af fear lutum suænsens sem þeim synizt er skynsamast ero.	Ef maer hæfir fiarhalld broð- or þa se faður frendr ok moðo frendr suænsens slíkt henni til heiman fylghio af fearlutum suænsens sem þeim synizt er hygnaster ero	Ef maer hæfir fear halld broðor sins þa se læggi/ faður frendr er moðo frendr suænsens sem þeim synizt er hygnaster ero	Ef maer hæfir fear halld broðor sins þa fae faður frendr suæns ok moðo frendr slíkt henne til heiman fylgiu af fearlutum suænsens sem þeim synizt er uitrastrer ero	En ef maer hæfir fiar halld broðor sins þa se fauður frendr ok moðor frendr suænsens slíkt henne til heiman fylgiu af fiar lutum suænsens sem þeim synizt er hygnastir ero. En ef þa skil a þa raðe þeir fauður frendr þeir sem arve ero nestir ef þeir hava vit til ok geve þo ægi mæra hæiman en doðrom vattar at iæmnaðe ifyrstu ærfðo.
En ef þa skil a þa raði þir foður frendr er arfi þeirra ero nestir æf þeir hafa vit till ok gefi æghi mæra hæiman en doðtrom vattar æptir iafnaði i fyrstu ærfðo	En ef þa skill a þa raði þir faður frendr er arfi þeirra ero nestir ef þeir hafa vit till ok gefi æghi mæra hæiman en doðtrom vattar æptir iafnaði i fyrstu ærfðo	En ef þa skil a þa skulu þeir raða faðr frendr er skyldastir ero at arfe þeirra ero næster ef þeir hafa vit til. Ok gæfe ægi mæra hæiman en doðt- rom vattar æptir iæmnaðe ifyrstu ærfðo	En ef þa skil a þa raðe þeir er arve ero nestir fauður frendr ef þir hava vit till ok geve þo ægi mæra hæiman en doðtrom vattar at iæmnaðe i fyrstu ærfðo	En ef þa skil a þa raðe fauður frendr þeir sem arve ero nestir ef þeir hava vit til ok geve þo ægi mæra hæiman en doðrom vattar at iæmnaðe ifyrstu ærfðo.
En æf karlmaðr kuangaz æða kona giptiz firir vitan raðo frenda sina hafui firir gortt landzskyllidum ok auæxti fear sins a þui ænu are	En ef karlmaðr kuangaz eða kona giptizt firir vitan frenda raðo hafi firir gortt landz- skyllidum ok a væxti fear sins vid ærfuungia	En ef karll maðr kuangast en kona giptizt firir vitan frenda raðo hafi firir gortt land- skyllidum i ok avæxti fear sins við ærfungia	En ef arve gevfir þa sok þa er han er fulliða at þeir have tækit fe af gipting systur hans þa stande sa firir ævins æriði er su sok komr a hond	En ef arve gever þa sok a þa er han ner fulliða at þir hafe tækit fe af gipting systur hans þa stande sa firir ævinsæriði er su sok komer ahendr.
En ef arfui gefr þa sok a þeghar han er fulliða at þeir hafui tækit fe a gipting systur hans þa standi sa firir æriði er su sok komr a hond	En ef arfi gefr a sok þa er han er fulliða at þeir hafi tækit fe hans till gipting systur hans þa standi sa firir ævins æriði er su sok komr a hond	En ef arve hæfir gefit þa sok þa er han var fulliða at þeir hafi tækit fe a gipting systur hans þa stande sa firir mað ævins æriði er su sok komr a hendur	En ef arve gevfir þa sok þa er han er fulliða at þeir have tækit fe af gipting systur hans þa stande sa firir ævins æriði er su sokk om a hendr	En ef ævnhuer værðr sannr at þui at han have mutu tækit fe af gipting systur hans þa stande sa firir ævins æriði er su sok komer ahendr.
En ef maðr verðr at þui sannr at han hafui til þeis mutu tækit ru værið slíkt vp suæninum sem han tok i mutuna ok hæiti drengr at væri	En ef ævnhuer værðr sannr at þui at han hafi till þess mutu tækit inni slíkt vpp suæninum sem han tok i mutuna ok hæiti drengr at væri	En ef einhuer værðr sannar at han have till þess mutur tækit graiði slíkt vpp suæninum sem han tok ok hætti drengr en væri.	En ef ævnhuer værðr sannr at þui at han have mutu tækit til þess værið slíkt upp suæninum sem mutan var ok hætti drengr at væri.	En ef ævnhuer værðr sannr at þui at han have mutu tækit til þess værið slíkt upp suæninum sem mutan var ok hætti drengr at væri.

<p>En vm fram ráð þeirra manna er nu ero talldr þa skal ængi ægha kost at taka ser til heiman fylgio En ef nocker taer a annan vaegh en nu er skilt þa halldz þui at æins at broðr vili þæghar han er fulltda En ef broðr gþur systur sina með frenda sina raði sa er ællztr er ok ero sumir i omægð þa skall þat hallda sua sem þeir vere allir fulltda ef hann gefuer hænni æighi mæira heiman en sæger i fyrstu ærfð</p>	<p>En vm fram ráð þeirra manna er nu ero till skiltir þa skal ængi ægha kost at taka ser till heiman fylgi en ef hon teker annan vaegh en nu er skilt þa halldz þat þui at æins at broðer hennar vili þat þæggar han er fulltda En ef broðer gþur systur sina með frenda sina raði sa er ællztr er ok ero sumer i omægð þa skall þat hallda sua sem þeir vere aller fulltda ef han gefr henni æugi mæira heiman en skil i fyrstu ærfð</p>	<p>En vmfram ráð þeirra manna er nu ero till skiltir þa skal hun ængi æiga kost mæira at taka ser till heimanfylgiu En ef hun tekr annan ueg en nu er skilt þa halldz þui at æins at broðr hennar vili þæggar er þæir værda fulltda Ef broðr gþur systur sina með frnda sina raðe sa er ællztr er ok ero sumir i omægð þa skall þallda suo sem þeir vere aller fulltda ef han gever henne æugi mæira en skil i fyrstu erf</p>	<p>En vm fram ráð þeirra manna er nu ero skiltir þa skal ængi æiga mæira kost at taka ser til heiman fylgiu En ef hon tekr framur en nu er skilt þa halldz þui at æins at broðr hennar vili þæggar hann er fulltda En ef broðr gþur systur sina með frenda sinna raðe sa er ællztr er oc ero sumir i vmægð þa skal þat sua hallda sem þeir vere aller fulltda en han gever henne æugi mæira heiman en skil i fyrstu ærfð</p>
---	---	---	--

Vedlegg 4g. Parallelltekster Arvebolken, AB-3c2, gruppe A3

Ec	Ga	Gb	Gc, AB-3c1	Gn
<p>Um fjar hallz maam En ef mær ætífr fjar hallð broður síns . þa se faðurbroður ok móður frendr sueinsens slíkt henne til heimann fylgu af fjar lutum sueinsens sem þeim sýnizt er hyggnastr ero.</p> <p>En ef þa skil a þa raðe faðurbroður þeir sem arve ero nestir . ef þeir hava vit til ok geve þo ægi mera hæiman en dottrum vattar at iammaðe i fyrstu ærfð.</p>	<p>En ef mær hefir fjar hallð broður síns þa skal hon eeki taka af fe hans ser til heimann fylgu nema faðurbroður ok móður frendr sueinsens le slíkt til heimann fylgu henni af fjar lutum sueinsens sem þeim sýnizt er hyggnastr eru.</p> <p>En ef þa skil a þa skolu þeir raða faðurbroður frendr er arfe þeirra eru nestir ef þeir hafa vit til ok gefi eigi meira heimann en dottrum vattar eptir iammaðe i fyrstu ærfð.</p> <p>En ef kall maðr kuangazt en kona gipuzt firir vttan frenda rað hafe firir gort land-skyldum ok auexti fjar síns við erfingia.</p>	<p>En ef mær hefir fjar hallð broður síns þa le faðurbroður ok móður frendr sueinsens slíkt henni til heimann fylgu af fjar lutum sueinsens sem þeim sýnizt er hyggnastr eru.</p> <p>En ef þa skil a þa skolu þeir raða faðurbroður frendr er arfe þeirra eru nestir ef þeir hafa vit til ok gefi eigi meira heimann en dottrum vattar eptir iammaðe i fyrstu ærfð.</p> <p>En ef kall maðr kuangazt en kona gipuzt firir vttan frenda rað hafe firir gort land-skyldum ok auexti fjar síns við erfingia.</p>	<p>No þo at mer havi fjar hallð broður síns þa skal hun eeki taka af hans fe ser til heimann fylgu</p>	<p>Vm fjar hallð ok gipting ok heimann fylgvi Ef mer hævir fjar hallð broður síns þa seae faðurbroður sueinsens slíkt efni til heimann fylgir hennar af fjar lutum sueinsens sem þeim sýnizt er hyggnastr ero.</p> <p>En ef þa skil a vm þat mall þa raði þeir faðurbroður er arfi ero nestir ef þeir havi vit til ok gevi þo æi meira heimann en dottrum vattar i fyrstu ærfð at ii ðætt skolu taka iafnt ok ein son.</p>
<p>En ef arve gever þa sok a þa er hann er fulliða at þeir hafe tæktit fe af gipting systur hans þa stande sa firir æinæði er su sok komer ahendr.</p> <p>En ef æinhæver værðr sanner at þui at hann haue mutu tæktit til þess værði slíkt upp su æinum sem mutan var</p>	<p>En ef arve gefr þa sok þa er hann ei fulliða at giptingar maðr hafe gefit fe hans með systur hans þa stande sa firir með eins erði er su sok kemr ahendr.</p> <p>En ef hann uerðr sanner at þui at hann hafe mutu tæktit sem hann gaf hans oc hetti drengr at verri.</p>	<p>En ef arve gefr þa sok þa er hann er fulliða at giptingar maðr havi gefit fe hans með systur hans þa stande sa firir með eins erði er su sok kemr a hendr.</p> <p>En ef hann uerdr sanner at þui at hann hefir mutu tæktit til þess greiði slíkt upp sem hann gav hana ok hetti drangr at uerri.</p>	<p>En ef arvi gefr þa sok a er hann er fulliða at giptingar maðr havi gefit fe hans með systur hans þa stande sa firir með eins erði er su sok kemr a hendr.</p> <p>En ef ein huer verðr sanner at þui at hann hefir mutu tæktit til greiði slíkt sueinum up sem greiði slíct sueinum up sem hann tok i mutuna ok hetti</p>	<p>En ef arvi gefr þa sok a þa er hann er fulliða at þeir havi tæktit fe hans ti lat gipta systur hans heimann þa stande sa firir eins erði er su sok kemr a hendr</p> <p>En ef ein huer verðr sanner at þui at hann hefir mutu tæktit til greiði slíct sueinum up sem hann tok i mutuna ok hetti</p>

<p>oc heiti drengir at vaerri En vm fram rað þeirra manna er nu ero skildir þa skal ægi meira kost at taka ser til haerman fylgiu. En ef hon tækr frammar en nu er skilt þa halldæzt þui at æins at broðr hennar vill þegar hann er fulltiða.</p> <p>En ef broðr gþtir systur sina með frenda sinna raðe sa er ællzir er oc eru sumir i vrnægð þa skal þat sua hallda sem þær vare aller fulltiða . en han gever henne ægi meira haerman en skil i fyrstu ærfð.</p>	<p>En vm fram rað þeirra manna er nu eru til skildir þa skal eigi kosti a eiga at taka ser heiman fylgiu meiri en ef hon tekr annan ueg en nu er skilt þa halldæzt þui at einsi at broðr hennar uili þegar han er fulltiða.</p> <p>En ef broðr gþtir systur sina með frenda raðe sinna sa er ællzir er og eru sumir i omegð þa skal þat hallazt sua sem þær hafe aller fulltiða uerit ef han gefr henne eigi meira heiman en skil i fyrstu ærfð.</p>	<p>ok heiti drengir at uerri. En vm fram rað þeirra manna er nu eru til skuldir þa skal eigi eiga meira kost a at taka ser herman fylgiu en ef hon tekr annan ueg en nu er skilt þa halldæzt þui at einsi at broðr hennar uili þegar han er fulltiða.</p> <p>En ef broðr gþtir systur sina með frenda sina raðe sa er ællzir er ok eru sumir i vrnægð þa skal þat halldæzt sua sem þær uere aller fulltiða ef han gefr henne eigi meira heiman en skil i fyrstu ærfð.</p>		<p>drengir at verri. En vm fram rað þeirra manna er nu ero til skildir þa skal hon æi æiga kost at taka meira ser til heiman fylgi ef hon tækr annan ueg en nu er skilt þa halldæzt þui at einsi at broðr hennar uile þa er han er fulltiða.</p> <p>En ef broðr gþtir systur sina heiman sa er ælstr er með frenda sina raðe ok ero sumir bræðr hans iomgð þa skal þat sua halldast sem þær ueri ællir fulltiða ef han gefr henni æi meira heiman en skalur i fyrstu ærfð.</p>
---	--	---	--	--

Vedlegg 4h. Parallelltekster ekvivalenter til AB-3c2 i Frostatingsloven og Járnsíða

Frosta XI 9	Járnsíða 53
<p>Ef mæ hefir fiarhalld broður sins þa se foðurfrændr oc moðurfrændr svens slíket henni til heimanfylgiu af fiarlutum svensins sem þeim syniz er hyggmástir eru.</p> <p>Ein ef þa scill a þa raði þeir bauggildis menn er arfi þeirra eru næstir ef þeir hafá vit til.</p> <p>Ein ef arfi gefr þa soc þa er hann er fulltrúa at þeir hafi tect fe a gipting systur hans þa standi sa fyrir með einserði er su soc cennr a hond.</p> <p>Ein ef einhverr verðr sannr at því at hann hafi til þess mutu tect reiði slíct upp sveininum sem hann toc mutuna oc heiti drengr at verri.</p> <p>Ein vm fram rað þeirra manna er nu ero til scildir þa scal hon eigi eiga cost meira at taca ser til heimanfylgiu. Ein ef hon tekr annan veg en nu er scilt þa hallði því at eins at broðir hennar vili þegar hann verðr fulltrúa.</p> <p>[XI 10] Ef broðir giptir systur sína með frenda raði sa er elztr er oc eru sumir i umegð þa scal þat hallda sva sem þeir vari alir fulltrúa.</p>	<p>Ef mæ hever fiarhalld broður sins þa se faður frændfr oc moður frændr svensins slíct henni til handa i heimanfylgi af fiarlutum sveinsins sem þeim syniz er hygnaster ero</p> <p>Ein ef þa skil a þa raðe þeir foðurfrændr er arve þeirra ero næster ef þeir hava vit til</p> <p>Ein ef broðer gefr þa sok þa er hann er fulltrúa at þeir have tect fe a gipting systur hans. þa stande sa fire einseide er su sok kammr a hond.</p> <p>Ein ef einn hver verðr sannr at því at han hever til þess muto tect. Reiði slíct sueininom sem han tok i mutuna oc heiti drengr at verre.</p> <p>Ein um fram rað þeirra manna er nu ero til skilder þa skal hon eigi ega kost meira at taka ser til heimanfylgiu Ein ef hon tekr annan veg en nu er skilt þa halldiz því at eins at broðer hennar vile þa er hann er fulltrúa.</p> <p>Ef broðer gipter systur sína með frenda raðe sa er elztr er oc ero sumer i umegð þa skal þat halldaz sva sem þeir vere aller fulltrúa.</p>

Vedlegg 5. Parallelltekster Landeverksbolken LV-19b

	Fe	Ee	Gn	Bc	Fd
Gulatingssloven 314 Nu hafum ver landvorn vara a skra setta . oc vitum eigi hvar þat er rett eða ragnit . En þo at ragnit se . þa scolom ver þat logmal hava um utgerðir varar er fyrr hever verit . oc Atle tale fini monnum i Gula . nema konongr varr villi oss oðrom iatta . oc verðim ver a þat satter aller saman.	Nu hovum ver landuorn uara skrasett ok skal sua standa sem skipat nema konongr ok erkibiskup ok aðrir vittraztu menn sia annat landeno haglegre;	Nu hafuom ver landuorn uara skipaða ok j bok sætt at sua skal standa sem nu er skipað nema konongr se annat landeno haglegre með hinna bæztu manna j landeno	Nv hofu uer landuorn uara a skra setta ok skal sua standa sem skipat er . nea konongr se annat landenv lauglegarj með hinna bestu manna raðe.	Nu hafum menn landuorn uatt a skra setta ok skal sva standa sem nu er skipat nema konungr se at landeno se annat hagleghare með bæzta manna raðe ok samþykkt.	Nu hofum ver landvorn vara skra setta ok skal sua standa sem skipað er nema konongr ok erkibyskup ok aðrir vittrazto menn . siae annat landenu þarflegra.

Vedlegg 6a. Parallelltekster Mannhelgebolken MH-18x-b-y

Bb	Bi	Fb [nytt kapitell]	Ga	Gb
Allir menn skulu fríðhælgj vera i heimili sialfs sins þat er heimili manz er hoyrir till þeim husbonda er þan hæfir hus af læigt oc ef maðr serer man æða ber æða skæmmir fullrettes verkum j heimili sialfs hans þa oýks retrr þeirra at hælfningi er firir skæmdum æða sarsaukum verða . Sua ero þeir ok halfu mæira sæckir við konong er hæim-sokn væita ok hæimfríðin bríota	Allir menn skulu fríðhælgj vera i heimili sinu þat er ok heimili manz er þeim husbonda hoyrir till er þan hæfir læigt hus af . oc ef maðr serer man æða ber æða skæmmir fullrettis verkum i heimili sialfs sins þa oýks retrr þeirra at hælfningi er firir skæmdum æða sarsaukum verða . sua ero þeir oc sækir halfu mæira við konong er hæimsokn væita ok hæimfríðin bríota	Allir men skulu fríðhælgjer vera i heimili sino þat er oc heimili manz er þeim husbonda hoyrer til er þan hever læigt hus af . Oc ef maðr serer man æða ber æða skæmmir fullrettes verkum i heimili sialfs sins þa oýx retrr hans at hælfningi er firir skæmdum ok sarsauka verða . Sua ero þeir oc halfu mæira seckir við konung er hæimsokn væita . oc hæima fríðin bríota	Allir menn skulu fríðhælgj vera i heimili sinu . þat er oc heimili manz er þeim husbonda hoyrir til er maðr læigt hus af . En ef maðr serer man æða ber æða skæmmir fullrettis verkum i heimili sialfs hans . þa oýkzt retrr þeirra at hæim- ingi er firir skæmdum ok sarsaukum uerða. Sua eru þeir ok halfu mæira sekir við konung er hæim-sokn ueita ok heama fríðin bríota ef þeir lifua. En með allu vtlægir ef þeir dæya. En ef maðr uerðr uegin j heimili sinu æða j starf-husum . æða j grasgærðe . a bryggjum æða a stræte þui er til þess garðz hoyrir . æða a torge þa skal þann man bota tuennum grollidum ok fare vtlægir sa er gerði.	Allir menn skulu fríðhælgj vera i heimili sinu . þat er oc heimili manz er þeim husbonda hoyrir til er maðr læigt hus af . En ef maðr serer man æða ber æða skæmmir fullrettis verkum i heimili sialfs hans . þa oýkzt retrr þeirra at hæim- ingi er firir skæmdum ok sarsaukum uerða. Sua eru þeir ok halfu mæira sekir við konung er hæim-sokn ueita ok heama fríðin bríota ef þeir lifua. En með allu vtlægir ef þeir dæya. En ef maðr uerðr uegin j heimili sinu æða j starf-husum . æða j grasgærðe . a bryggjum æða a stræte þui er til þess garðz hoyrir . æða a torge þa skal þann man bota tuennum grollidum ok fare vtlægir sa er gerði.

Vedlegg 6b. Paralleltekster Mannhelgelken MH-18x-y

Frostatingsloven IV 5	Jarnsída 24	Bb	Bi	Fb
<p>Sva er oc mællt at fríalsar menn sculo aller fríðhelger at heimile sino oc sva ef þeir fara til af heima oc i fra.</p> <p>En ef buande eða buanda sunr verðr veginn heima at heimili sino. Oc sva ef þeir fara til af heima oc i fra eða a aer eða eng med hinum sinum.</p>	<p>Sva er oc mællt at aller menn skulo fríðhelger vera heima at heimile sino. Oc sva er þeir fara til heima eða frá.</p> <p>En ef bondi eða bonda son verðr veginn heima at heimila sino eða þa er hann ferr til eða frá. eða akri eða eng med hionum sinom. Þa skal þann mann beta apr med fe veganda tuennom grolldom ef til er.</p> <p>En ef mann serir mann eða berr eða skemmer fulltrættis verkom þa eykz retri þærra at helminge er fri skemdom oc saraukom verða en þeir utlæger er heima fridenn briota oc seker xij morkom vid konongs umbodsmann ef hinir liva.</p> <p>Sa skal vera bani er hiuim bera vitni um oc þau segia til oc sva skal atta vettra gammall maðr bera heim-soknarvitni sem fulltöð.</p> <p>En sa er heim-soknar vitne</p>	<p>Sva er mællt at allir men skulu fríðhælgahir vera i heimili sinu þat er oc manz er þeim hus bonda hoyrir till er maðr læghir hus af.</p> <p>En ef maðr verðr veginn i heimili sinu eða i starf-husum eða i garði eða a bryggjum eða a stræti þvi er er til þess garðz hoyrir eða a a torghu þa skal þan man bota apr tuennum grolldum oc sva ef maðr verðr serðr</p>	<p>Sva er oc mællt at allir men skulu fríðhælgahir vera i heimili sinu þat er oc heimili manz er þeim husbonda hoyrir til er maðr læghir hus af.</p> <p>En ef maðr verðr vegen i heimili sinu eða i starf-husum eða i garde eða a bryggjum eða a stræte þvi er er til þess garðzt hoyrir eða a a torge þa skal þan þan man bota apr tuinum grolldum</p>	<p>Sva er oc mællt at allir menn skulu fríðhelager vera i heimili sinu þat er oc heimili manzt er þeim husbonda hoyrir til ef maðr læigr hus af.</p> <p>En ef maðr verðr vegen i heimili sinu eða i starf-husum eða i garde eða a bryggjum eða a stræte þvi er er til þess garðzt hoyrir eða a a torge þa skal þan þan man bota apr tuinum grolldum</p>
<p>Þa scal sa vera bane er hiuim bera vitni um oc þau segia til. Sva scal þrell oc ambatt bera heimsoctnar vitni um sem fríals maðr. Oc sva vijj vetra gamall maðr sem ellri</p> <p>En sa er heimsoctnarvitni</p>	<p>Sva er oc mællt at allir men skulu fríðhælgahir vera i heimili sinu þat er oc heimili manz er þeim husbonda hoyrir til er maðr læghir hus af.</p> <p>En ef maðr verðr veginn i heimili sinu eða i starf-husum eða i garði eða a bryggjum eða a stræti þvi er er til þess garðz hoyrir eða a a torghu þa skal þan man bota apr tuennum grolldum oc sva ef maðr verðr serðr</p>	<p>Sva er mællt at allir men skulu fríðhælgahir vera i heimili sinu þat er oc heimili manz er þeim husbonda hoyrir till er maðr læghir hus af.</p> <p>En ef maðr verðr veginn i heimili sinu eða i starf-husum eða i garði eða a bryggjum eða a stræti þvi er er til þess garðz hoyrir eða a a torghu þa skal þan man bota apr tuennum grolldum oc sva ef maðr verðr serðr</p>	<p>Sva er oc mællt at allir men skulu fríðhælgahir vera i heimili sinu eða i starf-husum eða i garde eða a bryggjum eða a stræte þvi er er til þess garðzt hoyrir eða a a torge þa skal þan þan man bota apr tuinum grolldum</p>	<p>Sva er oc mællt at allir menn skulu fríðhelager vera i heimili sinu þat er oc heimili manzt er þeim husbonda hoyrir til ef maðr læigr hus af.</p> <p>En ef maðr verðr vegen i heimili sinu eða i starf-husum eða i garde eða a bryggjum eða a stræte þvi er er til þess garðzt hoyrir eða a a torge þa skal þan þan man bota apr tuinum grolldum</p>

<p>bersk a hendr sa er bane at sanmr oc synn oc eigi eiðum undan forast. Nema því at eins at hann hafé sva fiarre staddr verit a því dögge er vig var vegit at hann matti eigi samdögges samcundo eða a scipe xij æro eða lengra.</p> <p>Þa bete þeir xij þegnar hann undan bennd er þa voru með honom staðder fralsar menn oc fulltíða. Ein ef hann var i engom forase en ef þau mego eigi a þingi segja þa sculo bera ij menn oc boca sogu þeirra a þingi.</p> <p>Ein ef maðr er særdt oc ma hann mæla .þa er menn hitta hann þa skal sa vera bane er hann segr fyrst a hendr ef han mæler af viti oc ma hann kenna hann oc saga hans kemr boksat a fyrsta þing nema hinn sciri sic med iarburd.</p>	<p>berk a hennrd. Sa er bani at sanmr oc synn oc eigi æiðom unndan faræz nema því at eins. at hann have sua fiarre staddr verit a því dægge er vig var vegit. at hann matte eigi samdögges tuivegis fara til vigs oc fra. oc væri hann staddr at kirkio eða a þinge eða at samkundo eða skipi þa beri þær .xij. þegnar hann unndan er þa voro með honom staðder fralsar menn oc fulltíða en ef hann var i eyngom þessom stað staddr. komi fire sek tylftar æiði. en ef þau mego æugi a þinge segja. þa sculo bera tuetir menn oc boka sogn þeirra a ðinge.</p> <p>Ein ef maðr er særdt oc ma hann mæla .þa er menn hitta hann þa skal sa vera bane er hann seger fyrst a hennrd ef hann mæler af vite. oc ma hann kenna hann. oc saga hans kemr bokað a fyrsta þing. nema hinn skiri sek með .xij. manna æiði.</p>		
--	--	--	--

Vedlegg 7. Parallelltekster Mannhelgebolken MH-X

Frostatingsloven IV 39	Bjarkøyretten kap 18	Jamsíða kap 23	Fø
<p>Nu ero conor þær siau er maðr ma vegaz um sectalaust við konung oc við frendr oc gefa dauðum soc. Ein er kona manns. Onnur móðer. iij. Dotter. iij. systir v stypdotter vj sunar kvan vj broðor kvan</p> <p>or scal scera oc lata þat oru fylgia at hann fann þann mann hia þeirri konu einni hverri er til ero nemdar. vitne beðr eða bleia eða bløð ef a klæðum er eða navistarmenn er hia voru. Karlar eða conor.</p>	<p>Konur þær eru vj er vegaz ma um ef maðr verðr hittr hia þeim með usoma: ein er kona mannx onnur dottr þriðja systir manns. Fiorða móðir. Fimta sonarkona manns. Vj broðurkona. Vj stupmóðir manns.</p> <p>Ok gefa dauðum sok ok vitu vattar þat með honum. En ef eigi eru vattar til þ abera klæði vitni ef bløð er a. Ein um þau mal er dauðum skal sok gefa. Þa skal hinn niota vatta sinna a fyrsta móti þeirra er hann skirskotar undir. Þa fellr sa utlægr hinn dauði.</p>	<p>Nu ero þær konor .vij. er maðr ma vega um secta laust við konong oc frendr oc geva dauðom sok. Ein er kona manz. Onnur móðer. Þriðja doter. Fiorða systir. Fimta stupmóðer. Setta sunarkona. Siaunda broðurkona.</p> <p>Or skal skera oc lata þat oru fylgia at hann fann þann mann hia þeirri æinni hverri konu er til ero nefndar oc bera vitni um beðr eða bleia eða bløð er a klæðom er. Eða navistu menn er hia varo karlar eða konor.</p>	<p>Nv ero konor þær .vii. er maðr ma vega vm sekta laust við konong ok frendr . æin er kona manz . annur móðr manz . iij dotter . iij systur .v. stupmóðr .vi Sonar kona vij . broðor kona .</p> <p>Or skal lata skera . Oc lat þat or fylgia at þan man fan han a þeir æinnihuerri kono er nu ero til nemdar . Ok bera vitni vm samdögres . nauistiar maen er hia varo kallar æða konor þui at huezigi ma standa sokn þess er vægr a þeim dauða nema logleg uitni se till þeira sem þa varo hia staðdr.</p>

Vedlegg 8. Paralleltekster Mannhelgebolken MH-Y

Jarnsída	Bb	Bl	Fb	Ga	Gb	Gn, sist i TB
Sva liz os oc oðrom skyn- monnom at um þa iafnaðar- aðða sem menn hava haft i settar- gerðom manna at þat se meirr með ofkaiffe gort,helldr en logom <u>oc</u> raztindom. Oc af þui at ver hovorm ollom monnom <u>log</u> suaret i rikino.þa vilom ver at þessir æiðar falle vannlega niðr oc þa aina uppilata sem logbætt vatta. en þat ero dul- æiðar. oc um ken- lumal þau sem ægi ero <u>logleg</u> vitne til.	Sva lizt oss ok aðrum skynsamum monnom at vm iafnada æiða þa er sem men hafa domt i settar gerðu at þat se se maer með ofkappi gort ok ohofue en með loughum <u>ok</u> rettyndum ok af þui at ver hafum ollum monnom <u>log</u> suorit i landino þa vilom ver at þesser æiðar falli neðr vand- legða ok þa aina vppi lata uera sem logbok vattar en þat ero dula æiðar ok vm kenztu mall þar sem æighi ero <u>logleggh</u> vitnhi till	Sva lizt oss ok aðrum skynsamum monnom at vm iafnada æiða þa er sem men hafa domt i settar gerðu at þat se meirr með ofkappe gortt ok ohofi en með laghum <u>ok</u> rettyndum oc af þui at ver hafum ollum monnom <u>loggh</u> suorit i landino þa vilium ver at þessir æiðar fallir niðr vandlegða oc þa aina vppi lata uera sem logbok vattar en þat ero dula æiðar oc vm kenzslu mal þar sem æighi ero <u>logleggh</u> vitnhi till	Sva lizt oss oc aðrum skynsamom monnom at vm iafnaðar æiða þa er sett看 gerðir at þat se maer með of kappe oc o hofe gort en með laghum <u>oc ret-</u> tyndum. Oc af þui at mer hafum ollum monnom <u>loggh</u> suaret ilandeno þa vilium ver at þessir æiðar falle niðr vannlegða oc þa aina lata vppi vera sem logbook vattar. En þat ero dula æiðar oc vm kenzsla mal þar sem æighi ero <u>logleggh</u> vitni till	Sva lizt oss oc aðrum skynsamum monnom at vm iafnada æiða þa er menn hafa domt i settar gerðir at þat se meirr með of kappe gort en með lagum <u>æiða rettyndum</u> Ok af þui at ver hafum allum monnom <u>log</u> suaret i landeno þa vilium ver at þessir æiðar falle niðr vanlega. En þa eiða aina vppi lata vera sem logbok uattar. En þat eru dula eiðar ok vm kenztla mal þar sem eighi eru <u>logleg</u> vitni til.	Sva lizt oss ok aðrum skynsamum monnom at vm iafnada eiða þa er menn hafa domt i settar gerðir at þat se meirr með of kappe ok orhofo gort en með logum <u>æiða</u> rettyndum. Ok af þui at ver hafum allum <u>log</u> suaret i landeno þa vilium ver at þessir æiðar falle niðr vanlega. En þa eiða aina vppi lata vera sem logbok uattar. En þat eru dula eiðar ok vm kenztla mal þar sem eighi eru <u>logleg</u> vitni til.	Sva lizt oss ok aðrum skyn- somvm monnom þa vm iafnaðar eiða þa sem menn hafa domt i settar gerðvm manna at þat se meirr með ofkappe gort en með logum ok af þui vilvm ver at þessir eiðar falle niðr ok þa aina vppi lata vera sem logbook vattar. En þat ero dula eiðar ok vm auilkenzl þau er æighi ero vitni til. Sua þyckir os ok haskasamliect firir guðe. at þat sem sa maðr suer firir er male a at suara þa skolu þeir allir

<p>allir suerina eptir hans æiðstaf þo at þeir vite eigi hvart er þeir suerina satt eða eigi.</p> <p>Nu vilium ver þa skipan a gera at sa sueri fullan æið fire sek er fire male er. en aðrer sanne hans eið. með þui skilorðe at eigi vito þeir sannare fire gude en þeir suerina.</p>	<p>allir suerina eptir hans æiðstaf þo at þeir vite eigi hvart er þeir suerina satt eða æghí.</p> <p>Nu vilium ver þa skipan a gera at sa sueri fullan firr sik er mali aa at suara en allir aðrer sanni hans æið með þui skilorði at æighi vito þeir sannare firr guði en þeir suerina þa.</p>	<p>suerina eptir hans æiðstaf þo at þir vite æighi hvart er þir suerina satt eða osatt.</p> <p>Nu vilium ver þa skipan a gera at sa sueri fullan æið firr sik er mali a at suara en allir aðrer sanni hans æið með þvi skilorði at æighi vito þeir sannari firr guði en þeir suerina.</p>	<p>suerina eptir hans æiðstaf þo at þeir vite æighi hvart er þeir suerina satt eða osatt.</p> <p>Nu vilium ver þa skipan a gera at sa sueri fullan æið firr set er mali a at suara. En allir aðrer sanne eið hans með þui skilorðe at eigi vito þeir annat sannare vrn þetta mal.</p>	<p>suerina eptir hans eiðstaf þo at þeir vite eigi hvart er þeir suerina satt eða usatt.</p> <p>Nu vilium ver þa skipan a gera at sa sueri fullan eið firr sik er male a at suara en aller aðrer sanne eið hans með þui skilorðe at eigi vito þeir annat sannare vrn þetta mal.</p>	<p>suerina eptir hans eiðstaf þa at þeir vite æighi hvart er þeir suerina rett eða rangt.</p> <p>Nu vilium ver þa skipan a gera at sa suere fullan eið er firr mali er firr sik ok suara a. en allir aðrer sanne eið hans með þui skilorði at eigi vito þeir annat sannari firr guði. a sina samviskv en þa suerina þeir.</p>
---	---	---	---	---	---

Vedlegg 9. Parallelltekster Arvebolken AB-2x

Frosta XI 18	Jarnsiða 52	Fc	Ga	Gb	Gc	Bf
Mær su er arfi verðr . hverskis arfi er hon verðr . hon má gipta sic sialf þeim er hon vill . þa er hon er með þeirra frændu raði er nanastir ero oc vitraztir . bæði i bauggalldi oc i nefgalldi .	Mær su er arve verðr hvergiz arve er hon verðr . Hon ma gipta sek sialf þeim er hon vil þa er hon er xv verra at alldre með þeirra frænda raði er nanastir ero oc vitraztir . Bæði i fodor ott oc moðurott . [AB-2c] Hvert er giptungar [...]	Mær su er arve verðr huarskys arve sem hun verðr . þa ma hun gipta sik þeim er hun vill þa er hun er xv . vættra gamull . með frænda raði vitraztu ok nanastir ero bæði af fadur ætt ok af modor ætt .	Mær su er arfe uerðr huarskyns arfe er hon uerðr . Hon ma gipta sik sialf þeim er hon uil . þa er hon er xv uetra gomul með frænda sinna raði þo þeirra sem nanastir eru bæði i fadur ætt oc moðor ætt . [AB-2b] Engi mær skal hafa forræðe fear sins [...] [AB-2c] En huér er giptungar [...]	Mær su er arfe uerðr huarskyns arfe er hon uerðr . hon ma gipta sik sialf þeim er hon vill þa er hon er .xv. uetra gomul . með þeirra frænda raði er nanastir ero ok uitrastir bæði i fodor ætt ok moðor ætt . [AB-2b] Engi mær skal hafa forræðe fear sins [...] [AB-2c] En huér er giptungar [...]	Mær su er arfe uerðr huarskyns arve er hon uerðr . hon ma gipta sik sialf þeim er hon vill þa er hon er .xv. uetra gomul . með þeirra frænda raði er nanastir ero ok uitrastir bæði i fodor ætt ok moðor ætt . [AB-2b] Engi mær skal hafa forræðe fear sins [...] [Mangler AB-2c]	Mæær su er arfue verðr fadur sins eða huers arfue sem hon væræ . hon ma gifte sik sialf huarum sem hon vil . þa hon er .xv. vættra gamul . með þeirra frænda sinne raði sem nanastir ero . bæði i fadur ætt ok moðor ætt . [AB-2c] Huér giftingar maðr at [...]

Vedlegg 10. Parallelltekstir innholdsfortegnelsene

Tingfarebolkenn

Ge	Ga	Gb	Fe	Ee
TF-1. Huer uer skolum logþingi vart æiga	Prolog: Hinn fyrsti capitulus bokar þessarar er gula þings marga bolka hon hefir i ser oc sua skipan þeirra með ymisum heitum 1. Nær þing skal vera oc sua nær nefna skal menn til logðingis	Prolog: Hin fyrsti kapitula bok hefir greinir huersu marga bolka hon hefir i ser oc sua skipan þeirra með ymisum heitum 1. Nær þing skal uera ok sua nær nefna skal menn til gula þings	1. Um næfningar til frosta þings af midfaustu þingi, fysta tilsaga	Prolog: Magnus með guðs miskun 1. Um næfning til æiðziþafþings
TF-2. Huersu marga menn or huertu fylki skal nemfna til gula þings	2. Huersu marga menn nefna skal or fylki huertio til logðingis oc vm tillogu øyri	2. Vm þat huersu marga mannfna skal or fylki hino til gula þings ok vm til logu øyri	2. Um nemningar innan or þrondeimj ok vian	
TF-3. Vm vitnis burð a gula þingi (þtur vitnum oc gognum)	3. At logmaðr skal lata uebond gera oc vm dryckiar burð til longðingis	3. Vm þat at logmaðr skal lata uebond gera sua uio at aller logrettu menn hafi [un] firir innan ok vm dryckiar burð til gula þings	3. Um uebond ok logretto manna æið ok þingskipan	2. Vm skipan a æiðziþafþingi
TF-4. Um þings staðu	4. Eptur gognum og uitnum skal huert mal dōma	4. Eptur gognum og uitnum skal huert mal dōma	4. Um grid a frosto þingi	3. Um firð til æiðziþafþings ok fra
TF-5. Vm grid a gula þingi	5. Aller menn skolu i gridum fara til logðingis oc sua fra	5. Aller menn skolu i gridum fara til logðingis oc sua fra	5. Um þnguti	
TF-6. Vm sektir a gula þingi	6. Ef annar huar fryr alut sinn þa er þeir koma heim af logðingi	6. Ef annar huar fryr alut sinn þa er þeir koma heim af logðingi	6. Um domi ofs sekt	4. Ef maðr ryfr dom þan er sandr er a logþingi
TF-7. vm dom rof	9. Vm systlumanna þing	9a. Vm dom rofs menn ok þings stefnor ok vm landz laupinga	7. Um hærads þing ok domrof	
TF-8. Ef annar huar fryr a lut sin ef þeir koma heim af logþingi	10. Um doma þa er sættir	10. Vm þa doma er settir	8. Um logdōma ok	10. Um dōma manna aftrok
TF-9. Vm skyll[ðan] systlu-				

menn] er þeir koma heim	ero vm uiga ferðir oc þeirra kuenna legord er menn eiga uigh vm	eru vm uiga ferðe ok þeirra kuenna legord er menn eiga vig vm	salastemmur	ok legord kuenna
TF-10. Vm vigaförðir oc kuenna lægh ord	11. Um laga stefnor 12. Nær til logmanz skal stefna	11. Um laga stefnor 12. Nær til logmanz skal stefna	9. Um þæt a huæriu tímum till logmanz ma stænna	
TF-11. Vm laga stemfnor	13. Ef manni verðr stefnt til logmanz	13. Ef manni verðr stefnt til logmanz	10. Um stefningar til frosta þings	
TF-12. Vm rangar laga stefnor	14. Ef maðr fær eigi rettyndi sin i bygðum heima	14. Ef maðr fær eigi rettyndi sin i bygðum heima		
TF-13. Vm retrende manna i bygðum heima				

Kristendomsbolken

Ge	Ga	Gb	Fe	Ee
KD-1. Her hæfr annan lut gula þings bokar oc segir vm kristinn rett [huat] men skolu trua	1. Vm kristlīga tru retta	1. Vm kristlīga tru retta	1. Um hælgja tru vara	1. Vm kristléggha tru uara
KD-2. Vm konung og [byskop]	2. Um ifirboð konungs oc byspus oc þeirra ualls	2. Vm ifirboð konungs ok byskups ok þeirra ualld	2. Um lýdni uid konung ok erkibyskup	2. Um vald konunga ok biseupa
KD-3. Vm konungs skyldu af folkeno	3. Vm fals konunga	3. Vm fals konungaha	3. At men þione val rettom kononge ok varezt fals konunga	3. Huarsu menn skulu konung til taka
KD-4. Vm konungs arfðir	4. At ein skal konungr vera at noregi oc sua at skatlonðum	4. At ein skal konungr uera at noregi ok sua at skatlonðum	4. Um þæt hver konongr a vara firir norege eptir retto aafða tale	4. Um noreghs konungs arfðir
KD-5. Vm konungs kosning	5. Um noregs konungs erfð með xiiij grein	5. Vm noregs konungs erfð með þrettan greinum	5. Um konungs kosning	5. Um konungs kosnengh
	6. Um þæt huer konungr skal vera at noregi ef sa er	6. Vm þæt huer konungr skal uera at noregi ef sa er engi		

KD-6. Hvat frendr skolu æfna efir konung	engi til er i konungs erfð stendr	til er i konungs erfð stendr	6. Um þæt uat konungs frendr mæga ærua	6. Um döttra ærfðir æfir konung
KD-7. Hueria skylidu konungur a at halda við þægna sína	7. Vm dottor eða sunar dottor	7. Vm dottur eða sunar dottur	7. Um konungs æid ok hertoga ok jertls	7. Um konungs iattran við almungen
KD-9. Vm æiðstaf baruna eða hirðstiora	8. Um heit konungs	8. Vm heit konungs	8. Um barruna æid ok hirðstiora	8. Vm hertoga ok ieria æið
KD-10. Vm æiðstaf logmanna	9. Um eio hertuga eða iallz	9. Vm eio hertuga eða iallz	9. Um logmanz eio	9. Um lendra manna æið
KD-11. Vm bonda eio	10. Um eio barruna (barruna i broðteksten)	10. Vm eio barruna (barruna i broðteksten)	10. Vm bonda eio	10. Vm bonda æið er þeir ero skyldir at sueria konungom

Landevernsbolken

Gc	Ga	Gb	Gc	Fc	Ec
L.V-1. Her hefr utfarar balk oc segir i fyrsta capitulo vm utboð	1. Vm leiðangrs gerð	1. Vm leiðangrs gerð	1. VM leiðangrs gerð	1. Um konungs vitboð ok skipa toll ok at men se toll a lausr	1. Um vitboð æf konung þarf at krefia
L.V-2. Vm skipa gerð oc nausta	2. Um skipgerð oc smidar kaup	2. Um skipgerð oc smidar kaup	2. Vm skipgerð ok smiðar kaup	2. Um skipa gerð ok vm nausta ok smiða læigur	2. Vm skipgerð ok smiða k[auþ]
L.V-3. Vm hersaghu oc orfuar skurð	3. Vm oruar skurð oc gisling	3. Vm oruar skurð oc gisling	3. Vm orvar skurð ok gislingh	3. Um orua skud ef hær komr i land	3. Um landuend æf hæidn hær gengr a
L.V-4. Vm gisla uio konung	4. Vm vita uorð	4. Vm vita vorð	4. Vm vita vorð	4. Um vita gerder ok vita uarðu	4. Vm vitauorð
L.V-5. Vm vita worðu	5. Um hersogu	5. Vm her soghu	5. Vm her sogu	5. Um þæt er men bæra hærsaghu i land	5. Um samna hersaghu

iamfinað	6. Ef maðr skyzt undan leiðangre 7. Huar leiðangr skal gera 8. Um styri menn og haseta 9. Um skips skipan oc farkaup 10. Vm vapna bunad 11. Vm vapna þing ner vera skal 12. Ef styri maðr loypzt af skipi eða haseti oc vm uista þrot 13. Vm skips uppsat oc geizlo segls oc reiða 14. Vm reiðskiota boð 15. Um rans menn oc oruar skurð 16. Ef maðr a kaup uið ransmenn 17. Vm landraða sok oc langskipa gerð i heraðe	6. Ef maðr skyzt vndan leiðangr 7. Huar leiðangr skal gera 8. Vm styri mann ok haseta 9. Vm skips skipan ok far kaup 10. Vm vapna bunad 11. Vm vapna þing ner eiga skal 12. Ef styri maðr loypzt af skipi eða haseti ok vm vista þrot 13. Vm skips vppsat ok gezl seglz 14. Vm reiðskiota boð ok reiða 15. Vm ransmenn ok oruar skurð 16. Ef maðr a kaup við ransmen 17. Vm landraða sok ok langskipi gerð i heraðe	6. Um iemnað leiðangrs ferðar 7. Um leiðangrs vigerð 8. Um nemningar 9. Um þæt at nemdar menn kome till skips 10. Um miðfaustu þing 11. Um buhogg leiðangrs manna 12. Um skip vppsat ok varðueizlu skipreiða 13. Um Ræiðskiota konongs 14. Um ransmen ok obota men 15. Um þæt ef Nokkor kaupir grip af vikingum 16. Um þæt ef maðr kennir audru landraða sok Ok so ef konongr kennir	6. Vm leiðangrs gærð 7. huarra maðr skal leiðangr gera 8. Um styrimenn leiðsaga ok haseta 9. Vm leiðangrsgeiard ok vpsat 10. Ef men laupa skipa millim 11. Um þa er vapn skulu æiga leiðangr 12. Vm vapna þing 13. Um strandhog ok æf maðr loypter or 14. Vm vpdrað ok reiða goymslu 15. Um reiðskiota 16. Um rans men ok vbota men 17. Vm landraða sok 18. Ef maðr kaupir ranfengt fe
----------	--	--	--	--

Mannhelgebolken

Ge	Gg	Ga	Gb	Gc	Fc	Ec
MH-1. Her hefr mannhæge oc segir ef maðr uerðr manne at skaða	1. Her hæfr mannhæge oc segir i fyrsta capitulo ef maðr verðr manne at skaða	1. Her hefr upp mannhæggi uara	1. Her hefr upp mannhæggi vara	1. Her hefr vpp man hælgi uara	1. Um vig ok vtegd	1. Um fe uiganda huat konungr skal taka
MH-2. Vm fe vaeghanda oc þægn gildi	2. Vm fe ueganda at skaða	2. Vm fe ueganda	2. Vm fe veganda	2. Vm fe veganda	2. Um þængildi ok mianzbotr	
MH-3. Vm niðings verk	3. Vm niðings verk	3. Um skemdar uigh	3. Vm skemdar vigh	3. Vm skemdar vigh	3. Um skemdar vig ok niðings verk	2. Um niðings verk skemdr vig ok logorð kuarna þer er manzbotr
MH-4. En huer ubota mall ero oc [ef maðr stendr man a kono sine]	4. Vm huar vbota mall ero	4. Um manna aftok	4. Vm manna aftok	4. Vm manna aftok		
MH-5. Vm niðings uerk [a fe vtlægra manna]	5. En vm niðings verk oc fe utlægra manna	5. Ef maðr stendr man hia kono sinni	5. Ef maðr stendr man hia kono sinni	5. Ef maðr stendr man hia kono sinni		
MH-6. Ef maðr selr frialsan mann af lande	6. Ef maðr selr frialsan mann af lande	6. Vm arf eptir utlægan mann	6. Vm arf eptir vtlægan mann	6. Um arf eptir vtlægan man	6. Um niðings værk ok vtlægd ok aprkuama	3. Vm arf æfir vtlægan man
MH-7. Ef maðr hysir vtlæghan mann	7. ef maðr hysir vtlæghan mann	7. Ef maðr selr frialsan mann (sm. m forrige kap)	7. Ef maðr selr frialsan mann (sm. m forrige kap)	7. Ef maðr selr frialsan man (sm. m forrige kap)	7. Aapr for ok refsing Aaða	4. ef maðr sel frialsan man
MH-8. Vm efterferð oc uarðueizslu	8. vm efterferð oc varðueizlu þes er	8. Ef maðr er hogguin a þingi	8. Ef maðr er hogguin a þingi	8. Ef maðr er hogguin a þingi	9. Um þat er maðr husar vtlægan mann	5. ef biorg vætir vtlægom
					10. Um þat er maðr hogr mann a þingi	6. ef maðr verðr hoguin a þingi

staðr					ok vm grða stundir	gríð
MH-19. [...] sar [...] annan barðagha	19. vm lemstrar saar oc annan barðaga	19. Ef maðr bindr frialsan mann	19. Ef maðr bindr frialsan mann	19. Ef maðr bindr frialsan mann	19. Ef maðr bindr frialsan mann	17. Ef maðr bindr frialsan man
MH-20. Huersu systlumaðr skal rett gæra þeirri en mishalden er	20. Huersu systlumaðr [...] gæra æim er mishalden er	20. Vm misuerka	20. Vm misuerka	20. Vm misuerka	20. Vm misverka	18. ef vmbods men konungs vilja æighi rett gæra er þæir værða k alf
MH-21. Vm pustra oc blak oc huersu sok a at gæfua	21. Vm pustra oc blak oc huersu sok a at gæfua	21. Vm pustra oc blak	21. Vm pustra oc blak	21. Vm pustra oc blak	21. Vm pustra ok nevalhogg rýsking blak ok klæðarif	19. Um pustra ok nefu hog
MH-22. Ef naut ross eða sun uerða manne at skaða	22. Ef naut ros eða svin verða monnom at skaða	22. Um þior	22. Vm þior	22. Vm þior	22. Vm þior	
MH-23 (+MH-24). Vm fiolmele oc ef maðr røgher mann við hofþingia	23. Vm fioll mælte monnom at skaða	23. Um orðtøke manna	23. Vm orðtøke manna	23. Vm orðtøke manna	23. Vm orðtøke manna	20. Vm ukuæðes mal
MH-25. Ef maðr yrkir vm mann nið eða nið eða haðung	24. Ef maðr røgr mann við hofþingia	24. Um røgs menn alla	24. Vm røgs mæn alla	24. Vm røgs mæn alla	24. Um fiolmæle okuædes orð	21. Um røgs men
MH-26. Ef maðr lægst með annars mannz kono	25. Ef maðr yrkir vm mann nið eða nið eða haðung	25. Vm kuedðskap	25. Vm kuedðskap	25. Vm kuedðskap	25. Vm kuedðskap	22. Um flim eða fiolmæle
MH-27. Vm samkundir kundir manna	26. Ef maðr lægst með annars mannz kono	26. Um boðslortta	26. Vm boð slortta	26. Vm boð slortta	26. Um flim ok fiolmæle	23. Ef maðr liggir æginkono mannz
MH-28. Vm fulltíða menn er ganga husa meðal	27. Vm samkundir kundir manna	27. Ef maðr gengr með uanar uol	27. Ef maðr gengr með uanar uol	27. Ef maðr gengr með uanar uol	27. Um lægor ok kænzi ok vndan foslo	24. Um bodslotta ok bodskota
MH-29. Vm fulltíða menn er ganga husa meðal	28. Ef fulltíða menn ganga husa meðal	28. Um laga rett	28. Vm laga rett	28. Vm laga rett	28. Vm slimu men ok bodskota	25. Vm vmgangumenn er fulltíða ero
	29. vm kuenna				29. Um hussgangs menn heila ok fulltíða	26. Um kuenna ret
					30. Um kuenna	

kuenna lægðorð oc lægha ret	læghorð oc læga ret				lægðorð ok rettarfærði	ok raðaspjal
-----------------------------	---------------------	--	--	--	------------------------	--------------

Arvebolken

Gc	Gg	Ga	Gb	Gc	Fe	Æc
AB-1. Her hæfr ærfða tal mcð kuenna giftingum oc segir huerir giftingum æghu at raða oc fiar iamfræn systra millum AB-2. Ef konor gypuazt vitan frenda rað oc huerir giftingar menn ero gerð hiuna AB-3. Vm felags gerð hiuna AB-4. Vm fear skipti hiuna AB-5. Vm varðueiztlu a ueizslu fear kono mannz ef þau skylhazt AB-6. Vm skilnað hiuna AB-7. Her hæfr ærfða tal	1. her hæfr ærfða tall mcð kuenna giftingum oc segir huerir giftingum æghu at raða oc fiar fear iamfræn systra skyna 2. ef konor gypuazt vitan frenda rað eða huer giftingar maðr er hiuna 3. vm felags gerð hiuna 4. vm fear skipti hiuna 5. vm varðueiztlu a fe kono mannz ef þau skylhazt 6. vm skilnað hiuna 7. her hæfr ærfða tall mcð þæim græinum sem fylgia	1. Her hæfr ærfða tal ok hæfr mcðr kuennagiftingum 2. Ef kona giptizt utan frenda rað 3. Engi skal firir gera fe kono sinnar 4. Um hiuna skilnað	1. Her hæfr ærfða tal ok hæfr mcðr kuenna giftingum 2. Ef kona giptizt utan frenda rað 3. Engi skal firir gera fe kono sinnar 4. Vm hiuna skilnað 5. Her hæfr fyrstu erfð	1. Her hæfr ærfða tal ok hæfr mcðr kuenna giftingum 2. Ef kona giptizt utan frenda rað 3. Ok at engi skal firirgera fe kono sinnar 4. Vm hiuna skilnað 5. Her hæfr fyrstu erfð	1. Um felags skipti hiuna 2. Um fearskipti ef misdauði hiuna 3. Um gifting moyr þar er fear halld hl.,ðr brodr sins 4. Um fearskipti þa er hiun sundraz 5. Um misdoyði ok verðr hl[un] mal 6. um gifting ok fearhald ok [...] mutu til giftingar 7. Ef kona tækr mann vndir bonda 8. Fyrsta erfð ok huar æfir adra arfr tømtr	1. Um kuenna giftingh 2. Ef kono giffir sik siolf ok um fear hald 3. Um felagh ok giffir lysingh 4. Vm felag ok skifti æf misdoyði verðr hl[un] mal 5. Um misdoyði ok brullaups vmi 6. um gifting ok fearhald ok [...] mutu til giftingar 7. Ef kona tækr mann vndir bonda 8. Fyrsta erfð ok huar æfir adra arfr tømtr

<p>AB-8. vm ætliðing AB-9. Ef maðr drepr mann til arfs AB-10. Vm ærfðir þeirra manna er drukna æða i orostum falla inni brenna AB-11. huersu annars arf skal uarðueita oc vm vtendzkra manna ærfðir AB-12. Vm arfsuik AB-13. Vm umagha övri oc mala kono AB-14. Huersu umagum skal skipta oc fear uarðueizslu barna AB-15. Enn vm vmaga skipti AB-16. huersu arf skal sökia AB-17. ef maðr sitr i arfe en annar kallazt til komenn AB-18. ef maðr afrokezst arf sin ef ii eða flætri eigu afrokezst arf sinn oc saman</p>	<p>6. Vm ætliðing 7. Um villu uig 8. Um skulda skipan 9. Vm omaga övri 10. Um omaga skipti 11. Ef bonda söktr prot 12. Vm arf sokn 13. Her segir ef maðr sitr i arfe 14. Vm arfs skipti arfe 15. Vm arfs sokn</p>	<p>6. Vm ætliðing 7. Vm villu uig 8. Vm skulda skipan 9. Vm vmaga övri 10. Vm vmaga skipti 11. Ef bonda söktr prot 12. Vm arf sokn 13. Her segir ef maðr sitr i arfe 14. Vm arfs skipti 15. Vm arfs sokn 16. Vm vmaga skipti</p>	<p>6. Um ætliðing 7. Um vig till arfs 8. Um arfþen er aller döyia i senn 9. Um arfsgomslu ok vm vtænskra manm 10. Um arfsuik ok skulda lykting 11. Um omaga övri i ok mala kono 12. Um omaga skipti ok omaga övri rette 13. At omagar gange æi husa millum 14. At hæraz men sökkoz æigi at kaupangs 15. Um arfsokn vorn ok forstanuðu 16. Um arfskipti</p>	<p>9. Um ætliðing 10. Ef maðr vegr man til arfs 11. [...] ælfr i orostu 12. [...]gingi er æigi i naud er 13. [...] velokaup ok skuldir ærf kono 14. [...] övri ok mala kono 15. Um forlazövri ok fe vmaga 16. Um umaga skifti ok forlags övri 17. Um arfsokntr 18. Ef annar sitr i arfe en annar kallar till 19. Huersu maðr skal annan til arfs sökia</p>
---	--	--	--	--

ef þi menn æða fleiri eigu saman AB-19. vm þan mann sem ef er a huart arfengr er AB-20. vm félaua umagha AB-21. vm logh gíafuer AB-22. vm fulltrúa menn oc vmaga- skípti at iamfnæde AB-23. ef arf ber vndir fatokan mann þan sem maðr hefuer upp foddian AB-24. vm brúðlaups gerðir AB-25. vm ærtuis gerðir	19. vm þan man sem æf er a huart arfengr er eða er 20. vm félaua vmaga 21. vm logh gíafir 22. vm fulltrúa menn oc vmaga skípti at iamfnæðr 23. ef arf ber vndir fatokan mann þan sem maðr hefr up foddian 24. vm brúðlaups gerðir 25. vm ærtuis gerðir	16. Um skípti a omagam 17. Um gíafir hueriar halldazt skolu 18. Ef maðr kemr i omaaga skípti vmaga 19. Ef maðr ueitir vmaga 20. Vm brullaupa gerðir 21. Vm erfis gerðir	17. Vm gíafir hueriar halldazt skolu 18. Ef maðr kemr i vmaga skípti 19. Ef maðr ueitir vmaga 20. Vm brullaupa gerðir 21. Vm erfis gerðir	17. Vm gíafir huerir halldazt skolu 18. Ef maðr kemr i vmaga skípti 19. Ef maðr ueitir vmaga 20. Vm brullaupa gerðir 21. Vm erfis gerðir	17. Um þæt huart eruingr er arfengr æða eigi 18. Um félaua omaga 19. Um omaga fös- lo ok omaga skípti 20. Um gíefr þær er halldaz mego 21. Um bryllaupa gerð 22. Um ærvi ok salogþitir	20. Huersu maðr ma sik i æt fora at lagum 21. Um vmaga skífti 22. Ef kona gífir sik siolf eða kal- maðr 23. Huersu maðr skal foa vmaga i hen 24. Ef maðr forer anns vmaga fram 25. Um þær gíefuer er halldaz æigu 26. Um brullaps gíerðir 27. Um ærtuisgerðir
---	---	---	--	--	--	---

Jordskifteboken

Gc	Gg	Ga	Gb	Gc	Fe	Ec
JB-1. her hæfr landa brigði oc segir huersu brøðr þi æða fleiri skulu oðlum skipta	1. her hæfr landa- brigði oc seghir i fyrsta capitulo huorso brøðr tvær eða fleiri skulu oðlom skipta 2. vm oðals iarðer	1. Her hefr landa brigði oc segir i fyrsta capitula huersu brøðr skolu oðlum skipta 2. Vm oðals iarðer manna	1. Her hefr landa brigði ok segir i fyrsta capitulo huersu brøðr skolu oðlum skipta 2. Vm oðals iarðer manna	1. Her hefr lan- dabrigði ok segir i fyrsta capitulo huersu brøðr skolu oðlum skipta 2. Vm oðals iarðer manna	23. Um oðals skípti ok oðals vatta nauta 24. Um þær iarðr er oðalom skulu fylgia	1. Um oðals skífti brøðra milli 2. Hueriar iarðr att oðle verða

JB-3. huersu menn skulu oðlum sinum skipta	3. huerso menn skulu oðlum skipta	3. Huersu menn skulu oðlum skipta	25. Um oðals ierða skipti	3. Um oðals skifti
JB-4. huersu maðr skal oðal bioða ef falt verðr	4. Huersu maðr skal oðal bioða	4. Huersu maðr skal oðal bioða	26. Um boð ok lausn a oðals iardum ok vm nauðzyn	4. Huersu oðal skal bioða at lagum
JB-5. huersu maðr skal oðals iorð sina loysa eða kaupa	5. Huersu maðr skal oðals iorð sina loysa	5. Huersu maðr skal oðals iorð sine loysa	27. Um oðals saulu ok kauprof	5. Um oðals lausn
JB-6. huersu oðal skal sokia vndan konungi oc hann undan oss	6. Sua skal konunga oðal bioða sem aðr menn	6. Sua skal konungr oðal bioða sem aðrir menn	28. Um bod millum oðals manna	6. Huerso ver æugum konunge oðal bioða ok han oss
JB-7. vm oðals iardr kuænna ef þeim verða falar oc þær iardr sem þær ærfa eftir born sin eða fa i tillgjof	7. Sua skolu konor kalmornnum oðal bioða	7. Sua skolu konor karmornnum oðal bioða	29. At engi fyrnska gange firir oðals ierða lausn	7. Um þær jærðr er iamnan ma brigða
JB-8. huersu maðr skal oðal sit brigða	8. Huersu maðr skal oðali sinu brigða	8. Huersu maðr skal oðali sinu brigða	1. Um landa brigði	8. Huersu maðr ma oðal sitt brigða
JB-9. huersu oðals brigð ma varia	9. Huersu ueriande skal leirða fram uitni sinu	9. Huersu ueriande skal leirða fram uitni sinn		9. Huersu oðals brigði ma varia
JB-10. huersu ueria skal logboðna iorð	10. Nu ef han suarar þui	10. Nv ef hann suarar þui		10. Huersu væri-andi ma vitni sin bioða
JB-11. vm solu iardr er afr loysazst	11. Huersu iorð skal af hondum lata	11. Huersu iorð skal af hondum lata	2. Um forsaulu ierðar	11. Um afirsalu iærðr
JB-12. ef maðr vill loysazt	12. I huorium aurum firir iorð skal greiða	12. I huorium aurum firir iorð skal greiða		12. Um jærðr aura giða
JB-12. ef maðr uil				

iorð sína selja at forsolu mala rettum iorðu	tom	13. um iarðar lýsing	13. Vm iarðar lýsing	13. Vm iarðar lýsing	3. Um iarðar lýsing	13. Um þa iorð er liggir til fullra avra
JB-13. vm lýsing a iorðu	13. vm lýsing a iorðu	14. Huersu maðr skal kono firr iorðu segja	14. Huersu maðr skal kono firr iorðu segja	14. Huersu maðr skal kono firr iorðu segja	4. Um ierðar brigd undan kono	14. Um a iorð er maðr stendr til lausner
JB-14. huersu kiorð skal sokia vndan kono oc vmaghum	14. hueru iorð skal sokia vndan kono oc vmaghum	15. vm sterfno iarðer	15. Ef uerande er eigi ner	15. Ef uerande er eigi ner	5. Um stefnu iorð	15. Um forsalu iorð ok stefnu iorð
JB-15. vm sterfno iarðer	15. vm sterfno iarðer	16. vm iarðfolget fe	16. Vm iarðfolget fe	16. Vm iarðfolget fe	6. Um iarðfolget fe	16. Um iarðfolget fe
JB-16. vm iarðfolget fe	16. vm iarðfolget fe	17. Ef vmbodð maðr misfer með iorðu	17. Ef vmbodð maðr misfer með iorðu	17. Ef vmbodð maðr misfer með iorðu	7. Um vmbodð ok umbods mænn	17. Umbodð manna skiftu eða landzdrotten andaz
JB-17. ef vmbodð maðr misfer með iorðu zeiganda	17. ef vmbodð maðr misfer með iorðu zeiganda					

Landsleibolken

Gc	Gg	Ga	Gb	Gc	Fe	Ec
LL-1. her hæfr landzleiglu balk oc segfr huersu maðr skal iorð leiga af landdrotne at logum	1. her hæfr vm landzleigu bolk oc segfr i fyrsta capitulo huerso maðr skall iorð leiga af landz-drotne at loghum	1. Huersu maðr skal laiga iorð af landzdrotten	1. Huersu maðr skal leiga iorð af landzdrotne	1. Huersu maðr skal leiga iorð af landz drotne	1. Huersu maðr skal iorð leiga undir bu sit	1. Ef maðr vil annars iorð leigia
LL-2. vm husa uphald	2. vm husa uphald	2. Um husa skildaga utð leigu liða	2. Vm husa skildaga utð leigulíða	2. Vm husa skildaga við leigu liða		2. Um husa vphald
LL-3. vm forn hus	3. vm forn hus	3. Huersu leigendingr skal husum upp halda	3. Huersu leigendingr skal husum upp halda	3. Huersu leigendingr skal husum vpp halda	2. At leigendingr skal husum vpp halda	3. Um forna husa vphald
LL-4. Ef maðr sefr iorð a leighu oc iul	4. ef maðr sefr iorð a leigu oc iul et	4. Ef leigendingr er skilt fornt hus up	4. Ef leigendingr er skilt fornt hus upp at gera	4. Ef leigendingr er skilt fornt hus vpp at gera	3. Um vppgerð forna husa ef skild ero	4. Ef landzdrotten vil æt byggin hald

eigi halda	halda	monnum	monnum	monnum	monnum	hallda aða byggir ok vill æggi hallda	5. Efi maðr byggri i monnom æna jorð
LL-5. Efi i menn taka æna iorð	5. ef tveir menn taka æna iorð	6. Engi skal sina iorð olagliga byggja	6. Engi skal sina iorð vloglega byggja	6. Engi skal sina iorð vloglega byggja	6. Engi skal sina iorð vloglega byggja	5. En ef maðr byggir æna iorð i monnum	5. Efi maðr byggri i monnom æna jorð
LL-6. vm iarðer þer er umboðz menn byggja oc kaldakol	6. vm iarðer þer er umboðz menn byggja oc kalda koll	7. Efi vmboðs maðr taka mutur til iarðer at byggja oc kallda kol gera	7. Efi vmboðs menn taka mutu til iarðer at byggja ok kallda kol	7. Efi vmboðs menn taka mutu til iarðer at byggja ok kallda kol gera	7. Efi vmboðs menn taka mutu til iarðer at byggja ok kallda kol	6. Um þat er maðr geger kallda kol a orðu mannz	6. Um mutur ok kaldu koll
LL-7. vm fardagð hin fyrsta	7. vm fardagð hin fyrsta	8. Vm husa skipti i fardogum	8. Vm husa skipti i fardogum	8. Vm husa skipti i fardogum	8. Vm husa skipti i fardogum	7. Um fardaga ok flutning til iardu	7. Um fardaga ok husa skifti
LL-8. vm abuð iarðar oc vetr rughz sæðr	8. vm abuð iarðar oc vetr rughz sæðr	9. Huersu maðr skal myki a iorð reiða	9. Huersu maðr skal myki a iorð reiða	9. Huersu maðr skal myki a iorð reiða	9. Huersu maðr skal myki a iorð reiða	8. Vm troð rugssæðe ok grafssæðe	8. Vm troð rugssæðe ok grafssæðe
LL-9. hvat maðr skal af iorðu flytia ix	9. hvat maðr skal af iorðu flytia	10. Huersu maðr skal utð leigu bol skiliast	10. Huersu maðr skal utð leigu bol skiliast	10. Huersu maðr skal utð leigu bol skiliast	10. Huersu maðr skal utð leigu bol skiliast	9. Um husa brot er maðr fær af iorðu vm hannagard	9. Um husa brot er maðr fær af iorðu vm hannagard
LL-10. vm v tekmar iarðer	10. vm v tekmar iarðer	11. Efi maðr sitr a otekinni iorðu	11. Efi maðr sitr a otekinni iorðu	11. Efi maðr sitr a otekinni iorðu	11. Efi maðr sitr a otekinni iorðu	10. Um þat er maðr sitr a iardu utekinni vtarðar	10. Efi maðr sitr a vtarðar
LL-11. Efi korn aða hoy er falt i staða huernum selia skal	11. ef korn eða hoy i falt i staða huernum selia skal	12. Um skipti a korne oc hoy	12. Um skipti a korne oc hoy	12. Um skipti a korne oc hoy	12. Um skipti a korne oc hoy	11. Um hoy ok korn at landtrotten æggi kaupna	11. Efi lanzete hefr korn eða hoy falt
LL-12. vm friokorn	12. vm friokorn	13. Efi leiglingingr fer af iorðu	13. Efi leiglingingr fer af iorðu	13. Efi leiglingingr fer af iorðu	13. Efi leiglingingr fer af iorðu	12. Um fro korn ok melting	12. Vm korn randzak
LL-13. vm staðu garð oc garðbrot	13. vm staðu garða oc garðbrot	14. Efi maðr þurfu frokorn at kaupna	14. Efi menn þurfu frokorn at kaupna	14. Efi menn þurfu frokorn at kaupna	14. Efi menn þurfu frokorn at kaupna	13. Um stadungar ok tradar gard er vpp slitr	13. Um garða æf vp er slitin
LL-14. vm husa skipti oc takfall	14. vm husa skipti oc takfall	15. Vm husa skipti (ok iardar, tilfoyd)	15. Vm husa skipti (ok iardar, tilfoyd)	15. Vm husa skipti (ok iardar, tilfoyd)	15. Vm husa skipti (ok iardar, tilfoyd)	14. Um husa skipti ok annara luta þæzar sem fleiri menn bua saman	14. Vm husa skifti tæga ok tadfall

LL-15. vm ælding oc at maðr skal nu at leiga oðals iorð sina	15. vm ælding oc at maðr skal nu at leiga oðals iorð sina	16. At maðr skal bua a oðals iorð sinni	16. At maðr skal bua a oðals iorð sinni	17. At maðr skal bua a oðals iorðu sinni	15. Um þat er maðr maðr hoggv öyk firir plogge 16. Um æigna skiptu ok akra rettar gard og lofast 17. Um logfestu hollz ok laga 18. Um landnam ok þeira grain 19. En um landnam ok markar spell ok flei menn 20. Um vinnu haga ok markar 21. Um skips vppsatt ok um 22. Leigu iorð samann biorg vid skipbrodis menn 23. Um logfestu ok fimptar stefnu 24. Ef vmbods maðr sokr land nam ok ausla bot ok land skyld 25. Vm ranga doma 26. Ef vmbods														
LL-16. ef maðr spillir plogge aðra arðre	16. ef maðr spillir plogge aðra arðre	17. Um spelluirki	17. Vm spelluirki	18. Vm akra skiptu ok engia	17. Vm akra skiptu ok engia	18. Vm akra skiptu ok engia	18. Vm akra skiptu ok engia	19. Vm logfestu	19. Vm logfestu	20. Huersu mikit landnam huer skal taka	20. Huersu mikit landnam huer skal taka	21. Huersu konor skolu landnam taka	21. Huersu konor skolu landnam taka	22. Ef vinnr i skoge at uskiptu 23. Vm skips uppsaat	22. Ef vinnr i skoge at uskiptu 23. Vm skips uppsaat	24. Um logfestu til fimtar stefno	24. Um logfestu til fimtar stefno	25. Vm sekt manna	25. Vm sekt manna
LL-17. vm akra skipti oc ængia	17. vm akraskipti oc ængia	18. Vm akra skiptu oc engia	18. Vm akra skiptu oc engia	19. Um logfestu	19. Um logfestu	20. Huersu mikit landnam huer skal taka	20. Huersu mikit landnam huer skal taka	21. Huersu konor skolu landnam taka	21. Huersu konor skolu landnam taka	22. Ef vinnr i skoge at oskiptu 23. Vm skips uppsaat	22. Ef vinnr i skoge at oskiptu 23. Vm skips uppsaat	24. Vm logfestu til fimtar stefno	24. Vm logfestu til fimtar stefno	25. Vm sekt manna	25. Vm sekt manna	26. Vm sekt manna	26. Vm sekt manna	26. Vm sekt manna	26. Vm sekt manna
LL-18. vm forboð ægnar oc logfesting	18. vm forboð ægnar oc logfesting	19. vm alra manna landnaam	19. vm alra manna landnaam	20. vm landnaam at vskiptri iorðu	20. vm landnaam at vskiptri iorðu	21. vm vthaga oc markar ivinnu	21. vm vthaga oc markar ivinnu	22. vm skips vsaat oc skipsbroz menn oc menn	22. vm skips vsaat oc skipsbroz menn oc menn	23. vm auerka a akre oc æng	23. vm auerka a akre oc æng	24. vm fimtar stemfno ægnar oc landskyldar	24. vm fimtar stemfno ægnar oc landskyldar	25. at huer land-	25. at huer land-	26. Vm sekt manna	26. Vm sekt manna	26. Vm sekt manna	26. Vm sekt manna

hestauið og ef maðr molkar annars LL-36, vm hesta abyrgð LL-37, vm hiorð oc hirðingja LL-38, vm hesta bit oc hunda LL-39, vm lanfe	uigh oc ef maðr molkar annars manz bu 35, vm hesta abyrgð 36, vm hiorð oc hirðingja 37, vm hesta bit oc hunda 38, vm laan fee	38. Ef hundr bitr fe manz 39. Ef maðr tynizt með lane	38. ef hundr bitr fe manz 39. ef maðr tynizt með lane	undr a bu manz 39. Ef hundr bitr fe manz 40. Ef maðr tynizt með lane	hæfing 38. Um fearfølengh 39. Ef fenaðr vædr manne at skaða 40. Ef hundr bitr man
LL-40, vm sætrferð oc hushaga LL-41, vm sætra merki LL-42, vm gras-bettingar granna LL-43, vm þioðgautur oc sætrgautur LL-44, vm væghaboitr huersu þeirra skal krefja LL-45, Einn vm væghar boitr LL-46, vm baugh reioir LL-47, vm þioð aar almosomenn oc fārhirða	39, vm sætr ferð oc hushaga 40, vm sætra merki 41, vm gras-bettingar granna 42, vm þioðgautur oc sætra gotur 43, vm vèghaboitr huersu þeirra skal krefja 44, vm vegar boitr 45, vm baugreið 46, vm þioð ar almoso menn oc fārðhirða	40. Vm sætraferð manna 41. Um sætra merki manna 42. Huersu fe skal uarðueita 43. Um þioðgotur oc handran oc bruar gerð 44. Vm laga stefnor til uega bota 45. Um bruar gerð a þioðuegum 46. Um baugreið 47. Vm flutning manna ifir þioðar	39. ef maðr tynizt með lane 40. vm sætra ferð manna 41. Vm sætra merki manna 42. Huersu fe skal varðueita 43. Vm þioðgotur ok handran ok bruar gerð 44. Vm laga stefnor til uega bota 45. Vm bruar gerð a þioð uegum 46. Vm baugreið 47. Vm flutning manna ifir þioð ar	37. Um gripa lan ok læigur ok afang a skipum 38. Um hus haga ok gras rann 39. Um sætr merki 40. Um korn hirslu ok granna bit ok sægt þar vm 41. Um þioðgatur ok sætra gatur ok bruar 42. Um laga stefnu til uega bota ok huerrum stundum bota skal 43. Um allzskynz væga boitr 44. Um baugreið ok hæim stost 45. Um arflutnar far ok fārðir vm fārfeigu ok fārfeigu ok huar flyrtia skall	41. Um lan 42. Vm sætra frær-dir 43. Um sætrmæрки mana 44. Um fenaðr varðueidzlu 45. Vm handran ok þioðgatur 46. Um vegarboittar 47. Item vm ve-garboitr 48. Um baugreið 49. Um far juir þioðar

LL-48. vm vatn oc ueiðistöð oc lax aar	47. vm vatn oc veyðistöð oc lax aar	48. Um laxar oc ueiði uel er menn gera	48. Vm laxar ok ueiði uel er menn gera	49. Vm laxar ok ueiði uel er menn gera	46. Um uazraser ok veyði staðr ok iardar	50. Vm ar ok fiskistaðer manna
LL-49. vm sildfiski	48. vm sildfiski	49. Vm silld fiski ef menn gera skaða	49. Vm silldfiski ef menn gera skaða	50. Vm silldfiski ef menn gera skaða	47. Um silld fiski ok spelyrkv ok ausla brot	51. Um sildfiski
LL-50. vm sokner	49. vm soknr	50. Ef menn takazt firir með ofund	50. Ef menn takazt firir með ofund	51. Ef menn takazt firir með ofund		52. Ef men takaz firir i sildfiski
LL-51. vm silða toku or nætium manna	50. vm silða tokur or nætium manna	51. Vm fiski farar vt röðrar manna	51. Vm fiski farar vt röðrar manna	52. Um fiski farar vt röðrar manna		53. Ef men stela silð or nætium
LL-52. vm vale oc gashauka	51. vm vale oc gashauka	52. Um hauka ueiðar	52. Vm hauka ueiðar	53. Vm hauka veyðar	48. Um gashauka neffar sallt ok acit brot	54. Um brigduerpi (nr 54 i hskr)
LL-53. vm ruðstaðr	52. vm ruðstaðe	53. Vm boðburð af ruðstað	53. Vm boðburð af ruðstað	54. Vm boðburð af ruðstað	49. Um ruðstad ok nybøle i almennigi	55. Um hauka ok vale (uklar numme- reing)
LL-54. vm boðburð oc boðfall	53. vm boðburð oc boðfall	54. Vm boðburð boa i millum	54. Vm boðburð boa i millum	55. Vm boðburð boa i millum	50. Um boðburð ok fatøka menn ok finneigi uru	56.(57) Huat læig- lendingr ma lofa
LL-55. vm flutning	54. vm flutningh	55. Um akr oc eng	55. Vm akr ok eng flutning ok boð- burð firir auðu	56. Vm akr ok eng		57. Ef ryðstaðr byggiz i herað eða almenning
LL-56. vm þingviti	55. vm þingviti	56. Huersu bondr skolu þing sokia	56. Huersu bondr skolu þing sokia	57. Huersu bondr skolu þing sokia	51. Um þing ok þingsoknir	58. Um boðburð
LL-57. vm fatøka menn	56. vm fatøka menn	57. Um fatøkra manna flutning	57. Vm fatøkra manna flutning	58. Vm fatøkra manna flutning	52. Um flutning ok vidr tauku fatøkra manna	59. Um þing ok boðfall
LL-58a. vm gildrur	57. vm gildrur oc biarnar veyði	58. Huersu maðr skal ueiða biom oc	58. Huersu maðr skal ueiða biom ok	59. Huersu maðr skal ueiða biom ok	53. Um ueiði skap ok gulldrur	60. Um fatøkra mana flutningh
LL-58b. vm biarnar						61. Um gildri ok sialfskott

veði LL-59. vm dyra veðar	58. vm dyra veði 59. vm almenninga 60. huersu konungr skall almenninga byggja 61. vm dyr grafr grathuer	ulf 59. Vm dyra ueði 60. Um ælgia ueði 61. Ef menn skil a vm almenninga 62. Huersu maðr skal boi sitt hafa 63. Vm ueðueclar til dyra 64. Um hual rekstra ef maðr finnr hual 65. Vm sela ueidar	ulf 59. Vm dyra veði 60. Vm ælgia veði 61. Ef menn skil a vm almenninga 62. Huersu maðr skal boi sitt hafa 63. Vm veði ueclar til dyra 64. Vm hual rekstra ef finnr hual 65. Vm sela veidar	ulf 60. Vm dyra veði 61. Vm ælgia veði 62. Ef men skil a vm almenninga 63. Huersu maðr skall boi sitt hafa 64. Vm veði ueclar til dyra 65. Vm hualrekstra ef finnr hual 66. Vm sela veidar	54. Um dyra ueidar 55. Um almenning ok bondaæign ef men skill a 56. Um dyrgarda ok dyrgrafr i almen- ningi 57. Um hualret 58. Um sæluæði	62. Um dyra væði ok væða men i anars manz marku 63. Ef maðr fær ifur land huat væða skal 64. Um ælgia væði 65. Um almenninga 66. Konungr ma byggja almenningh 67. Um dyra garða 68. Um huall væði 69. Um sæluæði
---------------------------------	---	---	--	---	--	--

Kjøpebolken

Gc	Gg	Ga	Gb	Gc	Ec
KB-1. her hæfr kaupabolk oc segr vm gripsældir	1. her hæfr kaupabolk oc seghir i fyrsta capi- tulo vm gripdæild manna 2. vm skulda færði 3. vm atfærð at lata bondr vyrða ser skuld	1. Her hæfr kaupabolk oc segr i fyrsta kapi- tola ef maðr tekr firir aðrum af laga 2. Um utinis burð manna oc fear soknir 3. Huersu maðr skal sokia fe sitt at lagum	1. Her hæfr kaupabolk oc segr i fyrsta kapi- tola ef maðr tekr firir aðrum af laga 2. Vm utinis burð manna ok fear soknir 3. Huersu maðr skal sokia fe sit at logum	1. Her hæfr kaupabolk og segr i fyrsta kapitula ef maðr tekr firir aðrum af laga 2. Vm vitnisburð manna ok fear soknir 3. Huersu maðr skal sokia fe sitt at logum	1. Um gripdæild ok doma 2. Um vitnisburða er and 3. Um laga stæfnur 4. Vm stæfnu tíma 5. Um fearsokner

skuld sína KB-4. vm lanfé og demptt fé og vitafe	sína 4. vm lan fé dæmt fé og uita fé 5. vm dauðra manna skuldir 6. vm heimstæmfino oc kauptrénu KB-7. vm lagha sokner	4. Vm úiðr taku uið skulld 5. Ef maðr a skulld at fatokum manni 6. Huersu erfingi skal suara skulld hins dauða 7. Huersu einlöypan mann skal sökia 8. Ner sokner skolu standa 9. Konunger a fyrst kaup a allum lutum 10. Ef maðr selr aðrum fals 11. Um skiluisi er menn gera firr kaupum sinum 12. Huersu maðr skal uitri bera vm kaup manna 13. Ef maðr selr ij monnum eitt ueð 14. Ef maðr selr ku a leigu 15. Um handnaam a leigu fé	4. Vm viðtraku uið skulld 5. Ef maðr a skulld at fatokum manne 6. Huersu erfingi skal suara skulld hins dauða 7. Huersu einlöypan mann skal sökia 8. Ner soknir skolu standa 9. Konunger a fyrst kaup a ollum lutum 10. Ef maðr selr oðrum fals 11. Vm skiluisi er menn gera firr kaupum 12. Huersu maðr skal uitri bera vm kaup manna 13. Ef maðr selr ij monnum eitt ueð 14. Ef maðr selr ku a leigu 15. Vm handnaam a leigu fé	4. Vm viðtraku uið skulld 5. Ef maðr a skulld at fatokum manne 6. Huersu erfingi skal suara skulld hins dauða 7. Huersu einlöypan mann skal sökia 8. Ner soknir skolu standa 9. Konunger a fyrst kaup a ollum lutum 10. Ef maðr selr oðrum fals 11. Vm skiluisi er menn gera firr kaupum 12. Huersu maðr skal uitri bera vm kaup manna 13. Ef maðr selr ij monnum eitt ueð 14. Ef maðr selr ku a leigu 15. Vm handnaam a leigu fé	6. Vm skulda heimtingr 7. Nu æf maðr a fé at manne 8. Ef oræigi a manne skuld at luka 9. Nu er sa dauðr er skuld a at gæiðla 10. Nu komer sa i fylki er þu vilt sottað hafa 11. Um þa tima er sokner skulu standa 12. Kononger a fyrst kaup a allu 13. Vm fals æf finz i var 14. Oll þau skilord er men gera i kuænna giftingr 15. Um vitni er maðr lætr vitna 16. vm kauprof 17. Um leigubú 18. vm fulgu bú
KB-5. vm dauðra manna skuldir KB-6. vm heimstæmfino oc kauptrénu KB-7. vm lagha sokner KB-8. vm stemfror til loghmannz KB-9. vm konungs kaup KB-10. vm iarða kaup oc garða KB-11. vm fals i gulli aða svilgr KB-12. vm fals i kleðnaðe KB-13. vm skilord kuenna KB-14. vm vitni KB-15. vm handsalað mal oll oc forkaup KB-16. vm leighu kyr KB-17. vm fulghu mala	4. Vm viðtraku uið skulld 5. Ef maðr a skulld at fatokum manne 6. Huersu erfingi skal suara skulld hins dauða 7. Huersu einlöypan mann skal sökia 8. Ner soknir skolu standa 9. Konunger a fyrst kaup a ollum lutum 10. Ef maðr selr oðrum fals 11. Vm skiluisi er menn gera firr kaupum 12. Huersu maðr skal uitri bera vm kaup manna 13. Ef maðr selr ij monnum eitt ueð 14. Ef maðr selr ku a leigu 15. Vm handnaam a leigu fé	4. Vm viðtraku uið skulld 5. Ef maðr a skulld at fatokum manne 6. Huersu erfingi skal suara skulld hins dauða 7. Huersu einlöypan mann skal sökia 8. Ner soknir skolu standa 9. Konunger a fyrst kaup a ollum lutum 10. Ef maðr selr oðrum fals 11. Vm skiluisi er menn gera firr kaupum 12. Huersu maðr skal uitri bera vm kaup manna 13. Ef maðr selr ij monnum eitt ueð 14. Ef maðr selr ku a leigu 15. Vm handnaam a leigu fé	4. Vm viðtraku uið skulld 5. Ef maðr a skulld at fatokum manne 6. Huersu erfingi skal suara skulld hins dauða 7. Huersu einlöypan mann skal sökia 8. Ner soknir skolu standa 9. Konunger a fyrst kaup a ollum lutum 10. Ef maðr selr oðrum fals 11. Vm skiluisi er menn gera firr kaupum 12. Huersu maðr skal uitri bera vm kaup manna 13. Ef maðr selr ij monnum eitt ueð 14. Ef maðr selr ku a leigu 15. Vm handnaam a leigu fé	4. Vm viðtraku uið skulld 5. Ef maðr a skulld at fatokum manne 6. Huersu erfingi skal suara skulld hins dauða 7. Huersu einlöypan mann skal sökia 8. Ner soknir skolu standa 9. Konunger a fyrst kaup a ollum lutum 10. Ef maðr selr oðrum fals 11. Vm skiluisi er menn gera firr kaupum 12. Huersu maðr skal uitri bera vm kaup manna 13. Ef maðr selr ij monnum eitt ueð 14. Ef maðr selr ku a leigu 15. Vm handnaam a leigu fé	6. Vm skulda heimtingr 7. Nu æf maðr a fé at manne 8. Ef oræigi a manne skuld at luka 9. Nu er sa dauðr er skuld a at gæiðla 10. Nu komer sa i fylki er þu vilt sottað hafa 11. Um þa tima er sokner skulu standa 12. Kononger a fyrst kaup a allu 13. Vm fals æf finz i var 14. Oll þau skilord er men gera i kuænna giftingr 15. Um vitni er maðr lætr vitna 16. vm kauprof 17. Um leigubú 18. vm fulgu bú

KB-18. vm skulda kyr oc wanni a kuitfé KB-19. vm grip vsenan KB-20. vm gripa skipti KB-21. vm laus abyrgð KB-22. vm vaðian KB-23. vm skuldskeyting	18. vm skulda kyr oc wanni a kuitfé 19. vm usena gripi 20. vm gripa skipti 21. vm laus abyrgð 22. vm væð oc væðs abyrgð 23. vm skuld skoyting	16. Ef maðr selr kuitk fe með löymanda lost 17. Vm usenan grip 18. Um skipti manna 19. Um laus abyrgð 20. Ef maðr legger aðrum ued huersu fara skal 21. Vm skulld skoyting oc kaup kuenna	16. Ef maðr selr kuitk fe með löymanda lost 17. Vm vsenan grip 18. Vm skiti manna 19. Vm laus abyrgð 20. Ef maðr legger oðrum ued huersu fara skal 21. Vm skulld skoyting ok kaup kuenna	19. Um gilda ku ok abyrgð a fenad 20. Ef maðr kaupir grip vsenan 21. Um farskifi ok gripa 22. Um lan ok vitafe 23. Nu legger maðr manne væð 24. vm skuldskeyting ok kaup þau er konor ægi at gera 25. Um værtkmen 26. Um sigling ok kaupmen 27. vm skipleighur 28. Nu fara men firir land fram 29. vm lan ok fullretis skaða 30. Um dubl ok væðfe 31. Um vagr ok mælekeroll	
KB-24. vm uerka kaup bonda oc verkmanz KB-25. huat siglingar menn skolu ægja KB-26. vm skips skipan oc fartekiu KB-27. Ef menn fara i forboðe landa a millum KB-28. vm asighling KB-29. vm lan oc fullrettes skaða KB-30. vm dubblan oc vaðian KB-31. vm vagher stiekur oc mælekeroll	24. vm verkakaup bonda oc verkmanz 25. huat siglinga menn skulu ægja 26. vm skips skipan oc fartekiu 27. ef menn fara i forboðe landa a millum 28. vm asigling 29. vm laan oc fullrettes skaða 30. vm dubblan oc vaðian 31. vm vagr stiekur oc mæle	22. Ef bonde uil ei hallda kaup uðr verkman sinn 23. Um fe lila menn er sigla 24. Ef styri maðr tekr ofmarga menn af skip 25. Ef menn sigla firir bann 26. Vm asigling huat uðr ligger 27. Um fullretis skaða 28. Vm dubl 29. Um uagir oc mælekeroll	22. Ef bondi vil eigi hallda kaup viðr verkman sinn 23. Vm felila menn er sigla 24. Ef styri maðr tekr a skip sitt of marga menn 25. Ef menn sigla firir bann 26. Vm a sigling huat viðr ligger 27. Vm fullretis skaða 28. Vm dul 29. Vm vagir ok mælekeroll	22. Ef bonde vil eigi hallda kaup viðr verkman sinn 23. Vm felila menn er sigla 24. Ef styri maðr tekr ofmarga men a skip 25. Ef menn sigla firir bann 26. Vm asigling huat uðr ligger 27. Vm fullretis skaða 28. Vm dul 29. Vm uagir oc mælekeroll	22. Ef bonde vil eigi hallda kaup viðr verkman sinn 23. Vm felila menn er sigla 24. Ef styri maðr tekr a skip sitt of marga menn 25. Ef menn sigla firir bann 26. Vm a sigling huat viðr ligger 27. Vm fullretis skaða 28. Vm dul 29. Vm vagir ok mælekeroll

Gc	Gg	Ga	Gb	Gc	Ec
TF-1. Her hefr þiofa bolk ok segir um þiofa rafsing	TF-1. her hefr þiofa a at rafsazt capitulo vm þiofa rafsingh	TF-1. Her hefr þiofa bolk ok segir ef maðr stsel	TF-1. Her hefr þiofa bolk ok segir ef maðr stsel	TF-1. Her hefr þiofa bolk ok segir ef maðr stsel	TF-1. þat er nu þui nest at aering skal finr aðrum stela
TF-2. ef þiofr uerðr tekin æða huersu honom a at rafsazt	TF-2. Ef þiofr væðr laus eða huersu honom a at rafsazt	TF-2. Um þiofa færslur	TF-2. Vm þiofa færslur	TF-2. Vm þiofa færslur	TF-2. Huarsu maðr skal þiof taka ok binda
TF-3. vm þiof ran huat við ligger	TF-3. vm þiof ran huat við ligger	TF-3. Ef maðr tekr uið fe sinu þiofstolino	TF-3. Ef maðr tekr uið fe sinu þiofstolino	TF-3. Ef maðr tekr uið fe sinu þiofstolino	TF-3. Nu af maðr raner man þiofe
TF-4. ef maðr kennir fe sit þiofstolet	TF-4. ef maðr kennir sit þiofstolet	TF-4. Ef maðr stendr mann með fe sino	TF-4. Ef maðr stendr man með fe sinu	TF-4. Ef maðr stendr mann með fe sinu	TF-4. Wm fe þiofstolit æf maðr stendr
TF-5. ef maðr kennir manne stuld	TF-5. ef maðr kennir manne stuld	TF-5. Ef maðr kennir aðrum stullid	TF-5. Ef maðr kennir aðrum stullid	TF-5. Ef maðr kennir aðrum stullid	TF-5. Ef maðr kiennir aðrum stuld
TF-6. ef maðr uil fara efur þiofue oc æsta liðrs til	TF-6. ef maðr uill fara efur þiofue oc æsta liðs dill	TF-6. Um ranzsak	TF-6. Vm ranzsak	TF-6. Vm ranzsak	TF-6. Huarsu maðr skal j randzak ganga
TF-7. vm fe þiofstolet	TF-7. en vm fe þiofstole t	TF-7. Ef maðr finnr fe sitt þiofstolit	TF-7. Ef maðr finnr fe sitt þiofstolit	TF-7. Ef maðr finnr fe sitt þiofstolit	TF-7. Nu finnar maðr fe sit þiofstolet
TF-8. vm hauka stuld	8. vm hauka stuld	8. Vm marksteina færslu	8. Vm marksteina færslu	8. Vm marksteina færslu	8. Um haukastuld ok slatrægnis
TF-9. vm iarðar stuld oc marksteina	9. vm iarðar stuld oc margsteina	9. Ef maðr stelr or alldens garðum	9. Ef maðr stelr or alldingsgarðum	9. Ef maðr stelr or alldingsgarðum	9. Wm iarðr stuld
TF-10. vm alldens taku	10. vm alldens toku	10. Um hvinzsku	10. Vm hvinzsku	10. Vm hvinzsku	10. Um þa er læggazt vndir þu
TF-11. vm hunda oc ketti oc vaeghar hoy	11. vm hunda oc kottu oc veqhar hoy	11. Vm hoy tak	11. Vm hoy tak	11. Vm hoy tok	11. Ef maðr stell or alldingarðe
TF-12. vm funnit fe	12. vm funnit fe	12. Huersu maðr skal með fyndi fara	12. Huersu maðr skal með fyndi fara	12. Huersu maðr skal með fyndi fara	12. Um huar[...] 13. Um æfoðr ær maðr tækr 14. Wm funnitt fe með fyndi fara

TF-13. vm tylftar æið	13. vm tylftar æið	13. Vm tylftar eið	13. Vm tylftar eið	13. Vm tylftar eið	13. Vm tylftar eið	15. Um tylftar æið
TF-14. vm settar æið	14. vm settar æið	14. Vm settar eið	14. Vm settar eið	14. Vm settar eið	14. Vm vi eið	16. Um settar æið
TF-15. vm lyrittar æið	15. vm lyrittar æið	15. Vm lyrittar eið	15. Vm lyrittar eið	15. Vm lyrittar eið	15. Vm lyrittar eið	17. Vm lyrittar æið ok minni æiða
TF-16. vm meinsuore	16. vm meinsuore	16. vm ranga eiða	16. Vm ranga eiða	16. Vm ranga eiða	16. Vm ranga eiða	18. Um meinsuore 19. Vm rettarboit Hakonar konungs gamla 20. Um rettarboit Magnus konungs son hakonar konungs

Vedlegg 11. Strukturtabell

Tingfarebolken (TF)	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn	
Fríðr oc blæzan uars herra ihu xpi	TF-1	TF-1	Lakune	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	TF-1	Lakune	TF-1	
Sua er melt at nemfna skal or	TF-2a	TF-2a	-	Mangler	TF-2a	Mangler	Mangler	Lakune	TF-2a	Mangler	TF-2a	TF-2a x 2	TF-2a x 2	-	TF-2a	
En ef lendr maðr eða sýslu maðr	TF-2b	TF-2b	-	TF-2b	TF-2b	TF-2b (1)	TF-2b (1)	-	TF-2b	Mangler	TF-2b	TF-2b	TF-2b	-	TF-2b	
Eftir vitnum og gognum skal huert	TF-3a	TF-4 (3)	-	TF-4 (3)	TF-4 (3)	TF-4 (2)	TF-4 (2)	-	TF-4 (3)	TF-4 (2)	TF-4 (3)	TF-4 (3)	TF-4 (3)	-	TF-4 (3)	
Þeir er i logretto ero nemfdir skulu	TF-3b	TF-3a (4)	-	TF-3a (4)	TF-3a (4)	Mangler	Mangler	-	TF-3b (3)	Mangler	TF-3a (4)	TF-3a (4)	Mangler	-	Mangler	
Þing skal standa sua lengi sem logmaðr	TF-4	TF-3b (4)	-	TF-3b (4)	TF-3b (4)	TF-3b (2)	TF-3b (2)	-	TF-3a (3)	TF-3b (2)	TF-3b (4)	TF-3b (4)	TF-3b	-	TF-3b	
Aller þeir menn sem j gula þings for	TF-5	TF-5	-	TF-5	TF-5	TF-5 (3)	TF-5 (3)	-	TF-5 (4)	TF-5 (3)	TF-5	TF-5	TF-5 (4)	TF-5	TF-5 (4)	
Hveruitna þar sem menn verða vittir	TF-6	TF-6 (5)	-	TF-6 (5)	TF-6	TF-6 (3)	TF-6 (3)	-	TF-6 (5)	TF-6 (3)	TF-6 (5)	TF-6 (5)	TF-6 (4)	Mangler	TF-6 (4)	
Nv ef maðr ryfr dom þan er dómðr er	TF-7	TF-7 (5)	-	TF-7 (5)	TF-7	TF-7 (3)	TF-7 (3)	-	Mangler	TF-7 (4)	TF-7 (5)	TF-7 (5)	TF-7 (4)	TF-7 (6)	TF-7 (4)	
Ef annar huar fryr a lut sin þa er mal	TF-8	TF-8 (6)	-	TF-8 (6)	TF-8	TF-9a (4)	TF-9a (4)	-	TF-9a (6)	TF-9a (4)	TF-8 (6)	TF-8 (6)	TF-9a (5)	TF-9a (6)	TF-9a (5)	
Nv er sua mælt at sýslu menn skulu	TF-9a	TF-9a (7)	-	TF-9a (7)	TF-9a	TF-8 (4)	TF-8 (4)	-	TF-8 (6)	TF-8 (4)	TF-9a (7)	TF-9a (7)	TF-8 (5)	TF-8 (6)	TF-8 (5)	
Nv skal sýslu maðr þui lysa a logbingi	TF-9b	TF-9b (7)	-	TF-9b (7)	TF-9b	TF-9b (4)	TF-9b (4)	-	TF-9b (6)	TF-9b (4)	TF-9b (7)	TF-9b (7)	TF-9b (5)	TF-9b (6)	TF-9b (5)	
Alla þa doma er vm vígaferðir	TF-10	TF-10 (8)	-	TF-10 (8)	TF-10	TF-10 (5)	TF-10 (5)	-	TF-10 (7)	TF-10 (5)	TF-10 (8)	TF-10 (8)	TF-10 (6)	TF-10 (7)	TF-10 (6)	
Hveruitna þar sem menn skulu gera	TF-11	TF-11 (9)	-	TF-11 (9)	TF-11	TF-11 (6)	TF-11 (6)	-	TF-11 (8)	Mangler	TF-11 (9)	TF-11 (9)	TF-11 (7)	Mangler	TF-11 (7)	
A þessom tímum ma eigi til logmannz	TF-12a	TF-12a (10)	-	TF-12a (9)	TF-12a	TF-12a (6)	TF-12a (6)	TF-12a (12)	TF-12a (9)	Mangler	TF-12a (10)	TF-12a (10)	TF-12a (8)	Mangler	TF-12a (8)	
Nu þar sem sa stemfir manne	TF-12b	TF-12b (10)	-	TF-12b (9)	TF-12b	TF-12b (6)	TF-12b (6)	TF-12b (13)	TF-12b (9)	Mangler	TF-12b (10)	TF-12b (11)	TF-12b (9)	Mangler	TF-12b (8)	
Nv ef maðr fær eigi ret rettyndr	TF-13	TF-13 (11)	-	TF-13 (9)	TF-13	TF-13 (6)	TF-13 (6)	TF-13 (13)	TF-13 (10)	TF-13 (5)	TF-13 (10)	TF-13 (12)	TF-13 (9)	TF-13 (7)	TF-13 (8)	
Kristendomsbolken (KD)	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn	
Þat er vpphaf laga vara gula þings	KD-1	KD-1	-	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	KD-1	
Nv af þui at guðs miskunn ser	KD-2	KD-2	-	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	KD-2	
Nv af þui at landzfolket a mykia	KD-3	KD-3	-	KD-3	KD-3	KD-3	KD-3	KD-3	KD-3	KD-3	Lakune	KD-3	KD-3	KD-3	KD-3	
I Namfne fauður + 13 arvetall	KD-4	KD-4	-	KD-4	KD-4	KD-4	KD-4	KD-4	KD-4	KD-4	-	KD-4	KD-4	KD-4	KD-4	
En ef sua þunglæga kann	KD-5	KD-5 (4)	-	KD-5	KD-5	KD-5	KD-5	KD-5	KD-5	KD-5	-	KD-5	KD-5	KD-5	KD-5	
Ef döttr æða sunar döttr	KD-6	KD-6 (5)	-	KD-6	KD-6	KD-6	KD-6	KD-6	KD-6	KD-6	-	KD-6	KD-6	Mangler	KD-6	
Nv at konongr viti sik þui heldr	KD-7	KD-7 (6)	-	KD-7	KD-7	KD-7	KD-7	KD-7	KD-7	KD-7	-	KD-7	KD-7	Mangler	KD-7	
En hertugi æða Jarl ef þeir ero til	KD-8	KD-8 (7)	-	KD-8	KD-8	KD-8	KD-8	KD-8	KD-8	KD-8 (7)	KD-8	KD-8	KD-8	Mangler	KD-8	
Nv skulu lendir menn og hirðstiorar	KD-9a	KD-9a (8)	-	KD-9a	KD-9a	KD-9a	KD-9a	KD-9a	KD-9a (8)	KD-9a	-	KD-9a	KD-9a	Mangler	KD-9a	
Þes leggr ek hond a þessa hælga	KD-9b	KD-9b (8)	-	KD-9b	KD-9b	KD-9b	KD-9b	KD-9b	KD-9b (8)	Mangler	-	KD-9b	KD-9b	Mangler	KD-9b	
Nu skulu logmenn þenna æið sueria	KD-10	KD-10 (9)	-	KD-10	KD-10	KD-10	KD-10	KD-10	KD-10	KD-11a (9)	Mangler	KD-10	KD-10	Mangler	Mangler	
En at bøndr oc alþyða viti sik	KD-11a	KD-11a (10)	-	KD-11a	KD-11a	KD-11a	KD-11a	KD-11a	KD-11a	KD-11b (9)	Mangler	KD-11a	KD-11a	Mangler	KD-11a (10)	
Þes leggr ek hond a þessa hælga	KD-11b	KD-11b (10)	-	KD-11b	KD-11b	KD-11b	KD-11b	KD-11b	KD-11b	KD-10	KD-11b (9)	-	KD-11b	KD-11b	Mangler	KD-11b (10)
Landevernsbolken (LV)	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn	
Þat er vpphaf at landuarnar bæлке	LV-1	LV-1	-	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	LV-1	
Nv søker skipp fyrnska . Þa skal	LV-2	LV-2	-	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	LV-2	
Nv fellr sua þunglæga firir synda	LV-3	LV-3	-	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	LV-3	
En ef konongr mistryr menn	LV-4	LV-4 (3)	-	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	LV-4 (3)	
Nv ef hers er von i land vart	LV-5a	LV-5a (4)	-	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	LV-5a (4)	
Sa vita uorðr skal væra vii ertogar	LV-5b	LV-5b (4)	-	LV-5b (4)	LV-5b (4)	LV-5b (4)	LV-5b (4)	LV-5b (4)	LV-5b (5)	LV-5b (4)	LV-5b (4)	LV-5b (4)	LV-5b (4)	LV-5b (4)	LV-5b (4)	
Nv kæmr sa maðr i land uart	LV-6	LV-6 (5)	-	LV-6 (5)	LV-6 (5)	LV-6 (5)	LV-6 (5)	LV-6	LV-6 (5)	LV-6 (5)	LV-6 (5)	LV-6 (5)	LV-6 (5)	LV-6 (5)	LV-6 (5)	
Nu skulu aller menn leiðangr gera	LV-7	LV-7 (6)	-	LV-7 (6)	LV-7 (6)	LV-7 (6)	LV-7 (6)	LV-7 (6)	Mangler	LV-7 (6)	LV-7 (6)	LV-7 (6)	LV-7 (6)	LV-7 (6)	LV-7 (6)	
Nv skolum ver vita huer ver skulum	LV-8	LV-8 (7)	-	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	LV-8 (7)	
Sa skal skipi styra er konongr	LV-9	LV-9 (8)	-	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	LV-9 (8)	
Nv skal styрмаðr boð vpp skæra	LV-10	LV-10 (9)	-	LV-10 (9)	LV-10 (9)	LV-10 (9)	LV-10 (9)	Lakune	LV-10 (9)	LV-10 (9)	LV-10 (9)	LV-10 (9)	LV-10 (9)	LV-10 (9)	LV-10 (9)	
Boghe skal liggia við þofo huæria	LV-11a	LV-11a (10)	-	LV-11a (10)	LV-11a (10)	LV-11a (10)	LV-11a (10)	LV-11a (10)	LV-11a (9)	LV-11a (10)	LV-11a (10)	LV-11a (10)	LV-11a (10)	LV-11a (10)	LV-11a (10)	
Nu ef frials madr gengr i matgærd	LV-11b	LV-11b (10)	-	LV-11b (10)	LV-11b (10)	LV-11b	LV-11b	LV-11b (10)	LV-11b (10)	LV-11b (9)	LV-11b (10)	LV-11b (10)	LV-11b (10)	LV-11a (10)	LV-11b (10)	
Sa maðr en a til . vj . marka silfrs	LV-12	LV-12 (11)	-	LV-12 (11)	LV-12 (11)	LV-12	LV-12	LV-12 (11)	LV-12 (10)	LV-12 (11)	LV-12 (11)	LV-12 (11)	LV-12 (11)	LV-12 (10)	LV-12 (11)	
Nv er þat þing eit er uapna þing	LV-13	LV-13 (12)	-	LV-13 (12)	LV-13 (12)	LV-13	LV-13	LV-13 (12)	LV-13 (11)	LV-13 (12)	LV-13 (12)	LV-13 (12)	LV-13 (12)	LV-13 (11)	LV-13 (12)	
Nv huerfir styrimaðr skipi sinu	LV-14	LV-14 (13)	-	LV-14 (13)	LV-14 (13)	LV-14	LV-14	LV-14 (13)	LV-14 (12)	LV-14 (13)	LV-14 (13)	LV-14 (13)	LV-14 (13)	LV-14 (12)	LV-14 (13)	
Nv koma skip heim til lunz	LV-15	LV-15 (14)	LV-15	LV-15 (14)	LV-15 (14)	LV-15	LV-15	LV-15 (14)	LV-15 (13)	LV-15 (14)	LV-15 (14)	LV-15 (14)	LV-15 (14)	LV-15 (13)	LV-15 (14)	
Nv er oc sua mælt at bøndr	LV-16	LV-16 (15)	LV-16	LV-16 (15)	LV-16 (15)	LV-16	LV-16	LV-16 (15)	LV-16 (14)	LV-16 (15)	LV-16 (15)	LV-16 (15)	LV-16 (15)	LV-16 (14)	LV-16 (15)	
Nv ero rans menn vbota menn .	LV-17	LV-17 (16)	LV-17	LV-17 (16)	LV-17 (16)	LV-17	LV-17	LV-17 (16)	LV-17 (15)	LV-17 (16)	LV-17 (16)	LV-17 (16)	LV-17 (16)	LV-17 (15)	LV-17 (16)	
Nv fara þeir er heriat hafa	LV-18	LV-18 (17)	LV-18	LV-18 (17)	LV-18 (17)	LV-18	LV-18	Lakune	LV-18 (16)	LV-19a (17)	LV-18 (17)	LV-18 (17)	LV-18 (17)	LV-18 (16)	LV-18 (17)	
Nv ef konongr kemmr manne	LV-19a	LV-19a (18)	LV-19a	LV-19a (18)	LV-19a (18)	LV-19a	LV-19a	-	LV-19a (17)	LV-19b (17)	LV-19a (18)	LV-19a (18)	LV-19a (18)	LV-19a (17)	LV-19a (18)	
Nu hafum ver landvorn vara skrasett	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	-	LV-19b (17)	LV-18	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	LV-19b (18)	

Mannhelgebolken (MH)	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Þat er fyrst í mannhælgje uare	MH-1	MH-1	MH-1	MH-1	MH-1	MH-1	MH-1	Lakune	MH-1	MH-1	MH-1	MH-1	MH-1	MH-1	MH-1
En þó at allt þat sem vegande atte	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2 (1)	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2	MH-2 (1)
Engi maðr ma iorðu sinni firigera	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a (2)	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a	MH-3a (2)
Ef maðr dræpr faður sin æða broðor	MH-3b	MH-3b	MH-3b	MH-3b	MH-3b	MH-3b	MH-3b	MH-3b (4)	MH-3b	MH-3b (2)	MH-3b	MH-3b	MH-3b	MH-3b	MH-3b (2)
En þeir er lata lif sit firir þiofsko saker	MH-4a	MH-4a	MH-4a	MH-4a	MH-4a	MH-4a (3)	MH-4a (3)	MH-4a (4)	MH-4a (3)	MH-4a (2)	MH-4a	MH-4a	MH-4a	MH-4a	MH-4a (2)
Þat er oc obota mal ef maðr falsar	MH-4b	MH-4b	MH-4b	MH-4b	MH-4b	MH-5 (4)	MH-5 (4)	MH-5	MH-4b (3)	MH-4b (2)	MH-4b	MH-4b	MH-4b	MH-4b	MH-4b (2)
Ef maðr stender mann	MH-4c	MH-4c (5)	MH-4c	MH-4c (5)	MH-4c (5)	MH-4b (5)	MH-4b (5)	MH-4b (6)	MH-4c (3)	MH-4c (2)	MH-4c (5)	MH-4c (5)	MH-4c (5)	MH-4c (5)	MH-4c (3)
Nv hueruitna þar er maðr vægr niðings	MH-5	MH-5 (6)	MH-5	MH-5 (6)	MH-5 (6)	MH-4c (6)	MH-4c (6)	MH-4c (7)	MH-5 (4)	MH-5 (3)	MH-5 (6)	MH-5 (6)	MH-5 (6)	MH-5 (6)	MH-5 (4)
Ef maðr sælr frialsan mann af lande	MH-6	MH-6 (7)	MH-6	MH-6 (7)	MH-6 (7)	MH-6 (7)	MH-6 (7)	MH-6 (8)	MH-6 (5)	MH-6 (4)	MH-6 (7)	MH-6 (7)	MH-6 (7)	MH-6 (7)	MH-6 (5)
Ef maðr hysir oc heimir utlægan mann	MH-7	MH-7 (8)	MH-7	MH-7 (8)	MH-7 (8)	MH-7 (8)	MH-7 (8)	MH-7 (9)	MH-7 (6)	MH-7 (5)	MH-7 (8)	MH-7	MH-7	MH-7	MH-7 (6)
EN ef maðr verðr hogguin a þingi	MH-8	MH-8 (9)	MH-8	MH-8 (9)	MH-8 (9)	MH-8 (9)	MH-8 (9)	MH-8 (10)	MH-8 (7)	MH-8 (6)	MH-8 (9)	MH-8	MH-8	MH-8	MH-8 (7)
Nv uerðr maðr sua oðr at hann bryzt	MH-9	MH-9 (10)	MH-9	MH-9 (10)	MH-9 (10)	MH-9 (10)	MH-9 (10)	MH-9 (11)	MH-9 (8)	MH-9 (7)	MH-9 (10)	MH-9	MH-9	MH-9	MH-9 (8)
Sva er oc mælt at allir men skulu frið						MH-18x (11)	MH-18x (11)	MH-18x (12)							
En ef maðr verðr uegin i heimili sinu						MH-18y (11)	MH-18y (11)	MH-18y (12)							
Nu ero konor þær ví er maðr									MH-X (9)						
Sa skal uera bane er nauistar menn	MH-10	MH-10 (11)	MH-10	MH-10 (11)	MH-10 (11)	MH-10 (12)	MH-10 (12)	MH-10 (13)	MH-10	MH-10 (8)	Lakune	MH-10	MH-10	MH-10	MH-10 (9)
Ef maðr dreppr mann til dauðz	MH-11a	MH-11a (12)	MH-11a	MH-11a (12)	MH-11a (12)	MH-11 (13)	MH-11a (13)	MH-11a (14)	MH-11a	MH-11a (9)	-	MH-11a	MH-11a	MH-11a	MH-11a (10)
Ef maðr ræðr manne bana rað	MH-11b	MH-11b (12)	MH-11b	MH-11b (12)	MH-11b (12)	MH-11b (14)	MH-11b (14)	MH-11b (15)	MH-11b	MH-11b (9)	-	MH-11b	MH-11b	MH-11b	MH-11b (10)
Nu ef sa maðr vædr drepen er eigi	MH-11c	MH-11c (12)	MH-11c	MH-11c (12)	MH-11c (12)	MH-11c (14)	MH-11c (14)	MH-11c (15)	MH-11c (12)	MH-11c (9)	-	MH-11c	MH-11c	MH-11c	MH-11c (10)
Þessar rettir bœtr gaf Magnus	MH-12a	MH-12a (13)	MH-12a	MH-12a (13)	MH-12a (13)	MH-12a (15)	MH-12a (15)	MH-12a (16)	MH-12a (13)	MH-12a (10)	-	MH-12a	MH-12a	MH-12a	MH-12a (11)
Þessar rettir bœtr lætr Magnus	MH-12b	MH-12b (13)	MH-12b	MH-12b (13)	MH-12b (13)	MH-12b (15)	MH-12b (15)	MH-12b (17)	MH-12b (13)	MH-12b (10)	MH-12b	MH-12b	MH-12b	MH-12b	MH-12b (11)
Uaða uerk ero með skynsemd	MH-13a	MH-13a (14)	MH-13a	MH-13a (14)	MH-13a (14)	MH-13a (16)	MH-13a (16)	MH-13a (18)	MH-13a (14)	MH-13a (11)	MH-13a	MH-13a	MH-13a	MH-13a	MH-13a (12)
Nu er þior i yxna tale til þes						MH-22a (17)	MH-22a (17)								
En ef hestr eda ross bitr manne						MH-22b (17)	MH-22b (17)								
En ef hundr bitr manne						MH-22c (17)	MH-22c (17)								
Ef mæn fara til fangs	MH-13b	MH-13b (14)	MH-13b	MH-13b (14)	MH-13b (14)	MH-13b (18)	MH-13b (17)	MH-13b (19)	MH-13b (14)	MH-13b (11)	MH-13b	MH-13b	MH-13b	MH-13b	MH-13b (12)
Þat er flestum monnum kunnigt at	MH-14	MH-14 (15)	MH-14	MH-14 (15)	MH-14 (15)	MH-14 (19)	MH-14 (18)	MH-14 (20)	MH-14 (15)	MH-14 (12)	MH-14	MH-14	MH-14	MH-14	MH-14 (13)
Þat er vuidrømelekt at menn bitizt	MH-15	MH-15 (16)	MH-15	MH-15 (16)	MH-15 (16)	MH-15 (20)	MH-15 (19)	MH-15 (21)	MH-15 (16)	MH-15 (13)	MH-15	MH-15	MH-15	MH-15	MH-15 (14)
Sva er mælt oc staðfastlega tekít	MH-16	MH-16 (17)	MH-16	MH-16 (17)	MH-16 (17)	MH-16 (21)	MH-16 (20)	MH-16 (22)	MH-16 (17)	MH-16 (14)	MH-16	MH-16	MH-16	MH-16	MH-16 (15)
Nv af þui at sua uatrar logbok uiða	MH-17	MH-17 (18)	MH-17	MH-17 (18)	MH-17 (18)	MH-17 (22)	MH-17 (21)	MH-17 (23)	MH-17 (18)	MH-17 (15)	MH-17	MH-17	MH-17	MH-17	MH-17 (16)
En ef menn beriazt i leiðangrs ferð	MH-18a	MH-18a (19)	MH-18a	MH-18a (19)	MH-18a (19)	MH-18a (22)	MH-18a (22)	MH-18a (24)	MH-18a (19)	MH-18a (16)	MH-18a	MH-18a	MH-18a	MH-18a	MH-18a (17)
Aller men skulu friðheilagr vera	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	MH-18x (23)	MH-18x (22)	MH-18x (25)	Mangler	Mangler	Mangler	MH-18x	MH-18x	Mangler*	Mangler
En ef maðr særer mann	MH-18b	MH-18b (19)	MH-18b	MH-18b (19)	MH-18b (19)	MH-18b (23)	MH-18b (22)	MH-18b (25)	MH-18b (19)	MH-18b (16)	MH-18b	MH-18b	MH-18b	MH-18b	MH-18b (17)
En ef maðr verdr uegin i heimili sinu	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	MH-18y (23)	MH-18y (22)	MH-18y (25)	Mangler	Mangler	Mangler	MH-18y	MH-18y	Mangler*	Mangler
Ef maðr bindr frialsan mann	MH-19a	MH-19a (19)	MH-19a	MH-19a (20)	MH-19a (20)	MH-19a (24)	MH-19a (23)	MH-19a (26)	MH-19a (20)	MH-19a (17)	MH-19a	MH-19a	MH-19a	MH-19a	MH-19a (18)
Þeir menn er monnum veita lið	MH-19b	MH-19b	MH-19b	MH-19b (20)	MH-19b (20)	MH-19b (25)	MH-19b (24)	MH-19b (27)	MH-19b (20)	MH-19b (17)	MH-19b	MH-19b	MH-19b	MH-19b	MH-19b (18)
NU vil sa eigi bœta er misgerði	MH-20	MH-21	MH-20	MH-20 (21)	MH-20 (21)	MH-20 (26)	MH-20 (25)	MH-20 (28)	MH-20 (21)	MH-20 (18)	MH-20	MH-20	MH-20	MH-20	MH-20 (19)
Nv ef maðr lystir mann pustr	MH-21	MH-19a (22)	MH-21	MH-21 (22)	MH-21 (22)	MH-21 (27)	MH-21 (26)	MH-21 (29)	MH-21 (22)	MH-21 (19)	MH-21	MH-21	MH-21	MH-21	MH-21 (20)
Nu er þior i yxna tale til þes	MH-22a	MH-22a (23)	MH-22a	MH-22a (23)	MH-22a (23)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	MH-22a	MH-22a	MH-22a	MH-22a	MH-22a (21)
En ef hestr eda ross bitr manne	MH-22b	MH-22b (23)	MH-22b	MH-22b (23)	MH-22b (23)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	MH-22b	MH-22b	MH-22b	MH-22b	MH-22b (21)
En ef hundr bitr manne	MH-22c	MH-22c (23)	MH-22c	MH-22c (23)	MH-22c (23)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	MH-22c	MH-22c	MH-22c	MH-22c	MH-22c (21)
En ef hundr bitr fenad mannz											LL-37c (22)	LL-37c (22)	LL-37c (22)	LL-37c (22)	LL-37c (21)
Engi skal þat við annan mæla	MH-23	MH-23 (24)	MH-23	MH-23 (24)	MH-23 (24)	MH-23 (28)	MH-23 (27)	MH-23 (30)	MH-23	MH-23 (20)	MH-23	MH-23	MH-23	MH-23	MH-23 (22)
Sua er mælt um rogs menn alla	MH-24	MH-24 (25)	MH-24	MH-24 (25)	MH-24 (25)	MH-24 (29)	MH-24 (28)	MH-24 (31)	MH-24	MH-24 (21)	MH-24	MH-24	MH-24	MH-24	MH-24 (23)
Nv ef maðr yrkir vm mann	MH-25	MH-25 (26)	MH-25	MH-25 (26)	MH-25 (26)	MH-25 (30)	MH-25 (29)	MH-25 (32)	MH-25	MH-25 (22)	MH-25	MH-25	MH-25	MH-25	MH-25 (24)
En ef maðr gerir sua mykit vhøyrir	MH-26	MH-26 (27)	MH-26	MH-26 (27)	MH-26 (27)	MH-26 (31)	MH-26 (30)	MH-26 (33)	MH-26	MH-26 (23)	MH-26	MH-26	MH-26	MH-26	MH-26 (25)
Sva lizt oss oc oðrum skynsamom						MH-Y (32)	MH-Y (31)	MH-Y (34)				MH-Y (26)	MH-Y (26)		
En þeir menn sem til þes uilia hafa	MH-27	MH-27 (28)	MH-27	MH-27 (28)	MH-27 (28)	MH-27 (33)	MH-27 (32)	MH-27 (35)	MH-27	MH-27 (24)	MH-27	MH-27	MH-27	MH-27	MH-27 (26)
Maðr huer fulliða er gengr husa	MH-28	MH-28 (29)	MH-28	MH-28 (29)	MH-28 (29)	MH-28 (34)	MH-28 (33)	MH-28 (36)	MH-28	MH-28 (25)	MH-28	MH-28	MH-28	MH-28	MH-28 (27)
Konor þær allar er monnum	MH-29a	MH-29a (30)	MH-29a	MH-29a (30)	MH-29a (30)	MH-29a (35)	MH-29a (34)	MH-29a (37)	MH-29a	MH-29a (26)	MH-29a	MH-29a	MH-29a	MH-29a	MH-29a (28)
En ef maðr vænezt þui at han	MH-29b	MH-29b (30)	MH-29b	MH-29b (30)	MH-29b (30)	MH-29b (36)	MH-29b (35)	MH-29b (38)	MH-29b	MH-29b (26)	MH-29b	MH-29b	MH-29b	MH-29b	MH-29b (28)

Arvebolken	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Faðer og móðir skulu raða	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1	AB-1
En ef kona giptizt vttan raðz	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a	AB-2a
Engi mæðr skal hafa forræde	AB-2b	AB-2b	AB-2b	AB-2b	AB-2b	AB-2b	AB-2b	AB-2b	AB-2a (1)	AB-2b	Mangler	AB-2x	AB-2x	AB-2x	AB-2b
Mær su er arfe verdr huerskyns 2x									AB-2x (1)		AB-2c (1)	AB-2b	AB-2b	AB-2b	
Hver giptingar maðr er retrr	AB-2c	AB-2c	AB-2c	AB-2c	AB-2c	AB-2a (3)	AB-3a	AB-3a	AB-2c (1)	AB-2c	AB-2c (1)	AB-2c	AB-2c	Mangler	AB-2c
Fe kono sinnar skal engi maðr	AB-3a	AB-3a	AB-3a	AB-3a	AB-3a	AB-5b (4)	AB-3b1	AB-3b1	AB-3a (2)	AB-3a	AB-3a (2)	AB-3a	AB-3a	AB-3a	AB-3a
En með þui mote mæghu 3b1	AB-3b1	AB-3b1	AB-3b1	AB-3b1	AB-3b1	AB-3a (5)	AB-3c1	AB-3c1	AB-3b1 (2)	AB-3b1	AB-3b1	AB-3b1	AB-3b1	AB-3b1	AB-3b1
Nu fær maðr mæðr 3b2						AB-3b1 (5)	AB-2a (4)	AB-2a (4)		AB-3b2 (4)	AB-3b2 (2)				
En þo at mæðr hafe fear hald 3c1	AB-3c1	AB-3c1	AB-3c1	AB-3c1	AB-3c1	AB-3c1 (5)	AB-5b	AB-5b (5)	AB-3c1 (2)			AB-3c2	AB-3c2	AB-3c1	
Nv ef annattueggia hiuna missir	AB-4	AB-4	AB-4	AB-4	AB-4	AB-4 (6)	AB-4 (6)	AB-4 (6)	AB-4 (3)	AB-4 (5)	AB-4 (3)	AB-4	AB-4	AB-4	AB-4
Ef mæðr hefir fearhald 3c2						AB-3c2 (7)	AB-3c2 (7)	AB-3c2 (7)	AB-3c2 (4)	AB-3c2 (6)	AB-3c2 (4)				AB-3c2 (5)
Nv ef kona legzt með manne	AB-5a	AB-5a	AB-5a	AB-5a	AB-5a	AB-5a (8)	AB-5a (8)	AB-5a (8)	AB-5a	AB-5a (7)	AB-5a	AB-5a	AB-5a	AB-5a	AB-5a (6)
En ef giold koma a hendr	AB-5b	AB-5b	AB-5b	AB-5b	AB-5b				AB-5b	AB-5b (7)	AB-5b	AB-5b	AB-5b	AB-5b	AB-5b (6)
Ef meinleiki sundrar samuist	AB-6	AB-6	AB-6	AB-6	AB-6	AB-6 (9)	AB-6 (8)	AB-6 (8)	AB-6 (5)	AB-6 (7)	AB-6	AB-6	AB-6	AB-6	AB-6 (7)
Su er hin fyrsta ærfð + 13 arvetall	AB-7	AB-7	AB-7	AB-7	AB-7	AB-7 (10)	AB-7 (9)	AB-7 (9)	AB-7 (6)	AB-7 (8)	AB-7	AB-7	AB-7	AB-7	AB-7 (8)
Nv ma maðr bota rað	AB-8	AB-8	AB-8	AB-8	AB-8	AB-8 (11)	AB-8 (10)	AB-8 (10)	AB-8 (7)	AB-8 (9)	AB-8	AB-8	AB-8	AB-8	AB-8 (9)
Sva er mæðr ef maðr uerðr firir	AB-9	AB-9	AB-9	AB-9	AB-9	AB-9 (12)	AB-9 (11)	AB-9 (11)	AB-9 (8)	AB-9 (10)	AB-9	AB-9	AB-9	AB-9	AB-9 (10)
Ef menn falla i orostu	AB-10	AB-10	AB-10	AB-10	AB-10	AB-10 (12)	AB-10 (12)	AB-10 (12)	AB-10 (9)	AB-10 (11)	AB-10	AB-10	AB-10	AB-10	AB-10 (11)
Hveruitna þar sem maðr	AB-11	AB-11 (10)	AB-11	AB-11	AB-11	AB-11 (13)	AB-11 (13)	AB-11 (13)	AB-11 (10)	AB-11 (12)	AB-11	AB-11	AB-11	AB-11	AB-11 (12)
Þat er nu þui nest at engi	AB-12	AB-12 (11)	AB-12	AB-12	AB-12	AB-12 (14)	AB-12 (14)	AB-12 (14)	AB-12 (11)	AB-12 (13)	AB-12	AB-12	AB-12	AB-12	AB-12 (13)
Nv er þar vmagha øyri	AB-13	AB-13 (12)	AB-13	AB-13	AB-13	AB-13 (14)	AB-13 (15)	AB-13 (15)	AB-13 (12)	AB-13 (14)	AB-13	AB-13	AB-13	AB-13	AB-13 (14)
Sva skal karlum skipta	AB-14	AB-14 (13)	AB-14	AB-14	AB-14	AB-14 (15)	AB-14 (16)	AB-14 (16)	AB-14 (13)	AB-14 (15)	AB-14	AB-14	AB-14	AB-14	AB-14 (15)
Nv söker þrot bonda i heraðe	AB-15	AB-15 (14)	AB-15	AB-15	AB-15	AB-15 (16)	AB-15 (17)	AB-15 (17)	AB-15 (14)	AB-15 (16)	AB-15	AB-15	AB-15	AB-15	AB-15 (16)
Arf skal søkia i þui fylki	AB-16	AB-16 (15)	AB-16	AB-16	AB-16	AB-16 (17)	AB-16 (18)	AB-16 (18)	AB-16 (15)	AB-16 (17)	AB-16	AB-16	AB-16	AB-16	AB-16 (17)
Nv sitr maðr i arfe og leggr	AB-17	AB-17 (16)	AB-17	AB-17	AB-17	AB-17 (18)	AB-17 (19)	AB-17 (19)	AB-17 (16)	AB-17 (18)	AB-17	AB-17	AB-17	AB-17	AB-17 (18)
Hveruitna þar sem maðr kallar	AB-18	AB-18 (17)	AB-18	AB-18	AB-18	AB-18 (19)	AB-18 (20)	AB-18 (20)	AB-18 (17)	AB-18 (19)	AB-18	AB-18	AB-18	AB-18	AB-18 (19)
Nu leikr a tueimr tungum	AB-19a	AB-19a (18)	AB-19a	AB-19a	AB-19a	AB-19a (20)	AB-19a (21)	AB-19a (21)	AB-19a (18)	AB-19a (20)	AB-19a	AB-19a	AB-19a	AB-19a	AB-19a (20)
Sa maðr er hefir vit sit	AB-19b	AB-19b	AB-19b	AB-19b	AB-19b	AB-19b (20)	AB-19b (21)	AB-19b (21)	AB-19b (18)	AB-19b (20)	AB-19b	AB-19b	AB-19b	AB-19b	AB-19b (21)
Nv skipta menn umagum sin	AB-20	AB-20 (19)	AB-20	AB-20	AB-20	AB-20 (19)	AB-20 (20)	AB-20 (22)	AB-20 (19)	AB-20 (21)	AB-20	AB-20	AB-20	AB-20	AB-20 (21)
Nu skal þær gjafer telia	AB-21	AB-22a (20)	AB-21	AB-21	AB-22a (20)	AB-21	AB-22a (23)	AB-22a	AB-22a (20)	AB-22a	AB-21	AB-21	AB-21	AB-21	AB-22a
Ef maðr kemr i vmagha skipti	AB-22a	AB-22b (20)	AB-22a	AB-22a	AB-22a (20)	AB-22a	AB-22b (23)	AB-22b	AB-22b (20)	AB-22b (23)	AB-22a	AB-22a	AB-22a	AB-22a	AB-22b (23)
Nv kemr sa umage a hendr	AB-22b	AB-23 (20)	AB-22b	AB-22b	AB-23 (21)	AB-22b	AB-23 (24)	Mangler	AB-23 (20)	AB-23 (24)	AB-22b	AB-22b	AB-22b	AB-22b	AB-21 (24)
Ef maðr fører fram þan umaga	AB-23	AB-21	AB-23	AB-23	AB-21 (22)	AB-23	AB-21 (25)	AB-21 (23)	AB-21	AB-21 (25)	AB-23	AB-23	AB-23	AB-23	AB-23 (25)
Þat er ollum monnum kunnigt	AB-24	AB-24 (22)	AB-24	AB-24	AB-24 (23)	AB-24	AB-24 (26)	AB-24	AB-24 (22)	AB-24 (26)	AB-24	AB-24	AB-24	AB-24	AB-24 (26)
Erfui þessi er menn gera	AB-25	AB-25 (23)	AB-25	AB-25	AB-25 (24)	AB-25	AB-25 (27)	AB-25	AB-25 (23)	AB-25 (27)	AB-25	AB-25	AB-25	AB-25	AB-25 (27)
Jordskiftebolken (JB)	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Nu skipta brøðr tueir	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1	JB-1
Nv skal þær iarðer telia	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2	JB-2
Nv uilia menn oðlum sinni skipta	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3	JB-3
Ef maðr uil oðals iorð sina selia	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4	JB-4
Nu ef hin hefir fe til fengit	JB-5	Lakune	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5	JB-5 (4)
Nv skolum uer konungi	JB-6	-	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6	JB-6 (5)
Sva skulu konor karlmonnum	JB-7	-	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7	JB-7 (6)
Þat er nu þui nest at andsuor	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8	JB-8 (7)
En ef hann suarar þui	JB-9	JB-9	JB-9	JB-9	JB-9	JB-9	JB-9	JB-9	Mangler	JB-9	JB-9	JB-9	JB-9	JB-9	JB-9 (8)
Nv ef hann suarar þui	JB-10	JB-10	JB-10	JB-10	JB-10	JB-10	JB-10	JB-10	Mangler	JB-10	JB-10	JB-10	JB-10	JB-10	JB-10 (9)
Slika iorð skal huer maðr	JB-11	JB-11	JB-11	JB-11	Mangler	JB-11	JB-11	JB-11	JB-11 (8)	JB-11	JB-11	JB-11	JB-11	JB-11	JB-11 (9)
Nv ef maðr uil iorð sina selia	JB-12	JB-12	JB-12	JB-12	JB-12 (11)	JB-12	JB-12	JB-12	JB-12 (9)	JB-12	JB-12	JB-12	JB-12	JB-12	JB-12 (10)
Nv liggir iorð . X . Uætr	JB-13a	JB-13a	JB-13a	JB-13a	JB-13a (12)	JB-13a	JB-13a	JB-13a	JB-13a (10)	JB-13a	JB-13a	JB-13a	JB-13a	JB-13a	JB-13a (11)
Nu a ækkia æða mæðr fulltöð	JB-13b	JB-13b	JB-13b	JB-13b	JB-13b (12)	JB-13b	JB-13b	JB-13b	JB-13b (14)	JB-13b (10)	JB-13b	JB-13b	JB-13b	JB-13b	JB-13b (11)
Nu kemr su iorð undir kono	JB-14	JB-14	JB-14	JB-14	JB-14 (13)	JB-14	JB-14	JB-14	JB-14 (15)	JB-14 (11)	JB-14	JB-14	JB-14	JB-14	JB-14 (12)
Nv uil maðr stemfnu iorð	JB-15	JB-15	JB-15	JB-15	JB-15 (14)	JB-15	JB-15	JB-15	JB-15 (16)	JB-15 (12)	JB-15	JB-15	JB-15	JB-15	JB-15 (13)
Ef maðr finnr iarðfolget fe	JB-16	JB-16	JB-16	JB-16	JB-16 (15)	JB-16	JB-16	JB-16	JB-16 (17)	JB-16 (13)	JB-16	JB-16	JB-16	JB-16	JB-16 (14)
Ef maðr er innan landz	JB-17	JB-17	JB-17	JB-17	JB-17 (16)	JB-17	JB-17	JB-17	JB-17 (18)	JB-17 (14)	JB-17	JB-17	JB-17	JB-17	JB-17 (15)

Landsleibolken (LL), del 1	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Ef maðr uil annars mannz iorð	LL-1a	LL-1a	LL-1a	LL-1a	LL-1a	LL-1a	LL-1a	LL-1a	LL-1a	LL-1a	Lakune	LL-1a	LL-1a	LL-1a	LL-1a
Nv skal hus gera sem skilt er	LL-1b	LL-1b	LL-1b	LL-1b	LL-1b	LL-1b	LL-1b	LL-1b	LL-1b	LL-1b	-	LL-1b (2)	LL-1b (2)	LL-1b (2)	LL-1b
Nv skal hann husum upp halda	LL-2	LL-2	LL-2	LL-2	LL-2	LL-2	LL-2	LL-2	LL-2	LL-2	-	LL-2 (3)	LL-2 (3)	LL-2 (3)	LL-2
Nv ef fornt hus er skylt upp	LL-3	LL-3 (2)	LL-3 (2)	LL-3	LL-3 (2)	LL-3	LL-3	LL-3	LL-3	LL-3 (2)	-	LL-3 (4)	LL-3 (4)	LL-3 (4)	LL-3 (2)
Nv selr maðr iorð a leighu	LL-4	LL-4 (3)	LL-4 (3)	LL-4	LL-4 (3)	LL-4	LL-4	LL-4	LL-4	LL-4 (3)	-	LL-4 (5)	LL-4 (5)	LL-4 (5)	LL-4 (3)
Nv selr maðr eina iorð tueim	LL-5	LL-5 (4)	LL-5 (4)	LL-5	LL-5 (4)	LL-5	LL-5	LL-5	LL-5	LL-5 (4)	LL-5	LL-5 (6)	LL-5 (6)	LL-5 (6)	LL-5 (4)
Nu ef umboðz maðr konungs	LL-6	LL-6 (5)	LL-6 (5)	LL-6	LL-6 (5)	LL-6	LL-6 (5)	LL-6	LL-6	LL-6 (5)	LL-6	LL-6 (7)	LL-6 (7)	LL-6 (7)	LL-6 (5)
Sa er fardagr hin fyrsti	LL-7	LL-7 (6)	LL-7 (6)	LL-7	LL-7 (6)	LL-7	LL-7 (6)	LL-7	LL-7	LL-7 (6)	LL-7	LL-7 (8)	LL-7 (8)	LL-7 (8)	LL-7 (6)
Nv skal af iorðu leggja fiorðung	LL-8	LL-8 (7)	LL-8 (7)	LL-8	LL-8 (7)	LL-8	LL-8 (7)	LL-8	LL-8	LL-8 (7)	LL-8	LL-8 (9)	LL-8 (9)	LL-8 (9)	LL-8 (7)
Nu fer maðr af iorðu	LL-9a	LL-9a (8)	LL-9a (8)	LL-9a	LL-9a (8)	LL-9a	LL-9a	LL-9a	LL-9a	LL-9a (8)	LL-9a	LL-9a (10)	LL-9a (10)	LL-9a (10)	LL-9a (8)
Nv skal hann af iorðu flyttia	LL-9b	LL-9b (8)	LL-9b (8)	LL-9b	LL-9b (8)	LL-9b	LL-9b (10)	LL-9b (10)	LL-9b	LL-9b (8)	LL-9b	LL-9b (10)	LL-9b (10)	LL-9b (10)	LL-9b (8)
Hveruitna þar sem maðr sitr	LL-10	LL-10 (9)	LL-10 (9)	LL-10	LL-10 (9)	LL-10	LL-10 (11)	LL-10 (11)	LL-10	LL-10 (9)	LL-10	LL-10 (11)	LL-10 (11)	LL-10 (11)	LL-10 (9)
Ef maðr a korn falt i staða	LL-11	LL-11 (10)	LL-11 (10)	LL-11	LL-11 (10)	LL-11	LL-11 (12)	LL-11 (12)	LL-11	LL-11 (10)	LL-11	LL-11 (12)	LL-11 (12)	LL-11 (12)	LL-11 (10)
Nv þurfa menn i byggðum frio	LL-12	LL-12 (11)	LL-12 (11)	LL-12	LL-12 (11)	LL-12	LL-12 (13)	LL-12 (13)	LL-12	LL-12 (11)	LL-12	LL-13	LL-13	LL-13	LL-12 (11)
Nv ef leiglingr fer af iorðu	LL-13	LL-13 (12)	LL-13 (12)	LL-13	LL-13 (12)	LL-13	LL-13 (14)	LL-13 (14)	LL-13	LL-13 (12)	LL-13	LL-12 (14)	LL-12 (14)	LL-12 (14)	LL-13 (12)
Nv þurfa menn i byggðum frio															LL-13 (15)
Nu ef fleiri bua i husum ein	LL-14	LL-14 (13)	LL-14 (13)	LL-14	LL-14 (13)	LL-14	LL-14 (15)	LL-14 (15)	LL-14	LL-14 (13)	LL-14	LL-14 (15)	LL-14 (15)	LL-14 (16)	LL-14 (13)
Nv skal maðr hafa oðals iorð	LL-15a	LL-15a (14)	LL-15a (14)	LL-15a	LL-15a (14)	LL-15a	LL-15a (16)	LL-15a (16)	LL-15a	LL-15a (14)	LL-15a	LL-15a (16)	LL-15a (16)	LL-15a (17)	LL-15a (14)
Nu ef fleiri menn bua i husum	LL-15b	LL-15b (14)	LL-15b (14)	LL-15b	LL-15b (14)	LL-15b	LL-15b (16)	LL-15b (16)	LL-15b	LL-15b (16)	LL-15b	LL-15b (16)	LL-15b (16)	LL-15b (17)	LL-15b (14)
Nv ef maðr hæggr oyk	LL-16	LL-16 (15)	LL-16 (15)	LL-16	LL-16 (15)	LL-16	LL-16 (17)	LL-16 (17)	LL-16	LL-16	LL-16	LL-16 (17)	LL-16 (17)	LL-16 (18)	LL-16 (15)
Nu skal krefia ængia skiptis	LL-17	LL-17 (16)	LL-17 (16)	LL-17	LL-17 (16)	LL-17	LL-17 (18)	LL-17 (18)	LL-17	LL-17	LL-17	LL-17 (18)	LL-17 (18)	LL-17 (19)	LL-17 (16)
En ef maðr logfestir iorð sina	LL-18	LL-18 (17)	LL-18 (17)	LL-18	LL-18 (17)	Mangler	LL-18 (19)	LL-18 (19)	LL-18	LL-18	LL-18	LL-18 (19)	LL-18 (19)	LL-18 (20)	LL-18 (17)
Ef i er ort konungs ængu	LL-19	LL-19 (18)	LL-19 (18)	LL-19	LL-19 (17)	LL-19 (18)	LL-19 (20)	LL-19 (20)	LL-19	LL-19	LL-19	LL-19 (20)	LL-19 (20)	LL-19 (21)	LL-19 (18)
Ef fleiri menn æighu iorð saman	LL-20	LL-20 (19)	LL-20 (19)	LL-20	LL-20 (18)	LL-20 (19)	LL-20 (21)	LL-20 (21)	LL-20	LL-20	LL-20	LL-20 (21)	LL-20 (21)	LL-20 (22)	LL-20 (19)
Nv ef . ij . men æða fleiri	LL-21	LL-21 (20)	LL-21 (20)	LL-21	LL-21 (18)	LL-21 (20)	LL-21 (22)	LL-21 (22)	LL-21	LL-21	LL-21	LL-21 (22)	LL-21 (22)	LL-21 (23)	LL-21 (20)
Nu þarf skipk upp at setia	LL-22	LL-22 (21)	LL-22 (21)	LL-22	LL-22 (19)	LL-22 (21)	LL-22 (23)	LL-22 (23)	LL-22	LL-22	LL-22	LL-22 (23)	LL-22 (23)	LL-22 (24)	LL-22 (21)
Alt þat er menn skilr a	LL-23	LL-23 (22)	LL-23 (22)	LL-23	LL-23 (20)	LL-23 (22)	LL-23 (24)	LL-23 (24)	LL-23	LL-23	LL-23	LL-23 (24)	LL-23 (24)	LL-23 (25)	LL-23 (22)
En allar þær æignir	LL-24	LL-24 (23)	LL-24 (23)	LL-24	LL-24 (21)	LL-24 (23)	LL-24 (25)	LL-24 (25)	LL-24	LL-24	LL-24	LL-24 (25)	LL-24 (25)	LL-24 (26)	LL-24 (23)
Hver maðr innan lagha uara	LL-25	LL-25 (24)	LL-25 (24)	LL-25	LL-25 (22)	LL-25 (24)	LL-25 (26)	LL-25 (26)	LL-25	LL-25	LL-25	LL-25 (26)	LL-25 (26)	LL-25 (27)	LL-25 (24)
Nv ef maðr er uttan lagha uara	LL-26	LL-26 (25)	Mangler	LL-26	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	LL-26	LL-26	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
Þrir ero aren ældar at logum	LL-27	LL-27 (26)	LL-27 (25)	LL-27	LL-27 (23)	LL-27 (25)	LL-27	LL-27	LL-27 (26)	LL-27	LL-27	LL-27	LL-27	LL-27 (28)	LL-27 (25)
Nv skal engi brenna	LL-28	LL-28 (27)	LL-28 (26)	LL-28	LL-28 (24)	LL-28 (26)	LL-28	LL-28	LL-28 (27)	LL-28	LL-28	LL-28	LL-28	LL-28 (29)	LL-28 (26)
Nv skal garðum skipta	LL-29	LL-29 (28)	LL-29 (27)	LL-29	LL-29 (25)	LL-29 (27)	LL-29	LL-29	LL-29 (28)	LL-29	LL-29	LL-29	LL-29	LL-29 (30)	LL-29 (27)
Nu ef þioðuæghir renna at garðe	LL-30a	LL-30a (29)	LL-30a (28)	LL-30a	LL-30a (26)	LL-30a (28)	LL-30a	LL-30a	LL-30a (29)	LL-30a	LL-30a	LL-30a	LL-30a	LL-30a (31)	LL-30a (28)
Ef men vilia garð hafa bóa	LL-30b	LL-30b (29)	LL-30b (28)	LL-30b (31)	LL-30b (26)	LL-30b (29)	LL-30b (31)	LL-30b (31)	LL-30b (29)	LL-30b (31)	LL-30b (31)	LL-30b (31)	LL-30b (31)	LL-30b (32)	LL-30b (29)
Nv ef ein maðr a fenað	LL-31	LL-31 (30)	LL-31 (29)	LL-31 (32)	LL-31 (27)	LL-31 (30)	LL-31 (32)	LL-31 (32)	LL-31 (30)	LL-31 (32)	LL-31 (32)	LL-31 (32)	LL-31 (32)	LL-31 (33)	LL-31 (30)
En ef maðr a garðbriota	LL-32	LL-32 (31)	LL-32 (30)	LL-32 (33)	LL-32 (28)	LL-32 (31)	LL-32 (33)	LL-32 (33)	LL-32 (31)	LL-32 (33)	LL-32 (33)	LL-32 (33)	LL-32 (33)	LL-32 (34)	LL-32 (31)
Gatur allar oc garða lið	LL-33	LL-33 (32)	LL-33 (31)	LL-33 (34)	LL-33 (29)	LL-33 (32)	LL-33 (34)	LL-33 (34)	LL-33 (32)	LL-33 (34)	LL-33 (34)	LL-33 (34)	LL-33 (34)	LL-33 (35)	LL-33 (32)
Nv ef maðr a hest	LL-34	LL-34 (33)	LL-34 (32)	LL-34 (35)	LL-34 (30)	LL-34 (33)	LL-34 (35)	LL-34 (35)	LL-34 (33)	LL-34 (35)	LL-34 (35)	LL-34 (35)	LL-34 (35)	LL-34 (36)	LL-34 (33)
Nu verðr fearföling a geitum	LL-35	LL-35 (34)	LL-36 (33)	LL-36	LL-36 (31)	LL-36 (34)	LL-36	LL-36	LL-35 (34)	LL-36 (37)	LL-36	LL-36	LL-36	LL-36 (37)	LL-36 (34)
Hveruitna þar sem menn ætia	LL-36	LL-36 (35)	LL-35 (34)	LL-35 (37)	LL-35 (32)	LL-35	LL-35 (37)	LL-35 (37)	LL-36 (35)	LL-35 (38)	LL-35 (37)	LL-35 (37)	LL-35 (37)	LL-35 (38)	LL-35
Nv fer allt saman hiorð oc hirð	LL-37a	LL-37a (36)	LL-37a (35)	LL-37a (38)	LL-37a (33)	LL-37a (36)	LL-37a (38)	LL-37a (38)	LL-37a (36)	LL-37a (39)	LL-37a (38)	LL-37a (38)	LL-37a (38)	LL-37a (39)	LL-37a (36)
Nu er þior i yxna tale	MH-22a (37)	MH-22a (36)	LL-37b (35)	LL-37b (38)	LL-37b (33)	MH-22a (36)	MH-22a (38)	MH-22a (38)	MH-22a (36)	MH-22a (39)	LL-37b (38)	LL-37b (38)	LL-37b (38)	LL-37b (39)	LL-37b (36)
Oll þau naut sem yngri ero	LL-37b	LL-37b (36)	LL-37c (35)	LL-37c (38)	LL-37c (33)	LL-37b (36)	LL-37b (38)	LL-37b (38)	LL-37b (36)	LL-37b (39)	LL-37c (38)	LL-37c (38)	LL-37c (38)	LL-37c (39)	LL-37c (36)
Nv ef hestr æða ross bitr mann	MH-22b (38)	MH-22b (37)	MH-22a (36)	MH-22a	MH-22a	Mangler	MH-22b (38)	MH-22b (39)	MH-22b (37)	MH-22b (40)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
En ef hundr bitr mann	MH-22c (38)	MH-22c (37)	MH-22b (36)	Mangler	Mangler	Mangler	MH-22c (38)	MH-22c (39)	MH-22c (37)	MH-22c (40)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
En ef hundr bitr fenað	LL-37c (38)	LL-37c	MH-22c (36)	Mangler	Mangler	Mangler	LL-37c (38)	LL-37c (39)	LL-37c (37)	LL-37c (40)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
Nv ef maðr ler grip sin	LL-39	LL-39 (38)	LL-39 (37)	LL-39	LL-39 (34)	LL-39 (37)	LL-39	LL-39 (40)	LL-39 (38)	LL-39 (41)	LL-39	LL-39	LL-39	LL-39 (40)	LL-39 (37)
Hveruitna þar sem menn	LL-40	LL-40 (39)	LL-40 (38)	LL-40	LL-40 (35)	LL-40 (38)	LL-40	LL-40 (41)	LL-40 (39)	LL-40 (42)	LL-40	LL-40	LL-40	LL-40 (41)	LL-40 (38)
Nv skal til sætra a fiollum	LL-41	LL-41 (40)	LL-41 (39)	LL-41	LL-41 (36)	LL-41 (39)	LL-41	LL-41 (42)	LL-41 (40)	LL-41 (43)	LL-41 (40)	LL-41	LL-41	LL-41 (42)	LL-41 (39)

Landsleibolken (LL), del 2	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Ef . ij . menn æða fleiri	LL-42	LL-42 (41)	LL-42 (40)	LL-42	LL-42 (38)	LL-42 (40)	LL-42	LL-42 (43)	LL-42 (41)	LL-42 (44)	LL-42 (41)	LL-42	LL-42	LL-42 (43)	LL-42 (40)
Piðögata oc sætra gata	LL-43	LL-43 (42)	LL-43 (41)	LL-43	LL-43 (39)	LL-43 (41)	LL-43	LL-43 (44)	LL-43 (42)	LL-43 (45)	LL-43 (42)	LL-43	LL-43	LL-43 (44)	LL-43 (41)
Umboðz maðr konungs	LL-44	LL-44 (43)	LL-44 (42)	LL-44	LL-44 (40)	LL-44 (42)	LL-44	LL-44 (45)	LL-44 (43)	LL-44 (46)	LL-44 (43)	LL-44	LL-44	LL-44 (45)	LL-44 (42)
A miðfastu þingi skal uægha	LL-45	LL-45 (44)	LL-45 (43)	LL-45	LL-45 (41)	LL-45 (43)	LL-45	LL-45 (46)	LL-45 (44)	LL-45 (47)	LL-45 (44)	LL-45	LL-45	LL-45 (46)	LL-45 (43)
Baughreið heitir þat	LL-46	LL-46 (45)	LL-46 (44)	LL-46	LL-46 (42)	LL-46 (44)	LL-46	LL-46 (47)	LL-46 (45)	LL-46 (48)	LL-46 (45)	LL-46	LL-46	LL-46 (47)	LL-46 (44)
Nv heita þat piððra	LL-47	LL-47 (46)	LL-47 (45)	LL-47	LL-47 (43)	LL-47 (45)	LL-47	LL-47 (48)	LL-47 (46)	LL-47 (49)	LL-47 (46)	LL-47	LL-47	LL-47 (48)	LL-47 (45)
Nv a hann uatn oc ueiði stoð	LL-48	LL-48 (47)	LL-48 (46)	LL-48	LL-48 (44)	LL-48 (46)	LL-48	LL-48 (49)	LL-48 (47)	LL-48 (50)	LL-48 (47)	LL-48	LL-48	LL-48 (49)	LL-48 (46)
Sva er mælt ef menn fara	LL-49	LL-49 (48)	LL-49 (47)	LL-49	LL-49 (45)	LL-49 (47)	LL-49	LL-49 (50)	LL-49 (48)	LL-49 (51)	LL-49 (48)	LL-49	LL-49	LL-49 (50)	LL-49 (47)
Standa skulu sokner i sildfiski	LL-50	LL-50 (49)	LL-50 (48)	LL-50	LL-50 (46)	LL-50 (48)	LL-50	LL-50 (51)	LL-50 (48)	LL-50 (52)	LL-50 (49)	LL-50	LL-50	LL-50 (51)	LL-50 (48)
Nv taka menn sildir or netium	LL-51a	LL-51 (50)	LL-51a (49)	LL-51a	LL-51a (46)	LL-51a (49)	LL-51a	LL-51a (52)	LL-51a (48)	LL-51a (53)	LL-51a (50)	LL-51a	LL-51a	LL-51a (52)	LL-51a (49)
Engi skal odrum brigduar gera	LL-51b	LL-51b (51)	LL-51b (49)	LL-51b	LL-51b (52)	LL-51b (47)	LL-51b	LL-51b (52)	LL-51b (48)	LL-51b (54)	LL-51b	LL-51b	LL-51b	LL-51b (53)	LL-51b (50)
Gas hauka alla oc wale	LL-52a	LL-52a	LL-52a (49)	LL-52a	LL-52a (53)	LL-52a (48)	LL-52a	LL-52a (51)	LL-52a (53)	LL-52a (54)	LL-52a (49)	LL-52a	LL-52a	LL-52a (54)	LL-52a (51)
Leighlendingr skal eigi løyfa	LL-52b	LL-52b	LL-52b (49)	LL-52b	LL-52b (53)	LL-52b (48)	LL-52b	LL-52b (51)	LL-52b (53)	LL-52b (54)	LL-52b (49)	LL-52b	LL-52b	LL-52b (54)	LL-52b (51)
En ef ruðstaðr byggit	LL-53a	LL-53a	LL-53a (50)	LL-53a	LL-53a (54)	LL-53a (49)	LL-53a	LL-53a (52)	LL-53a (54)	LL-53a (55)	LL-53a (57)	LL-53a	LL-53a	LL-53a (55)	LL-53 (52)
Nu sa maðr er sætr hus											LL-53b				
Nv ef hestr æða ross bitr mann											MH-22b (54)				
Nv ef hestr æða ross bitr mann											MH-22c (54)				
En ef hundr bitr manne											LL-37c (54)				
Sa skal boð bera bæa i millum	LL-54	LL-54	LL-54 (51)	LL-54	LL-54 (55)	LL-54 (48)	LL-54	LL-54 (53)	LL-54 (55)	LL-54 (56)	LL-54 (51)	LL-54 (58)	LL-54 (55)	LL-54 (56)	LL-54 (53)
Hveruitna þar sem maðr sær	LL-55	LL-55	LL-55 (52)	Mangler	LL-55 (48)	LL-55 (54)	LL-55	LL-55 (56)	LL-55 (57)	LL-55 (57)	LL-55 (51)	LL-55 (58)	LL-55	LL-55 (57)	LL-55 (53)
Nv skal huer þingi raða	LL-56	LL-56	LL-56 (53)	LL-56	LL-56 (49)	LL-56 (55)	LL-56	LL-56 (57)	LL-56 (58)	LL-56 (58)	LL-56 (52)	LL-56 (59)	LL-56	LL-56 (58)	LL-56 (54)
Fatøka menn þa alla	LL-57	Lakune	Lakune	LL-57	LL-57 (50)	LL-57 (56)	LL-57	LL-57 (58)	LL-57 (59)	LL-57 (59)	LL-57 (53)	LL-57 (60)	LL-57	LL-57 (59)	LL-57 (55)
Biorn oc ulfr skal uera	LL-58a	-	-	LL-58a	LL-58a (51)	LL-58a (57)	LL-58a	LL-58a (59)	LL-58a (60)	LL-58a (60)	LL-58a (54)	LL-58a (61)	LL-58a	LL-58a (60)	LL-58a (56)
Nv ef maðr gildir	LL-58b	-	-	LL-58b	LL-58b (51)	LL-58b (57)	LL-58b	LL-58b (59)	LL-58b (61)	LL-58b (61)	LL-58b (54)	LL-58b (61)	LL-58b	LL-58b (60)	LL-58b (56)
Nv fara menn a dyra ueiðar	LL-59	-	LL-59	LL-59	Lakune	LL-59 (58)	LL-59	LL-59 (60)	LL-59 (62)	LL-59 (62)	LL-59 (55)	LL-59 (63)	LL-59	LL-59 (61)	LL-59 (57)
Nu fær maðr ifuir land manz	Mangler	-	Mangler	Mangler	-	Mangler	LL-Xa (61)	Mangler	Mangler	Mangler	LL-Xa (62)	LL-Xa	LL-Xa	LL-Xa	LL-Xa (58)
Nu er ælgia fridr at ælgir aller	Mangler	-	Mangler	Mangler	-	Mangler	LL-Xb (61)	Mangler	Mangler	Mangler	LL-Xb (64)	LL-Xb	LL-Xb	LL-Xb (62)	LL-Xb (58)
Sva skulu almenningar uera	LL-60	-	LL-60	LL-60	-	LL-60 (59)	LL-60	LL-60 (62)	LL-60 (63)	LL-60 (63)	LL-60 (56)	LL-60 (65)	LL-60	LL-60 (63)	LL-60 (59)
Konunger ma byggja	LL-61	-	LL-61	LL-61	-	LL-61 (60)	LL-61	LL-61 (63)	LL-61 (64)	LL-61 (64)	LL-61 (57)	LL-61 (66)	LL-61	LL-61 (64)	LL-61 (60)
Dyr garða oc dyr grafa	LL-62	-	LL-62	LL-62	-	LL-62 (61)	LL-62	LL-62 (64)	LL-62 (65)	LL-62 (65)	LL-62 (58)	LL-62 (67)	LL-62	LL-62 (65)	LL-62 (61)
Hauld er einfyndr at hual	LL-63	-	LL-63	LL-63	LL-63	LL-63 (62)	LL-63	LL-63 (65)	LL-63 (66)	LL-63 (66)	LL-63 (59)	LL-63 (68)	LL-63	LL-63 (66)	LL-63 (62)
Nv hittir maðr næt	LL-64	-	LL-64	LL-64	LL-64	LL-64 (63)	LL-64	LL-64 (66)	LL-64 (67)	Lakune	LL-64 (69)	LL-64	LL-64	LL-64 (67)	LL-64 (63)
Kjøpebolken (KB) del 1	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Þat er nu þui nest at uar skal	KB-1	Lakune	KB-1	KB-1	KB-1	KB-1	KB-1	KB-1	Lakune	KB-1	KB-1	KB-1	KB-1	KB-1	KB-1
Eftir goghnum oc uitnum	TF-3a (2)	-	TF-3a (2)	Mangler	Mangler	Mangler	TF-3a (2)	TF-3a (2)	-	TF-3a (2)	Mangler	TF-3a (2)	TF-3a (2)	TF-3a (2)	TF-3a (2)
Nv ef maðr kræfr mann fear	KB-2a	-	KB-2a	KB-2a	KB-2a	KB-2a	KB-2b (3)	KB-2b (3)	-	KB-2b	KB-2b (1)	KB-2b	KB-2b	KB-2b	KB-2b
Fiormenningar at frendsemi	KB-2b	-	KB-2b	KB-2b	KB-2b	KB-2b	KB-2c (3)	KB-2c (4)	-	KB-2c	KB-2c (1)	KB-2c	KB-2c	KB-2c	KB-2c
Huærfuitna þær sem men									TF-11	TF-11 (3)					
En huar sæm logmanz									TF-12b	TF-12b (3)					
A þessom tímum skal									TF-12a	TF-12a (4)					
Nv er þat þui nest ef maðr a fe	KB-3a	-	KB-3a	KB-3a	KB-3a	KB-3a	KB-3a (4)	KB-3a (5)	KB-3a	KB-3a (5)	KB-3a (2)	KB-3a	KB-3a	KB-3a	KB-3a
Nv ero aller bændr skyldr	KB-3b	-	KB-3b	KB-3b	KB-3b	KB-3b	KB-3b (4)	KB-3b (6)	KB-3b	KB-3b (5)	KB-3b (2)	KB-3b	KB-3b	KB-3b	KB-3b
Nv er lanfe oc dömpft fe	KB-4a	-	KB-4a	KB-4a	KB-4a	KB-4a	KB-4a (5)	KB-4a (7)	KB-4a	KB-4a (6)	KB-4a (3)	KB-4a	KB-4a	KB-4a	KB-4a
Nv a maðr fe at manne	KB-4b	-	KB-4b	KB-4b	KB-4b	KB-4b	KB-4b (5)	KB-4b (8)	KB-4b	KB-4b (7)	KB-4b (3)	KB-4b	KB-4b	KB-4b	KB-4b
Nv ef oræigi a manne skuld	KB-4c	-	KB-4c	KB-4c (5)	KB-4c (5)	KB-4c (5)	KB-4c (6)	KB-4c (9)	KB-4c (5)	KB-4c (8)	KB-4c	KB-4c (5)	KB-4c (5)	KB-4c (5)	KB-4c (5)
Nv krefer maðr skuldar	KB-4d	-	KB-4d	KB-4d (5)	KB-4d (5)	KB-4d (5)	KB-4d (6)	KB-4d (10)	KB-4d (5)	KB-4d (8)	KB-4d	KB-4d (5)	KB-4d (5)	KB-4d (5)	KB-4d (5)
Nv er sa dauðr en skuld atte	KB-5	-	KB-5	KB-5 (6)	KB-5 (6)	KB-5 (6)	KB-5 (7)	KB-5 (11)	KB-5 (6)	KB-5 (9)	KB-5	KB-5 (6)	KB-5 (6)	KB-5 (6)	KB-5 (6)
Nv kemr sa i fylki	KB-6	-	KB-6	KB-6 (7)	KB-6 (7)	KB-6 (7)	KB-6 (8)	KB-6 (12)	KB-6 (7)	KB-6 (10)	KB-6	KB-6 (7)	KB-6 (7)	KB-6 (7)	KB-6 (7)
Nu skulu sokner standa	KB-7	-	KB-7	KB-7 (8)	KB-7 (8)	KB-7 (8)	KB-7 (9)	KB-7 (13)	KB-7 (8)	KB-7 (11)	KB-7	KB-7 (8)	KB-7 (8)	KB-7 (8)	KB-7 (8)
Ef maðr stemfir manne	KB-8	-	KB-10 (8)	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	KB-8 (9)	KB-8 (11)	KB-8 (7)	KB-8	KB-8	KB-8	KB-8 (9)
Konungr æða hans umboðz maðr	KB-9	-	KB-11 (9)	KB-9	KB-9	KB-9	KB-9 (10)	KB-9 (14)	KB-10	KB-9 (12)	KB-9 (8)	KB-9	KB-9	KB-9	KB-9 (10)
Hueruitna þær sem menn kaupra	KB-10	-	KB-8 (10)	KB-10	KB-10	KB-10	KB-10 (11)	KB-10 (15)	Lakune	KB-10 (13)	KB-10 (9)	KB-10	KB-10	KB-10	KB-10 (11)
Ef maðr sælr gull æða brent sylfr	KB-11	-	KB-9 (11)	KB-11 (10)	KB-11 (10)	KB-11 (10)	KB-11 (11)	KB-11 (15)	-	KB-11 (13)	KB-11 (9)	KB-11 (10)	KB-11 (10)	KB-11 (10)	KB-11
Nv ef maðr sælr klæðe	KB-12	-	KB-12	KB-12 (10)	KB-12 (10)	KB-12 (10)	KB-12 (11)	KB-12 (15)	-	KB-12 (13)	KB-12 (9)	KB-12 (10)	KB-12 (10)	KB-12 (10)	KB-12 (11)

Kjöpebolken (KB) del 2	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Oll þau skilorð er menn gera	KB-13	Lakune	KB-13	KB-13 (11)	KB-13 (11)	KB-13 (11)	KB-13 (12)	KB-13 (16)	Lakune	KB-13 (14)	KB-13 (10)	KB-13 (11)	KB-13 (11)	KB-13 (11)	KB-13 (12)
Hvert mal en uitnat uerðr	KB-14	-	KB-14	KB-14 (12)	KB-14 (12)	KB-14 (12)	KB-14 (13)	KB-14 (17)	-	KB-14 (15)	KB-14 (11)	KB-14 (12)	KB-14 (12)	KB-14 (12)	KB-14 (13)
Nu skulu haldazt handsalat mal	KB-15	-	KB-15	KB-15 (13)	KB-15 (13)	KB-15 (13)	KB-15 (14)	KB-15 (18)	KB-17	KB-15 (16)	KB-15 (12)	KB-15 (13)	KB-15 (13)	KB-15 (13)	KB-15 (14)
Nv sælr maðr kyr a leighu	KB-16	-	Lakune	KB-16 (14)	KB-16 (14)	KB-16 (14)	KB-16 (15)	KB-16 (19)	KB-18	KB-16 (17)	KB-16 (13)	KB-16 (14)	KB-16 (14)	KB-16 (14)	KB-16 (15)
Nu fælr maðr bufe sit	KB-17	-	-	KB-17 (15)	KB-17 (15)	KB-17 (15)	KB-17 (16)	KB-17 (20)	KB-19	KB-17 (18)	KB-17 (14)	KB-17 (15)	KB-17 (15)	KB-17 (15)	KB-17 (16)
Nu hefir maðr ku mælt	KB-18	-	-	KB-18 (16)	KB-18 (16)	KB-18 (16)	KB-18 (17)	KB-18 (21)	KB-20	KB-18 (19)	KB-18 (15)	KB-18 (16)	KB-18 (16)	KB-18 (16)	KB-18 (17)
Nv kaupir maðr grip usenan	KB-19	-	-	KB-19 (17)	KB-19 (17)	KB-19 (17)	KB-19 (17)	KB-19 (21)	KB-21	KB-19 (20)	KB-19 (16)	KB-19 (17)	KB-19 (17)	KB-19 (17)	KB-19 (17)
Alla þa gripu er menn	KB-20	-	-	KB-20 (18)	KB-20 (18)	KB-20 (18)	KB-20 (18)	KB-20 (22)	KB-22	KB-20 (21)	KB-20 (17)	KB-20 (18)	KB-20 (18)	KB-20 (18)	KB-20 (18)
Sa skal lan abyrgjazt	KB-21	-	-	KB-21 (19)	KB-21 (19)	KB-21 (19)	KB-21 (19)	KB-21 (23)	KB-23	KB-21 (22)	KB-21 (18)	KB-21 (19)	KB-21 (19)	KB-21 (19)	KB-21 (19)
Nv leggr maðr oðrum næð	KB-22	-	-	KB-22 (20)	KB-22 (20)	KB-22 (20)	KB-22 (20)	KB-22 (24)	KB-24	KB-22 (23)	KB-22 (19)	KB-22 (20)	KB-22 (20)	KB-22 (20)	KB-22 (20)
Nv heimptir maðr skuld	KB-23	-	-	KB-23 (21)	KB-23 (21)	KB-23 (21)	KB-23 (21)	KB-23 (25)	KB-25	KB-23 (24)	KB-23 (20)	KB-23 (21)	KB-23 (21)	KB-23 (21)	KB-23 (21)
Nv kaupir maðr uerk	KB-24	-	-	KB-24 (22)	KB-24 (22)	KB-24 (22)	KB-24 (22)	KB-24 (26)	KB-26	KB-24 (25)	KB-24 (21)	KB-24 (22)	KB-24 (22)	KB-24 (22)	KB-24 (22)
Nv af þui at uinnv menn	KB-25	-	-	KB-25 (23)	KB-25 (23)	KB-25 (23)	KB-25 (23)	KB-25 (27)	KB-27	KB-25 (26)	KB-25 (22)	KB-25 (23)	KB-25 (23)	KB-25 (23)	KB-25 (23)
Nu skipar maðr kaupskip	KB-26	-	-	KB-26 (24)	KB-26 (24)	KB-26 (24)	KB-26 (24)	KB-26 (28)	KB-28	KB-26 (27)	KB-26 (23)	KB-26 (24)	KB-26 (24)	KB-26 (24)	KB-26 (24)
Nv fara menn firir bann	KB-27	-	-	KB-27 (25)	KB-27 (25)	KB-27 (25)	KB-27 (25)	KB-27 (29)	KB-8 (29)	KB-27 (28)	KB-27 (24)	KB-27 (25)	KB-27 (25)	KB-27 (25)	KB-27 (25)
Nv roa menn æða sigla	KB-28	-	-	KB-28 (26)	KB-28 (26)	KB-28 (26)	KB-28 (26)	KB-28 (30)	KB-9 (30)	KB-28	KB-28 (24)	KB-28 (26)	KB-28 (26)	KB-28 (26)	KB-28 (26)
Nv ler maðr ross sit æða skip	KB-29	-	-	KB-29 (27)	KB-29 (27)	KB-29 (27)	KB-29 (27)	KB-29 (31)	KB-29 (31)	KB-29	KB-29 (24)	KB-29 (27)	KB-29 (27)	KB-29 (27)	KB-29 (27)
Ef menn dubla æða kasta	KB-30	-	-	KB-30 (28)	KB-30 (27)	KB-30 (27)	KB-30 (28)	KB-30 (32)	KB-30 (31)	KB-30	KB-30 (24)	KB-30 (28)	KB-30 (28)	KB-30 (28)	KB-30 (28)
Nv af þui at sua er tekít	KB-31	-	-	KB-31 (29)	KB-31 (28)	KB-31 (28)	KB-31 (29)	KB-31 (33)	KB-31 (32)	KB-31	KB-31 (25)	KB-31 (29)	KB-31 (29)	KB-31 (29)	KB-31 (29)
Tjuvbolken (TB)	Ge	Gm	Gg	Gf	Gh	Bb	Bl	Fb	Fe	Ee	Ec	Ga	Gb	Gc	Gn
Pat er nu þui nest at var	TB-1	-	TB-1	TV-1	TB-1	TB-1	TB-1	TB-1	TB-1	TB-1	TB-1	TB-1	TB-1	TB-1	TB-1
Nu ef þiofr er funnin	TB-2	-	TB-2	TV-2	TB-2	TB-2	TB-2	TB-2	TB-2	TB-2	TB-2	TB-2	TB-2	TB-2	TB-2
Nv ef maðr rener mann þiofe	TB-3	-	TB-3	TV-3	TB-3	TB-3	TB-3	TB-3	TB-3	TB-3	TB-3	TB-3	TB-3	TB-3	TB-3
Nu stendr maðr fe sit þiofstolet	TB-4	-	TB-4	TV-4	TB-4	TB-4	TB-4	TB-4	TB-4	TB-4	TB-4	TB-4	TB-4	TB-4	TB-4
Nv kennir maðr oðrum stuld	TB-5	-	TB-5	TV-5	TB-5	TB-5	TB-5	TB-5	TB-5	TB-5	TB-5	TB-5	TB-5	TB-5	TB-5
Nv ef maðr er stolen fe sinni	TB-6	-	TB-6	TV-6	TB-6	TB-6	TB-6	TB-6	TB-6	TB-6	TB-6	TB-6	TB-6	TB-6	TB-6
Nv finnr maðr fe sit þiofstolet	TB-7	-	TB-7	TV-7	TB-7	TB-7	TB-7	TB-7	TB-7	TB-7	TB-7	TB-7	TB-7	TB-7	TB-7
Nv tækr maðr hauk bundin	TB-8	-	TB-8	TV-8	TB-8	TB-8	TB-8	TB-8	TB-8	TB-8	TB-8	TB-8 (7)	TB-8 (7)	TB-8 (7)	TB-8
Hu sælr maðr konungs iorð	TB-9a	-	TB-9a	TB-9a	TB-9a	TB-9a	TB-9a	TB-9a	TB-9a	TB-9a	TB-9a (8)	TB-9a (8)	TB-9a (8)	TB-9a (8)	TB-9a
Ef maðr lægs undir kyr manna	TB-9b	-	TB-9b	TB-9b	TB-9b (10)	TB-9b (10)	TB-9b	TB-9b	TB-9b (10)	TB-9b (10)	TB-9b	TB-9b	TB-9b	TB-9b	TB-9b (10)
Nv ef maðr gengr i lauka garð	TB-10	-	TB-10	TV-10	TB-10	TB-10	TB-10	TB-10	TB-10 (11)	TB-10 (11)	TB-10 (9)	TB-10 (9)	TB-10 (9)	TB-10 (9)	TB-10
Ef maðr stælr hundi mannz	TB-11a	-	TB-11a	TV-11a	KB-11a	TB-11a	TB-11a	TB-11	TB-11a (12)	TB-11a (12)	TB-11a (9)	TB-11a (10)	TB-11a (10)	TB-11a (10)	TB-11a (10)
Ef maðr fer at uægh	TB-11b	-	TB-11b	TV-11b	TB-11b (12)	TB-11b (12)	TB-11b	TB-12	TB-12 (13)	TB-11b (13)	TB-11b (9)	TB-11b	TB-11b	TB-11b	TB-11b
Ef maðr finnr fearlut mannz	TB-12	-	TB-12	TV-12	TB-12 (13)	TB-12 (13)	TB-12	Mangler	TB-11b (14)	TB-12 (14)	TB-12 (9)	TB-12	TB-12	TB-12	TB-12 (11)
Pat er niðings uerk hit mesta	TB-13a	-	TB-13a	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler	Mangler
Ef konungr kennir manne landrað	TB-13b	-	TB-13b	TV-13b	TB-13b (14)	TB-13b (14)	TB-13b	TB-13b	TB-13b (15)	TB-13b (15)	TB-13b (10)	TB-13b	TB-13b	TB-13b	TB-13b (12)
Settar æir skal standa	TB-14	-	TB-14	TV-14	TB-14 (15)	TB-14 (15)	TB-14	TB-14	TB-14 (16)	TB-14 (16)	TB-14 (11)	TB-14	TB-14	TB-14	TB-14 (13)
Lyrítar ær skal standa	TB-15	-	TB-15	TV-15	TB-15 (16)	TB-15 (16)	TB-15	TB-15	TB-15 (17)	TB-15 (17)	TB-15 (11)	TB-15	TB-15	TB-15	TB-15 (14)
Þeir men en at þui uera kunnir	TB-16	-	TB-16	TV-16	TB-16 (17)	TB-16 (17)	TB-16	TB-16	TB-16 (18)	TB-16 (18)	TB-16 (12)	TB-16	TB-16	TB-16	TB-16 (15)
Sva lizt oss oc oðrum skynsamom (Gn)												Byloven	Byloven	Byloven	MH-Y (16)
Þessar rettarbøtr gaf Hakon	RB-HH	-	RB-HH	RB-MH	RB-HH	RB-HH	RB-HH	RB-HH	RB-HH	RB-HH	RB-HH	RB-HH	RB-HH	RB-HH	RB-HH
Þessar rettarbøtr gaf Magnus	RB-MH	-	RB-MH	Lakune	RB-MH	RB-MH	RB-MH	RB-MH	RB-MH	RB-MH	RB-MH	RB-MH	RB-MH	RB-MH	RB-MH
Ofan a þetta	Epilog	-	Epilog	-	Epilog	Epilog	Epilog	Epilog	Epilog	Epilog	Epilog	Epilog	Epilog	Epilog	Epilog